
Ağarəhim

Əsərlər

Pyeslər

XIII

Bakı - 2014

Redaktorlar:

Əlizadə Əsgərli
Təyyar Salamoğlu (Cavadov)

Canavar balası

(İki hissəli, altı şəkilli pyes)

Ağarəhim. Əsərlər. 20 cildə. XIII cild (Pyeslər). Bakı, BQU nəşriyyatı, 2014, 495 s.

Yazıçı və dramaturq Ağarəhimin əsərlərinin bu cildinə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə, torpaqlarımızın işğalına, erməni vandalizminə, onların törətdikləri cinayətlərə, xalqımızın dəhşətli müharibəyə, insanların sarsıntılarla dolu iztirablara sürüklənməsinə, həmçinin Azərbaycan cəmiyyətində baş verən naqisliklərin ifşasına... həsr olunan bir sıra pyeslər toplanmışdır. Burada yazıçının istəyi oxucusunu törədilən cinayətlərin morfoloqiyası ilə tanış etmək, onları düşmənin məkrli siyasətinə qarşı mübarizə əzmiylə silahlandırmaq olmuşdur.

BQU 2014

İştirak edirlər:

Yusif	— El ağsaqqalı, 70 yaşında
Səriyyə	— Yusifin arvadı
Nofəl	— Onların oğlu
Ənvər Bədəlov	— Sırası əsgər
Məhkəmənin sədri	
Prokuror	
Vəkil	
Sarkisyan	— Erməni hərbcisi
Rima Giorgievna	— Erməni qızı, agent, 26 yaşında
Mama Roza	— Erməni qadını, aşpaz
Atoş	— Erməni hərbcisi
Vazgen Paranyan	— Erməni
Xaçaturov	— Erməni Məxvi Xidmət agentliyinin rəisi
Stepanyan	— Erməni hərbcisi
Alixanyan	— Erməni hərbcisi
Qriqoryan	— Erməni hərbcisi
I hərbi kəşfiyyatçı	
II hərbi kəşfiyyatçı	
III hərbi kəşfiyyatçı	

I hissə

I şəkil

Ermənistan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Xüsusi məxfi xidmət agentliyinin rəisi, polkovnik Xaçaturovun kabinetini. Stepanyan, Alxanyan, Qriqoryan və başqaları.

Xaçaturov: Sizi bura dəvət etməkdə məqsəd Qarabağ müharibəsi ilə əlaqədar vəziyyəti öyrənmək, müharibənin gedişini bir qədər də intensivləşdirməkdir. Əvvəlcə, sizi eşitmək istədim, Stepanyan.

Stepanyan: Rus hərbi birləşmələri ilə erməni könüllüləri vahid cəbhədən çıxış edirlər. Axşam rus ordusunun generalı Semyonov bizi xeyli miqdarda silah-sursatla təmin eləyib. Bu həftə Azərbaycanın Qızılca təpəliklərini götürməliyik.

Xaçaturov: Əlavə bir şeyə ehtiyacınız varmı?

Stepanyan: Hələlik yox.

Alixanyan: Bizdə də vəziyyət yaxşıdır. Dünən rus hərbi birləşməsindən üç ədəd qrat qurğusu, beş tank götürmüşük. Xeyli miqdarda avtomat, pulemyot əldə etmişik. Livandan, Suriyadan gələn muzdlu əsgərlər də bizə kömək eləyirlər.

Xaçaturov: Plana görə, sizin ordu hissələri sabah səhərə yaxın Meşəlini götürməlidir. Ora çox mühüm strateji obyektidir.

Alixanyan: Bəli! Əmin ola bilərsiniz. Biz bütün qüvvələri səfərbərliyə almışıq. Döyüşçülərin əhvali-ruhiyyəsi də yüksəkdi. Ümidvaram ki...

Xaçaturov: Çox gözəl. Məncə, bizim axsayan yerimiz Qriqoryanın rəhbərlik elədiyi hərbi hissədir.

Pauza

Qriqoryan: Cənab polkovnik, biz də döyüşə ciddi hazırlaşırıq.

rıq. Azərbaycandan olan casuslarla da zəruri əlaqələr qurmuşuq. Bu işdə bizə cənab Koçaryan da kömək eləyəcək. Yaxşı olardı ki, biz “Qoşa çinar” əməliyyatının döyüş planını əldə eləyək. Belə olarsa, itkimiz az olar.

Xaçaturov: Bu istiqamətdə ciddi iş gedir. Etibarlı nəticə hasil olan kimi siz məlumatlandırılacaqsız.

Qriqoryan: Oldu, cənab polkovnik.

Xaçaturov: Narahat olmayın. Bu axşam hər ehtimala görə sizə əlavə qüvvələr də göndəriləcək.

Qriqoryan: Çox sağ olun, polkovnik.

Stepanyan: Əlavə qüvvədən çox Azərbaycandan olan casuslarla əlaqəyə girmək döyüş bölgəsində bizə daha artıq imkanlar açır. Odur ki, kəşfiyyatı gücləndirməliyik.

Alixanyan: Mən də Stepanyanın fikrini dəstəkləyirəm.

Xaçaturov: Kimdi əlini qabağınıza verən?.. Əsirlər məsələsi nə yerdədi?

Alixanyan: Keçən döyüşdə əlli iki nəfər əsir götürmüşük. Onlardan on ikisi qadın, səkkizi uşaq, altısı cavan oğlandı. Qalanları qoca kişilərdi.

Qriqoryan: Bizdə əsirlərin sayı otuz dördü, cənab polkovnik.

Stepanyan: Bilirsiniz ki, mən döyüş bölgəsinə təzə gəlmişəm. Hələ ki elə bir ciddi əməliyyatda iştirak etməmişəm. Ona görə də bizdə...

Xaçaturov: Sizi başa düşürəm. Nəzərinizə çatdırım ki, əsirlər bizə çox lazımdır. Uşaqların müəyyən əzaları xarici ölkələrə satılır. Bu, çox böyük valyuta mənbəyidir. Fiziki cəhətdən güclü olanlar arxa cəbhədə işlədilir, iş qüvvəsini itirənlərə əsir düşmüş erməni əsgərləri ilə dəyişdirilir. Qaldı əsir alınan Azərbaycan əsgərlərinə, onlara qarşı amansız olmaq lazımdır. Onları elə hala salmalısınız ki, hər ehtimala qarşı əsirlikdən azad ediləndən sonra bir də cəbhə bölgəsinə gəlmək imkanları olmasın. Müha-

ribə qəddarlıq tələb eləyir. Hər bir erməni əsgəri bilməli ki, düşməni öldürməyə, düşməni onu fürsət düşən kimi məhv eləyəcək... Başqa sözlə, əlavə təklifiniz varmı?

Stepanyan: Xeyir.

Alixanyan: Gedə bilirikmi, cənab polkovnik?

Xaçaturov: Yaxşı... Qriqoryan, "Qoşa çinar" əməliyyat planı ilə bu gün özüm məşğul olacam. Lazımı adamlara tapşırıq verilib.

Hərbçilər kabinetdən çıxırlar. Xaçaturov telefonla danışır. Agent Rima Giorgiyevna içəri daxil olur.

Xaçaturov: Əyləş... Rima Giorgiyevna, sən mühüm bir tapşırıqla əlaqədar Azərbaycana yaxın olan bizim kəndlərin birinə yola düşməlisən.

Rima: Böyük Ermənistanın azadlığı uğrunda ölümə də hazırım!

Pauza

Xaçaturov: Sən az müddət ərzində bizim təşkilatın çox bacarıqlı agent kimi böyük nüfuz qazanmışsın.

Rima: Xalqıma xidmət mənim üçün böyük şərəfdi.

Xaçaturov: Daşnaksutyun partiyası sən kimi vətənpərvərləri ilə fəxr edir.

Rima: Biz ermənilər Azərbaycan torpaqlarının zəbt olunması naminə mühribəyə başlamışıq və o torpaqları tam işğal edənə qədər vuruşmalıyıq.

Xaçaturov: Azərbaycandan olan agentimizin məlumatına görə bu yaxınlarda biz bir neçə Azərbaycan rayonunu itkisiz ələ keçirə bilirik...

Rima: Bu operasiyada mən nə etməliyəm?

Xaçaturov: Sən mərd qızsan! Deməli, belə! Sən qiyafəni dəyişib bu axşam Azərbaycan sərhəddini aşmalısan.

Rima (*təəccüblənərək*): Necə?

Xaçaturov: Narahat olma. Bu işdə sənə yaxından yardımçı olacaqlar. Sən sərhəddi keçən kimi, bizim nümayəndəmiz Aşot orda səni qarşılayacaq. Bu da Aşotun şəkli (*stolun üstündəki şəkli götürüb ona uzadır*). Onu görəni kimi tanıyacaqsan...

Rima: Fəaliyyətim nədən ibarət olacaq?

Xaçaturov: Tələsmə, hər şey sənə aydın olacaq. Əvvəllər Sumqayıtda yaşamısan, türk dilini də yaxşı bilirən. Elə deyilmi?!

Rima: Bəli, doğrudu.

Xaçaturov: İndi sənə əlində imkan var ki, ermənilərin milli düşmənçilik intiqamını bu türklərdən alsan.

Rima: Mən hazırım! Əmr edə bilərsiniz, cənab polkovnik!

Xaçaturov: Bu işdə tələsmək olmaz. Kəşfiyyat böyük səbr, iti və çevik ağıl, soyuq ürək tələb edir. Hisslərin qızışması fəlakət törədir. Sən Nofəl Kələntərli adlı bir türk kapitani ilə məhəbbət oyununa girib "Günəşli" kəndinin döyüş planını almısan...

Rima: Axı.

Xaçaturov: Həyəcanlanma, o, sənə düşündüyün qədər də çətin adam deyil. Əslinə qalanda o bizə satılıb. O, bizim Azərbaycandakı əlaltımızdı. Onun əli ilə biz çox iş görmüşük.

Rima: Belə olduğu halda, cənab polkovnik, mənə ora niyə göndərirsiniz?

Xaçaturov: O, sapında durmayan dəhrə kimidi. Ağıla nə gəlsə, onu da eləyir.

Rima: Belə sürüşkən adamlar...

Xaçaturov: Bu operasiyaya görə o, külli miqdarda pul istəyir. Ancaq qorxmağa dəyməz. Hərif həddən artıq pulgir və arvadbazdı. Səni görəni kimi əriyəcək. Hətta, pul da yaddan çıxacaq... Biz ona o qədər pulu verə bilmərik... Ona görə də gərək, sən bu tapşırığın öhdəsindən gələsən. Bayaq necə dedin? "Bö-

yük Ermənistan uğrunda..."

Rima (*Gülümsünərək*): Oldu, cənab polkovnik!

Xaçaturov: Əməliyyatı yerinə yetirdikdən sonra səni mükafat gözləyir.

Rima: Oldu! İcazə verin, mən gedim hazırlaşım...

Xaçaturov: Gedə bilərsən.

Rima kabinetdən çıxır. Xaçaturov onun ardınca baxıb gülümsünür. Nofəlin şəklinə baxıb onu bir kənara atır. Sonra özü də kabinetdən çıxır. İşiq sönür.

II şəkil

Aşpaz Mama Rozanın evi. O, ucaboylu, əndamlı, gözəl bir qadındır. Aşotla Rima otağa daxil olurlar. Mama Roza onları gülürüzlə qarşılayır.

Aşot: Rozacan, qonağı qəbul elə.

Roza: Aşot, eli, bu nə gözəl qızdı?! Adam az qalır...

Aşot: Elə şey eləmə. Jurnalistdi, bizim əsgərlərdən yazacaq. Adı Rimadı. Bir müddət sənin yanında qalacaq.

Roza: Gözüm üstə yeri var (*Aşot Rimaya həsrətlə baxır. Roza ona acıqlanır*). Ac qurd kimi ağzını açıb nə baxırsan?

Aşot: Gözəl qıza baxarlar da, Rozacan!

Roza (*Zarafatla*): Get tayını tap, Aşotcan.

Aşot: Mənə nə olub ki?

Roza: Çox şitini çıxarırsan.

Aşot (*Qəsdən söhbəti dəyişir*): Rimacan, elə birinci bizim bu aşpaz Mama Rozadan yazarsan. Onun bişirdiyi yeməklər də özü kimi dadlı olur.

Roza: Aşot onu düz deyir.

Rima (*Zarafatla*): Roza barəsində böyük bir məqalə yaz-

maq mənim boynuma. Ancaq...

Aşot: Nə ancaq?

Rima: Yeməyin dadlı olduğunu anladım, bəs Rozanın dadını hardan bilirdin?

Roza: Eh... Aşotu hələ yaxşı tanımırısan. Qarınqulunun biridi. O qədər danışır ki, nə qədər baş sındırısan da dediklərindən bir şey qanmıyacaqsan... İndi də görünür, barəmdə məqalə yazdırmaqla məni məşhurlaşdırmaq istəyir.

Aşot: Sən bu yerlərin məşhur Mama Rozasısan. Səni bu yerlərin itləri də tanıyır. Təbliğata nə ehtiyac? Düz demirəm, Rozacan?

Roza: Az çərənle, itil burdan. Qaldıqca...

Aşot: Yaxşı, sabaha qədər.

Aşot gedir. Rima paltarını dəyişib özünü divana atır.

Roza: Bu kəndin əsgərləri çox yaxşıdı. Məni də çox istəyirlər.

Rima: Sən gözəlsən, gözəli istəyərlər də.

Roza: Təki bəxtim gözəl olaydı.

Rima: Bəxtinə nə olub ki? Maşallah gül kimi evin-əşiyin, gözəl əndamın. Deyirsən, əsgərlər də sənə yaxşı baxırlar.

Pauza

Roza: Məni tənqə gətiriblər. Cavansan, sabah səni görsələr, dəli olacaqlar. Çoxunu tanımıram, onlara yazığım gəlir. Neçə vaxtdı çıxıblar ev-əşiklərindən. Çoxu da ailəli... Nə demək istədiyimi başa düşürsən də.

Rima: Niyə başa düşürəm ki?... Ürəyiyumşaq adamsan... Bir də ki gözəl qadın görəndə gərək kişilər hayıl-mayıl olsunlar, ağılları başlarından çıxsın.

Roza: Hamısı ac canavar kimidi. Ov gözləyirlər...

Rima: Mən tikanlı ovam, arxeyin ol, məni yeyə bilməzlər.

Roza (*Gülür*): Yesələr, boğazlarında qalarsan?..

Rima: Hə... Onu düz deyirsən. Xoşum gəldi sözümdən. Azərbaycanlıların yaxşı atalar sözü var: "İnək göz eləməsə, buğa sıçramaz". Mən öz dəyərimi yaxşı bilirəm.

Roza: Sən çoxdan Yerevanda yaşayırsan?

Rima: Yox... Sumqayıtdan qaçqınam...

Roza: Oy... Danışma Sumqayıtdan... Sumqayıt hadisələrinin çəkilişinə baxanda adam dəhşətə gəlir, insan olduğuna xəcalət çəkir.

Rima: Hə... Nə olsun ki?

Roza: Öz aramızdı, bütün qırğınları, faciələri biz ermənilər yaratdıq. Sumqayıt hadisələrini biz ermənilər törətdik. Dünyaya da səsimizi "öldürdülər" deyə biz ermənilər yaydıq...

Rima: Sən bu sözlərlə nə demək istəyirsən?

Roza (*Qorxaraq*): Heç... Demək istəyirəm ki, bu qırğınlar bizə gərək deyildi. Heç türklərə də...

Rima: Tarix boyu belə olub, torpaqlar qanla yuyulub.

Roza: Günahsız adamları qan nəhrinə saldılar.

Rima: Torpaq işi çox müşkül məsələdi. Gəl, söhbəti dəyişək.

Nofəl, Aşot, Vazgen gəlirlər. Otağı səs-küy bürüyür.

Aşot (*Nofələ*): Barəsində danışdığım xanım budur. Adı da Rimadır. Tanış ol, xoşuna gələcək.

Nofəllə Rima tanış olurlar.

Roza: Stol hazırdır. Keçəyin yan otağa.

Hamı gedir. Səhnənin arxa hissəsi qaralır, ön hissəsi işıqlanır. Stol əvvəlcədən açılıb. Yemək-içmək başlanır. Roza maqni-tofonun düyməsini basır. Nofəl Rimanı rəqsə dəvət edir. Aşotla Vazgen xısn-xısn söhbət eləyirlər.

Aşot (*Rimaya*): Axçı, bizim dostumuz çoxdandı heç harda olmayıb. Nə tələb eləyir yoluna qoy...

Rima: Aşot, sən bu dostun yaxşı adama oxşayır. Nədəndi bilmirəm, bu musurmanda özümə bir doğmalığ görürəm. Lap bizim erməni kişilərinə oxşayır.

Vazgen: Erməni qadınları musürman kişilərini çox xoşlayırlar...

Rima: Sizin öz yeriniz, onların öz yeri... Erməni kişilərinə heç kim çata bilməz.

Aşot: Elə demə, axçı, qonağın xətrinə dəyər.

Nofəl: Xətrimə dəyməz, Rimacan, sən mənə elə erməni kişisi kimi bax.

Rima: Massab haqqı, sən əsl kişisən... Adama əziyyət verə nə də oxşamırsan.

Aşot: Rima, xahiş edirəm, bizim qonaq üçün bu stol üstündə, türklər necə deyirlər, pısqırıq bir rəqs elə... Roza, sən də bir mahnı oxu, ürəyimiz açılınsın...

Aşot (*Üzünü Vazgenə tutaraq*): Bu axmaq nə qədər ki, ağılnı itirməyib, Günəşli kəndinin əməliyyat planını ondan almalıyıq. Mən mərkəzə məlumat verməliyəm.

Vazgen: Tələsmə, hərfi duyuyq sala bilərik. İmkan ver, əvvəl qəlbini ələ ala. Sonrası asandı. Lazım olanı öyrənərik.

Aşot: Qoyma onu çox içsin. Ağılsız başdan nə desən çıxar. Planı alandan sonra istəyir, lap güpünə girsin.

Rimanı qucaqlayır.

Nofəl: Rima, sən əsl rəqqasəsən... Sənə tamaşa elədikcə, az qalırım özümü itirəm... Elə bilirəm dünyanın xoşbəxtiyəm.

Rima: Yəqin çoxdandı qadın görmürsən (*gülüşürlər*). Birdəki xoşbəxtlik deyəndə sən nəyi nəzərdə tutursan?

Nofəl: O mücərrəd şeydi. İndi istəyirəm sənənlə tək qalam...

Rima: Sizin "Arşın mal alan" filmində bir yer var ey?

Nofəl: Orda çox yer var, hansını deyirsən?

Rima (*Oxuyur*): Mən gedərəm o oğlana
Onun pulu çox olsun
Dərdi-qəmi az olsun.
Pulun var?

Nofəl də ona qoşulub birlikdə oxuyurlar.

Nofəl: Pulum var bir anbar,
Üstəlik dollarım da.

Rima: Pul verərsən, istəyini yerinə yetirərəm.

Nofəl əlini cibinə salıb, onun başına dollar səpir. Roza pulları göydə tutub yaxasına basır. Rima narazılıq edir.

Nofəl: Dava salmayın, ikinizə də çatar.

Rima (*Rozanın üstünə cumur*): O pullar mənimdir, qaytar deyirəm sənə.

Aşot: Rima, cana, pul yaxşı şeydi, amma ondan ötrü adam özün cırmaz.

Rima: Nofəl mənim lubovnikimdi. O, başqasına niyə pul verməli idi?

Vazgen (*Rimaya*): Axçı, bizim pulumuz Nofəlkindən çoxdu.

Aşot (*astadan*): İşin yoxdu, kişinin pulu var, qoy versin də.

Rima: Aşot, siz kişi deyilsiz? Mənə bir az siz də kömək elə-səz, qiyamət qopmaz ki?

Aşot: Axı sən Nofəlin xidmətindəsən.

Vazgen: Sən Nofəli razı sal, nə qədər desən, mən kömək eləyərəm, narahat olma.

Nofəl: Mən özüm ölməmişəm ki?...

Nofəl əlini cibinə salıb pul çıxarmaq istəyir. Vazgen onun qolundan yapışıb qoymur.

Vazgen: Hələ lazım deyil... Bir az özünü ələ al...

Nofəl: Beşgünlük dünyadı, beşi də qara. Pul əl çirkidi. Bir də gördün ki, təsadüfi bir güllənin qurbanı oldum. Ona görə də kef çəkmək istəyirəm.

Aşot: Xanımlar, siz Vazgenlə söhbət eləyin, mənim Nofəllə məxfi söhbətim var.

Nofəllə Aşot kənara çəkilirlər.

Vazgen (*Araq şüşəsini götürərək*): Mələklər, gəlin biz vuraq...

Roza: Vurmasaq, iş düzələndeyil.

Vazgenlə xanımlar süfrəyə yaxınlaşırlar.

Atoş (*Nofələ*): Günəşli kəndinin alınma planı hazırıdı?

Nofəl: Hə... Məndədi, onu özüm hazırlamışam. Günəşlini itki vermədən götürə biləcəksiz. Orda hər şey dəqiqliyi ilə göstərilib.

Aşot: Erməni xalqı sən xidmətlərini yüksək dəyərləndirəcək... Sən həmişə bizim diqqətimiz, qayğı və himayəmiz altında olacaqsan...

Nofəl: Mənə çatacaq pulları bilirsiniz də hara köçürəcəksiz?

Aşot: Mərkəz sən bütün koordinatlarını bilir.

Nofəl: Əla... Aşot, bu əməliyyatdan sonra həmişəlik Yerevana köçmək istəyirəm. Sonrasına Allah kərimdi. Bəlkə, getdim Amerikaya...

Pauza

Aşot: O pulları ki, az müddətdə sən qazanmısan, lap "Mar-

sa"da köçə bilərsən...

Nofəl (*gülür*): Gözəl yaşamaq üçün gərək risq eləyəsən... Aşot, mənim həyatım riskə qoyulub... Nə vaxt, üstü açılsa, məni məhv eləyəcəklər.

Aşot: Risksiz həyat yoxdu, Nofəl, kefindən qalma... Rima səni gözləyir.

Onlar stola yaxınlaşırlar. Səs-küy aləmi bürüyür. Aşot qədəhləri doldurur.

Vazgen: Mən istəyirəm, bu qədəhləri içək Nofəlin şərəfinə. O çox bacarıqlıdı, cəsarətli, dostluqda sədaqətli... Nofəl bizim haqq işimizə inanır. O bilir ki, ədalət naminə vuruşmuşuq. Qədim erməni torpaqları öz xalqına qayıtmalıdı.

Roza: Siyasəti qurtarın, biz bura kefə gəlmişik, torpaq alqı-satqısına yox.

Nofəl: Roza düz deyir... Rimiçka gəl yanıma.

Rima gəlir, güzgünün qarşısına keçir.

Aşot: Gəlin, biz gedəyin. Rima ilə Nofəl pişikləri boğuşdursunlar.

Nofəl (*Rimaya*): Mənim pulum çoxdu, əzizim. Sən mənim xoşuma gəliirsən. İstəsən çıxıb bir dəfəlik gedərik bu cəhənnəmədən. Torpaq mənim nəyimə lazımdı. Hər gün siyasətlə başımızı qatırlar.

Rima: Kim?

Nofəl: Min hiylə ilə xalqı aldadanlar, bizə torpaqdan, vətəndən moizə oxuyanlar. Özləri vəzifə tutanlar, rüşvət yığanlar. Xalqın əmlakını talayanlar... Kiminsə, əlində alət olmaq, əzizim, bizə lazımdımı?!

Rima (*təəccüblə*): Nofəlçik, sən doğru deyirsən?

Nofəl: Əzizim, bu lazımsız müharibə məni təngə gətirib. Atəş səslərindən qulaqlarım tutulur. Barıt iyi zəhrimi yarır. Nə qədər qan, ölüm görmək olar... Mən də hamı kimi yaşamaq istəyirəm.

Rima: Mən də sənə kimi həmişə azad, sərbəst yaşamaq arzusunda olmuşam. Açığını desəm, təzə tanış olsaq da...

Pauza

Nofəl: Mən müharibəyə biznes kimi baxmışam. Ondan milyonlarla dollar götürmüşəm. Ölsəm, hamısı xarici banklarda batabacaq. Sabah cəbhə bölgəsinə gedəcəm. Sənə söz verirəm, Güneşli sızinkilərə təhvil verib, səhəri gün burda ziyafətə gələcəm. Yenə sənənlə olacam. Al bu iki min dolları da (*dolları Rimaya verir*). Yaxşı-yaxşı fikirləş, əzizim. Mənə qərarını de.

Rima: Yataq hazırıdı... Gedək, yatıb dincələk, qalanını açıq başla danışarıq.

Səhnə bir balaca qaralır sonra arxa hissə yavaş-yavaş işıqlaşır. Nofəllə Rima ev paltarındadırlar..

Nofəl (*Gərnəşərək*): Əsəblərim bir balaca sakitləşib.

Rima: Get vanna otağına. Səhər duş qəbul eləməyin ləzzəti başqadı (*Nofəl gedir... Rimanın daxili səsi*). Vətən xaini, sən nə qədər sadələvhsən? Mən Böyük Ermənistan uğrunda ölümə də hazırım... Belə səfəhləri himayə eləmək hiyləsiylə Azərbaycanın hələ çox kəndlərini, şəhərlərini tutacağıq.

Aşot gəlir, Rima ona yaxınlaşır.

Aşot: Nofəl hardadı?

Rima: Çimir. Aşot, al bu materialları Yerevana çatdır. Bilmək olmaz, birdən ələ keçə bilər.

Aşot: Bu hərifi əlində bərk saxla... Bununla çox iş görə bilər.

rik.

Rima: Oldu.

Aşot gedir. Rima yan otağa keçir. Səhnə qaralır.

III şəkil

Paranyanın evi. Ziyafət məclisi qurulub. Ermənilər Nofəli gözləyirlər. Nofəlsə, gəlib çıxmır.

Roza (*Rimaya*): Axçı, bu başı xarab, satqını gözləməkdən gözümlərin kökü saraldı ki.

Rima: Onun satqınlığı olmasaydı, bu qədər torpağı zəbt etmək çətin olacaqdı.

Vazgen: Alsaydıq da böyük itki verəcəkdik.

Aşot: Bəli! Az itki ilə böyük iş. Azərbaycan ordusu xeyli itki verib. Çoxlu sayda Azərbaycan əsgəri əsir alınıb. Etiraf edək ki, bunlar Nofəlin xidmətidir.

Rima: Biz belələrinin qeydinə qalmalıyıq. Yüz erməni əsgərindən bir azərbaycanlı xain sərfəlidi.

Roza: Mən Nofəli belə bilməzdim. Bəlkə onunla ratsiya ilə əlaqəyə girəsiniz.

Aşot: İndiki vəziyyətdə işləri korlaya bilərik.

Vazgen: Hələ qarşıda çox işimiz var.

Roza: O, Günəşlini bizə neçiyə satdı, Aşot?

Aşot: O, hərbi sirdi. Sirri faş eləmək gələcək əməliyyatları pozmaq deməkdi.

Rima: Nofəl çox gecikir, bəlkə, o, təhlükədədi?

Vazgen: O, elə kafirdi ki, dəyirmanın boğazına ölü salsan, diri çıxacaq.

Gülüşürlər.

Roza: Aşot, Nofəlin növbəti görəcəyi iş nə olacaq?

Aşot (*Sualdan yayınaraq*): Onu mərkəz bilir. Hansı tapşırığı versələr, biz də onu həyata keçirəcəyik.

Rima: Köklər çox dərindədi, Roza, yaxşı olar ki, çox şeyə burun soxmayasan.

Roza: Rimacan, aşpaz olmağıma baxma, mən də çox şeydən halıyam.

Aşot: Sən olmuşlardan halısan, olacaqlardan yox.

Roza: Niyə?

Rima: Aşot düz deyir.

Vazgen: Arxayın ola bilərsiz, Rima, axşam nə iş gördüyünüzü, hansı üzünü üstə yatdığınızı Roza bilir.

Rima (*Gülərək*): Ona şübhə eləmirəm. Ancaq Qarabağda Köçəryanın ağına nə gəldiyindən, inanmıram ki, Rozanın xəbəri olsun.

Pauza

Roza: Azərbaycanlıların yaxşı məsəli var: "Söhbət dananı qurda verər", "Çoş dedin, eşşək yadıma düşdü". Sən Köçəryan dedin, hamamda çiməcəyim yadıma düşdü. Axşam qonağım olacaq... İcazə verin, mən gedim. Nofəl onsuz da gecikir.

Aşot: Siz gedin, Mama Roza... Mən narahat olmağa başlayıram.

Roza gedir.

Vazgen: Bəlkə Nofəllə əlaqəyə girəsən.

Aşot (*Fikirləşir, radioqəbuledicini işə salmaq istəyir*): Alınmır, Vazgen.

Rima: Neyləyim?

Aşot: İmkan tapan kimi özü bizimlə əlaqəyə girəcək.

Rima: Görəsən, ölməz ki?

Vazgen: Bizim tapşırıqlarımıza əsasən, o əvvəlcədən öz işini görüb aradan çıxır. İstədiyinə nail olandan sonra lazımı yerdə

peyda olur.

Rima: Azərbaycan hərbiçiləri ondan şübhələnməzlər ki?

Aşot: Azərbaycanın yüksək çinli hərbiçilərindən də ona şərait yaradanlar var. Olmasa, bu boyda cinayətləri törədə bilməzdi.

Rima: O gördüyü işlərə cinayət kimi yox, biznes kimi baxır.

Vazgen: Nə fərqi var. Ya elə, ya belə. Cinayət də pul üçün törənir... Bir sözlə, pul gözlərini örtüb.

Rima: Nofəl azərbaycanlı ola bilməz.

Aşot: Sən onu hardan bilirsən?

Rima: Heç vaxt adam öz vətəninə, xalqına xəyanət eləməz.

Vazgen (Gülərək): Bəlkə anası bizimkilərdəndi.

Aşot: Lap atası da ola bilər.

Rima: Erməni qadınlarına baxma. Azərbaycanlı qadınlar erməni kişiləriylə əylənməz.

Vazgen (Stolda əyləşir): Aşot, mən öldüm acından, gəlin adama bir loxma kəsəyin, aqlımız başımıza gəlsin. Nofəl gəlib çıxarsa, tiyanı təzədən qızışdırarıq.

Aşot: Etiraz eləmirəm.

Radioqəbuledici siqnallar verir.

Rima: Aşot, gör kimdi?

Aşot (Danışır): Bəli! Eşidirəm... Yox!.. Biz də gözləyirik...

Vazgen: Kimdi?

Aşot: Mərkəzdəndi. Nofəldən xəbər çıxmadiği üçün narahatdılar.

Onlar süfrə arxasında əyləşib yeyib-içirlər. Vazgen qədəhi qaldırır.

Vazgen: Qarabağ məsələsini qapayan kimi Gürcüstanın Axalkalak problemini qaldırmalıyıq. İnanıram ki, qələbə uzaqda deyil. Qarabağa təzyiq artdıqca, Bakıdakı gərginlik son həddə çatır. Hamı qarışır bir-birinə, başlar itir, ağız deyəni qulaq eşitmir. Bu psixoloji təzyiq daim gündəmdə durmalıdı.

Aşot: Əzizim, əslinə qalsa, biz də fanatikik... Bu müharibəyə ehtiyac yox idi, Vazgen. Azərbaycanın imkanları genişdi. Mən siyasətçi deyiləm. Ancaq qandığım budu ki, biz torpaq, ərəzi məsələsini ortaya atmasaydıq, Bakı nefti, onun bütün sənayesi tezliklə bizim olacaqdı.

Rima: Yox, Aşot, mən sənənlə razılaşa bilmərəm. O obyektlər kimin olursa-olsun, dəxli yoxdu, biz müharibəmizi davam etdirməliyik. Türkiyədəki torpaqlarımızı da mənimsəməliyik. Bunsuz Ermənistanın nicat yolu yoxdu.

Vazgen: Rima, sən Daşnaksutyun partiyasının üzvüsən?

Rima: Bəli! Hər bir erməni anasının bətnindəki körpə də "Daşnaksütyun"un üzvü olmağa borcludu... Nə olsun ki, qadınam, türklərin qanını da içməyə hazırım.

Aşot: Elə danışsən ki, Rima, guya Nofəlin yatağına girən sən yox, mənəm: ha... ha... ha...

Rima: Doğrudu, girdim. Unutmayın ki, o hərəkət mənim Böyük Ermənistan uğrunda mübarizəmin tərkib hissəsidir...

Vazgen: Ha ... ha ... ha ... ha...

Rima: Biz qadınlar, siz kişilərdən daha mübarizik.

Aşot: Nədə?!

Növbəti qədəhlər vurulur, içirlər. Vazgen maqnitofonun düyməsini basır. Aşot qalxıb Rimanı rəqsə dəvət eləyir. Vazgen də onlara qoşulur. Elə bu vaxt bayırdan vurulan təpiklə qapı taybatay açılır. Azərbaycanın üç hərbi kəşfiyyatçısı əllərində avtomat içəri atılır.

Birinci hərbi kəşfiyyatçı: Tərpənməyin! Əllər yuxarı!
İkinci hərbi kəşfiyyatçı: Alçaqlar, beyninizi sovuraram!

Üçüncü hərbi kəşfiyyatçı əsirlərin alt-üst paltarlarını yoxlayır, silahlarını götürür, əllərini qandallayır. Erməni əsirləri bir-birinin üzünə baxırlar.

Üçüncü hərbi kəşfiyyatçı: Getdik!

Azərbaycanın hərbi kəşfiyyatçıları əsirləri qabaqlarına qatıb evdən çıxarırlar. İşıq sönür.

II hissə IV şəkil

Mənzərəli Göytəpə kəndi. Yusifin evi. Bir qədər aralıda yamyaşıl sıralanan zirvəli dağlar. Yusif kişi narahatdı. Arvadı Səriyyə corab toxuyur.

Yusif (öz-özü ilə danışır): Mən düz yetmiş üç il əvvəl bu kənddə dünyaya göz açmışam. Oxumağı, yazmağı bacarmasam da, çox şey öyrənmişəm. Xalq, millət üçün ən əziz sərvət dilidi, bir də doğulub boya başa çatdığı torpaq. Şükür olsun Xudaya, gözəl dilimiz, zəngin torpağımız var. Ulularımız onları əzizləyiblər, qoruyublar, nəsillərdən-nəsillərə ötürüblər. Fəxr eləyirəm ki, dünyada Azərbaycan adlı bir məmləkət var. Onun dağına da, keçilməz qayalarına da, meşələrinə də vurğunam. Yazı əlvan boyalarla bəzənir, yayı buz bulaqlı, payızı barlı-bəhrəli olur. Dünyanın bu guşəsində indi qışdır. Zirvələri duman qoynuna alır. Dağlar ağ örpəyə bürünür... Kəndim mənim, torpağına qurban olum. Sənə xəyanət eləyənlərə qoynunda yer yoxdu...

Səriyyə: A kişi, yenə nə olub? Özündə deyilsən.

Yusif: Nə olacaq! Yağı düşmən çörəyimizi yedi, suyumuzu içdi, axırda da bizə xəyanət elədi. Sərhəddə adamlar qırılır. Uşaqlar vahimə içərisində yaşayırlar. Üstəlik torpaq da əldən gedir... Hansını deyim?

Səriyyə: Başiboşluğumuzdan... Unutqanlığımızdan... Bəyəm bu birinci dəfədi?

Yusif: Torpaqlar əşya kimi satılır... Məni öldürən Allahsız satqınlardı.

Səriyyə: Tələsmə, kişi, onlar da cəzalarını alacaqlar.

Yusif: İnanıram. Allahın səbri çox genişdi. O, belələrinin cəzasını verincə bizimki bizə dəyir. Ölənlər də ara yerdə gedirlər. Heyf ölənlərin canından, murdarlanmış torpaqdan... Bir göyə bax ...

Səriyyə: Nə olub ki?

Yusif: Təmiz bircə o göydü... İnsan ayağı dəysə, ora da çirkə batabacaq. Niyə belə oldu?! Dur, o tütəyi gətir.

Səriyyə tütəyi gətirir. Yusif çalır. Səriyyənin gözlərindən yaş süzülür. Handan-hana tütək susur.

Səriyyə: Yaman kövrəldim, ay Yusif... Sənin belə yanıqlı tütək çalmağını eşitməmişdim.

Pauza

Yusif: Dolan bulud boşlanda hər tərəf sel-su olar.

Səriyyə: Bilirəm, Nofəlin fikrini çox çəkirsən. Deyirəm, dava qurtarıb o da gəlsəydi, evləndirərdik, bu yaşda biz də nəvə görərdik.

Yusif: Müharibə çox ailələrə dağ çəkib. Çoxdandı bu zavalıdan da xəbər-ətər yoxdu. Hərdən düşünürəm ki, bəlkə, əsir düşüb? Allah bilir, bəlkə də şəhid olub?

Səriyyə: Bu, nə danışdı? Deyəsən, başına at tərpi bu yaş-

da... Xəta-bala bəyəm, bizim üçün gəlib?

Yusif: Mən nə dedim, ay arvad. Bu, müharibədi. Müharibə ölüm-itimdi... Camaat necə, biz də elə... Apar tütəyi as yerindən (*Səriyyə yan otağa gedir. Yusif dağlara tərəf baxır*). İlahi, mənim əlimdə imkan olsaydı, dünyanı cənnətə döndərərdim. Qarabağı düşməndən geri alardım... Hər kəs istəyincə dolanardı...

Səriyyə gəlir, Yusifin dalğın nəzərlərini duyur.

Səriyyə: Belə getsə, özünü həlak eləyəcəksən, a kişi.

Yusif: Həlak niyə? Günümü görmüşəm, dövrənimi sürmüşəm.

Səriyyə: Ürəyimi kövrəltmə.

Poçtalyon Səməd gəlir. Salamlaşırlar.

Yusif: Hə... Nofəldən məktub var?

Səməd: Telegramdı.

Səriyyə: Kəndə gəlir?

Səməd: Alın oxuyun.

Səriyyə: Vay, uşağın başında bir iş var?..

Səməd: Sakit ol, Səriyyə bacı, oğlunuz salamatdı.

Səməd teleqramı oxuyur.

Yusif (Arvadına): Deməli sabah saat onda Nofəlin ali məhkəmədə mühakiməsi olacaq. Bizim də orda iştirakımız tələb olunur.

Səməd xudafizləşib gedir.

Səriyyə: Bizim oğlumuzun məhkəmədə nə işi?

Yusif: Mən nə bilim, gedərik, bilərik.

Səriyyə: Heç nə başa düşmürəm. Mənim oğlum hara, məhkəmə hara?

Səhnə yavaş-yavaş qaralır. Arxa planda işıq gurlaşır. Yusiflə Səriyyə evə keçirlər. Lazım olan şeyləri çantaya yığırlar.

Yusif: Bizim qismətimizdə bu da varmış...

Yusifin gözləri Nofəlin divardan asılan şəklinə dikilir.

Səriyyə: Uşağın şəklinə qanlı-qanlı baxma, kişi. Hələ bilmək olmaz bizi nədən ötrü çağırırlar?

Yusif: Məhkəməyə adamın başını sıgallamağa çağırmaqlar.

Səriyyə: Sən bircə əsəbiləşmə.

Yusif: Pulları, pasportları götür. Cəld ol.

Səriyyə (Ağlamsınaraq): Kişi mənə indi-indi təsir eləyir. Bu nə bələdi biz düşdük?

Yusif: Yox, arvad, Nofəl yolunu aza bilməz. İnanmıram... Sənin yuxusuz gecələrin, mənim çəkdiyim əzab-əziyyət, ona verdiyimiz tərbiyə hədəf gedə bilməz.

Səriyyə: Vallah, mən də inanmıram.

Pauza

Yusif: Yetmiş üç illik ömrümdə məhkəmə, prokurorluq işçiləri ilə qarşı-qarşıya dayanmamışam... Ancaq, "məhkəmə", "xalq hakimi", "prokuror" sözlərini çox eşitmişəm. Ağlıma gəlməzdi ki, ömrümün qürub çağında yolum məhkəməyə düşəcək, kim bilir, bəlkə məni də danışdıracaq, sorğu-suala tutacaqlar. Üzünü görmədiyim, səsini eşitmədiyim adamlar içərisində məhkəmə sədrinin, prokurorun, nə bilim kimlərin, kimlərin suallarına cavab verməli olacam...

Səriyyə: Nə olsun? Bəyəm, məhkəməyə düşən təkəcə bizik? Camaat boşanmağa gedir, boşanır, dişlərini ağarda-ağarda da ge-

ri qayıdırlar. Arsız-arsız da danışıb gülürlər. Bizə nə olub? Hələ ki bir iş yoxdu?

Yusif: Yaman yorulmuşam. Əsəb məni əldən salıb. Görəsən, Nofəlin əlindən xəta çıxar? Axı mənim oğlum cinayətkar ola bilməz. Bu nəsə mənim ağıma batmır. Bəlkə də onu yoldan çıxarıblar? Yox! Axı nəyin xatirinə yolunu azsın? Görünür, bir anlaşılmazlıq var... Nofəl hara, məhkəmə hara? Bəlkə şərə düşüb?! Hər halda adamı boş yerə tutmazlar... (*Dərindən nəfəs alır*). Adam öldürmək onun əlindən gəlməz. Bəlkə satqınlıq eləyib? Satqınlıq?! Görən, ürəyimdəki bu ağrı, göynərti hardandı?!

Səriyyə: Uzaq yoldu, kişi, ləngiməyək.

Yusif: Təki rüsvayçılıq olmasın.

Onlar danısa-danısa yola düzəlirlər. İştq sönür.

V şəkil

Məhkəmə zalı. Prokuror, məhkəmə sədri. İclasçılar, vəkil, məhkəmənin katibi öz yerlərində əyləşiblər. Sədr zalı nəzərdən keçirir. Yusiflə Səriyyə də zalda oturublar. Polislər Nofəli qol qandallı gətirib dəmir barmaqlıqlar arasına salırlar. Səriyyə ixtiyarsız ayağa qalxır. Nofəl heç kimə baxmadan başını aşağı salıb.

Sədr: Məhkəmə iclasını açıq elan edirəm. Müttəhim Nofəl Yusif oğlu Kələntərlinin işi ilə əlaqədar məhkəmə iclasına başlayırıq. Müttəhim Nofəl Yusif oğlu Kələntərli Çiçəklidərə bölgəsində Azərbaycan "N" hərbi hissəsinin Qoşa çinar ətrafında hərbi əməliyyat qrupunun sirlərini erməni işğalçılarına satmaqda, Günəşli kənd sakinlərindən bir dəstə azərbaycanlı qocanı,

qadını, uşağı meşədə qəsdən, xəyanətkarcasına qırğına verməkdə təqsirli bilinərək ittiham olunur.

Müttəhim Nofəl Yusif oğlu Kələntərlinin mühakiməsi ilə əlaqədar prokurorluğun qərarını oxumaq üçün sözü birinci dərəcəli ədliyyə müşaviri cənab prokurora veririk.

Prokuror: Cinayət işin materiallarının araşdırılması, şahidlərin izahatı, yerlərdə aparılan söhbətlər, müharibənin gedişi istiqamətlərinin gözlənilmədən dəyişməsi, hərbi sirlərin satılması, hərbi sursatın düşmənin əlinə keçməsi tam təsdiqləyir ki, komandir Nofəl Yusif oğlu Kələntərli rəhbəri olduğu dəstənin mühasirəyə düşməsi üçün düşməyə əlverişli imkan yaratdığı sübut olunmuşdur. Nəticədə düşmən hərbi hissənin əsgərlərini mühasirəyə almışdır. Əsgərlər güllə-baran edilmiş, kəndin torpaqları işğal olunmuş, adamları əsir alınmışdır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin uyğun maddəsinə əsasən müttəhimin həbsinə order verilmişdir.

Sədr: Əyləşin.

Pauza

Yusifin səsi: Kaş qulaqlarım kar olaydı. Pərvərdigara saçımın, saqqalımın ağaran çağında bu nə bələdi mənə göndərmisən?.. Ay nankor oğlu nankor, mən səni sevə-sevə, saf, təmiz duyğularla böyütmüşəm... Həmişə sənə vətən qeyrətindən, torpaq məhəbbətindən danışıbmışam. Sənə böyük ümidlərlə baxmışam... Mən hardan biləydim ki, sinəmdə böyüyən bu ilan balası xalqın qatili olacaq? Sənə verdiyim çörək gözlərini tutsun... Mənim ocağıma haram qatan namərd. Gör məni necə rüsvay elədin? Bu dərdə dağ da dözə bilməz...

Sədr Nofələ müraciətlə.

Sədr: Müttəhim Nofəl Kələntərli, Çiçəklidərə bölgəsində Azərbaycana məxsus "N" hərbi hissəsinin sirlərini düşməyə

satmaqda sənin məqsədin nə olmuşdur?

Nofəl: Mən heç bir sirr satmamışam. Bunlar məni dolaşdırmaq, cəbhə bölgəsində komandir kimi nüfuzdan salmaq üçün qurğudur. Həmişə mənim paxıllığımlı çəkiblər. Qorxublar ki, tezliklə hərbi rütbəm qalxa bilər. İzahat vermişəm və indi də deyirəm: mən satqın deyiləm, bu fikirdə də olmamışam. Bir azərbaycanlı kimi vətənimə sevmişəm, bu gün də sevirəm. Bu böhtanların heç biri ilə razı deyiləm.

Yusifin səsi: Bayağıdan mən də asıb-kəsirəm. Bəlkə, doğrudan da, onun heç bir günahı yoxdu, yazığa böhtan atıblar? Nə çoxdur başqasını gözü götürməyən.

Prokuror: Bu sənədlərlə tanış olmuşam, əsl həqiqəti ayna kimi əks etdirir. Hansı böhtandan danışırısan? Sən hərbi satqınlığa yol vermişən. İndi də yalan danışmaqla yaxanı qurtarmaq istəyirsən.

Nofəl: Mən bircə onu bilirəm ki, bu toru qəsdən qurublar. Amma bizdə gözəl atalar sözü var: "Özgəyə quyu qazan özü düşər".

Prokuror: Atalar sözünü misal gətirməkdənsə, satqınlıq edəndə Vətənin, xalqın, valideynlərin barədə düşünəydin...

Nofəl: Mənim ata-anamla işiniz olmasın. Onları bura nahaq çağırırsınız.

Vəkil: Siz müttəhimə təziq göstərirsiniz cənab prokuror. Məhkəmədə sübut olunsa müttəhimə onda cinayətkar adlandırarsınız.

Sədr (Müttəhimə): Protokol üzrə valideynlərinin məhkəmədə iştirakı vacibdi. Çiçəklidərə bölgəsində "N" hərbi hissəsinin hərəkət edəcəyi yolları bir komandir kimi sən bilirdin?

Nofəl: Yox! Bu doğru deyil. Onu başqaları da bilirdilər. Burada heç bir gizli iş yox idi.

Prokuror: Axı həmin təlimatlar mərkəzdən yalnız sənə verilir. Başqaları bundan xəbər tuta bilməzdilər. Əgər bilən olubsa, deməli, sən demişən.

Nofəl: Xeyr. Mən heç kəsə sirr verməmişəm. Görünür, məlumatı başqa yollarla əldə ediblər... Sadəcə, məsələ burasındadır ki, indi mən komandir kimi satqınların əvəzində cavab vermək məcburiyyətindəyəm.

Sədr: Şahid Sarkisyanı çağırın gəlsin...

Sarkisyan gəlir.

Sədr: Özünü təqdim elə.

Sarkisyan: Sarkisyan Xoren Ambarsumov. Yerevanda doğulmuşam. Çiçəklidərə vuruşunda əsir alınmışam.

Sədr: Müttəhim Nofəl Yusif oğlu Kələntərli, sən qatı cinayətkar, erməni işğalçı ordusunun komandirlərindən biri Sarkisyanı tanıyırsanmı?

Nofəl: Xeyr, tanımıram.

Sədr: Şahid Sarkisyan, sən necə, Nofəli tanıyırsanmı?

Sarkisyan: Bəli! Mən onu çox yaxşı tanıyıram.

Nofəl: Yalan deyir.

Sarkisyan: Mən onunla üç dəfə görüşmüşəm. Ratsiya ilə də bir neçə dəfə əlaqəyə girmişik. O məni çox yaxşı tanıyır. Bir çox məlumatları da mən ondan almışam.

Sədr: Nofəl Kələntərli sənə hansı məlumatları verib?

Sarkisyan: Əsas hərbi hissənin yerləşdiyi yeri, strateji yüksəklikləri, hücumun vaxtını, atəş açılacaq nöqtələri, əsgərlərin sayını. Bir sözlə, bütün hərbi sirləri mən ondan öyrənmişəm.

Nofəl (Əsəbi): Sən nə əclaf adamsan?..

Sədr: Müttəhim Kələntərli, sənə söz verəndə danışarsan.

Prokuror (Sarkisyan): Bu sirləri ermənilərə açmaqda müttəhim Kələntərlinin məqsədi nə idi?

Sarkisyan: O, sirləri bizə verir, əvəzində əsgərlərin meyidlərini alıb sahiblərinə satırdı. Bir neçə dəfə bu işdə mən də ona kömək eləmişəm.

Prokuror: O, ermənilərdən daha kimlərlə əlaqə saxlayırdı?

Sarkisyan: Bizim alay komandiri Aşotla.

Nofəl: Mən elə erməni tanımıram. Bu dığanı mənim əleyhimə öyrədiblər...

Sarkisyan: Aşot həmişə Nofəli bizə tərifləyirdi. Nofəlin ermənipərəst olduğunu deyirdi. Sonra özümüz də bunun şahidi olduq. Biz çox asanlıqla Nofəldən istifadə edirdik. "Çiçəklidərə əməliyyatı"nda bizə əsas məlumatları da o verib.

Sədr: Nofəlin "ermənipərəst" olmasını necə sübut edə bilərsiniz?

Sarkisyan: Sübut odur ki, o bizə satılmışdır.

Sədr: Mən istərdim, sən məhz "ermənipərəst" fikrini bir qədər də dəqiqləşdirəsən.

Sarkisyan: Bu, bizdə də təəccüb doğururdu. Özün azərbaycanlı olasan, amma, özünə qarşı çevriləsən. Biz Nofələ yalnız satqın kimi baxırıdık. Nofəl görüşlərin birində mənə dedi: "Siz tələsməyin, bu türklərin atasını birgə yandıracağıq... Mən inanıram ki, Böyük Ermənistan yaranacaq, türklər əvvəl-axır bu müharibəni uduzacaqlar..."

Nofəl: İndi gördünüz, bu iftiradı. Mən azərbaycanlı ola-ola, elə sözləri necə deyə bilərsiniz?

Sarkisyan: Elə biz də ona mat-məəttəl qalmışdıq.

Pauza

Vəkil: Sizin danışığınız heç də inandırıcı görünmür.

Sarkisyan: Mən həqiqəti deyirəm.

Sədr: Aydındı... Aşot haqqında nə deyə bilərsiniz?

Sarkisyan: Aşot arxa cəbhədə xidmət edir. Azərbaycanlı əsirlərlə iş aparır.

Sədr: Nofəl Kələntərli Aşotu nə vaxtdan tanıyır?

Sarkisyan: Dəqiq deyə bilmərəm. Amma bir dəfə Aşot mənim yanımda ratsiya ilə Nofələ "qardaş" deyə müraciət edib, onu erməni kəndinə, Arakelin evinə qonaqlığa çağırırdı. Mən ratsiya-

da bunu da eşitdim ki, Nofəl hökmən gələcəyini bildirdi. Kəşfiyyat idarəsi məni Yerevana çağırırdığı üçün həmin ziyafətdə iştirak edə bilmədim. Amma aldığı məlumatlara görə Arakelin evində yaxşı kef məclisi olub... Onlar gecə yarıyadək bakirə qızlarla əyləniblər. Aşotla Nofəlin dostluğunun tarixi qədimdi, qədim.

Sədr: Sənin sözlərindən belə çıxır ki, Nofəl Kələntərli ilə Aşot son günlərə qədər görüşüblər?

Sarkisyan: Bəli!

Sədr: Müttəhim Nofəl Kələntərli indi sözün nədi?

Nofəl: Ağ yalandı, böhtandı. Mən satqın deyiləm. Aşot adlı erməni də tanımıram. Onunla heç bir əlaqəm olmayıb. Vətənim də burda oturanlardan heç də az istəmirəm. Qaldı bu erməni dığasının üzümə durmasına, burda təəccüblü bir şey yoxdur. Xalqımın düşməni məni — milli ordumuzun zabiti, komandirini, döyüşdə ermənilərə divan tutan Nofəli tərifləməyəcək ki? Mən Nofəl Yusif oğlu Kələntərli həmişə torpağımızın şərəfini qorumuşam, düşmənlərimizlə qorxmadan vuruşmuşam. Ermənilər məni öz tərəflərinə çəkmək istəyiblər, amma, mən onların fitvasına uymamışam.

Prokuror: Müttəhim Nofəl Kələntərli, bizdə olan məlumatlara görə ermənilərlə əlaqə saxlamaq üçün sənin xüsusi şifrən olub. O, şifrə necə adlanır?

Nofəl: Mənim heç bir şifrəm olmayıb, hamısı uydurmadır.

Sədr (*Üzünü Sarkisyanı tutaraq*): Nofəlin şifrəsi necədir?

Sarkisyan: NYK-a.

Sədr: NYK-nın açılışı nədir?

Sarkisyan: Nofəl Yusif oğlu Kələntərli.

Sədr: Bu şifrəni Nofələ kim verib?

Sarkisyan: Bizim kəşfiyyat idarəsi...

Sədr: Deməli, Nofəl Kələntərli birbaşa erməni kəşfiyyat idarəsi ilə əlaqədə olub.

Sarkisyan: Bəli, olub! O birbaşa mərkəzə çıxıb bilirdi. Hər mühüm sırrı görə Daşnaksutyun partiyası ona böyük məbləğdə pul verirdi.

Sədr: Müttəhim Nofəl Kələntərli, topladığın həmin pulları harda saxlayırdın?

Nofəl: Qaldırılan ittihamların hamısı quramadır. Erməni kəşfiyyatı ilə əlaqəm yoxdur. Daşnaksutyun partiyasından da pul almamışam. Sarkisyan canını qurtarmaq üçün mənə böhtan atır.

Sədr: Şahid Sarkisyan Daşnaksutyun partiyası Nofəl Kələntərliyə çatacaq pulları hara keçirirdi?

Sarkisyan: Fransa bankına, yoxlatdıra bilərsiniz.

Vəkil: Müttəhim axı Fransada olmayıb. O, Fransada olmadığı halda onda necə hesab açdıra bilərdi.

Sarkisyan: Nofəl həm də Ermənistan vətəndaşıdır. Onu Fransaya bir neçə dəfə erməni kəşfiyyatı göndərüb.

Sədr: Nofəl Kələntərli, nəzərinə onu da çatdırım ki, Fransa bankındakı hesabın barədə artıq bizdə məlumat var. Sənədlər bizim əlimizdədir.

Pauza

Nofəl: Sənədlər saxtadır. Təkrar edirəm: erməni kəşfiyyatı ilə əlaqəm yoxdu. Mən Fransada da olmamışam.

Prokuror: Müttəhim Nofəl Kələntərli, sən çox təkidlə deyirsən ki, erməni kəşfiyyat idarəsi ilə əlaqən olmayıb (*Sənədlərin içindən bir fotosəkil göstərir*). Bəs həmin idarənin məsul işçisi Paranyanla çəkdirdiyiniz bu şəkildə nə deyə bilərsiniz?

Nofəl susur. Prokuror əlindəki kaseti maqnitafona salır. Nofəlin erməni kəşfiyyatı ilə rəsmi danışıqları bir neçə dəfə səslənir "Mən NYK-yam".

Sədr: Müttəhim, həqiqəti demək yalan danışmaqdan daha faydalıdır.

Prokuror: Müttəhim Nofəl Kələntərli "Qoşa çinar" əməliyyatı qrupunun sirlərini erməni kəşfiyyatına satmaq üçün sənə hansı vədlər vermişdi?

Nofəl: Dedim ki, erməni kəşfiyyatı ilə əlaqə saxlamamışam və heç bir vəd də almamışam. Cəbhədə namuslu əsgər kimi vuruşmuşam. Mərkəzdən alınan bütün əmrləri yerinə yetirməyə çalışmışam. Hətta, hərbi şücaətlərimə görə barəmdə televizorda veriliş də hazırlayıblar.

Prokuror: Düzdür, sən mərkəzin əmrini yerinə yetirmisən. Amma bu mərkəz ermənilərin olub. Sən yağı düşmənin əmrlərini qul kimi həyata keçirmisən.

Nofəl: "Qoşa çinar" əməliyyatında heç bir satqınlıq olmayıb.

Prokuror: Sən kəşfiyyat qrupunun planını kobudcasına pozmuşsan. Bütün əsgərləri inandırmısan ki, "Qoşa çinar" əməliyyatında ermənilər mövqə tuta bilməzlər. Oraya hazırda Azərbaycan hərbiçiləri nəzarət edirlər.

Nofəl: Qətiyyətlə deyil. Planı tək mən hazırlamamışam. Mən də başqaları kimi müzakirədə öz fikrimi bildirmişəm. Ola bilsin ki, səhvə yol vermişəm.

Vəkil: Ola bilərdimi ki, müttəhim, bu sirləri həmkarlarından kimsə düşməyə ötürsün.

Nofəl: Mən də indi düşünməyə başlayıram.

Prokuror: Xeyir, satqınlığı başqalarının üstə atmağa cəhd göstərmə... Sən heç cürə səhv eləyə bilməzdin. Kəşfiyyat qrupu səni vaxtında xəbərdar eləmişdi. Sən komandır olmusan. Əsgərlərin taleyinə, planın hazırlanmasına, icrasına birbaşa məsuliyyət daşıyırdın. Sən əsgərləri qırdırmısan. İndi də səhv eləmişəm deməklə, məsuliyyətdən boyun qaçıрмаğa çalışırsan. Onu da bilməlisən ki, elədiyiniz bu qatı cinayət xalqın kürəyinə arxadan vurulan zərbədir. Sənin əməllərin erməni faşistlərinin törətdiyi dəhşətlərdən də bətdir.

Nofəl: Mən xalqıma qarşı cinayət törətməmişəm. Sizin

dediklərinizi sübut eləmək lazımdı.

Sədr (*Polis nəfərinə*): Şahid Ənvər Bədəlovu çağırın gəlsin.

Ənvər Bədəlov gətirilir.

Sədr (*Nofələ*): Müttəhim Nofəl Kələntərli, Ənvər Bədəlov sənəin əsgərin olub. O sənə böhtan atmaz ki?

Nofəl: Adam qardaşına da inana bilmir. Bilmək olmaz Ənvərin ağına nə gələcək?

Sədr: O, həqiqəti söyləyəcəyinə and içib. Ənvər sən "Qoşa çinar" əməliyyatında sağ qalan yeganə əsgərsən. Döyüslərdə fəal iştirak etmişən, yaralanmışan. Nofəl Kələntərli barədə verdiyin ifadəni təsdiq eləyirsənmi?

Ənvər: Bəli! Çox gözəl əməliyyat planı hazırlanmışdı. Qəfləti manevrlə işğal altında olan bir neçə kəndi azad eləyə biləcəkdik. Sərt Qayada mövqelərimizi də möhkəmlətməmişdik. Birçə hücum əmri almaq qalırdı. Nofəl hücum əmrini vermədi.

Sədr: Niyə?

Ənvər: Nofəl xəyanət elədi. Bizi satmışdı.

Vəkil: Nədən bildin ki, Nofəl sizi satıb?

Ənvər: Bir neçə dəfə qərargahdan qayıdanda onun ermənilərlə ratsiya ilə danışdıqlarının şahidi olmuşam. Əvvəl, çaşdım, sonra gördüm yox, Nofəl özüdü. Mən onu aradan götürəcəkdim, əsgərlər arasında ixtişaş yaratmamaq üçün Şahin qoymadı.

Vəkil: Bəlkə səsi qarışdırmısan? O səs başqasının olub.

Ənvər: Xeyir, mən Nofəlin səsini yaxşı tanıyıram. Səs Nofəliniydi.

Nofəl: Yalandı.

Ənvər: Mən hücum əmrini tələb etdikdə Nofəl planın dəyişdiyini dedi. Çəmənli kəndi istiqamətinə getməyimizi, guya orda bizə yeni qüvvələr qoşulacağını bildirdi. Onda mərhum Şahin Nofələ dedi: "Bu, açıq-açıqına xəyanətədi". Gözlənilmədən Çə-

mənli istiqamətində ermənilər hücumə keçdilər. Əsgərləri mühasirəyə aldılar. Nofəl arxadan atəş açıb Şahini öldürdü. Məni yaraladı... Nofəl məni də ölmüş bilib qaçdı.

Nofəl: Bunun danışdıqlarının hamısı cəfəngiyyatdı. Döyüş meydanı kukla teatrı deyil, orda istədiyini kimi oynayasan.

Prokuror: Bura tamaşa zalı deyil.

Ənvər: Hər tərəfdən üstümüzə avtomat, pulemyot güllələri od kimi yağdırdı. Yoldaşlarımla hamısını itirdim. Görünür, sağ qalmışam ki, bu satqının, vətən xaininin, xalq düşməninə iç üzünü açım...

Prokuror (*Nofələ*): İndi sözün nədi?

Pauza

Nofəl: Görünür, əməliyyatın planını Şahinlə Ənvər satıblar... İndi də Ənvər gözə kül üfürür. Necə olub ki, hamı ölüb, bu sağ qalıb?

Sədr: Hə, o sualı hərdən özünə də ver, Nofəl Kələntərli!

Prokuror: Müttəhim Nofəl Kələntərli, Günəşli kəndi alınmazdan iki gün əvvəl axşam sən uşaqlıq dostun Aşotla erməni kəşfiyyat idarəsinin məsul işçisi Vazgen Paranyanın evində olmusunuz...

Nofəl: Məni şantaj eləyirsiniz, cənab prokuror?

Prokuror: Deməli, boynuna almırsan? Eybi yoxdur. Bəs həmin gecə kef çəkdiyiniz erməni qadınları Rimanı, Zoyanı, Rozanı da xatırlamırsan? Yoxsa, bunlar da yalandı, bunlar da böhtandı, müttəhim Nofəl Kələntərli?!

Nofəl (*Həyasızcasına*): Dedim ki, mən Vazgenin evinə getməmişəm. Ona heç bir plan verməmişəm, sizin dediyiniz kef məclisində də olmamışam.

Pauza

Prokuror: Nofəl Kələntərli, Günəşli kəndinin süqutu günü, yəni sən həbs ediləndən sonra ordumuz kef çəkdiyiniz kəndi düşməndən azad edib. Aşotun sənə ötürdüyü, kef çəkdiyini er-

məni qızı Rima da əsir düşüb...

Sədr: Şahid erməni qızı Rimanı götürün.

Rima məhkəmə zalına gətirilir. Nofəlin halı dəyişir.

Sədr: Nofəl Kələntərini tanıyırsanmı?

Rima: Bəli, tanıyıram.

Nofəl: Mən bu qızı heç vaxt görməmişəm.

Sədr: Rima Giorgiyevna, deyin, Nofəl Kələntərli ilə nə vaxt, harda tanış olmusunuz?

Rima: Günəşli kəndi alındandan bir neçə gün əvvəl, kef məclisində.

Sədr: Cəbhə bölgəsinə gəlməkdə məqsədin nə idi?

Rima: Azərbaycanlı zorla qoparılaacaq Günəşli kəndinin döyüş planını Nofəldən almaq üçün.

Sədr: Səni bu işə kim vadar etmişdi?

Rima: Erməni kəşfiyyat idarəsi.

Sədr: Cəbhə bölgəsinə hansı adla gəlmişdin?

Rima: Müxbir kimi. Əsgərlərin həyatından guya məqalə yazmalıydım.

Sədr: Nofəllə necə tanış olmusunuz?

Rima: Plana əsasən, Aşot məni Nofəllə tanış elədi. Mən onunla səhərə qədər kef çəkdim. Ondan Günəşlinin müdafiə planını aldım. O mənə çoxlu vədlər verdi. Hətta, qoşulub ABŞ-a qaçmağı da təklif elədi. Cibimə iki min dollar da qoydu.

Sədr: Buna nə deyirsən, Nofəl Kələntərli? İndi Rimanı tanıdığını boynuna alacaqsan?

Nofəl: Tanımıram, tanımaq da istəmirəm.

Sədr: Bəlkə vəkilin sualı var?

Vəkil: Xeyir.

Sədr: Məhkəmə fasilə elan edir.

Hamı zaldan çıxır.

VI şəkil

Məhkəmə həmin tərkibdə işə başlayır. Adamlar zalda əyləşiblər.

Sədr: Məhkəmə fasilədən sonra öz işinə başlayır. Şahid Vazgen Paranyanı götürün.

Vazgen Paranyan gətirilir.

Sədr: Vazgen Paranyan, sən müttəhim Nofəl Kələntərini tanıyırsanmı?

Vazgen: Bəli, tanıyıram.

Sədr: Sən necə, Nofəl Kələntərli?

Nofəl: Yadıma gəlmir, unutmuşam.

Sədr (Vazgenə): Sənin evində Günəşli kəndinin alınması planı müzakirə olunub. Sonra da həmin planı Nofəl Kələntərli sizə ötürüb. Sən bu faktı təsdiq eləyirsənmi?

Vazgen: Bəli, ötürüb. Üstəlik əməliyyatın gedişində səhv etməyə dəyər bizə əlavə izahatlar, məsləhətlər də verib.

Sədr: Nofəl sənə təşkil etdiyən kef məclisində iştirak edirdimi?

Vazgen: Mənim də, Arakelin də evində Rima adlı şux gözəl kef çəkiblər.

Prokuror: Sən Rima ilə Nofəlin fotosəkilini çəkmişənmi?

Vazgen: Çəkmişəm. Nofəl o qədər içmişdi ki, özündə-sözündə deyildi. Şəkilin çəkilməsindən belə xəbər tutmadı.

Prokuror: Həmin fotosəkil kimdədi?

Vazgen: Şəkillər Aşotdadı.

Prokuror (Nofələ): Buna nə sözün?

Nofəl: Vazgen bütün bunları özündən uydurur. Heç bir foto-

şəkil çəkilməyib.

Prokuror: Bizə lazım idi ki, Vazgen bu faktları sənin üzünə desin. O ki qaldı fotosəklə, buyurub baxa bilərsən.

Nofəl barmaqçıqlar arasında qıvrılır. O tərəf bu tərəfə gedir.

Sədr (*Onu qınayaraq*): Sənin planına əsasən, erməni hərbi hissələri səhər alatoranda Günəşli kəndinə hücumu keçib, dinc əhalini hər tərəfdən gülləyə tutublar...

Vazgen Paranyanı sədrin işarəsi ilə aparırlar.

Prokuror: Müttəhim Nofəl Kələntərli! Sənin casusluğun nəticəsində Azərbaycanın üç kəndi işğal olunmuş, onlarla qadın, uşaq, qoca əsir alınmış və məhv edilmişdir. Cinayətlərinin həddi-hüdudu haqqında əvvəlcədən heç düşünmüşsənmi? Bunlara nə deyirsən?

Nofəl: Cənab prokuror! Bəlkə elə düşünürsüz ki, Azərbaycanın bütün işğal olunmuş torpaqlarının səbəbkarı təkə məniməm?

Sədr: Suala cavab ver, söz güləşdirməklə məqsəddən yayınma.

Nofəl: Cənab prokurorun sualı çox müəmmalıdır, möhtərəm sədr.

Prokuror: Nofəl Yusif oğlu Kələntərli, səni bu satqınlığa nə vadar eləyib?

Nofəl: Daha özümü müdafiə etmək fikrində deyiləm... Bir-cə atam Yusifdən, anam Səriyyədən üzr istəyirəm.

Sədr: Müttəhim Nofəl Kələntərli, heç olmasa, indi səmimi ol. Azərbaycan kimi vətənin olduğu halda, bu torpağın çörəyi, suyu ilə böyüyüb boya-başa çatdığın halda, o satqınlığı, o xəyanətləri hansı ağılla eləmişən? İnsan da öz vətəninə, xalqına yağ

kəsilərmimi? Millətini unudarmı? Səni bu cinayətləri törətməyə kim vadar eləmişdi?

Nofəl: Vaxtı ilə qonşumuz olan Aşot və bir də onun anası Siranuş (*Yusif əsəbi halda ayağa qalxır. Zala sükut çökür. Nofəl başını aşağı salır*).

Yusif: Hörmətli sədr, möhtərəm məhkəmə üzvləri! Mən müttəhim Nofəl Kələntərlinin atası, yanımda öyləşən Səriyyə isə onun anasıdır. Sizdən çox təvəqqe eləyirəm, mənə çıxış üçün söz verəsiniz.

Sədr: Buyurun, Yusif Kələntərli!

Pauza

Yusif: Möhtərəm sədr, cənab prokuror, hörmətli iclasçılar! Biz uzaq dağ kəndi Göytəpədən gəlmişik. Görünür, biz pis tərbiyəçi olmuşuq. Vətən, xalq üçün oğul yox, düşmən, cinayətkar yetişdirmişik. Belə bir cinayətkar böyütdüyümüzə görə biz də məsuliyyət daşıyıyıq. Bizim günahımız böyükdür. Bu gün mən dərk edirəm ki, yaşamağa, başıma papaq qoymağa, el-oba içərisində gəzməyə haqqım yoxdur. Nofəl bizə qarşı da nankorluq eləyib. Onun bu xəyanəti cəzasız qala bilməz. Mən bir məsələni sizin nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm...

Sədr: Buyurun, Yusif Kələntərli.

Pauza

Yusif: 1955-ci ilin payızıydı. Mən meşəyə ova getmişdim. Körpə səsi eşitdim. Yaxınlaşdıqda gördüm həqiqətən də uşaqdı. Məni dəhşət bürüdü. Onu götürüb evə gəldim. Səriyyəyə verdim. O, uşağın bələyini açan kimi dedi: "Bu ki, erməni uşağıdır. Ermənilər uşağı belə bələyirlər. Qolunda da kiçik xaç var". Mən dərhal ona bildirdim: "Erməni olması alnına yazılıb? Nə fərqi var, xristian, ya müsəlman? Hamının yaradıcısı o böyük Allahdır".

O gündən biz uşağa Nofəl adını qoyduq. Onu ərsəyə çatdırdıq. Nazı ilə oynadıq, şiltaqlıqlarına dözdük. Mənim başım işə-

gücə qarışdı. Yazıq Səriyyə onun əzab-əziyyətini çəkdi. Yuxusuz gecələr keçirdi. Uşağa təhsil verib, onu ev-əşiyimizə sahib elədik (*üzünü Nofələ tutaraq*). Nəydi səni bu cinayətə təhrik edən, a nankor?! A qansız?! Səni küçük balası kimi meşəyə atan şərəfsiz valideynlərinə xidmət eləmişən? Necə oldu ki, səni "oğul" deyə böyüdən Yusifin zəhmətini belə asanlıqla yerə vurdun?! Gecələr yatmayıb beşiyin başında keşik çəkən, sənə analıq qayğısı göstərən Səriyyəni xar elədin?! Nəydi bizim günahımız?! Nəydi xalqın, millətin təqsiri, a namərd?! Mən anlaya bilmirəm, ömrümüz boyu sənə verdiyimiz tərbiyənin gücü nə üçün bu qədər təsirsiz oldu?! Sənin erməni qanın nə qədər güclüymüş, a yaramaz?! İnsani hisslərini itirmiş Aşotun, Allahını unudan Siranuşun çürük təbliğatına necə inəndin?! Doğru deyirlər, ayını, pələngi, meymunu əhliləşdirmək, tərbiyə eləmək olar, ancaq canavarı yox!!! Bu nankora "oğul" deyən yerdə dilim quruyaydı!.. Möhtərəm hakim, çıxışımın sonunda bir də deyirəm, bu işdə günahkar mənəm! Böyük səhv eləmişəm! Amma bu səhvim xalqıma, Vətənimə çox baha başa gəldi. Xahiş eləyirəm, məni də məsuliyyətə cəlb edəsiniz, cəzalandırasız!..

Səriyyə dözə bilməyib ayağa qalxır.

Səriyyə: Mən savadsız bir qadınam. Burda, hamının gözləri qarşısında Nofəlin törətdiyi əməllərin üstü açıldı. Vətənə xəyanəti sübut edildi. Bir ana kimi, Allah bilir, mən nələr çəkirim?! Xəcalətdən özümə yer tapammıram. Yusifin dediyi kimi, mən ona belə tərbiyə verməmişəm. Gözlərimlə, kirpiklərimlə od götürmüşəm (*ağlayır*). Onu böyütmüşəm. O isə mənim dinimə, imanıma, xalqıma, millətimə... (*Qəhərdən boğulur, lakin köksünü ötürərək, sözünə davam eləyir*). Nə isə... Atalar yaxşı deyib: "Ot kökü üstə bitər...". Yusif ürəyimcə danışdı. Mən də öz haqqımı tələb eləyirəm (*Nofələ baxaraq*). Qaytar "Kələntərli

familiyasını! Qaytar Nofəl adını! Qaytar Yusif ata, Səriyyə ana adlarını!!!" Qaytar!!!

Zaldan səs eşidilir: Bəs onun adı nə olsun?!

Cəriyyə: Canavar balası!!!

Səriyyə əyləşir, sədrin səsi pauzanı əvəz eləyir.

Sədr: Tərəflərin razılığı ilə istintaq yekunlaşdırılsın. İttiham nitqi söyləmək üçün söz prokurora verilir.

Prokuror: Hörmətli sədr və möhtərəm kollegiya üzvləri! Nofəl Yusif oğlu Kələntərlinin Azərbaycan Respublikası CM-nin müvafiq maddəsilə ittiham olunmasına dair cinayət işi məhkəmə istintaqında şahid ifadələri, iş materialları ilə tam sübuta yetirildi. Ona görə də müttəhimin həmin maddə ilə təqsirli bilinərək — ölüm cəzasına məhkum edilməsini xahiş eləyirəm.

Sədr: Söz müdafiəçiyə verilir.

Vəkil: Möhtərəm hakim, hörmətli xalq iclasçıları! Hüquqlarını müdafiə elədiyim Nofəl Yusif oğlu Kələntərlinin törətdiyi cinayət hərəkətləri göz qarşısındadır. Torpaqlarımızın işğal olunması, milyonlarla həmvətənimizin ev-əşiklərindən didərgin düşməsi buna sübutdur. Məhkəmə prosesində müttəhimin başqa millətin nümayəndəsi olması da aşkarlandı. Lakin onun öz təqsirini boynuna alması, peşmançılığı cinayət məəcəlləsinə əsasən məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi nəzərə alınmalıdır. Ona görə də müttəhimin cəzasının yüngülləşdirilməsini xahiş eləyirəm.

Sədr: Müttəhimə son söz verilir.

Pauza

Nofəl: Möhtərəm sədr! Hörmətli kollegiya üzvləri! Qəbahətim böyükdür. Mən ən ağır cəzaya layiqəm! Əməlimdən peşmanam! (*Kövrəlir, dil-dodağı əsir*) Hüquqlarımın pozulmadığı üçün ədalət məhkəməsinə minnətdaram! Haqq və ədalət məh-

kəməsindən günahlarımı yumaq üçün möhlət istəyirəm.

Sədr: Məhkəmə məşvərətə gedir.

Adamlar zalı tərklə edirlər. Yusif çətinliklə stuldan qalxır. O, Səriyyəni qabağa buraxıb onun ardınca bir-iki addım atır. Ci-bindəki bıçağı çıxarıb qarnına soxur. Haray çəkib yıxılır. Səriyyə ərini qucaqlayıb ağlayır.

Səriyyə: Yusif, sən neylədin?

Yusif: Da-ha mən ya-şa-maq istə-mi-rəm.

O gözlərini əbədi yumur. Hamı məyus halda zalı tərklə eləyir.

1996

Xəyanət

(Dsrə hissəli, on şəkilli pyes)

İştirak edənlər:

Göydəmirlə	— Azərbaycan KP MK-nın I katibi.
Qüdrət Səlimzadə	— professor.
Xavər Səlimzadə	— professor, Qüdrət Səlimzadənin arvadı, Azərbaycan nümayəndəsi
Kərimbəyli	— Göydəmirlinin köməkçisi.
Əşrəf	— nazir müavini, Qüdrət Səlimzadənin böyük oğlu.
Söhbət	— prokuror, Qüdrət Səlimzadənin ortancıl oğlu.
Ədalət	— qəzet redaktoru, Qüdrət Səlimzadənin kiçik oğlu.
Samirə	— müxbir, Ədalətin arvadı.
Lətafət	— səhiyyə şöbəsinin müdiri, Əşrəfin arvadı.
Mələhət	— məktəb direktoru, Söhbətin arvadı.
Çubuş Volkoviç	
Lisakov	— Sov.İKP MK-nın Baş katibi.
Qarsesyan	— Sov.İKP MK-nın ideoloji işlər üzrə şöbə müdiri.

- Yelena Nekrasovna** — Baş katib Lisakovun arvadı.
Xaçaturyan — Sov.İKP MK-nın xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri.
Arakelyan — Baş katib Lisakovun köməkçisi.
Qarapetyan — Ermənistan KP MK-nın I katibi.
Alixanyan — Ermənistan nümayəndəsi.
Qalina Vasilyevna — bitərəf, 55-60 yaşlarında qadın.
Vladimir İliç Lenin — Sovet hökumətinin banisi.

I hissə

I şəkil

Azərbaycan KP MK-nın I katibinin otağı. Göydəmirli otaqda əsəbi halda var-gəl edir. Qüdrət və onun arvadı Xavər Səlimzadələr otağa daxil olurlar. Göydəmirli əl verib onlarla görüşür. Sonra hər ikisinə əyləşmək üçün yer göstərir. Özü də keçib kresloda oturur.

Göydəmirli: Sizin hər ikiniz tarixçi professorsunuz. Xalq sizə inanır. Partiya və dövlətə xidmətləriniz böyükdü (*Ər-arvad Göydəmirliyə təşəkkürlərini bildirir*). Baş katib Kremldə Ermənistan — Azərbaycan münafiqəsi ilə əlaqədar müşavirə çağırır. O müşavirəyə iki nəfər Ermənistandan, iki nəfər də Azərbaycandan nümayəndə dəvət olunub. İstərdim ki, professor, sizin xanımınız, hörmətli Xavər Səlimzadə də müşavirədə iştirak eləsin. Biz respublikanın mənafeyini orada birlikdə müdafiə edək.

Qüdrət: Məmnuniyyətlə!...

Xavər: Müşavirə nə vaxta planlaşdırılıb?

Göydəmirli: Vaxtını bizim işçilər sizə çatdırırlar, xanım!

Xavər: Oldu, cənab Göydəmirli!

Göydəmirli (*Üzünü Qüdrət Səlimzadəyə tutaraq*): Professor,

çox acınacaqlı bir vəziyyətə düşmüşük. Bilirsiniz ki, bir tərəfdən, 70 il dost, qardaş dediyimiz qonşularımız indi bizə düşmən kəsiliblər. Azərbaycana qarşı torpaq iddiası qaldırıblar. Digər tərəfdən, öz içərimizdən çıxan fırıldaqçılar xalqı qızışdırıb salıblar meydana. Əllərinə də veriblər Azərbaycan Cumhuriyyətinin, Türkiyənin, İranın bayraqlarını, xalq düşmənlərinin şəkillərini. Özlərinə də antipartiya, antisovet şüarlar dedizdirirlər. Belə olmaz. Xalq yolunu azıb. Beş-on üzdənraq ziyalı da qoşulub onlara. İstərdim, Qüdrət müəllim, siz meydanda xalq qarşısında çıxış edəsiniz. Onları sakitləşdirəsiniz... Sovet hökuməti dovşanı araba ilə tutur.

Qüdrət: Cənab Göydəmirli! Bütöv bir xalq səhv edə bilməz!

Göydəmirli: Başa düşmədim. Bununla nə demək istəyirsiniz, professor?!

Qüdrət (*Narazı*): Cana doymuş xalqın səbri tükənib. Camaat çıxış yolları axtarır. Onlar meydanda səninlə görüşmək istəyirlər. Yaxşı olar ki, özün düşsən xalqın arasına. Dərdi-sərlərini öyrənəsən. Onda xalq səni anlar, sən də xalqı.

Göydəmirli: Meydanda hərənin ağzından bir avaz gəlir! Kimdi məni orda eşidən?!

Xavər: Cənab Göydəmirli! Xalqdan qaçmaqdan, xalqa arxalanmaq yaxşıdır.

Qüdrət: Rəhbərlər xalqın etimadını doğrultmadılar. Vədlərinə xilaf çıxdılar.

Göydəmirli (*Üzünü Qüdrətə tutaraq*): Siz ömrünüz boyu bu partiyaya sitayiş eləməmişiz? Bu dövlətin pərəstişkarı olmamısınız? Nə tez əqidənizi dəyişdiz?! Atalar yaxşı deyib: “Keçmişinə xor baxanın gözlərinə qan damar”.

Xavər: Cənab Göydəmirli, hövsələdən çıxmaqdan, əməllərinə nəzər sal. Qəbahətlərini düzəlt. Bir də ki partiya və hökumətə təkcə professor Qüdrət Səlimzadə mədhiyələr oxumayıb! Hamı o səhv yolları keçib. Ölkədə baş verən hadisələrin məntiqi

hamının inamını qırıb. İnamın qırılması...

Göydəmirlil: Xavər xanım, şəxsən sizə də, elminizə də böyük hörmətim var. Xalq sizi sevir. El anasısız. İndi sizdən soruşuram. Bu gün ziyalının əqidəsinin birdən-birə belə dəyişməsinə nə adlandırmaq olar?

Pauza

Qüdrət: Cənab Göydəmirlil! Ölkə dağılır. Haqsızlıq həddini aşır. Rüşvətxorluq baş alıb gedir. Milli münaqişələr gün-gündən qızışır. Düşmən torpaqlarımızı parçalayır. Ancaq ölkənin sahibi tapılmır ki, tapılmır. Buna nə deyirsiniz? Öyrənmək istəyirəm: Xalq öz taleyini rəhbərlərə etibar eləyib. Bəs onlar xalqın sözü-nü nə vaxt deyəcəklər?

Göydəmirlil: Deyəsən aqlın çasıb? Harda olduğunu, kiminlə danışdığını unutmusan?! Qara kütlənin gününə düşmüşsən.

Xavər: Xalq qara kütlə ola bilməz.

Göydəmirlil: Professor Qüdrət Səlimzadə! Get! Partiya ilə xalqın yekdilliyini meydandakılara başa sal! Yoxsa...

Qüdrət: Xalq hər şeyi bilir. Daha boş sözə, boş təbliğata inanmır.

Göydəmirlil: İnanar! İnanmaz, cəzalanar! Al-qana boyanar! Professor, bir anlığa yadına sal: Alma-Ata, Tbilisi hadisələrini! Nələr baş verdi? Xalq nə vəziyyətə salındı?

Xavər: Bax, ona inanıram. Bu dövləti də yıxan elə o olacaq.

Qüdrət: Artıq xalq anlayır ki, çeynənmiş “birlik”, “yekdillik” “qardaşlıq” sözləri qara kütləni boyunduruqda saxlamaq üçündür, cənab Göydəmirlil!

Xavər: Axı ermənilər kimdi ki, bu boyda xalq onun qarşısında aciz qalsın?! Məncə, aciz xalq deyil, taleyini etibar etdiyi rəhbərlərdir!

Göydəmirlil: Bədi! Bədi! Burda filosofluq eləməyin. Bunlar da mənim təcrübəli kommunistlərim! Professorlarımla! Tarix-

çilərini!

Qüdrət: Bizi alçaltmaqdan sonra, cənab Göydəmirlil...

Göydəmirlil: Xeyr! Alçaltmıram... Hər kəsə öz qiymətini verirəm.

Xavər: Keçən əsrin sonunda və yaşadığımız əsrin əvvəllərində rus imperatoru, sovet hakimiyyəti qurulandan sonra da Kremlə əyləşən cinayətkar çinovniklər və onların respublikadakı qul-beçələri ermənilər bağırdıqca Azərbaycan torpaqlarını parçalayıb atıblar onların ağzına. Ermənilər də ətə həris pişiklər kimi şirnikiblər... İndi də yenidən miyoldaşmağa başlayıblar. Azərbaycan rəhbərləri onda da susublar, indi də.

Qüdrət: Tamamilə doğrudur.

Pauza

Göydəmirlil (*Üzünü Qüdrətə tutaraq*): Əqidən korlanıb, professor! Aqlın çasıb. Bir neçə il əvvəl belə danışa bilərdinmi? Sənin kimi ziyalılar xalqı yolundan sapdırıblar!.. Partiya biletini alaram bu saat!

Qüdrət (*Partiyə biletini çıxarıb Göydəmirlilin qarşısına qoyaraq*): Al, bu da partiya bileti!.. Həddini aşma!..

Göydəmirlil: Səni həbs etdirərəm.

Qüdrət: Onu hələ ki bacararsan!..

Xavər (*Üzünü ərinə tutaraq*): Bu hökumətin dayaqları sarsılıb, kişi! Xalqın duyumu iti, ağılı kəsərlidi... (*Üzünü Göydəmirliyə tutaraq*). Cənab Göydəmirlil, xalq öz azadlığını, müstəqilliyini istəyirsə, bunun nəyi pisdi?! Hə!... Məgər millətin öz əli, öz başı olsaydı, nankor qonşular o qələtləri eləyərdirermi?

Göydəmirlil: Xavər xanım! Nə müstəqillik, nə azadlıq?! Gədik Kremlə, nə sözünüz varsa, deyərsiz orda Baş katibə!

Xavər: Xalq yatmış divə bənzər. Erməni faşistləri milli hissələrimizi coşdururlar. Millət özünə qayıdırdadı.

Qüdrət: Xalqın vətənpərvərlik ehtirası çox güclüdü. Qorxuram: xalqın birliyini pozalar, araya çaxnaşma, nifaq salalar.

Kremlin ikiüzlü siyasətbazları bu xalqın qaysaqlanmış yaralarının üzünü qopararaq qansızan yerlərə duz səpdilər. Nə yaxşı ki torpağı, vətəni özü üçün namus qalası sananlar var. Bu Baş katib Lisakov çox boşboğaz adamdı. O, ölkəni dağıdacaq.

Göydəmirli: Ağzını yerə tut, danış. Çox ziddiyyətli danışır-san. Gah azadlıqdan dəm vurursan, gah da ölkəni dağıtmaqda baş katibi günahlandırırısan. Bunu necə başa düşək?.. Bizi qana çalxalama!

Köməkçi Kərimbəyli otağa daxil olur.

Kərimbəyli: Cənab Göydəmirli, Baş katib telefon xəttindədi.

Göydəmirli həyəcan içərisində ayağa qalxır. Telefonun dəstəyini götürür.

Göydəmirli: Alo! Eşidirəm!... Cənab baş katib!

Lisakov: Ermənistandan köçərək Qarabağda məskunlaşan azərbaycanlıları təcili oradan çıxarın! Onları Azərbaycanın başqa regionlarında yerləşdirin! Azərbaycanda yaşayan ermənilərin təhlükəsizliyini təmin edin. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Qarabağ və eləcə də digər yaşayış məntəqələrindən köçüb gedən erməniləri geri qaytarın...

Göydəmirli: Oldu! Oldu, əlahəzrət. Baş üstə!

Qüdrət: Bu açıq-açığına Azərbaycana xəyanət ki?!

Xavər: Sən niyə Baş katibə e'tirazını bildirmədin, cənab Göydəmirli? O, deyənlərlə razılaşmaq xalqa xəyanət ki. Lisakovun istəyini təcili burax xalqın ixtiyarına. Xalq ona kəskin etirazını bildirəcək. Sən də xalqı üzünə sipər tutaraq Baş katibə etirazını bildir.

Göydəmirli: Yox!.. Siz bilməyən işlər çoxdur.

Qüdrət: Onda bu işin sonu bədnamçılıqla qurtaracaq.

Xavər: Cənab Göydəmirli! Torpaq heç kəsin atasının əmlakı deyil, onu başqasına bağışlaya.

Göydəmirli (*əsəbi halda*): Əşi, bilmirəm, bu xalq Qarabağda nə görüb?

Xavər (*səsi gərilərək*): Nə danışdığını bilirsənmi? Bu düşüncə ilə respublikaya rəhbərlik edə bilməyəcəksən.

Qüdrət: Gücün çatmır istefa ver.

Göydəmirli (*Üzünü Qüdrətə tutaraq*): Boş-boş danışma... (*Xavər xanıma üzünü tutaraq*) Xavər xanım, siz də gedin, Moskva səfərinə hazırlaşın.

Qüdrət Səlimzadə və Xavər xanım otaqdan çıxırlar. Göydəmirli yan otağa keçir. İşıq söniür.

II şəkil

Qüdrət Səlimzadənin evi. Qüdrət mürgüləyir. Xavər divanda əyləşib. Kitabı vərəqləyir. Ədalət əsəbi halda otağa daxil olur. Salam verir. Qüdrət ayağa qalxır. Xavər kitabı stolun üstünə qoyur.

Xavər: Sənə nə olub, a bala? Niyə əsəbisən? Ayağını yenə kim taptaladı?

Ədalət: Qəzet redaktorluğundan istefa verdim.

Qüdrət: Niyə?

Ədalət: Bezmişəm. Hər gün yuxarıdan zəng çalıb tələb edirlər ki, namuslu adamlar əleyhinə məqalə çap edək. Namuslu adamlara şər, böhtan ataq.

Xavər: Atan da bu gün partiya biletini atdı.

Ədalət: Atam niyə?

Xavər: O da sənin kimi. Göydəmirlinin təhqirlərinə dözmədi.

Ədalət: Qəzetin bugünkü nömrəsində həmfikirlərim və öz adımdan xalqa müraciət etmişəm. Müraciət sensasiya doğurub.

Qüdrət: Müraciətdə nədən bəhs olunur?

Ədalət: Kremlin ikibaşlı, məkrli siyasətindən! Onun mənfur niyyətinin respublika rəhbərliyi tərəfindən qul kimi həyata keçirilməsindən! Fəaliyyətsizliyindən! Vətənə, xalqa biganəliyindən!.. Respublikada sağlam fikirli adamlara qarşı fiziki və mənəvi terror aktlarının törədilməsindən!.. Bacarıqsız və səriştəsiz rəhbərlərin tam tərkibdə istefasından!..

Qüdrət: Mənim hay-hayım gedib, vay-vayım qalıb. Mənə neyləyəcəklər? Sənsə bir az tələsmisən, oğlum.

Xavər: Tək-tək manqurtları nəzərə almasaq xalq ayağa qalxıb, kişi. Xalq bu gedişlə gec-tez istəyinə nail olacaq. Dəyərlər dağıdılır, talan edilir.

Qüdrət: Başımı itirmişəm. — Ölkənin sahibiyəm — deyənlər xam xəyallar ağuşunda mürgüləyirlər.

Xavər: Kreml bir dəfəlik Azərbaycandan istilacı əlini çəkəməlidir, kişi. Azad, müstəqil Azərbaycanla Rusiya bərabər hüquqlu münasibətlər yaratmalıdı. Müstəqil Azərbaycanın öz ordusu olmalıdı. Bəsdə, bu xalqa öz içərisindən və kənardan edilən xəyanətlər!

Ədalət: Ata, anam düz deyir. Rədd olsun Azərbaycana qarşı məkrli, ikiüzlü siyasət yeridənlər! Torpağın hər qarışı uğrunda mübarizə aparən Azərbaycan vətənpərvərləri çoxdu.

Xavər: İnanıram ki, taleyinə cəhənnəm zəbanələri səpilmiş Azərbaycan xalqı ölüm-dirim məngənəsindən məğrurcasına keçərək zülm və istibdad boyunduruğunu bir dəfəlik atacaq, öz müstəqilliyini və suverenliyini qazanacaq.

Qüdrət: Sən deyənlər hamımızın dərdidi, arvad. Əlləri-ünləri hər tərəfdən qırılan sadə, əzabkeş xalqı düşünəndə, onların

Vətən harayını eşidəndə az qalır ürəyim çatlaya.

Qapı açılır. Ədalətin arvadı Samirə xanım gəlir. Salam verir.

Xavər: Sənə nə olub, qızım, həyəcanlısan?

Samirə: Gəldim ki, sizə deyim, Ədaləti tutacaqlar.

Qüdrət: Niyə?

Samirə (*Əl çantasından qəzeti çıxararaq*): Onun xalqa qəzetdəki müraciətindən xəbərsizsiz?

Xavər: İndi bu barədə özü bizə danışdı, qızım.

Ədalət (*Qəhqəhələr içərisində uğunaraq*): Sən nədən qorxursan? Mən xalqa arxalanmışam, Samirə. Dayaq xalq olan qorxmaz!

Xavər (*Samirədən qəzeti alıb nəzərdən keçirərək*): Ərin düz deyir. Onu cəzalandıra bilməzlər. Vətən dardadı. 11 uşu ziyalı ölə, qızım. Bir ana kimi mən də Ədaləti alqışlayıram.

Qüdrət Səlimzadənin böyük oğlu, nazir müavini Əşrəf və ortancıl oğlu rayon prokuroru Söhbət gəlir.

Əşrəf (*Əsəbi halda üzünü ata-anasına tutaraq*): Bilirsiniz də, bu gün Ədalət “qəhrəmanlıq” eləyib. Bütün ölkə ondan danışır. Qəzetlər, televiziya onun bəyanatını yayır. Qardaşımızı tutacaqlar...

Qüdrət: Sən nədən narahatsan?

Söhbət: Əşrəfi də, məni də işdən çıxaracaqlar.

Əşrəf: Tanış-bilişlərin zəngindən biz kabinetdə otura bilmirik. Özümüz də xəcalət çəkirik.

Ədalət: Deməli, şəxsi mənafe... Xəcalət niyə çəkirsiz? Deyin, Ədalət adlı qardaşımız yoxdu... Ya xalq, ya vəzifə... İkisi bir ələ sığırmaz.

Söhbət: Ədalət dəli olub.

Ədalət: İnandırın ki, dəliyəm.

Xavər: Söhbət siz nə danışırsız? Ölkə dağılır, xalq qırılır. Siz də vəzifə hayındasız?

Söhbət: Yoxsa, biz dağılan ölkəni düzəldəcəyik?! Qırılan xalqı dirildəcəyik?! Məgər o bizə qalıb?

Xavər: Bu nə danışıqdı, Söhbət? Qardaşın Əşrəf nazir müavini, sən rayon prokuroru. Əşrəfin arvadı Lətafət Səhiyyə şöbəsinin müdiri. Sənin arvadın Mələhət məktəb direktoru. Xalqın, ölkənin təəssübünü məgər siz çəkməli deyilsiz? Dağılanı dağılmaqdan, qırılanı qırılmaqdan siz qorumamalısınız?

Əşrəf: Əşi, siz Ədalətin barəsində düşünün. Onu qulaqlayıb, basacaqlar qoduqluğa.

Ədalət: Siz narahat olmayın.

Söhbət: Başa düş, əə. Sən uşaq deyilsən. Özün çıxmasaydın, dövlətin bir nüfuzlu qəzetinin redaktoru idin. Xanımın Samirə də başqa bir qəzetin müxbiri. Adama deməzlər, bala, nədən narazısan?!

Ədalət: Deyəcəm, Azərbaycanın maddi və mənəvi sərvətlərinin talanmasından!.. Xalqının kölə vəziyyətinə salınmasından!..

Əşrəf: Ədalətin başı xarab olub.

Söhbət: Mən də elə fikirləşirəm.

Ədalət: Hakimiyyət piramidasının zirvəsində oturub mənafelərinə toxunanları həbs və ölümə hədələyən müftəxorlar, xalqın başında qoz sındıran dələduzlar, məzlumların qanını içən qatillər zaman gələcək cinayətlərinin cəzasını alacaqlar. Tələsməyin!

Əşrəf: Adə!.. Adə!.. Bu ki filosofdu!..

Söhbət (əşəbi): Ədalət, bəlkə ölkəni sən düzəldəcəksən?!

Ədalət: Mən yox, xalq!!! Sizin qüvvə hesab etmədiyiniz, alçaltdığımız, lakin gözlərinizi ciblərinə dikdiyiniz, o sadə, zəhmətkeş xalq artıq hər şeyi dərk edib, ayağa qalxıb!.. Mən inanı-

ram ki, xalq heç bir şeyin fərqiə varmadan, qorxub-çəkinmədən hökumətin yüksək eşalonunda əyləşənlərin hökmləri ilə açılan avtomat və pulemyotların güllə-boranına sinələri ilə sipər çəkəcəklər. Qırılan qırılacaq, qalanlar nə qədər ağır işgəncələrə məruz qalsalar da, azadlıqlarını əldə edəcəklər! Xalqa xəyanət yolunu tutan mənfur qüvvələr cəmiyyətin tör-töküntülərinə çevriləcəklər! Onda Vətən, xalq adından danışan saxtakar dillər susacaq, çoxüzlü, riyakar sifətlər açılacaq! Zamanın gərdişinə tab gətirə bilməyənlər öz çirkab və girdab dolu qazanında qaynayaacaq, üfunət verən buxar tək heçliyə çevriləcəklər! Onda bunların hamısı tarix güzgüsündə açıq-aydın görünəcək! Ancaq mən istəməzdim ki, doğma qardaşlarımın sifəti o aynada əks olunsun!

Söhbət: Ana, mən Ədalətin sözündən heç nə anlamıram!..

Xavər: Çünki siz başqa-başqa adamlarsız!..

Əşrəf: Ana, Ədaləti sən doğmusan, ona bu dili sən öyrətmisən. Bəlkə onun nə demək istədiyini də sən açıqlayasın!..

Xavər: Ədalətin hər sözündə gələcək azadlıq və səadət günəşinin səpdiyi ilıq şüaların təsiri altında bərq vuran, Azərbaycan xalqının xoşbəxt həyatının ayrı-ayrı anlarını əks etdirən əsrarəngiz mənzərəli həqiqətlər canlanır.

Pauza

Qüdrət: Təəssüf, min təəssüf! Bu aləmi yaradan sözün təsir qüvvəsi sizin eşitmə analizatorlarınızı lərzəyə salır. Aydın səs əvəzinə qulaqlarınızda gurultu yaradır.

Xavər: Atanız düz deyir. Qarmaqarışlıq səslər fonunda Ədalətin xalqı heyrətə gətirən, ancaq sizi vahiməyə salan poetik dünyası təfəkkürünüzdə cızmaqaralar kimi əks olunur.

Əşrəf: Vallah, heç nə başa düşmürəm.

Qüdrət: Ona görə başa düşmürsüz ki, Ədalətin keçirdiyi qəlb sızladan göynətiləri, ürək susduran ağrıları, vücut sarsıdan yanğıları siz duymursuz, hiss etmirsiz.

Xavər: Bir də ki, Ədalətin udduğu qıdanı onun öz mədəsi

həzm etməyə qabildir, bala, sizinki yox!..

Əşrəf: Elə qəliz danışır, vallah, heç nə anlamıram.

Söhbət: Fəlsəfədi! Hə!.. Hə!.. Özü də antik!

Qüdrət: Yox, oğlum!.. Siz Ədalətlə qardaş olsanız da, tam əks qütblərə baxırsız. Gördüyünüz əşyalar da, onların atributları da başqa-başqadı. Ona görə də siz nə doğma ananızı, nə atanızı, nə də qardaşınızı anlayırsız...

Ədalət: Ana! Ata! Sizə qurban olum! Siz nə qədər böyüksüz?! Nə qədər əzəmətlisiz?! Ağıl və qəlbinizin vəhdətindən doğan qüdrətli düşüncələriniz qarşısında səcdə edirəm. Sizin idrakınızın işığı mənim və milyonlarla mənim kimilərin həyat amalına işıq saçır! Qəlbinizin hərərəti bizim vissi-vücudumuzu isindirir... Bu mənim üçün ən böyük səadətdir!.. Neçə əsrlərdi yadellilər ölkənin sərvətini, var-dövlətini sovurub-süpürüb aparırlar. Xalqın qazandığını zorla əllərindən alırlar. Mənim doğmaca qardaşlarım görməmək üçün bu acı həqiqətə yanlarını çevirirlər. Millətin kürəyinə endirilən zərbələri görmək istəmirlər. Bu, vəzifə və mənəb həriliyindən doğan faciə, zülmü ərşə çəkən fəlakət deyilmi?

Xavər: Qardaşlarının gözlərini vəzifə, mənəb toru örtüb, oğlum!

Söhbət: Qurtarın boş-boş söhbəti. Nə xalq?! Nə millət?! Nə vətən?! Xalqın kim, Vətənin nə olduğunu sizdən də aydın başa düşürük. Atalar yaxşı deyib: “Xalq üçün ağlayan göz kor olar”.

Qüdrət: Atalar onu da yaxşı deyib: “Vətəninə, elinə, obasına xor baxanın gözlərinə qan damar”.

Hamı bir-bir çəkilib gedir. İşıq sönmür.

III şəkil

Qonaq otağı. Lətafət divanda, Mələhətlə Samirə stulda əyləşiblər. Əsəbidirlər.

Lətafət: Ərlərimizin danışdıqlarını eşitdiz də? Görürsüz də, Ədalət nə həngəmələr törədib? Mən qorxuram Əşrəfi işdən çıxaralar. Mənə elə gəlir ki, Söhbətin də vəziyyəti yaxşı olmayacaq.

Mələhət: Qoy çıxartsınlar. Ədalət baxar işinə!..

Lətafət: Ədalət nə böyük qanır, nə də kiçik. Samirə, niyə ərini başa salmırsan ki, balam, “Vətən“, “Xalq“ sözləri istəyi həyata keçirmək, sadələvh, qara kütləni əldə saxlamaq üçün bir pərdədi? Niyə demirsən ki, Ədalət, bu qarmaqarışıqlıqda arvad-uşağının gələcəyi üçün bir gün qazan? Qara gününə xərcəlik toplar? Pulsuz kişiyyə salam verən də olmur?

Mələhət (Samirəyə üzünü tutaraq): Ay avam, sabah Ədaləti tutsalar, iki uşaq əlində neyləyəcəksən? Arxada varidatın varmı? Əməlli-başlı özünə əyin-baş paltarları ala bilərsənmi? Cavan gəlinə, indi də geyinməyəndə, zər-zibaya bürünməyəndə, nə vaxt onları edəcəksən? Ərini niyə başa salmırsan ki, imkan həmişə ələ düşməz. Bir də ki, axı adama kənardan qiymət verirlər.

Lətafət: Ədalət xəstədi.

Mələhət: Yox! Fanatikdi!.. Fanatik!..

Samirə: Siz səhv edirsiniz. Ədalət nə fanatikdi, nə də xəstə. Ərlərinizə də, sizə də yazığım gəlir. Səhər kabinetə girirsiniz, gözlərinizi dikirsiniz qapıya. Fikirləşirsiniz, görək kim gələcək, nə qədər sədəqə verəcək. Siz də onları alıb bəzənəcəksiz. Özünüzə gələcək güzəran qazanacaqsız. Soruşuram: siz də, ərləriniz də bircə dəfə vətənin, xalqın dar gününü xatırlayırsız mı?

Mələhət: Aa!.. Siz qan-qan deyirsiniz! Siz Əşrəf qardaşın da, elə Söhbətin də bir tikə çörəyinə bais olacaqsız.

Lətafət: Əşrəfin Ədalət adlı qardaşı yoxdu, vəssalam. Ərinə də çatdır.

Samirə: Görürəm ki, nə valideyn, nə də xalq qeyrəti çəkənsiz. Ərlərinizə vəzifə, sizə pul, daş-qaş gərəkdi. Bəyəm vəzifədə olmaq ağılın bolluğudu?

Lətafət: Bədi, mərifətsiz!..

Mələhət: Əh... Bu, ərindən də betərmiş ki?!

Samirə: Deyin. Şəhər kənarı villaları nə ilə tikdirmisiz?! Taxdığımız briliyant daş-qaşları, gündə birini dəyişdiyiniz xarici maşınları hardan və necə almırsız? Milyonlarla çirkli dollarlara hardan sahib çıxmırsız? Axı sizin aylıq məvacibiniz bizimkindən çox-çox azdı.

Lətafət: Onu ərindən soruş!

Mələhət: Bacarır, o da eləsin.

Samirə: Yox! Ədalətin vicdanı təmizdi. O, adamları sizin ərləriniz kimi talıya bilməz. Onu Ədalətə mən də rəva görmərəm.

Mələhət: Danışdıqlarına görə cavab verməli olacaqsan!

Samirə: Hazıram.

Lətafət: Bədi. Sən lap həyasızlıq elədin...

Mələhət: Danışdıqlarını eşitsə, Söhbət ər-arvad ikinizi də...

Samirə: Həyasız özünüzsüz!

Mələhət: Sən öləsən, mənə də boynu yoğun, qırmızı sifət Gülməlinin qızı deyərlər. Saçını yolub küləyə verərəm.

Samirə: Darıxmayın...

Gəlinlərin səsinə yan otaqdan Xavər xanım gəlir. O, əsəbi halda.

Xavər: Bədirin! Bu nə həngamədi?! Bircə bu qalmışdı! Günah ərlərinizdədi. Ailəsinin ağzını yığa bilməyənlərdən çətin ki,

kişi olar. Utanın! Xəcalət çəkin hərəkətlərinizdən! Rədd olun burdan! Gözlərim sizi görməsin!

Gəlinlər susurlar. Araya sakitlik çökür. Xavər xanım öz otağına qayıdır. Gəlinlər də gedirlər. İşıq sönür.

IV şəkil

Qüdrətin evi. O, divanda əyləşib, Ədalət qəzet oxuyur, halı pərişandı. Xavər xanım ərinə çay gətirir. Elə bu vaxt Əşrəflə Söhbət gəlirlər.

Qüdrət: Deyəsən, əziyyətimiz hədəf gedib, arvad. Mən təşvvür edə bilmirəm, Əşrəflə Söhbətdəki bu təkəbbür hardandı?

Xavər: Hardan olacaq. Ağızlarının üstündən vaxtında vurmduğumuzdan. Onları istiyə-soyuğa öyrətmədiyimizdən. Nə dedilər, onu da elədik. Nəticəsi də belə oldu.

Əşrəf: Tərbiyəsiz olsaydıq, bizə o böyüklükdə vəzifə verməzdilər.

Xavər: Ədalətin vəzifəsi sizinkindən daha şərəfli idi. O, özü istefa verdi.

Söhbət: Ədalət bizə güvənir. Ağzına gələni danışır. Atalar necə deyib?

Əşrəf: Köpək yatır qaya kölgəsində, elə bilir öz kölgəsidi.

Ədalət: Xalqın gözü tərəzidi. Hər kəsə öz qiymətini verir.

Əşrəf: Ayə, yekə kişisən!.. Qurtar boş-boğazlıqdan! Başını aşağı sal! Sən də bir tərəfdən sök! Dilimizi qısaltma!.. Mərdiməzarlıq eləmə!.. Bax, sənə bir sualım var: Dediysin mənfur partiyanı kim yaradıb? Söydüyün dövləti kim qurub? Onlara gündə mədhiyyələr oxuyan kim olub?

Ədalət Əşrəfin üzünə mənalı-mənalı baxıb üzünü yana çevirir.

Söhbət: Ədalətin atası, anası!.. Professor Qüdrət və Xavər Səlimzadələr!..

Əşrəf: Eşitdin, bala? Bizim günahımız nədi ki, valideynlərinə qarşı çevrilirsən? Çevril! Özün bilərsən!.. Yadında saxla! Hamı deyəcək: üzün qara olsun, a belə oğul. Valideynlərinə təpik atanı Allah da bağışlamaz, bala!

Pauza

Qüdrət: Utanın danışdıqlarınızdan! Məgər görmürsünüz nankor ermənilərin bu günahsız xalqın başına gətirdiklərini?! Sadə,əzabkeş xalqın yurd-yuvalarından, ata-baba torpaqlarından təhqir edilib qovulmalarını? Əlsiz-ayaqsızların burun-qulaqlarının kəsilərək üstümüzə göndərilmələrini? On minlərlə adamın öldürülməsini? Uşaqların, qocaların dağlarda, dərələrdə, meşələrdə qara, çovğuna, şaxtaya düşüb donmalarını? Azərbaycan torpaqlarının parça-parça işğalını? Xalq düçar olduğu bəlanın ağır, üzüntülü təsiri altında olduğu zamanda siz vəzifə, mənəsbəbarədə düşünürsünüz? İndi mən sizdən soruşuram: bu cinayətkar mövqeyiniz namərdlikdən, xalqa, vətənə xəyanətdən doğmurmumu? Siz və sizin kimilər cinayət və xəyanətlər girdabına qapanmasaydılar bu qədər itkilər olardımı? Erməni faşizminin törətdikləri bu xalqın, millətin tarixində qanlı səhifələrə çevrilmədimi? Gələcək nəsillər bunu bizə bağışlayacaqlarmı?

Xavər: Qüdrət danışdıqca kürəyim od tutub yanır. Ölkədə cinayətlərin törədiciləri kimlərdi? Bilin və agah olun. Bütün cinayətlərin törədicisi, bəisi bizim və sizin cani-dildən sitayiş etdiyimiz partiya, mədhiyyələr oxuduğumuz zinadan törəmiş sovet dövləti. Onun başında dayanan ermənipərəst çinovniklər! Nə vaxta kimi, xalq bir qrup cinayətkarın əlində giriftar olmalıdı? Sovet Ordusu niyə ermənilərə havadarlıq etməli idi? Mərkəzi te-

leviziya və digər informasiya vasitələri niyə Azərbaycana qarşı dünyaya şantaj xarakterli məlumatlar yaymalıdı? Bəyəm bunları Kremldə əyləşənlər eşitmirlər?

Əşrəf: Ədalətin səpdiyi toxum üçün ən optimal şərait evimizdə yaranıbmuş ki. Ay ata! Ay ana, bunları biz də bilirik! Axı biz kimik?! Danışanda ağzımızı yerə tutun! Qızıışmayın! Bizi qana çalxamayın! Sizin danışdıqlarınızdan qan iyi gəlir! Bizi tufana salacaqsız!

Ədalət: Hər kəs öz əməllərinə cavabdehdi. Unutmayın ki, siz də vətən, xalq qarşısında məsuliyyət daşıyırsız.

Söhbət: Belə getsə, Ədalət, sən də, atamın da, elə anamın da barəsində qəti imkan tədbiri seçməli olacam.

Qüdrət: Bərəkallah sizə, qeyrətsiz oğullar.

Əşrəf: Stalin dövrü olsaydı, Ədalət, sənə görə bizim hamımızı!..

Ədalət: Yüksək kürsülərə istək Vətənə, xalqa baxan gözlərinizə tor çəkib.

Qüdrət: Vətənin bağı yarıdır. Hər kəs gərək öz sözünü desin.

Əşrəf: Bu da professor! Əşi, sözünü deməyən var ki?! Sənin fikrin elədi, məninki də belə. O birininki başqa cürə. Yəni mən partokratam. Ədalət demokratdı. Söhbət bitərəf. Anamla sən də mühafizəkar. Burda nə var ki? Cənab baş katib Çubuş Volkoviç Lisakov da elə belə deyir də. Əşi, Vallah kişidən Vladimir İliçin iyi gəlir.

Xavər: Kəs səsini qurumsaq. Lənətə gəlmiş Lisakovu hardan yadıma saldın. Ondan Vladimir İliçin yox, bəlkə Stalinin iyi gəlir?

Qüdrət: Əşrəf, Söhbətlə hərəniz bir tərəfdə baş girləyirsiniz. Elə bilirsiniz ki, sizi görən, əməllərinizdən xəbərdar olan yoxdu. Belə olmaz, Əşrəf. Xalqın başı qarışıb erməni faşistlərinə, sizsə leşi dağılan qurd-quş kimi, vəzifə pilləkənlərində dazıyırsız.

Sizin bu dar düşüncənizlə uzağa gedə bilmərik.

Əşrəf: Ana, xəbərimiz yoxdu, ərin lap cəbhəçidi ki.

Söhbət (Rişxəndlə): Ata-oğul Sovet dövlətini devirib Azərbaycanca azad, müstəqil xalq hakimiyyəti quracaqlar. Elə bir hakimiyyət ki, orada hər şey ədalət mizan-tərəzisi ilə ölçülüb-biçiləcək. Ha... Ha... Ha....

Əşrəf: Heyfl!.. Çox heyfl!.. O gözəl günlərdə biz yaşamayacağıq.

Xavər (Əsəbi halda): Özünüzü uşaq kimi aparırsız. Yerə-göyə sığmırsız lovğalığınızdan. Oğul vətənin, xalqın dar günündə gərəkdirdi. Vətən, xalq yoxsa, vəzifə hardan olacaq?! Unutmayın ki, mən sizi vəzifə üçün yox, Vətən, xalq naminə doğub böyütmüşəm. Vətənsiz, xalqsız mən də yoxam...

Əşrəf: Yaxşı, ana, biz sizinlə razı. Sən də, atam da görkəmli tarixçi professorsuz. Sizdən soruşuram: nə üçün Azərbaycan tarixini saxtalaşdırmırsız? Rişləri XIX əsrin ortalarına gedib çıxan ermənilərlə azərbaycanlılar arsındakı milli münaqişələri niyə olduğu kimi vaxtında qələmə almamırsız? Məgər Vətən, xalq qeyrəti nümayiş etdirərək tarixi həqiqətləri yaza bilməzdinizmi?!

Söhbət (üzünü atasına tutaraq): Əşrəf düz deyir. Son hadisələr göstərir ki, tarix, cəmiyyət qarşısında sizin də qəbahətləriniz böyükdü, ata!

Pauza

Qüdrət: Hər kəs öz hərəkətlərinə cavabdehdi. Etiraf edim ki, mən Vətənimizin, xalqımızın tarixini cinayətkarcasına saxtalaşdırmışam. Buna görə də ömrü boyu özümü məzəmmətləyir, vicdanım qarşısında alçalıram. İstərdim, mənim işimə qiymət verilərəkən o dövrkü tarixi şərait və vəziyyət nəzərə alınmayı. O zamanlar ölkədə gedən hər bir işə partiya və hökumət diktaturasının lupasından baxılırdı. Bizim azadlığımız, sərbəstliyimiz tamamilə əlimizdən alınmışdı. Bizə “Belə düşün”, “Belə yaz!” düşüncə tərzi təlqin olunmuşdu. Başqa cür düşünmək Vətən, xalq

xaini damğası almaq, ömrü sona yetirmək, həyatla vidalaşmaq, ailənin, nəslin şirin həyatına zəhər qatmaq idi. Mən belə təzyiqlə Vətənin, xalqın tarixini saxtalaşdırdım. Ananızın tarixə münasibəti tamamilə mənim yazdıqlarımın əksinə olub. Onun vətən, xalq qarşısındakı xidmətləri misilsizdi. O zamanlar tədqiq etdikləri çap olunmasa da, gizli mücrudə saxlansa da, ananız tarixi necə var, elə də yazıb. Bunun üçün professor Xavər Səlimzadənin qarşısında baş əyirəm...

Xavər: Oğlanlarım, artıq siz uşaq deyilsiz. İndi dövrən dəyişib. Bir çox qaranlıq mətləblər işıqlanır. Atanızı qınamayın. Sovet hakimiyyətinin gəlişi bir tufan idi. Ataların qanı ilə qurulan dövlət övladların qanı ilə dağılır. Onun ideologiyasına əks düşümlər tufanlar qoynunda çalxalandılar. Qırılan qırıldı, qaçan qaçdı. Yaxşı yadımdadı. Atanızı Mərkəzi Komitəyə çağırırdılar. Ona fikirləşmək, yazmaq proqramı verərdilər. Atanız imtina da edə bilməzdi. Evə gələrdi, mənəvi əzab və sarsıntılar içərisində qıvrıla-qıvrıla tapşırıqları yerinə yetirərdi. Mən hökumətin diqqətindən kənarda qaldığımdan atanızın köməyi ilə Azərbaycanın ağırlı-acılı, ancaq şərəfli tarixini yazdım. Azərbaycanla Ermənistan arasındakı milli münaqişələri, onların səbəblərini, daşnakların xalqımıza qarşı törətdiyi cinayətləri qələmə aldım. Budur, mənim ömür kitabım!.. Alın!.. Oxuyun!.. Öyrənin!.. Nəsilərdən nəsilərə ötürün!.. Unutqanlığı atın!..

Qüdrət: Yoruldum... Dincəlmək istəyirəm

Söhbətlə Əşrəf gedirlər. Onlarında ardınca Qüdrətlə Xavər. İşıq yavaş-yavaş söniür.

II hissə

V şəkil

Sov.İKP MK-nın Baş katibinin iqamətgahı. Dəbdəbəli otaq. Çubuş Volkoviç Lisakov telefonla danışib dəstəyi yerinə qoyur. İdeoloji işlər üzrə şöbə müdiri Qarsesyan əlində qovluq otağa daxil olur. Salam verib otağın ortasında dayanır. Lisakov ayağa qalxır. Üzündə gülüş ifadəsi yavaş-yavaş Qarsesyana yaxınlaşır.

Lisakov: Ermənistanda vəziyyət necədi?

Qarsesyan: Cənab Baş katib! Ermənilər azərbaycanlıların əlindən cana doublar...

Lisakov: Azərbaycanlılardan danışma! Onların çığır-bağırından radionu dinləyə, televiziya verilişlərinə baxa bilmirəm. Qəzetlərin hansını açıramsın, onların barəsində yazıldığını görəyəm.

Qarsesyan: Əlahəzrət, aldığımız məlumata görə Qarabağda azərbaycanlılar bir erməni ailəsini yandarırıblar. İki uşağı da diridiri torpağa basdırıblar.

Lisakov: Axı azərbaycanlılar bütün dünyaya bəyan edirlər ki, o cinayətlərin törədiciləri ermənilərdir. Bunu bizim Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi də təsdiq edir.

Qarsesyan: Elə vəhşilik erməni xalqına xas deyil, əlahəzrət. Bilirsiniz ki, erməni əzabkeşlərinə yüksək intellektli erməni ziyalıları rəhbərlik edirlər... Azərbaycanlıların dedikləri erməni xalqına böhtandı.

Lisakov: Məsələ heç də siz deyən kimi deyil. Mənə gələn dəqiq məlumata görə Qarabağda erməni faşistlərinin yuvası yaranmışdı. “Daşnaksutyun” partiyasının üzvləri Qarabağa axışırlar.

Qarsesyan: Doğrudur, Ermənistan xaricdən gələnlər var. Onlar hamısı ziyalıları, əlahəzrət.

Lisakov: Zori Balayan kimi ara qarışdırıcılar?! Öz aramızdı, Zori Balayan xalis faşistdi. Onun “Ocaq” kitabını da oxumuşam və belə qənaətə gəlmişəm: Zori Balayan yazıçı yox, əsl şeytandı! İblisdi! Yazdıqları dəhşət və fəlakətdi! Onun insanlıq hissləri qırılıb tökülüb! O, təkcə azərbaycanlıların deyil, həm də bəşəriyyətin düşmənidir!

Qarsesyan: Əlahəzrət, Zori Balayan erməni xalqının böyük yazıçısıdır. Xalq onu sevə-sevə oxuyur.

Lisakov: Əvvəllər faşistlər də yüksək qiymətləndirilib, alman xalqı onları sevib, bəs sonrasına necə oldu?

Qarsesyan: Erməni xalqının sizə böyük hörmət və ehtiramı var, əlahəzrət.

Pauza

Lisakov: Mən, deyəsən, əsas mətləbdən uzaqlaşdım. Sənə bildirəcəkdim ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında erməni icmasının nümayəndələri Yelena Nekrasovanın da, mənim də xoşuma gəldilər. Onların hər biri böyük erməni xalqına layiq şücaət, bizə isə dərin hörmət və ehtiram göstərdi. Mühacirətdəki ermənilər Sovetlər İttifaqında gedən hadisələri, kiçik gərilmələri dərinləndirib izləyirlər. Hər şeydən xəbərdardılar. Mənim siyasətimi ürəkdən bəyənərək alqışlayırlar. Bu səfərimdə tam əmin oldum ki, irəli sürdüyüm ideyalar, hər bir addımım Qərb ölkələrində böyük rezonans verir. Rəğbətlə qarşılanırlar...

Qarsesyan: Əlahəzrət, doğrudur, mən Amerikaya səfərinizdə sizi müşayiət edə bilməmişəm. Ancaq televiziya ilə bütün fəaliyyətinizi izləmişəm. Dünya ölkələrinin sizin qüdrətli ideyalarınıza olan marağını öyrənmişəm. Ağlasığmaz dərəcədə açıq fikirli fəaliyyətiniz nəinki Qərb ölkələrini, hətta bütün planeti heyrləndirib, əlahəzrət.

Lisakov: İstərdim ki, bizim razılığımızı və xoş arzularımızı ABŞ-dakı erməni icmasına çatdırasınız.

Qarsesyan: Oldu, əlahəzrət. Lütfən onu da sizə çatdırmağı

özümə şərəf hesab edirəm ki, Fransada yaşayan erməni icması sizin oraya səfərinizi hədsiz intizar və sevinclə gözləyir. Oradakı əzabkeş ermənilər sizinlə görüşü özləri üçün şan-şöhrət, fəxr hesab edirlər.

Lisakov: Təşəkkür edirəm, Qarsesyan.

Qarsesyan (*Əlini sinəsinə qoyub əyilərək*): Erməni xalqı sizin onlara olan xeyirxahlığınızı heç vaxt unutmayacaq.

Lisakov: Qarabağın Azərbaycandan qoparılib Ermənistanla birləşdirilməsini hər axşam yatağa girəndə Yelena Nekrasovna mənə xatırladır. Mən Amerika və Fransada yaşayan ermənilərin xahiş və təkliflərini də unutmamışam.

Qarsesyan: Erməni xalqının gözləri sizə dikilib, əlahəzrət. Sizin səxavət və şücaətiniz qədirbilən erməni xalqını utandırır.

Lisakov: Yəqin ki, unutmuş olmasınız, vaxtilə Ermənistan rəhbərliyinin Qarabağın Azərbaycandan zorla qoparılarq Ermənistanla birləşdirilməsi ilə əlaqədar Stalinə, Malenkova, Mexlise və başqalarına dəfələrlə müraciət etmələrini? Açığımı deyim ki, onlar bu məsələnin ciddiyətindən çəkinmişlər. Ona görə də problemin həllindən vaz keçmişlər. Erməni xalqı tam əmin ola bilər ki, mən məsələni onların xeyrinə həll edəcəm. Bunun üçün mənə vaxt gerekdi. Tələsmək işləri korlaya bilər.

Qarsesyan: Mən sizi çox yaxşı dərk edirəm. Ancaq xalqın səbri tükənib. Bilirsiniz ki, sadə, savadsız, əzabkeş xalqı başa salmaq çox çətindi. Digər tərəfdən azərbaycanlıların cinayətləri xalqı təngə gətirib.

Lisakov: Söz öz aramızda, axı azərbaycanlıları qan nəhrinə salan ermənilərdir. Ermənilər hər cür əxlaqsızlığa, cinayətə gedir, sonra da öz günahlarını azərbaycanlıların üstünə atırlar. Doğrudur, mənim də onlardan zəhləm gedir. Müsəlmanlar necə deyirlər: “Həmişə imam üçün, bir dəfə də yezid üçün ağlarlar”. Gərək erməni xalqı da mənə başa düşsün. Əks halda...

Qarsesyan: Oldu, əlahəzrət. İcazənizlə daim səcdəsində da-

yandığı xilaskarından erməni xalqının bir təvəqqəsi də var.

Lisakov: Buyur, eşidirəm. Nə təvəqqedir o?

Qarsesyan: Lütfən əlahəzrət. Keçən əsrin sonlarında və yaşadığımız əsrin əvvəllərində Türkiyədən, İrandan Ermənistanla köçüb gələn və o vaxtdan da orada məskunlaşan türkləri Azərbaycan torpaqlarına köçürmə operasiyasını apara bilərikmi? Xatırladım ki, XX əsrdə bir neçə dəfə belə operasiya aparılmışdır.

Lisakov: Ermənilər lap həyasızlıq edirlər. Məni də aldatmağa çalışırlar. Əşi, mən “şeytana pəriş tikirəm”, onlar da mənə. Tarixi niyə saxtalaşdırırsız? Onsuz da mən ermənilər üçün işləyirəm. “Daşnaksutyun” da ideyalarını həyata keçirirəm. Bununla belə, mənə fırıldaq gəlməyə çalışırsız?

Qarsesyan: Mən düz danışırım, əlahəzrət! Zaqafqaziyada sovet hakimiyyəti qələbə çaldıqdan sonra Ermənistan tarixi saxtalaşdırılıb.

Lisakov: Qəribədi. Azərbaycanlılarla ermənilər eyni iddia irəli sürürlər. Bunu necə başa düşək?

Qarsesyan: Başa düşürəm.

Lisakov: Azərbaycanlılar əsaslandırırırlar ki, İrəvan onların ata-baba torpağı olub. Əslində Qafqaz tarixində də belədi. Siz də deyirsiniz ki, azərbaycanlılar gəlmədi...

Qarsesyan: İnanın mənə...

Lisakov: Niyə inanım yalana! Bu elə belə olan şey deyil. Xərci var!

Qarsesyan: Əlahəzrət, əzabkeş erməni xalqının səadəti sizin əlinizdədi. Sizə and verirəm Yelena Nekrasovanın əziz canına, ermənilərdən mərhəmətinizi əsirgəməyəsiz.

Lisakov: Dedim, xərci var. Başa düşmədin? Gedin, fikirləşin. Ancaq söz öz aramızda qalmalıdı.

Qarsesyan: Başa düşdüm. Hər şeyə razıyıq. Nə qədər?

Lisakov: Ermənistanın beş illik büdcəsi.

Qarsesyan: Oldu, əlahəzrət.

Lisakov: Belə olduqda azərbaycanlıların Ermənistandan köçürülməsinə razıyam. Görək, mənim adımlı hallandırmayasız. Azərbaycanlılar razılığımı bilsələr, məni aləmdə rüsvay edəcəklər.

Qarsesyan (*Sevincək halda*): Oldu, əlahəzrət. Sizin ermənilərə olan qayğı və diqqətinizə gələcək nəsillərimiz də borcludu. Ermənistanda hər bir ailədə sizin öz yeriniz var. Adamlar yatdıqları mənzillərdə başlarının üstündən atalarının şəkillərini çıxarıb yerinə sizinkini vururlar.

Lisakov: Erməni xalqına təşəkkürümü bildirin və dostluğunu onlara bəyan edin.

Qarsesyan: Oldu, əlahəzrət.

Yelena Nekrasovna bəzənmiş-düzənmiş, atir-kirşan çəkilmis halda kabinetə daxil olur. Qarsesyan əyilərək ona təzim edir. Yelena ona yaxınlaşıb əl verir. Qarsesyan onun əlini öpür. Yelena Nekrasovna üzünü ərinə tutur.

Yelena: Çubuş Volkoviç, mən erməni xalqının böyük ləyaqət və səxavətinə vurğunam. Onlar ürəyi təmiz, qəlbi açıq, qonaqpərvər xalqdılar. Heç yadımdan çıxmaz. Amerikadakı erməni icmasının lideri milyorder Qarsunyanın səxavəti. Nə qədər böyük ürək varmış bu adamda? Bir milyard ABŞ dolları dəyərində bizə verdiyi hədiyyəni unutmaq mı olar?

Qarsesyanın yanında gedən bu danışq üçün Lisakov mimik işarələrlə Yelenaya narazılığını bildirir. Bunu başa düşən Qarsesyan Lisakovdan icazə alıb otaqdan çıxır. Elə bu vaxt xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri Xaçaturyan əlində qovluq gəlir. Xaçaturyan Yelenanın əlinin üstündən öpür və qorxaq bir görkəm alıb onların yanındaca dayanır.

Xaçaturyan: Zati-aliləri, gəldim ki, sizə bildirim. İndicə Fransa səfirliyindən bizə məlumat daxil oldu. Şəxsən sizi, bir də əziz gəlinimiz Yelena Nekrasovanı Fransaya qonaq dəvət edirlər. Fransaya qarşıdakı səfərinizlə əlaqədar orada yaşayan ermənilər Sizə əla sürpriz də hazırlayıblar.

Yelena: Nə danışsınız?! Eşidirsənmi, Çubuş Volkoviç. Uy... mama!!!

Lisakov: Yaxşı, yaxşı, bir az sakit ol.

Xaçaturyan: Elə bir sürpriz ki, görək onun dəyərində kürreyi-ərzdə ikinci bəxşiş hazırlamaq mümkün olmasın...

Pauza

Lisakov: Onlara çatdırın ki, hədiyyələrin məxfiliyini tam və qəti şəkildə təmin etsinlər. Yoxsa, dünya rüşvətxorluğundan danışar. Bədnamçılıqdan qurtara bilmərəm. Erməni xalqına böyük rəğbət bəslədiyimdən hədiyyələri qəbul edirəm. Yoxsa... İstəsəm Azərbaycan...

Yelena: Əşi, simicdi Azərbaycan.

Lisakov: Onlar anlasaydılar, öz işlərini vaxtında görərdilər. Daha ermənilər onlarla Qarabağ davası eləməzdilər ki.

Xaçaturyan: Zati-aliləri, hədiyyələrin məxfiliyinə tam əmin ola bilərsiniz. Bir də ki rüşvət niyə? Bu ki hədiyyədi!

Yelena: Çubuş Volkoviç, lap dünya bilsin ki, rüşvətdi. Kim cəsarət edib sənün üzünə deyə bilər ki?

Lisakov: Kim deyəcək? Azərbaycanlılar. Özü də Lenin meydanında. Aləmi yığacaqlar başlarına. Nə var, nə var Baş katib rüşvət alıb ermənilərdən. Xarici radio stansiyalar, informasiya agentlikləri piliyəcək: Lisakov rüşvətxordu.

Yelena: Yox! Hər kiçik şeydən qorxmaq lazım deyil.

Lisakov: Yox, qadası, hədiyyə də rüşvətdi. Hər halda məxfi saxlansa yaxşıdı.

Yelena: Xaçaturyan, deyə bilərsinizmi, Fransa ermənilərinin mənə bəxş edəcəkləri hədiyyəni və onun dəyərini?

Xaçaturyan: Təkcə brilyant komplekt bir milyard ABŞ dolları dəyərində. Mən başqa hədiyyələri hələ demirəm.

Yelena: O o... belə de. Çubuş Volkoviç, mən cənab Xaçaturyanı — böyük erməni xalqının əzəmətli oğlunu öpmək istəyirəm. Qısqanmırsan ki?

Lisakov: Bir halda ki ürəyin istəyir... (*Səsinə ara verərək*) Mən haranın ammırıyam ki, qadası?!

Yelena Xaçaturyanı öpüşlərə qərq edir. Lisakovda ötəri qısqanclıq hissi yaranır. Ancaq özünü o yerə qoymur. Xaçaturyan dodaqlarını çətinliklə Yelenanın dodaqlarından ayırır. Yelena üzünü Lisakova tutur.

Yelena: Çubuş Volkoviç, bəlkə Fransaya səfərimizi sürətləndirək?

Lisakov (*Bir qədər fikirləşərək*): Etiraz etmirəm. Onda Fransanın xarici işlər idarəsinə məlumat verin. İqtisadi məsələlər üzrə müşavirim Arakelyanı Fransaya göndərin. O, Fransada həm bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar Sovet İttifaqında görülən işlər barədə məruzə edər, həm də erməni icmasını bizim səfər üçün hazırlayar. Biz də Qarabağın Azərbaycandan qoparılması və Ermənistanla birləşdirilməsi ilə bağlı fikirlərimizi bir daha müzakirə edərək orda qətiləşdirərik.

Pauza

Yelena: Çubuş Volkoviç, mən başa düşürəm, Qarabağ məsələsini hələ qətiləşdirməmişən? Məni əsəbləşdirməkdən xoşunmu gəlir?

Lisakov: Yelena Nekrasovna, qadası, yalvarıram sənə, narahat olma. Hər şey sənə istəyincə olacaq. Ancaq bir az səbr elə.

Yelena: Nə səbr elə?! Məgər Amerikada ermənilər bizim xətti-xalımıza, gül camalımıza susamışdılar?! Qarabağ nə böyük şeydi ki, dayanıb durmusan?! De görüm, azərbaycanlılar bizə

hansı hədiyyəni veriblər? Onlar boşboğazdılar. Çıxıb meydanda qışqırmağı bacarırlar! Axı nədən çəkinirsən?!

Lisakov: Az danış, ayıbdı Xaçaturyandan.

Yelena: Mən heç nə bilmirəm. Bilmək də istəmirəm. Yazıqlar ermənistanın Milli Bankı dağıdıb gətirib sənə vermədilər? Azlıq edir, yenə de. Niyə məsələni yubadırsan?! (*Üzünü Xaçaturyana tutaraq*) Düz demirəm, Xaçaturyan?!

Xaçaturyan çiyinlərini çəkərək, dayanıb gözlərini döyür.

Lisakov (*Əsəbi halda*): Cənab Xaçaturyan, Qarabağın Azərbaycandan zorla qoparılma və Ermənistanla birləşdirilmə sənədlərini hazırlayın, Fransadan qayıdan kimi ona baxaq.

Yelena: Çubuş Volkoviç, yenə “baxaq”?

Xaçaturyan: Bütün sənədlər hazırdır, zati-aliləri.

Lisakov: Sənədləri verin Arakelyana.

Xaçaturyan: Oldu. İcazənizlə mən gedə bilərəmmi?

Lisakov: Buyurun.

Xaçaturyan gedir. Yelena Nekrasovna Çubuş Volkoviçlə otaqda qalır. İncikdir. Lisakov arvadına yaxınlaşır. O üzünü yana çevirir.

Lisakov: Qadası, sən bilməyən bir çox məsələlər var.

Yelena: Nədir ki onlar?

Lisakov: Əvvəla, Ermənistan Qarabağdan ötrü hələ xeyli rüşvət verməli idi. Sonra da Fransadakı hədiyyələri almalıyıq. Onu da bilməlisən ki, Qarabağın Azərbaycandan qoparılması barədə birdən-birə hökm versəm, gözlənilməz hadisələr baş verə bilər. Ermənilərlə azərbaycanlılar arasında güclü milli münəqişə gedir. Hər gün nahaq qan axıdılar. Mənə imkan ver azərbaycanlıları psixoloji cəhətdən bu məsələyə hazırlayım. Belə

uzun sürən müharibə, çaxnaşma onları bezdirəcək. Onda ermənilərin arzusunu həyata keçirmək asan olar. Bir də ki, müxalifət az qalır gözümlü çıxartsın. Mən elə hərəkət etməliyəm ki, bu məsələyə müxalifətin də münasibəti yaxşı olsun. Yoxsa, bilir-sən də?..

Yelena: Yox, bilmirəm. Tez elə!

Lisakov: Mənim elə işlərdə yaxşı təcrübəm var, Yelena Nekrasovna. Yadına sal sosialist dövlətlərinə verdiyim azadlıq və əmin-amanlığı. Onlardan trilyonlarla xeyir götürmüşük. Bunlar hamısı səbr tələb edir, qadası.

Lisakov Yelenanı öpür. Sonra da onun qoluna girir. Onlar gedirlər. Işıq sönr.

III hissə

VI şəkil

Baş katibin iqamətgahı. Yelena Nekrasovna telefonun dəstəyini götürüb nömrələri yığır. Ara verir. Danışmağa başlayır.

Yelena: Alo! Arakelyan?.. Tanımadın?.. Yox?.. Nataşa kimdi?.. Gözlərini çıxararam ha, Yerevan eşşəyi!.. Yoxsa, səni təmin eləmirəm. Məni başqasına dəyişirsən?! Etibarsız... Canını alaram... İt kimi səni burdan qovduraram... Yaxşı.., yaxşı, bədi, az danış. Zəng çalmasam, yadına da düşməyəm. Siz kişilərin yaxşısına da, pisinə də... (*Nazlana-nazlana*). Axşam Çubuş Volkoviçlə də dalaşmışam... Səbəbi? Gələrsən, hamısını deyərəm... Təkəm... Dur gəl... Tez elə...

Yelena dəstəyi yerinə qoyub ayağa qalxır. Güzgünün qarşısına keçir. Boyun-boğazına ətir çəkir. Qapı açılır. Arakelyan içəri girir. Yelena qaçıb özünü Arakelyanın qolları arasına atır. Onlar

öpüşürlər. Sonra Yelena Arakelyanın əlindən tutaraq onu divanın yanına gətirir. Əyləşirlər.

Arakelyan: Yelena, əzizim, biləsən sənün üçün nə qədər darıxmışam. Ancaq neyləyim ki, istədiyim vaxt yanına gələ bilmirəm. Doğrusu, çəkinirəm, qorxuram Lisakovdan.

Yelena: İnanmıram (*Nazlana-nazlana Arakelyanın burnunu barmaqları arasında sıxır*). Darıxsaydın, zəng çalardın.

Arakelyan: Axı, dedim Çubuş Volkoviçdən çəkinirəm.

Yelena: Çubuş Volkoviçdən qorxsaydın, indi onun arvadı ilə mazaqlaşmazdın. Özü də harda? Çubuşun öz iqamətgahında!

Arakelyan: Axı, hər dəfə məni sən çağırırsan, əzizim! Günahım nədi?

Yelena: Qara dərddi. Qalx, çiyin damarlarımı ovuşdur.

Arakelyan Yelenanın çiyinlərini, boyün-boğazını yüngülcə sığallaya-sığallaya danışıq.

Arakelyan: Hissiyatım aldatmırsa, Çubuş Volkoviç münasibətlərimizdən şübhələnib.

Yelena: Yox, ola bilməz. Əksinə, o, son zamanlar mənə daha mehribandı. Hər axşam az qalır, ayaqlarımı da yalasın.

Arakelyan: Kişi arvaddan şübhələnəndə həmişə elə olur.

Yelena: Yox, mənə, cəzalandırılmalıdı.

Arakelyan: Cəzalandırma qısqananda olur.

Yelena: Bir də ki lap şübhələnsin. Onsuz da öl dedim, ölür, qal dedim, qalır.

Arakelyan: Mən qorxuram, işləri korlayaq.

Yelena: Qorxma. Bu gün mənimlə olmalısan.

Arakelyan: Əzizim, mənim cəmi bir saat vaxtım var.

Yelena: Səni buraxmayacağam. Mənim qonağımsan. Qolların arasında bu gün məni elə sıxmalısan ki, bu neçə vaxta görüş-

mədiyimizi unuda bilim. Yaxşı, o Nataşa kimdi, telefonda dedin?

Arakelyan: Nataşa mənim arvadımdı.

Yelena: Bir də onun adını mənim yanımda çəkmə.

Arakelyan: Axşam Çubuş Volkoviçlə niyə dalaşmısınız?

Yelena: O kişi deyil ki. Kişi sənin kimi olar.

Arakelyan: Təşəkkür edirəm. Yelena, əzizim, mənim vaxtım lap azalır. Bəlkə görüşü başqa vaxta keçirək?

Yelena: Hara qaçırsan?

Arakelyan: Qaçmıram, əzizim. Səndən aldığım ləzzəti bütün kürreyi-ərzə dəyişməyəm. Ancaq, neyləyim ki, ərindən asılıyam.

Yelena: İstəyirsən, ərimi diz çökdürüm qarşında.

Arakelyan: Qarabağın Azərbaycandan qoparılaq Ermənistanla birləşdirilməsi sənədlərinə qol çəkdirə bilsən, diz çökdürməkdən də betərdi.

Yelena: Ermənistanla xəbər çatdırın, rüşvəti bir qədər sürətləndirsinlər.

Arakelyan: Mənim gözlərim üstə, deyərəm tezləşdirərlər. Bir azdan Çubuş Volkoviçin yanında Qarabağ məsələsi müzakirə ediləcək. Müzakirədə həm Azərbaycandan, həm də Ermənistandan eyni sayda nümayəndə iştirak edəcək. Belə yığıncaqlarda mən sənərin ərinin yanında dayanıram, Yelena!

Yelena: Mən istərdim Çubuş Volkoviç sənərin yanında dayanırsın (*Arakelyanın belini qucaqlayır*). Hər gecə yatağıma girəndə də səni xatırlayıram. Bəzən yanımda yatan Çubuşu da sən sanıram, əzizim!..

Arakelyan (*Yelenanın saçlarını sığallayır*): Mənə heç nə lazım deyil. Sən varsan, elə bilirəm, mənim üçün bir dünya var. Gözlərimə nur, bədənimə hərarət gətirən günəş var. Sənsiz dünya mənə cəhənnəmdi. Eh, necə də gözəlsən, Yelena! Mən həmişə, həmişə sənərin tərəvətini duymaq, ətrini almaq istəyirəm!

Heyfl!.. Çox heyfl!..

Yelena: Nəyə heyf, əzizim?

Arakelyan: Mənim tam olmadığına... Nə olaydı, səni mən alaydım ağışuma, qalxaydım səmanın ənginliklərinə, oradan birlikdə baxaydıq Ermənistanın bir parçası olan gözəl Qarabağa.

Yelena: Mən sənənlə olanda dincəlirəm. Təkcə məni ovsunlayan, qəlbimi oxşayan sözlərinə ehtiyaclıyam, əzizim. Sən də olmasaydın cəhənnəm əzabında yanardım, əriyərdim.

Arakelyan: Mənim iki dərdim var: biri odur ki, ömrüm boyu sənənin gözlərinə baxa biləydim. O birisi Qarabağın Ermənistanla birləşdirildiyi günü görəydim.

Yelena: Qarabağ doğrudan elə gözəldi?

Arakelyan: Kaş o torpaqda öləydim... O torpaqda uyuyaydım, Yelena.

Yelena: Yaxşı, yaxşı, belə getsə, Qarabağ haqqında, onun füsunkarlığı haqqında, Azərbaycanla Ermənistan arasındakı münaqişələr barədə mənə məruzə oxuyacaqsan... Bədi... Dur, keçək yan otağa... Daha dözə bilmirəm, başa düşürsən?!

Arakelyan: Axı vaxt...

Yelena: Deyəsən, qudurmusan?!

Arakelyan: Yaxşı, onda tez ol.

Arakelyanla Yelena mazaqlaşma-mazaqlaşma yan otağa keçirlər. İşıq söniür.

VII şəkil

Baş katibin otağı. Qarabağ məsələsinin müzakirəsi. Ermənistan nümayəndələri Qarapetyan və Alixanyan, Azərbaycan nümayəndələri Göydəmirlə və Xavər Səlimzadə. Bitərəf Qalina Vasilyevna. Arakelyan qovluqları stolun üstünə qoyur. Baş katib Çubuş Volkoviç Lisakov gəlir. Salam verib əyləşir.

Lisakov: Bilirsiniz ki ermənilərlə azərbaycanlılar arasında xeyli müddətdi Qarabağ üstə müharibə gedir. Azərbaycanlılar deyirlər: “Qarabağ Azərbaycanın ata-baba torpağıdır. Onun bir qarışını da ermənilərə vermərik”. Onların əksinə ermənilər bildirirlər: “Qarabağ bizimdi. Onu zorla Azərbaycandan almalıyıq”. Mən hər iki respublikanın nümayəndələrini Kremlə dəvət etmişəm ki, tərəfləri dinləyib həqiqəti üzə çıxaraq. Əlavə təklifiniz varmı?

Yerdən səslər: Xeyr! Yoxdu! Yoxdu!..

Lisakov (*sözü qəsdən Azərbaycan nümayəndələrinə verir*): İstərdim, əvvəlcə Azərbaycan nümayəndələrini dinləyəm. Buyurun, Göydəmirlisi.

Göydəmirlisi: Zati-aliləri! İcazə verin, Azərbaycan xalqının salamını sizə çatdırım!

Lisakov: Əsas mətləbə keç!

Göydəmirlisi: Azərbaycanla Ermənistan Sovet İttifaqı ailəsinin tərkibində qardaş respublikalardı. Bizim xalqlar tarixən dost və qonşu olublar. Bundan sonra da belə olacaqlar. Mənim fikrimcə, Qarabağın Azərbaycanda, yaxud Ermənistanda olmasının məsələyə o qədər də təfəvütü yoxdu. Bir qrup üzdənirəq ziyalı xalqı ayağa qaldırıb. Zati-aliləri, mənə izin verin respublikamızda təmizləmə işi aparım. İnanın indi bizi Azərbaycanda adam yerinə qoymurlar. Hər gün meydana mənə istefamı tələb eləyirlər. Mən var gücümlə, zati-aliləri, çalışıram ki, sizin istəyinizi həyata keçirim...

Lisakov: Azərbaycan Qarabağı Ermənistana verməklə nə itirir ki? Siz demişkən, onsuz da hər iki respublika Sovet İttifaqının tərkibindədi.

Yerdən replika.

Xavər (*Əvvəl üzünü Göydəmirlisiyə tutaraq*): Bu ki xalqa, və-

tənə xəyanətdi!!! (*Sonra üzünü Lisakova tutaraq, bir qədər sakit halda*). Doğrudan da, Sovet İttifaqı vahid ailədirsə, onda bəs Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistana verməkdə nə lüzum var, Çubuş Volkoviç?

Lisakov: Tələsməyin, sizə də söz verəcəyik.

Xavər: Azərbaycanın gözləri bu gün keçirilən müzakirəyə dikilib, ədalətli qərar gözləyir.

Lisakov (*Saymazyanaya*): Qərarımız ədalətli olacaq. Arxayın ola bilərsiniz (*Üzünü Göydəmirlisiyə tutaraq*). Çıxışınızı davam etdirin.

Göydəmirlisi: Mən sözümü deyib qurtardım.

Lisakov: Yaxşı!.. Siz buyurun, professor Səlimzadə.

Xavər: Bilirsiniz ki, bu müharibənin törədicisi Ermənistandır.

Lisakov (*Çıxışı saxlayaraq*): Xeyr, bilmirik.

Xavər (*Lisakovun replikasına məhəl qoymayaraq*): Onu da bilməmiş olmanız ki, Ermənistandan sonuncu azərbaycanlı da çıxarıldı. Qanlar töküldü, insanlar qırıldı, evlər talan olundu. SSRİ tarixinin bədnam səhifələri yazıldı. Ancaq Kreml susdu. Burada ermənilərin ağzından vuran olmadı. Ağah olun və onu da yadda saxlayın ki, Azərbaycan xalqı ölür, öz torpağından bir qarış da başqasına verməz. Bu saat xalq meydana toplaşsın, bu müzakirənin nəticələrini gözləyir.

Pauza

Lisakov: “Kreml susdu” deməklə nə fikirdəsən?! Bəs bu nə müzakirədi? Xalqı sən və sənə kimilər düz yoldan sapdırıblar! İndi də harda olduğunu unutmusan! Məsuliyyətsiz çıxış edirsən! Ağlınızı başınıza yığın! Bakıda meydana toplanan bir qrup nar-koman Kremlə böhtanlar atır! Beynəlxalq aləmdə ölkəni, ölkə rəhbərlərini nüfuzdan salır!

Xavər: Siz düz demirsiniz, cənab Çubuş Volkoviç Lisakov! Bakıda hamı hər şeydən xəbərdardı! Bir də ki bütöv bir xalq nar-koman ola bilməz. Xalqı təhqir eləmək dövlət rəhbəri üçün ən

azı məsuliyyətsizlikdi.

Lisakov: Nədən xəbərdardı xalq?

Xavər: Ermənistan Milli Bankı yarılaraq pulların kimə ötürülməsindən! Amerikada alınan hədiyyələrdən! Fransadakı sövdələşmələrdən! Yenə deyim?!

Lisakov (*Əsəbləşir*): Kəs səsini, böhtançı! İndi də görək Ermənistan nümayəndələri nə deyirlər? Buyurun, Karapetyan! Sizin I katib kimi sözlünüz?

Qarapetyan: Cənab Çubuş Volkoviç, Ermənistanda xalq ayağa qalxıb. Qarabağ torpağını istəyir. Əgər Kreml Qarabağın Azərbaycandan qoparılarq Ermənistana birləşdirilməsi barədə qərar qəbul etməsə, xalq itaətdən çıxacaq. Nə qədər ki gec deyil, problemi həll etmək gərəkdi. Qarabağı ermənilərə — öz sahiblərinə qaytarın! Azərbaycanlılar orada ermənilərə hər gün hücum çəkirlər! Xalqı qırırlar, çapırlar! Ermənilərin soyqırımını təşkil edirlər! Sumqayıtda, Gəncədə, Qarabağda, Bakıda ermənilərə qarşı törədilən sui-qəsdlər barədə dünya mətbuatı bağırır. Azərbaycanlılar əzabkeş xalqa qarşı görünməmiş, ağlagəlməz cinayətlər törədirlər, cənab Lisakov! Erməni xalqı sizdən mərhəmət gözləyir...

Lisakov: Eşidirsənmi, Səlimzadə?

Xavər: Böhtandır!..

Lisakov (*Üzünü Xavər xanıma tutaraq*): Otur! (*Sonra üzünü Karapetyana çevirərək*). Sən də əyləş, Karapetyan. Siz buyurun, Alixanyan.

Pauza

Alixanyan: Cənab Çubuş Volkoviç, zəhmət çəkib, vaxt ayıraraq bu mühüm məsələni müzakirəyə qaldırdığınız üçün həm Azərbaycan, həm də Ermənistan xalqı sizə təşəkkür etməlidir. Onu da nəzərinizə çatdırım ki, Azərbaycan Türkiyənin təhriki ilə səlahiyyət hədlərini aşır. O, Sovet İttifaqının tərkibindən çıxmaq üzrədi. Bakıda meydana keçirilən açıq-saçıq çıxışlar de-

diklərimə sübutdu. Bilirsiniz ki, Ermənistan müsəlman ölkələrinin əhatəsindədi. Bu ölkələr birləşərək xristian Ermənistanına düşmənçilik mövqeyində dayanıblar. Yazıq, əzabkeş ermənilərin nicat yolu yalnız Moskvadı və yalnız Rusiyadı. Tarixən də ermənilərin havadarı ruslar olublar. Mən güman edirəm ki, Azərbaycana qulaq burması verilməsi vaxtı çatıb. Bu işdə Moskva geciksə, sonra pis ola bilər. Qaldı Qarabağa. Onun Ermənistan torpağı olmasını təsdiq edən minillik tarixi sənədlər vardır.

Lisakov: O sənədlər hardadı?

Alixanyan: Yerevanda.

Lisakov: Görək gətirəydiz, azərbaycanlılara sübut edəydik.

Alixanyan: Azərbaycanlılar vaxtilə zor işlədərək Qarabağ torpaqlarını ermənilərin əllərindən almışlar... Qədirbilən ermənilər inanırlar ki, onlar öz torpaqlarına gec-tez sahib ola biləcəklər...

Lisakov: Aydını. Siz də əyləşin, cənab Alixanyan.

Lisakov: Qalina Vasilyevna, sizi eşitmək istərdim.

Qalina: Cənab Çubuş Volkoviç, azərbaycanlılar elə danışirlər ki, adamın onlara lap gülməyi gəlir. Mən Qafqaz tarixini araşdırmışam. Özüm də bir neçə dəfə Qarabağda olmuşam. Ermənilərə yazığım gəlir. Onlar azərbaycanlıların təzyiqi altında inləyirlər. Azərbaycanlıların törətdikləri cinayətləri görəndə faşistlər yadıma düşür.

Xavər (*İcazəsiz ayağa qalxaraq*): Qalina Vasilyevna, narkoman, faşist sızsız, azərbaycanlılar yox! Çox üzlər görmüş sifətinizdə qeyri-insaniliyin bütün cizgiləri oxunur. Sən korsan! Kar-san! Ona görə də sən tarixi, həqiqətləri nə görə, nə də deyilənləri eşidə bilərsən!

Lisakov: Kəs səsini, bura küçə deyil. Mənim sifətimdə nə görə bilərsən?

Xavər: Ağah olun ki, Azərbaycan öz istiqlalını tələb edir. Gec-tez ona da nail olacaq. Azərbaycanı nə Türkiyə, nə də Ru-

siya maraqlandırır. O yalnız öz torpaqları barədə düşünür. Cənab Lisakov, Qarabağın azərbaycanın olmasını sən hamıdan yaxşı bilirsen. Siz A.S.Qriboyedovun seçilmiş əsərlərini oxusaydınız, oradan daha dəqiq məlumat alardız. Nəinki Qarapetyandan, Alixanyandan, üzü üzlər görmüş Qalinadan.

Lisakov: Bədi! Saxlayın boş-boş danışıqları! Azərbaycan deyir: “Ölərəm Qarabağı vermərəm!”. Ermənistan tələb edir: “Qarabağ mənimdi! Onu Azərbaycandan qoparacam”. Bu gün heç bir qərar verməyəcəyik! Gedin, öz probleminizi özünüz həll edin!

Hamı otağı tərk edir. İşıq sönmür.

VIII şəkil

Baş katibin otağı. Lisakov divanda başını qolları arasına alıb əyləşib. O, yavaş-yavaş başını qaldırır. Gözləri önündə V.İ.Leninin ruhu canlanır. Lisakov heyrlənir. Qaçmaq istəyir. Lenin onun yolunu kəsir.

Lisakov (*Əlacsız halda*): Yaxşı ki gəldiz, Vladimir İliç. Bəlkə siz mənə məsləhət verəsiniz.

Lenin: Daha mən sənə heç bir məsləhət verə bilmərəm! Gəldim ki, cinayətlərini sənə xatırladım!

Lisakov: Başa düşmürəm.

Lenin: Sən ömrün boyu gördüyün işi başa düşməmişən, başqalarına qul olmusan! Boşboğazsan!

Lisakov: Məni təhqir edirsiniz, Vladimir İliç.

Lenin: Dəyərini verirəm, Lisakov. Mən Marksın, Engelsin nəzəriyyələrinə əsaslanaraq babam I Pyotrın arzusunu, vəsiyyətlərini yerinə yetirməyə çalışdım. Bunun üçün qan tökdüm!

Kommunist Partiyasını yaratdım! Sovet Dövlətini qurdum. Sən nə etdin?!

Lisakov: Axı babamız I Pyotrın arzu və istəkləri nə idi?

Lenin: Onun aləmində Rusiya dünyanın hakimi-mütləqi olmalıydı. Bir də rus əsgərlərinin çəkmələrinin İstanbul küçələrindəki taqıltısına evlərdə mışıl-mışıl yatan türk uşaqları diksinib qalxmalıydılar. Sən babamızın vəsiyyətlərinə xilaf çıxdın, mənim əzab-əziyyətlərimi çirkin ayaqların altında tapdaladın, Lisakov.

Lisakov: Günahkaram, Vladimir İliç.

Lenin: Sənin elədiklərin böyük rus xalqına xəyanətdi! Çirkab dolu cinayətdi!

Lisakov: Bu ağır mühakimə deyilmi?

Lenin: Görünür hələ kimliyini dərk etməmişən?! Yaxın gəl, səni başa salım (*Lisakov Leninə tərəf bir-iki addım atıb dayanır*). Mənim ideyalarım ölkələrin sərhəddini aşdı. Qırmızıları yaratdı. Dünyanı lərzəyə gətirdi. Xalqları qan nəhrində boğdu. Sovet İttifaqı doğuldu və getdikcə onun dayaqları möhkəmləndi. Qırmızılar ayrı-ayrı ölkələrin, xalqların sərvətini qarət etməklə sovet dövlətinin maddi və mənəvi qüdrətini yüksəltdilər. Zaman keçdi. Xışla, öküzlə güc-bəla ilə qurduqları dövlətin taleyini rus fəhlə-kəndlisi, ziyalısı sənə etibar etdi. — Məni qoru, yaşat, — dedi. Fikirləş, gör sən nə etdin? Polşanı, Çexoslovakiyanı, Rumıniyanı, Bolqarıstanı, Almaniya Demokratik Respublikasını... satdın.

Lisakov: Yox, Vladimir İliç, düz demirsiz, satmadım, xalqlara azadlıq verdim.

Lenin: Bəs o aldıqların milyardlarla rüşvətlər nə idi?

Pauza

Lisakov: Onlar hədiyyə idi, rüşvət yox.

Lenin: Fərqi yoxdu. Hamısı bir şeydi. Yaxşı, indi Qarabağı zorla Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirməklə nə et-

mək fikrindəsən? Amerikadan da, Fransadan da əldə etdiklərin-dən bütün dünya xəbərdardı. Xavər Səlimzadənin dediklərindən xəcalət çəkdimmi? Gəldim deyim. Qarabağ kartını ortaya atmaq-la Sovet İttifaqını dağıtdın. Müttəfiq respublikalar da Rusiyanın tabeliyindən çıxır. Bir azdan Rusiya özü ayrı-ayrı quberniyalara bölünəcək.

Lisakov: Vladimir İliç, axı məni də başa düşün! Mən də idarə olunanam!

Lenin: Hər şeydən xəbərdaram. Hətta, mafiyoz qrupların səni bu ərəsəyə gətirməsindən də... Onların ovcunda əyləşməndən də... Səlahiyyətlərini günbəgün itirməndən də... Nə geriyyə, nə də irəliyə yolunun olmamasından da... Hər şeyi, hər şeyi itirmisən... Sən xalqa xəyanət elədin, arvadın da sənə, Lisakov. Rus xalqının tarixinə qara bir ləkəsən!.. Rusların düşmənisən! Canisən! Qatilsən! Cəlladsan! Heç nə ilə xalq, tarix qarşısında xəyanət və cinayətlərinə bəraət qazandıra bilməyəcəksən! Topladığın altunlar kimə gərəkdi?! Bil və agah ol: ömrünün son akkordları çalınır...

Lisakov: Siz nə danışsınız, Vladimir İliç? Məgər mən bu tezliyə?..

Lenin: Bəli! Ovuclarında oturduğun mafiyoz qruplar üçün sən bundan sonra gərək deyilsən... Öz ömrünü yaşadın... İndi dövrən başqasındı... Sən üfunət verən tüstülü əsgər parçasısan!.. Gələcək nəsillər səni lənətləyəcək!

Pauza

Lisakov: Bezmişəm bu yeknəsək həyatdan! Bəzən az qalırım özümü öldürəm!

Lenin: Başqa yolun yoxdu. Özün özünü öldürməsən, bir zaman səni yağ içərisində böyrək kimi bəsləyən mafiya özü sənin qəbrini qazacaq.

Lisakov əlləri ilə üzünü bir anlığa tutur. Lenin qeybə çəkilir.

Lisakov əllərini üzündən götürərkən heç kəsi görmür, psixi hal keçirməyə başlayır.

Lisakov (Öz-özünə): Düz deyirsiniz, Vladimir İliç. İndi anlayıram, indi dərk edirəm bağışlanması mümkün olmayan qəbahətlərimi! Rüsvətə, altunlara, bir də boş-boş mədhiyyələrə aldandım! Siz necə dediz? “Sən xalqına xəyanət elədin, arvadın da sənə”. Yelena, sənın altunlara, cah-cələla alışıb yanan ehtirasların məni hər şeyə vadar elədi! Mən düz şübhələnmişəm! Bəli! Sən də xəyanətkarsan, Yelena, mənim kimi! Mən qoynunda doğulub-ərəsəyə çatdığım vətənimə, taleyini mənə etibar eləyən xalqıma xəyanət etdim, səndə mənə!!! İndi başa düşürəm ki, sənın də, mənim də yaşamağa mənəvi haqqımız yoxdu, Yelena!

Lisakov büdrəyə-büdrəyə telefona yaxınlaşır. Dəstəyi götürüb nömrələri yığır. Yelenanı yanına çağırır. Dəstəyi yerinə qoyur. Yelena naz-qəmzə ilə gəlir.

Yelena (Şux hərəkətlə): Səndən nə əcəb, qadası? Həmişə özün mənim otağıma gələrdin! Axı bura kabinetdi, yaxşı deyil?

Lisakov (Pərişan halda): Mən istəyirəm, bu dəfə əziz arvadımla elə buradaca...

Lisakov maqnitofonun düyməsini basır. Otağı şux musiqi sədaları bürüyür. Ər-arvad rəqs edirlər.

Yelena: Bu gün gözlərimə bir təhər dəyirsən? Mən heç nə başa düşürəm.

Lisakov: Mazaqlaşmaq istəyirsənmi? Arakelyanı çağırımmı?

Yelena: Sən dəli olmusan nədi? Bəlkə xəstəsən? Həkim çağırım?

Lisakov: Həkim yox, Arakelyanı çağır (*Lisakov telefon dəstəyini götürüb Arakelyanı çağırır*).

Yelena: Bu həngamə nəyə gərəkdi? Bu boş, yaramaz fikirlər hardan ağına gəldi?

Lisakov: Vladimir İliç dedi.

Yelena: Kim? Vladimir İliç? *(Yelena qəhqəhə çəkir. Arakelyan gəlir).*

Lisakov: Buyurun, Arakelyan! Yelena ilə mazaqlaşın! Hər şey aşkar olmalıdı! Gizli yox! Axı, ölkədə aşkarlıqdi!

Arakelyan çəşib otağın ortasında dayanır. Hadisənin nə ilə qurtaracağını gözləyir.

Lisakov: Gəlin, sonuncu dəfə rəqs edək! Bir daha nə bu kabinet, nə o iqamətgahı, nə də şəhər kənarı villanı görə biləcəyik *(Lisakov tapançanı çıxarıb Arakelyanı güllə ilə vurur. Arakelyan yıxılır. Yelena qorxub geri çəkilir.)* Hə, Yelena, qorxma! Yaxın gəl, əzizim! Xəyanətin ləkələrini yalnız ölüm yuya, ölüm apara bilər! *(Lisakov Yelenaya da atəş açır. Yelena otağın ortasına yıxılır).* Bəli! İndi mən qaldım. Yelena, əzizim, səni çox sevirdim, lap çox. Ancaq onu da özümə rəva bilmərəm ki, vətənə, xalqa cinayət və xəyanətlə topladığım altunlarla məni aldadıb başqalarının qoynunda isti yuva quran arvadım ölümümdən sonra da özgələri ilə kef çəksin! Onda mənim qəbrim də od tutub yanar. Əlvida!.. Əlvida mənim Yelenam! *(Lisakov ucadan qəhqəhə çəkir, əvvəl arvadını, sonra da tapança ilə özünü vurur. Yıxılır. Yelenaya tərəf sürünmək istəyir. Ancaq gücü çatmır).*

İşıq sönmür.

IV hissə

IX şəkil

Qüdrət Səlimzadənin evi. Qüdrət əsəbi halda otaqda gəzişir. Xavər divanda əyləşib.

Xavər: Gəl, əyləş, kişi... Naharının vaxtı keçir. Gətirim, bəlkə, bir stəkan çay içəsən? Bir loxma kəsəsən?!

Qüdrət: Nəfsim ölüb. Elə bil boğazım tutulub...

Xavər: Mən də eləyəm... Ürəyim də sıxılır. Hönkür-hönkür ağlamaq istəyirəm, amma nədənsə bacarmıram. Gözlərimin yaşı da elə bil qəhətə çəkilib.

Qüdrət: Düşünürəm... Günahsız xalq bu əsrdə nələrə üzləşməyib? Görəm, xalqın bu günə düşməsinə səbəb nədi?!

Xavər: Nə olacaq?! Xalqın başında dayanan rəhbərlərin vəzifə düşkünlüyü... Ölkənin ərazisi!.. Sərvəti!.. Yerləşdiyi geosiyasi məkan!.. O vaxt baş katibin yanında çağırılan müşavirədə erməni nümayəndələri elə danışdırlar ki, gəl görəsən. Bizim Göydəmirli danışdıqca əsəbdən az qala ürəyim çatlayacaqdı.

Qüdrət: Göydəmirli gərək o çıxışdan sonra respublikaya qayıtmayaydı.

Xavər: Xalqın qarşılaşdığı bu məşəqqət və işgəncələri görməkdənsə, düçar olduğu əzab və iztirabları duymaqdansa, ölüm fərzdi! Ona da inanıram ki, bu niskilli xalq başının üzərindəki nakəsləri süpürüb atacaq! Düşmənin erməni ayaqları altında inləyən torpaqlarını geriyyə qaytaracaq!.. Ancaq məni əzən, daxilən didən, parçalayan azərbaycanlıların içərisindən çıxan namərdlərdi, nankorlardı, satqınlardı. Mənəviyyatına təcavüz, namus və qeyrəti tapdalanmaq bu xalqa yaraşmırdı...

Samirə sevinc içərisində gəlir. Xavər xanım onu qarşılayır.

Gəlin-qaynana öpüşürlər. Sonra Samirə Qüdrətlə əl verib görüşür.

Xavər: Səndən nə əcəb, a qızım?

Samirə: Qüdrət əmi! Xavər ana, xəbəriniz var?

Qüdrət: Nədən?

Samirə: Azərbaycanca azadlıq günəşinin doğmasından!.. Xalqın öz istiqlalını qazanmasından... Bəyəm, ömrünüz boyu bu günü gözləməmişiniz?!

Qüdrət: Gözləmişik, qızım! Biz də səni təbrik edirik! Daha təhqirlərdən qurtardıq. Sərvətlərimiz də talan olunmaz.

Xavər: Göydəmirli yaxşı ki, getdi... Görək təzələr neyləyəcəklər. Xalqı Allah elə nakəslərdən hiyf eləsin. Bir də səhvə yol versək batdıq. Dövlətin başında xalqın qeyrətini çəkən oğlu oturmalıdır. Yoxsa, istiqlalımızı əldən verərik. Erməni də bir tərəfdən qəmiş olub bu xalqa!

Samirə: Düz deyirsən, ana! İndi mən iş tələsirəm. Gedirəm. Ədalət müharibə bölgəsindən telefon etsə, deyərsiz uşaqlardan da, məndən də nigaran qalmasın. Lap yaxşıyıq. Özündən muğayət olsun.

Xavər: Yaxşı, Allah sənə ömür versin, qızım.

Samirə Xavər xanım və Qüdrətlə xudahafizləşib gedir. Qüdrət stulda əyləşir. Qəzetləri nəzərdən keçirir.

Xavər: Qəzetlərdə təzə xəbər yazılıbmı, a kişi?

Qüdrət: Lisakovun cinayətlərindən yazırlar.

Xavər: Qan tökən, qan çanağında da boğulmalı idi. Tarixdə qara ləkədi. Daha nə yazılıb?

Qüdrət: Yazırlar ki, hərə bir partiya yaradıb. Kimisini iqtidara, kimisini də müxalifətə çevirdilər. Kürsü, vəzifə, mənəsbə üstə ölkədə vuruş başlanıb. Qardaş-qardaşa düşməndi. Xalqın,

vətənin taleyi unudulub. Fərsət düşüb erməniyə. Qarabağ torpaqlarını parçalayır. Yerli əhalidən imkanlılar qaçıb canlarını qurtarırlar. Kasıb-kusubları da düşməni doğrayıb tökür.

Xavər: Hə, mən də eşitmişəm. Televizorda deyirlər ki, Əşrəf “Həmrəylik”, Söhbət “Sosial ədalət”, qardaşoğlu Zərbəli “Xalqçı”, qonşu Şəkərəli isə “Barışdırıcı” partiyası yaradıblar...

Qüdrət: Onların partiyalarının məramı nədi?

Xavər: Nə olacaq? Hakimiyyət uğrunda mübarizə!

Qüdrət: Görən, onların partiyalarına üzv yazılan varmı?

Xavər: Niyə olmur? Özləri, arvadları, qayınanaları...

Gülüşürlər.

Qüdrət: Arvad, qorxuram bizi də öz partiyalarına üzv yazalar.

Xavər (Gülümsünərək): Nə olar? Birimiz Əşrəfin, o birimiz də Söhbətin partiyasına üzv olarıq.

Qüdrət: Sonra da başlarıq bir-birimizə qarşı mübarizə aparmağa? Əcəb işdi (*Qüdrət başını yelləyir*).

Xavər: Nə “Qara Yanvar”, nə də “Xocalı soyqırımı” yaddan çıxasdı... İqtidar müxalifətin, müxalifət də iqtidarın acığına acıyavac milləti vəzifəyə, mənəsbə qurban verdilər. Xalqı qan nəhrində boğdular.

Qüdrət: “20 Yanvar”“ faciəsini, onun görünməmiş dəhşətlərini dünyaya çatdırmağa o vaxt Çubuş Volkoviç Lisakov imkan vermədi. Özümüz qışqırdıq, səsimizi də özümüz eşitdik. Amma xarici ölkələrin radio, televiziya şəbəkələri, mətbuatı “Xocalı soyqırımı”nı dünyaya bəyan edəndə bizim namərdlər düşmənin də, özlərinin də cinayətlərini ört-basdır eləmək üçün tarixdə analoqu olmayan bu faciəni xalqdan gizlətməyə çalışdılar. Düşünmədilər ki, faciəni gizlətmək ikili cinayətdi. “Cidanı çuvalda gizlətmək olmaz”. Cinayətlər nə vaxtsa, açılacaq, xalq öz faciə-

sindən xəbər tutacaq! Bunun üçün də sizi lənətləyəcək! Allah-sız düşmən də qudurdu, başının üzərində cilvələnən haqqın dər-gahını görmək istəmədi... Bilməm, nədəndi Allahın qəzəbinə gəlişimiz?!

Xavər: Bu faciələrdə biz ata-anaların da günahı böyükdü, kişi! Axı sən yaxşı bilirsən tarix nədi? Bu gün deyilsə, sabah hər şey tarix güzgüsündə olduğu kimi görünəcək. Cinayətkarlar öz eybəcər sifətlərinə baxıb ürprəşəcəklər... Onda hər şey hamıya aydın olacaq!..

Qüdrət: Ulularımız Vətən qeyrətini, xalq namusunu göz bə-bəyi kimi qoruyublar. Xəyanət, satqınlıq nədi bilməyiblər. Gör-rəm bu acı, ikrahedici, riyakar həqiqətlər hardan gəlir? İqtidar da, müxalifət də, cinayətlər dolu xəyanət yolunu niyə seçməliy-dilər? Onlarda hardan doğmuşdu belə alçaq, əcaib yollarla ad-dımlamaq ehtirası?!

Xavər: Ədalət Qarabağdan qayıtsaydı, heç olmasa, öyrənər-dik ondan vəziyyəti.

Qüdrət: Bir yerdə qərar tuta bilmirəm. Az qalırım, bu sin-nimdə gedəm Qarabağa. Əlimə silah alam. Vuruşam. Öldüm heç, ölməsəm, bəlkə xalqa köməyim dəyə...

Xavər: Bu ixtiyar çağında nə edə bilərsən ki? Gedib xəstələ-nərsən! Başqalarına yük olarsan! Ədalət kimi, Qarabağa Əşrəf də, Söhbət də getməliyidilər... Vuruşmalıydılar... Yeri gəlsə qan da verməliyidilər... Ancaq nə fayda? Heyif!

Qüdrət: Ədalət qeyrətli oğuldu. El, oba, vətən qeyrətini çə-kəndi. Millətin ləyaqət və şərəfini özününkü sanandı.

Qapının zəngi çalınır. Xavər qapını açır. Ədalət otağa daxil olur. Ata-anası ilə qucaqlaşib öpüşürlər. Sonra keçib əyləşirlər.

Xavər: Oğlum, bilsən, atan da, mən də sənə üçün nə qədər darıxmışdıq?

Ədalət: Mən də sizin üçün darıxmışdım, ana.

Qüdrət: Evdə arvadına, uşaqlarına baş çəkmişəm, oğlum?

Ədalət: Yox, ata! Qarabağdan birbaşa sizin yanınıza gəlirəm.

Xavər: Qarabağda vəziyyət necədi?

Pauza

Ədalət: Ağırdı!.. Çox ağırdı, ana! İmkanlı adamlar ev-eşiklə-rini atıb, ağır-yüngüllərini götürüb Bakıya gəlirlər. Müharibə bölgəsində əsgərlərə ərzaq göndərilir. Canlı qüvvə və hərbi sursat çatışmır. Hərbiçilərin əksəriyyəti peşəkar deyillər. Ordu yaranmayıb. İqtidarın topladığı əsgərlərin özlərinin və onlarla ayrı-ayrı partiyaların dəstələri arasında güclü iğtişaşlar gedir. İntizamsızlıq, satqınlıq, xəyanət dözülməz bir şəkil alıb. Bakıda iqtidarla müxalifət partiyaları arasındakı çəkişmələr, narazılıqlar dərhal cəbhədə özünü göstərir. Yüksək təlim keçmiş erməni quldur dəstələri Ermənistandakı rus hərbi hissələri ilə, xarici muzdularla birləşərək Qarabağı aramsız atəşə tuturlar.

Qüdrət (Əsəbi halda): Arvad, Əşrəfin də, Söhbətin də par-tiyalarının dəstələri var? Onlar da Qarabağda satqınlıq, xəyanət edə bilirlər? Görək, onda biz yaşamayaq.

Ədalət: Təəssüf... Onların partiyalarının dəstələri də Qara-bağda vuruşurlar.

Əşrəflə Söhbət otağa daxil olurlar. Ədalətə saymazyana əl verirlər.

Qüdrət: O necə görüşməkdə, ə, qardaşımızla?

Əşrəf: Ata, görüşmək necə olur ki?

Qüdrət: Bu yaşda sizə görüşmək öyrədim?

Xavər: Ədalət Qarabağdan gəlib. Deyir cəbhə bölgəsində vəziyyət ağırdu.

Söhbət: İndi biz neyləyək? Deyirsiz evimizi-əşiyimizi atıb, əlimizdə silah Qarabağa gedək?

Qüdrət (*Əsəbi halda*): Nə olar? Getsəniz dünya qopar? Qiymət olar? Xalq bezib. Bilmir özünü erməni faşizmindən xilas eləsin, yoxsa, sözdə “Mənim xalqım”, “Mənim millətim”, “Mənim vətənim” deyən, sonra da arxadan ona zərbə endirən parazitlərdən.

Əşrəf: Bədi, a kişi. Sən Allah qanımızı qaraltma! Könlün istəyir, özün get Qarabağa. Dünyadan xəbəriniz yoxdu. Evdə oturub ağzınıza gələni danışsınız. Eşitdiklərinizi də Quran ayəsi kimi qəbul edirsiniz. Mənim də, Söhbətin də partiyamıza məxsus dəstələr Qarabağda vuruşurlar. Qan tökürlər. Torpağı düşmən tapdığından azad edirlər.

Söhbət: Ana, biz iş görürük. Oyun oynamırıq.

Pauza

Ədalət: Əşrəf də, Söhbət də çox böyük “işlər” görürlər. İqtidarla güclü mübarizəyə qoşulublar. Onların partiyalarına məxsus cəbhə bölgəsindəki dəstələr hər gün cinayətlər törədirlər, təxribatla məşğuldurlar. Casusluq edirlər. Təəssüf ki, hər bir cinayətin başında qardaşlarım dayanır, ata!

Əşrəf: Sən alçaqsan! Namərdсэн! Bişərəfsən! Sən bizi şərəyləyirsən! Cəbhədə namusla, qeyrətlə vuruşanlara böhtan atırsan! Sən iqtidara satılmışsan! Mən çoxdan şübhələnmişdim!..

Söhbət (*Üzünü Ədalətə tutaraq*): Sənin əsasın varmı? Yoxsa, dilini kəsərim!..

Xavər: Namərd, yaramaz sizsiz, Ədalət yox!..

Qüdrət: Mən Ədalətə inanıram. Vəzifəyə, mənəbə görə siz ananızı da, məni də satarsız, nəinki Qarabağı.

Ədalət: Dilimi kəsə bilməyəcəksiz. Başınızı nə qədər sındırırsanız da cinayətdən yaxa qurtarmayacaqsız. Artıq cəbhə bölgəsində törətdiyiniz cinayətlərin üstü açılıb, çözlənir. Hazırda ikinizin də əliniz Azərbaycan xalqının qanına batıb. Satqın sizsiniz, mən yox!

Söhbət: Konkret fakt.

Ədalət: Azərbaycan özünümüdafiə dəstələri ilə şəxsən lideri olduğu “Sosial ədalət” partiyasına məxsus dəstələr birgə əməliyyat keçirərək Şəbnəm və Qəmərli kəndlərini, Səməni və Alakosa yüksəkliklərini işğaldan qurtarmalıydılar. Təəssüf ki, həmin dəstələr gözlənilmədən geri çəkildilər. Sol cinahda yerləşən “Həmrəylik” partiyasının dəstələri isə Azərbaycan özünümüdafiə dəstələrini güllə-baran etdilər. Təsəvvür edin, qarşıdan düşmən, arxadan Əşrəfin dəstəsi namus və qeyrət mücəssəməsi olan Azərbaycan vətənpərvərlərini qırıb tökdülər.

Söhbət: Yalandır! Böhtandır!

Qüdrət: Sonra?

Pauza

Ədalət: Bu xəyanət birinci hal deyildi, ata. Mən Qarabağda olduğum müddətdə belə hallar dəfələrlə baş verdi. Dəstələrin cinayətkar üzvləri dünən axır ki, məsuliyyətə cəlb olundular. Onların hər biri törətdikləri xəyanət və cinayətləri etiraf etdilər. Onu da bildirdilər ki, göstəriş və tələbləri məxfi yolla “Həmrəylik” və “Sosial ədalət” partiyalarının liderlərindən almışlar.

Söhbət: Belə çıxır ki, Qarabağdakı bütün cinayətlərin törədiciyi bizik?

Ədalət: Yox... “Barışdırıcı” və “Xalqçı” partiyaları da, Azərbaycan ordusunun tərkibindəki bəzi qruplar da törədilən xəyanət və cinayətlərdən istisna olunmurlar.

Əşrəf: Dediklərin üçün cavab verməli olacaqsan. Sən bu gündən qardaş yox, bizə düşmənsən.

Ədalət: Hərəkətlərinizi nəzərinizə çatdırdım. Unutmayın ki, tezliklə qanun qarşısında cavab verəcəksiz. Onu da nəzərə alın ki, cəbhə bölgəsində tökülən qanlar yerdə qalmayacaq. Ölənlərin ruhları başınız üzərində daim gəzəcək, saralan-solan, ağaran, bə’zən də bozaran sifətinizə lənət oxuyacaq, bərələnlər gözlərinizə tüpürəcəklər: — Budur, sizin dəyəriniz, — deyəcəklər.

Xavər: Ədalət, bu xəyanət və cinayətlərdə nədir məqsəd?!

Ədalət: Ali vəzifə, yenilməz mənsəb və hədsiz səlahiyyət!!!

Qüdrət: Çirkab və girdablar batalqasında Səlimzadələr nəslə rüsvayçılıqla, bədnamcasına məhv oldu ki.

Qüdrətin ürəyi sancır. O, əlini ürəyinin üstünə qoyur və divana yıxılır. Xavərlə Ədaləti sakitləşdirmək üçün ona həb verirlər. Qüdrətsə gözlərini əbədi yumur. Xavər həyəcan və təlaş içərisində Əşrəflə Söhbəti evdən qovur. Özünü ilə Ədalət otaqdan çıxırlar. İşıq sönmür.

X şəkil

Xavər otaqda ərinin divardan asılmış şəklinə baxır. Qapı açılır. Ədalət gəlir. Anasını qucaqlayıb üz-gözündən öpür.

Xavər: Nə yaxşı gəldin, oğlum. Evdə tək olanda az qalırım havalanam.

Ədalət: Özünü tənəitmə, ana! Samirə də indi gələcək.

Xavər: Özünlə niyə gətirmədin?

Ədalət: O getdi materialları redaksiyaya versin. Mən bir neçə günlüyə Qarabağa gedirəm. Qayıdıncayadək Samirə də, uşaqlar da sənənin yanında qalarlar. Sən də darıxmazsan, elə onlar da. Məndən də nigaran olmayın.

Xavər: Elə deyəcəkdin sənə. Təklük mənim üçün də çətindi. Uşaqları da, Samirəni də gətir, birlikdə yaşayaq. Hara gedirəm, nə iş görürəm gözümün qabağından çəkilmir rəhmətlik. Namərd oğullar kişini heç nədən verdilər bədfanəyə... Kişi dözmədi onların xalqa, vətənə xəyanətlərinə. Eh... naşükür, nanəcib övladlar!

Ədalət: Ay ana, qurban olum, bir az da başqa şeylər barədə düşün.

Xavər: Nə düşünüm?.. Qarabağdan təzə xəbər yoxdu ki?

Ədalət: Eşitdiyimə görə, Qarabağda xeyli cinayətkar həbs olunub. Ora ilə əlaqəsi olan siyasətbazlardan da bir qrupu ev-eşiklərini qoyub qaçıblar xaricə. Xarici ölkələrdən sığınacaq istəyirlər.

Xavər: Evində, ailəsində dolana bilməyən kişi qonşuda yaşaya bilermi? Qardaşlarından xəbərin yoxdu ki?

Ədalət: Yox! Ancaq inanmıram, qardaşlarım cinayətlərindən yaxa qurtara bilərlər.

Qapı açılır. Lətafət pərişan halda otağa daxil olur. Ədalətlə Xavər xanım onu qarşılayırlar.

Xavər: Niyə pərişansan, qızım?

Lətafət: Əşrəf, uşaqları da, məni də qoyub qaçıb xaricə. Mən başıma haranın külünü töküm, ana?!

Xavər: O haqda Əşrəf yolunu azanda gərək fikirləşəydin!

Qapı açılır. Mələhət həyəcanlı halda otağa daxil olur. Xavər xanım ona tərəf gedir.

Mələhət: Ana! Ana! (Ağlaya-ağlaya). Söhbət bir həftədi evə gəlmir. Neçə gündü polis onu axtarır. Onu tutacaqlar.

Xavər: Qızım! Zülm, qan heç vaxt yerdə qalmaz. Günahı olan cəzasını çəkməlidir. Əşrəf də, Söhbət də özgələrin qanı, canı bahasına düşmüşdülər vəzifə eşqinə. Haqq olan Allah bunu götürməzdi, qızım. Haqq yerini tutmalıdı.

Elə bu vaxt telefonun səsi otağı bürüyür. Ədalət dəstəyi götürür. Hamı təlaş və həyəcan içərisində Ədalətə baxır. Bir an keçir. Ədalət telefon dəstəyini yerinə qoyur. Alnını ovuşdura-ovuşdura telefondan aralanır.

Ədalət: Əsrəf dünən xaricdə yaxalanıb. Həbs edilərək respublikaya gətirilib.

Lətafət: Vay! Əsrəfin günahı nədi?

Xavər: Günahsız adam arvad-uşağını qoyub xaricə qaçmaz. Ev-eşiyindən didərgin düşməz.

Mələhət: Ana, onda Söhbəti də tutacaqlar?

Pauza

Xavər (*Əsəbi halda Mələhətin üzünə baxaraq*): Günahı varsa, hə! Məgər Qarabağda şəhid olanlar, itkin düşənlər yaşamaq istəmirdilər? Haqq, ədalət divanı hər şeyi aydınlaşdıracaq. Gedin, uşaqlarınızı başımıza yığın. Onların tərbiyəsi ilə məşğul olun. Əsrəfin də, Söhbətin də qəbahətləri üçün ana kimi mən də məsuliyyət daşıyıram.

Lətafətlə Mələhət gedirlər. Ana ilə oğul otaqda qalırlar.

Ədalət: Özünü ələ al, ana!

Xavər: Bilirəm, oğul. Bunların hamısı öz səhvlərimizdi: özü yıxılan ağlamaz. Sədəf qarının gözünün ağı-qarası bir nəvəsi vardı. O da iki ay əvvəl Qarabağda şəhid olub. O vaxtdan arvad düşüb yorğan-döşəyə. Mən hər gün ona baş çəkirəm. İndi də məni gözləyəcək. Sən evimizdə ol, mən də ondan hal-əhval tutub gəlirəm.

Ədalət: Yaxşı get. Ancaq çox ləngimə.

Xavər gedir. Ədalət atasının divardan asılmış şəklinə baxır. Sonra gəlib divanda əyləşir. Stolun üstündəki jurnalı götürüb vərəqləyir. Söhbət otağa daxil olur. Ədalətlə əl verib görüşürlər.

Söhbət: Evdə kim var?

Ədalət: Heç kim. Təkəm. Bayaq Mələhət də burdaydı. Bir evə dəy.

Söhbət: İndi evə gedə bilmərəm.

Ədalət: Niyə qaçırsan ki? Onsuz da səni həbs edəcəklər.

Söhbət: İçmək istəyirəm.

Söhbət yan otağa keçir. Əlində bir şüşə konyak, iki qədəh qayıdır. Qədəhlərə konyak süzür.

Ədalət: Mən içmirəm.

Söhbət: Yüz vurarsan. Mən tək içməyəcəyəm ki. Bəlkə, bir də görüşmədik. Mətbəxdə yemək üçün dur gör nə var?

Ədalətin ürəyi yumşalır. Qəlyanaltı ardınca gedir. Söhbət qoltuq cibindən kağıza bükülmüş zəhəri çıxarıb Ədalətin qədəhinə tökür. Zəhər dərhal əriyib yox olur. Ədalət əlində şokolad qutusu qayıdır. Qutunu stolun üstünə qoyur. Söhbət zəhər tökülmüş qədəhi Ədalətə verir. Onlar qədəhləri bir-birinə vururlar.

Söhbət: İçək öz sağlığımıza.

Onlar qədəhləri axıra qədər içirlər. Söhbət şokoladdan birini götürür. Ədalətin nəfəsi daralır, boğulur. Sifəti ağarır. Söhbət evdən çıxıb qaçır. Ədalət divana yıxılır.

Ədalət: Ah!.. Namərd qardaş!.. Məni niyə zəhərlədin? Sizin yaşamağa haqqınız yoxdur! Siz canisiz! Qatilsiz! Xəyanətkarsız! Nahaq qan yerdə qalmaz?

Xavər otağa daxil olur. Ədalətin divanda ilan kimi qıvrıldığıni görüb onu qucaqlayır.

Xavər: Sənə nə oldu, oğlum! Səni sağ-salamat evdə qoyub getmədimmi?

Samirə otağa daxil olur.

Ədalət: Ana, sənə... qurban olum! Söhbət gəlmişdi... Məni... zəhərlədi...

Samirə Ədaləti qucaqlayır.

Xavər: Qansız, namərd qardaşının səni zəhərləməyə əli necə gəldi?! Mən hardan biləydim ki, doğub, sinəmdə böyütdüklərim insan yox, xalqa divan tutan haça dilli, zəhərli kor ilanlarmış?! Onların əyri dişlərinin dibindəki zəhər tuluqları mənim damarlarıma boşalacaqmış! Ədalət, oğlum, indi mən sənə övladlarına necə deyim ki, atanızı qatil, cəllad əminiz zəhərlədi!

Ədalət gözlərini əbədi yumur. Ədalətin ölümü Samirəni hey-rətləndirir.

Samirə: Bu nə dəhşət, bu nə fəlakət, İlahi?! (*Hönkürüb ağlayır*) Ah, Ədalət!.. Ədalət!.. Xəyanət!.. Qardaş əli ilə cəhənnəm odunda yanmaq!.. (*Hönkürüb ağlayır*).

Xavər: Yaxşı, yaxşı qızım, ayağa qalx!..

Samirə: Yox! Ədalət, sən getdin, elə bilirəm dünya getdi! Cismimlə birlikdə ruhum getdi (*Hönkürtüylə Ədalətin meyidi üstündə ağlayır*).

Xavər: Mən anayam! Oğul, gərək ananın şərəf və ləyaqətinin, ar-namusunun layiqli gözətçisi olsun. Qardaşların olanmadılar. Sən ölməmişən Ədalət!.. Ölənlər Vətənə, xalqa, qardaşa xainlərdi!

Samirə: Qardaş qanı tökmək!!! Qardaşa xəyanət!!! Anaya xəyanət!!! Yerdə insanlığa, göydə ulu Tanrıya yönəlmiş cinayət!!! Silinməz bir ləkə!!! Mən sənsiz daha yaşaya bilmərəm Ədalət!!! Yalvarıram sənə, məni də özünlə apar!!!

Samirə hönkürür. Ədalətin meyidi üstə yıxılır. Səsə qonşular gəlirlər.

Xavər (*Göz yaşlarını silə-silə*): Xalqının azadlığı, müstəqilliyi üçün hər cür işgəncələrə qatlaşan, Ədalət! Mənsəb düşgünü olan qardaşın sənə ölüm hökmü verəndə bircə anlığa özünün alçaqlığını, şərəfsizliyini düşündümü?! Sənin nələrə qadirliyini xatırladımı?! Bilirəm! Bilirəm, oğlum! Bu işlərdə mən də günahkaram! Tarix yaratdım! Ancaq özümü untdum! Özünü untdanın aqibəti də buymuş!

Xavər dizləri üstə çökür. Ətrafdakılar onu ayağa qaldırırlar. İşıq sönür.

Haray

(On şəkilli pyes)

İştirak edirlər

Azərbaycanlılar:

Tərən	— müəllim
Mərdan	— el ağsaqqalı
Nazir	— 50-55 yaşlarında kişi
Vahidov	— polkovnik
Cahangirzadə	— podpolkovnik
Kələntərli	— polkovnik
Süleymanlı	— polkovnik

Ermənilər:

Ohancanyan	— Xüsusi şöbənin rəisi
Kahanyan	— polis mayoru
Gülyan	— yazıçı
Nerses	— daşnak liderlərindən
Ağacanyan	— daşnak liderlərindən
Avanes	— daşnak liderlərindən
Sahana	— katibə, 25-26 yaşlarında
Hayqans	— Avanesin arvadı
Mako	— Nersesin arvadı

Sonya	— Avanesin qızı
Apoy	— PPK-nın lideri
Qoçaryan	— quldurbaşı
Musikyan	— quldurbaşı

I şəkil

Yerevan. Xüsusi idarə. Rəis Ohancanyan otaqda var-gəl edir. Polis mayoru Kahanyan pəncərənin qarşısında dayanıb. Tərən müəllimlə Mərdan kişi otağa daxil olurlar. Ohancanyan kreslodə əyləşir.

Ohancanyan (*Üzünü Tərən müəllimlə Mərdan kişiə tutaraq*): Siz gərək bizim fikrimizi öz türklərinizə çatdırasız...

Tərən: Nə fikirdi o, rəis?

Ohancanyan: Siz türklər bir nəfər kimi, Ermənistan torpaqlarını boşaltmalısınız. Gedib öz respublikanızda məskunlaşmalısınız. Əks halda, sizə qarşı hər cür cəza tədbiri tətbiq olunacaq.

Mərdan: Siz nə danışsınız, rəis?! Axı bura bizim ata-baba torpaqlarımızdı! Bizim ulularımız bu torpağa üz qoyub! Biz burda doğulmuşuq! Burda dünyaya göz açmışıq!.. Burda böyümüşük!.. Bura bizim vətənimizdi!.. Yox, rəis, biz heç hara getməyəcəyik. Ölsək də, bu torpaqda öləcəyik.

Kahanyan: Ağzı başına danışma!.. Türk oğlu türk! Çıxarsız... Siz türklər necə deyirsiniz: “Keçi suyu bəyirə-bəyirə keçir”.

Tərən: Yox, bizim keçilər keçməyəcək, mayor! İki xalqı bir-birinə nahaq yerə qırdırmayın. Cinayətlərdən əl çəkin. Axı Azərbaycanda da yüz minlərlə erməni yaşayır. Bəs onların taleyi?

Ohancanyan: Onu özümüz bilərik. Bizə ağıl öyrətməyin. Axtarsan, onların da hamısı...

Mərdan: Sizin ağzınızdan qan iyi gəlir, Ohancanyan. Ağlınızı başınıza yığın. Ölkəni dağıtmayın. Əsrlər boyu bir yerdə yaşamışsınız. Can deyib, can eşitmişik. Bir-birimizin xeyrində, şərinde olmuşuq.

Ohancanyan: Kişi, Ermənistanda başqa xalqlar yaşaya bilməzlər. Hər kəs öz ölkəsində yaşamalardı. Qandın?! Gedə bilərsiniz.

Tərən müəllimlə Mərdan kişi kor-peşman otaqdan çıxırlar. Ohancanyan kreslodan qalxır, otaqda o tərəf-bu tərəfə gedir. Sonra stoluna yaxınlaşıb dayanır. Fikirləşir.

Kahanyan: İndi fikrin nədi, rəis?

Ohancanyan: “Daşnaksütyün” partiyasının lideri Ağacanyana çatdırın ki, türklər Ermənistan torpaqlarından elə belə çıxmayacaqlar. Vaxt itirmədən onların əleyhinə təbliğat və təzyiqli gücləndirsinlər. Siz də mənim adımdan hüquq mühafizə orqanlarına çatdırın. Yeri gəldikcə türklərin dərslərini verməsək, nəticə çıxarmayacaqlar. Türklər babamız Andraniki necə cəzalandırmışdılar?!

Kahanyan: Küçük kimi qulağını kəsmişdilər.

Ohancanyan: Necə dedin qanmaz oğlu, qanmaz?! (*Əlini tapınçasına ataraq*) Beynini sovuraram, it oğlu!

Kahanyan: Bağışlayın, səhv elədim, rəis.

Ohancanyan: Xankəndində öldürülən türklərdən xəbər var?

Kahanyan: Bəli!

Ohancanyan: Onları daşnaklar öldürüblər. Uydurublar guya onları türklər öldürüblər: ha... ha... ha... Daşnaklar elə şahidlər tapıblar, elə dəlillər seçiblər ki, türklər cinayətkarları öz aralarında axtarırlar. Hətta, bir neçə türkü günahkar kimi basıblar qoşduqluğa. Qorxmayın. Gedin, xalqı silahlandırın, sui-qəsdlə məş-

ğul olun. Çətini xalqı qana sürükləməkdə. Elə ki xalqın əli qana batdı... Bu türklərə qarşı şəri, böhtanı gərək sürətləndirək. Bütün cinayətləri türklər törədib deyə dünyaya bəyan edək.

Kahanyan: Oldu, rəis.

Ohancanyan: Bilirsən ki, erməni xalqı illərdən bəri uşaqdan böyüyədək silahlandırılıb. Türkləri qırıb tökməyə hazır dırlar. Biz bundan gərəyincə istifadə etməliyik.

Kahanyan: Oldu, rəis.

Ohancanyan: Gedə bilərsiniz!

Kahanyan gedir. Ohancanyan onun ardınca baxır. Sonra o da otaqdan çıxır. İşiq söniür.

II şəkil

Yerevan. Mərdanın evi. Mərdanla Tərən müəllim söhbət edirlər.

Mərdan: Bu nə tufandı, a Tərən?! Bizim günahımız nədi?

Tərən: Ölkədə boşalma gedir. Dövlətin dayaqları laxlayır. Qazdan ayıq ermənilər onu başa düşüblər. XX əsrin əvvəlində və ortalarında həyata keçirilən azərbaycanlıların deportasiyası əməliyyatını, görünür, yenidən həyata keçirmək istəyirlər.

Mərdan: Rüsveyçilik olacaq. Yenidən qanlar töküləcək. Mən çox qorxuram, Tərən! (*Elə bu vaxt qapı döyülür. Yazıçı Gülyan həyəcan içərisində otağa daxil olur. Mərdan kişi ilə Tərən müəllim onu qarşılayırlar*). Səndən nə əcəb, a qonşu?

Gülyan: Bu axşam səhərə qədər yata bilməmişəm. Elə bil yatağıma qor tökülüb. Gəldim sizi məsələdən agah eləyim.

Mərdan: Nəyi, a Gülyan?

Gülyan: Tərən da, elə sən də ağıllı adamlarsız. Özünüz də

dünya görmüsüz. Ailənizin halal çörəyini qazanmaqla məşğulsuz. Özümüz də ata-babadan qonşu yaşamışıq. Mehriban olmuşuq. İndi, deyəsən, daşnaklar bu iki xalqı üz-üzə qoyacaqlar. Bizi bir-birimizə düşmən salacaqlar. Üzümüzü sizin yanınızda qara edəcəklər.

Tərən: Fikrini açıqla. Sən yazıçı adamsan. Deyirlər yazıçılar, şairlər bir qədər hissiyyatlı olurlar.

Gülyan: Bilirsiz ki, sovet dövlətinin beynəlxalq aləmdəki nüfuzu enir. İmperiya can üstədi, dağılacaq. Adamların da ona inamı ölür. Böyük dövlətlərin rəhbərləri bunu daha aydın başa düşürlər. Baş katibi də gündə bir yerə dəvət eləyirlər. O da gəzməkdə, eyş-işrətdədi. Daşnaklar ondan istifadə eləyirlər. Xaricdəki ermənilər də canfəşanlıq göstərirlər. Xalqı öz yolundan sapdırırlar.

Mərdan: Ermənilər niyə belə naşükürlük eləyirlər? Onlar hansı cinayətlərə əl atdıqlarını bəyəm dərk eləmirlər? Erməni başbilənləri hara gedirlər bu ağılla?!

Gülyan: Beyinlər dumanlanıb. Hissiyata qapılıblar. Hara gedəcəklər? Ölkəni dağıtmağa! Xalqları qırdırmağa! Qan tökməyə! Cinayətə!..

Tərən: Sən nə danışırısan, Gülyan?! Bu boyda ölkəni dağıtmaq mı olar?

Mərdan: Bunun üçün babalarımız qan töküüb!

Gülyan: Əşi, a pir olmuşlar, gözlərini qan tutmuş, mənəviyyatları zəhərlənmiş daşnaklar deyirsiz ata-babaya məhəlmə qoyacaqlar?! Baş katib gündə özündən bir qərar çıxarır. Guya, iş görür. Əslində ölkəni fəlakətə sürükləyir...

Mərdan: Televizorda danışığından Baş katib bacarıqlı rəhbərə oxşayır.

Gülyan: Kaş onun gözləri kor olaydı.

Mərdan: Elə danışma, Gülyan. Rəhbərə qarşı çıxmazlar. Belələrini Allah da bağışlamaz.

Tərən: Gülyan düz deyir, Mərdan! Şeytan olan yerdə Allah olmaz. Daşnaklar şeytandan da betərdirlər. Görünür, Baş katibi də ələ alıblar.

Mərdan: İnanmıram Vallah! Yəni deyirsiz!..

Gülyan: Hə, deyirik. Baş katib guya yeni ideyalar burulğasında çabalayır. Əslində onun fikri, düşüncəsi, rüsvət toplamaq, bir də özünü, arvadını reklam eləməkdə. O, Baş katib yox, yarasadı. İnanıram ki, pırpızlanmış çətinəyini tezliklə qara tikanlara keçirəcək! Ölkəni də dağıdacaq!

Mərdan: Bilirsənmi, Gülyan? Dünyanın iki nəhəng dövlətdən biri Sovet İttifaqıdır. Baş katib də onun rəhbəri. Yəni bu adamın başı xarab olub ki, öz ölkəsini dağıtsın?! İçərisində oturduğu gəmini batırsın?! Yox! İnana bilmirəm.

Tərən: Mən də lap başımı itirmişəm.

Pauza

Gülyan (*Üzünü Mərdana tutaraq*): Qonşu, gəldim deyəm ki, Ermənistanda güclü millətçi qurumlar yaranıb. Onlar erməni xalqını millətçilik ideyaları ilə zəhərləyiblər. Ermənilər tezliklə Azərbaycana qarşı torpaq iddiası qaldıracaqlar. Ölkədə sizə qarşı güclü təxribat hazırlanır. Əvvəl siz türkləri Ermənistandan qovacaqlar. Sonra Qarabağ torpaqları uğrunda mübarizəyə qalxacaqlar. İstədim dediklərimi Azərbaycana çatdırasız. İnanmışınız o Baş katib sizinlə bizim aramıza nifaq salacaq. O, Daşnaksutyuna xidmət edir (*Elə bu vaxt Kahanyan yanında bir polis nəfəri otağa daxil olur. Tərən onu qarşılayır*).

Kahanyan: Adə, sizə deyilməyib ki, yığışib sürüşün bizim torpaqlarımızdan?! Nə qanmaz adamlardı, bunlar ə!

Tərən: Cəhənnəm olun! Ölsəniz də burdan çıxan deyilik.

Kahanyan (*Üzünü polis nəfərinə tutaraq*): Getdin, bir neçə nəfər saqqallılardan gətirin. Bunları atın bayıra.

Polis nəfəri: Oldu.

Polis nəfəri gedir. Kahanyan otaqda o tərəf, bu tərəfə baxa-baxa gəzişir.

Kahanyan: Baş katib Ermənistanın türklərdən təmizlənməsinə və Qarabağın Azərbaycandan qoparılaraq Ermənistanla birləşdirilməsinə razılıq verib.

Gülyan: Baş katib rəsmi sənədə qol çəkib?

Kahanyan: Çəkməyib, ancaq çəkəcək!

Pauza

Gülyan: Kahanyan, papağınızı qarşınıza qoyub yaxşı-yaxşı fikirləşin, sizin hərəkətləriniz hər iki xalqı fəlakətlərə aparacaq. Belə olmaz.

Kahanyan: Yazıçısan, get əsərlərini yaz. Çoxbilmişlik eləmə. Daşnaklar gecənin birində tülkü kimi sənin dərinə boğazından çıxararlar.

Gülyan: Mərdan, qulaq asın. Bu alçaqlar Azərbaycandakı ermənilərdən də alət kimi istifadə edirlər. Siz yatmışız, xəbəriniz yoxdu. Artıq Qarabağda böhran yetişib. Tezliklə ara qarışacaq, məssəb itəcək. Adamlar qan nəhrində çabalayacaqlar. Xalqı yığıb başa salın. Fitvalara uymasınlar...

Mərdan: Biz neyləyək?

Gülyan: Vaxt itirmədən Azərbaycan rəhbərliyi ilə Ermənistan rəhbərliyi dil tapmalıdırlar. Birləşib daşnaklara qarşı çıxmalıdırlar. Yoxsa, Allah eləməsin, bunun ağır fəsadları ola bilər.

Kahanyan (Gülyana): Rədd ol burdan!.. Alçaq!.. Xalqın, millətin düşməni!.. Üzü üzümə, gözü gözümə düşməne sığdır.

Gülyan: Düşməni sizsiniz namərdlər! Sizin ağılsız məslək birliyinizdi! Siz tək-cə türklərin, ermənilərin yox, həm də bəşəriyyətin düşmənisiz!

Polis nəfəri yanında bir saqqallı otağa daxil olur. Kahanyan Gülyanı vurub yıxır. Polis nəfəri ilə bir saqqallı Mərdanla Tər-

lanı kötəklə döyürlər. Ev əşyalarını qırırlar. Hay-haray düşür. Ermənilərlə türklər otaqda vuruşurlar. Arvad-uşaq köməyə gəlir. Ermənilər otaqdan çıxıb qaçırılar. Azərbaycanlılar da onların ardınca gedirlər. İşıq söniür.

III şəkil

Daşnaksutyun partiyasının iqamətgahı. Ohancanyanla daşnakların lideri Nerses söhbət edirlər. Gülyan gəlir.

Ohancanyan: Vəcdanı qırıq. Sənin kimi yazıçı erməni xalqına qara bir ləkədi. Deyirlər, erməniləri qoyub, türkləri müdafiə edirsən?! Qırışmal! Səni bir yumurtaya da dəyişərəm.

Gülyan: Məni təhqir eləmə. Mən haqqı, ədaləti müdafiə edirəm. Nədir düzəltdiyiniz bu oyunlar? Günahsız millətləri niyə qırdırırsız bir-birinə?!

Nerses: Hələ anlamamısan ki, müdafiəsinə qalxdığın türklər ermənilərin milli düşmənidir?

Gülyan: Əvvəla, anlamaz özünsən. İkincisi, türklər biz ermənilərə nə vaxtdan milli düşmən olublar? Tarixi diqqətlə izləsəniz həmişə ermənilərin su bulandırdığını görərsiz.

Ohancanyan: Guya biz bunları bilmirik?!

Gülyan: Bilirsiniz. Ancaq biz ermənilər qan, çirkab, fəlakət üçün doğulmuşuq.

Nerses: Kəs, namərd!

Ohancanyan: Səhv etmirəmsə, Gülyan, bu günlərdə Mərdanla, Tərhan müəllimlə söhbətiniz olub?

Pauza

Gülyan: Olub, necə bəyəm?

Nerses: Bəlkə, bu haqda bizə də danışasan?

Gülyan: Ermənistanın türklərdən təmizlənməsi və bir də

Qarabağ savaşına hazırlıq barədə daşnakların fikirlərini onlara açıqlamışam.

Ohancanyan: Mərdanla Tərən da sənə verdiyin açıqlamanı türklər arasında yayıblar. Hətta, Azərbaycan rəhbərliyinə də xəbər veriblər, eləmi?

Nerses: Nə yaxşı ki, Azərbaycan rəhbərliyi sənə açıqlamana məhəl qoymayıb.

Gülyan: Bu, çox pis. Deməli, Azərbaycanda yaşayan ermənilərin də taleyi qara günə çevriləcək.

Qapı açılır. Saqqallı Ağacanyan tələm-tələsik otağa daxil olur.

Ağacanyan: Cənab Ohancanyan, Kafanda, Spitakda, Leninkanda bütün işlər sizin istəyinizcə gedir. Türklərdən bir neçəsinin burun-qulaqları kəsildi. Evləri yandırıldı. Bir neçə nəfər adamların gözləri qarşısında güllələndi. Sağ qalanlar ev-çəşiklərini atıb Azərbaycana tərəf üz tutdular. Ermənistanın digər regionlarında təxribat gedir. Orada yaşayan türklər də yurd-yuvalarını atıb qaçacaqlar.

Pauza

Gülyan: Ohancanyan, bütöv xalqlar da ayrı-ayrı fərdlər kimidi. Əvvəl Allah adamların aqlını alır, sonra canlarını. Bu hərəkətlərinizlə bir ovuc erməni xalqını məhv edəcəksiz. Sizin hərəkətlərinizin nəticəsi fəlakətdi.

Ohancanyan: Boş-boş danışma, Gülyan. Tarix xalqlara, millətlərə çox az-az şans verir. Fikrimcə, indiki Baş katib tarixin erməni xalqına sürprizidi. Biz ermənilər bu şansdan bacarıqla istifadə etməsək, gec-tez gələcək nəsillər qarşısında cavab verməli olacağıq. Onlar bizi lənətləyəcəklər. Onu da bilməmiş olmasan ki, biz ermənilər dar düşüncəlik edərək çox uduzmuşuq, hədsiz təqiblərə məruz qalmışıq!

Gülyan: Düz deyirsiniz. Gələcək nəsillər bizi bədnamcasına yad edəcəklər. Çünki biz qonşu xalqlar arasına çaxnaşma salırıq. Qan tökürük. Düşməncilik ideyaları yayırıq. Hələ dünyaya gəlməyən körpələrimizi də girdablara düşür edirik. Üfunət burulğanına sürükləyirik. Bunun üçün bizi nə tarix, nə də siz deyən o gələcək nəsillər bağışlayacaqlar.

Nerses: Ermənilərin türklərdən başqa düşməni varmı, cənab Gülyan?

Gülyan: Ermənilərin özlərindən başqa düşmənləri yoxdu, cənab Nerses. Özümüz də düşmənimizi yaradıırıq. Zəhmət çəkib bir tarixə nəzər salın. Onda tarix güzgüsündə əcaib sifətimizi aydınlığı ilə görə bilirik! Həmişə özgələrinin alətinə çevrilərək qan vermişik! Həmişə bədnamlıqla məğlub olmuşuq! Qazancımız nə olub?! Rüsəvayçılıq!

Ohancanyan: Qulaq as, Gülyan! Ermənilərin üç düşməni var. Türklər ermənilərin milli, Sovet İttifaqı ideya düşmənidir. Üçüncü düşmənləri erməni xalqının içərisindən çıxan vəzifə və mənəşə düşgünləridir. Bu daxili düşmənlər vətəni və xalqı göz qırpımında satmağa hazırtdılar. Onlar daim kommunist xülyası ilə yaşayıb, beynəlmiləçilik ruhlu avantürist siyasətə qapanıblar. Ölkədə belələrinə qarşı ciddi mübarizə aparmalıyıq.

Gülyan: Adə, aqlınızı başınıza yığın! Xalqı, milləti parçalamayın!

Nerses: Cənab Ohancanyan tamamilə düz buyurur. Gülyan kimi daxili düşmənlər vətən adından, vətənpərvərlik hisslərindən sui-istifadə edərək deportasiya koloniyalarında “Daşnaksutyun”un dayaqlarını uçururlar.

Ağacanyan: Dəliddən doğru xəbər. Gülyan demiş, mənə Azərbaycanı yaşayan ermənilərin də taleyi çox düşündürür.

Gülyan: Bəli! Mən də bunun üçün narahatam. Bununla belə burda günahsız adamlar qırılır.

Nerses: Məncə, Azərbaycandakı ermənilər üçün narahat ol-

mağa əsas yoxdu. Onlar lazımınca təlimatlandırılıblar. Hal-hazırda himə bənddilər, işarə gözləyirlər. Biz siqnal verən kimi onlar aranı qatacaqlar.

Ohancanyan: Qarabağ Ermənistanın canıdır. Onun alınması üçün hər bir erməni ölümə hazır olmalıdır.

Pauza

Gülyan: Əvvəla Qarabağ Ermənistanın yox, Azərbaycanındır. İkincisi, onu Azərbaycan sizə verməz. Özünüzü cırmayın.

Ohancanyan: Sən düz demirsən, Gülyan. Tarixən də belə olub. Azərbaycanlılar əvvəl razılaşmayıblar, səs-küy salıblar. Sonra da sakitləşib öz yerlərində oturublar. Yadıma salın İrəvan, Göyçə, Basarkeçər torpaqlarının alınmasını.

Gülyan: Mənim sizə sözüüm yoxdu. Yer yiyəsiz olanda donuz təpəyə çıxar.

Katibə otağa daxil olur.

Katibə: Cənab Ohancanyan! Sizi “Daşnaksutyun” partiyasının bürosuna dəvət ediblər. Vaxtdı. Maşın sizi gözləyir.

Hamı otaqdan çıxır. İşıq sönmür.

IV şəkil

Xankəndi. “Daşnaksutyun” partiyası dayaq nöqtəsinin iqamətgahı. Daşnakların lideri Avanes fikrə gedib. Nerses otağa daxil olur.

Avanes: Türklərin Ermənistandan təmizlənməsi məsələsini gərək çox uzatmayaq. Əməliyyatı qısa qədər Ermənistandan Qarabağa köçürək. Bilirsiniz ki, Dağlıq Qarabağda rəhbərlik artıq

bizim əlimizdədi. Güman edirəm ki, istədiyimizə nail ola biləcəyik.

Nerses: Qarabağın Azərbaycandan qoparılması o qədər də asan məsələ deyil. Azərbaycan bütün gücü ilə Qarabağ uğrunda mübarizə aparacaq. Bunun üçün bizə külli miqdarda silah və canlı qüvvə lazım gələcək. Nə qədər gec deyil, biz bu barədə ciddi düşünməliyik.

Avanes: Biz Fransadan, Suriyadan, Livandan xeyli müasir silahlar gətirmişik. Sovet Ordusu ilə də bu istiqamətdə danışıqlar gedir. Bu günlərdə Sovet Ordusunun Ermənistandakı hərbi hissələri bizə lazım olan miqdarda silah verəcəklər. Məncə, bu barədə narahat olmağa dəyməz.

Qapı açılır. Gülyan əsəbi halda otağa daxil olur. Avanes ona əyləşmək üçün stul göstərir. Gülyan əyləşir.

Nerses: Xeyir ola, Gülyan, Xankəndinə də təşrif buyurmuşsan?

Gülyan: Ermənistan od tutub yanır. Hər tərəfdə günahsız türklərə qan uddurulur. Evləri-əşikləri dağıdılır. Aldığım məlumata görə, Azərbaycanda yaşayan ermənilər də öz yurd-yuvalarından köçüb gedirlər Rusiyanın başqa-başqa əyalətlərinə.

Pauza

Avanes: Narahat olma! “Daşnaksutyun” baş verəcək hadisələrin nəticələrini əvvəlcədən aydınlığı ilə görür. Onun liderinin də başqalarının ağına ehtiyacı yoxdu. 1890-cı ildə təsis olunan “Daşnaksutyun” hadisələri qabaqlama və onlara istiqamətvermə baxımından həmişə erməni xalqının ideya mənbəyi olmuş və olmaqdadı. Daşnaklar “Vahid, müstəqil və azad Ermənistan” anlayışı altında dənizdən-dənizə böyük Ermənistan yaratmaq uğrunda mübarizə aparmışdı.

Gülyan: “Daşnaksutyun”un məqsədi qan, əməlləri şər, nəti-

cəsi ölümdü. O öz əməllərini ölçüb-biçmədiyindən haqlı kötəklər dadmağa məhkumdu!

Nerses: Türklərdən intiqamımızı almaşaq, tarix bizi bağışlamaz, Gülyan. Başa düş, türklər bizim düşmənimizdi.

Gülyan: Əşi, buraxın bu söhbətləri. Xalqları fəlakətlərə sürükləməyin. Xalqın hissiyyətli övladlarını fitvalayıb qırdırmayın. Bir də ki, türklər bizə heç vaxt düşmən olmayıblar. Düşmənçilik hisslərini özümüz doğub, özümüz tərbiyə edərək, ərsəyə çatdırmışıq.

Avanes: Gülyan, biz erməni ziyalıları xalqı başa salmalıyıq.

Gülyan: Nəyi?

Pauza

Avanes: Birincisi, türklərin milli düşmənimiz olduqlarını. Ağlı söz kəsən hər bir erməni uşağı bilməlidir ki, onun bir düşməni vardır. O da türkdür. Türklərin qundaqdakı körpələrinə də aman verə bilmərik. İkincisi, erməni xalqında belə bir ideya formalaşdırmalıyıq ki, fürsət düşdükcə, biz türklərdən qisasımızı almaşaq, onlar bizə heç cür güzəştə getməyəcəklər.

Gülyan: Vay! Vay! Əcəb məhv oldu erməni xalqı.

Nerses: Cənab Avanes, siz deyən ideyanı erməni xalqında necə formalaşdırmaq olar?

Avanes: Mənim fikrimcə, bu ideyanın formalaşdırılmasının bircə yolu var. Azərbaycanda sadə, əzabkeş ermənilərə qarşı tez-tez amansız terror aktları keçirmək və sonra da terrorun guya türklər tərəfindən törədildiyini dünyaya bəyan etmək. Yadıma salın Sumqayıt faciəsini.

Gülyan: Dəhşət! Ölüm! Qan! İnsanlığa xəyanət! Erməni faşizmi! Daha nələr... Nələr...

Nerses (Gülərək): Deməli, bolşevik sayağı.

Avanes: Bu, həm də daşnakların yüz dəfələrlə sınılanmış metodudur.

Nerses: Şübhəsiz ki, belə olan təqdirdə həm daxildə, həm də

xaricdə yaşayan ermənilərdə türklərə qarşı güclü nifrət hissi oyatmış oluruq. Beləliklə, türklərin vəhşi obrazını yaratmaqla biz bir tərəfdən dünya xalqlarının onlara olan rəyini dəyişirik, digər tərəfdən ermənilərdə nifrət hissi formalaşdırırıq.

Pauza

Avanes: Zənnimcə, bu ideya bizə imkan verəcək ki, həm 1915-ci ildəki erməni soyqırımının qisasını gələcəkdə türklərdən ala,q, həm də ərazilərimizi onların torpaqları hesabına genişləndirək.

Gülyan: Yenə torpaq?! Yenə iddia?! Yenə işğal?! Yenə qarət?! Yenə yalan soyqırım. Lənət sizə! Min lənət! Araqarışdıranlar! Məssəb itirənlər! Sizə lənət!!!

Avanes: Bərk yorğunam. Dincəlmək istəyirəm. Bir azdan cənab Ohancanyan gələcək. Gedək, bir az dincələk.

Hamı gedir. İşiq söñür.

V şəkil

Hərbi nazirin kabineti. Nazir otağa daxil olub, kresloda əyləşir. Stolun üstündəki sənədləri nəzərdən keçirir. Katibə erməni qızı Sahana əlində fincan otağa daxil olur.

Nazir: Özünü necə hiss edirsən, qadası? Bu axşam səhərə qədər yuxuda səninlə əlləşmişəm.

Sahana: Yenə yuxuda?

Nazir: Həmişəki kimi... Bir yaxın gəl, əhvalımızı qaldıraq.

Sahana: Yox! Gəlməyəcəm!

Nazir: Niyə?

Sahana: Yuxudakı bəsindi.

Nazir: Ha..., ha..., ha... Yuxuda neyləmişəm ki?!

Sahana: Mən nə bilim, özün dedin də!

Nazir: Əşi, mən çox söz deyirəm.

Sahana (*Özünü yırğalayaraq*): Hə, bax, onu düz deyirsən.

Nazir: Nəyi düz deyirəm?

Sahana: Hər gün söz verirsən ki, Yessentukidə mənə üç otaqlı mənzil alacaqsan. Özümüz də tez-tez gedib orda dincələcəyik. Hə... bəs nə oldu? Hə...

Nazir: Qadası, söz vermişəm, deməli, olacaq. Qoy bir başım açılsın. Qarabağ savaşı məni lap cana gətirib.

Sahana: Sənin işin çoxdu. Pulunu ver, anamla gedib mənzil ala. Sənə də zəng çalaram, gələrsən. Bilirsən, orda sənə necə keif verəcəm?

Nazir: Bilirəm, bilirəm. Tələsmə...

Sahana: Elə hey deyirsən tələsmə. Nə qədər gözləyəcəm?! Bəyəm sənin pulun azdı? Maşallah, burda telefonun dəstəyini götürəndə dağ boyda adamlar o yanda özlərini itirirlər. Qorxudan dizləri əsir. Kəsdiyin başın da sorğu-sualı yoxdu.

Nazir (*Gülərək*): Yaxşı, yaxşı məni az təriflə. Yessentukidə üç otaqlı mənzil neçəyədi?

Sahana: Təqribən otuz min ABŞ dollarına. On min də mebel, yataq dəstləri, qab-qacaq almaq üçün.

Pauza

Nazir: Deməli, qırx min.

Sahana: Hə... Sənin əlində nə böyük şeydi ki? Yoxsa, ürəyin gəlmir verməyə? Simic! İstəyəndə mən sənə canımı verirəm (*Nazir ayağa qalxaraq Sahananı qucaqlayıb öpür. Sahana onun qolları arasından çıxır. Özünü əzdirib-büzdürür*). Mən səndən incimişəm. Mənə yaxın gəlmə. Başqa vaxtı deyirsən, sən mənim üçün bir dünyasan... Varlıqsan... Həyatsan... Nə bilim nə-sən?! İndi mənə bir mənzil almağa kişiliyin çatmır.

Nazir: Kişi... Ha... ha... ha... Kişi... Sən nə danışırsan?!

Sahana: Bəyəm kişi deyilsən?! Gözlərimin içinə bax!

Nazir: Əlbəttə, kişiyəm! Hə, baxıram.

Sahana: Gözlərimdə nə görürsən?

Nazir: İstək! Sevgi! Məhəbbət!..

Sahana: Ay, sağ ol. Ancaq sənin gözlərin bulanıqdı. Soyuqdu... Dilin deyənləri ürəyin demir...

Nazir: Hardan bildin?

Sahana: Gözlərindən.

Nazir: Ha... Ha... Ha...

Sahana: Hə... Nədi?

Nazir: Sabah sənin ad günündü. Gör sənə nə almışam.

Seyfə yaxınlaşır, açır. İçəridən komplekt brilyant daş-qaş çıxarır. Sahana heyrat içərisində nazirə yaxınlaşır. Boynunu qucaqlayıb öpür. Nazir sepi Sahananın boynuna salır. Sırğaları qulağına, üzüyü barmağına taxır. Sahana güzgüyə yaxınlaşır. Özünə güzgüdə diqqətlə baxır. Nazir arxadan ona yaxınlaşır. Boynundan öpür.

Sahana: Hərdən bir az qala itə dönüb əl-ayağını gəmirmək istəyirəm.

Nazir: Niyə?

Sahana: Qısqanıram. Qısqanlıq məni için-için didir. Düşünəndə ki sənin arvadın var, sən parçalanmısan, tam mənim deyilsən, onda dəli oluram, dəli. İstəyirəm səni boğam, didəm. Sonra da öz daxilimə qapılıram. Sıxılıram.

Nazir: İdarə rəisi Səbzəli Səlimoviçə tapşırıbmışam. Sənin ad gününə əla bir dublyonka da gətirəcək. Onu alarsan. Ancaq məni bağışla, ad günündə iştirak edə bilməyəcəyəm. Qorxuram bizi meydanda hallandırılar.

Sahana: Qurban olum. Eybi yoxdu. Qadan alım, ev məsələsini bir qədər tezləşdirək.

Nazir: Dedim tələsmə. Ermənilərlə azərbaycanlılar Qara-

bağda aranı qarışdırıblar. Bir loxma çörək yeyirik, onu da bizə zəhər eləyirlər.

Sahana: Düz deyirsən. Bilmirəm, bu azərbaycanlılar Qarabağda nə görüblər?! Qarabağ Azərbaycanın nəyinə gərəkdi?! Versinlər Ermənistanı, canlarını qurtarsınlar. Onda Qarabağda vurhavra ehtiyac qalmaz. Bizim də burda qanımız qaralmaz.

Pauza

Nazir: Eh, mənə qalsa, bu gün verərəm. Eşitmirsən, hər gün çıxıb meydana istefa oxuyurlar mənə. Vallah, məni nə Qarabağ, nə vəzifə düşündürür. Qorxuram əlimdən çıxasan, cana! Gəlsənə, sənənin adını, familiyanı, atanın adını dəyişək. Özün də ki məşallah Azərbaycan dilini məndən yaxşı bilirsən. Otur, işlə yarımda.

Sahana: Yox! Qadası, gəl Yessentukidə ev almağı tezləşdirək. Uzaq başı mən gedib orda qalaram. Səninlə əlaqə saxlayaram. Tez-tez yanıma gəlsən. Yenə olarıq birlikdə.

Nazir: Sənsizliyimi düşünəndə lap birtəhər oluram.

Sahana: Mənsiz niyə olursan ki, qadası. Tez-tez... Bir də ki belə nüfuzlu vəzifən var. İstəsən gündə bir milyon dollar yığarsan. Hər gün də yanımda olarsan.

Nazir: Ha... Ha... Ha... Sən hardan bildin?

Sahana: Onda gərək mən Ambarsumyan Sahana Xaçaturovna olmayam.

Nazir: Yaxşı, bu gün təchizat şöbəsinin rəisi mayor Mövsümova tapşırıram, sənənin evin üçün pul tədarükü görər.

Sahana: Yaxşı, qadan alım, indi çağırıb tapşırsana. Mebel, yataq dəsti üçün də de, bir şey eləsin.

Nazir telefon dəstəyini götürür. Nömrələri yığır. Təchizat şöbəsinin rəisi Mövsümovu yanına çağırır.

Nazir: İndi sən otaqdan çıx. Mövsümov gəlir. Mən onunla sənənin pul məsələni danışım.

Sahana sevincək otaqdan çıxır. Mövsümov gəlir.

Mövsümov: Eşidirəm sizi, cənab nazir!

Nazir: Mövsümov, bizə təcili yüz min ABŞ dolları lazımdır. Anbardakı silahlardan, müharibə bölgəsi üçün toplanmış ərzaqdan satdır.

Mövsümov: Cənab nazir! Siz nə danışırsız? Cəbhədə silah, ərzaq çatışmır. Biz onları, deyirsiniz, sataq mı?

Pauza

Nazir: Narahat olma! Danışmışam ruslardan bizə bu günlərdə kifayət qədər silah göndəriləcək. Xarici ölkələrdən göndərilən yardımla satdığın ərzağın yerini də doldurarıq.

Mövsümov: Xalq bunu bilsə?..

Nazir: Xalq nəyi bilməli ki? Mən sənə deyirəm. İcraçı da sənsən. Nə qədər kəm-kəsir olmasını başqalarından biz soruşuruq. Bizdən kim soruşacaq? Unutma ki, bu yuxarının tapşırığıdır.

Mövsümov: Vallah, qorxuram. Onsuz da satdıqlarımızın yerini hələ doldura bilməmişik.

Nazir: Bunu mən deyirəm. Nə qədər burdayam, bütün işlərə də mən cavabdehəm.

Mövsümov (Narazı halda): Oldu.

Nazir: Get, gecikdirmə!

Mövsümov otaqdan çıxır. Sahana tələm-tələsik daxil olur.

Sahana: Razi oldu?

Nazir: Hələ ki nazir mənəm! Mövsümov kimdi razılaşmaya. Dərisini boğazından çıxararam...

Sahana nazirin boynunu qucaqlayıb öpmək istəyir. Nazir bir-iki addım geri çəkilir.

Sahana: Bu həftə düzələr?

Nazir: Hə!.. Deyəsən, qapı ağzında məni gözləyənlər var...

Nazir kreslonun arxasına keçib əyləşir. Sahana güzgünün qarşısında üz-gözüna sığal çəkib kabinetdən çıxır. Polkovnik Vahidov kabinetə daxil olur. Nazir Vahidovla əl verib görüşürlər. Nazir əyləşmək üçün ona stul göstərir. Vahidov təşəkkürünü bildirib əyləşir.

Vahidov: Cənab nazir, bu gün cəbhə bölgəsindən xüsusi şifrə ilə məlumat almışıq.

Nazir: Çox yaxşı, nə yenilik var?

Vahidov: Vəziyyət kəskinləşib. Erməni yaraqlıları Ermənistanadakı rus hərbiçiləri və əcnəbi muzdlularla birləşərək Şiştəpə yüksəkliyini ələ keçiriblər. Xeyli itki var. Zirvə, Moruqlu və Çiçəkli yaşayış məntəqələri üzərinə hücum hazırlayırlar. Ətraf yaşayış məntəqələri üçün də güclü təhlükə yaradıblar. Azərbaycan milli ordusunun silahı azalıb.

Nazir: Sənin danışdıqların həqiqətdən çox, uydurmadır. Mən də cəbhədən xəbərsiz deyiləm. Polkovnikə belə danışmaq yaramaz.

Vahidov: Mən müharibə bölgəsindəki vəziyyəti sizə açıqladım, cənab nazir. Bölgədə kəndlərin, qəsəbələrin taleyi həll olunur. Torpaq parçalanır, əldən gedir. Sizsə, mənim dediklərimi uydurma adlandırırırsınız. Qəribədi...

Qapı açılır. Sahana daxil olur.

Sahana: Cəbhə bölgəsindən podpolkovnik Cahangirzadə gəlib.

Nazir (Əsəbi halda): De, gəlsin.

Podpolkovnik Cahangirzadə həyəcan və tələş içərisində kabinetə daxil olur.

Cahangirzadə: Cənab nazir, Azərbaycan əsgərlərinin özünü müdafiə dəstələrinin silahları tükənib. Bizə silah lazımdı. Əsgərlər heç bir hərbi təlim keçməyiblər. Sərhəddə güclü müdafiə sədləri yaradılmalıdı.

Nazir: Camaatda vahimə yaratmayın. Danışmışam, bölgəyə silah göndəriləcək.

Vahidov: Nə vaxt?

Nazir: Günə bu gün. Cahangirzadə, siz bölgəyə çatanadək əsgərlər silah alacaqlar. Hə.., hə... əmin ola bilərsiz.

Pauza

Cahangirzadə: Cənab nazir, hər gün bizə söz verilir, silah yox. Güman edirəm ki, bölgədəki vəziyyət şəxsən sizə yaxşı məlumdu. Əli yalın əsgərlər, imkansız xalq təpədən dırnağadək silahlanmış quldur dəstələrinin qarşısında tab gətirə bilmirlər. Adamlar qırılır, məhv olur. Ciddi tədbir görülməli...

Nazir: Hərbiçiyə soyuq baş, iti ağıl gərəkdi. Əks halda xalqı çaşdırı bilərsiz.

Vahidov: Müharibə bölgəsindəki adamları quldurlar qırıb tökürlər. Əsir alınanlar da çoxdu. Yaralılar kənd, rayon xəstəxanalarına yerləşdirilirlər. Orada da artıq imkanlar...

Nazir: Polkovnik Vahidov, dedim yersiz səs-küy qoparmayın.

Pauza

Cahangirzadə: Cənab nazir! Polkovnikin dedikləri acı da olsa, həqiqətdi. Biz düşməne qarşı ciddi və kəskin mübarizəyə qalxmalıyıq. Nəzərinizə çatdırım ki, müharibə bölgəsində heç bir şərait yaradılmayıb. Xəstəxanalarda həkim, dava-dərman çatışmır.

Vahidov: Cənab nazir! Siz bilirsiniz ki, müharibə dövlət səviyyə-

yəsində aparılmalıdı. Müharibə gedən ölkədə hərbi vəziyyət elan olunmalıdı. Böyükdən kiçiyə hamı müharibəni hiss etməli-di. Fəaliyyətini də ona uyğunlaşdırmalıdı. Təəssüf ki, Azərbaycanda hərc-mərclik baş alıb gedir, qanunsuzluq hökm sürür. Cəbhə bölgəsində yalnız imkansızlar, kasıblar, əlsiz-ayaqsızlar vuruşurlar.

Cahangirzadə: Hörmətli nazir, cənab Vahidov məsələni tamamilə düz qoyur. Cəbhədə nəinki yüksək rütbəli dövlət adamlarının, nazirlərin, icra başçıların, heç kiçik idarə, təşkilat rəhbərlərinin də övladları iştirak eləmirlər. Belə də müharibə aparmaq olar? Məgər torpaq, vətən kasıblarındı, məzlum xalqındı?!

Nazir: Siz Allah ağzınızı yerə tutub danışın. Bizi kişilərlə düşmən eləməyin!

Cahangirzadə: Vəzifəliyə oğlanları qaçıb xarici ölkələrdə baş girləyirlər.

Nazir: Konkret fakt.

Vahidov: Fakt deyirsiniz: siz və sizin kimi yumşaq kreslolarda əyləşənlər. Üç oğlundan heç birini cəbhəyə göndərməmişən... Niyə?!

Pauza

Cahangirzadə: Qəribədi. Sərhəd zonalarında düşmən hərəkətə gələn kimi, atəş açılan tək imkanlı adamlar eli, obanı qoyub qaçırlar. Bunlara ayağın yandı, geri çək deyən də olmur. Bu nə müharibədi?! Bu nə savaşı?!

Vahidov: Belə getsə...

Nazir (Əsəbi halda): Təklifiniz nədi?

Vahidov: Nə olacaq? Ölkədə hərbi vəziyyət elan olunmalıdı. Müəyyən yaş həddi müəyyənləşməli. Heç bir fərq qoymadan hamı səfərbərliyə alınmalıdı. Mükəmməl təlimli milli ordu yaradılmalıdı. Hərbi sursat əldə olunmalıdı. Əli silah tutan düşməne qarşı çıxmalı, torpaqları işğaldan azad etməli.

Pauza

Nazir: Əvvəla, siz deyənlər Ali Baş Komandanın səlahiyyətindədi. İkincisi, siz fikirləşənləri mən də bilirəm. Hər gün yuxarı təşkilatlarda bu barədə məsləhətləşmələr gedir. Dəqiqləşməmiş bəzi problemlər də var. Bizə imkan verin, öz işimizi görək.

Vahidov: Siz hərəkətə gəlincə, iş-işdən keçəcək. Torpaqlarımız düşmənin işğalı altına düşəcək. Onu geri qaytarmaq qorumaqdan qat-qat çətin olacaq. Allah bilir, bəlkə də...

Cahangirzadə: Cənab nazir, biz hər gün uduzuruq. Buna ən-cam çəkilməli. Əks halda...

Telefon zəng çalır. Nazir dəstəyi götürür.

Nazir: Alo!.. Eşidirəm... Oldu... Bu saat gəlirəm. Baş üstə (*Telefon dəstəyini öz yerinə qoyur. Sonra üzünü Vahidovla Cahangirzadəyə tutaraq*). Nə demək istəyirsiniz? Deyirsiniz müharibəni genişləndirək? Xalqı qırğına verək?! Sizə sonuncu dəfə xəbərdarlıq edirəm! Qurtarın qızırdırıcı söz-söhbətləri! Biz yuxarı kürsülərdə əyləşənlər vətəni, torpağı, xalqı sizdən heç də az istəmirik. Başa düşdünüz?! Gedə bilərsiz.

Polkovnik Vahidovla podpolkovnik Cahangirzadə kabinetdən çıxırlar. Onların da ardınca nazir portfelini götürüb gedir. İşıq sönmür.

VI şəkil

Moskva. Hərbi idarə. Rus generalı kabinetdə Ohancanyanla söhbət edir. Köməkçi gəlir.

Köməkçi: Cənab general! Azərbaycanın hərbi idarəsinin başçısı gəlib. Sizi görmək istəyir.

General: De, gözləsin.

Köməkçi: *Oldu (Otaqdan çıxır).*

Ohancanyan: Cənab general! Bilirsiniz ki, ermənilər Qafqazda rus siyasətinin yeridiciləridirlər. Biz sizin köməkliyinizlə daim həddini aşan Azərbaycana təzyiqi hər vasitə ilə gücləndirək, onlar ələcsiz qalıb hifz yollarını Rusiyada axtaracaqlar. Biz ermənilər istərdik ki, Azərbaycan torpaqlarının zəbt olunmasında bizə xeyli miqdarda silah, zərurət yarandıqda canlı qüvvə verəsiniz.

Pauza

General: Gedin, öz işinizi davam etdirin, cənab Ohancanyan. İstərdim ermənilər bilsinlər ki, rus siyasi dairəsinin yuxarı əşalonlarında əyləşənlərin də bir qrupu ermənipərəstdi və sizə xüsusi rəğbətlə kömək göstərirlər. Şəxsən mən də bu gün Ermənistandakı rus hərbi hissəsinə zəng çalıb bildirəcəm ki, Zirvə, Moruqlu, Çiçəkli yaşayış məntəqələrinin alınmasında sizə hər cür kömək etsinlər.

Ohancanyan: Təşəkkür edirəm, cənab general. Sizin bu xidmətiniz...

General: Ancaq gərək siz də bir şey eləyəsiniz. Azərbaycanlılar necə deyirlər?

Ohancanyan: Əl əli yuyar, əl də üzü.

General: Əla! Gətirmisənmi?

Ohancanyan: Bir hissəsini.

General: Nə qədər?

Ohancanyan: Bir milyon ABŞ dolları.

General: Onu yuxarı ötürəcəm. Bilirsən də hara?

Ohancanyan: Zirvə, Moruqlu, Çiçəkli yaşayış məntəqələri alınan günün səhəri, cənab general, qalan hissəsini də gətirəcəm. Amma sizdən bir təvəqqem də var.

General: Nədir o?

Ohancanyan: Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvə yaşayış məntəqələrinin də alınmasında bizə kömək edəsiniz.

General: Yaxşı, gətirdiyini ver. Özün də birbaşa cəbhə bölgəsinə get.

Ohancanyan portfeli generala verib otaqdan çıxır. Köməkçi daxil olur.

Köməkçi: Azərbaycandan gələn nazir hələ gözləsinmi?

General: Burax, gəlsin.

Nazir gəlir. General ona əl verib görüşür. Nazir gülümsünür.

Nazir: Əlahəzrət, vaxt tapıb məni qəbul etdiyiniz üçün sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

General başıyla razılığını bildirir.

General: Yaxşı. Azərbaycanda vəziyyət necədi?

Nazir: Xalq ayağa qalxıb istefamızı tələb edir. O biri tərəfdən də ermənilər cəbhə bölgəsində dinc dururlar...

General: Mən güman eləyirəm ki, biz açıq danışıq bilirik.

Nazir: Əlbəttə!

Pauza

General: Kremlin yuxarı dairələrində artıq belə bir fikir formalaşmışdır: Səni Azərbaycan hakimiyyəti piramidasının ən yüksək zirvəsində əyləşdirmək. Ölkəmiz arasındakı münasibətləri sənə vasitənlə nizama salmaq.

Nazir: Əlahəzrət, mən o işi...

General: Bəli! Bəli! Sən narahat olma. Qalan işləri Kreml özü tənzimləyəcək.

Nazir (Gözlənilməz təklif naziri çəşdirir. O, fikrə gedir): Mən nə etməliyəm?!

General: Bakıda təzyiqi bir qədər də gücləndirmək lazımdı.

Nazir: Necə?

Pauza

General: Bilirsən ki, ermənilər Zirvə, Moruqlu və Çiçəkliyə hücum etməyə hazırlaşırlar. Gərək sən müxtəlif bəhanələrlə həmin yaşayış məntəqələrinin müdafiə sistemini qırıasan... Onlar alınan kimi Azərbaycan xalqı ayağa qalxacaq. Respublika rəhbərliyinin istefasını tələb edəcək. Belə olan halda sən Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvənin də ermənilər tərəfindən işğalına şərait yarat. Onda respublika rəhbərliyi xalqın istefa tələbini qəbul etmək məcburiyyətində qalacaq. Bizim kəşfiyyat idarəsinin geniş fəaliyyəti nəticəsində səni hakimiyyət zirvəsində əyləşdirmək asanlıqla mümkün olacaq.

Nazir: İndi mənə məsləhətiniz nədi?

Pauza

General: Cəbhə bölgəsində Azərbaycan əsgərlərinin silah və ərzaq təminatını dayandırmaq. Zirvə, Moruqlu və Çiçəkliyə yeni qüvvə göndərməmək! Döyüş prosesində əsgəri hissələri qəflətən geriyyə çağırmaq... Şərtimiz belə olur: ilkin mərhələdə Azərbaycan yaşayış məntəqələri ermənilər tərəfindən işğal olunur. Bakıda təzyiqlə qaldırılır. İkinci halda hakimiyyət zirvəsində əyləşənlər istefa verirlər. Sənin hakimiyyətinə yol açılır. Tezliklə zirvəyə qalxırsan. Beləcə hakimiyyətin başlanır. Üçüncüdə, çox asanlıqla zəbt olunan torpaqlar geri qaytarılır. Beləliklə, rus-Azərbaycan münasibətlərinin yeni şəbəkəsi yaranır.

Nazir (*Gözlərini döyür. Haçandan-haçana*): Böyük mərhəmət sahibsiz, əlahəzrət. Elə bilirəm ki, Qafqazın bütün ümumi problemləri rus siyasətinə uyğunlaşdırılmaqla həll oluna bilər. İkinci bir yol yoxdur. Mən varlığımı sizin möhtəşəm və sağlam düşüncəli ideyalarınızı həyata keçirməyə hazırım.

General: Qafqazın nicat yolu Kremlin qala divarları arasında dolaşır. Qafqaz düynününün açarını başqa yerdə axtarmaq əbəsdir. O yalnız Kremldədi. Unutmayın ki, Qafqaz Rusiyanın

hərbi-siyasi orbitindədir.

Nazir: Mən də belə düşünürəm, əlahəzrət.

General: Günün bütün anlarında mənimlə əlaqəyə girə bilərsən. Səninlə söhbətimi də rus hakim dairələrinə çatdıracam. Qalan məsələlər ətrafında səninlə dialoqa girəcəyik.

General: Bir şey gətirmisən?

Nazir: Bir milyon.

Nazir çantamı generala verir.

General: Get, işinlə məşğul ol.

Nazir: Oldu, əlahəzrət.

Nazir otaqdan çıxır. General sadələvh nazirin ardınca baxır. İstehza ilə gülümsünür.

General: Vot durak!

General ağır-ağır otaqdan çıxır. İşıq sönür.

VII şəkil

Azərbaycan hərbi nazirinin kabineti. Nazir telefonla danışib dəstəyi yerinə qoyur. Sahana nazlana-nazlana kabinetə daxil olur.

Nazir: Məni soruşan olubmu?

Sahana: İcra aparatından Qəşəm Sultanzadə zəng çalmışdı. Onunla əlaqə yaratmanızı xahiş etdi.

Nazir telefonun dəstəyini götürüb nömrəni yığır. Səs eşidilir.

Nazir: Salam. Cənab Sultanzadə, məni soruşmusuz? Eşidi-

rəm. Nə vaxt?.. Deyirsiniz, PPK-nın lideri Apoy Xankəndində daşnaklarla görüşüb? Nə olsun? Azərbaycan üçün təxribat hazırlanır? Boş şeydi. Qəribədi... Yaxşı, yaxşı!.. Sayıqlığı artırırıq... Biz də tədbir görürük... Oldu... Arxayın olun...

Xudahafizləşib dəstəyi yerinə qoyur.

Sahana: Polkovnik Kələntərli sizinlə görüşmək istəyir.

Nazir (*Etinatsız halda*): De gəlsin. Onu qapı ağzında saxlama.

Sahana: Bir az gözləsə yaxşıdı. Onda məsuliyyətini qanar.

Nazir: Yox, o başa düşən adamdı.

Sahana: Ondan aqlım bir şey kəsmir. Çox qapalı adama oxşayır. Belələrinə üz verməsən yaxşıdı. Düzünü bilmək istəsən, ondan zəhləm gedir.

Nazir: Niyə?

Sahana: Mənə bir təhər baxır. Şorgözdü. Ağızdan da kəllə-varaydı.

Nazir: Nədi?

Sahana: Başixarab, şorgöz. Bilmədin?

Nazir: Ha... ha... ha... (*Qəşş edir*) “İtin axmağı qaysavadan pay umar“. Hə, az qala unudacaqdım. Yessentukidəki ev xoşuna gəlirmi?

Sahana: Hə, yaxşıdı. Ancaq...

Nazir: Nə ancaq?

Sahana: Bir az təmir işi var.

Nazir: O da düzələr. Narahat olma.

Sahana: Mən səni çox istəyirəm.

Nazir: Lap çox?..

Sahana: Hə, çox. Səni öpmək istəyirəm.

Nazir: Yaxşı. Tez elə. O başixarab, şorgözə de, gəlsin.

Sahana naziri öpür. Sonra da tələm-tələsik kabinetdən çıxır.

Kələntərli daxil olur.

Kələntərli: Cənab nazir! Bu gün səhər cəbhə bölgəsindən ciddi məlumatlar almışıq. Kəşfiyyat xəbər verir ki, erməni quldur dəstələri Qaraçala istiqamətindən Zirvə, Moruqlu və Çiçəkli yaşayış məntəqələrinə hücumla başlayacaqlar. Orada ermənilərin çoxlu canlı qüvvəsi, xeyli hərbi texnikası toplanıb. Güclü silahlanma gedir. Bizim müdafiə sistemimiz isə çox zəifdi. Ora təcili qüvvə göndərməlidir. Əks halda, ağır vəziyyət yaranacaq.

Pauza

Nazir: Ermənilər Qaraçala istiqamətindən hücum etməyəcəklər.

Kələntərli: Niyə?

Nazir: Rus generalı ermənilərə razılıq verməz.

Kələntərli: Siz nə danışırsız? Məgər ermənilər rus generalının tələbini yerinə yetirmirlər? Məgər erməni quldurlarını silahla Ermənistandakı rus hərbiçiləri təchiz eləmir?

Nazir: Düzünü axtarsan rusların ermənilərdən də zəhlələri gedir. Bir də ki ermənilər Zirvə, Moruqlu, Çiçəkli yaşayış məntəqələrini bu gün alarlar, sabah qaytararlar.

Kələntərli: Siz nə danışırsız? Mən heç nə başa düşmürəm.

Nazir (*Gülümsünərək*): Polkovnik Laçının, Kəlbəcərin müdafiəsi də bizdən həm xeyli canlı qüvvə, həm də hərbi sursat tələb edir. Ona görə də siz çalışın Zirvə, Moruqlu və Çiçəkli yaşayış məntəqələrinin qorunmasını özünümüdafiə dəstələri ilə gücləndirəsiniz. Bizsə, bütün gücümüzü Laçın və Kəlbəcərin müdafiəsinə yönəldəcəyik.

Pauza

Kələntərli: “Siz”, “biz” nədi, cənab nazir? Axı Zirvə, Moruqlu, Çiçəkli yaşayış məntəqələrini işğal edən düşmən Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvəyə də hücumla keçəcək. Onu da bilirsiniz ki, həmin yaşayış məntəqələri Laçın və Kəlbəcərin

müdafiəsi üçün ən əlverişli obyektlərdir. Həmin məntəqələri əldən verməklə Laçının, Kəlbəcərin işğalına yönəldilmiş erməni hücumunu sürətləndiririk.

Nazir: Xeyr, sizə elə gəlir. Düşmən Laçın və Kəlbəcərdəki gücümüzü hiss etsə, heç zaman Zirvəyə, Moruqluya, Çiçəkliyə hücumla keçməyə cəsarət eləməz. Nəinki Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvəyə.

Kələntərli: Hörmətli nazir! Bu ərəfədə siz rus generalına da inana, erməni quldur dəstələrinə də etibar edə bilərsiniz. Qəti şəkildə deyə bilərəm ki, sizin düşməyə inam və etibarınız sərhəd bölgələrində Azərbaycanın yaşayış məntəqələrinin müdafiəsinə zərər qədər fayda verə bilməz.

Nazir: Siz nə danışırsınız? Elə bilirsiniz ki, mən bir nazir kimi, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanmasına məsuliyyət daşıyıram? Mən bu xalqın övladı deyiləm?

Kələntərli: Cənab nazir! Siz də bu xalqın övladıdır. Ancaq sizin nazir kimi fəaliyyətiniz müharibə bölgəsini təmin eləmir.

Nazir: Başa düşürəm!

Kələntərli: Başa düşürsünüz, heç olmasa deyilənləri dinləyin. Nəticə çıxarın!

Nazir: Mənə ağıl vermə. Mən öz işimi çox yaxşı bilirəm.

Kiçik pauza

Kələntərli: Xalq nazir kimi sən fəaliyyətsizliyindən narazıdır. Sən bu hərəkətlərin üçün məsuliyyət daşıyırsan.

Nazir: Hər kəs öz işi ilə məşğul olsa, yaxşıdır.

Kələntərli: Xalq öz işini bilir. Hamının da qiymətini çox düzgün dəyərləndirir.

Nazir: Bu nə dil-dil ötməkdə? Deyəsən, harada, kiminlə danışdığını unudursan.

Kələntərli: Xeyr. Düz demirsən! Danışığım üçün məsuliyyətimi hiss edirəm. Bütün ölkə səndən danışır.

Nazir: Ölkə tək məndən yox, hamıdan danışır. Axı mən

barəmdə kim nə deyə bilər, Kələntərli? Böhtan, şantaj sənə yaradır. Mən səni özümə yaxın adam sanırdım.

Kələntərli: Əvvəla, mən böhtana, şantaja nifrət edirəm. İkincisi, səni özünə yaxın adam hesab etdiyim üçün çox sağ ol. Deyirlər ki, nazir hər gün katibəsi erməni qızı Sahana ilə öz kefində, eyş-ışrətdədir. Ermənilərlə torpaq alverindədir. Silah satır. Pul, var-dövlət toplayır. Katibəsi Sahanaya ad günündə briyant komplekt, bahalı dublyonka alıb hədiyyə verib. Yessen-tukidə katibəsinə ev alıb. Evi təmir etdirir. Yenə deyim?..

Pauza

Nazir: Əvvəla, diqqətlə fikir versən tək mənim yox, bütün nazirlərin, dövlət rəhbərlərinin, hətta, adi idarə müdirlərinin katibələri erməni qızlarıdır. Balam katibəlik elə böyük vəzifədir ki, onu da erməni qızlarına çox görürsünüz. Onu da yadda saxla: erməni qızları bacardıqlarını azərbaycanlı qızları bacarmazlar. Erməni qızları yaraya elə bil məlhəm qoyurlar. Bunun nəyi pisdir ki? İkincisi, katibəm üçün hədiyyə almağımın başqalarına nə dəxli var ki? Pul mənim, var mənim. Özüm bilərəm hara xərclədiyimi... Üçüncüsü, mən silah, torpaq alveri eləmirəm. Onlar da səni hörmətdən salmaq üçün deyilmiş iftiralardır... Mənim əleyhdarlarım gələcəkdə yüksək kursu fəth eləməyindən qorurlar.

Kələntərli: Nə?

Nazir: Hə...

Kələntərli: İştahan çox böyükdür. Bu kürsüyə də təsadüfən düşmüşsən. Çox çəkməz, bu ağılla...

Nazir: Səni təhqir edirsən, Kələntərli!

Kələntərli: Düz deyirlər. Nazir kürsüsündə oturmasaydın, lotuya o qədər hədiyyə verməzdin.

Nazir (Əsəbi halda): Danışığına sədd qoy. Adamlara böhtan atma. Sahana lotu deyil.

Sahana kabinetə daxil olur.

Kələntərli: Sənin katibən lotudu. Özü də sırtılmışından. İndi də düşüb idarələrin, şöbələrin canına, sənin adından pul yığır.

Sahana (*Üzünü nazirə tutaraq*): Lotu nədi?

Kələntərli: Əxlaqsız! Pozğun! Fitnəkar! Yenə deyim?

Sahana (*Üzünü nazirə tutaraq*): A... Bu nə danışır, cana?! Bəlkə həkim çağırmaq?

Nazir: Yox, lazım deyil.

Kələntərli: Xəstə sənin lap...

Nazir: Qurtar! Yekə kişisən! Çıx kabinetdən! Sahana, sən də get.

Sahana kabinetdən çıxır.

Kələntərli: Zirvə, Moruqlu və Çiçəkliyə hərbi qüvvə gərəkdi.

Nazir: Yaxşı, sən get. Bu axşam həll edərik.

Kələntərli: Axşam gecdi. Təcili iş görülməli.

Nazir: Dedim, get.

Kələntərli otaqdan çıxır.

Nazir kabinetdə sənədləri nəzərdən keçirir. Telefon zəng çalır. O dəstəyi götürür.

Cahangirzadə: Alo... Mənəm. Cahangirzadə.

Nazir: Salam! Tanıdım... Narahat olmayın, siz dözüün. İki saata kimi köməyə əlavə qüvvələr gələcək. Yox, aldatmıram. Mənə niyə inanmırsan? Dedim, qurtardı.

Vahidov tələm-tələsik otağa daxil olur. Nazir təəccüblü halda ayağa qalxır.

Vahidov: Cənab nazir! Gecədən bəri Azərbaycan döyüşçülərinin hər biri düşmənin qarşısında qəhrəmanlıq nümayiş etdirərək vuruşurlar. Silah azalıb. Döyüşçülərimiz aclıqdan, yuxusuzluqdan taqətdən düşürlər. Təcili Zirvəyə, Moruqluya, Çiçəkliyə qüvvələr gərəkdi. Fürsətdi!.. Biz müdafiə xəttini möhkəmləndirməklə hücum əməliyyat planını həyata keçirə bilərik. Üstəlik bu bizə imkan verəcək ki, işğal altında olan torpaqların bir qismini də erməni faşistlərindən təmizləyək.

Nazir: Arxa çatmamış çırmama, Vahidov! Biz çalışmaq hələ mövqələrimizi möhkəmləndirək. Əlavə torpaqları əldən verməyə.

Vahidov: Siz nə danışırırsız? Deyirsiniz işğal altındakı torpaqları düşməne verək? Ya bağışlayaq? Torpaq xalqındı. Heç kəsin atasından qalmayıb.

Nazir: Mən dedim, erməniyə torpaq bağışlayaq?

Vahidov: Döyüş bölgəsinə gedəcək qüvvələri ləngitməyin. Bu torpaqlar da əldən getsə, xalq sizi qamarladığınız təxti-tacdan salacaq. Ayaqları altında tapdalayacaq.

Nazir: Mənə hədə-qorxu gəlmə. Vətənim, xalqımı heç də səndən az istəmirəm.

Süleymanlı otağa daxil olur. Vahidovla əl verib görüşür. Sonra üzünü kinayəli halda nazirə tutur.

Süleymanlı: Gözün aydın, cənab nazir! Zirvə, Moruqlu, Çiçəkli işğal olundu. Podpolkovnik Cahangirzadə də həlak oldu.

Nazir: O ki indi mənə zəng çalmışdı. Ola bilməz.

Süleymanlı: Elə indicə həlak oldu.

Vahidov: İşğal olunmadı. Satdılar. Heyf! Çox heyf Cahangirzadədən. Əla hərbiçi idi.

Nazir: Kimlər satdılar?

Süleymanlı: Xainlər! Alçaqlar! Dələduzlar!

Nazir: Kimdi onlar?

Vahidov: Sən və sənin kimilər!

Kələntərli kabinetə daxil olur.

Kələntərli: Torpaqlar düşmənin ayaqları altına düşdü. Əsgərlər qırıldı. Uşaqlar, qadınlar, qocalar əsir alındı. Ləyaqətimiz, şərəfimiz tapdalandı.

Vahidov: Baislər məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

Süleymanlı: Nazir istefa versin gərək.

Nazir: Nə? İstefa? Deyəsən, başın xarab olub, nədi?

Kələntərli: Bəli, istefa! Götür lotunu da, rədd ol burdan. Xalq cəbhə bölgəsində qırılır, batır, biqeyrət burda lotuluqla mazaqlaşır, arvadbazlıqla məşğul olur.

Nazir: Məni təhqir eləmə.

Vahidov: Nə təhqir? Dəyərini verir cənab Kələntərli!

Süleymanlı: İstefa ərizəsini yaz. Özün də rədd ol burdan! Sizin kimi alçaqların ucbatından hələ bu xalq çox əzab çəkəcək! Çox qanlar verəcək! Nadanlar, namərdlər ölkəni dağıtdılar, viran qoydular.

Pauza

Nazir: Mənim bu işdə heç bir günahım yoxdu. Məni də məcbur elədilər.

Vahidov: Kimlər?

Nazir: Hakimiyyətin yüksək eşalonunda əyləşənlər. Xalqın inandığı, etimad bəslədiyi liderləri, üzdənirəq siyasi xadimlər...

Süleymanlı: Ay namərd, Vətəni, torpağı, xalqı, milləti başqasının sözüne qurban verənlərmi?! Məgər sən də bu xalqın oğlu deyildinmi?! Sənin ulu babalarının ruhu indi bu torpaqda inləmirmi?! Vətənə, xalqa xəyanəti necə qıydınız?! İçdiyiniz sudan, yediyiniz çörəkdən utanmadınızmi?! Yeyib-içdikləriniz sizə zəhər olmayacaq ki?! Nə idi bu xalqın günahı, olmazın məşəqqət-

lərinə düçar oldu?! Haqqı, mənəviyyatı tapdalandı! Döyüşçülərimizin ruhu qırıldı.

Vahidov: Yadellilərin ayaqları altında inləyən torpaq, düşmən əlində əsir-yesir olan xalq hardan bilərdi ki, sinələri üstə böyüdüb ərsəyə çatdırdıqları ən məkirli düşmənlərmiş. Ar olsun sizə! Düşməne qul olan namərdlər! Kişiliyiniz çatsaydı, özünüz cəsərətə gələrdiz! Öz abırınıza bükülüb meydandan rədd olardız.

Sahana təlaş içərisində kabinetə daxil olur. Vahidov da, Süleymanlı da, Kələntərli də təəccüb və təəssüf hissilə ona baxırlar.

Nazir: İndi nə xəbər var?

Sahana: Kişi istefa verdi.

Nazir: Sən hardan bildin?

Sahana: İndicə radio xəbər verdi.

Nazir: Deməli, belə. Əmr edirəm. Kabinetə tərək edin.

Hanı otaqdan çıxır. Nazir rus generalına zəng çalır.

Nazir: Alo! Cənab general! Mənəm, Azərbaycan hərbi idarəsinin başçısı. İndicə respublikanın rəhbəri istefa verdi. Mənə məsləhətiniz nədi? Necə? Şəbnəm, Gülbaharlı, Zeyvə yaşayış məntəqələrini də ermənilərə təslim edim? Axı sonra gec olar?! Yaxşı! Oldu, Əlahəzrət!

Nazir xudahafizləşib dəstəyi yerinə qoyur. Elə bu vaxt radio-da nazirin işdən çıxarılması əmri oxunur. Dövlət Təhlükəsizlik Nazirliyinin iki əməkdaşı otağa daxil olur. Nazirə həbsi haqqında hökmü təqdim edirlər. Nazir ayağa qalxır. Onun qollarını qandallayıb kabinetdən çıxarırlar. Nazir qapı ağzında katibəsi ilə qarşılaşır.

Nazir: Sahana!

Sahana: Qudbay!

Özünü fırlada-fırlada o da otaqdan çıxır. İşıq sönür.

VIII şəkil

Xankəndi. “Daşnaksutyun” partiyasının liderlərindən olan Avanesin evi. Ohancanyan Nerses və onun arvadı Mako gəlirlər. Avanes və arvadı Hayqans onları qarşılayırlar. Qonaqlar ev sahibləri ilə görüşürlər. Otağı səs-küy, gülüş səsləri bürüyür.

Avanes: Paho... Hayqans, gör bizə kimlər qonaq gəlirlər? Xoş gəlmisiz! Həmişə siz gələsiz!

Hayqans: Nerses, səndən nə əcəb, Makonu gətirmisən?

Nerses: Mako cavandı. Fikirləşdim, mən evdə olmayanda qonşunun cavan oğlu ilə dinc durmayalar.

Hayqans: Belə çıxır ki, Makonu qısqanırsan.

Nerses: Tez-tez mənə etibarsızlıq elədiyinin şahidi olmuşam. Göz gördüyündən qorxar. Neyləyim ki?

Ohancanyan: Ha... ha... ha... Arvadla işin olmasın. Dünya beş gündü. Beşi də qara. Xatirinə dəymə. Qoy kefini çəksin. Bizimkilər də elədi. Düz demirəm, Avanes?

Avanes: Nerses Makonu çox istəyir. Görünür ona görə də onu gözündən uzağa qoymur.

Mako: Əşi, hamısı boş şeydi. Onsuz da kefim istəyəndə...

Hayqans: Mako, bu kişilər elə bilirlər ki, qorumaqla işlər düzələcək. Da demirlər ki, bizimki qalxdı ha, yüz dənə Avanes, Nerses ola, boş şeydi.

Mako: Hayqans, bu kişilər elə danışırlar, adamın əli üzündə qalır. Bunlar qısqanırlarsa, bəs bizi işləri keçənlərə niyə ötürür-

lər? İş ki belə oldu, bundan sonra onlar məsləhət bilənlərlə qətiyyə... Bilərəm, kimlərlə oturub durduğumu.

Avanes: Əşi, zarafat eləyirik də. Hayqans, sənə and verirəm əzizlərinin canına. Bircə dəfə sənə qadağa qoymuşam? Demişəm filankəslə oturub-durma?

Ohancanyan: Əşi, belə şeyləri boşlayın.

Avanes: Arvad, dayanma, qonaqlar uzaqdan gəliblər. Gör nə eləyirsən?

Hayqans: Tələsmə, kişi. Siz söhbətinizi eləyin. Qıza tapşırıram. O, nahar üçün hazırlıq görür. Hazır olan kimi xəbər verəcək.

Nerses: Məni yemək-içməkdən çox, Qarabağ məsələsi maraqlandırır.

Avanes: Bu məsələni bir neçə dəfə müzakirə etmişik.

Nerses: Daşnaksutyun“a lüzumsuz müzakirələr, boş-boş sözsöhbətlər yox, ciddi fəaliyyət gerekdi.

Mako (*Üzünü Hayqansa tutaraq*): Heyf azərbaycanlı kişilər-dən, əldən çıxırlar. Çətin ki onlarla bir də...

Hayqans: Demə, kül bunların kişi başlarına. Tez-tez dərdimizə çarə qıldırırdıq onlara.

Hayqansla Mako gedirlər. Gülyan otağa daxil olur. Keçib stulda əyləşir.

Ohancanyan: Cənab Avanes, tarix elmi ilə məşğul olan görkəmli alimsən. Eşitdiyimə görə, Azərbaycanda Qarabağla bağlı kitab çap olunub. O dünyaya səs salıb. Orda “Daşnaksutyun” partiyası, onun məqsədi, fəaliyyəti, analoqu olmayan seperatçı qurum olması barədə kəskinliyi ilə yazılıb. O kitabı əldə edib oxumusanmı?

Avanes: Oxumuşam. Gərək ki, indi də rus, ingilis, fransız dillərində buraxıblar.

Gülyan: Mən onu yazan professoru qibtə edirəm.

Avanes: Düşmən olsa da... Azərbaycanlı professorun ehtimalına görə, Daşnaksutyun qarşısına “Vahid, müstəqil, azad Ermənistan yaratmaq” məqsədini qoysa da, Böyük Ermənistan uğrunda mübarizə aparır.

Gülyan: Məgər bu yalandı? Bir də azərbaycanlı professor niyə düşmən olur ki? Kitabda yazılanlar bəşəri xarakter daşıyır.

Avanes: Onu biz də bilirik. Ancaq biz niyyətimizi, əməllərimizi pərdələməliyik. Bu ideya əks halda Beynəlxalq aləmdəki nüfuzumuza xələl gətirə bilər.

Nerses: Böyük Ermənistan əraziləri də professorun kitabında göstərilirmi?

Avanes: Əlbəttə!

Gülyan: O ərazilər hansılardı?

Pauza

Avanes: İrəvan quberniyasının cənub-qərb hissəsi, Türkiyənin Van, Bəhəşi, Diyarbəkir, Harber, Sebastiya, Trapezund vilayətləri, Knikiyanın Mərəş, Sis, Cəlal-Bərəkət, Aleksandretta ilə birlikdə Adana hissələri Səudiyyə-Ərəbistanın qumsallıqları daxildir. Sonralar bura bütün Qafqazı, Moldavanın Dubosarı rayonunu, Polşada ermənilər yaşayan məntəqələri əlavə ediblər. Bir sözlə, Qara dənizdən Aralıq dənizinədək olan ərazini.

Gülyan: Sizin başınız xarab olub, a bala! Ermənilərə o boyda ərazini verməzlər. Nəslimizi kəsərlər.

Ohancanyan: Niyə?

Gülyan: Bəyem o torpaqların sahibləri Vətən, torpaq nə olduğunu dərk eləmirlər?

Ohancanyan: O kitab bizim iç üzümüzü açıb göstərmir ki, Avanes?! Onu oxuyanlar bizə nifrət edəcəklər.

Avanes: Təkcə nifrət olsa, yaxşıdı. İllərlə zəhmət çəkib bizim qurduğumuz sistemi bütünlüklə alt-üst edəcək. Biz o kitabın yayılmasının qarşısını almalıyıq.

Pauza

Gülyan: Artıq gecdi. Kitab böyük tirajla Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya bəyan edib.

Ohancanyan: Öyrənmək istərdim: Ermənilərdə dənizdən-dənizə ideyası hardan doğmuşdur?

Avanes: 1919-cu ildə İngiltərə, Amerika və Fransa dövlətlərinin Paris Kommunasına təqdim etdikləri momevandumdan.

Ohancanyan: Təəccüblüdü. Dünyanın nəhəng dövlətləri “Böyük Ermənistan” layihəsini kommunaya təqdim etdikləri halda, onun təsdiqinə nəyə görə əngəl yaratmışdılar?

Gülyan: Həmin dövlətlər yalnız kommunanın iclasınadək “Böyük Ermənistan” məsələsi ilə məşğul olmuşlar. Sonra onunla heç maraqlanan da olmamışdı. Böyük dövlətlər həmin kommunada yalnız öz mənafeələrini güdmüşlər. Nəticədə “erməni məsələsi” bədnamılıqla ortada qalmışdı. Cənab Ohancanyan, biz bundan ciddi nəticə çıxarmalıyıq.

Ohancanyan: Sən Allah bədi, Gülyan! Deyəsən, məsələnin mahiyyəti açıqlandıqca ermənilərin də, “Daşnaksutyun” partiyasının da meymunabənzər sifəti görünməyə başlayır.

Avanes: Ermənistandan sonuncu azərbaycanlıyı qovduq. İndi biz bütün qüvvələrimizi Qarabağın işğalı uğrunda mübarizəyə sərf etməliyik. Bunun üçün biz ayrı-ayrı terrorçu qruplarla da əlaqələr yaratmalıyıq.

Nerses: Sən o əlaqələri necə təsəvvür edirsən?

Avanes: Biz Qarabağa hücumla başlarkən əlaqə yaratdığımız terrorçu qruplar Azərbaycandakı böyük sənaye obyektlərində, qatarlarda, metro stansiyalarında, kino-teatrlarda, univermaqlarda, avtobuslarda... terror əməliyyatı keçirsinlər. Müntəzəm aparılan belə əməliyyatlar xalqın və rəhbərliyin diqqətini Qarabağdan bir qədər yayındıracaq. Şübhəsiz, belə hallarda mövqelərimizi möhkəmləndirməklə hücumumuzu sürətləndirə biləcəyik.

Nerses: Mən, cənab Avanes, sizin fikrinizlə tam şərikəm.

Avanes: Biz fəaliyyətimizi təkcə Qarabağla məhdudlaşdırma bilmərik. Bilirsiniz ki, əsrin əvvəlində ermənilərin Azərbaycana basqınında Türkiyə düşmənlərimizə çox böyük yardımçı oldu. Güman edirəm ki, yenə də hadisə təkrar olacaq. Ona görə də biz Azərbaycanla yanaşı Türkiyəyə də güc tətbiq etməliyik. Bunun üçün kürdləri şirnikdirib türklərin üstünə salmalıyıq.

Pauza

Ohancanyan: PKK-nın lideri Apoyu bura dəvət etmişəm. Bu günlərdə onunla da görüşərik.

Gülyan: Keçəl dərman bilsə, öz başına yaxar. Kürdlərin halına acıyan gərəkdə. Siz də Apoyu çağırıb ondan dərs alın. Xalq fəlakətə sürükləyin. Az qalır adamın ürəyi çatlaya. Belə də qanmazlıq olar?

Avanes, Nerses və Ohancanyan stolun üstündəki xəritəyə baxırlar. Hayqansla Mako gəlirlər. Gülyan gələnləri əsəbi halda seyr edir.

Hayqans: Mən başa düşə bilmirəm, Daşnaksutyun barədəki faktları azərbaycanlı professor bu dəqiqəliklə hardan əldə edib? Çox güclü elmi ümumiləşdirmələrlə yazılmış bu kitabda heç bir şey nəzərdən qaçırılmayıb.

Mako: Bəs siz nə bilmişdiz? Elə bilirsiniz təkcə başı olan sizsiz?

Hayqans: Bunlarda nə baş? İş görmək üçün baş lazım deyil. Böhtan və şantajlar da kifayət edər.

Ohancanyan (Üzünü Hayqansa tutaraq): Başa düşürəm. Demək istəyirsiniz azərbaycanlı professor ermənilərə böhtan atır? Şantaj edir?

Hayqans: O niyə? Biz bütün dövrlərdə məgər türklərə bu mövqedən yanaşmamışıq?

Avanes: Fakt.

Gülyan: Fakt? Tarix! Qarabağa ermənilər nə vaxt, hardan köçüb gəliblər? Məgər bundan xəbərsizsiniz? Biz ermənilər doğrudan da allahsızdıq. Nə işi tutduğumuzu heç özümüz də bilmirik.

Nerses: Mən heç bir şey anlamıram.

Avanes: Nəyi anlamırsan?

Nerses: Daşnaksutyunun lideri Avanesin, yəni sənin arvadının söylədiklərini. Onun günahı səndədi, Avanes. Hələ arvadında Daşnaksutyunun müqəddəs və ulvi ideyalarını formalaşdırma bilməmişən. Başqalarını hardan inandıracaqsan ki?

Ohancanyan: Hayqansı yaxşı tanımırızsız. O yazıq “Böyük Ermənistan” yaratmaq uğrunda mübarizəyə yüz dəfələrlə canını verib. O indi sizinlə zarafat eləyir.

Gülyan: Arvadlarınızın istəyi məlumdu. Ancaq sizinki yox!

Nerses: Haa!.. Mən hardan bilim bizim Hayqansın bu yolda can verdiyini.

Mako: Bizim bu erməni kişiləri elastiki şeydilər. Hara istəsən, ora da əyə bilərsən.

Hayqans: Şərdilər. Şantaj, böhtan üçün doğulublar.

Pauza

Ohancanyan: Biz kürdlərin lideri Apoyu bura dəvət etmişik. Mənə elə gəlir ki, o, gəlincəyə qədər biz bir çox məsələlərə aydınlıq gətirməliyik. Onun yanında bir-birimizdən xəbərsiz, ölçüsüz-biçisiz fikir söyləyə bilmərik.

Avanes: Kürd məsələsi tarixin indiki zamanında çox səs-küyə səbəb olmuşdu. O da sizə aydındı ki, bir zaman kürdlərlə ermənilər arasında Xoybun müqaviləsi bağlanmışdı. Həmin müqaviləyə görə, biz öz siyasətimizi kürdlərin siyasətinə uyğunlaşdırma bilərik. Mənim əqidəmcə, belə olarsa, “Daşnaksutyun”, “Kürd” məsələsini də öz siyasi-hərbi orbitinə daxil edə bilər. Biz hər vasitə ilə çalışmalıyıq ki, kürdləri silahlandırmaqla güclü orduya çevirək. Belə olsa, kürdlər türklərin, əlaqəyə girdiyimiz digər terrorçu qruplar Bakıda və digər böyük şəhərlərdə

Azərbaycan rəhbərliyinin başlarını qatar, biz də Qarabağda öz niyyətimizi asanlıqla həyata keçirərik. Türklərin soyqırımına yönəlmiş hücumumuzu sürətləndirərik.

Pauza

Gülyan: Avanes, biz ermənilər tarixi öyrənib həmişə səhv nəticələr çıxarıyıq.

Avanes: Sən Allah, Gülyan, gəl filosofluq eləmə! Biz PKK-nın liderlərinə kürd və erməni xalqlarının eyni talei, hər ikisinin guya tarixinin təxminən eyni olduqlarını və dostluqlarını inandırmalıyıq. Əgər Apoyu inandırsaq, onda biz kürdlərlə vahid siyasi cəbhə yarada bilərik. Əks halda mümkün olmayacaq.

Mako (*Üzünü Nersesə tutaraq*): Məncə Gülyan filosofluq eləmir. O, çox realistdi. Ermənilərlə kürdlərin dostluğu mümkündürmü? İnanmıram.

Nerses: Ermənilərlə kürdlər heç vaxt dost ola bilməzlər. Hazırda onlarla bizi yaxınlaşdıran, bəzi hallarda birləşdirən siyasi tellər vardır. Biz dost dediyimiz bu iki xalq arasındakı toru heç zaman unutmamalıyıq. Zahirə özümüzü kürdlərə dost göstərməliyik, batildə isə niyyətimizi həyata keçirməliyik. Burada elə bir anlaşılmazlıq yoxdur. Düstur belədir: Kürdlər ermənilərin “dostluğuna” inanırlar. Ermənilər kürdlərin hərbi-siyasi qüvvə toplanmalarına yeri gəldikcə yardım göstəririlər. Ermənilərlə bütün sahələrdə həmrəy olan kürdlər türklərə qarşı müxtəlif formalarda hərbi əməliyyat keçirirlər. Vəssalam! Belə olduğu halda, türklər kürdlərə güzəştə getməyəcəklər, onları qırıb tökəcəklər. Bununla da beynəlxalq təşkilatların səsi aləmi götürəcəkdir.

Gülyan: Qurtarın, kişilər, bu təhlükəli oyunu. Xalqı qırdıraçaqsız. Apoy da qələt eləyir ata-babası ilə! Sizin hərəkətləriniz qandı! Heç vaxt yəzidi kürdlər sizə inanmayacaqlar.

Nerses: Kürdlər Allahı qoyub şeytana sitayiş eləyirlər. Şeytan onları düz yollarından sapındıracaq. Biz kürdlərə lazım qə-

dər enerji verə bilsək, onlar nəinki türklərə, hətta, İrana, İraqa və başqa ölkələrdəki müsəlmanlara qarşı da qanlı müharibəyə qalxacaqlar.

Avanesin qızı Sonya tələm-tələsik gəlir.

Sonya (*Üzünü Hayqansa tutaraq*): Ana, qonağımız gəlib. Nə deyirsiz, buraxım evə?

Hayqans: Qonaq kimdi?

Sonya: Tanımıram.

Mako: Kişidi, qadın?

Sonya: Ucaboy, səliqəli geyinmiş, yaraşılıq bir kişi.

Hayqans: De gözləsin, gəlirəm.

Avanes: Sən niyə gedirsən, ay arvad? (*Avanes üzünü Sonyaya tutaraq*) Qonağa de, gəlsin evə.

Nerses: Bəlkə, kürdlərin lideri Apoydu?

Gülyan: Bircə, bu çatışmırdı.

Avanes: Yaxşı deyirsən, Nerses, gələn Apoy olacaq. Əgər odursa, onu hörmət və izzətlə qarşılamaq gərəkdirdi. Çox uzaqgörən adamdı. Türklərin qatı düşmənidirdi. Mən onun barəsində çox eşitmişəm.

Gülyan: Şeytandı! İblisdi! Qandı!

Apoy gəlir. Erməni kişiləri onu qarşılayırlar. Qonaq özünü təqdim edir.

Apoy: Mən kürdlərin lideri Apoyam. Dəvətinizi alan kimi hüzurunuza təşrif buyurmağı özümə borc bildim.

Avanes: Daşnaksutyun partiyasının lideri Avanes mənəm.

Apoy: Sizinlə tanışlığımı özüm üçün şərəf hesab edirəm, əlahəzrət.

Avanes: Mən də sizinlə tanışlıqda böyük erməni və kürd

xalqlarının səadət və xoşbəxtliyini görürəm, cənab Apoy.

Apoy: Təşəkkür edirəm.

Avanes: Gəlin, sizi cənablar və xanımlarla da tanış edim.

Apoy: Tanışlıq üçün məmnunam.

Avanes: Hayqans mənim xanımdı. Xobbisi qonağa böyük hörmət və nəvaziş göstərməkdi.

Apoy: Çox gözəl. Onun özü də misilsiz qabiliyyətdi.

Hayqans özünü əzdirib-büzdürür.

Avanes: Nerseslə Ohancanyan mənim ideya dostlarımdılar. Qüdrətli erməni xalqının fədailəridilər. Mako Nersesin arvadıdı. Cavan, gözəl, həlim, nazlı-qəmzəli və olduqca səxavətlidi. Heç kəsə etiraz etməyəndi, möhüb düzəndi. Bu da bizim yazıçı Gülyandı. Biz xatirinə dəymirik. Çünki onun da öz fəlsəfəsi var.

Apoy: Bu tanışlıq üçün çox şadam, əlahəzrət.

Pauza

Gülyan: Biz erməni zavallıları siz kürd havalılarından dərş almağı özümüzə şərəf hesab edirik. İstərdik qazandığınız ağ gündən bizə də pay verəsiniz, cənab Apoy.

Apoy: Başa düşürəm.

Gülyan: Düşərsən, səbr elə.

Avanes: Cənab Apoy, uzaq yol gəlmisiz. Sizin dincəlmənin üçün otaq hazırı. Bəlkə, bir az dincələsiz. Sonra söhbətimizi elərik.

Apoy: Hə, yorğunam, əlahəzrət. Bir az dincəlsəm, pis olmaz.

Avanes: Sizin üçün yemək-içmək də orda nəzərdə tutulub. Güman edirəm ki, istədiyiniz kimi əylənə və dincələ biləcəksiz.

Apoy: Bəs siz, əlahəzrət?

Avanes: Mən mühüm məsələ ilə əlaqədar partiyanın qalan büro üzvləri ilə də görüşməliyəm. Gedək, sizi otağınıza qədər müşayiət edim.

Avanes Apoyu istirahət edəcəyi otağa aparır. Hayqans qalır, otaqda yır-yığış edir. Çox çəkmir Avanes qayıdır.

Avanes: Gördün ki qonaq böyük erməni xalqına lazımlı adamdı. Biz onunla çox iş görə bilərik. Gəlini göndər qonağın yanına, bu axşam onunla mazaqlaşsın.

Hayqans: Nə tez unutmusan? Səhər gəlin ərini də götürüb atası evinə — Kafana getmədimi?

Avanes: Təmiz unutmuşam, arvad. Onda qızı sal qonağın yanına.

Hayqans: Kişi, qızın hələ on səkkiz yaşı tamam olmayıb. Uşaqdı. Qonaq isə qocadı. Azı altmış yaşı var. Birdən qız razılaşmadı, qonağı bəyənməyib onun yanına getmədi?

Avanes: Qızın harası uşaqdı? Görmürsən, dik-dik dingildəyir?

Hayqans: Kişi, qız qonağın yanına getməsə, onda mən o missiyanı öz üzərimə götürə bilərəmmi?

Avanes: Necə də öyrəncəlididi, it qızı. Evə qonaq gələn kimi, “Yoğurmadım yapmadım, hazırca kökə tapdım” çırmayıb düşür ortuya. Yaxşı, get, gör neyləyirsən.

Hayqans: Atana rəhmət, a kişi. Bu başqa məsələ. Hələ özüm ölməmişəm ki qız əziyyət çəkə.

Hayqans həvəslə gedir. Avanes onun ardınca baxır. Sonra ağır-ağır o da otaqdan çıxır. İşıq sönür.

IX şəkil

Avanesin evi. Nerseslə Avanes divanda əyləşib söhbət edirlər. Apoy gəlir.

Avanes: Yaxşı dincələ bildinizmi?

Apoy: Təşəkkür edirəm. Hayqansın xidmətlərini heç vaxt unuda bilmərəm. Özü ilə danışmışam. Razılıq verdi. Vaxt tapan kimi gələcəm. Güman edirəm ki, sən də etiraz eləməzsən.

Avanes: Məmnuniyyətlə buyurun. Hər vaxt. Ancaq indi istərdim keçək əsas məsələyə.

Apoy: Buyurun.

Pauza

Avanes: Cənab Apoy, siz yaxşı bilirsiniz ki, “Xoybun müqaviləsi”nə görə, türklər kürdlərin də, ermənilərin də ümumi düşməni. Daşnaksutyun belə hesab edir ki, sizinlə biz siyasi və əməli səylərimizi birləşdirməliyik. Türkiyəyə qarşı qəti mübarizə tədbirləri hazırlayıb həyata keçirməliyik.

Apoy: Bu, biz yəzidi kürdlərin də mənafeyinə uyğundu, cənab Avanes. Məşhur Sevır andlaşması da bizə imkan verir ki, Türkiyədə gizli fəaliyyət göstərən kürd təşkilatları ilə Daşnaksutyun arasında istədiyimiz əlaqələri yaradaq. Amma, xatırladım ki, bu iş incə və həssas manevrlərə əsaslanmalıdır.

Nerses: Cənab Apoy, danışığınızdan görürəm ki, siz son dərəcə hazırlıqlı və tədbirli adamsız.

Apoy: Təşəkkür edirəm, cənab.

Pauza

Nerses: Aydınlıq xatirinə onu da deyim ki, yarandığı vaxtdan etibarən Daşnaksutyun nüfuzlu partiya olub, dünyanın bir çox ölkələrində öz təşkilatlarını yaratmışdı. Amerika, İraq, Fransa, Suriya və Livandakı Mərkəzi Komitələrin işi yüksək dəyərləndirilir. Onların hər birində bizə sadıqlıq ruhu vardı. Onlar Daşnaksutyunun şərəf və ləyaqət bayrağını ucaldırlar. Misir, Yunanıstan, Karpat və Balkan Mərkəzi Komitələrində yenidən təşkilatlanma gedir. İrana gəldikdə, deməliyəm Tehran, Təbriz, Abadan və İsfahan təşkilatlarımızı vahid Mərkəzi Komitədə birləşdirməyə çalışırıq. Bütün bunlar göstərir ki,

ermənilərin kürdlərlə hər cür ittifaqa girmək, siyasi-hərbi orbitdə birləşmək imkanları vardı. Burda əsas məsələ vahid ideyada birləşməmiş və bir-birimizə qarşılıqlı inamımızdı. Birlik həm sizə, həm də bizə niyyətimizi həyata keçirmək imkanı verəcək.

Apoy: Mən sizi tam mənası ilə dərk edirəm, cənab Nerses. Öyrənmək istərdim bu məsələyə Kremlin münasibəti necədi?

Nerses: Xüsusilə indiki vəziyyətdə Kreml ermənilərin dostu. Tam əmin ola bilərsiniz. Bütün məsələlərdə biz dəstəklənirik.

Apoy: Səhv etmirəmsə, bir neçə dəfə Moskva Türkiyəyə qarşı torpaq iddiası qaldırır. Kremlin fikrincə, Qars və Ərdəhan vilayətlərindəki Türkiyə torpaqları Ermənistanı yox, Gürcüstanı mənsubdu. Mənə elə gəlir ki, burda Gürcüstan bir pərdədi. Elə deyilmi? Əslində Kreml Gürcüstan deməklə, Rusiyanı nəzərdə tutur. Bu çox mübahisəli məsələdi. Açığını deyim ki, burda kürdlərin də mənafeləri vardı.

Avanes: Əmin ola bilərsiniz ki, ermənilər bütün hallarda kürd dostlarına güzəştə getməyə hazır dılar.

Apoy: İstərdim Kremlin irəli atdığı bu mühüm məsələyə bir qədər aydınlıq gətirəsiniz.

Ohancanyan: 1947-ci ilin oktyabrında Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Siyasi Komissiyasının iclasında Türkiyə diplomantı Sovet İttifaqı ilə Türkiyə arasındakı qonşuluq münasibətlərinin nizama salınması barədə çıxış etmişdi. Sovet diplomantı gözlənilmədən Türkiyəyə qarşı torpaq iddiası ilə “yeni bəyanat” formasında çıxış etdi. O zamanlar Sovet İttifaqının Türkiyədə gözü vardı. Rus diplomantı rəsmi və məsul adam kimi öz ölkəsinin rəsmi və qəti mövqeyini bildirdi. Onda Sovet Ermənistanı Kremləndən çəkinərək susmağa məcbur olsa da, Daşnaksutyun Sovet diplomantının bəyanatına qarşı çıxdı və öz sözünü dedi.

Nerses: O zamanlar “Pravda” qəzeti də bu barədə açıq-saçıq

qızışdırıcı materiallar verdi. Burada məqsəd o idi ki, Ermənistan Türkiyəyə qarşı torpaq iddiası qaldırsın. Bunları aydınlığı ilə dərk edən Daşnaksutyun partiyasının nümayəndələri Misirdə fəaliyyət göstərən “Usaber” qəzetində “Nə üçün Ermənistan susur” adlı məqalə dərc etdi. Bu məsələyə Daşnaksutyunun Tehrandə nəşr olunan yüksək nüfuzlu “Alik” qəzetində də dönə-dönə münasibət bildirildi.

Apoy: Sovet Ermənistanının susmasına səbəb nə idi?

Avanes: Çünki Kreml Sovet Ermənistanında daşnak axtarırdı.

Apoy: Daşnaksutyunun Azərbaycanda dayaq nöqtəsi olubmu?

Ohancanyan: XIX əsrin sonunda, XX əsrin əvvəllərində olub. Bunu azərbaycanlılar özləri də etiraf edirlər.

Apoy: Necə?

Avanes: Hətta, azərbaycanlı tarixçi professor əsərində göstərir ki, Daşnaksutyunun üzvlərindən Avetisyan, Kastondyan, Osipyan, Əmiryan, Ter-Saakyan, Nuraçenyay, Mikoyan və başqaları Bakı Kommunasının tərkibində olmuşlar. Stepan Şaumyan Azərbaycanda qırıcı, dağıdıcı və yandırıcı fəaliyyət nümayiş etdirmişdir. Doğrudur, Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin qələbəsiindən sonra təşkilat dağılıb. Amma onun nümayəndələri öz fəaliyyətlərini davam etdiriblər.

Apoy: Onu necə başa düşək?

Pauza

Avanes: Professorun kitabında göstərilir ki, Daşnaksutyunun üzvlərindən Sovet Azərbaycanında rəhbər vəzifələrə seçilmişlər. Akopyan, Markaryan, Qriqoryan və onların məsləkdaşları əl-ələ verərək respublikanın maymaq və təkəbbürlü rəhbərliyinin hiyləgərcəsinə hüsn-rəğbətini qazanmışlar. Bu rəzillərin cinayətkarcasına saxtalaşdırdıqları ittihamlarla sadə, savadsız əhalidən tutmuş böyük elm və mədəniyyət xadimlərinədək on

minlərlə adam vətən, dövlət xaini, xalq düşməni kimi damğalanaraq güllələnmişdi. Stalin tək bir gecədə minlərlə adamın güllələnməsi ilə bağlı otuz siyahıya imza atmışdı. Cənab Apoy, onu da nəzərinizə çatdırım ki, daşnaklar adamları özləri şər-ləyib, özləri tutub, özləri hökm çıxarıb, özləri də hökmü yerinə yetiriblər. Bunlardan əlavə, nə qədər azərbaycanlı. Uzaq Tayqaya, Sibirə, Qazaxıstana və başqa regionlara sürgün olunublar. Aclıq və səfalət içərisində məhv ediləblər. Təsəvvür edirsinizmi yüz minlərlə adamın qarşılaşdırıldığı işgəncələri? Hələ Azərbaycan elminə, mədəniyyətinə, təsərrüfatına... endirilən ağır zərbələri demirəm.

Apoy: Bu çox böyük, özü də ağlagəlməz fəaliyyətdi. Yaxşı, Türkiyədə dağıdıcı iş aparmaq üçün bizə köməyiniz nədən ibarət olacaq?

Ohancanyan: Maddi və mənəvi, hərbi yardım. Üstəgəl Türkiyədə məskunlaşan ermənilər də sizə canlı qüvvə ilə kömək göstərəcəklər. Yaxşı olardı ki, özünüə lazımi şeyləri dəqiqləşdirib bizimlə məxfi müqavilə bağlayasız.

Apoy: Şəxsən mən Daşnaksutyun“un təklifindən məmnunam, əlahəzrət.

Avanes: Mən belə də düşünürdüm.

Apoy: Xalqlarımızın biz kürdlər siz ermənilərlə hər cür ittifaqa hazırıq.

Avanes: Təşəkkür edirəm, cənab. Erməni xalqı ilə yəzidi kürd xalqı arasındakı dostluq əbədidir. Erməni və kürd xalqının birliyinə eşq olsun!

Otağı “Ura!” səsləri bürüyür. Nerses, Ohancanyan, Avanes Apoyla xudahafizləşib gedirlər. İşıq sönür.

X şəkil

Xankəndi. Qərargah. Ohancanyan stolun üstündəki xəritəyə baxır. Kahanyanla Nerses gəlirlər.

Kahanyan: Cənab rəisə eşq olsun!

Nerses: Olsun, olsun!

Ohancanyan: Muzdluları yerləşdirə bildizmi?

Kahanyan: Bəli. Hər şey qaydasındadı.

Ohancanyan: Rus ordusunun hərbi hissələrində komandirlərlə də razılığa gəlmişik. Bizə hərbi sursat verəcəklər. Bu axşam Rusiyadan ağır texnika gətiriləcək.

Nerses: Biz ermənilər, muzdlular və rus əsgərləri arasında anlaşılıq münasibətlər yarada bilmişik. Hazırda Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvə yaşayış məntəqələrinə hücum başlanıb.

Ohancanyan: Vəziyyəti açıqlayın.

Pauza

Kahanyan: Azərbaycandan olan casuslarımız xəbər verirlər ki, Şəbnəm, Gülbaharlı və Zeyvə yaşayış məntəqələri yalnız özünümüdafiə dəstələri tərəfindən müdafiə olunurlar. Hərbi təlim keçməmiş bu dəstələrin də silahı yoxdur. Çoxu da ov tüfənglərindən, dayan doldurulardan istifadə edirlər. Rus əsgərləri Şəbnəm, muzdlular Gülbaharlıya, ermənilər isə Zeyvəyə doğru hərəkət edirlər. Onlar həmin yaşayış məntəqələrini alıb Laçın dəhlizi istiqamətində birləşəcəklər.

Ohancanyan: Əla!

Qoçaryan otağa daxil olur.

Qoçaryan: Cənab Ohancanyan, cəbhədə şiddətli döyüş gedir. Ordumuz güclü müqavimətlə qarşılaşıb. Azərbaycan özünümüdafiə dəstələrinin hər bir üzvü inanın tarana gedir. Bizi irəli-

ləməyə qoymurlar. Zeyvəyə qüvvə lazımdı.

Ohancanyan: Kahanyan, oğraş, bəs bayaqdan deyirsən hər şey qaydasındadı. Bağ belə, bostan belə.

Kahanyan: Mən düz demişəm, cənab Ohancanyan. Görünür vəziyyət dəyişib.

Ohancanyan: Qəti tədbir görün. Ehtiyat qüvvələri təcili Zeyvə istiqamətinə göndərin.

Kahanyan: Oldu, cənab rəis.

Ohancanyan: Vaxt itirməyin. Gedə bilərsiz. Tez-tez mənə məlumat verin.

Kahanyanla Qoçaryan kabinetdən çıxırlar.

Nerses: Azərbaycanda olan casuslardan nə xəbər var?

Ohancanyan: Onların məlumatlarına görə, müharibə bölgələrində olan döyüşçülərin silahı və ərzaqları tükənib. Elə isə bəs onlar tərədən-dırnağadək silahlanmış erməni yaraqlılarının, rus əsgərlərinin, muzdluların qarşısında necə tab gətirirlər? Görünür, məlumat düz verilməyib.

Nerses: Ola bilməz ki, məlumat səhv verilsin. Axı Azərbaycandan olan casuslarımız bu yaşayış məntəqələrini Ermənistanı satıblar.

Ohancanyan: Onda bu döyüş həngaməsi kimə gərəkdirdi?

Nerses: Döyüşçülər torpaqların satılmasından xəbərsizdilər. Onlara əlavə qüvvə gəlməyəcək. Silahlar qurtaran kimi döyüşçülər geri çəkilməyə məcbur olacaqlar. Hələlik bu xalqın gözü-nə kül üfürməkdə. Rəhbərliyin gözünü yummaqdı.

Ohancanyan: Nerses, azərbaycanlılar doğrudan döyüşkən xalqdı. Onlara qibtə edirəm. İçərilərindəki satqınlar, xainlər olmasaydı, onlardan bir qarış da torpaq almaq mümkün deyildi.

Musikyan tələş içərisində kabinetə daxil olur.

Musikyan: Cənab Ohancanyan, Azərbaycan özünümüdafie dəstələri Gülbaharlıda muzzdu dəstələri darmadağın etdilər. Zeyvədə erməni yaraqlıları geri çəkirlər. Şəbnəmdə də rus əsgərlərinin qarşısını alıblar. Plan pozulur.

Ohancanyan: Cənab Nerses, belə çıxır ki, Azərbaycandan olan casuslar bizi aldadıblar.

Nerses: Ola bilməz. Casuslar həmin yaşayış məntəqələri üçün bizdən küllü miqdarda vəsait alıblar.

Ohancanyan: Bəs onda bunu nə adlandırmaq?

Nerses: İcazə verin, cənab Ohancanyan, mən Azərbaycanla əlaqəyə girim.

Ohancanyan: Tez elə. Yubanma.

Ratsiya ilə əlaqə yaratmaq üçün Nerses yan otağa keçir.

Musikyan: Cəbhəyə qüvvə gərəkdi. Azərbaycanlılar üç tankımızı, iki PPM-i sıradan çıxartdılar. Erməni döyüşçülərinin meyidlərini döyüş zonasından çıxarmaq olmur. Belə getsə, bədnamcasına məğlub olacağıq.

Nerses gəlir.

Nerses: Cənab Ohancanyan, Azərbaycandan olan casuslar xəbər verirlər ki, Gülbaharlı və Zeyvədəki Azərbaycan döyüşçülərinin silahı qurtarıb. Onlar arxadan kömək üçün qüvvə gözləyirlər. Lakin qüvvə ləngidilir. Şəbnəmdə az canlı qüvvə qalıb. Kiçik bir zərbədən sonra onlar da döyüş səngərlərindən çıxıb geri çəkiləcəklər.

Ohancanyan: Bu məlumat inanaqımı?

Nerses: Hazırda başqa yolumuz da yoxdu. Həm də biz döyüşçülərimizin əhvali-ruhiyyəsini aşağı da sala bilərik.

Ohancanyan: Təklifin?

Nerses: Azərbaycandan olan casusların məlumatını komandirlərə çatdırmaq. Onlar vəziyyətdən xəbərdar olsunlar. Bir də Gülbaharlı və Zeyvəyə az da olsa, qüvvə göndərək. Onlar Azərbaycan döyüşçülərinə müəyyən zərbələr endirsinlər. Silahsız döyüşçülərin geri çəkilməkdən başqa yolu olmayacaq. Gülbaharlı və Zeyvəni tez ələ keçirib, Şəbnəmə doğru irəliləyərək.

Ohancanyan: Yaxşı, onda Musikyanı döyüş bölgəsinə yola salaq, getsin. Vəziyyəti komandirlərə açıqlasın.

Nerses: Oldu.

Musikyanla Nerses kabinetdən çıxırlar. Ohancanyan otaqda gəzişir. Nerses qayıdır.

Nerses: Göstəriş verildi. Hər şey plan üzrə gedir. Narahatçılıq üçün əsas yoxdu.

Kahyanla Gülyan gəlirlər. Gülyan əsəbidi.

Ohancanyan: Vəziyyət necədi, mayor?

Kahyan: Bizə kiçik köməkdən sonra Gülbaharlı və Zeyvədə Azərbaycan döyüşçüləri geri çəkilməyə başladılar. Onların silah və ərzaqları yoxdu. Əmr verin biz qarşıdakı yaşayış məntəqələrinə doğru irəliləyək. Firsətdi.

Nerses: Yox! Biz Azərbaycandakı dayaq nöqtələrimizlə hələ razılaşmamışıq. Tələsmək olmaz. Onlar tədricən özləri Azərbaycan torpaqlarının işğalına şərait yaradacaqlar.

Gülyan: Azərbaycandakı casuslar da, elə siz də vicdanını itirmişlərsiz.

Nerses: Bəsdi, Gülyan! Az danış! Səni məhv edəmə!

Gülyan: Namus, qeyrət itən yerdə hər şey olar, Nerses!

Qoçaryan gəlir. Ohancanyan ona tərəf gedir.

Ohancanyan: Nə xəbər?

Qoçaryan: Gülbaharlı və Zeyvəni erməni döyüşçüləri aldılar.

Nerses: Erməni döyüşçüləri almadılar. Azərbaycandan olan dayaq nöqtələrimiz həmin yaşayış məntəqələrini bizə satdılar.

Qoçaryan: Nə fərqi?

Nerses: Fərq? Gərək onu qana biləsən!..

Musikyan sevincək halda gəlir. Nerses onu qabaqlayır. Sevincdən gözləri parıldayır.

Musikyan: Şəbnəm alındı.

Ohancanyan Nersesi qucaqlayıb təbrik edir. Sonra stolun üstündəki konyak şüşəsindən qədəhlərə süzür. Hərə bir qədəh götürür.

Ohancanyan: Gələcək böyük qələbələrin şərəfinə!

Pauza

Gülyan: Yox! Ohancanyan! Sizin sevinciniz çox sürməyəcək! Bu gün canfəşanlıqla içdiyiniz o qədəhlərdəki konyak deyil, göz yaşlarıdır. İnanıram ki, onlar ermənilərin gələcək nəsillərinin gözlərindən damcı-damcı töküləcək. Azərbaycan xalqı öz içərisindəki xainlərin hər birinə layiqli cəzasını verəcək! Özü də ayağa qalxacaq! Bu gün sizin işğal etdiyiniz torpaqları geri qaytaracaq. Onda ermənilərin gələcək nəsilləri ata-babalarının nankor əməllərindən xəcalət çəkəcək! Bu gün Sizin tökdüyünüz nahaq qanların əvəzini gələcək nəsillərimiz özləri verməli olacaqlar! Qan girdabında batacaqlar! Bizə istilaçı, qarətçi, qəsbkar deyə lənətlər yağıdıracaqlar!

Ohancanyan: Kəs səsini, alçaq! Millətin, xalqın düşməni!
(*Tapançanı çıxarıb Gülyanı vurur.*)

Gülyan: Ah, namərd! Bu əməllərinizlə siz quldurlar həqiqətin ağzına daş basa bilməzsiz. Tarix qarşısında cavab verəcəksiz.

Lənət sizə, min lənət!!!

Gülyan ölür. Ohancanyan Gülyanın cəsədi üstündən addayıb keçir. Hamı çəkilib gedir.

1999

Əl əli yuyar...

(Altı şəkilli pyes)

İştirak edirlər:

Sədr	— 70 yaşında bir kişi, professor,
Elmi katib	— 60 yaşında bir kişi, professor,
Mərcanlı	— professor,
Zalov	— professor,
Əmənov	— professor,
Dissertant	— 50 yaşlı bir kişi,
Güdazov	— professor,
Yığanov	— professor,
Sığalov	— professor,
Qapanov	— professor,
Gülməliyev	— professor,
Zülfüqarlı	— professor,
Nəzirə	— təzə aspirant,
Tamam	— köhnə aspirant,
Fərid	— cavan oğlan,
Şeyda	— qırx yaşlı qadın,
Xatın	— cavan qız,
Bahar	— elmi işçi, otuz beş yaşlı qadın,
Məsmə	— iyirmi beş yaşlı laborant,
Polis mayoru	
Polis serjantı.	

I şəkil

Şöbə. Professor Əmənov kabinetində əyləşib yazı-pozu ilə məşğuldur. Təzə aspirant Nəzirə kabinetə daxil olur. Əmənovla əl verib görüşürlər. Professor aspiranta əyləşmək təklif edir. Nəzirə əyləşir. Əvvəl sıxıla-sıxıla, sonra naz-qəmzə ilə professorla söhbətə girişir.

Əmənov: Eşidirəm, xanım, nə yaxşı gəlmisiz?

Nəzirə: Professor, istəyirəm mənim elmi rəhbərim siz olasız.

Əmənov (Özünü çəkərək): Mənim aspirantım çoxdu. Əlimdə keyli yarımçıq işlərim var. Bir sözlə, iş çox, vaxtım az. Ona görə də mən söz vermirəm.

Nəzirə: Axı, professor!

Əmənov: Özünüzə başqa rəhbər tapmanız məsləhətdir.

Nəzirə: Kimi məsləhət bilərdiz?

Əmənov: Mən heç kimi. Bilirsiniz, xanım, adamlar çox korlanıb. Sonra bir şey-mir şey olar, mən əldə qalaram.

Nəzirə: Bir şey-mir şey nədi, professor?

Əmənov: İncidilərsiz! Yola getməzsiz. Rəhbərlərin hərəsi bir ağılda olur. Kimisi maddi, kimisi mənəvi, kimisi də həm maddi, həm də mənəvi tələbatının ödənməsini istəyəcək.

Nəzirə: O nə mənə şeydi, professor?

Əmənov: Get oxu, öyrən, gör nədi?.. Dünya mehvərindən qopub...

Nəzirə: Heç nə anlamıram.

Əmənov: Alim olmaq istəyəsən, özün də anlamaz olasan. Gülməli deyilmi?

Nəzirə: Çalşaram professor.

Əmənov: Get, fikirləş. Hansı döşünə düşür, dəqiqləşdir, son-

ra gəl.

Nəzirə: Professor, məni dağa-daşa salmayın, Onsuz da sizdən əl çəkən döörəm.

Əmənov (*Saymazyanə*): Yek sözümlü dedim. Bax işinə.

Nəzirə (*nazlanaraq*): Adamı göz açmağa qoymursan. Başla-yaq sonrasına baxarıq.

Əmənov: Elə şərtləşək xırmanda yabalaşmayaq. Saçı ölünlün üstə kəsərlər.

Nəzirə: Professor, siz də yaman şeysiz ha... Deyirdilər inanmırdım.

Əmənov (*Gülümsünərək*): Necə yəni?

Nəzirə (*göz qaş oynadaraq*): Seks-meks məsələsi.

Əmənov: Yavaş danış eşidən olar.

Nəzirə (*Göz-qaş oynadaraq*): Eşitsinlər də.

Əmənov: Hal əhlisən. Firsəti fota verənə oxşamırsan. Arxanda möhkəm əl olmalıdı. Yoxsa bu işdə...

Nəzirə: Söz verirənsən?

Əmənov: Verirəm. Ancaq...

Nəzirə: Nə ancaq?

Əmənov: Soğan olsun, nəğdi olsun.

Nəzirə gülümsünərək çiyinlərini çəkir. Əmənov ayağa qalxır. Stoldan aralanıb, Nəzirədən ilk öpüş götürmək istəyir. Nəzirə onun qolları arasından çıxıb nazlana-nazlana gedir. Əmənov qayıdıb stolda əyləşir. Sevincək halda qələmi götürüb oynatmağa başlayır. Qapı açılır. Otuz yaşlı olar-olmaz Tamam içəri girir. Əmənovla qucaqlaşdıb öpüşürlər.

Əmənov: Nə yaxşı gəldin? Balam, gedəndə bir dəfəlik gedi-rirsən. Xəbərdarlıq da eləmirsən. Rayonda nə var, nə yox?

Tamam: Əl telefonunuza zəng çaldım, bağlı oldu. Sonra da imkan tapmadım sizə məlumat verəm.

Əmənov: Neçə gündü nigaranam, yerə-göyə sığmıram. Düşünürəm, balam, bu xanım harda qaldı?

Tamam (*göz-qaşla Nəzirəni göstərərək*): Rayondan gələndə...

Əmənov: Saxlama de. Özümüzünküdü. Təzə aspirantdı.

Tamam: Əla!.. Bir az pay-parsa... Kiçik hədiyyə...

Əmənov: Əziyyət çəkmisən, özün mənim üçün ən yaxşı hədiyyəsən?..

Tamam (*Naz-qəmzə ilə*): Hə, az qala unudacaqdım (*çantasından konverti çıxararaq kitabın altına qoyur*). Qalanı da müdafi-yədə...

Əmənov: Çalış gecikdirmə.

Tamam: Oldu (*Göz-qaş oynadaraq*). Mən gedirəm axşama qədər.

Tamam gedir:

Nəzirə: Əcəb öyrəncəliidi.

Əmənov (*iki mənalı*): Bazar iqtisadiyyatıdı.

Nəzirə: Hamısı?..

Əmənov: Hə... O da, bu da... Ağı da, qarası da... Narahat olma. Tamam necə sən də elə.

Əmənovla Nəzirə danışıq-danışıq otaqdan çıxırlar.

II şəkil

Əmənovun evi. Alimin qızı Xatun və oğlu Fərid stolun ətrafında əyləşiblər. Əmənov otağa daxil olur. Salam verib divanda oturur. Arvadı Şeyda ərinə çay gətirir.

Xatun (*Qardaşına*): Fərid, sən dərsələrini niyə oxumursan?

Axı görün-bilən deyir: — Fərid professor oğludu.

Pauza

Fərid: Əh, nə professor? (*Atasını göstərərək*) Atam kimi professordan qəssab yaxşıdı. Atamın cibində siçanlar oynadır. Özü də arxasın yerə vurmur. Fəxrlə deyir: mən professoram, ha... ha... ha... Mənim professoruma bax ey. Az qala...

Şeyda: O nə danışığıdı, Fərid?

Fərid: Düz deyirəm də.

Əmənöv: Sağ ol səni, Fərid (*Üzünü arvadına tutaraq*). Bu, yenə çəkib?

Şeyda: Yox, vurub.

Əmənöv (*Üzünü Fəridə tutaraq*): Nə tez qudurdu, əə? Həriyə bir cürə qəmiş olub, ağzının çörəyini güc-bəla ilə çatdırıram. Yekə oğlansan. Bir tərəfdə iş-güclə məşğul olmaqdan, üçdən-beşdən qazanmaqdan utanmırsan, hələ dilin də var? Məni qəssaba, nəyə-nəyə oxşadırsan?

Xatın: Ata, pulsuz professor içi boş qarğızdı. İndi komersant, biznesmen moddadı.

Şeyda (*gülərək*): Nə deyirik, a qızım, sən biznesmenə, ya komersanta ərə gedərsən. Ləzzətini də görərsən!..

Fərid: Anam da öz arşınından dəm vurur. Ay ana, nə qoyub, nə danışır? Avam-avam danışma. Biznesmen, komersant professor qızı almaz.

Xatın: Niyə, qadan alım?

Fərid: Necə niyə? Professorun nəyi var? Gop-kələyi. Rəhmətlik Sabir necə demişdi?

Pulsuz kişi insanlığı asanmı sanırsan?

İnsan olanın cahı-cəlalı gərək olsun!

Əmənöv: A bala, onu Sabir XX əsrin əvvəli üçün deyib.

Fərid: Kişinin yazdıqları, bütün zəmanələr üçündü, ata.

Xatın: Həm də müsəlmanlar üçün.

Fərid: Ata, mənə pul lazımdı.

Əmənöv (*Acıqla*): Pul var?.. Tökülüb çölə, sən də gedib yığasan.

Fərid: Yekə kişisən. Həmişə ağlayırsan. Nifrinlik eləmə. Bəlkə mən boyda oğlunu da inkar eləyəsən. Mənə nə dəxli, pulun var, yoxdu. Verəcəksən, vəssəlam.

Xatın: Fərid, dayan görək. Əvvəlcə mənim çəkmələrimin pulun versin, sonrasına baxarıq. Özün bilirsən, neçə gündü nisyə almışam.

Əmənöv: Çox nahaq, sən qaytar çəkmələri...

Şeyda: Aa... Elə də şey olar? Neçə gündü yazıq qız çəkmələri geyinir. Bəlkə hələ altı da qopub.

Əmənöv: Yoxdu... Qaytarın!

Fərid: Kişi, boğazını cırma. Xoşluqla pulu ver, yoxsa...

Əmənöv: Mənə hədə gələn hələ anasından olmayıb. Dəli olmusan nədi?!

Fərid: Dəli özünsən. Bizi dünyaya necə gətirmisiz, elə də tələbimizi ödəyin.

Şeyda: Fərid!

Xatın (*anasına*): Düz deyir də. Nə Fərid, Fərid salmısan? Dinmirik, danışmırıq, bizi dovşan yerinə qoymayın.

Əmənöv (*Üzünü arvadına tutaraq*): Bəxtimizə bax eey. Allaha mürvətədi bir qızın olsun, bir oğlun, onlar da tanrılarına təpik atsınlar. Valideynlərini tanımasınlar?

Pauza

Xatın (*Üzünü anasına tutaraq*): Atam nə deyir? Bəs kimdi bizim valideynlərimiz?

Şeyda: Əşi, əsəbləşib. Sözdü deyir də. Bəyəm, açığı-giciyini diliylə də çıxmasın.

Fərid: Aa... Belə söz olar? Bəlkə doğrudan da...

Əmənöv: İşə düşmədim. Gör, nə nəticə çıxardılar. İndi də

ölünü qoy, dirini ağla.

Fərid: Əşi, çox danışma cibləri çöör görək nə var?

Əmənöv: Açın qulaqlarınızı eşidin, pul yoxdu. Hər gün şapalaqla üz qızardıram. Lap olsa da... Çəkmələri də qaytarın!

Xatın (Fəridə): Lap həddini aşır haa...

Əmənöv (ə səbləşir): Qanacaqsızlar, içim özümü yandırır, çölüm özgəni. Günahların hamısı ananızdadı. Nə töküb aşımıza, o da çıxıb qaşğımıza. Ağzımıza ağ da gəldi deyirsiz, qara da.

Şeyda: Nə ana, ana salmışan? Öz əməlini.

Əmənöv: Aydındı.

Fərid atasına yaxınlaşır. Əlini qəflətən atasının şalvar cibinə salıb pul çıxarmaq istəyir. Bunu görən Xatın qardaşına köməyə gəlir. Şeyda ərini uşaqlarının əlindən almaq üçün onların üstünə atılır. Əmənöv əlləri ilə ciblərini tutur. Gözlənilmədən ayaqları büdrəyir. Evin ortasına yıxılır. Fərid əlində bir çəngə pul ayağa qalxır və tələm-tələsik evdən çıxır. Əlinə pul keçməyən Xatın ağlayır. Əmənöv ayağa qalxır. Şalvarının qıçını altdan-yuxarı sökülmüş görüb yan otağa qaçır.

Şeyda: Aa... Bu ki biabırçılıqdı? Uşaqlar kişinin şalvarını çıxartdılar. Görən, bilən, bizə nə deyər?

Şeyda ilə Xatın Əmənövün ardınca gedirlər. İşıq söniür.

III şəkil

Şura zalı adamlarla doludu. Müdafiə şurasının sədri, müavini və elmi katib rəhbərlik üçün qoyulmuş stullarda əyləşiblər. Sol tərəfdə xitabət kürsüsü qoyulub. Sədr zalı nəzərdən keçirib elmi katibə tərəf əyilir, qulağına nə sə pıçıldayır. Elmi katib çiyinlərini

çəkir. Sədr üzünü zala tutur. Sonra ayağa qalxır.

Sədr: Hörmətli Şura üzvləri! Xanımlar və cənablar! Nəzərinizə çatdırım ki, Müdafiə Şurasının on beş üzvündən bugünkü müzakirədə yeddisi iştirak eləyir. Professorlardan Mehrəliyevlə Şakərli zəng çalıb məndən izn alıblar. Səslərini mənə həvalə eləyiblər. Özləri də tapşırıblar ki, dissertantı axırda onların əvəzində qucaqlayıb öpüm. Professor Qulam Qulamoviç bir az bundan əvvəl səsinə verib getdi. Şura üzvlərindən iki nəfərin ardınca dissertant maşın göndərib. Onlar da müdafiədən sonra ziyafətə gələcəklər. Beləliklə, kvorum var. Nə təklif eləyirsiniz? Müdafiə şurasının iclasına başlaya bilərikmi?

Səslər (Yərbəyerdən): Başlanılsın!..Başlanılsın!..

Sədr: Gündəlikdə iki məsələ durur. Biri cari məsələdi. Etiraz eləməsəniz onu əvvələ keçirək. Sonra ikinci məsələnin — namizədlik dissertasiyasının müzakirəsinə başlayaq.

Səslər (Yərbəyerdən): Əla... Olsun... Lap yaxşı... Məsləhət-di...

Sədr: Elə isə cari məsələnin müzakirəsinə keçirik. Yadınızdadırsa, keçən iclasda Səlimova Sura Sübhan qızının “Elmdə xeyirxahlıq əxlaqi zərurətdi” mövzusunda namizədlik dissertasiyası ilə tanışlığı hörmətli professor Mərcanlıya tapşırırdıq. Ona görə də əsərin Müdafiə Şurasının profilinə uyğunluğu, rəsmi opponətləri və aparıcı müəssisə barədə fikrini bildirmək üçün sözü professor Mərcanlıya veririk. Buyurun, professor!

Mərcanlı (Xitabət kürsüsünə qalxır. Zalı nəzərdən keçirir. Sonra özündən razı halda gülümsünür): Cənab sədr! Şuranın hörmətli üzvləri! Mən Səlimova Sura Sübhan qızının hazırladığı yüksək səviyyəli namizədlik dissertasiyasını diqqətlə oxudum. Açığını deyim ki, valeh oldum. Təvəqqe edirəm. Dostlar məndən inciməsinlər. Son dövrdə belə bitkin dissertasiya yazılmayıb. Ondan öyrəniləsi çox şey var. İstərdim gənclər bu əsəri döndə-dönə oxusunlar və özləri üçün nəticə çıxarsınlar. Acizənə

halda sizə yalvarıram. Dissertasiyanın adına fikir verin (*əsərin adını deyir*) “Elmdə xeyirxahlıq əxlaqi zərurətdi”. Görürsünüz mü? Humanist bir mövzu! Özü də yığcam, lakonik, aydın, dərk olunan!.. Əsər Şuranın profilinə, avtoreferat əsərin məzmununa tamamilə uyğundu. Qeyri-təvazökarlıq olsa da, utanmazlıq elə-səm də, üzüm ayağınızın altına, istərdim ki, icazənizlə bu dissertasiyanın opponentlərindən biri mən özüm olum. Dissertantla da razılaşmışam. İkinci opponent bu sahənin görkəmli tədqiqatçısı, professor Qəmbər Qəmbərini, aparıcı müəssisə Lənkəran universitetini təklif edirəm. Bilirsiniz ki, dissertant da Lənkəranlıdı.

Pauza

Sədr (*Əsəbi halda*): Adə, saxla!... Zibilini çıxarma!.. Bir balaca imkan verən kimi, görürsünüz də, professor quş buraxır. (*Sədr üzünü zaldakı Şura üzvlərinə tutaraq*) Nə təklif var? Professorun dediklərini nəzərə ala qmı?

Səslər (*Yerbəyerdən*): “Nəzərə alınsın”. “Təsdiq olunsun”.

Zalov: Özünə yaxşıca yer elədi Mərcanlı.

Əmənöv: Üç yüz ABŞ dolları düşdü irəli.

Zalov: Zalım oğlu yapışdığı yerdən qan çıxarır. Qoparmasa, əl çəkməz.

Əmənöv (*Zalova*): Düz deyirsən, Mərcanlı heç nədən bir şey eləyəndi (*Əlini qaldıraraq*). Hörmətli sədr, icazənizlə. Fikrimi bildirmək istərdim.

Sədr: Buyurun, professor Əmənöv.

Əmənöv: Məncə qohumdan opponent olmaz.

Elmi katib: Boş şeydi. Siz deyən sovet cəmiyyətində — keçmişdə qaldı. İndi müstəqil ölkəyik. Öz qanunlarımız, işə öz yanaşma tərzimiz var. Yəni müsəlman sayığı. Atalar necə deyib? “Əvvəl məscidin içi, sonra çölü”.

Yerbəyerdən səslər qalxır. Qarışıqlıq yaranır.

Sədr: Sakit, cənablar! Sakit!.. Kim Mərcanlının təklifinə razıdı, rica edirəm əlini qaldırsın.

Hamı əlini qaldırır.

Elmi katib (*Səsləri sayır*): Bir... üç... beş... on bir... on beş.

Sədr: Adə, saxla!.. Adə, saxla!.. Zalda cəmi yeddi nəfərik... On beş hardan oldu?

Elmi katib: Bağışla, sədr.

Sədr: Əleyhinə.

Elmi katib: Yoxdu.

Sədr: Bitərəf.

Elmi katib: Yoxdu.

Sədr: Təklif yekdilliklə qəbul olundu.

Arxa planda işıq zəifləyir, ön planda gurlaşır. Şöbə. Laborant Məsmə Əmənovanın stolunun tozunu alır. Nəzirə ilə Tamam şöbəyə daxil olurlar.

Məsmə (*Sevincək halda*): Nə yaxşı tez gəldiz? Bayaqdan işsiz-gücsüz darıxıram.

Tamam: Niyə ki? Cavan qızsan. Sən də bir dissertasiya mövzusu seç. Otur işlə. Bir neçə ilə müdafiə elə.

Nəzirə: Tamam düz deyirsiz. Boş-bekar papağını günə yandırırma? Bir halda ki, burda işləyirsən, istifadə elə də. Bu qədər professorun hərəsindən bir şey öyrənsən...

Pauza

Məsmə: Əh... İstəmirəm. Rədd olsun o yana. Professorlar bilsələr, dissertasiya üzərində işləmək istəyirəm, hərəsi bir yolla mane olacaq, sonra da başlayacaqlar, pay-para, rüşvət istəməyə. Ən axırda da eşq-namə oxuyacaqlar. Elə ki, məqsədlərinə nail olmadılar, onda da az qala səni tanımayacaqlar.

Nəzirə: Dilini şirin elə də.

Tamam: Birtəhər yola getmək, o üz-bu üzlərinə keçmək lazımdı.

Məsmə: Yox, bacı. Mən çoxdan burda işləyirəm. Bunların dabbaqda gönlərinə də bələdəm. İstəklərinə nail olmasalar... Sizdən əvvəl Sima, Tuqra, Maya, Tələt bu şöbənin aspirantları olublar. Tuqra ilə Tələt aspiranturayı atıb getdilər. Yazıq Tuqra dedi ki, mənə ailə lazımdı. Belə yolla alim olmaq yox.

Nəzirə: Necə yolla?

Məsmə: Elə danışsən, lap bişmiş toyuğun gülməyi gəlir. Guya gündə yüz oyundan çıxan sən döörsən.

Tamam (*Qımışaraq*): Hələ bu təzədi.

Məsmə: Hə təzə (*əlini göyde oynadaraq*) gec gəlib tez öyrənəndi.

Nəzirə: Nəyi?

Məsmə: Nəyi? Nəyi? Atdı-tutduları... Parta-partları. Yenə deyim?

Tamam (*Özünü çəkərək*): Yox, bacı! Mən neçə ildi, burda yam, sən deyənlərlə qarşılaşmamışam.

Pauza

Məsmə: Mənə yox da. Bəlkə Qapanovu da tanıyırsan? Hələ professor Əmənovu demirəm.

Tamam: Aa... Məni abırdan salma. Fil boyda atam, dövə boyda qardaşlarım... Bilirsən gəlib neyləyərlər?

Məsmə: Özünü yuyub yarpız üstə qoyma. Nə qardaş, nə ata.

Nəzirə: Əşi hansı əsrdə yaşayırdı. O hər kəsin öz işidi.

Nəzirə (*söhbətin səmtini dəyişərək*): Yaxşı, Simanın, Mayanın taleyi necə oldu?

Məsmə: Necə olacaq? Alim oldular. O gün Müdafiə Şurasının iclası idi. Professorlar guya çoxdandı onları görməyiblər, onlar üçün bərk darıxıblar deyə marça-murç düşdülər yazıqların üstünə.

Tamam: Ooy, üzünüzün suyu tökülsün.

Nəzirə: Ətim töküldü.

Tamam: İtin axmağı qaysavadan pay umar. Kim nə deyir, desin. Mən ki, düzəm.

Məsmə: Lap ziyarətə getməlisən. Ətəyində namaz qılmaq olar. Görək dalı necə çıxacaq.

Elə bu vaxt qapı açılır. Professor Əmənov içəri girir. Tamamın boynunu qucaqlayıb üzündən öpür. Nəzirənin burnundan yapışıb sıxır.

Əmənov: Sizi dovşan yesin (*Nəzirə və Tamam gülüşürlər. Məsmə altdan-altdan onlara baxır*). İşləriniz necədi?

Tamam: Yaxşıdı, professor.

Nəzirə: Mənim dissertasiya mövzum...

Məsmə (*İkimənalı*): Bir az fəal olmaq lazımdı.

Əmənov (*Məsmənin kinayəsini duyur*): Nəzəriyyəni çox yaxşıdı, Məsmə xanım. Arabir özünə də tətbiq elə.

Məsmə: Yox, professor. Kim arzusundadı Allah ona qismət eləsin.

Tamam (*Professora xoş getsin deyər*): Pişiyin ağzı ota çatmayanda murdar deyər.

Əmənov: Ha... ha... ha... Nə dedin?

Məsmə: Professor, lap müdafiə elədim, oldum Tamam, Sima, Maya, hələ başqalarını demirəm. Sonra nə olsun?!

Nəzirə (*İkimənalı*): Hava yamanca istidi.

Tamam: Hə... Mənim də havam çatışmır.

Məsmə: Nə qədər mən buradayam, çatışmaz da.

Əmənov: Belə getsə, burda ya sən işləyəcəksən, ya da mən.

Məsmə: Oğru, dəyyus sən. Düz mən. Hər halda... Məni məcbur eləmə ki, açıb sandığı töküm pambığı...

Əmənov (*Çəkinərək*): Zarafat eləyirəm, Məsmə xanım. Sən

buranın...

Tamam (*Professora xoş getsin deyə*): Aa... Sən lap davadavasan ki? Böyük-kiçik qanmırsan, dağ boyda professoru...

Məsmə: Onu özümüz bilərik. Çamadanında (*ikimənalı*). Sən get, dissertasiyana sığal çəkdir.

Əmənöv: Yaxşı qurtarın söhbəti (*O, üzünü Nəzirəyə tutaraq*). Mövzu barədə fikirləşmişəmmi?

Nəzirə (*çəkinə-çəkinə*): Professor, onu siz özünüz...

Əmənöv: Hə... Yaxşı... Məsmə xanım zalda tədbir olacaq. Tamamla siz zala gedin. Nəzirənin mövzusuna, planına baxım. Biz də gəlirik.

Tamam (*ikimənalı*): Hə gecikdirmə, işin içindən iş çıxar. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.

Məsmə ilə Tamam gedirlər. Əmənöv Nəzirəyə yaxınlaşır. Onu qamarlayır. Bu vaxt qapı açılır. Fira içəri girir. Nəzirə utana-utana geri çəkilir. Əmənöv pərt olur.

Fira: Bu nədi, az? Deyəsən, sən... Çaya çatmamış çırmannanlardansan!

Əmənöv: Fira, tanış olun, təzə aspirantdı. Mövzu müəyyənləşdiririk.

Fira: İşiniz avand olsun. Rəhbərlə aspirant bir olmadı ha, cənin üçün tüpür getsin.

Nəzirə: Bilirsiniz, xanım, mən professoru papıçkam kimi baxıram.

Fira: Hə, elə də bax. Böyük sözünə baxmayan ölüsün bozdar deyə çağırar.

Əmənöv (*qımışaraq*): Fira, nə görmüsən?

Fira: Heç nə! İşinizi görün, mən getdim.

Fira gedir.

Nəzirə: Biabır olduq, professor.

Əmənöv: Narahat olma. O da bu yolları çox keçib.

Nəzirə: Hə...

Əmənöv: Bə nədi? Biz də gedək tədbirə, qadası.

Nəzirə: Bəs mövzu?

Əmənöv: Tələsmə, vaxtımız çoxdu...

Ön planda işıq zəifləyir, arxa planda gurlaşır. Müdafiə zalı. Sədr elmi katiblə pıçıldaşır, sonra ayağa qalxır.

Sədr: Hörmətli Şura üzvləri! İndi də dissertant Hətəm Dəymədüşər oğlu Hətəmzadənin “Əli əli yuyar, əl də üzü” mövzusunda namizədlik dissertasiyasının müzakirəsinə başlayırıq. Şura üzvləri dissertasiyanın avtoreferatı ilə tanışdılar. Bilirsiniz ki, dissertasiyanın bu gün müzakirə olunacağı barəsindəki məlumat on gündən artıqdı ki, elanlar lövhəsindən asılıb. Dissertasiya və avtoreferat bir aydı ki, kitabxanaya təqdim edilib. İstəyənlər əsərlə tanış ola bilərlər. Nə təklif var? Müzakirəyə başlaya bilərikmi?

Səslər: Bəli!.. Başlanılsın!.. Əlbəttə!..

Sədr: Yaxşı, deməli belə... Hamı razıdı. Təvəqqe edirəm elmi rəhbər, rəsmi opponentlər və dissertant öz yerlərini tutsunlar (*Elmi rəhbər, rəsmi opponentlər sədrin sağ tərəfində əyləşirlər. Dissertant kürsünün aşağısında qoyulmuş stulda oturur. Sədr sözünü davam etdirir*). Hörmətli Şura üzvləri! Az qala unudacağdım. Nəzərinizə çatdırım ki, on yeddinci otaqda dissertant böyük səxavət göstərərək yüngülvari yemək-içmək hazırladıb. Orada cavan qızlar sizə xidmət göstərəcəklər. Süfrədə qara, qırmızı kürü, balıq, toyuq ləvəngisi, rus arağı, Göygöl konyakı, Çex pivəsi var. Meyli çəkənlər sakitcə, işi pozmadan həmin otağa gedib boğazlarını yaşlaya bilərlər. Xahiş eləyirəm normanı aşmayasız. Onsuz da müdafiədən sonra “Xəyal” restoranında böyük

ziyafət olacaq... Hörmətli Şura üzvləri! İndi də dissertantın tərcümeyi-halı ilə tanış etmək üçün söz elmi katibə verilir.

Pauza

Elmi katib (*Kürsüyə qalxır*): Möhtərəm Şura üzvləri! Dissertant Hətəm Dəymədüşər oğlu Hətəmzadə 1949-cu ildə Azərbaycanın dilbər guşəsi Ayşəndə təvəllüd tapıb. Orta təhsili doğulub-ərsəyə çatdığı kəndində alıb. Universitet qurtarıb. Respublikanın müxtəlif zonalarında on dörd məktəbdə müəllimlik eləyib. 1985-ci ildən həyatını Bakı şəhəri ilə bağlayıb. İki il tikintidə daşyonan, bir il Neftayırma zavodunda qapıçı, altı ay sürücü işləyib, 1989-cu ildən talkuşkada kiçik alverlə məşğuldu. Elə həmin vaxtdan da bu universitetin dissertantıdı. İki dəfə qaçış, bir dəfə təpikləşmə, bir dəfə də boks üzrə fəxri fərman alıb. Fəxri fərmanlar sənədlərə əlavə olunub. İstəyənlər tanış olub. O, dissertantlıq müddətində bir il azadlıqdan məhrum edilib.

Sədr: Adə, adə!.. Saxla!.. Sən lap işi korladın ki? Saxla!.. Yüz dəfə demişəm, lüzumsuz söz danışma!.. Yekə kişisən! Yekə adamsan!

Elmi katib: Oldu, möhtərəm sədr! Namizədlik minimumlarını verib. Hamısından da ona əla yazıblar.

Sədr: Adə, yazıblar yox. Alıb — desən dilin qurumaz ki. İşin içindən iş çıxarma! Təxribatla məşğul olma! Nə danışdığını qan!

Elmi katib (*Üzünü sədrə tutaraq*): Qandım, möhtərəm sədr! (*Zala tərəf çevrilir*). Dissertantın onlarla qəzet, üç jurnal məqaləsi, bir kitabçası çap olunub. Bütün sənədlər qaydasındadı. Dissertantın xobbisi dənizdə balıq ovlamaq, toyda-mağarda qol açmaq və bir də qoşa nağara çalmaqdı. Yeyib-içməkdi.

Sədr: Adə, yeyib-içməsin saxla! Başqa xasiyyətlərindən danış.

Elmi katib: Oldu! Hörmətli Şura üzvləri! İşlədiyi müəssisənin hörmətli direktorunun verdiyi xarakteristikadan bir cümləni

oxumaqla dissertant barədə fikirlərinizi bir qədər də durultmaq istəyirəm (*Xarakteristikadan cümləni oxuyur*). “Ürəyi geniş dissertant Hətəm Dəymədüşər oğlu Hətəmzadə qazanmağı bacarmadı, səxavətli idi, öz işini biləndi, hörməti, qaygını başa düşəndi, adama əl tutandı...” Hörmətli Şura üzvləri, güman edirəm ki, bu cümlə dissertant barədə hər şeyi özündə ehtiva edir...

Sədr: Elmi katibə sualı olan varmı?

Səslər: “Yox!”, “Aydındı!”

Sədr: Şura üzvlərini dissertasiyanın məzmunu ilə tanış etmək üçün söz dissertanta verilir. Buyurun, Hətəmzadə.

Dissertant: Hörmətli sədr! Möhtərəm Şura üzvləri! Məni yaxşı tanıyırsız. Sizin xeyirxahlığınızı heç vaxt unuda bilmərəm. Mənim elədiklərim sizin xeyirxahlığınızın yanında çox kiçikdi. İnanın, mən sizin xəcalətinizdən yenə çıxacam...

Sədr: Əsas mətləbə keç.

Dissertant: Hörmətli sədr! Sizin xidmətlərinizi deməsəm, sakit ola bilmərəm. Vicdanım məni heç vaxt rahat buraxmaz. Dissertasiyanın mövzusunu bəyəm bir zaman siz formalaşdırmamı siz? Namizədlik minimumlarını bəyəm sizin köməkliliklə verməmişəm? Bu işdə mənəvi atam professor Gülməliyevə də minnətdaram.

Sədr: Dedim, əsas mətləbə keç!

Dissertant: Mən sizə əl tutmuşam, siz də mənə.

Sədr: A bala... Abrımızı tökmə... Qələt eləmədik ki?!

Güdazov: Qoyun danışsın. Xahiş eləyirəm, dissertantın sözünü kəsməyəsiz.

Sədr: Sözünü kəsmirəm, professor. Mən istərdim çox vaxt aparmasın. Qoyduğu eksperimentlərdən və gəldiyi qənaətlərdən danışsın.

Dissertant: Hə... Cənab sədr! Sizi indi başa düşdüm. Geniş şəkildə deyirsiz də?!

Sədr: Nə iş görmüsən, ondan danış. Vaxtımız azdı.

Dissertant: Mən ölkənin rayon və kəndlərində üç mindən artıq adamla anonim anket sorğusu keçirmişəm. Bu sorğuda həm iqtidar, həm də müxalifət əhatə olunmuşdu.

Sədr: İqtidar, müxalifət adlarını çəkmə. Oturduğumuz yerdə bizi işə salarsan. Yerin də qulağı var.

Pauza

Dissertant: Oldu! Bu sorğuda bütün sahələrdən nümayəndələr vardı. Alimlər, həkimlər, müəllimlər, mühəndislər, fəhlələr, kəndlilər, hətta, uşaq bağçasının tərbiyəçiləri və uşaqlar əhatə olunmuşdu. Maraqlıdı ki, bu sorğuda iştirak edənlərin doxsan iki faizi “Əl əli yuyar, əl də üzü” məsələsini yüksək dəyərləndirdilər. Onu da bildirdilər ki, o, babalardan bizə qalan ən qiymətli mirasdı, çox yüksək mötəbər əxlaqi dəyərdi. Üç faiz üzümə gülüb çiyinlərini çəkdi, beş faiz isə cavab vermədən üzünü çevirib getdi. Təəssüf ki, onların da çoxu fərdi təqaüdçülər idilər... Diqqətinizə görə təşəkkür eləyirəm!

Sədr: Yaxşı. Aydındı. Dissertanta sualı olan varmı?

Professor Güdazov əlini qaldırıb söz istəyir. Sədr ona söz verir.

Sədr: Buyurun, professor Güdazov.

Güdazov: Hətəm Dəyməduşəroviç, öyrənmək istərdim ki...

Dissertant: Buyurun.

Güdazov: “Əl əli yuyar, əl də üzü” probleminin mexanizmini açma bilərsənmi?

Dissertant: Dissertasiya bəyəm texnika-zaddı ki, mexanizmi ola?

Sədr: Professor öyrənmək istəyir ki, dissertasiyanın əsas məğzi nədi?

Dissertant: Hə, indi başa düşdüm. Bunu açmaq üçün mənə ən azı iki gün vaxt gərəkdi.

Güdazov: Fikrini bir neçə cümlə ilə yığcam deyə bilməzsən?

Pauza

Dissertant: Bir halda ki öyrənmək istəyirsən deyim, professor! İnsanlar arasındakı münasibətlər tarazlığı. Yadında saxla ki, professor, hörmət heç vaxt bir tərəfli ola bilməz. O da alver kimi şeydi. Alırsan verirsən, yaxud, verirsən alırsan. Olur “Al-ver”...

Sədr: Başqa sualı olan varmı?

Güdazov: Mən qurtarmamışam suallarımı hələ, hörmətli sədr!

Sədr: Buyurun, professor!

Güdazov: Hansı elmi nəticəyə gəlmisən?

Dissertant: Mənə bu qədər sual verməkdə məqsədinizi başa düşmürəm. Axı siz mənim dissertasiyamda nə axtarırsız?

Sədr: Suala cavab ver. İşləri korlaya bilərsən.

Dissertant: Əvvəla, mənim qənaətlərimin hamısı elmidi. Avtoreferatı oxusaydız, bilərdiz. Oxumamı siz deyim: irəli sürdüyüm fərziyyə təcrübəyə düzgün tətbiq edilərsə, adamlar asanlıqla ünsiyyətə qoşular, bir-biri ilə tez dil tapa bilər. Ünsiyyət tapıldıqda günahsız öldürülmüş adamın da qanını batırmaq olar. Hə... Hə... Qanı da batırmaq... mümkündür...

Zalov: Əla! Əla! Əsaslandırılmaya söz ola bilməz.

Əmənöv: Dissertasiyanı neçə aya yazmışsınız?

Dissertant: Üç aya.

Əmənöv: Üç aya yazıb, on ilə müdafiə eləyirsiniz? Buna səbəb nədi?

Dissertant: Vaxtın azlığı. Başımın yeyib-icməyə qarışması. Başqa sözlə, lotuluq.

Zalov: Lotuluq yox! Burda işi korladın.

Sədr: Başqa sualı olan?..

Səslər (Yərbəyerdən): Çoxdu. Əşi “Bəsdi!”, “Kifayətdi!”, “Aydındı!”.

Sədr: Aparıcı müəssisədən və kənar müəssisələrdən rəylər

alınıb. Onlarla Şura üzvlərini tanış eləmək üçün söz elmi katibə verilir.

Elmi katib əlində bir dəstə kağız kürsüyə qalxır.

Elmi katib: Kənar rəylərin hamısı müsbətdi. Təkcə aparıcı müəssisənin rəyində kiçik irad və təkliflər var. İrad ondan ibarətdi ki, dissertasiyada tək-tək makina xətalılarına təsadüf olunur. Təkliflərdən birincisi odur ki, əsər gərək indiyədək çap olunaydı. İkincisi, dissertant bu tədqiqatı gələcəkdə genişləndirərək doktorluq dissertasiyası kimi formalaşdırsa, yaxşı olardı...

Sədr: İrad və təkliflərə münasibət bildirmək üçün söz dissertanta verilir.

Dissertant: Makina xətalı hazırda aradan qaldırılıb. Əsəri çapa təqdim eləmişəm. Bu dissertasiyanı gələcəkdə genişləndirəcəyəm. İrad və təkliflərinə görə aparıcı müəssisəyə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Sədr: Söz birinci opponent, professor Mərcanlıya verilir (*Mərcanlı kürsüyə qalxır*).

Mərcanlı: Hörmətli Şura üzvləri! Əsərin müsbət məziyyətləri barədə aylarla danışmaq olar. Doğrusu, mən Hətəmin bu boyda qabiliyyət, mərifət sahibi olduğunu bilməzdim. Mən əsərdə qüsur axtardım, açıqını deyim ki, tapa bilmədim. Bilirsiniz də, mən necə opponentəm?!

Səslər (*Yərbəyerdən tənəli səslər*): Bilirik! Bilirik!

Mərcanlı: Hə... Hə... Dissertasiyanı oxuyub, Hətəm Dəyməduşəroviçə heyran qaldım. Mən qəti əmin oldum ki, Hətəm Dəyməduşəroviç diplomsuz elmlər doktorudu. O, heç də bizdən əskik deyil. Onun nə bu müdafiəyə, nə də barəsində deyilən xoş sözlərə ehtiyacı var. Hörmətli dissertant yazdığı bu əsərə görə elmlər doktoru adı almağa layıqdi...

Güdazov: Bərəkallah, Mərcanlı! Əhsən sənə!..

Sədr: Deyəsən, opponentin tənqidi fikri yoxdu. Bəlkə dissertantın professoruna bir sözü var?

Dissertant: Əsəri oxuyub dərin təhlil etdiyinə görə hörmətli opponentim professor Mərcanlıya təşəkkürümü bildirirəm. Gördünüzümü, hörmətli opponent ideyalarımı yüksək dəyərləndirərək mənə elmlər doktoru alimlik dərəcəsi adı verilməsini təklif elədi. Hörmətli Şura üzvləri sizdən öyrənmək istəyirəm. Belə iş olar?

Yərdən səslər: Olar!!! Olar!!!

Dissertant: Cənab sədr, opponentin bu təklifi qəbul olunarsa, xəcalətinizdən yenə geninə-boluna çıxaram. Necə deyərlər: “Əli əli yuyar, əl də üzü”.

Sədr: Mən razı. Ancaq gəlin tələsməyək. Görək, ikinci opponent əsər haqqında nə fikirdədi. Professor Yığanovu eşidək. Buyurun, söz sizindi, Yığanov!

Pauza

Yığanov (*Əlindəki rəyi yuxarı qaldırıb*): Hörmətli Şura üzvləri! Müdafiə olunan yüz iyirmi səhifəlik dissertasiya barədə əlli səhifə həcmində rəy yazmışam. Onu oxuyub vaxt almaq istəmirəm. Nəzərinizə çatdırım ki, dissertasiyanın özü boyda rəy yazmaq olardı. Dissertant xalq, millət üçün qeyrət göstərib. Ulu xalqın ulu tarixindən süzülüb gələn qaynaqları tapıb, əxlaqi keyfiyyətləri böyük ustalıqla zərrə-zərrə üzə çıxarıb. Elmi ümumiləşdirmələr aparıb. Konkret nəticələrə gəlib. Mən deyərdim ki, Hətəm Dəyməduşər oğlu Hətəmzadənin hazırlayıb cəsərlə müdafiəyə təqdim etdiyi bu dissertasiya tarixdə yaşayacaq böyük hadisədi, Azərbaycan elminin inkişafına əvəzsiz töhfədi... Mən çox danışmaq istəmirəm. Məndən əvvəl çıxış edən hörmətli professor Mərcanlının təklifinə şərikəm. Bu dissertasiyanın müəllifi elmlər doktoru alimlik dərəcəsi adı almağa layıqdi...

Sədr: Hörmətli dissertantın sözü varmı?

Dissertant: Bəli! Var!

Sədr: Buyur.

Dissertant: Hörmətli Şura üzvləri! Əlahəzrət opponetlərim məni çox sevindirdilər. Doğrusu, mən bu Şura üzvlərindən belə də gözləyirdim. Atalar yaxşı deyib: “Zər qədrini zərgər bilər”. Həqiqi elmi, elm adamını qiymətləndirənlər var. Eşq olsun sizin kimi elm adamlarına! Eşq olsun bu Müdafiə Şurasının üzvlərinə!

Güdazov (Yerdən): Eşq olsun adamlarla dil tapmağı bacaran sən kimi dissertantlara!

Sədr: Xahiş eləyirəm, yerdən söz atmayasız, professor Güdazov. Şura üzvlərindən kim çıxış eləmək istəyir? (*Sədr zala göz gəzdirir. Sonra üzünü elmi katibə tutaraq*). Şura üzvləri hara getdilər, ə? Zalda onlardan gözümə dəyən yoxdu?

Elmi katib: Professor, Güdazovdan savayı Şura üzvlərinin hamısı bayaqdan on yeddinci otaqda boğazlarını yaşlayırlar.

Sədr (Üzünü elmi katibə tutaraq): Kaş Güdazov gedəydi. Bizi bu Güdazov rüsvay eləyəcək. Get o, qarınquluları çağır gəlsinlər. Müdafiədən sonra bəs restoranda neyləyəcəklər?

Elmi katib on yeddinci otağa gedib tez də qayıdır.

Elmi katib: Hamı keflidi, hörmətli sədr!

Sədr: Gələ bilməzlər? Gəlməsələr batdıq.

Elmi katib: Ayaq üstə güc-bəla ilə dururlar.

Sədr: Get, onlara de. Bizi rüsvay eləməsinlər. Növbə ilə gəlib çıxış eləsinlər. Yoxsa, Güdazov bizi aləmlə bir eləyəcək.

Elmi katib: Sədr! Bəlkə professor Güdazov çıxış eləsin.

Sədr: Adə, Güdazovu tanıyırsan? O gürzə kimi şeydi. Bayaqdan bəri ağzından zəhər buraxır. Çıxış eləsə, bilirsən nə fışqırıq qopacaq?! Get de, növbə ilə gəlsinlər.

Elmi katib gedir. Dərhal da professor Sığalovun qoluna girib

kürsüyə gətirir. Sığalov kürsüyə çıxır.

Sığalov: Hörmətli sədr! Bilirsiniz ki, bu dissertasiyaya görə Hətəm Dəymədüşər oğlu Hətəmzadəyə Nobel mükafatı da vermək olar. Onun rəhmətlik atası əliaçıq, çörəkverən adam idi. Ona bu gün elmlər doktoru rütbəsi verməliyik (*Ögüyür. Qusmaq istəyir*). Maşallah boy-buxunlu, cöngə kimi oğlandı... Burda vaxtınızı çox almıram. Qalanını axşam “Xəyal” restoranında danışaram. Mən təklif eləyirəm məsələni siz də uzatmayasız. Uzansa, işin içindən iş çıxı bilər. Çürüdün getsin.

Kürsüdən düşür.

Elmi katib çəkə-çəkə professor Gülməliyevi gətirir.

Gülməliyev (Kürsüyə çıxaraq): Alə, yekə kişisiz... Bəyəm Hətəmi tanıyırsız?! Qazısalar da, onun çörəyi qarınızdən getməz! On ildi dissertantdı. Bu illər ərzində neçə dəfələrlə sizin bığınızın altından keçib? Hə?.. Sizinləyəm, kişisiz, deyin də? Onu tənqid edəninin anasını... Mən Hətəmi hələ uşaqlıqdan tanıyıram. Onda həyəət-bacada tumançaq gəzirdi. Nəslinə, zatına bələdəm. Üç gözəl-göyçək balası var (*Üzünü uşaqlara tutaraq*). Baxın, necə də gözəldilər?! Zalda əyləşib, bizə baxırlar. Nə baxırsız, a qurumsaqlar, hə!.. Bəlkə qorxursuz? Ölməyib əminiz, siz xiffət çəkəsiniz! İnanıram, hamı Hətəmə səs verəcək! Əgər verməsələr...

Elmi katib çəkə-çəkə professor Qapanovu kürsüyə tərəf gətirir.

Sədr: Söz professor Qapanova verilir.

Qapanov (Çənəsi əsə-əsə): Hörmətli sədr! Möhtərəm Şura üzvləri! Cənablar və xanımlar! Mən bəlkə də burda Hətəmi ən az tanıyanlardan biriyəm. Deyərdim ki, o, Allahın ən sevimli

bəndəsidi, xoşbəxtlərin xoşbəxtidi. Bir sözlə, Hətəm orijinal adamdı. Fikir verin, Allahın ona bəxş elədiklərinə. Səhər yeməyi üçün otuz yumurta, günorta naharına yeddi-səkkiz piti, axşam isə bir qazan lobya, badımcan, yarım vedrə qatıq kifayət edər. Hər nahara əyləşəndə üç təndir çörəyi ötürür. Hətəmin boyu iki metr yarım, çəkisi yüz altmış iki kiloqramdı. Qırx səkkiz razmer ayaqqabı geyir. Ölkədə ən böyük papağı başına o qoyur. Ağı da, əsasən, yetərincədi. Hörmətli Şura üzvləri, hamınızı dissertanta səs verməyə çağırıram.

Güdazov (*İcazə almadan*): Lap qırmızı kitaba düşsədi ki.

Zalov on yeddinci otaqdan çıxıb zalda əyləşir.

Sədr: Çıxış eləmək istəyən varmı?

Zalov: Bəlkə, bir-iki kəlmə də mən deyim.

Sədr: Buyurun, professor.

Zalov: Doğrudu, mən dissertantla kirvəyəm. Elə düşünməyin ki, ona görə də Hətəm və onun dissertasiyası barədə tərif deyirəm. Əsla yox. Hətəm yaxşı kişidi. Dissertasiya yüksək elmi dəyərə malikdi. Bunu məndən əvvəl hamınız etiraf elədiz. Bir halda ki belədi, gəlin bu əsərin dövlət mükafatına təqdim olunması məsələsini yuxarı təşkilatlar qarşısında qaldıraaq. Belə olarsa, Ali Attestasiya Komissiyasında dissertasiyanın elmlər doktoru alimlik dərəcəsi səviyyəsində təsdiqi sürətlənər. İnanın mənə aidyyəti təşkilatlar Hətəmi tanısalər, əsərin böyük elmi əhəmiyyətini başa düşsələr, bizim bu Müdafiə Şurasına da ən azı təşəkkürlərini bildirəcəklər... (*Zalov kürsüdən düşür*).

Sədr: Güman edirəm ki, kifayət edər, çıxışlar kəsilsin.

Güdazov (*Ayağa qalxaraq*): Mənə söz verin.

Sədr: Nə danışacaqsan? On dəfə icazəli-icazəsiz yerindən qalxıb danışmısan.

Güdazov: Xahiş edirəm mənə söz verəsiniz! Yoxsa!..

Sədr: Nə yoxsa? Deyəsən, mənə hədə gəlirsən?

Güdazov: Dedim, mənə söz verin!

Sədr: Vaxt yoxdu. Onda iki dəqiqəyə fikrini tamamla.

Güdazov: Şura üzvləri boğaz yaşlayanda da, ondan əvvəl də, sonra da zalda əyləşib diqqətlə müzakirənin gedişini izləmişəm. Dissertantın hazırlığı, əsərin dəyəri və hamının mövqeyi mənə aydın oldu. Xəcalətdən az qala yerimdəcə ürəyim çatlayacaqdı.

Sədr: Yekunlaşdır!

Güdazov: Sözümlü kəsməyin. Demokratiyadı. Plüralizmdı. Ona görə də ürəyimdəkilərin hamısını söyləyəcəyəm. Hətəmin yaxşı oğlan, əliaçıq, səxavətli olmasının dissertasiyaya nə dəxli var?

Sədr: Yox, professor, düz danışmırsan. Əvvəla, demokratiyadı, plüralizmdı, nədi, onlar siyasət xatirinə deyilmiş gəlişi xoş sözlərdi. İkincisi, dissertasiyanın keyfiyyəti ilə yanaşı, dissertantın şəxsiyyəti, ləyaqəti də əsas şərtədi.

Güdazov: Bu Müdafiə Şurası neçə illərdi diplom satmaqla məşğuldu. Mənim sizə bir sualım var.

Sədr: Korladın, di yaxşı buyur, ver sualını. Ona özüm cavab verəcəm.

Güdazov: Müharibə bölgəsində torpaq satan hərbiçilərlə Müdafiə Şurasında diplom satan üzvlər arasında nə fərq var? Məncə, diplom satanlar daha şüurlu və ağır cinayətlər törədirlər. Çünki diplom satanlar professorlardı. Elə deyilmi, möhtərəm sədr?!

Sədr: Böhtanamı, şantajımı keçmisən, professor Güdazov? Bunun duruşuna bax! Allı-güllü qalstukuna bax!

Güdazov: Əvvəla, həqiqəti böhtan kimi qiymətləndirmək insani hisslərini itirməkdi, möhtərəm sədr! İkincisi, duruşum, qalstukum necədi? Onların işə nə dəxli var?

Sədr: Əcəb işə düşdük.

Güdazov: Bizim Müdafiə Şurasındakı liberallıq, rüşvətxor-

luq mizan-tərəzisində qoyulan nalayiq hərəkətlərimiz xalqa xəyanətdi.

Sədr: Konkret fakt?

Güdazov: Siz yaxşı bilirsiniz ki, ölkədə dissertasiya yazanlar və yazdıranlar dəstəsi peyda olub. Biz də beş on manat üçün abrimızı, həyamızı atıb, hər şeyə gedirik. Həmin dissertasiyaları şəxsən sizin rəhbərlik elədiyiniz Şurada realizə ilə məşğulub, cənab sədr!

Yığanov: Bu nə söz-söhbətdi? Təmiz adamları ləkələməyə cəhd göstərirsən. Özünü yığışdır, Güdazov.

Güdazov: Heç olmasa, sən danışma, professor Yığanov. Ayıbdı. Özün haqqındakı ictimai rəydən utan.

Yığanov: Adə, məni təhqir eləyirsən? Darıxma, plagiatçılığını sənə sübut elərəm. Diplomunu aldıraram.

Güdazov: Bax, onu bacarmayacaqsız!.. Ancaq mən...

Əmənöv: Professor Güdazov, səndən soruşuram: Şura üzvləri sənə bircə dəfə mane olublarmı? Yekə kişisən! Sən də adam tap, dissertasiya yaz! Biz də sənə kömək edib, onu ötürək!

Güdazov: Xeyr! Sən səhv eləyirsən, Əmənöv! Sən düşünən qədər də mən mənəviyyatımı itirməmişəm.

Qapanov: Güdazov, sən professor da, azərbaycanlı da deyilsən. Humanizmi olmayan insanın alimlik şərəfi, ləyaqəti də ola bilməz.

Güdazov: Əvvəla, məni təhqir eləməyin. İkincisi, mən sizin səviyyəyə enmək istəmirəm. Üçüncüsü də siz cavab verin: “Əli yuyar, əl də üzü” dissertasiyasına səs verməyi bəyəm şərəf, ləyaqət hesab edirsiniz?

Qapanov: Burda nə pis iş var ki?

Güdazov: Sizin tək düşünəndə heç nə.

Gülməliyev: Hörmətli Şura üzvləri! Mən Güdazovun həm namizədlik, həm də doktorluq dissertasiyalarının opponenti olmuşam. Əsərlərinə müsbət rəy vermişəm. Desin görək, mənə

hörmət eləyibmi?

Güdazov: Əvvəla, sən deyən mənada hörmət eləməmişəm. İkincisi, axı niyə də eləməliydim?!

Gülməliyev: Sən Allah onda bizi qarın ağrısına salma. Bu çətin dövrdə uşaqları güc-bəla ilə saxlayırıq. Mərdimazar olma, professor!

Pauza

Sığalov: Hörmətli sədr! Nəzərinizə çatdırım ki, professor Güdazovun eynəyi hər şeyi qara göstərir. Onu mən yaxşı tanıyıram. Deməqoqluq, intriqa, mərdimazarlıq professor Güdazovun qanına işləyib. O, harda işləyib, həmişə də belə qara, nalayiq yollar tutub (*Üzünü Güdazova çevirərək*). Yığışdır özünü, Güdazov. Biz aman verə bilmərik ki, təmiz, vicdanlı adamlara sən kimilər böhtan atsınlar. Onlara qara yaxsınlar. Möhtərəm sədr! Hörmətli Şura üzvləri! Artıq bəs elər Güdazovun nalayiq, böhtançı hərəkətləri. Biz onun fəaliyyətinə həmişə göz yummuşuq. Mən təklif eləyirəm: Professor Güdazovu Müdafiə Şurasının üzvlüyündən təcili kənarlaşdıraraq!

Mərcanlı: Mən də professor Sığalovun təklifinə şərikəm. Onun Şurada özünü apara bilməməsi, elm fədailərini təhqir etməsi və elmi səriştəsizliyi barədə Ali Attestasiya Komissiyası qarşısında məsələ qaldırılsın. Onun plagiatçılığı sübuta yetirilsin gərək.

Güdazov: Məni şura üzvlüyündən kənarlaşdırmaq üçün Ali Attestasiya Komissiyası qarşısında məsələ qaldıra da bilərsiz. Etirazım yoxdu. İstərdim, ictimaiyyət içərisində özünüze olan münasibəti öyrənəsiniz...

Sədr: Yəni necədi?

Güdazov: Bir qrup gözəl, göyçək qadınları dissertasiya yazmağa cəlb eləmək adı ilə onların ailələrini dağıdırsız.

Sədr: Tutaq ki, elədi. Sonra nə deyirlər?

Güdazov: Deyirlər: bizim işlədiyimiz universitetin ətrafın-

dan ötmək olmur?

Sədr: Niyə?

Güdazov: Bizim professorlar tutub salırlar adamları qapıdan içəri. Onların təhsilinin səviyyəsini, qabiliyyətini nəzərə almadan eləyirlər ya dissertant, ya da aspirant. Buna nə deyirsiniz?

Elmi katib: Lap ağ elədin, Güdazov. Daha mən sənə alimliyinə, professorluğuna şübhə eləyirəm.

Güdazov: Çox sağ ol. Səndən bundan artıq heç bir mərifət, ədə gözləmədim.

Elmi katib: Əşi, çox danışma. Bəs sənə təklifin nədi?

Güdazov: Elmi-tədqiqat işlərinin, dissertasiyaların hazırlanmasındakı neqativ tendensiya aradan qaldırılmalıdı. Mən başa düşə bilmirəm, heç bir elmi əhəmiyyəti olmayan, səviyyəsiz, köçürmə mövzular seçilərək necə təsdiq olunur? Yaramaz mün-təxabat təsərrüfatı yaradan dırnaqarası dissertasiyalar və onların avtoreferatları müdafiəyə necə çıxarılır? Cinayətdi bunlar!

Sədr: Onları sübut eləmək lazımdı, professor Güdazov! Unutma ki, sənə zəif, yaramaz sandığın dissertasiya mövzuları başqaları üçün məqbuldu, aktualdı, elmidi. Qulağında sırğa elə, saxla: biz belə işləmişik, belə də işləyəcəyik!

Güdazov: Bilirəm, hörmətli sədr! Sizin konvyer işləyir və işləyəcək də.

Elmi katib: Bəs sən nə bilirsən? Əgər Şura üzvləri zəif dissertasiya buraxsaydılar, Ali Attestasiya Komissiyasının “Prezidiumu” onu təsdiq etməzdi...

Güdazov: Hörmətli Şura üzvləri! Faciə ondadı ki, indiki dünyanın, müasir elmin bizdən nə istədiyini siz duymursuz, dərk eləmirsiniz.

Sədr: Şura üzvlərini təhqir eləyirsən, Güdazov. Səni məhkəməyə verə bilərik. Yığışdır özünü, səfehləmə.

Güdazov: Professor, mənə hədə gəlmə. Ən qatı plagiatçı sən özünsən. Görək, sən xəcalətindən danışmayasan... Elmi bataqlı-

ğa sürükləyən, onu məhv edən, ona “başdaşı” qoyanlardan biri və ən qatı cinayətkarı sənə özünsən!.. Sənə rəhbərlik elədiyən Müdafiə Şurasıdı. Nəticə də göz qabağında... Kəmiyyət göstəricisi qalxır, keyfiyyət göstəricisi kəskinliyi ilə aşağı düşür...

Sədr: Güdazov, aman ver, səsverməyə keçək.

Güdazov: Buyurun, özünüz bilərsiz. Mən sözümü dedim.

Sədr: Razılıq verirsən də, Müdafiə Şurasının iclasını yekunlaşdırmaq.

Güdazov: Mən kiməm ki? Şəxsən mən “Əl əli yuyar, əl də üzü” dissertasiyasına səs verməyəcəyəm. Belə dissertasiyaya səs vermək ən azı mənəviyyətsizliqdı.

Dissertant: Vermə.

Sədr: Üç nəfərdən ibarət hesablayıcı komissiya yaradılmalıdı. Şura üzvləri kimləri məsləhət bilirlər?

Gülməliyev: Mən professor Güdazovu təklif eləyirəm.

Güdazov: Mən namizədliyimi geri götürürəm.

Səslər (Yerdən): Professor Əmənov, professor Sığalov, professor Qapanov.

Sədr: Professor Əmənov, professor Şığalov, professor Qapanovun hesablayıcı komissiyaya üzv seçilməsinə kim razıdı, xahiş edirəm əlini qaldırsın.

Elmi katib səsləri sayır.

Elmi katib: Hamı leyhinə səs verdi. Əleyhinə, bitərəf yoxdu.

Sədr: Hesablayıcı komissiyanın sədri kimi məsləhət bilirsiniz?

Yığanov: Qapanov məsləhətədi.

Sədr: Etiraz yoxdu ki?

Səslər (Yerdən): “Yox!” “Xeyr!”

Sədr: Xahiş edirəm kənar adamlar zalı tərək eləsinlər.

Hamı zaldan çıxır. Səsvermə başlanır. İşiq sönür.

IV şəkil

Əmənövün evi. Arvadı Şeyda ilə Əmənöv divanda oturublar. Xatın onlara çay gətirir. Fərid otağa daxil olur.

Fərid: Eşq olsun sizlərə!

Əmənöv: Bu da təzə salam formasıdı?

Şeyda: Çəkəndə, vuranda hə.

Xatın: Qardaş, kefin yenə durudu, xeyir ola?

Fərid: Evlənirəm.

Xatın: Bilmək olarmı o bəxtəvər kimdi?

Fərid: Olar. Atamın təzə aspirantı Nəzirə xanım!

Əmənöv: Kəs səsini, nadan! Ondən sənə arvad olmaz.

Şeyda (təəccüblə): Niyə?

Əmənöv: Niyə? Niyə? Dedim olmaz. Deməli...

Xatın: Axı niyə? O ki gözəl-göyçək...

Fərid: Atama nə var, o istəsə, hərəyə bir qulp qoyar.

Əmənöv: Bala, hər gördüyünə adam vurulmaz. Dünən bir, bu gün iki. İmkan ver öyrənək. Görək əsli-nəsli kimdi? Nə karədi? Hansı yuvanın quşudu.

Fərid: Əə... Nə öyrənəcəksən? Onu sən alacaqsan, yoxsa mən? Mənim xoşuma gəlir, vəssalam. Hər nədi qəbulumdu.

Şeyda: Adə... Qız razıdı?

Fərid: Hə necə bəyəm?

Xatın: Əsas qızdı.

Əmənöv: Əşi... İşə düşmədik. Onu çıxar başından. Yoxsa...

Fərid: Nə yoxsa, ə? Qıraram hamınızı!

Əmənöv: Xox!... Qorxdum ha!..

Xatın: Ata, sən də qəribə adamsan. Əşi, sevir, qoy alsın da.

Əmənöv: Mənim xoşuma gəlmiş.

Şeyda: Yoxsa...

Əmənöv: Hə yoxsa... Bəlkə mənə onu tərs qılasan?

Şeyda: Soğan yeməmişən nə göynəyirsən?

Əmənöv: Başa düş... O, mənim aspirantımdı.

Fərid: Alə olsun da...

Elə bu vaxt qapı döyülür. Şeyda gedib qapını açır. Polis mayoru yanında serjant içəri daxil olur.

Mayor: Fərid burda yaşayır?

Şeyda: Bəli!

Hamı təəccüb içərisində ayağa qalxır.

Fərid: Eşidirəm, mayor.

Mayor (Üzünü Fəridə tutaraq): İzinə çoxdan düşmüşük.

Fərid: Niyə?

Serjant qandalı Fəridin qoluna vurur.

Əmənöv: Cənab mayor, niyə həbs elədiyinizi bilmək olarmı?...

Mayor: Narkomaniya alveri ilə məşğuldu.

Şeyda: Nə? Başımıza daş düşdü! Evimiz yıxıldı. Vay!

Xatın: Axı mənim qardaşım?..

Mayor: Qalanını polis şöbəsində danışarıq. Xudahafiz.

Polislər Fəridi aparırlar. Əmənöv nə edəcəyini bilmir.

Əmənöv: Əcəb işə düşdük. Bu da Nəzirə... Gedək görək... Hamı deyəcək professor oğlu...

Şeyda: İt qızının özündən qabaq zırhazırı gəlir. Fəridi qurtar-

maq lazımdı.

Xatın: Anam düz deyir.

Əmənöv: Polis pul lazımdı, Əmənöv yox.

Şeyda: Bə nə professorsan? Yerdən çıxart. Bilmirəm.

Əmənöv: Professor... Professor... Adım dəvəyə yükdü, dərd budur, özümsə, qarışqa da deyiləm.

Şeyda: Camaat da elə bilir bir kişisən.

Əmənöv: Nə olub kişiliyimə. İndi bəyənəmzsən də.

Xatın: Dava vaxtı deyil, ata. Fəridi polisin cəngindən qurtarmaq lazımdı.

Əmənöv: O, mənlik iş deyil. Getsin, cəzasını çəksin. Ağlı başına gəlsin.

Şeyda: Dəli olmusan nədi? Gədiyə paz çalarlar.

Xatın: Polislər adamı ağıllandırmırlar, ata, havalandırırlar.

Pauza

Əmənöv: Dünya pul üzərində qurulub, qızım. Onu qurtarmaq üçün bir əmək pul lazımdı, pul. Başa düşürsüz? Mən binəvanın hardadı o qədər pulu?

Şeyda: Bəs sənin adın-sanın. Yaxşısı budur, xoşluqla həll eləyək işimizi qırmayaq bir-birimizi. Allah bu nə həngamədi gəldi başımıza?

Əmənöv: Rüşvət olan yerdə nə ad, nə san, nə dəyər? Onlar keçən əsrdə qaldı.

Şeyda: Gedək.

Ata, qız və arvad otaqdan çıxırlar. İşıq söniür, səhnə qaralır.

V şəkil

Kabinet. Əmənöv kresloda əyləşib, jurnalı vərəqləyir. Məsmə ilə Tamam otağa daxil olurlar. Salam verib stulda əyləşirlər.

Məsmə: Professor, qızlar sizin cəddinizə nəzir deyiblər. Nəzirləri mənə verdilər ki, çatdırım sizə.

Məsmə əlindəki qəpikləri Əmənova uzadır. Əmənöv onları alıb öpür, sonra gözünün üstə qoyaraq.

Əmənöv: Allah, sən yetir.

Tamam: Professor, sizə nə vaxt nəzir deyirik, əlimiz götürür.

Əmənöv: Ürəkdən inansanız naümid qalmazsınız (*Tamam çantasını açır. Əmənova bir neçə qəpik verir. Əmənöv sevincək halda*). Nəzirə gözümə dəymir?

Məsmə: Darıxmayın hardasa, indi gələr (*ikimənalı*). O da sizə nəzir...

Tamam: Deyirəm, bəlkə...

Qapı açılır. Şöbənin əməkdaşı, hamiləlik dövrünü yaşayan Bahar içəri girir. Əmənöv ciddi görkəm alır.

Əmənöv: Xanım, işə niyə gecikirsiz?

Bahar: Professor, əgər yalan deyirəmsə (*əlini göbəyinə sür-tərək*), bunu salamat yerə qoymayım. Uşaqları yedirib-ıçirib evdən çıxınca, bir də görürəm vaxt keçib. İşə gecikmişəm. (*O, əlində kiçik qəzet bağlaması Əmənova yaxınlaşır*) Professor, xahiş eləyirəm, bunu qəbul eləyin.

Əmənöv (*Bağlamayı açaraq*): And-aman eləmək üçün əcəb yer tapmışan... Yaxşı, bu nə olan şeydi?

Bahar: Heç, elə belə, uşaq kalkotkasıdı.

Əmənöv: Mən bunu neyləyəcəm, xanım?

Bahar: Professor, özünü zəhmətə yaramaz, gələcəkdə nəvəniz geyər. Nə ziyanı var, götürün. Gücüm ona çatır.

Əmənöv (*Üzünü Tamama tutaraq*): Olar, Tamam xanım?

Tamam (*Məmnun halda*): Əşi, niyə olmur? İş necə tutsan, elə də gedər.

Pauza

Bahar: Utanmazlıq eləyirəm, uşağa sünnət toyu eləmək istəyirik, professor. Axşam uşağın atası ilə belə qərara gəldik ki, məclisin masabəyisi siz olasız.

Əmənov: Toy nə vaxtdı?

Bahar: Gələn şənbə.

Əmənov cibindən yaddaş kitabçasını çıxarıb baxır. Haçandan-haçana başını qaldırır.

Əmənov: Hə... hə. Mən boşam. Hələ ki bir dəvət almamışam. Sizin toyu yola verərəm. İnanırsız, Bahar xanım, mən hər toya gedən deyiləm. O gün qonşumuz mənə yalvardı, özü də beş yüz dollar verəcəyini dedi. Mən getmədim. İndi siz başqa adam deysiz. Neçə vaxtdı bir-birimizi tanıyırsınız.

Bahar: Çox sağ ol, professor.

Məsmə (istehza ilə): Deyirəm bu adamlarda da qəribəlik var ey. Əşi, masabəyi bir var nüfuzlu peşəkar professor ola, bir də var təzə-təzə cibildəyən uşaq-muşaq.

Tamam: Professor, doğrusu sizin tamadalığımıza vurulmuşam. Əşi, necə də gözəl maneərlər eləyirsiniz? Bahar xanım, dəvət eləsəniz də, eləməsəniz də, mən də o toya gələcəm.

Bahar: Sənin də adın siyahıda var. Özüm yazdırmışam.

Məsmə: Allah mübarək eləsin.

Dəhlizdə səs-küy qopur. Əmənov, Tamam, Bahar səsə otaqdan çıxırlar. Məsmə tək qalır. Bir azdan səs kəsilir.

Məsmə (Öz-özünə danışır): Şükür böyüklüyünə, Xudaya! Yaxşı deyiblər vallah, bu dünyanın işi, doğrudan da, qüllabıdır. Necə tutursan, elə də gedir. Deyən yoxdu, a bala, insafın olsun, bu millətə yazığın gəlsin. Elə götürək Əmənovları. Özlərini

ağıl, elm, mərifət sahibi sanan üzdənirəq bu alimlər iblisdi, dissertantlarısa maymaq. Əmənovlar başlarını piyləyib zorlayırlar mənəviyyatlarını bu zavallıların. Alırlar əllərindən əzab-əziyyətə qazandıqlarını bu sadələvlərin. Sonra da iblislər onlara əxlaqdan, mənəviyyatdan uzun-uzadı mühazirələr oxuyurlar. Zavallılar aldandıqlarını başa düşəndə keç olur. Kimdi günahkar? İblis? Yoxsa, şeytanın fitvasına uyan bəndə?

Məsmə stolun üstündəki jurnalı götürüb otaqdan çıxır. İşıq sönmür.

VI şəkil

Müdafiə zalı. Hesablayıcı komissiya öz işini yekunlaşdırır. Adamlar zala dəvət olunurlar.

Sədr: Səsvərmənin nəticələri ilə Şura üzvlərini tanış eləmək üçün söz professor Qapanova verilir.

Qapanov (Ayağa qalxır. Zalı nəzərdən keçirir. Sonra əlindəki vərəqdə yazılanları oxumağa başlayır):

Hörmətli sədr! Möhtərəm Şura üzvləri! Xanımlar və cənablar! Səsvərmənin nəticələri belə oldu: — Müdafiə Şurasının on beş üzvündən yeddisi iclasda iştirak edib. İki nəfər hörmətli sədrə öz səsinə etibar edib. İki nəfərin ardınca dissertant maşın göndərilib. İki nəfərin də yeri namələmdir. Bütün bunlara baxmayaraq, hörmətli dissertantın əleyhinə səs verən olmayıb. Bittərəf yoxdu. On üç nəfər lehinə səs verib. Dissertantı təbrik edirəm.

Zalı alqış səsləri bürüyür. Hamı dissertantı qucaqlayıb üz-gözündən öpür. Professor Güdazov qəhqəhə çəkir.

Sədr: Professor Güdazov, siz nəyə sevinirsiniz?

Güdazov: Hörmətli sədr! Nəzərinizə çatdırım ki, mən dissertanta səs verməmişəm. Bununla belə Müdafiə Şurasının on beş üzvündən iclasda yeddisi iştirak etdiyi halda, on beş nəfər dissertanta səs verib. Bərəkallah belə səs verməyə!..

Sədr: Necə? Necə? Adə saxla! Qapanov, tufağın dağılsın, bu nə daşdı başımıza saldı. Güdazov nə danışır?

Qapanov: Möhtərəm sədr! Nə daş, nə baş?

Sədr: Dissertanta neçə nəfər səs verib dedin?

Qapanov: On beş.

Sədr: Sən dəli olmusan, nədi? Adə, biabır olduq. Güdazov yarım saat keçməmiş açacaq sandığı, tökəcək pambığı.

Qapanov: Əşi, mən nə bilim. Yeşikdən on beş səs çıxıb. Mən də on beşini qeydə almışam.

Sədr: Adə de, öpüşləri saxlasınlar.

Elmi katib: Xanımlar və cənablar! Xahiş olunur öpüşləri müvəqqəti dayandırınız. Hesablayıcı komissiyanın işində kiçik texniki xəta baş verib.

Hamı yerindəcə dayanıb, çaşqın halda sədrin üzünə baxır.

Sədr: Tufağı dağılmış professor Güdazov başımızı elə xarab eləmədi ki bizdə ağıl qala.

Gülməliyev: Əşi, ağıl neyləsin? Bir də ki belə şeylər tez-tez olur. Keçən müdafiədə on beş əvəzinə, iyirmi bir səs verməmişdik? Protokolu təcili dəyişin getsin. Dissertantın qanını qaraltmayın.

Sədr (*Üzünü elmi katibə tutaraq*): Olar?

Elmi katib: Ay pir olmuş, niyə olmur ki? Bu boyda tədbiri deyə-gülə başa vurduq. Səsvermənin protokoluna düzəliş vermək nə böyük şeydi ki?

Sədr: Güdazov işin içindən iş çıxarmaz ki?

Elmi katib: Kimə nəyi sübut eləyə bilər ki?

Mərcanlı: Əşi, boş şeydi. İkisini çıxarın aradan, qalan düzəlir.

Güdazov: Əşi, elə müdafiənin, belə səsvermənin bu cür də nəticəsi olar da. Nədən çəkinirsiniz?

Sədr: Xeyr. Çəkinmirik. Hesablayıcı komissiyanın nəticələrini təsdiq etməliyik. Təklifiniz?

Səslər: Təsdiq olunsun.

Sədr: Xahiş eləyirəm əlinizi qaldırın. Lehinə altı. Əleyhinə bir nəfər, bitərəf yoxdu. Təbrik edirik. Öpüşlərə başlayın.

Şura üzvləri, qonaqlar dissertantı təbrik edirlər.

Sədr: Möhtərəm Şura üzvləri! Qapının ağzında maşınlar sizi gözləyir. Hamınız maşınlara əyləşin. Tədbir “Xəyal” restoranında davam etdiriləcək.

Arxada əyləşən ucaboy, dolu bədənli, qarabəniz, saçları səliqə ilə arxaya daranmış qırx-qırx beş yaşlı kişi ayağa qalxır.

Naməlum adam: Hörmətli sədr! Xahiş edirəm mənə də söz verəsiniz.

Sədr: Özünüzü təqdim edin.

Naməlum adam: Ali Attestasiya Komissiyasının məsul işçisi Zülfüqarlı.

Sədr (*Əvvəl çaşır. Özünü itirir*): Buyurun kürsüyə.

Pauza

Zülfüqarlı (*Kürsüyə qalxır. Zal sakitləşir*): Hörmətli sədr! Möhtərəm şura üzvləri! Ali Attestasiya Komissiyası Şurasının iclasında iştirak eləmək məqsədi ilə mənə məsul şəxs kimi bura göndərib. Mən əvvəldən axıradək iclasda iştirak elədim. Opponentlərin rəyini, bütün çıxışları, söylənilən irad və təklifləri həm

özüm eşitdim, həm də diktafona köçürtdüm. Nəzərinizə çatdırım ki, Şura üzvlərinin səxavətinə söz ola bilməz. Mən müdafiənin gedişini olduğu kimi “prezidiuma” çatdıracam.

Sədr: Çox sağ olun. Müdafiə şurasının üzvləri adından sizə də, “prezidiuma” da təşəkkürümü bildirirəm.

Səslər: Eşq olsun! Eşq olsun!..

Zülfüqarlı: Tələsməyin. Mən belə başa düşürəm ki, Güdazov sizə çox mane olur. Onunla əlaqədar Ali Attestasiya Komissiyası qarşısında məsələ qaldırmaq fikrindəsiz.

Səslər: “Bəli!” “Bəli!” “İşləməyə imkan vermir!” “Onu burdan kənarlaşdırın!” “Yoxsa, yığışib hamımız Ali Attestasiya Komissiyasına gəlməli olacağıq..”

Zülfüqarlı: Narahat olmayın. Ali Attestasiya Komissiyası hər şeydən xəbərdardı. Professor Güdazovun bütün fəaliyyətini araşdırıb...

Səslər: Əla!.. Lap yaxşı... Burdan tez rədd eləyin!..

Zülfüqarlı: Əsərlərini araşdırıb, elm sahəsindəki xidmətlərini üzə çıxarıb...

Səslər: Əla... Plagiatçıdı!.. Demoqogika ilə məşğul olur... Humanizmi yoxdu... Anonimşikdi... Antipotdy...

Zülfüqarlı: Cəsarətli fikirlərini, elmi ideyalarını nəzərə alaraq “prezidium” professor Güdazovu Ali Attestasiya Komissiyasında məsul vəzifəyə irəli çəkmişdir.

Sədr: Nə?

Əmənöv: Necə?

Qapanov: Batdıq ki.

Yığanov: Bu, nə danışır, ə?

Gülməliyev: Elə bil yuxu görürəm.

Sığalov: Yuxu niyə olur ki?

Sədr: Nə olar, lap yaxşı. Professor Güdazov da öz adamımızdı.

Elmi katib: Sizi təbrik eləyirəm, professor Güdazov.

Pauza

Zülfüqarlı: Doğrudur, Ali Attestasiya Komissiyasının “Prezidiumu” Şuraya inanıb, etibar edib təqdim etdiyiniz bir neçə dissertasiyanı təsdiqləmişdi. Bununla belə, onu da nəzərinizə çatdırmaq istərdim ki, sizin Şuranın keçən iki iclasında qəbul etdiyiniz qərarlar Ali Attestasiya Komissiyasının “Prezidiumunun” yığıncığında qüvvədən düşmüş hesab olunub. Əmin ola bilərsiniz ki, bu iclasın da qəbul etdiyi qərar ləğv ediləcək...

Sədr: Yalansa, mənə güllə dəysin. Ürəyimə dammışdı. Belə hırhahırın, elə də zırhazırı olar.

Qapanov: Ali Attestasiya Komissiyası səhvə yol verib.

Zülfüqarlı: Niyə?

Sığalov: Güdazov mərdümazardı. Axmaq adamdı.

Sədr (Əsəbi halda): Kəs səsini, sən özün axmaqsan, qanaqsızsan!

Sığalov: Düzdü.

Sədr: Tərbiyəsizsən.

Sığalov: Düzdü.

Sədr: Bir də belə qələt eləmə.

Sığalov: Oldu.

Zülfüqarlı (Sədrə): Siz ziyafətə gedin. Professor Güdazovla mən Ali Attestasiya Komissiyasına yollanaq.

Dissertant (Zalın qapısını bağlayaraq): Hörmətli Zülfüqarlı ilə professor Güdazovdan savayı, bir nəfərin də qapıdan çıxmasına imkan vermərəm.

Sədr: Niyə? Sənə nə oldu, a bala?

Dissertant: Aldıqlarınızı qaytarın geri! Yoxsa!..

Gülməliyev: Nə yoxsa?.. Bəlkə?..

Dissertant: Bəli!

Sədr: Vay! Evim yıxıldı, mən o qədər şeyi hardan qaytaracağam.

Elmi katib: Alə, bu nə gündü biz düşdük?!

Əmənöv: Adə, bu haranın gicidi. Bəyəm ölü dirilər?

Qapanov: İki yüz araç içmişdim, deyəsən, oğraş tökəcək gözümdən.

Sığalov: Səbr elə, Hətəm! Yaman günün ömrü az olar.

Zalov: Məni əsəbləşdirmə, kirvə!

Dissertant: Boş-boş danışmayın! Aldığınızı tökün stolun üstünə.

Sədr: Hətəm, oğul, özün verdin də.

Dissertant: Heç nə bilmirəm, heç nə də eşitmək istəmirəm.

Yığanov: Zəhər olub gələcək burnumuzdan aldıklarımız.

Mərcanlı: Bunun hamısı Güdazovun hoqqasıdır.

Pauza

Sədr (*Cibindən pul çıxararaq*): Üstümdə olanım budu. Al, qalanını da sabah gəl apar.

Müdafiə Şurasının üzvləri bircə-bircə Hətəmə yaxınlaşır, al-dıqlarını qaytarır, sonra qapıdan çıxıb gedirlər.

Dissertant (*Uşaqlarına üzünü tutaraq*): Gəlin, a bala, gedəyin evimizə, görünür qismətimiz beləymiş.

Hamı çəkilib gedir.

2000

Maska

(*On üç şəkilli pyes*)

İştirak edirlər:

Şahbala	— 45-50 yaşında müstəntiq
Şahnaz	— Şahbalanın arvadı
Şahbaz	— Şahbalanın oğlu, 24 yaşında
Əsmər	— Şahbazın nişanlısı
Ərkinaz	— Şahbalanın qızı, 18 yaşında
Gülbala	— Şahbalanın atası, 70 yaşında
Mamedəqa Qulamoviç	— Rəis, 50 yaşında
Məleykə	— Mamedəqa Qulamoviçin arvadı
Əntiqə	— Mamedəqa Qulamoviçin qızı, 20 yaşında
Qətibə	— Əsmərin rəfiqəsi
Musik	— Ərkinazın tanış olduğu oğlan, 30 yaşında
Katibə	— 23 yaşında
Xidmətçi	— 40 yaşında

I şəkil

Evdır. Şahbaz əsəbi halda evdə gəzişir. Stola yaxınlaşır. Jurnalı götürüb vərəqləyir. Sonra onu stolun üstünə atır. Saçlarını barmaqları arasına alıb dartışdırır...

Şahbaz (*Daxili səs*): Mənim atam insanlara qarşı niyə bu qədər əzazil olmalıdı? Bu qədər pul, varidat kimə gərəkdi? Hər səhər evdən çıxır, hamı yatandan sonra evə gəlir. Gələndə də çəngə-çəngə dollar çıxarıb anamın üstünə atır. Anam da ki qəribə adamdı. Sevinə-sevinə pulları alır. Bircə dəfə ərindən soruşmur ki bunlar hardandı? Kimdəndi? Deməli, atam da oğrudu, cib kəsəndi. Ömrünün ixtiyar çağlarını yaşayan babam mənə bir söz deməsə də, düşünürəm ki, onu da burdan — yeganə oğlunun evindən qaçaq salan atamın ləkələnmiş vicdanıdır. Görəm, atam öz halal zəhmətinə qane ola bilməzdimi? Anam necə? Eh... Atalar yaxşı deyib: “Ərlə arvadın torpağı bir yerdən götürülür”. Heyf! Çox heyf!... Tanıyanlar mənə necə də həqarətlə baxırlar...

Qapı açılır. Şahnaz otağa daxil olur. Şubasını soyunur. Boyun-boğazındakı, qulaqlarındakı, barmaqlarındakı qiymətli daş-qaşlar bərq vurur. Güzgünün qabağına keçir. Şahbaz anasına baxır. Şahnaz oğlunu güzgüdən görür. Dönüb salam verir. Şahbaz salama alır.

Şahnaz: Aa... Ədə, sən evdəsənmiş... Gözlərim o qədər böyüyüb ki, səni də görməmişəm.

Şahbaz (*İstehza ilə*): Eybi yoxdu, ana. Onun günahı səndə deyil, atamdadı. Səni elə bəzəyir ki, sən nəinki məni, hətta,

özünü də görməyə bilərsən.

Pauza

Şahnaz: Arvadını saxlaya bilməyəndən kişi olmaz. Biz qadınlar varıq ha, paltardan, daş-qaşdan gözümüz doyan deyil. Qocalanda sənın xanımına bağışlayacam.

Şahbaz: Yox, ana, mən ona razı ola bilmərəm.

Şahnaz: Niyə?

Şahbaz: Onlar haram pullarla alımb.

Şahnaz: Bu nə sözdü?

Şahbaz: Düz deyirəm də. Adam özgə pulları ilə arvad saxlamaz. Bəyəm gətirdiyi pulları atam alın təri ilə qazanıb?

Şahnaz: Nə olsun?

Şahbaz: O pullar göz yaşlarıdı, qandı. Camaat bir loxma çörək almaq üçün pul tapmır. Sənsə gündə bir libasa bürünürsən, bu daş-qaş çıxarıb, o birisini taxırsan. Unudursuz ki...

Şahnaz: Nəyi?

Şahbaz: Haram yeyən arvad haram doğar.

Şahnaz: Atan dediklərini eşitsə, sənə güzəştə getməyəcək. Sənə axırıncı xəbərdarlıq eləyirəm.

Şahbaz (*Qəhqəhə çəkərək*): Lap müstəntiq kimi danışırısan ey.

Şahnaz (*Gülümsünür*): Atandan öyrənmişəm.

Şahbaz: Atamda öyrəniləsi bir şey görmürəm.

Şahnaz: Yolunu, deyəsən, azırısan. Baban nə tökürsə, onu da yığışdırırsan. Nə atana hörmət qoyursan, nə də anana.

Şahbaz: Babama oxşayıramsa, burda nə pis iş var?

Şahbala otağa daxil olur. O, keflidir. Salam verir, pencəyini çıxarıb divanın üstünə atır. Şahnaz kostyumu götürür. Şahbala divanda əyləşir.

Şahbala (*Üzünü Şahbaza tutaraq*): Nətersən ə, qırışmal?

Çoxdandı, səni də görmürəm.

Şahbaz atasının üzünə təəccüblə baxır. Şahnaz qəhqəhə çəkir.

Şahbaz: Atam göylə əlləşir.

Şahbala: Vallah, bütün günü adamlarla boğuşuram. Hər şeyi unutmuşam.

Şahbaz: Ata, nəinki bizi görmürsən, hərdən özünü də unudursan.

Şahbala: Yaman köntöysən ha, a gədə? Üz verən kimi... (Üzünü arvadına tutaraq, ucadan). Az, pencəyin ciblərini boşalt.

Şahnaz (Sevincək): Vallah, qadasın allam bunun.

Şahbala (Şahbaza): Hələ uşaqsan. Atanı yaxşı tanımırsan.

Şahbaz: Tanıyıram, bilirəm, özündən çox müştəbəhsən.

Şahbala: Ha... ha... ha... Nankor oğul.

Şahbaz əsəbi halda gedir.

Şahnaz: Heç baş açılması bala deyil.

Şahbala: Kişiləşir də, özünü tanıyır. Evlənmək vaxtıdır. Atası ona bir toy eləsin, gəl görəsən. Gərək bütün şəhər çaldırdığım zur-düdüyə oynaya.

Şahnaz: O nə mənə şeydi?

Şahbala: Əşi, o da zurnadı da.

Şahnaz: Adam dilində bir dəfəlik de: zurna da!

Şahbala: Mən deyən alahı zurnadı.

Şahnaz: Hə... Yamanca qapalıdı gədə. Uşaqlıqdan bir söz deməsin, dedi ha, dünya tökülə sözündən dönməz.

Şahbala: Kimə oxşayıb?

Pauza

Şahnaz: Kimə oxşayacaq? Dik başlıqda sənə, köntö danışmaqda dədənə...

Şahbala: Ha... Ha... Boy-buxunda atama oxşasa yaxşıdır.

Şahnaz: Bəs ağılda?

Şahbala: Əlbəttə ki mənə.

Şahbala gedir. Şahbaz gəlir. Əlindəki qəzeti stolun üstünə atır. Şahnazın qızı Ərkinaz əlində ampula yan otaqdan gəlir.

Ərkinaz: Bu nədi, ana?

Şahnaz: Üzü ağ olmuş atanındı.

Şahbaz bacısının əlindən ampulanı alaraq, o tərəf-bu tərəfinə baxır.

Şahbaz (Heyrət içərisində): Atam özünə iynə də vurur? Narkomaniya ilə də...

Şahnaz: Hə...

Şahbaz (Başını əlləri ilə tutaraq): Onda biz batdıq ki. Atamın bu əməli...

Şahnaz: Atan çoxdan bu yolu seçib. Mən də ona çox demişəm. Nə fayda? Siz yaşda, uşaqları olan ana ailə dağıtmayacaq ki. Vursada da, çəksə də, atan insafən, ailəcanlıdır. Qazanır, gətirir. Bir də ki mənə onun pulu lazımdı. Can onun, cəhənnəm Tanrının.

Pauza

Şahbaz: Deməli, atamla sənənin münasibətlərin pul üzərində qurulub. Sizi bir-birinizə bağlayan yalnız varidatdır. Bəs sevgi, məhəbbət?

Şahnaz: Eh... O, siz yaşda olanlara aiddi. Günümüzü görüb, dövrümüzü sürmüşük. Qaldı atanızın özünə iynə vurmasına. Onu kimsə bilməməlidir.

Ərkinaz: Anam-bacım, mən heç nə görməmişəm, heç nə bilmirəm. Kişiyə nə var ey. İçə də bilər, çəkə də. Düz demirəm, ana?

Şahbaz: İçib-çəkəndən, vurandan kişi olmaz, bacı.

Şahbala səndələyə-səndələyə otağa daxil olur, pencəyini çıxarıb stulun başına atır və keçib divanda əyləşir. Şahbaz mənalı-mənalı atasına baxır.

Şahbala: Bir stəkan kofe!

Ərkinaz: Bu saat.

Şahnaz ərinin pencəyini götürür. Ərkinaz kofe gətirmək üçün yan otağa keçir.

Şahnaz (ərinə): Bu nə vid, bu nə görkəmdi?

Şahbala: Nə olub ki?

Şahbaz: Ata, qonşular sənə gəlişini gördülər?

Şahbala: Mən nə bilim, ə. Qonşular bəyəm mənə güdürlər? Ya mən qonşuları? Elədisə de. Canına and olsun, atalarını dallarına şəlləyəm. Mənə də Şahbala Gülbalayeviç deyərlər.

Ərkinaz əlində fincan gəlir. Onu stolun üstünə qoyur. Sonra da keçib stulda əyləşir.

Şahbala: Qoymurlar işləməyə. Yuxarıda oturub canın üçün cibimizdəkilərin sayını bizdən yaxşı bilirlər. Elə ki beş manat toplandı, tutub alırlar əlimizdən. Belə də dərd olar?

Ərkinaz: Kim?

Şahbala: Yuxarıda oturan əyyaşlar, dəyyuslar...

Şahbaz: Ata, onlar da narkomandırlar?

Şahbala: Mən hardan bilim, ə. Vuranda, çəkəndə bəyəm gəlib mənə məsləhət eləyirlər? Ancaq əyyaşlıqlarını, dəyyusluqlarını hər gün görürəm.

Şahnaz: Deyirlər, işdə sənə də adamuşkan var. Hər gün

onunla mazaqlaşırırsız.

Pauza

Şahbala: Bu nə sözdü, az? Uşaqlardan ayıbdı. Mən heç elə adama oxşayıram?

Şahnaz: Canın üçün bir gün eşidəcəksən od vurub evi yandırmışam. Özün də gəlib külünə tamaşa eləyəcəksən. Qaldı o yetimçənə. Gedib zağarına bir şıllaq ataram, biri də böyründən çıxar.

Şahbaz: Gəl, and iç, qarnımı yırt ki, guya olmayıb.

Şahbala (Əvvəl tutulur. Sonra fincanı götürüb bir qurtum kofe içərək): Mən o əxlaqın sahibi deyiləm (*üzünü arvadına tutaraq*). Böyük adamların qeybətini qıranlar çox olar. Hər deyilən sözün də başına ip salmazlar (*sözünə fasilə verərək*). Birdən ora gəlib, artıq söz-söhbət yaradarsan ha? Canın üçün o saat mitilimi atarlar bayıra.

Əlini cibinə salır, iki dəstə dolları çıxarıb stolun üstünə atır. Dollarları görən Şahnazın üzündə sevinc hissi parlayır.

Şahnaz: Dollarla başımı aldatma, şalvarını çıxararam.

Şahbala (Zarafata salır): Əşi, təkə mənə şalvarımı... Sən kefdən danışırsan, mənə işdən-gücdən gözümlü açma bilmirəm. İt-qurdla hər gün didişirəm. Hərdən-bir fikirləşirəm, bəlkə, istefa verəm.

Şahbaz (Rişxəndlə): Əla!

Ərkinaz: Nə əla! Bircə o qalmışdı (*üzünü Şahbaza tutaraq*) Elə bilirsən, çörək qazanmaq asandı?

Şahbala: Ah... Nə dedi? Atanın ki qızdı, vallah.

Şahnaz (Üzünü Şahbaza tutaraq): Elə bilirsən atan işdən çıxsa, biz də fərəzən günə çıxacağıq?

Şahbala arvadının könlünü almağa çalışaraq çirtiq vurub

oxuyur.

Pauza

Şahbala: Mən səni sevdim
Ay işığında!
Könlümü verdim
Ay işığında!

Şahbaz atasının yüngül hərəkətlərinə dözməyib otaqdan çıxır.

Şahnaz: Yüz dəfə demişəm sənə, evdə hərcayı-hərcayı da-nışma. Böyük oğlandı, odu ha, başı götürmədi sənin şit hərəkətlərini. Getdi.

Şahbala: Deyirsən, fors elədi? Neçə gündü fikirləşirəm, bəlkə ona arvad alağ? Yeli-qozu çıxsın.

Ərkinaz: Ata, yel-qaz nə mənə şeydi?

Şahnaz: Ay qız, sən hələ uşaqsan, belə şeyi bilməzsən.

Ərkinaz: Aa... Ağzımı aç bilmirəm, o saat deyirsiz, hələ uşaqsan. Mənim haram uşağıdır?

Şahnaz (*Üzünü ərinə tutaraq*): Şəhər dolu qızdı, arvad niyə?

Ərkinaz: Hə... Hə... anam düz deyir, ata. Qız yaxşıdı.

Şahbala: Bəsdi, a bala! Sən nə bilirsən arvad nədi, qız nədi? Qız da axır ki, arvad olacaq da. Biz Şahbaz yaşda olanda, bilirsən? Şahnaz, canın üçün kənddə...

Şahnaz: Kənddə nə?!

Şahbala: Mal-qara ilə əlləşirdik!

Pauza

Şahnaz: Heç nə başa düşürəm. Qaldı gədənin evlənməsinə. Atalar yaxşı deyib: "Tələsən, təndirə düşər". Görək, bu bərədə əməlli-başlı fikirləşək. Biz yumurta almırıq ki, lax çıxanda tullayaq.

Ərkinaz: Çırtmalamadan qarpızı da almırlar.

Şahbala: Sağ ol, qızım.

Ərkinaz: Ata, sən anamızı almazdan yoxlamamışdın?

Şahbala (*Əvvəl çasır, sonra*): Anangillə qonşu idik, yoxlamağa ehtiyac yox idi (*Üzünü arvadına tutaraq*). Gədəni xəbərdar elə.

Şahnaz: Bəlkə, uşağın gözaltısı var?

Şahbala: Nə? Başımız xarabdı. Bu işi necə gəldi eləmək olmaz. O planlı, düşünülmüş olmalıdı.

Ərkinaz: Necə yəni, ata?

Şahbala: Qızım, qardaşını elə adamlarla evləndirməliyik ki, bərkə düşəndə qayınatası onu dolandıra bilsin. Bu gün varam, sabah yox.

Ərkinaz: Allah eləməsin.

Şahnaz: Elə danışma, Şahbala. Hər gün sənənin gomulmağını fikirləşəndə kövrəlirəm.

Pauza

Şahbala: Əzrail sənənin kövrəlməyə baxsaydı nə vardı ki. Qulaq as. Oğlunu başa sal. Babasına oxşayıb, qırışmal. Xeyrini, şərini qanmır. Biz onun ardınca düşə bilmərik. Bizim şefin bir qızı var, gözəl-göyçək. Bəlkə onu alağ Şahbaza.

Şahnaz: Ağlın kəsmir razı ola.

Ərkinaz: Mən də inanmıram.

Şahbala: Olmaz, özü bilər. İt küçüyü kimi onu...

Şahnaz: Boş-boş danışma. Öldürməyəcəksən ki.

Ərkinaz (*Anasına yaxınlaşaraq bir qədər astadan*): Deyəsən, atamın başı o söz.

Şahbala (*Arvadına*): Bilmirəm. Mənim sözüümü gədəyə çatdır.

Hər kəs öz otağına çəkilir. Səhnə qaralır.

II şəkil

Park. Hər tərəf gül-çiçək. Uca çinar ağacı. Kölgəsində oturacaq qoyulub. Şahbaz ilə Əsmər danışa-danışa oturacağa tərəf gəlirlər, dayanırlar. Sonra oturacaqda əyləşirlər.

Əsmər: Şahbaz, nəyə son günlər birtəhər görünürsən? Xeyir ola? Bəlkə...

Şahbaz: Nə bəlkə, qadası?

Əsmər: Elə bil həmişəki Şahbaz deyilsən.

Şahbaz: Yox, əzizim! Bu gecə səhərə qədər layihə üzərində işləmişəm. Başqa cürə qəbul eləmə. Səni görməyəndə darıxıram. Özü də lap çox... Düşünürəm. Biz insanlar qəribə məxluqlarıq. Uşaqlıqda bir cürə hisslər keçirirdik, böyüyüb yaşa dolanda başqa cürə.

Əsmər: Necə yəni?

Şahbaz: Uşaqlıqda qayğısız-qadasız illər yaşardıq. Elə bildik, həmişə belə olacaq. Sən demə hər yaşın...

Əsmər: Özündən niyə bədgümanсан, Şahbaz? Gələcək hələ qabaqdadı.

Şahbaz: İnsanlar mərhəmət və ədalətdən doğulduqları halda, niyə özlərini girdablara atırlar, Əsmər?

Əsmər: Mərhəmət və ədalət məfhumları mücərrəd sözlərdir. Dünya peyda olanda işıqla zülmət, ədalətlə ədalətsizlik, həqiqətlə yalan, məhəbbətlə nifrət... birgə doğulublar. Birgə yaşayırlar. Birgə də qarıyacaqlar.

Şahbaz: Mən istəməzdim ki, güclülər gücsüzlər üçün zülm və istibdad məngənəsi yaratsınlar. Xoşbəxtlik, səadət yolunu qan, çirkab batalqasından keçirsinlər. Işıq olan yerdə zülmət, sevgi olan yerdə nifrət, həqiqət olan yerdə yalan nəyə lazım? Bax, bunları düşünəndə az qalırım dəli olam! Nə yaxşı ki, Əs-

mər, sən varsan... Sənə olan sevgim var. İstəyim var!..

Əsmər: İnsan qəbahətləri ilə insandı. Bəlkə də o qaranlıqlar, o çirkablar olmasaydı, fəzilətlər də olmazdı. Həyat öz mənasını itirirdi. Bu gün məni də yaşadan sən sən... Sənin hissəndi, duyğundu, məhəbbətəndi, əzizim. Burdayam. Sənin yanıdayam, sanıram dünya mənimdi. Hərdən düşünürəm, elə bilirəm ki, arxamda dayanan əzəmətli dağsan...

Şahbaz: Elə də bil.

Əsmər: Axşamdan bəri içimdə bir boşluq yaranıb.

Şahbaz: Niyə?

Əsmər: Rayona bir aylıq təcrübəyə gedirik.

Şahbaz: Lap yaxşı. Burda nə var ki.

Pauza

Əsmər: Axı səniz mənim üçün çətin olacaq.

Şahbaz: Elə mənim üçün də, Əsmər... Kollektiv gedirsiniz?..

Əsmər: Əlbəttə! (*Gülümsünərək*). Necədi? Fikirləşirdin tək də gedə bilərəm?

Hər ikisi gülüşürlər.

Şahbaz: Mən sənin ağlına da, fərasətinə də bələdəm, Əsmər. Sənə inanıram. Heç nədən bədgüman deyiləm.

Əsmər: Mənsiz darıxmayacaqsan?

Şahbaz: Neyləmək olar?.. (*Şahbaz sözüənə bir az ara verir. Sonra bildirir*) İstəyirsən, birlikdə gedək?

Əsmər: Yox, yox! Qızlarımız bilirsən neyləyərlər? Hərəsi bir şəbədə qoşar, bizə.

Şahbaz: Nə qoşurlar, qoşsunlar.

Əsmər: Bizi ələ salarlar, gülürlər. Başlayarlar pıçapıça. Kimisi deyər, Şahbaz Əsmərə inanmır, kimisi də deyər oğlan yamanca qısqandı. Müəllimlər də düşünür ki, sırtıqdılar.

Şahbaz: Yox, Əsmər, mən elə fikirləşmərəm. Hamı deyər ki,

Şahbaz diqqətli, qayğıkeş... oğlandı.

Əsmər: Yox! Əzizim, yox! Ürəyim sıxılır. Qalx, bir az gəzək (*Onlar ayağa qalxır, əlvan gülləri-çiçəkləri seyr eləyirlər*). Mən təbiəti çox sevirəm, Şahbaz. Bəlkə də bu, mənim bioloq olmağımdandı. Təbiət insanlardan fərqlidi. O, gözəldi, əsrarlıdı, təkrarsızdı, təmannaşdı. Unutmayaq ki, təbiət olmasaydı nə sevgi, nə də məhəbbət olardı. Elə deyilmi?

Pauza

Şahbaz: Təbiət həm də amansızdı.

Əsmər: Düz deyirsən, hər şey təzadlıdı. Ancaq insanlar ömrü boyu təbiətə borcludular.

Şahbaz: Nə yaxşı ki, təbiət var, sən varsan, Əsmər. Mən hər dəfə səndən ayrılalı dediklərini dönə-dönə xatırlayıram. Götür-qoy eləyirəm. Səmimiyyətin yanan qəlbimə məlhəm qoyur. Ürəyim sərməstlik gətirir. Əgər sevgi, məhəbbət budusa...

Əsmər: İnamsız, sevgisiz həyat yoxdu, varsa da, əzablar, iztirablar burulğandı.

Şahbaz: İnanırsan, hər axşam yatağıma uzanıb səni anıram. İntəhasız hisslərim məni qucur. Bəzən yuxularım ərşə çəkilir.

Əsmər: Sevgini çox zaman dilə gətirmək olmur, əzizim. O, baxışlarda zühür eləyir. Duyğulardan duyğulara axır. Ürəklərdən ürəklərə yol açır. Kənddən gələli bir müddət mən şəhərə uyuşa bilmirdim, sıxılırdım. Səni tanıdığım çağlardan elə bil qan olub ürəyimə hopmusan, dilimi, ağızımı bağlamısan. Sanki bu şəhərdə doğulmuşam, bu şəhərdə ərşəyə çatmışam. Oturub-durub burda özüm üçün xəyali cənnətlər yaradıram.

Şahbaz (*Gülümsünərək*): Romantika!

Əsmər: Bəli! Romantikasız nə sevgi, nə məhəbbət, nə də yaşantılı həyat var!..

Şahbazla Əsmər gedirlər. Işıq sönür.

III şəkil

Həyat. Şahbala partada əyləşib. Fikirlidir. Atası Gülbala ona yaxınlaşır.

Gülbala: Şahbala, arvad-uşağın yanında sənə söz deyə bilmirəm. Sözümlü ağızımda qoyursan.

Şahbala: Məni bezdirmisən, kişi!

Gülbala: Nə desən, qəbul eləyəcəm. İstəyirəm, onu biləsən ki, səhv yoldasan. Arvadını da başdan çıxarmısan. Nə var, nə var vəzifədən düşməyəsən, saxta ad-san qazanasan. Oğluna yazığın gəlsin.

Şahbala: Ay ata, indi sən görən dünya deyil. İndi zaman mənə diktə eləyir, mən zamana yox. Vəzifəlilər, imkanlılar bir-biriləri ilə qohum olurlar. Bilirsən niyə?

Gülbala: Yox!

Şahbala: Bax, əsas məsələ də odu. Birləşsənlər, ağız-başına danışanların, onlara çevrilənlərin ağızından vura bilsənlər. Özlərini qorusunlar. Sən danışanda əsəbləşirəm.

Gülbala: Əsəbləşmə, bala, burda nə var ki.

Şahbala: Heç nə! Ata, daha səndən mənə arxa olmaz. Əvvəla, bu gün varsan, sabah yox. İkincisi də sənənin olmağından nə çıxar...

Gülbala: Üzün ağ olsun.

Pauza

Şahbala: A kişi, sən nə təhər adamsan, bəyəm səni çağırıb gətirdim bura. Əə... evdən baş götürüb qaçdım həyatə, məni bu xarabada da rahat buraxmırsan... Əl çəkməyəcəksən bizdən. Get otur ev-eşiyində də. Kənddə mal-qaranla məşğul ol da.

Gülbala: Yox, Şahbala! Nə qədər mən varam, sənə imkan vermərəm, uşaqların üstündə eksperiment aparasan. Onları bəd-

bəxt eləyəsən. Eli-obanı bizə güldürəsən. Soruşuram: qızının hara gedib gəlməsi ilə, nə iş görməsi ilə niyə maraqlanmırsan?

Şahbala: Əə... Bə onu kim yedirib-ıçırır?

Gülbala: Niyə demirsən, onun tərbiyəsi ilə kim məşğul olur?

Şahbala: Anası! Məşğul olmur?

Pauza

Gülbala: Bədbəxt! Nankor oğul!

Başını yelləyə-yelləyə Şahbala gedir. Gülbala onun ardınca kinayə ilə baxır. Sonra o özü də əks istiqamətə gedir. İşıq sönür.

IV şəkil

Park. Şahbazla Əsmər parkda gəzişirlər.

Şahbaz: Təcrübəniz necə keçdi, Əsmər?

Əsmər: Hər şey yaxşı idi. Ancaq...

Şahbaz: Nə ancaq?

Əsmər: Sənsizləmişdim.

Şahbaz: Səndən ayrılalı elə bilirdim bu şəhərdə yaşamıram. Təkəm, tənhayam. İndi sən yanımdasan, sanıram dünyə mənimdi.

Əsmər: Təcrübə bizə böyük fayda verdi. Azərbaycan doğru-
dan da gözəldi. Təsəvvür eləyirsən?! Adamı özünə heyran qo-
yan zirvəsi qarlı dağlar! Sərv meşələr! Şır-şır axan ayna bulaq-
lar! Gur şlalələr! Mavi dəniz! Ətri qaynayıb-qarısan al-əlvan
güllər-çiçəklər! Quşların cəhcəhi!.. Bülbüllərin damarlarda qan
donduran həzin nəğmələri!..

Şahbaz: Nəğmələr, güllər, bülbüllər! Saf diləklər! Necə də gözəldi!

Əsmər: Bəli, həyat gözəllikləri duyanların, onunla təmasda
olmağı bacaranlarındı. Sən böyük Nizaminin, Füzulinin,

Rəfaelin, Tolstoyun, Hüqonun, Dantenin, Servantesin... ya-
radıcılıqları ilə tanışsanmı?

Şahbaz: Hə... Necə bəyəm?

Əsmər: Düşünürəm. Onlar insandırlarmı?

Pauza

Şahbaz: Başa düşmürəm.

Əsmər: Demək istəyirəm, onlar insandırsa, bəs onda biz kimik? Yox, biz insanıqsa, bəs onlar kimdilər? Mən hər dəfə on-
ların yaratdıqları barədə fikirləşəndə heyretlənirəm. İnsan zəka-
sı nələrə qadir deyilmiş, ilahi?!

Şahbaz: Onlar tarixlər boyu milyardlar içərisindən seçilən
dahlərdir. Heyf ki, onlar da, mənəviyyat qəssabları da insan ad-
lanırlar. Heç eşitmisənmi eyni adlı yırtıcıların özləri-özlərini da-
ğdıb parçalamalarını? Bizlər neyləyirik? Var-dövlət, vəzifə,
mənsəb ucbatından bir-birimizi didirik, qanımızı axıdırıq. Bun-
ları düşünəndə dəhşətə gəlirəm. Dəhşətli fırtınalarla, tufanlarla
qarşılaşmışıq. Bizi yedirib-ıçırən təbiəti də kor eləmişik, içində
yaşadan cəmiyyəti də.

Əsmər: Büsbütün nankorluq! Nadanlıq! Cahillik!

Şahbaz: Bir-birimizin qatilləriyik. Babalarımız dünəni, atala-
rımız bugünü yaratdılar, yəqin ki, biz də sabahı qurmalıyıq. Hər
kəs öz düşüncəsi, öz əməli ilə. Məğrur, cəfakeş babalarımız ba-
rədə düşünəndə ürəyim iftixar hissi ilə dolur. Onlar əxlaqi igid-
likləri ilə böyük sərvətlər, zəngin dəfinələr qoyub getdilər.
Təəssüf ki, atalarımız babalarımızdan qalan mirasların hamısını
dağdırırlar. Onların dar düşüncəsi ilə təbiət məhv oldu, talandı.
Ölkədə rüşvətخورluq, narkomaniya baş alıb gedir. Xalq, vətən
güdazə verildi. Əqidələr korlandı. İndi biz neyləməliyik? Ata-
lara qarşı çevrilməliyikmi? Onlarla mübarizəyə atılmalıyıqmı?
Bax, bunları düşünəndə dəhşətə gəlirəm. İstəməzdim ki, ata-
larımız tarixə belə qara səhifələr yazsınlar. Həyatımızda baş ve-
rənlərdən xəbər darsanmı?! Biz insanlar hər gün yeyirik, didirik

bir-birimizi. Axı niyə?

Pauza

Əsmər (*Çiyinlərini çəkərək*): Var-dövlət, mənəsb üçün.

Şahbaz: Gör nə günə qalmışq ki, xalq, millət, vətən uğruna canlarını fəda verən ulularımızın övladları bütün dəyərləri itirə-itirə gedirlər. Bu, nə vaxtadək davam edəcək? Nəhayətin sonu yoxmu?

Əsmər: Var, Şahbaz, var... O gün bizə mühazirə oxuyan ağsaçlı professor xalqın indiki durumu barədə yanıqlı-yanıqlı deyirdi ki, cəmiyyət sanki sahilsiz okean, xalqlar, millətlər isə nəhayətsiz deryada üzən gəmilərdir. Biz gəminin sakinləri, gəmi isə bizim vətənimizdi. Gəminin yeyib-içib xoşhallanan, nəşələnən kapitanı üzəcəyi istiqaməti itirsə, deməli, hamımız ölümə məhkumuq. Nəhəng köpək balıqlarının mədəsini dolduracaq yemik, ona güc verən qıdayıq. Deryalarda qərq olan gəmilər də, ağır sınaqlardan çıxmağa qadir olmayan xalqlar da tarixdə çox olub. Biz onlardan ibrət dərsi götürmək əvəzinə, millətlərə, xalqlara nümunə olacaq mənəvi sərvətlərimizi dağıdıyıq, yerlə yeksan edirik. Əxlaqı, mənəviyyəti qətrə-qətrə əriyən, itən cəmiyyətdən nə gözləyə bilərsən?!

Şahbaz: Sən dəyənləri ancaq və ancaq xalqın dərd-sərini içərisindən keçirən ziyalılar deyə bilər. Təəssüf ki, belələri də azdı, Əsmər. Əgər rüsvətxorluğa, dələduzluğa, quldurluğa, aldatmalara qurşananlar özünü ziyalı sananlardırsa, onlarla bir cəmiyyətdə yaşamağa dəyərmə?

Əsmər: Ürəyinə çox salma, Şahbaz. Beş-üç adam deyil ki, onlara qarşı mübarizə aparasan. Qara guruhçuluq bütün cəmiyyəti bürüyüb. Yaşadığımız cəmiyyətə qarşı çevrilmək Don Kixotluqdan başqa bir şey deyil. Atalar necə deyib: “Palaza bürün, elnən sürün”.

Şahbaz: Yalnız özü üçün yaşayan, başqalarının hesabına dolanan müftəxorlara, xalqın, elin varidatını talayan məmurlara

nifrət eləyirəm, Əsmər! Təəssüf ki, mənim atam da belələrin-dəndi.

Pauza

Əsmər: Niyə atan barədə bu qədər bədgümanсан? Bəlkə sən səhv eləyirsən, Şahbaz. Atan oxumuş, təcrübəli adamdı. Ola bilməz ki, görəcəyi işlər barədə o, əvvəlcədən fikirləşməsin. Əməllərini götür-qoy eləməsin...

Şahbaz: Eləyir. Ancaq öz xeyrinə.

Əsmər: Rəhmətlik babam deyirdi: Allah-təala buyurub ki, insan ölərkən ondan dünyada üç şey qalır: ruhunu sevindirən, şadlandıran övlad; bilik; əməllərinin xoş sədası.

Şahbaz: Mərhəmət və inayətdən doğulan nə böyük hikmət! Deyirəm, nə yaxşı ki, babalar olub!

Əsmər (*Gülümsünərək*): Unutma ki, zaman gələcək atalar da, babalar olacaqlar. Müdrik kəlamları qalacaq, ətir saçan əməlləri yaşayacaq.

Pauza

Şahbaz: Bəs qüsurları?

Əsmər: Narahat olma, Şahbaz, qəbahətsiz insan ola bilməz. Qəbahətlər bəlkə də insanların deyil, zamanındı, yaşadığımız mühitindi. İnsanlar ömür sürdükləri zamanda, yaşadıkları mühitdə başlarını itirib çaş-baş qalanda səhvlərə yol verirlər. Kim qəsdən səhv eləyər ki?!

Şahbaz: Zaman da var, məkan da var, mühit də var. Elə atalar da! Bəli! Bəli! Atalar da!

Əsmər: Ataları mühakimə eləmək ixtiyarımız yoxdu. Unutma ki, bizim görüb-götürdüklerimiz atalardı. Damarlarımızda axan qan, cismimizdəki ruh onlarındı. Atalar yoxsa, biz də yoxuq.

Şahbaz: Gərək, bu barədə atalar özləri düşünsünlər, Əsmər. Onlar papaqlarını qarşılarna qoyub gələcək nəsillər qarşısındakı məsuliyyətlərini hiss eləsinlər. Bilməlidirlər ki, əməlləri qarşı-

sında cavab verməli olacaqlar. Heyf! Çox heyf!

Əsmər: Keçmişini, indisini və gələcəyini düşünən şəxs zamanələrin övladıdır. Yalnız bu halda böyük olur, əzəmətli olur insan!

Şahbaz: Son vaxtlar adamlardan qaçmaq, tənha guşəyə çəkilmək istəyirəm.

Əsmər (Gülərək): Bəs mən?

Şahbaz (Gülərək): Elə bir guşəyə ki, orda səndən savayı kimse olmasın. Doyunca gözlərinə baxam, səsini eşidəm, nəfəsini duyam. O sakit, ruh oxşayan anlar onda dönər həyatımın mənasına.

Əsmər saatına baxır.

Əsmər: Gedək, gecdi.

Onlar gedirlər. İşıq sönür.

V şəkil

Ev. Şahbala divanda əyləşib qəzet oxuyur. Arvadı gəlir.

Şahnaz: İşdən zəng çalıb, səni soruşurdular. Dedim, xəstəhəldi, hərərəti qalxıb.

Şahbala: Yox, bir diyeydin qarnı da gedir. Kim idi o?

Şahnaz: Əşi, mən nə bilim ey. O qədər avara var ki.

Şahbala: Avara nədi? Mən avarayam ki, avaralar da mənə zəng eləyələr?

Şahnaz: Avara pis sözdü? İşsiz-gücsüz, bekar adam deməkdə də.

Qapının zəngi çalınır. Şahnaz gedib qapını açır. Gülbala ota-

ğa daxil olur. Atasını görən Şahbala sir-sifətini turşudur, sonra da narazı halda ayağa qalxır. Atasını ilə salamlayıb, görüşürlər. Gülbala gətirdiyi zənbili qapının ağzında yerə qoyur. Şahbala ilə arvadı divanda, Gülbala stulda əyləşir.

Gülbala (O tərəf-bu tərəfə baxaraq): A bala, bəs mənim nəvələrim hanı? Gözümə dəymirlər.

Şahnaz: Harda olsalar, bir azdan gələcəklər.

Gülbala: Bilsəniz, nəvələr üçün nə qədər darıxmışam? Özü-nüz necəsiz? Arada bir kəndə də gəlin. Uşaqlar da qohum-əqrə-balarını tanıyırlar.

Şahbala: Əşi, sən də kefdən danışsan.

Şahnaz: Bəyəm macal var ki?

Gülbala: İstəsəniz taparsız.

Şahbala: Gələnlə il baxarıq. İmkan olsa, gələrik.

Şahnaz: Əşi, kənddə nə var ey. Güclə canımızı qurtarmışıq. Çatan kimi yığışlıqlar adamın başına. Elə bil adam-zad görməyiblər.

Şahbala: Hamısının gözlərində ilan, qurbağa oynayıb. Gözümü-zə baxmaqdan, üst-başımıza baxırlar.

Şahnaz: Mədəniyyətləri çatmır.

Şahbala: Kənddə nə mədəniyyət?!

Gülbala: Niyə, a bala? Çuxadan çıxıb çuxanını bəyənmirsiniz. Övladın üzünü soyuydu... Xurcundakıları boşaldın, heyfdi, xarab olar.

Pauza

Şahnaz (Narazı halda): Əşi, gətirdiklərin nəyə lazımdı? Bazarda sən gətirənlərdən də yaxşısı var. Təkcə pul çatışmır. Dalına çatıb, bu uzaqlığa yolu gətirincə...

Gülbala (Eyhama eyhamla cavab verir): Hə, qızım, biz kənd adamıyıq. Çox şeyi də qanmırıq, kəl kimi şeyik. Gücümüzü hara gəldi, sərf eləyirik. Qaldı pula. Bax, o bizdə yoxdu. Gərək ba-

ğışlayasız.

Şahbala: Ha... Ha... Ha... (*İstehza ilə*) Əşi, Allah hər kəsin özünə versin. Biz də bir təhər dolanarıq.

Gülbala: Allah özü sizə yar olsun, bala, bəndədən nə çıxar ki!

Qapı açılır. Ərkinaz gəlir. Baba qalxıb nəvəsinin saçından öpür.

Ərkinaz (*oxuyur*): Atadan, anadan
Yar şirin olar, şirin.

Gülbala: Xeyir ola, a qızım?

Ərkinaz: Qaqəşə arvad alırıq.

Gülbala: Nə vaxt, gözümün işığı?

Şahnaz: Əşi, boş sözdü.

Şahbala: Əşi, prosta söz demişik.

Gülbala: A qızım, qaqəşinin sevgilisini görmüsənmi?

Ərkinaz: Yox!.. Qaqəşin da xəbəri yoxdu. Atamla anam alırlar.

Gülbala (*Gülümsünərək*): Əcəb işdi. Qız evində toydu, oğlan evinin xəbəri yoxdu. Ağıllı ol, Şahbala, uşaqdan xəbərsiz elə iş görmə.

Şahnaz: Hə... Hər yarağımız düzəldi, bircə qaldı saqqal darağımız.

Şahbala (*Ayağa qalxaraq astadan*): Qaramat oğlu qaramat hardan gəldi bilmirəm (*Üzünü Gülbalağa tutaraq*). Əşi, yekə kişisən, bildiyini də danışırsan, bilmədiyini də. Bəyəm düşünül-məmiş iş görərlər? Gədəni başına buraxsam, axırı fis çıxar. Bir də ki hər dövrün, hər zəmanənin öz siyasəti var. Gərək onu tuta biləsən.

Gülbala: Bəyəm, arvadı siyasətlə alırlar?

Şahnaz: Bəs nə bilmişdin?

Gülbala: Uşaqları bədbəxt eləməyin!

Şahbala: Kişi, çərlətmə bizi! Kəndə nə vaxt qayıdırsan?

Ərkinaz: Babam indi gəlib, qoyun, dincəlsin, özünə gəlsin. Kişi çatmamış qayıdacağı günü soruşursuz. Ayıbdı.

Şahnaz: Sən otur yerində, giccin qızı, gic. Ata ola-ola... Bəyəm, atan danışdığını bilmir?

Gülbala (*Qəsdən*): Hələ xeyli sizdə olacam. Son zamanlar özümü bir təhər hiss eləyirəm. Arada həkimə də gedəcəm. Özümü müayinə elətdirim, görüm nə var, nə yox.

Şahnaz (*Pəncərəyə tərəf gedərək*): Gözümüz aydın, indi də xəstə dalı güdərək.

Şahbala: (*Üzünü yana çevirərək*): Özü də necə? Başımızı xarab eləyəcək.

Pauza

Gülbala: Sənə belə tərbiyə verməmişdik, oğlum. Görünür, səni vəzifə, pul azğınlaşdırıb. Mən atayam, dediklərinə dözəcəm. Unutma... Zaman gələcək sən də doğma övladlarının məzəmmətlərini dadmalı olacaqsan.

Şahnaz: Gülbala əmi, incimə, — öz can-ciyərindi də.

Gülbala: Narahat olma... (*Səsinə ara verərək*) Şahbalanın kimliyini yaxşı bilirəm.

Ərkinaz: Nədən qorxursan, baba?

Gülbala: Oğlumun, gəlinimin aqibətindən, qızım.

Şahbala: Sən Allah gəlmisən, otur yerində. Qanımızı qaraltma. Neçə dəfə demişəm ki, başqasının işinə qarışma, hörmətsiz olarsan (*Üzünü arvadına tutaraq*). Əsəbləşirəm. Keçirəm öz otağıma, soruşan olsa, de, evdə yoxam.

Şahbala, dalınca da arvadı yan otağa keçirlər.

Gülbala (*Ərkinaza*): Qızım, şəhərdə yüngül işim var. Bir azdan qayıdacam.

Ərkinaz babasını qapıyadək yola salır. Özü də yan otağa keçir. İşıq sönür.

VI şəkil

Ev. Şahbala divanda oturub qəzetə baxır. Şahnaz güzgü qarşısında dayanıb üz-gözünü düzəldir. Ərkinaz gəlir.

Ərkinaz: Ata, sizcə, Əntiqəni Şahbaza verərlər?

Şahbala: Əlbəttə, onlar sevinsinlər ki, xəstə qızlarını istəyirik.

Şahnaz gəlib stulda oturur.

Şahnaz: Anan ki, bir işə əl qoymasın, qoydu ha. Onun nə dalı olar, nə qabağı.

Ərkinaz: Bəlkə mənə də bir əl qoyasan, ana?

Şahbala: Otur, qızım. O işdə atan... Nüfuzu hər şeydi.

Şahnaz: Şahbaz gəlsəydi, onu sevindirərdik.

Ərkinaz: İnanmıram qaqaş razı ola.

Şahbala: Ağzı nədi?

Şahnaz: Dağ boyda işə girişirik.

Şahbala: Uduşdayıq.

Şahnaz: Hə. Oğul doğan uduşda olar.

Ərkinaz: Bəs qız doğan?

Şahbaz gəlir. Ərkinaz qaçıb qardaşını qucaqlayaraq üz-gözündən öpür. Şahbaz bacısının qolları arasından çıxıb təəccüblü halda növbə ilə otaqdakıların üzünə baxır. Şahnaz ayağa qalxır.

Şahnaz: Mamedəqa Qulamoviçin qızı Əntiqəyə nişan aparacağıq.

Şahbaz: Kim üçün?

Ərkinaz: Sənin üçün.

Şahbala: Səni təbrik eləyirəm, oğlum.

Pauza

Şahbaz: Dəli olmusuz, nədi?

Şahbala: Bu nə danışığıdı, əəə.

Ərkinaz: Eh... Sevinməkdənsə... *(başını yelləyərk)* Ər üçün mənim lap ürəyim gedir. Siz də gedib Şahbaza...

Gülbala gəlir. Şahbazla görüşüb stulda əyləşir. Hamı əsəbidi. Gülbala təəccüblənir. Şahbala atasının yanında məsələnin açılmasını istəməyərk him-cim eləyir. Şahbaz bunu görmürmüş kimi əsəbi halda.

Şahbaz: Sualıma cavab verin. Mamedəqa Qulamoviçin qızı Əntiqəyə elçiliyə getməyi sizə kim sifariş verib?

Şahbala: Nə sifariş, ə, qırışmal. Mənim sifarişlə oturub-duran vaxtımdı, bəyəm?

Şahbaz: Bilmirəm, nişan söhbətini yığışdırın!

Şahnaz: Oğlum, sənə qurban olum, nə atan, nə də mən sənə düşmənlik. Sən bilməyən işlər var. Gəl otur, səni başa salaq.

Şahbaz: Axı, nədi mən bilməyənlər?

Ərkinaz: Ux ti! Əgər mənə elçi gəlsəydilər, ...uç-a-uç-a gərdim.

Şahbala: Otur, anan başa salsın.

Şahbaz: Yox!..

Gülbala: Otur ömrüm-günüm. Görək, nə deyirlər?

Şahbala *(Əsəbi halda):* Deyəcəyimiz budu ki, belə işi gərək planlı, düşünülmüş şəkildə görəsən. Necə gəldi addım atmaq olmaz.

Şahnaz *(Başı ilə təsdiq eləyərk):* Bəli!.. Düzdü! Görürsən, hamımız razıyıq. Bu qədər adam dəli ola bilməz ki.

Ərkinaz (*İstehza ilə*): Azlıq çoxluğa tabedi... Demokratiya!..

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviçin vur-tut gözünün ağı-qarası bir qızı var. Ağı söz kəsəndən vəzifədə olub kişi. O ki var yığıb. Nə qədər desən, pulu, qızılı. Hələ xarici banklardakı yatırımı demirəm. Özü də dağın başında. Bilirsən də?! Nə qədər canında can var, orda olacaq. Sənə də kömək eləyəcək, mənə də. Elə ki öldü, nəyi var sənindi. Tanrına təpik atma... Qandın?

Gülbala başını yelləyir.

Pauza

Şahbaz: Deməli, sizi Mamedəqa Qulamoviçin var-dövləti, vəzifəsi düşündürür. Əntiqənin ruhu xəstəliyindən də xəbəriniz varmı?

Şahbala: Əyə... Boş-boş danışma. Elə zəmanədə yaşayırdı ki, baş güdən yoxdu, a bala. İndi pul lazımdı, bir də daldada...

Şahnaz: Atanla dilləşmə. Məsləhətini qəbul elə, lazım gəlsə, birini də alıb xəlvəti saxlarsan...

Ərkinaz: Anam düz deyir, qaqaş, vallah mən olsaydım...

Gülbala: Nə?

Ərkinaz: Düz, üç ər saxlardım.

Gülbala: Bərəkallah... Hamısı dəlidi ki buların.

Şahbaz: Əntiqə onbadan şikəstdi. Dəli olmusuz?

Şahbala: Əyə, baş nədi, onba nədi pul, varidat, vəzifə olan yerdə.

Şahbaz: Yaxşı, mən onu...

Şahbala: Hə, bu başqa məsələ. Onu anandan soruş, səni başa salar.

Gülbala dözə bilməyib söhbətə qarışır.

Gülbala: Siz əcəb konsert düzəltmisiz. Bir azdan tamaşaçı da yığmalı olacaqsız. Uşağı bədbəxt eləməyin. (*Üzünü Şahbaza tutaraq*) Başı xarab Əntiqə yox, valideynlərinə, oğlum.

Şahnaz: Bala! Atalar yaxşı deyib: “Yetimə gəl-gəl deyən çox olar, çörək verən az”, “Yüz həvəçi olsa, güc doğana düşəcək”. Sənə ata sözü gərəkdi. Baban qoca kişidi. O, böyük mühafizəkardı, bizsə... Qandın da! Baban nə bilir zəmanənin tələbin.

Pauza

Şahbala (*Atasına*): Bu yaşda adamın başı işləyər?

Şahnaz: Ağzından süd iyi gəlir Şahbazın. Atan yaxşı bilir neylədiyini.

Şahbaz: Məni ərə verirsiniz, bir ağıldan kəmə?

Şahnaz: Ayə, nə fərqi var, sən getdin, ya o gəldi? Ağıl kimə gərəkdi?

Gülbala: Paho vay. Əcəb işdi.

Şahbala (*Atasına*): Əə... Qaramat oğlu qaramat, xeyir işə mübarək deməkdənsə, əlimizin üstünə tüpürürsən?

Şahbaz: Ağzınıza gələni danışmayın, babam sizin tayınız deyil.

Şahbala: Qırıxmala bax ey. A gəda, bəyəm sən ona məndən yaxın olacaqsan? (*Telefon zəng çalır. Dəstəyi Şahbala götürür*) Alo... Alo... Eşidirəm. (*Gözlənilmədən danışığın sürəti də, müraciət tonu da dəyişir*). Bəli! Bəli! Oldu! Baş üstə! Minnətdaram! Oldu! (*Dəstəyi yerinə qoyur. Üzünü arvadına tutaraq*) Odu! Kişidi! Belə kişi ilə qohum olmaq mənim üçün böyük şərəfətdi (*Üzünü oğluna və atasına tutaraq*). Qandız?

Ərkinaz: İt yatıb qaya kölgəsində, elə bilir öz kölgəsidi.

Şahnaz: Gözünə su ver, bir əlcə qızın dediklərini eşitdin?

Ərkinaz: Ey... Niyə bir əlcə oluram?! Mənim taylarım çoxdan...

Şahbala: Nə? Hara?

Ərkinaz: Ərə!

Pauza

Gülbala: Bərəkallah səni tərbiyə eləyən anaya!

Şahbaz (*Üzünü babasına tutaraq*): Dərdimiz böyükdü, baba.

Gülbala: Hə, bala. Burda deyiblər: Vay qanmaz əlindən.

Şahbala (*Oğluna*): Əə, qırışmal. Gedirsən babanın fitvasına. Nə çalırsa, ona da oynayırın. Adamın gərək intellekti ola. Mədəniiyyəti ola. Xeyir işə mübarək deyərlər. Heyf, mənim zənnimdən. Yəqin (*üzünü arvadına tutaraq*) bir azdan başlayacaqlar sevgi belə gəldi, eşq, məhəbbət elə getdi. Guya biz onları qanmırıq, a Şahnaz. Ölünü öz xoşuna qoysalar...

Ərkinaz: Yorğan-döşəyi batırar!

Şahbala: Ha... Ha... Ha... Qız belə olar.

Şahbaz (*Babasına*): Atamın telefon danışığını eşitdin də, baba.

Gülbala: Eşitdim, mənim balam.

Şahbaz (*Anasına*): Öyrənmək istəyirəm, ana. Ərinin başqaları qarşısında belə diz çökməsini qüruruna necə sığışdırırsan? (*Atasına üzünü tutaraq*). Bir loxma çörək üçün şəxsiyyətini, mənliyini başqalarının ayaqları altına necə atırsan? Rüsvətxorluğ, narkomaniyanı, özünə necə rəva bilirsən, ata? (*Üzünü bacısına tutaraq*) Mən atamızı sözü, nəfsi bütöv, əqidəsi düz, ləyaqət və şərəfini hər şeydən üstün tutan saf namus sahibi kimi görmək istəyirəm, bacı. (*Üzünü babasına tutaraq*) Atamın, anamın hərəkətlərini nə adlandımaq olar, baba?

Baba nəvəsini qucaqlayıb öpür.

Gülbala: Qanmazlıq! Nadanlıq! Hər kəsin dəyəri əməlincədi. Havam çatışmır. Qalx gedək, bir az gəzək, özümüzə gələk.

Şahbaz: Gedək... Ancaq inanmıram.

Baba ilə Şahbaz gedirlər. Şahbala yan otağa keçir.

Şahnaz: Kafdar hardan gəldi, bilmirəm? Bu yaşda meşədə

ağac da qalmayıb. Gəvərib rədd olmur. Darıxma, Gülbalasan, nəsen. Mənə də Vəliş qızı Şahnaz deyərlər.

Ərkinaz: Ana, mənə elçi nə vaxt gələcək?

Şahnaz: Əşi, rədd ol o yana. Qardaşın bizi fərəzən günə çatdırdı, ağzımız bala batdı, qaldın sən. İndi Mamedəqa Qulamoviç, Məleykə xanım yolumuzu gözləyirlər, onlara necə deyək ki, elçiliyimiz baş tutmadı.

Ərkinaz: Hə... Düz deyirsən, ana! Onda Mamedəqa Qulamoviç də atamı o söz...

Şahnaz: Hə, qızım, hə...

Hər kəs öz otağına çəkilir. İşiq söniür.

VII şəkil

Evdır. Şahbaz ilə Gülbala divanda oturub söhbət eləyirlər.

Şahbaz: Atam son vaxtlar lap...

Gülbala: Biz də ona belə tərbiyə verməmişdik. Yolunu azıb. Allah əvvəl adamın ağlını alır, sonra canını.

Şahbaz: Atamla anam Mamedəqa kimi quldurun varidatını ələ keçirmək üçün mənim taleyimlə oynayrlar.

Gülbala: Ürəyini sıxma, oğlum. Gələrlər, onlarla bir də söhbətə oturarıq. Nəticə çıxarmazlarsa, bir şey fikirləşərik, ömrüm-günüm. Ərkinaz da gözümə dəymir.

Şahbaz: Allah bilir hardadı. Ata-ana olub bir dəfə qızları ilə maraqlanmırlar. — Hardasan? Kiminlə rəfiqəlik eləyirsən? — deyə soruşmurlar. Qızdakı... Az qalırım, başımı götürüb rədd olam burdan.

Gülbala: O çıxış yolu deyil, Şahbaz. Bundan sonra ailənin, bacının taleyi üçün sən də məsuliyyət daşıyırsan.

Şahbala ilə Şahnaz deyə-gülə gəlirlər.

Şahnaz: Bıyy... Bunlar da evdədilər ki.

Şahbala: Ata, kəndə nə vaxt qayıdırsan?

Gülbala (*acıqla*): Şahbazın işini yoluna qoyandan sonra.

Şahbala: Şahbazın nə işini, ə?

Gülbala: Mən imkan vermərəm ki, siz uşağı bədbəxt eləyəsiniz.

Şahnaz (*Üzünü Gülbalaya tutaraq*): Aa... Əşi, əvvəla, o uşaq deyil, yekə kişidi. Sonrası da, sən uşaq əkmisən, ya uşaq doğmusan?

Gülbala: Bərəkallah...

Şahbala: Əşi, sən Allah çıx get evinə-eşiyinə. Qoy işimizi görək. Bizi dərd-sərə salma. Uşağı da pozma. Sənə axırıncı xəbərdarlıq eləyirəm. Əks halda...

Şahbaz: Nə əks halda? O nə hədədi babama gəlirsiz?

Şahnaz: Qızışma, bala. Sənə çörəyi biz veririk, Gülbala yox.

Pauza

Şahbaz (*Diqqətlə anasının üzünə baxır. Sonra başını bulayaraq*): Mən minnətli çörək yemək istəmirəm, ana. Tələsməyin, onu da sizə qaytaracam.

Şahbala: Paho vay.

Gülbala: Eybi yoxdu. Qoy nə deyirlər desinlər. Biz hər şeyə dözərik.

Şahbaz: Bəsdirin. Meymun deyiləm, məni ortaya qoyub oynadasız, ələ salasız.

Şahbala: Sən öləsən, dilini kəsərəm.

Şahnaz: Babaya bax da, xeyir-dua verməkdənsə, uşağın başını xarab eləyib.

Gülbala: Heyf! — Gülbalanın oğlu var, — deyə kənddə mənə bəzi ağzı göyçəklər həsəd aparırlar. Da demirlər ki...

Şahbaz: Ağsaqqal adamdı, babamın babalını yumayın. Qula-

ğınızı açın, yaxşı-yaxşı eşidin. Mənim sevdiyim qız var.

Şahbala (*Bağıraraq*): Nə? Bircə bu çatmırdı!

Şahnaz: Adı nədi? Nə karədi, o?

Şahbaz: Adı Əsmərdir. Bioloqdu.

Şahbala: Ha... Ha... Ha... Ada bax ey. Əsmər... ha... ha... ha... Əsmər... O, nəylə məşğul olacaq? Soxulcan, İlan, Qurbağa tutmaqla, hə... A boyunu yerə soxum! Əsmər hara, Əntiqə hara? Niyə başa düşürsən? Kişinin qızının adında da bir gurultu var ey, dədəsininki kimi! Əntiqə! Yaxşı de görək hardandı?

Pauza

Şahbaz: Rayonludu.

Şahnaz: Eh oğlum... Heyf səndən. Heç sənin ağlın yoxmuş. Ədə, ondan ətir, kirşan əvəzinə, dozanqurdu iyi gələcək. Heç özün də bilməyəcəksən o nə iyidi.

Gülbala (*Əlini stola vuraraq*): Bəsd! Bu qədər nadanlıq olmaz! Toxunmayın uşağın heysiyyətinə! (*Üzünü Şahbaza tutaraq*). Oğlum, sən düz yoldasan. Sevgi, məhəbbət olmayan yerdə azar-bezar olar, xoşbəxtlik yox.

Şahbala: Paho... Dedim də... Sevgi! Məhəbbət! Eşq! Əşi, o Füzuli dövründə qaldı. İndi başqa zəmanədi.

Şahnaz: Qadınların çoxu burdan batıb Dubaydan çıxırlar. İndi buna bax. Yekə kişidi, özü də başlayıb düşük-düşük eşq... məhəbbət... barədə danışmağa.

Şahbaz: Babama bir də belə sözlər desəniz, mən də sizə ata, ana deməyəcəm.

Şahbala: Bura bax, əə, bəyəm, mən atamı tanımıram. Yoxsa məndən çox istəyirsən onu.

Şahnaz: Bəlkə doğrudan da...

Şahbala: Əşi, sən də ağ eləmə.

Gülbala: Kaş sən doğulanda, mən öləydim.

Şahbala: Günahkar əzraildi.

Şahbaz: Qurtarın bu biabırçılığı!..

Pauza

Şahnaz: Adam xörək yediyi qaba... Hirsli başda ağıl olmaz — deyiblər. Əsəblərin soyuyanda peşman olarsan. Babanın sözü ilə qızışma, bala.

Şahbala: Mən atamın qazanında çox qaynamışam. O, daim düzlükdən, namusdan, qeyrətdən danışib. Nə özünə bir gün qazandı, nə də mənə... Mərhum anam dünyasını dəyişəndə, mən olmasaydım... Beş manatı yox idi ki...

Gülbala: Əvvəla, yalan danışma! Anan rəhmətliyin qırxı çıxandan sonra hüüzürə gəlmisən. Qayıdanda da cibinə pul qoyub, səni yola salmışam. Valideynsən, elə iş gör, elə danış ki, övladlarının nifrətini qazanmayasan.

Şahbala (*Başını bulayaraq*): Başladı yenə. Nə böyük şey olub, ə?! Mənim anam həm də sənənin arvadın olub da. Kişi də elədiyini başa qaxar?

Şahbaz: Nə qədər içmək, çəkmək, vurmaq olar? Atam xəstədi. Ona görə də cəmiyyət barədə dolaşmaq fikirlər söyləyir.

Şahbala: Tək mən yox, oğlum, bütöv cəmiyyət xəstədi.

Şahbaz: Cəmiyyəti xəstələndirən sən və Mamedəqa Qulamoviç kimilərdi, ata?! Hər axşam evə başqalarından soyub-soyaladıqlarını gətirirsən. Səndən soruşuram, bunlar hardandı? Cibləri soyulanların, zorlananların göz yaşları bizə rahatlıq verəcəkmi?! Sahiblərinə qiismət olmayan varidat kiməsə xoşbəxtlik gətirəcəkmi? İnanmıram!

Gülbala: Bəsdi, kifayət elər, oğlum.

Şahbaz: Yox, baba! (*Üzünü anasına tutaraq*) Atamın da, əziz xələfiniz Mamedəqa Qulamoviçin də yığdıqları qandı, çirkabdı, ana! Mamedəqa Qulamoviç kimilərin bir adı var: mənəviyyət cəlladları.

Şahbala: Əə... (*Başına vuraraq*) Kül mənim bu başıma. Xəbərim yoxdu düşməni ocağımızın qırağındaymiş ki. (*Üzünü Gülbalaya tutaraq*) Səviyyəsiz ata!

Gülbala (*Şahbalaya*): Utan danışığından.

Şahbaz: Babamı bu gün bəyənməyə bilərsən, ata. Babamın haqq işinə kölgə salmağı bacararsan. Ancaq etiraf elə ki, sən babam səviyyəsinə qalxa bilməzsən... Mən aqıl babamla fəxr eləyirəm. Həqiqəti dediyim üçün incimə məndən. Sənə baxanda sıxılıram, utanıram, ata. Sən nənin — öz doğmaca ananın dünyasını dəyişməsi ilə əlaqədar yalan danışırısan. Guya xidmət göstərmisən. Bu yalanı sənə nə övladların, nə babam, nə də mərhum nənin ruhu bağışlar. Mən dəhşətə gəlirəm anamın da var-dövlət hərisliyindən! Mamedəqa Qulamoviç kimi cəllada sığınaraq sənə saxta nüfuz qazanmağından! Məni də xoşbəxtlik, səadət sandığın mənəbinə qurban verməyindən! Unutma ki, bu, mənim də, o yazıq Əntiqənin də faciəsidir!

Gülbala: Əsəbləşmə, Şahbaz bala.

Şahbala: Kişiləşmə. Hardan gəlib, harda bişir bilmirsən. — Bir çömçə də bura tök — deyirsən. Günah məndədi. Səni ərköyün böyütmüşəm.

Şahbaz: Xeyir, düz demirsən.

Pauza

Şahbala (*ani fikrə gedir*): Həyatı başa düşməyənlər uduzurlar, Şahbaz. Unutma ki, dünyanın mizanı “mən”, “sən”, “o” müstəvisində qurulur. Bir anlığa təsəvvür elə ki, “mən” anlamı Şahbala, “sən” anlamı Şahbaz, “o” anlamı isə babam Gülbala. Bu üçlük olan yerdə mizan düz qurula bilməz. Bu sadə bir formuldu. “Mən” varamsa, “sən” də yoxsa, “o” da. Bir anlığa xatırlayın olub keçmişləri. Xalqlara, millətlərə ağılıq eləyən, qan udduran fatehləri, xaqanları, şahları, kralları, prezidentləri. Onlar “mən”di. Onların rəmzi olan “Mən” mənafedi, nüfuzdu. Cah-cəlal, altunlar üzərində hökmrandı. “Mən”in səsinə səs verənlər, olsa-olsa, bir kasa yal üçün ləbbeyhləyənlər. “O” əxlaqi naqışlər yardımçıma çevriləndə “mən” dönüb “biz” olur. “Siz” yox, “onlar” yox. Bax budur, yaşadığımız həyatın

fəlsəfəsi. Belə olduğu halda niyə varidat barədə düşünməyək?

Pauza

Gülbala (*Köksünü ötürərək*): Çürük fəlsəfə!..

Şahbala: Yox! Bu şahmat oyunudur. İlk gedişləri eynidir və heç kəsi təəccübləndirmir, heyrləndirmir. Sonrakı gedişlər düşüncələr seli yaradır. Yeni-yeni gözlənilməz sistemlər qurulur, dağılır, yenidən hər şey təkrar olunur... Nəhayət, nəticə alınır. Qalib “mən”, məğlub “sən”, seyirçi “o”. Yaxşı-yaxşı düşün. Həyat binadan “Mən”im istəyimcə qurulub.

Şahbaz: Yox, ata, sən yenə səhv eləyirsən. İnsan heç zaman qul ola bilməz. Yerin də, göyün də cəlalı onun olsa da, o, nə bir qarış torpaq, nə də bir ovuc yem üçün gəlib dünyaya. Bütün yerin, göyün sahibi olan insan duyğuların, intuisiyaların və ağılı köməyi ilə zəngin dəfinələr yaratmağa qabildir. Sizin yaratdığınız çürük fəlsəfə yalnız özünüz kimi cahillərə xidmət eləyə bilər.

Gülbala: “Mən varamsa, həyat var, mən yoxamsa, həyat yoxdu” prinsipi ilə yaşamaq faciədi. Ona görə də dediklərimdən heç nə başa düşmürəm.

Şahnaz: Başa düşmək üçün ağıl lazımdı, ağıl!

Şahbala (*Atasına barmağı ilə işarə edərək*): Küldən (*sonra özünə işarə edərək*) od törəyər, oddan (*oğluna işarə edərək*) kül. Atalar necə deyib?

Şahnaz: Ot kökü üstündə bitər.

Şahbaz: Bəs deyirsiz pul lazımdı. Ağılsızda pul olmaz, ana.

Gülbala: Nəvənin cismində babanın ruhu cəlvələnir. Şahbala, mənə qorxudan odu ki, sabah doğmaca övladın səndən imtina eləyə bilər. Bu isə sənə üçün böyük müsibət olar. Ömrün boyu cəhənnəm alovunda alışıb yanarsan. Sənə nə yığdığın varidat, nə də Mamedəqa Qulamoviç kömək eləyə bilər.

Şahbala: Öz işinə qarış, ata!

Şahbaz: Ata, unutma ki, babamın hər sözü, hər kəlməsi tarix-

lərin yaddaşından qopub gələn dürlərdir, incilərdir.

Şahbala (*Sakit tərzdə*): Oğlum, sən çox cavansan, hey mənə mühakimə eləyirsən. Ancaq mən həmişə səni düşünmüşəm.

Gülbala: Ancaq etiraf eləməlisən ki, Mamedəqa Qulamoviçlə qohumluq arzusunda bulunmağın Şahbazdan daha çox, öz vəzifənlə bağlıdır.

Şahnaz (*Üzünü Gülbalaya tutaraq*): Bu nə sözdü uşağın yanında danışırsan?

Gülbala: Şahbaz daha uşaq deyil. O hər şeyi sizdən də, mənədən də çox yaxşı bilir.

Pauza

Şahbala (*Üzünü oğluna tutaraq*): Sənin baban mühafizəkardı. Sənsə fanatik. Babanın puç təbliğatına aldanırsan. Bilməlisən ki, bu cəmiyyətdə hər nə varsa, puldadı. Pulsuz kişinin ağılı dünyalarca da olsa, heç bir dəyəri yoxdu. Odu ha, elə götürək Sokratı. Ömrü boyu ayaqyalın gəzib. Engels olmasaydı, Marks acından öləcəkdi (*Üzünü arvadına tutaraq*). Bəlkə yalan deyirəm? Xədicənin pulu olmasaydı, kasıbca Məhəmməd neylərdi?

Şahbaz: Əsaslandırmaya bax, ha...

Gülbala: Çox dolaşıq, kor-kəsməz adamsan, Şahbala. Bu qədər pula hərislik...

Şahbaz: Atam pul üçün o dünyaya da getməyə hazırı, baba.

Şahnaz (*Oğluna*): Sən xəstəsən, oğlum. Hərərətin qalxmayıb ki?

Şahbaz: Yox, dəli olmuşam. Həkim çağırın aparsınlar mənə dəlixanaya. Düşünürəm. Atam bu qədər yığdıqlarını neyləyəcək? Bəlkə bir məktəb, xəstəxana binası tikdirəcək? Yoxsa, uşaq bağçası yapdıracaq? Ha... Ha... Ha...

Şahbala: A qanmaz, onlar sənə üçün. Anladın?

Gülbala (*Başını yelləyərək*): Siz heç vaxt Şahbazı anlamayacaqsız.

Şahbala: Çünki səndən dərs alıb.

Şahbaz: Belə getsə, atamın əməlləri barədə polisə məlumat verməli olacam.

Şahbala əsəblərini ələ ala bilməyib Şahbaza yaxınlaşır və onu sillə ilə vurur.

Şahbala: Ərköyün küçük.

Şahnaz: Bu nə işdi? Sən kimi vurursan, əliqurumuş?

Gülbala: Daha mənəm sənə sözüüm yoxdu.

Şahbaz: Ata, məni döyə də, söyə də, bu evdən çıxara da bilərsən. Ancaq mənəm xasiyyətini dəyişə bilməzsən.

Şahbaz otaqdan çıxıb gedir. Şahbala otaqda gəzişir. Şahnaz ağlaya-ağlaya yan otağa keçir.

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviçin qızı lap kor da, kar da, lal da olsa alacaqlar. Qoyun əti deyil ki, tərəzidə qala. Guya cəmiyyəti biz xəstələndirmişik.

Pauza

Gülbala: Şahbaz namuslu oğuldu. Gəl, öz əlinlə balanı bədbəxt eləmə. Eşitdiyimə görə həkim Əntiqəyə ailə qurmağı məsləhət bilmir. Sonra böyük peşmançılıq çəkəcəksiz. Nə qədər ki gec deyil...

Şahbala (*Əsəbi halda*): Məni cin atına mindirmə. Bəs kabinet? Möhür? Katibə? Maşın? Adamlardan qopardıqlarım? Nüfuz?

Gülbala: Nə danışırsan ə, başı xarab?

Gülbala əsəbləşib gedir. Şahbala atasının ardınca acıqlı-acıqlı baxır. Sonra özü də gəlib divanda əyləşir. Şahnaz əsəbidi. Ərkinaz özündən bir neçə yaş böyük oğlanla sevincək otağa daxil olur. Qız qaçıb anasının, sonra da atasının üzündən öpür.

Ərkinaz: Ana, Musiklə tanış olun.

Şahbala: Bunu hardan tapdın, a bala?

Ərkinaz: Aa... İtirməmişdim ki, tapam.

Şahnaz: Nə Musikdi az, bu?..

Musik (*Qolunu Ərkinazın çiyindənən aşıraraq*): Ərkinazla biz bir-birimizi sevirik. Əgər razı olmasaz... (*Cibindən bıçaq çıxarıır*).

Şahbala: Daş yağdır, Allah.

Şahnaz: Hələ tezdi, Şahbaz evlənsin, sonra.

Musik: Qurtardıq. Qız mənimdi, vəssalam.

Ərkinaz: Mən onu gözləyə bilmərəm.

Şahbala (*Çəkinə-çəkinə*): Nə karadı, a bala?

Musik: Alə, sənə nə var?

Ərkinaz: Hər kim? Mən onu sevirəm.

Şahnaz (*Çəkinə-çəkinə*): A bala, bıçaq çıxarmaq niyə? Bir qız bir oğlanındı da.

Musik: Görək, ərin nə deyir?

Şahnaz: O da razı.

Musik Ərkinazı öpür. Ərkinaz sevincək özünü yırğalayır.

Şahbala: Bu hardan çıxdı, ə?

Ərkinaz (*Musikə üzünü tutaraq*): Keçək yan otağa.

Ərkinazla Musik yan otağa keçirlər.

Şahbala (*Arvadına*): İşimiz əcəb düzəldi. Birini yoluna qoymamış o birisi bitdi (*Musikə işarə edərək*). Mənim bu gədədan gözüm heç su içmir.

Şahnaz: Adamyeyənə oxşayır ey. Hamısının günahı atan Gülbaladadı. Uşaqların hərəsinə bir dil verir. Bəlkə atanı dəlixanaya qoyaq?

Şahbala: Normal adamı dəlixanaya necə qoymaq olar?

Şahnaz: Sənə elə gəlir. Hərənin qarğası özünə bir qırğıdı. Atanın başı xarabdı. Həkimlərə nə var?! Çağır evə, ciblərinə beş-üç manat qoy. Basıb maşına aparacaqlar dəlixanaya. Dəlixanada da atanın güngörməzinə bir iynə vuracaqlar, gəl görəsən. Kişi dönəcək əlli ilin dəlisinə.

Şahbala: İynəni harasına vuracaqlar?

Şahnaz: Güngörməzinə! Xəbərin var, atan o gün də ityeməsinin adını çəkib, uşaqların yanında.

Şahbala: Ayıbdı eşidən olar elə demə. Mənim atam söyüş söyən deyil axı?

Şahnaz: Bəs mən nə deyirəm, başı xarab olub da.

Şahbala: Atamı dəlixanaya yerləşdirsəm, qorxuram mənə də Dəli Gülbəlanın ağıllı Şahbalası desinlər.

Şahnaz: Onda gəl qocalar evinə köçürək.

Ərkinaz təzə paltarlarını geyib Musiklə gəlir.

Ərkinaz: Xoşunuza gəlirmi?

Şahbala: Hara belə?

Ərkinaz: Bara!

Şahnaz: Nə bar, dəli olmusan nədi?

Musik: Onu özümüz bilərik.

Şahbala: Hələ tezdi.

Musik: Qurtardıq. Qulaqlarınızı açın, eşidin. Ərkinaz mənimdi. Bu evdə ona bir söz deyən olsa... O söz...

Ərkinaz: Kimin nə haqqı var?

Şahbala: Yox... Olmaz. Demiyək?

Onlar qapıya tərəf gedirlər. Şahbala ilə arvadı onların ardınca baxırlar.

Şahbala: Paho... Ux ti! Öl, Şahbala, öl. Vaxtı ilə anası toxuduqlarını indi qızı geyir.

Şahnaz: Mən qələt elərəm. Kökünüz kəsilsin. İkisi də sizə çəkib. Burda çox qalsa, atan uşaqları pozacaq.

Pauza

Şahbala (*Fikirləşir*): Tutaq ki, onu köçürtdük qocalar evinə. Sabah televiziyaadan bir müxbir getdi ora. Atam da yaxınlaşdı müxbirə. O da kameranı diklədi atamın üstünə. Atamı da ki yaxşı tanıyırsan. Guya görkəmli filosofdu. Açıb sandığı, tökəcək pambığı. Onda da gəl ölünü qoy, dirini ağla.

Şahnaz: Töksün.

Şahbala: Balam, özümüzü bu boyda zırhazıra salınca, onu kəndə göndərsək qiyamət qopar?

Şahnaz: O, elə iblisdi ki, kənddə də dinc qalmayacaq.

Şahbala: Ayə, belə də şey olar? Oğul elə, qız belə. Ata da ki onlardan betər. Başıma haranın daşını salım heç bilmirəm? Partlayıram, arvad. Qalx, gedək, bir az təmiz hava alağ.

Gedirlər. İşıq sönür.

VIII şəkil

Mamedəqa Qulamoviçin evi. Mamedəqa divanda oturub qəzet oxuyur. Qızı Əntiqə kukla ayını oynadır. Arvadı Məleykə ərinə çay gətirir. Bu vaxt qapının zəngi çalınır. Arvad çayı ərinin qarşısına qoyur. Gedib qapını açır. Şahbala ilə Şahnaz otağa daxil olurlar. Mamedəqa ayağa qalxır. Şahbala ilə Mamedəqa dodaq-dodağa öpüşürlər.

Məleykə (*Gülümsünərək*): Atalar yaxşı deyib, a Şahnaz, keçmə namərd körpüsündən.

Mamedaq: Yenə nə olub, az?

Məleykə: Nə olacaq? Siz kişilər arvadlardan betər olmuşuz.

Mamedaq: Niyə?

Məleykə: Çatan kimi marça-març öpüşürsüz. Adam sizə baxanda bir təhər olur ey...

Əntiqə (*Oyuncağı atıb-tutaraq*): Hə... Hə... Lap Tamam qarı kimi.

Otağı gülüş səsləri bürüyür.

Mamedaq: Əyləşin! Təvəqqe eləyirəm, əyləşin.

Şahbala əyləşir. Şahnaz Əntiqəni qucaqlayıb üzündən öpür. Əntiqə ağız-burnunu əyişdirir.

Əntiqə: Üzümü murdarlama. İyrənirəm. O yanda dur.

Məleykə: Əntiqə, sən dur, get öz otağına.

Əntiqə: Xeyir ola. Yenə nə bic işiniz var?

Mamedaq: Qonaqlardan ayıbdı.

Əntiqə: Niyə? Bəyəm, özümü çöldə qoymuşam?

Məleykə Əntiqənin qolundan tutub yan otağa aparır.

Şahbala (*Çəkinə-çəkinə*): Mamedaq Qulamoviç, gərək bizi bağışlayasız.

Mamedaq (*Təəccüblə*): Nəsə ədəbsiz iş görmüsüz?

Şahnaz: Yox! Bilirsiniz. Qurbanı olduğum...

Mamedaq: ...O gözəl pəri. Gərək ki, aşıq Ələsgərindi, hə?

Şahbala: Bəli! Bəli, rəhmətliyindi.

Şahnaz: Ə... Nə Ələsgərindi?

Məleykə hərəyə bir stəkan çay gətirib stolun üstünə qoyur. Özü də keçib ərinin yanında əyləşir.

Məleykə: Necəsiz, ay Şahnaz? Oturmuşam evdə dünyadan xəbərsiz. Kişi qılıncını sağa da çalır, sola da. Üzlərinə deyirəm. Bu kişiləri gərək öz mıxlarına bərk-bərk bağlayasan. Elə ki bir balaca sayıqlığını itirdin, işləri korlayacaqlar. Götürək bu Mamedaqanı. Gözlənilmədən ondan elə işlər çıxır ki, lap matım-qutum quruyur.

Şahnaz: Şahbala da elədi. Bacı, o gün canını alacaqdım. Qurban elədim uşaqlara. Demişəm, özü bilər.

Şahbala: Adə... Kişinin yanında biabır oldum ki...

Məleykə: Ona haqqın var, bacı. Hünəri var Mamedaq bir də elə qələt eləsin.

Mamedaq (*Şahbalaya him-cim eləyərək*): Elə bilirlər can almaq asandı. Qırın biz kişilərin qeybətini. Deyirəm, a Şahbala, biz öləndən sonra əzrail imkan verəydi, gəlib baxaydıq, bu arvadların halına. Görəydik, nə günə düşdüklerini.

Məleykə: Boş-boş danışma. Bilirəm, hansı simə toxunursan. Yoxsa ömrü boyu yas saxlamalıydım sənə. Şit söhbətdən zəhləm gedir.

Şahnaz: Allah bu kişiləri bizim üstümüzdən əskik eləməsin.

Məleykə: Yanımızda olsalar da kifayətədi.

Şahbala: Siz də qəribə adamlarsız. Gah biz kişilərə xox eləyirsiniz, gah da... Balam, bunu necə başa düşək?

Mamedaq: Xahiş eləyirəm, mənim evimdə etik normaları aşmayasız. Onun üçün cinayət məcəlləsində xüsusi maddə də var. Bir ildən üç ilə.

Məleykə: Əcəb qanundu. Dünyanı dağıdana da, etik normaları aşana da eyni maddə?

Mamedaq: Onu Milli Məclisdən soruşun. İnanın, dünyanı dağıdan üçün elə bir maddə qanunçuluqda nəzərdə tutulmur.

Şahbala: Bəlkə keçək əsas mətləbə.

Mamedaq: Yuxarıdan göstəriş var. Böyük ixtisar... Yəqin

siz də onu eşidib gəlmisiz? Canına and olsun, Şahbala, lokatorların çox yaxşı işləyir.

Şahbala (*Təşviş içərisində*): Hə... Hə... Bilmək olarmı hansı şəkildə, Mamedəqa Qulamoviç?

Şahnaz (*Dərhal*): Şahbala Gülbalayeviç oturub durub sizə alqış oxuyur. Deyir nə yaxşı ki, Mamedəqa Qulamoviç var. Sizə nökrə olmaq onun üçün böyük şərəfdi.

Məleykə: Mamedəqa Qulamoviç idarədə ixtisarı eşidib, çaşbaş qalıb. Necə deyərlər: aşağı baxırsan saqqal, yuxarı baxırsan bığ. Hara tüpürsən?

Şahnaz: Şahbala dura-dura başqasını...

Şahbala arvadının yanını basır.

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviç, bilirəm, çətindi. Ancaq siz böyük nüfuz sahibisiniz. Birşey-mirşey lazım olsa... Çəkinməyin...

Şahnaz: Ölməmişik ki! Gərək biz sizi, siz də bizi...

Şahnaz ərinə mətləbi açmaq üçün him-cim eləyir. Bunu Mamedəqa və Məleykə görürlər. Ancaq üzə vurmurlar.

Şahbala (*Həyəcanla*): Mamedəqa Qulamoviç!.. Biz bura... Bilirsiniz...

Mamedəqa (*Qəsdən söhbətin səmtini dəyişir*): Bu saat bir söz deyə bilmərəm. Yuxarı ilə danışım, sonra... Bilirsən ki, (*baş barmağını orta barmağına sürərək*) pul açmayan qapını, fələk də açmır.

Şahbala: Aydındı... Şübhəsiz... Sözlünüzü deyın.

Şahnaz: Biz bura...

Məleykə: Çayınızı için...

Əntiqə yan çəkə-çəkə gəlir. Kuklanı Şahbalanın qucağına qoyur. Məleykə tez ayağa qalxır. Onu yan otağa aparır və özü də qayıdır.

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviç! Kişiyik! Düzdü?

Mamedəqa: Bəli, Yox... Hə... Bəli! Əlbəttə! Yəni buna şübhə eləyən var ki?

Şahnaz: Yox! Yox! Allah ağzımı əyər.

Məleykə: Mamedəqa Qulamoviçin kişiliyinə şübhə ola bilməz (*Üzünü Şahnaza tutaraq*). Bilirsən o nədi? Uf!!!

Şahnaz: Şahbala Gülbalayeviç də ondandı.

Məleykə: Toçni?

Şahnaz: Toçni!

Şahbala: Sən “Qaa” deyəndə, mən “Quu” demişəm. Beş istəyəndə, on vermişəm. Ayağını qoyan yerə, başımı qoymuşam.

Mamedəqa: Adə... Lakonik elə! Bəyəm, alıb-verməyən var ki? Elə sözü deməzlər. Arvad-uşaq yanında nə olsa, buraxırsan.

Şahnaz: Kişi çaşıb. Həyəcan keçirir.

Şahbala: Bilirsiniz?..

Mamedəqa: Nəyi?

Məleykə: Elə bil altıaylıqsan. Əşi, kişinin sözünü kəsmə də.

Şahnaz: Mamedəqa Qulamoviç, siz çox zəhmli adamsız. Sizi görəndə, ya səsinizi eşidəndə Şahbala az qala...

Pauza

Mamedəqa: Ha... Ha... Ha... Şahbala Gülbalayeviç bir az dovşanın, bir az tülkünün, bir az canavarın, bir az da ayının qarışığından yoğrulmuş əcaib bir şeydi, xanım. Bu neçə ildə onun hansı materialdan hazırlandığını və nəyə xidmət elədiyini mən də bilmirəm. Düzdü, Şahbala?

Şahbala: Hə... Yox... Hə...

Mamedəqa (*Gülərək*): Nə fırlıdaq desən, onu Şahbalada taparsan!

Şahbala: Şahnaz xanım elə demək istəmirdi, Mamedəqa Qulamoviç.

Mamedəqa: Onda nə mıs-mıs salıb? (*Arvadının üzünə baxaraq*). Atamın goru haqqı, heç nə başa düşmürəm.

Şahbala: Sizdə zəngin dəfinə, cah-cəlal var. Gəlmişik onu sizdən...

Mamedəqa (*Çəkinərək*): Onun sizə nə dəxli?..

Məleykə: Atamın goru haqqı nə vardı aldılar.

Şahnaz: Kim?

Məleykə: Yuxarıdakılar.

Şahbala: Yox! Dünya dağıla ha, əl çəkən deyilik.

Məleykə: Dədəm, vay! Bu nə bələdi biz düşdük? Belə də sınıtarmışlıq olar?

Şahbala: Əşi, qorxmayın! İstəyirik Şahbazla Əntiqəni bir-birlərinə calaşdırmaq.

Mamedəqa: Vay dədəm!! Mış-mış nədi?..

Şahbala: Hə... Hə... Bayaqdan onu demək istəyirik də.

Məleykə: Aa... Bayaqdan biz də ürək-göbəyimizi yemişik. Deyirik görəsən, nə istəyirlər?

Mamedəqa: Əşi... Nə ürək-göbək! Az qala mən özümü... Yox! Sizin qazla bizim ördək bir yerdə yola getməz. Düz demirəm, Məleykə?

Şahbala: Əşi, gedər.

Məleykə: Düzdü, qızın elçiləri çox olub. Ancaq bizim qız uşağıdı.

Şahnaz: Nə uşaq? Biz onun yaşda olanda...

Şahbala: Nə?

Mamedəqa: Həə... (*Sözünə ara verir*) Yox!

Şahnaz: Bizi burdan məyus yola salmayın!

Şahbala: Bizim gədə sizin qızı...

Pauza

Məleykə: Yox! Gözümüzün ağı-qarası bircə balamız var. O

heç haranı görməyib. Adı təmiz, özü təmiz. Atasına baxmayın. Qızın vurmaqla, içməklə arası yoxdu. Özümə oxşayıb.

Şahnaz: Anası ölmüş, Şahbaz da elədi. Onunçün də atası ilə yola getmir ki.

Şahbala (*Özünü arvadına tutaraq*): Bizi biabır eləmə, içib çəkməyəndən... (*Sonra üzünü Mamedəqa tərəfə çevirərək*) Mamedəqa Qulamoviç!

Məleykə: Yox, çox uşağıdı. Dözməz... İş-güc bacaran döör.

Əntiqə axsaya-axsaya gəlir.

Əntiqə: Mən bayaqdan söhbətinizə qulaq asıram. Nə uşağıdı, uşağıdı salmışız? Mən uşaq deyiləm... Məndən balacalar... Bir də ki orda nə qorxulu şey var. Ərdi də. Şahbala əmi, mən hazır. Şahnaz xala...

Şahnaz: Can!

Məleykə: Axı...

Mamedəqa: Bizi biabır eləmə, Əntiqə! Sənə qurban olum, qızım.

Əntiqə: Mən ər istəyirəm! Ər! Başa düşdüz?.. Ər! Vəssəlam. Gedirəm...

Şahnaz: Mamedəqa Qulamoviç, and verirəm sizə Həzrət Abbasın ala gözlərinə, onun kəsilən qollarına! Qızın da, bizim də qəlbimizi qırmayın. Bizi əli boş, üzü qara geri qaytarmayın.

Əntiqə: Üzük gətirmisiz, Şahbala əmi? (*Şahnaz cibindən üzük qutusunu çıxarır. Əntiqə onu alıb özü barmağına taxır*). Hə, bu başqa məsələ.

Mamedəqa: Aa... Aa... A bala...

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviç...

Məleykə: Əntiqə!

Şahnaz: Çox mübarək!..

Şahbala: Allah peşmançılıq verməsin.

Mamedəqa: Qız hə deyirsə, biz nə karayıq (*Üzünü arvadına tutaraq*). Sən də razısan?

Məleykə (*Çiyinlərini çəkərək*): Başqa nə çarə?!

Razılığı görün Əntiqə atasını qucaqlayıb öpür. Sonra da qayıdıb Şahbala və Şahnazı öpür.

Şahbala: Sizinlə qohumluq bizim üçün fəxrdir!

Şahnaz: Qurban olaram Əntiqənin boy-buxununa. Ay Allah, mənim də gəlinim olarmış?!

Mamedəqa (*Gülümsünüb başını yelləyərək*): İşə bir bax ey... Qismət sizəymiş... Elçilər əlindən bezmişdik canın üçün, Şahbala.

Şahnaz: Allahı olan mağmın qalmaz.

Məleykə: Öyrənmişik ona. Bizim üçün çətin olacaq. Vur-tut, gözümüzün ağı-qarası bircə balamızdı.

Şahnaz: İstəsəniz Şahbazı lap sizə verərik.

Şahbala: Məleykə xanım, gərək sizin möhübünüz bizdə, bizimki də sizdə düzülüb-qoşulsun. Qaldı, o ixtisara. Mamedəqa Qulamoviç, elə bilirəm...

Mamedəqa: O məsələyə sonra baxarıq.

Şahnaz: Şahbala Gülbalayeviç, gedəkmi?

Şahbala: Hə... Gedək, gədanı da sevindirək. İndi o da həyəcandan ev-eşiyə sığmır.

Hamı ayağa qalxır. Şahnaz Əntiqəni qucaqlayıb üzündən öpür.

Əntiqə: Bəs toy?..

Şahbala: Qızım, biz də gedək, toya hazırlaşaq.

Əntiqə: Yox, mən də sizinlə gedirəm.

Mamedəqa: Əşi... Bizi biabır eləmə.

Məleykə: Qəlbine toxunma. Sözdü, deyir də. Qiyamət qop-

madı ki. Ər istəməsinə baxma. O nə bilir... Bir də ki qız köçəri quşdu da.

Mamedəqa: Nə? Quş?! O sözdən mənim heç xoşum gəlmir.

Şahnaz: Həqiqət belədi də.

Şahbala ilə Şahnazı yola salmaq üçün hamı otaqdan çıxır. İşiq sönür.

IX şəkil

Kirayənişin ev. Əsmər pərişandı. Qətibə gəlir.

Qətibə: Görürəm, halın yamanca pərişandı. Yenə pişik asqırdı?

Əsmər (*Gülümsünərək*): Yox. Niyə ki.

Qətibə: Mənə yox da. Bəri üzündən baxanda, o biri üzünü görürəm.

Əsmər: Səndə ki o qabiliyyət var, gərək onda beynimdəkiləri də oxumağı bacarasan.

Qətibə: Ağ eləmə. Yaxşı, Şahbazın necədi?

Əsmər: Neçə gündü onun üçün narahatam.

Qətibə: Allah bilir, harda başı qarışıb.

Əsmər: Mən zarafat eləmirəm, Qətibə.

Qətibə: Elə mən də.

Əsmər: Neçə gündü ondan xəbər-ətər yoxdu. Ağzıma daşlar, qorxuram birdən başına bir iş gələ. Bayaq istədim, evlərinə zəng çalım. Fikirləşdim ki, dəstəyi ata-anası götürə bilər. Onlar da deyirlər bu nə sırtıq, həyasız qızdı...

Qətibə: Ay qız, özünə əzab vermə. Görünür, işi xod gedir. Ayılan kimi yadına düşəcəksən.

Əsmər: Xod gedir nədi?

Qətibə: Nə olacaq? Oğlanları bilmirsən? Hər gördüklərinə,

xoşlarına gələn qıza eşq elan eləyirlər. “Mən səni sevirəm”. “Sənsiz yaşaya bilmirəm”. “Hər dəfə səni görəndə ürəyim titrəyir”. “Qıçlarım əsir”. “Səni yuxularımda görürəm”. Nə bilim, nələr... nələr... Biz qızlar da aldanırıq onların şirin dillərinə, yağlı vədlərinə. Sonra da arsız-arsız göz yaşları tökürük.

Əsmər: Elə danışma. Sən danışdıqca az qalır ətim sümüyümdən ayrılınsın.

Qətibə: Oğlanlara inam yoxdu. Mən nə deyirəm, ona inan.

Əsmər: Sən oğlanlar barəsində deyənləri, oğlanlar da qızlar haqqında deyə bilərlər.

Qətibə: Qadası, mən qızları yuyub yarpız üstə qoymadım ki.

Əsmər: Onda oğlanları da qınama.

Qətibə: Ay qız, zarafat eləyirəm. Gedib, yazıq Şahbazın üstə düşərsən. Biabır olarıq. O da mənim barəmdə...

Əsmər: Qorxma. Demərəm.

Qətibə: Sən utanırsan. İstəyirsən, mən Şahbaza zəng çalım. Dəstəyi özü götürərsə, sən danışarsan, başqası götürərsə mən.

Əsmər: Aa... Bu ki xuliqanlıqdı.

Qətibə: Biz qızlar başqalarına cəfa gətirməyən xuliqanlığı da bacarmalıyıq.

Əsmər: Eh... Qətibə! Qətibə! Sənin dilin başına, vallah, bəla olacaq.

Qətibə: Oğlan olsaydım, bilirsən neylərdim?

Əsmər: Yox!

Qətibə: Sənə eşq elan eləyərdim.

Əsmər: Razı olmasaydım, necə?

Qətibə: Götürüb qaçardım.

Əsmər: Nə yaxşı ki olmamısan.

Qətibə: Söhbət dananı qurda verər. Dünəndən işlərim tökülüb qalıb.

Elə bu dəm qonşu qız — Bənövşə otağa daxil olur. Otaqda o

tərəf-bu tərəfə gedir.

Əsmər: A... Nə yaxşı ki, Bənövşə də gəldi.

Bənövşə: Az qala dəli olacaqdım.

Qətibə: Sənin peşəndi milçəyi fil eləmək. Danış görək nə olub?

Bənövşə: Nə olacaq?! Bu kişinin işinə mat qalmışam.

Əsmər: Kişi kimdi?

Qətibə: Kim olacaq?! Yəqin atasını deyir də.

Bənövşə: Əşi, yox! Nə atam, Allahın işinə...

Qətibə: Əstəğfərullah! Bu qızdan nə desən çıxar.

Bənövşə: Çıxar da. Neçə vaxtdı qarırıram evdə. Bir zalım-zındıq adımı da tutmur. Elə bil kor olub gözləri bu oğlanların. Görmürlər məni...

Qətibə (Gülümsünərək): Atalar deyib, ay qız, tələsən təndirə düşər. Tələsmə... Sənin də bəxtin açılar...

Bənövşə: Bu bəxt ki, məndə var. Elə belə də qalacam. Ay qız, Qətibə, məni yandıran təkçə o döör ey.

Əsmər: Bə nədi?

Bənövşə: Qonşumuz Mamedəqa Qulamoviçin çolaq, sərsəm qızına oğlandan xəbərsiz nişan taxıblar.

Qətibə: Xoşbəxt olsunlar. Bəs oğlan demir ki, bu nədi?

Əsmər: Kimə?

Bənövşə: O müstəntiq var ey. Dağarqarın Şahbala Gülbala-yeviçin oğluna. Oğlanın adını da bilmirəm.

Pauza

Əsmər (Tutulur, sonra...): Nə olsun? Sən niyə narahatsan?

Bənövşə: Mən nə bilim ey.

Qətibə: Əcəb işdi.

Bənövşə: Ay qız, vallah mən də sevinərəm. Məni başa sal görüm, yazıq oğlan onu alıb neyləyəcək?! Yazıq qız gəlin olub nə bir iş görəsidi, nə də qonaq qarşısına çıxası. Ay qız deyirlər,

oğlan tərəf də hallı adamdılar ey.

Əsmər: Hallı nədi?

Bənövşə: Böyük vəzifəli, pullu. Böyüklər belədi də. Nə kasıblara qız verirlər, nə də onlardan qız alırlar?

Qətibə (*Çiyinlərini çəkərək*): Özləri bilərlər. Onun bizə dəxli yoxdu.

Bənövşə: A onu alan oğlanın boyunu... Deyirəm ay, Qətibə, Allah bir möcüzə yaradaydı. Mənim də atam dönüb olaydı nazir-dən-mazirdən. Qapını kəsdirəydi elçilər. Yüzünün içərisindən seçəydim ürəyim istəyəni. Bilirsən, necə saxlardım onu. Yağ içində böyrək kimi. Yedirərdim, içirərdim, geyindirib yanımda gəzdirərdim. Hamı deyərdi: “Bərəkallah Bənövşəni doğan anaya. Balam, kişinin qızının əsli-zatı var da”.

Qətibə (*Gülümsünərək*): Çox yaxşı arzudu. Sən hələ get özünə tumar ver. Sənin də bəxtin açılar.

Bənövşə: Eh... Cəhənnəmə ki! Heç açılmasın. O qədər qarımışlar var, mən də olum onlara tay.

Qətibə: Qaramat olma.

Əsmər stolun üstündəki jurnalı götürərək vərəqləyib, şəkillərinə baxır.

Bənövşə: Siz də maraqlı adamsız. Nə vaxt ağzımı açıram qaramat deyirsiniz. Bacı, sizi bilmirəm, mən ev-eşik sahibi olmaq istəyirəm. Budu gördüz, bu gün varam, sabah yox...

Əsmər (*Ucadan gülərək*): Ancaq...

Bənövşə: Nə ancaq...

Qətibə: Bizim günahımız nədi?

Bənövşə: Günahınız çoxdu (*Əsmərlə Qətibə bir-birilərinin üzünə baxırlar. Bənövşə sözünə davam edir*). Siz məni təbliğ eləsəniz, mən də sizi, bəyəm, dünya qopar? Aləm dağılar? Yekə adamsız, adi məsələni də başa düşmürsüz. Belə olmasa, sizi kim

alacaq, ay yazıqlar. Ürəyim çatlayırdı, gəldim ki, sizə deyim, bir az ürəyimi boşaldım.

Əsmər: Allah kömək olsun.

Qətibə (*Bənövşəyə*): Gedək. Bu günə bəsd.

Qətibə ilə Bənövşə gedirlər.

Əsmər (*Öz-özünə*): Bənövşə necə dedi? Mamedəqa Qulamoviçin çolaq, sərsəri qızına nişan taxıblar? Oğlandan xəbərsiz? Şahbala Gülbalayeviçin oğluna? Bəlkə Şahbaza? Qəribədi!.. Yox!.. İnanmıram!.. Doğrudanmı Bənövşənin dedikləri həqiqətdi? Ola bilməz! Əgər elə şey olsaydı... Bəlkə də... Yox!

Əsmər gedib stulda əyləşir. Başını qolları arasına alır. Onu yuxu aparır. Səhnə yavaş-yavaş qaralır.

X şəkil

Mamedəqa Qulamoviçin evi. Mamedəqa arvadı ilə stulda üz-büz əyləşib.

Mamedəqa: Məleykə, nəsə mənim gözüm su içmir bu qohumluqdan. Düzdü, Əntiqə qızıxıb ağzına gələni danışdı, nə ata qandı, nə də ana. Biz də ona dinmədik, qəlbini qırmadıq. Axı, o, xəstədi, şikəstdi. Bu işin sonu, mənə qaranlıq gəlir.

Məleykə: Qaranlıq-zad gəlməsin. Bizə nə var? Qoy arxasını qudalar fikirləşsinlər. Onlar qayda qalsınlar.

Mamedəqa: Sən tanımırısan Şahbalanı. O, çox hiyləgər dəy-yusdu. Mənim varıma, vəzifəmə aşıq olub. Yoxsa...

Məleykə: Kişi, sən narahat olma. Qızı istəyir — ürəyini qırma, mən də bütün günü bu barədə fikirləşmişəm — verək

getsin. Bir uşağı olsun, xoşumuza gəlməz, Ağa durub, Ağacan durub. Onda başımıza bir çarə qılarıq.

Mamedəqa: Qorxuram, onlardan doğulan da şikəst ola.

Məleykə: Bəd danışma. Sən yaxşı tərəfin fikirləş. Allahı olan mağmın qalmaz.

Mamedəqa: Lap başımı itirmişəm... Elə olar?

Məleykə: İnşallah, ağıllı-başlı, boylu-buxunlu, gözəl-göyçək nəvəmiz olar. Özü də qız.

Mamedəqa: Qadası, qız, ya oğlan. Nə fərqi var?

Məleykə: Kişi, ağılına qurban olaram sənin. Bircə o burnuna dürtüydün zəhrimar olmayaydı.

Mamedəqa: O da lazımdı qadası. Qaldı uşağa, onu özümüz saxlarıq. Onlar uşaq saxlamağı nə qanırlar ki.

Məleykə: İndiki cavanlardan danışma, Mamedəqa. Yamanca tənbel olublar. Əşi, biz qız vaxtı alışıb-tutuşub yanırıdıq ey. Görmüşdün də. Top atsaydın dağılmazdım. Gəl indikilər... Boş şeydi... Qaldı uşağa, onu Şahnaz saxlar, mən niyə?

Mamedəqa (*Gəncliyini xatırlayaraq*): Vallah elə mən də pis deyildim.

Məleykə: Yadındamı, əvvəlcə mən sənə gəlmək istəmir-dim... O ki qabağımı kəsib yalvardın ha...

Mamedəqa: Yalan deyirsən. Heç yadıma da düşmürdün. Qonşunuz Əmirin toyunda özün göz-qaş eləmədin?

Məleykə: Mən?

Mamedəqa: Yox, mən!

Əntiqə qucağında pişik gəlib divanda əyləşir. Halı pərişandır.

Məleykə: Xörəyini yedin?

Əntiqə (*Əsəbi halda*): Yox! Yemirəm!

Mamedəqa: Niyə, mənim göyçək balam?

Əntiqə: Bəs toy nə vaxta qaldı? Məni aldatdız?

Məleykə: Tezliklə olacaq. Bir az da səbr elə, döz. Aldatmaq niyə?

Əntiqə: Nə qədər ey? Adam bezir. Tez eləyin də.

Mamedəqa: Yaxşı narahat olma. Şahbala əminlə danışaram. (*Telefon zəng çalır. Mamedəqa dəstəyi götürür*). Alo... Eşidi-rəm. Şahbala sənsən?... Salam... Lap yaxşı. Uşaqlar necədi? Hə... Yox... Yaxşı... Düzələr... Toyu tezleşdir. Uşaqları intizarda sax-lama... Oldu... Xudahafiz... (*Dəstəyi yerinə qoyur. Üzünü qızına tutaraq*). Danışdım, qızım. Hazırlaşırlar.

Məleykə: Gərək, biz də qızın cehizlərini alağ.

Mamedəqa: Əşi, o kiçik işdi. Şahbalaya deyəcəm, özü alacaq. Mənəm onu işdə saxlayan. Yoxsa, çoxdan şalvarını... Ömrü boyu yusalar... Qazısalar...

Məleykə: Nə danışsən, Mamedəqa? Qızın başını qaxınc eləmə. Ayıbdı. Dost var, düşmən var.

Mamedəqa: Ayə, nə dost, nə düşmən? Mənim ürəyimə da-mı, qız gedib ora heç çıxmıyacaq. Getsə də, onun geri qayıtma-sı var. Deyirsən, gedim, indidən taxta-tuxta daşayım?

Məleykə: Ağzıma daşlar. Bu nə danışır ə? Başın xarab olub nədi?

Mamedəqa: Bəsdı, qurtardıq. Yadda saxla! Cehiz xoşbəxtlik gətirmir. Şahbalanı da bura mənim pulum, vəzifəm gətirib.

Əntiqə (*Qışqıraraq*): Mənə ər lazımdı, cehiz yox.

Məleykə: Qurtardıq. Qalx gedək, o biri otağa, a qızım. Dəli əlində qalmışam. Elə hey Şahbalanı deyir. Unudur özü də elə ol-duğunu. Atan üçün mənəviyyat da puldu, vəzifə də bala!

Məleykə qızı ilə gedir. Mamedəqa da onların ardınca otaqdan çıxır. İşıq sönür.

XI şəkil

Park. Şahbaz Əsmərə gül dəstəsi verir. Onlar parkda gəzişirlər. Şahbaz əsəbi görünür.

Əsmər: Nə əcəb əsəbi görünürsən. Bir şey olmayıb ki?

Şahbaz: Məni bağışla, Əsmər. Neçə gündü özümdə deyiləm.

Əsmər: Niyə?

Şahbaz: Deməyə də utanıram. Ancaq deməsəm də, olmaz. Fikirləşirəm ki, sən də bilməlisən.

Əsmər (*Ciddi görkəm alaraq*): Axı nə olub?

Şahbaz: Atamın bir şefi, şefin də bir qızı var. Adı da Əntiqə.

Əsmər: Hə... Sonra...

Şahbaz: Atamla anam məndən xəbərsiz Əntiqəyə elçi gedib, nişan taxıblar (*Əsmər tutulur. Sir-sifəti bozarır*). Neçə gündü evimizdə vur-çatlasındı. Atamla anam dediklərindən dönmürlər.

Əsmər: Mən nə deyə bilərəm, Şahbaz? Atan, anan deyirsə...

Şahbaz: Yox, Əsmər. O, mümkün deyil. Sən mənə canımdan da əzizsən. Mən atama da, anama da öz sözümlü demişəm. Babam müdrük adamdı. O da mənə məsləhət bildi ki, səninlə danışım. Gələcəkdə necə hərəkət eləyəcəyimizi birlikdə qərarlaşdıraq.

Əsmər: Atan, anan xeyir-dua verməyəcəksə, mən o ailəyə necə üzv ola bilərəm, Şahbaz. Mən də valideynlərimin xeyir-duası olmasa...

Şahbaz: Düşünürdüm ki, belə də deyəcəksən. Mən səni sevirəm, Əsmər. Heç vaxt səndən ayrılmayacam. Əgər sən razılaşsan, babam özü sizə elçi getmək istəyir. Atanla da, ananla da danışacaq. Biz babamla birlikdə yaşayacağıq.

Əsmər: Axı Əntiqə də...

Şahbaz: Yox, Əsmər. Düzü mənim Əntiqəyə yazığım gəlir.

Əsmər: Niyə?

Şahbaz: O, ruhi xəstədi. Həm də onbasından şikəstdi.

Əsmər: Qəribədi. Bu vəziyyətdə qızı...

Pauza

Şahbaz: Atam da, anam da, məni Mamedəqa Qulamoviçin varidatına, bir də vəzifəsinə qurban verirlər. Düşünürəm, bu mənim də, elə Əntiqənin də faciəsidir.

Əsmər: Sən deyənləri heç cürə anlaya bilmirəm.

Şahbaz: Burda nə var ki. Mən Əntiqə ilə evlənirəm. Mamedəqa Qulamoviçin ev-eşiyi, varidatı gələcəkdə mənə qalır. Atam, anam bir çox məsələlərdən canlarını asanlıqla qurtarırlar. Atam da vəzifəsinin ömrünü uzadır.

Əsmər: Maraqlıdı.

Şahbaz: Deməli, danışdıq. Babamı yola salıram sizə.

Əsmər: Nə deyirəm, Şahbaz. Getsin. Ancaq qorxuram atam, anam...

Şahbaz: Mənimkilər kimi olar?..

Əsmər: Yox!..

Şahbaz: Qalan babamın işidi. O dünyagörmüş adamdı. Babam sənə də xoşuna gələcək.

Əsmər: Təki sən deyən olsun, Şahbaz. Gedək, göyün üzünü qara buludlar alır. Deyəsən yağacaq.

Əsmərlə Şahbaz gedirlər.

Səhnə qaralır. Yavaş-yavaş səhnənin ön hissəsi işıqlanır. Şahbalanın evi. Şahnaz divanda əyləşib. Gülbala gəlir. Şahnaz onu könlülsüz qarşılayır.

Gülbala: A gəlin, gəl otur, sənə deyiləsi sözümlü var.

Şahnaz (*Əsəbi halda*): Mənə nə sözün ola bilər. Yediyimizi içdiyimizi zəhər eləmişəm. İndi də gəlmisən mənə ağıl verəsən?

Gülbala: A bala, ər-arvad məni hörmətsiz eləməyə adətlisiz. Adamın böyüyü, kiçiyi olar. Biri qanmayanda, digəri qanar. Görürəm, sən də oğlumun tayısan.

Şahnaz: Gülbala kişi, mən həmişə sənin hörmətini saxlamışam. Şahbalanın qabağını mən almışam. Qoymamışam, oğlun səni bu evdən bihörmət eləyib qovsun.

Gülbala: Atana rəhmət, bala. Narahat olmayın mən özüm gədirəm. Şahbazı da aparıram. Gəldim deyəm, oğlunuzdan nigaran olmayasız.

Şahnaz: Sən dəli olmusan nədi?

Gülbala: Bilmirəm (*Gülbala əsəbi halda gedir. Şahnaz ərinə zəng çalır. Telefondan cavab gəlmədiyi üçün dəstəyi yerinə qoyur*).

Şahnaz: Bu nə biabırçılıqdı? Bu nə gündü biz düşdük?! Öl, a Şahbala, öl! Sənə dedim ki, bu atan dəlixanalıqdı, inanmadım. İndi də çək cəzanı!

Şahnaz da əsəbi halda otaqdan çıxır. Onun da ardınca Gülbala. Səhnə qaralır. Tez də arxa plan işıqlanır. Şahbazla Əsmər parkda deyə-gülə gəzirlər.

Şahbaz: Bu gün elə xoşbəxtəm ki.

Əsmər: Bunun üçün gərək hər ikimiz Gülbala babaya minnətdar olaq.

Şahbaz: Bütün insanlar babam kimi düşünsələr, nə olardı?

Əsmər: Məsələn, kimlər?

Şahbaz: Atam. Anam. Bir də insan əti yeyən quzğunlar. Xalq, millət, vətən — deyə hayqıranlar.

Əsmər: Valideynlərini qınama, Şahbaz. Onlar da övladlarını xoşbəxt görmək istəyirlər. Qaldı sən deyən quzqunlara, hayqıranlara, onlar bütün dövrlərdə olub. Cəmiyyət heç vaxt onlardan xali olmayıb, olmayacaq da. Ancaq yavaş-yavaş mən səndə

başqa cizgilər görürəm.

Şahbaz: Bilmək olarmı o cizgilər nə olan şeydi?

Pauza

Əsmər (*zarafatla*): Danışığında siyasi ruh görürəm. Belə getsə, deyəsən, sən də böyük siyasətə qurşanacaqsan. Hamı danışdığı kimi olsaydı nə vardı ki. Şahbaz, baban nişan üzüyünü: — Mənim balam, — deyə barmağıma taxanda kişinin səsi necə də titrədi. Özümdən asılı olmadan bir anlığa gözlərinə baxdım. Sevincdən kişinin gözləri yaşarmışdı. Özümü güc-bəla ilə saxladım.

Şahbaz: Niyə?

Əsmər: Qınamasaydılar, boynunu qucaqlayıb üz-gözündən öpərdim babanın.

Şahbaz: Sağ ol, Əsmər. Sən onu daha yaxşı tanıyacaqsan. Babamın məğrurluğunu, mənəvi zənginliyini duyduqca sevəcəksən.

Əsmər: Əzizim, sənin baban həm də mənim babamdı. O, mənim üçün də əzizdi. Bu gün bilirsən, başıma nə gəlib?

Şahbaz: Yox!

Əsmər: Evdə iş görürdüm. Mane olmasın deyə üzüyü barmağımdan çıxarıb çantama qoydum. İşimi qurtardım. Çantanı açdım ki, üzüyü barmağıma taxım. Nə olsa, yaxşıdı?

Şahbaz: De, görüm.

Əsmər: Üzük yoxdu. Ürəyim titrədi. Çantanı alt-üst elədim. Elə bil üzüyü pişik apardı. Məni ağlamaq tutdu. Elə bu vaxt Qətibə qapını açıb içəri girdi. Ağladığımı görüb, nə baş verdiyini soruşdu. Mən məsələni ona açanda o çantanı əlimdən alıb özü axtardı. Sən demə, üzük çantamdakı əl dəsmalının arasına düşübmüş. Handan-hana özümə gəlmişəm.

Pauza

Şahbaz: Bu qədər həyəcanlanmaq nəyə lazım? Birini də alardıq.

Əsmər: Nə danışırsan, Şahbaz? Bundan sonra mənə yüz üzük də alsan, bunu heç vaxt əvəzləyə bilməz. Bu mənim ülvü, pak hisslərimin, saf məhəbbətimin rəmzidi. O hisslər, duyğular bircə dəfə insana bəxş olunur. O, həyatın kəndarından sonuncu uzanıb gedən ömrün bərq vuran zərrinidi. Onun qədrini dəyərincə qiymətləndirməmək səadət, xoşbəxtliyin üstündən xətt çəkməkdir.

Şahbaz: Düz deyirsən, Əsmər. Mən sən düşünən qədər də... Ancaq atamın, anamın, bacımın bizim nişanımızda iştirak etmədiklərinə təəssüflənirəm. Gərək atamla, anam o yolu tutmayaydılar. Mən bilirəm, çox keçməyəcək onlar peşman olacaqlar.

Əsmər: Əlbəttə, babamız görüb-götürmüş adamdı. Yəqin ki o da bu barədə fikirləşir. Yoxsa, bizim üçün də çətin olar.

Şahbaz: Babam deyir: narahat olmayın, oğlum. Onlar özləri... Nə işə... Gedək, vaxt keçir.

Onlar gedirlər. İşıq sönür.

XII şəkil

Mamedəqa Qulamoviçin kabinetini. O, kürsüdə əyləşib. Yazıpozu ilə məşğuldur. Şahbala gəlir. Salam verir. Mamedəqa Qulamoviç ona əl verərək.

Mamedəqa: Əyləş, görüm, əə... Neçə gündü səsin çıxmır?

Şahbala: İş başımı qatıb.

Mamedəqa (*Təəccüblənir*): Yoxsa, toya hazırlayırsan?

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviç... Bilirsiniz... Vallah...

Pauza

Mamedəqa: Mən səni tanıyandan ağlayırsan. Mən yuxarı ilə danışib sənin ixtisar məsələni yoluna qoydum. Gərək ağızlarına

bir şey ataq. Bilirsən də, verməsən, o boyda vəzifədə işləyə bilməzsən. Canın üçün gözüne yel dəyməyə də qoymazlar. Bir də gördün, başqası oturub stulunda. Ondan sonra döy başına, döy dizinə. Nə fayda?

Şahbala: Bilirəm... Bilirəm, Mamedəqa Qulamoviç! Nə qədər?

Mamedəqa: Azdı, elə bir şey deyil əlli!

Şahbala: Əlli nə?

Mamedəqa (*Acıqla*): Şirvan! Başın xarab olub deyəsən?! Nə olacaq?! Əlbəttə ki, əlli min ABŞ dolları. Başqasına üç o qədər. Axı biz təzə qohumuq!

Şahbala: Məndə o qədər hardandı?

Mamedəqa: Özün bil (*Səsinə ara verərək*). Yekə kişisən, mənə yox da. Ağlamağa öyrəncəlisən.

Şahbala: Axı...

Mamedəqa: Yənə deyirəm, özün bil, sonra gec olar.

Şahbala: Yaxşı... Nə vaxt gətirim?

Mamedəqa: Ay səninin... Bə deyirdin yoxdu? Bir balaca sıxan kimi... Hə yaxşı yadıma düşdü. Gülbala kişi səni də toya çağırıb? Gərək ki, Şahbazla Əsmərə toya eləyir. Necədi, sən də o toya dəvət almısan?

Şahbala: Mən, hə... Yox...

Mamedəqa: Gərək ki, bizim gələcək kürəkənimizin də adı Şahbazdı.

Şahbala (*Qəsdən adı dəyişir*): Şahbaz yox, Şuxbaz, Mamedəqa Qulamoviç.

Mamedəqa: Əə... Bu nədi, ə. Ha... Ha... Ha... Gülbala, Şahbala, Şahnaz, Şahbaz. Bu da Şuxbaz. Dalı yoxdu ki?

Şahbala (*Sıxıla-sıxıla*): Yox...

Mamedəqa: Gələcəkdə də qoyarsız: Gülbaz, Sözbaz, Arvadbaz... Quşbaz!.. Ha... Ha... Ha... Yaxşı, uzatmayaq. Get, gətir.

Şahbala kabinetdən çıxır. Mamedaqə bic-bic onun ardınca baxır. Katibə nazlıca-nazlıca gəlir.

Katibə: İt uşaqlarının biri gəlir, o biri gedir, imkan vermirlər ki...

Mamedaqə (Katibəsinə): Yenə xeyir ola, uçursan? Özündən xəbərin var?

Katibə (Nazlanaraq): Niyə yoxdu ki? Səndən küsmüşəm.

Mamedaqə: Niyə?

Katibə: Sonra bilərsən... Bu Şahbala Gülbəlayeviçdən də gözüüm su içmir.

Mamedaqə: Niyə?

Katibə: Əlləm-qəlləm, şorgözə oxşuyur. Bayaq mənə elə baxdı, özüm çaşdım.

Mamedaqə: Onun atasını... Şalvarını çıxararam.

Katibə: Yaxşı... Yaxşı... Bayaqkı qadın kim idi? Səndən ayrılmaq istəmirdi. Gözləri oynayırdı. Elə əzilib-büzülürdü, elə bil yataqdan indicə qalxıb. Papa canı, o bir də özünü elə aparsa...

Mamedaqə: Bir özünə də baxaydın, ona da. Ay qız, maşallah, ay kimi parlayırsan. Səni görəndə adam...

Katibə: Qarıdan baxdım. Bax bu gözlərimlə gördüm, oynayırdız.

Mamedaqə: Ha... Ha... Oynayırdıq. Buna bax ey... Yaxın gəl görüm.

Katibə ona yaxınlaşır. Mamedaqə cibindən qızıl zənciri çıxarıb onun boynuna taxır. Sonra da katibəni qucaqlayıb öpür. Birdən qapı açılır. Arvadı içəri girir. Mamedaqə özünü itirir. Katibə qaçır. Məleykə ərinin yaxasından tutub silkələyir. Qışqırır.

Məleykə: Alçaq, bu nə hərəkətdi? Yanında lotu saxlayırsan? Bu saat səni də öldürəcəm, özümü də.

Mamedaqə: Əh... Yaxşı görək. Bu saat hamı yığışib gələcək. Nə qələt elədik ki? Yazığın boynundan çiban çıxıb, onu deşirdim də. Elə danışırsan ki, elə bil top atıb qaya partlatmışam.

Məleykə: Sən nə vaxtdan özgənin çibanını deşən olmusan? Guya mən uşağam? Başımı piyləyirsən?

Mamedaqə: Əvvəla, katibə nə vaxtdan özgə oldu. İkincisi, nə piy? Yox, cəmdək!

Məleykə: Çiban deşənə bax! Xəcalət çəkəsən! Qızın yerindədi!

Mamedaqə: Mən neylədim ey. Oldu da! Onun harası uşağıdı?

Pauza

Məleykə: Mən də açıb sandığı tökəcəm pambığı. Səni rüsvay edəcəm baxarsan. Dəyyus! Arvadbaz! Oğraş! Tutaq ki mən heç. Əntiqənin üzünə necə baxacaqsan? (*Qapı açılır. Xidmətçi qadın içəri girir. Məleykə sözünə davam edir*). Bura iş gəlmisən, yoxsa?.. Başın qarışıb onun-bunun arvadı, qızı ilə mazaqlaşmağa.

Xidmətçi (məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşərək, qəsdən): Mamedaqə Qulamoviç! Zalda camaat sizi gözləyir.

Mamedaqə (Xidmətçini başa düşərək): Qalanını axşam evdə! (*Mamedaqə gedir*).

Məleykə (Ərinin arxasınca): Evə gəlmə! Qurtardıq!

Xidmətçi: Nə olub, xanım?

Məleykə: Nə olacaq? Biqeyrət burda lotu saxlayır! Oğraşlıqla məşğuldu!

Xidmətçi: Mən də deyirəm nə olub? Kişilər hamısı bir bezin qırağıdılar. Bir materialdandılar, xanım. Bir findi-quruş, öküz kimi bir qırmızı tuman gördülər ha, ağılları başlarından elə çıxır. Hələ bu harasıdı?

Məleykə: Bundan betəri də olur?

Xidmətçi: Bilmirəm, bacı. Sən allah məni işə salma. Mən

süpürgəmə məsuliyyət daşıyıram. Lap tutaq ki, olub, mən də görmüşəm. Nə olsun? Adama deyərlər, mıxını bərk çal, malın güc vurub çıxarmasın. Təki mənim ərim sağ olaydı. Bundan da betər gəzəydi... Ancaq çörəyimi, pal-paltarımı gətirəydi. Onda, xanım, mən sənə kimi özümü cırmazdım.

Məleykə çantasını götürüb otaqdan çıxır. Xidmətçi bic-bic onun ardınca baxıb qımışır. Xadimə mebellərin tozunu alır. Katibə hırıldaya-hırıldaya içəri girir.

Katibə: Getdi?

Xadimə: Sevin ki, mən gəlmişəm. Yoxsa, səni... Sənə neçə dəfə demişəm, belə vacib, tələm-tələsik iş görəndə, qapını bağla!

Katibə: Mamedəqa Qulamoviç mənə deyir səni sevirəm.

Xadimə: Gic-gic danışma. Atandan da yaşlıdı. Demiyəcəkdiki, səndən zəhləm gedir, özün də gəl oynasaq, ya öpüşək.

Katibə: Nə bilim ey (*Qızıl zənciri göstərərək*). Bunu da canik hədiyyə eləyib mənə.

Xadimə: Canik kimdi?

Katibə: Odey, Mamedəqa Qulamoviç.

Xadimə: XIX... XIX... XIX... Ağ eləmə. Mən bu kişiləri yaxşı tanıyıram, bala. Elə ki səndə tamırları oldu, canın üçün ayağını da yalamağa hazırtdılar. Arvadları şübhələndisə, kirpi kimi çəkilirlər qınlarına. Guya aydan arı, sudan durudular. Xadimə olmağına baxma, belə şeflərdən çox yola salmışam.

Katibə: Hə!..

Xadimə: Bə nədi? Mənim belə şeydə təcrübəm çoxdu. Qandın?

Katibə ilə Xadimə kabinetdən çıxırlar. Şahbala ilə Mamedəqa Qulamoviç kabinetə daxil olur. Mamedəqa keçib stulda əyləşir.

Mamedəqa: Hə... Nə oldu? Gətirmisən?

Pauza

Şahbala: Hə... Birdən...

Mamedəqa: Nə birdən, ə? Ver bura (*Şahbala bükülünü Mamedəqaya verir*). Get, işinlə məşğul ol. Ürəyini də buz kimi saxla. Hər şeyi yoluna qoyacam. Birdən saxta olar ha?

Şahbala: Yox əşi!.. Nə danışsən?

Mamedəqa: Saxta olsa, özündən küs.

Şahbala: Yaxşı... Gedə bilərəmmi?

Mamedəqa: Hə... Get... (*Şahbala getmək istədikdə*) Şahbala, mən o toya gələ bilməyəcəm. Yuxarıda işimiz olacaq. Mənim də adımdan təbrik elə Gülbala kişini, gəlini, bəyi. Toya bir şey salarsan.

Şahbala (*Sevincək*): Oldu, Mamedəqa Qulamoviç!

Şahbala otaqdan çıxanda, radioda bir məlumat eşidir.

Diktorun səsi: Hörmətli dinləyicilər, iş yerində əxlaqi pozğunluğuna, rüşvətخورluğuna, küllü miqdarda dövlət əmlakını dağıtdığına və yerlibazlığına görə Şahbala Gülbala oğlu Məmətiyev vəzifəsindən kənarlaşdırılmışdır.

Bunu eşidən Şahbala qapı ağzından geri qaydır.

Şahbala: Bu nədi, ə?

Mamedəqa (*Çiyinlərini çəkərək*): Axı bu...

Şahbala: Verdiyimi qaytar.

Mamedəqa: Boş-boş danışma. Qoduq, de görüm o qədər dolları hardan yığmışsən? Atan Gülbala qazanmışdı əə, düdük?

Şahbala: Nə? Sağ ol, Mamedəqa.

Mamedəqa: Ağlını başına yığ. Keçən dəfə verdiyin dollarların hamısı saxta çıxmışdı. Sənə barədə nə qədər ki həbs qəti imkan tədbiri seçilmir, evin müsadirə olunmur, get Allahına şü-

kür elə.

Şahbala: Mamedəqa Qulamoviç! Axı biz qohum...

Mamedəqa: Boş-boş danışma. O sözü bir daha ağzına alma.

Şahbala kor-peşman otaqdan çıxır. Mamedəqa arxa otağa keçir İşıq söniür.

XIII şəkil

Gülbalanın həyəti. Stol qoyulub. Gülbala ilə Şahbaz həyətdəki stullarda əyləşiblər. Əsmər onlara çay gətirir.

Gülbala: Ay Şahbaz, dünən radioda məlumat verdilər.

Şahbaz: Nə məlumat?

Gülbala: Atanı işdən çıxarıblar.

Əsmər: Aa... nə pis oldu?

Şahbaz: Atam çoxdan çıxmalıydı. O, şər qüvvələrin himayə-sindəydi. Deməli, camaatın da canı qurtardı.

Gülbala: Hələ qurtarmayıb. Görək Mamedəqa Qulamoviç nə vaxt gedəcək? Qaldı atana. Su çanağı suda sınar, oğlum. Şahbala barədə cinayət işi qaldırmasalar yaxşıdı.

Şahbaz: Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına. Qaldı cinayət işinə, inanmıram, onu qaldırmazlar. Yuxarıdakılara pul lazımdı. İstədiklərini verib canını qurtaracaq.

Şahbala, Şahnaz və Ərkinaz gəlirlər.

Əsmər: Baba, qonaqlarımız gəlir.

Gülbala ilə Şahbaz dönüb qonaqlar gələn tərəfə baxırlar.

Gülbala: Budu ha, adlarını çək, qulaqlarını bur. Özləri də gə-

lirlər (*Üzünü Şahbaza tutaraq*). İndi bir-birimizi başa düşə bilə-rik.

Hamı bir-biri ilə öpüşüb-görüşür. Sonra əyləşirlər.

Şahbala: Bu nə oyundu ə, bizim başımıza açmısınız?

Gülbala: Oyunu siz açmışdız, oğul. A qızım, Əsmər, yaxın gəl görüm (*Əsmər gəlir*). Şahbala sənin qayınatan, Şahnaz qayınanan, Ərkinaz da baldızındı. Tanış olun (*Əsmərlə qayınata, qayınana, baldız görüşüb öpüşürlər*). Biz toy adı ilə sizə teleqram vurduq ki, gələsiz. Birlikdə xeyir işin vaxtını müəyyən eləyək.

Şahnaz: Aa... Nə yaxşı?

Ərkinaz: Lap konsertdi ki.

Şahbaz: Mamedəqa Qulamoviçə də babamdan xəbərsiz bir teleqram mən vurmuşam.

Gülbala: Oğlum, onlar keçmişdə qaldı. Hər şeyi unudun. İndi də gedək, toy barədə düşünək.

Hamı gedir. İşıq söniür.

Məhəbbət və cinayət

(Üç hissə, on bir şəkilli pyes)

İştirak edirlər:

Şəlalə	— Şöbə müdiri, professor
Şərbət	— Baş elmi işçi
Sərməst	— Şərbətin arvadı, 26-28 yaşlarında
Xədicə	— Şərbətin anası
Tükəz	— 30 yaşlı elmi işçi, gözəl qadın
Çərkəz	— Tükəzin əri, 35-40 yaşlarında
Məsmə	— Tükəzin anası
Ləman	— Laborant, 28 yaşında
Əfşan	— Elmi işçi, 33 yaşında
Birinci polis	— kapitan
İkinci polis	— serjant

I hissə

I şəkil

Elmi tədqiqat institutu. Şöbə. Elmi işçi Şərbət yazı-pozu ilə məşğuldur. Qapı açılır. Tükəz xanım otağa daxil olur. Şərbət müəllim sevincək ayağa qalxır, Tükəzlə öpüşürlər.

Tükəz: Bilsəydim, otaqda təksən, tez gələrdim. Yenə nə ya-

zıb yaradırsan, can-ciyər?

Şərbət: Başımı qatıram. Doğrusu, sənin üçün bərk darıxmışam.

Tükəz: Vallah, mən də. Elə öyrəşmişəm, sənsizliyə dözə bilmirəm. Hərdən çaşıb evdə sənin adını çəkirəm. Bir söz deməsə də, Çərkəzin qanı yamanca qaralır.

Şərbət: Ehtiyatlı ol, qadası. Artıq söz-söhbətə əsas vermə.

Tükəz: Şübhələnir... Məni sənə yamanca qısqanır.

Şərbət: Şübhələnsə, gec-tez aramızdakı əhvalatdan xəbər tutacaq.

Tükəz: Tutsun da (*Gülümsünərək*). Onsuz da mənim həyatımdakı boşluğu o doldura bilmir.

Şərbət: Necə? Necə? Mənim ceyranım! Mənim quzum!

Tükəz (*Şərbətin boynunu qucaqlayaraq*): Mənim canım! Ci-yərim! Gözümün işığı!

Şərbət: Ehtiyatlı ol. Qapını açarlar, biabır olarıq (*Tükəz geri çəkilir*). Yamanca ehtiraslısan ha...

Tükəz: Bə, nə bilmişdin?!

Şərbət: Deyirsən, ərin şübhələnir, hə?

Tükəz: Ağrım onun ürəyinə. Heç-zad bacarmır.

Şərbət: Bunu necə başa düşək?

Tükəz: Qadın kimi əzilib-büzülür. Bir mıx da çalmağı bacarmır divara.

Şərbət: Yenə başa düşmədim.

Tükəz: Kişi bir az kobud olsa yaxşıdır. Bu, qadın kimidi. Mə-nə elə yaxınlaşır, elə bil xrustal qabam, əlindən düşüb sınacam.

Şərbət: Hə, belə də.

Tükəz: Bu axşam əcaib bir yuxu görmüşəm.

Şərbət: Sənin yuxun çin olar.

Tükəz: Vay! Onda batdıq ki!..

Şərbət: Niyə?

Tükəz: Gördüm, məni başqa bir xanıma dəyişirsən.

Şərbət: Nə danışırısan, qadası? Dünya tar-mar ola ha, yer-göy dağıla ha, o mümkün olan şey deyil. Bəyəm, məni tanımırısan?

Tükəz: Siz kişilər, of! Diliniz bir şey deyir, ürəyiniz başqa bir şey.

Şərbət: Doğrudur, qadası, elə kişilər də var. Ancaq mən...

Tükəz: Özünü yuyub yarpız üstə qoyma.

Şərbət: Yalvarıram sənə. Məni nadürüslərə qatma. Mən elə əxlaq sahibi deyiləm.

Tükəz (*Qəhqəhə çəkərək*): Aa... Nə danışırısan? Arvadın, uşağın. Hələ üstəlik başqasına şerik çıxmağın. Kişinin arvadını əlindən almağın. Burda deyirlər də: nə hət-hötündən qalırısan, nə də əldən qoyursan.

Şərbət: Nə? Nə? O dediklərin nə mənə şeylərdi?

Tükəz: Əşi, mən nə bilim ey. Anam həmişə elə deyir.

Şərbət: Allah anana ömür versin.

Tükəz: Çox sağ ol.

Pauza

Şərbət: Mən səni sevirəm, Tükəz. Yadda saxla ki, səni başqasına heç vaxt dəyişməyərəm. Qaldı şerikli arvad söhbətinə. Mən sənə çoxdan demək istəyirdim. Gəl, qurtaraq bu oyunu. Bütün günü dəli kimiyəm.

Tükəz: Başa düşürəm. Fikrini açıq söylə.

Şərbət: Səni ərinə qısqanıram.

Tükəz: Aaa... Başın xarab olub nədi? Gedim ərimə deyim mənə yaxın gəlmə? Mənə deməz, balam, niyə?

Şərbət: Gecə onun yanında, gündüz mənim. Başa düşürsən bu, nədi?

Tükəz: Narahat olma. Onunla evdəki qara pişiyin mənim üçün fərqi yoxdu.

Şərbət: İstəyirsən, vur öldür məni. Dözmürəm. Az qalır, ürəyim çatlasın...

Tükəz: Mən də sən keçirən hissləri keçirirəm, Şərbət. Tam

mənim olmadığını düşünəndə alışıb yanırım.

Şərbət: Ox! Caaan! Caaan! Deməli, mən o yanda... Sən də bu yanda... Hə?

Tükəz: Bə nə bilmişdin?

Qapı açılır. Laborant Ləman xanımla Əfşan xanım otağa daxil olub salam verirlər. Şərbət keçib masa arxasında oturur. Masanın üstündəki qəzeti götürüb nəzərdən keçirir. Tükəz əl çantasında nəşə axtarır.

Ləman: Şərbət müəllim, Şəlalə xanım şöbə əməkdaşlarına gördükləri iş barədə illik hesabat yazmalarını tapşırıb. Xahiş eləyirəm gecikdirməyəsiz. Tükəz xanım elə siz də.

Şərbət (*Başı ilə razılığını bildirərək*): Yaxşı.

Tükəz: Şöbədə nə iş görüldüyünü Şəlalə xanım bəyəm bilmir?

Ləman: Əlbəttə bilir. O istəyir...

Əfşan: Əvvəla, burda nə var ki? İkincisi, Şəlalə xanım da elmi şuraya məlumat verməli idi. İstəyir hər şey dəqiq olsun.

Tükəz: Sən də qəribə adamsan. Cavab verməsəydin qiyamət qopardı. Yer-göy dağılardı.

Əfşan: Qan qaraltmaq sənəin peşəndi.

Tükəz: Günah Şərbətdədi. O ağzına su alıb durur. Laborant, kiçik elmi işçi oturub baş elmi işçilərə də darğalıq eləyir.

Şərbət: Hamı mənim humanizməmdən...

Tükəz: Eşitməmişən? Yer yiyəsiz olanda, donuz təpənə çıxar.

Ləman: Yekə arvadın yığışdır özünü. Mən şöbə müdirinin sözünü dedim.

Tükəz: Əcəb elədin. İndi də danışdıqlarımızın üstünə beşini qoyub, gedib deyəcəksən özünə.

Ləman: Mən satqın deyiləm, bəziləri kimi.

Tükəz: Şərbət müəllim, mən getdim kitabxanaya, soruşan olsa...

Şərbət: Get.

Tükəz kitabxanaya getmək bəhanəsi ilə otaqdan çıxır. Əfşan pəncərəyə yaxınlaşıb həyətdə baxır. Ləman çantasından güzgünü çıxarıb üz-gözünü qaydaya salır. Şərbət də Tükəzin arxasınca gedir.

Ləman: Getdilər... Ayrı qala bilmirlər ki...

Əfşan (Rişxəndlə): Allah mehriban eləsin...

Ləman: Nə vaxt axzstarsan, canıyanmışları bir yerdə taparsan... Həmişə də pıçhapıçda.

Əfşan: Özləri bilər, bizə nə?

Ləman: O gün qorxudan az qala ürəyim dayanacaqdı.

Əfşan: Niyə?

Ləman: Sən də mənim kimi ağızdan bir az o söz...

Əfşan: Sözünü de. Ürəyimi qırma da.

Ləman: Utanırım ey.

Əfşan: Özünü naza çəkmə. Səndə utanan üz var? İndi kimsə gələcək, sözümüz ağızımızda yarımçıq qalacaq.

Ləman: Bacı, utanmazlıq eləyirəm. Üzüm ayağının altına (*Əli ilə vəziyyəti təsvir edərək*). Gördüm o gün elə sarılıblar birbirinə, gəl görəsən.

Əfşan: Aa... Aa... Vay... Vay... Deyirsən, quc-quc..., maç-maç...

Ləman: Ay qız, vallah-billah maç-muçun səsi otağı bürümüşdü. Kimin canına deyirsən, and içim. Bunu görcək yerimdəcə dondum. Qayıdıb qaçmaq istədim. Qıçlarım sözümə baxmadı.

Əfşan: Elə içəridəcə qaldın?

Ləman: Neyləyim ey? Onlar handan-hana özlərinə gəldilər. Ta onda məni qapı ağızında gördülər. Düzdü, bir az tutuldular.

Bir az da qımışdılar.

Əfşan: Aa... Hələ utanmayıb qımışdılar da?

Ləman: Bə neyləyədilər? Bir işdi görmüşdülər də.

Əfşan: Görsünlər də. Yaxşı, bəs sən neylədin?

Ləman: Neyləyəcəkdin? Dedim, işiniz avand olsun. Üzümü çevirdim yana. Dalın-dalın çıxdım qapıdan. Özün bilirsən də? Birdən-ikiyə mən belə şey görməmişəm axı.

Pauza

Əfşan: Sən də ağ eləmə. Necə yəni görməmişən?

Ləman: Evdə, hə. Mən də sənlə razı. İş yerində, özü də şöbədə (*başını bulayıb çiyinlərini çəkərək*) görməmişəm. Yox!

Əfşan: Belə şey ən çox işdə olur. Çünki iş yeri daha təhlükəsizdi.

Ləman: Bacı! Bacı! Bunlar başqa cüreydilər ey. Boş vaxtın olaydı də, iki gözünlə baxaydın. Tamaşa eləyəydin bunlara! Do-yunca! Sümürürdülər bir-birilərini! Elə bil birdən-ikiyə adam deyilən şey görməyiblər! Allah amandı!

Əfşan (Əlini Ləmanın çiyinə vuraraq): Sən Allah bəddi, bizi tamaha salma.

Ləman: Vallah başqa aləm idi. Görsəydin, sən də fisqırıq qoparardın. Şəxsən mən o gün axşama qədər özümə gələ bilmədim. Axşam da evdəki mənə nə desə yaxşıdı?

Əfşan: Evdəki nədi az?

Ləman: Ərimi deyirəm də.

Əfşan: Hə?

Ləman: Bu gün başqa adam olmusan. Bacı, keçmə kişilərin də bu işindən. O qədər fillənmişdilər ki? İstədim açım gül ağzımı, zəhərimi töküm üstünə.

Əfşan: Niyə?

Ləman: Elə sən də hey sual verirsən niyə? Allahın Şərbəti də özgəsinə şərək çıxıb. Yamanca şorgözdü. Özünün, ya özgəsinin fərqi yoxdu. Çatdı ha, aman vermir, o saatca da qamarlayır.

Yoxsa, mənimki... Ölü qurddu. Əli quruyar, canı çıxar...

Əfşan: Nədən narazısan?

Ləman: Narazı qalmayım, bə neyləyim? Ay qız, boy-buxununa baxma, içi boşdu başına kül qoyduğumun. Təkcə qoyasan təkəş-təkəş gözə, böyük-böyük danışa, gəndən baxan da elə bilir, kişinin əlindən iş gəlir.

Əfşan: Oğurluq şey dadlı olar. Budu ha. Necə ki, Şərbətlə Tükəz.

Ləman: Hə, bacı! O gün istədim bunların məsələsini çatdırıram Şəlalə xanıma. Şöbənin müdiridi. Alim adamdı. Bizim tayımız deyil ki?! Bilməmiş olmaz. Hardansa, ciyəri yanmışlar məndən qabaq qulağına çatdırırlar. O da fikirləşər ki, Allah eləməmiş kimi, mən burda ya balqabağam, ya da vaxt keçirirəm, baş verənlərdən xəbərsizəm. Yaxud da bilirəm, sirr dağarcığıyam, olanı prosto özümdə saxlayıram... Ağzıma daşlar, birdən ağına gələr ki, mən də o söz.

Əfşan: O söz nədi?

Ləman: Mən də onlar kimi.

Əfşan: Hə, yaxşı. Səbirsiz olma. Hələ gördüklərin azdı. Fakt topla! Fakt! Fakt ki, bol oldu ha. Hər şey sənindi. Onda manevr imkanın da çox olacaq.

Ləman: Həə?..

Əfşan: Bə nədi? Hələ istəsən Şərbətin arvadına, Tükəzin ərinə də təsir eləyə bilərsən.

Ləman: Necə?

Əfşan: Lap asan. Anonim! Telefonla. Yiğ nömrəni, de gördüklərini. Nə biləcəklər kimsən?

Ləman: Aa... Aa... *(Telefonun zəngi otağı bürüyür. Ləman dəstəyi götürür)*. Oldu. Gəlirəm... *(Üzünü Əfşana tutaraq)* Qalsın başqa vaxta! Şəlalə xanımdı. Yanına çağırır.

Ləmanla Əfşan otaqdan çıxırlar. Işıq sönmür.

II şəkil

Şöbə. Şəlalə xanım masa arxasında əyləşib. Əsəbidir. Şərbət gəlib salam verir. Şəlalə ona əyləşmək üçün stul göstərir.

Şəlalə: Şərbət müəllim, siz istedadlı alimsiz. Ailəlisiniz. İki oğlunuz var. Doğrusu üzünü deməsəm də, yaradıcı adam kimi məhsuldarlığınıza görə sizə həmişə böyük hörmətim, rəğbətim olub. Ancaq bu gün sizin barənizdə mənə çatan məlumatdan dəhşətə gəldim.

Şərbət: Nə məlumatdı o?

Şəlalə: Məhəbbət sevdanız.

Şərbət: Başa düşmədim.

Şəlalə: Hər gün Tükəz xanımla otaqda eşqbazlıq eləyirsiniz.

Şərbət: Yalandı, bizə böhtan atırlar. Bilirəm, bunların hamısının törədicisi o canıyanmış Ləmandı.

Şəlalə: Maraqlıdı. Pişik oyunu quran siz, cavabdeh Ləman?

Şərbət: Dedim, xanım, yalandı. Onu sübut eləmək lazımdı. Qılıncı qında görmədən hərcayı-hərcayı danışmazlar.

Pauza

Şəlalə: Sağ ol, Şərbət?! Bizi də borclu çıxarırsan? Abır-həyası olmayan kişi ilə ismətsiz qadın arasında nə fərq? Hər ikisi ləyaqət və şərəfdən uzaq, mənliyinə tüpürülmüslərdi. Elə deyilmi?

Şərbət: Həqiqəti tam öyrənmədən, dəqiq yerinə çatmadan mənimlə belə danışmağa ixtiyarınız yoxdu.

Şəlalə: Başqasının namusuna təcavüz etməyə sizin ixtiyarınız varmı?

Şərbət: Təkrar edirəm, xanım, siz deyənləri sübuta yetirmək lazımdı. Yaxşı olardı siz öz işinizlə məşğul olasınız. Bizi rüsvay eləməyəsiz, dilə-dişə salmayasız. Axı, dost-tanış var, düşmən

var.

Şəlalə: Dost-düşmən qananlar belə qələti eləməzlər. Sənin namusun, Tükəzin əməli-salehliyi yoxdu.

Şərbət: Eybi yoxdu. Mən Ləmanla söhbət eləyəyəm. Hamının barəsində böhtan demək olar.

Şəlalə: Maraqlıdı. İşi görən siz. Günahkar Ləman. Əcəb adamsız.

Şərbət: Bunlar hardan yaranıb, istəyirsiz, deyim, bir neçə gün əvvəl, Tükəzin gözüne çöp düşmüşdü. Şöbədə heç kəs yox idi. Mən məcbur oldum, onu stolun üstünə uzandırıb gözündən çöpü çıxardım. Elə bu vaxt Ləman otağa girdi. Bizi bu vəziyyətdə görüb şübhələndi. Vəssalam. Barəmizdə qoparılan həngamə üçün bizim o hərəkətimiz kifayət elədi, xanım.

Şəlalə: Özgənin arvadını stolun üstünə yıxıb gözündən çöp çıxarmaq sənə qalmışdı, biqeyrət?

Şərbət: Xanım, məni təhqir eləməyin.

Şəlalə: Sənə öz qiymətini verirəm!

Şərbət: Elənçiyə qalsa, biz də çox şey bilirik. Biz də açığa sandığı tökə bilirik pambığı.

Pauza

Şəlalə: Yoxsa, dediklərimin əvəzində mənə də böhtan atmaq istəyirsən?

Şərbət: Sizə yox... Ləmana!.. Özü də böhtan niyə? Yanına yüz adam gəlib-gedir. Qocası da var, cavanı da. Onda biz də deyək ki, Ləman xanım içəridə nəşə?..

Şəlalə: Qələt eləyərsiz, alçaqlar! Namussuzlar! Özlərinə qiymət qoymağı bacarmayanlar, ictimai rəydən qorxmayanlar hər cür ləyaqətsizliyə gedə bilirlər. Siz bu kollektivə layiq deyilsiz. Bayaقدan bəri hey sübut axtarırsan. Onu da bil ki, səndən bir az əvvəl Tükəzin əri Çərkəz, sənin arvadın Sərməst mənim yanımda olublar. Çərkəz cinayət törətmək, səndən intiqam almaq həddindədi.

Şərbət: Onları da qızışdırıblar.

Şəlalə: Yalan danışırısan, namərd. Gözünüz elə qızıb ki, şöbədə də...

Şərbət: Sizin nə həddiniz var, mənim ailə işimə qarışırsız.

Şəlalə: Qışqırma. Yaxşı deyiblər. Dəvə başını soxur pambıq kollarının arasına, elə bilir ki, onun dağ boyda dalını görən yoxdu“. İki uşaq səndə, ikisi də Tükəzdə. Ağılsızlığınız ucbatından iki ailənin dağılması astanasındasız.

Şərbət: Mən arvadımla danışaram.

Şəlalə: Nə danışacaqsan?

Şərbət: Özümüz bilirik.

Şəlalə: Deyəcəksən ki, sənə xəyanət eləmişəm. Ax... Kişilər!.. Kişilər!..

Şərbət: Nə olub kişilərə?

Şəlalə: Heç bir şey. Şərbət müəllim, öyrənmək istəyirəm. Başqasının arvadına sahib çıxmaqla özünüzü xoşbəxt sana bilərsinizmi?

Şərbət (Qızışaraq): Əvvəla, onu özüm bilərəm. İkincisi, biz bir-birimizi sevirik.

Pauza

Şəlalə: Bayaقدan guya aranızda bir şey olmadığı üçün az qala and içib özünü öldürəcəkdin.

Şərbət: Əvvəla, məni məcbur elədiyin üçün bu sözü acıqla deyirəm. İkincisi, lap tutaq ki, həqiqətən də sevirəm. Sonrası...

Şəlalə: Xəcalət çəkərsiz (*Səsinə ara verir*). Sən inanırsanmı ki, bir zaman ərinə, uşaqlarına xəyanət eləyən bir qadın sabah sənə vəfalı olacaq?

Şərbət (Bir an fikrə gedir və öz-özünə): Yox! O, məni sevir. Bizim sevgimizə ərin də, arvadın da, elə uşaqların da o qədər təsiri yoxdur.

Şəlalə: Tükəzin uşaqları böyüyüb yaşa dolan zaman düşünəcəklər ki, onların doğma atalarının evdən getməsinin baisi sən-

sən. Yaxud sən öz uşaqlarının ağılları kəsəndə biləcəklər ki, onları atıb getmişən. Belə olan halda, o uşaqlar səni özlərinə ata kimi qəbul edəcəklərmi?

Şərbət: Başa düşəcəklər ki, bizim bu əməllərimiz sevgi ucbatından, çarəsizlikdən olub. Siz narahat olmayın. Uşaqlar yavaş-yavaş hər şeyə alışacaqlar. Bu, həyatdır, belə hallar çox olur. Qaldı mənə arvadımın çığır-bağırına, hay-küyünə, onu da özümüz yoluna qoyarıq.

Şəlalə: Yox! Mən imkan vermərəm ki, siz iki ailəni dağıdasız. Uşaqları gözləri yaşlı qoyasız. Onları cəmiyyət üçün yararlı adamlara çevirəsiniz. Fəlakətlər törədəsiz.

Şərbət: Xanım, belə çıxır ki, siz respublikadakı yolunu azmış ailələri, küçələrə atılmış bütün azyaşlıları himayə eləmək qüdrətdəsiniz.

Şəlalə: Yox, Şərbət! İstehzal, rişxənd dolu sözlərini başa düşürəm. Gərək tək mən yox, bütün ziyalılar, kollektivlər sizin kimi adamların yerini vaxtında göstərək. Aramızda sizlərə yer verməyə. Onda ailələr də az dağılar, uşaqlar da küçələrə tökülmez. İndi sizdən soruşuram: O uşaqların, Tükəzin ərinin, sən arvadımın günahı nədir? Vaxtında sizi yaxşı tanıya bilməmələrimi?

Şərbət: Bizə nə olub ki?

Pauza

Şəlalə (Sözünə ara verərək): Şərbət, sən artıq uşaq deyilsən. Sənin qırxa çatıb. Uşaqlarının şən qəhqəhələrini, iftixar hissi ilə “Ata, Ata!” — demələrini xatırlayırsan?! Yaxud sən uşaqlarını atandan sonra, onların boynubükük qalmalarını, göz yaşlarını düşünürsənmi?!

Şərbət: Ailəmin, uşaqlarımın qəhrini özüm çəkərəm. Mən hər şeyi qədərincə götür-qoy eləmişəm. Mühazirə dinləyən vaxtım keçib.

Şəlalə: Sən uçurumun kənarındasan, Şərbət. Mən qadınam.

Onu bilirəm ki, sən hisslərin, duyğuların ağılı çəşdirib. Sən özünə kənardan baxa bilmirsən. Bilsəydin, necə miskin vəziyyətə düşdüyünü özün görərdin.

Şərbət: Uşaq vaxtı belə şeyləri çox eşitmişəm, xanım. Qulağım dolduğundan sən deyənləri həzm eləyə bilmirəm.

Şəlalə: Sənə yazığım gəlir, Şərbət!.. Unutma ki, sabah səni böyük fəlakətlər gözləyir. Zaman gələcək Tükəz balalarının təhriki ilə səni isti ocağından kənara atacaq. Onda hara gedəcəyini bilməyəcəksən. Bu gün sən üçün göz yaşları axıdan, mənən yanıb yaxılan arvadın da, doğmaca övladların da sənə tüpürəcəklər. Onda peşman olacaqsan. Sonrakı peşmançılığın dadına yetməyəcək, Şərbət. Qurtar bu həngaməni. Özgə arvadından sənə yar olmaz! Özünü bədbəxt eləmə! Yazıqsan!

Şərbət (Əsəbi halda): Yetər! Bəsdir daha!..

Şəlalə: Sən özünə qiymət qoymağı bacarmırsan, başqalarını necə dəyərləndirə bilərsən?

Şərbət: Qiymət, dəyər ölçüləri nisbidi, xanım. Siz həyata bir cür baxırsız, bizə başqa cür. Eyni şeylər, hadisələr, mənzərələr sizdə əlvan çalarlarla, bizdə isə rəngsiz, boyasız görünür. Mənə elə gəlir ki, biz daha realistik. Həyatı necə var, elə də görürük. Özümüzü də, həyatımızı da ona uyğunlaşdırırıq. Məncə əsl həyat da, yaşamaq da budur. Bizim istədiyimizlə elədiklərimiz arasında heç bir fərq yoxdur.

Şəlalə: Sözünüzdən belə çıxır ki, biz əlvan bir dünyada yaşayırıq. Özü də romantik! İstəyimizlə əməlimiz arasında uçurum var. Yox, Şərbət mü-əl-lim! Düz demirsən. Sizinlə bizim arasında fərq əxlaqımızdadı, həyata baxışımızdadı. Mən sözümü dedim, indi gedə bilərsən!..

Şərbət əsəbi halda otaqdan çıxır. Şəlalə başını qolları arasında alır. İşiq sönmür.

III şəkil

Şəlalə xanım masa arxasında əyləşib. Ləman otağa daxil olur.

Ləman: Tükəz xanım gəlib. Sizi görmək istəyir.

Şəlalə: De gəlsin (*Ləman gedir. Tükəz gəlir. Şəlalə ona əyləşmək üçün stul göstərir. Tükəz oturur*). Eşidirəm, xanım.

Tükəz (*Çəkinə-çəkinə*): Şəlalə xanım, məni çağırırdırmı siz?

Şəlalə: Hə...Tükəz, institutda hamı Şərbətlə səndən danışır. Bu nə biabırçılıqdı?

Tükəz: Bilirsiniz, Şəlalə xanım, bizə böhtan atırlar.

Şəlalə: İnstitutun əməkdaşlarının başqa işi-gücü yoxdu ki, elə sizin barənizdə danışınlar?

Tükəz: Bu söz-söhbətin hamısını Ləman çıxarıb?

Şəlalə: Niyə? Bu məhəbbət macərəsini Ləman yaradıb, yoxsa siz?

Tükəz: Gözü götürmür məni. Paxıllıq eləyir. Bir də ki ona nə dəxli var, mən necə gəzirəm, kiminlə gəzirəm, nə iş görürəm. Özüm bilərəm. Sonra da nə məhəbbət macərəsi?

Şəlalə: Düz danışmırsan. Yaratdığınız söz-söhbət təkə sizə yox, sizin ailənizə yox, bütöv kollektivə ləkədi. Ailələr dağılır. Atalı, analı uşaqlar yetim qalırlar. Sənsə, deyirsən bizim gördüyümüz işin kimə nə dəxli var? Bu nə əcaib düşüncədi? Nə danışdığımı bilirsənmi?

Tükəz: Ailə, uşaq bizimdi. İcazə verin dərdini də özümüz çəkək. Qaldı Şərbətlə mənim məhəbbətimə. Gözəl-göyçək qadını sevrələr də. Şükür Allaha qızgın təbiətim, cazibədar görkəmə, şirin dilim. Bu, Ləmanı niyə narahat eləməməlidə ki?

Pauza

Şəlalə: Burda Ləmanlıq iş yoxdu. Əvvəla, adam gözəlliyi ilə yox, ağılı ilə öyünər. İkincisi, sənə xatırladım ki, hər ikiniz çox

mərhəmətsiz və təkəbbürlüsüz. Ehtiraslarınızı, şəhvət hisslərinizi söndürmək üçün övladlarınızı da ayaqlamağa hazırsız. Hərəkətlərinizin nə ilə nəticələncəyini təsəvvür eləyirsinizmi?

Tükəz: Görünür, çox qəddar adamsız.

Şəlalə: Necə?

Tükəz: Sevgini, məhəbbəti qiymətləndirməyi bacarmırsız? Mən buna təəssüf eləyirəm, professor.

Şəlalə: Təşəkkür edirəm, xanım! Ancaq sizdə baş qaldıran hisslər sevgi, məhəbbət deyil, məhdud, xudbin, dar düşüncənin doğurduğu ehtiraslardı.

Tükəz: Başa düşürəm.

Şəlalə: Sizin bu çirkin əməlləriniz hər iki ailənin faciəsidir. Sən ərini evdən qovub, yad kişini evə gətirməklə özünün, uşaqlarının xoşbəxtliyini əldə eləyə bilərsənmi? Yaxud Şərbət arvad-uşaqlarını atıb, sənənin ağışına girməklə özünün səadətinə tapcaqmı?

Tükəz: Bilmirəm. Təkə onu anlayıram ki, biz bir-birimizi sevirik. Ayrılıqda yaşaya bilmirik.

Şəlalə: Bəs bayaqdan deyirdin ki, bizə böhtan atırlar? Bu həngəməni Ləman törədib? Sənə paxıllıq eləyir?

Tükəz: Eh... Mən nə bilim ey.

Pauza

Şəlalə: Sən ağılı itirmisən! (*Öz-özünə danışmış kimi aramla*) Sərsəm, hikkəli qadın!

Tükəz: Onu özüm bilərəm. Bəyəm mənim azad düşünməyə, sərbəst yaşamağa haqqım yoxdu?

Şəlalə: Əlbəttə ki var. Ancaq sən ayrıca fərd olsan da, cəmiyyətdə yaşayırsan. Fəaliyyətini cəmiyyətin ümumi axarından ayıra bilməzsən. Cəmiyyətsə, qanunlarla, qadağalarla idarə olunur. Sənin kimi fikirləşsək, azad düşünmək, sərbəst yaşamaq ehtirası ilə cinayətlər də törədə bilərik. Belə çıxır ki sənənin cinayətinin nə ayrı-ayrı insanlara, nə də cəmiyyətə dəxli var, eləmi? Belə

düşünmək çox böyük səhvdir. Bizsə, buna imkan verə bilmərik.

Tükəz: Biz deyəndə siz kimləri nəzərdə tutursunuz?

Şəlalə: Özümü, kollektivi.

Tükəz: Şərbətlə mənim şəxsi işlərimizin kollektivə nə dəxli var? Həyatımızı necə quracağıq, özümüz bilirik.

Şəlalə: Xeyr. Siz ölçüsüz-biçisiz əməllərinizlə cinayət törədirsiniz. Bunun üçün həm qanun, həm də ictimaiyyət qarşısında cavab verməli olacaqsız.

Tükəz: Ha... ha... ha... Qanun! İctimaiyyət! O dövr getdi və heç vaxt da geri qayıtmayacaq, xanım!

Şəlalə: Hər ikiniz əxlaq və mənəviyyatdan çox-çox uzaqsız. Açın gözünüzü, həyata yaxşı-yaxşı baxın.

Tükəz: Əxlaq! Mənəviyyat! Bunlar çox təmtəraqlı sözlərdir. Bütün dövrlərdə adamların gözlərinə soxulub. İndi mən sizdən soruşuram: Azərbaycan qadınlarından altı mini Ərəb Əmirliklərində, minlərlə Türkiyədə, yüzlərlə Pakistanda, nə qədər Rusiyada, harda, harda bədən satmaqla məşğuldusa və onlara gözün üstə qaşın var deyən yoxdusa, siz evimizin içində hansı qanunla bizə qadağalar qoyacaqsız? Yoxsa, onları da kollektivdə mühakimə eləyəcəksiz?! Mən sizə məsləhət bilərdim, boş yerə vaxt itirməyəsiz, başınızı mənasız şeylərə qatmayasız.

Pauza

Şəlalə: Sən deyənlər nə qədər acı da olsa, həqiqətdi. Adlarını çəkdiyən ölkələrdə həbs olunan qadınların bəisi də biz özümüzük. Onların ailə üzvləridi, doğmalarıdı, içərisində yaşadıkları xəstə cəmiyyətdi. Biz şərait yaratmasaydıq, onlara vaxtında qayğı göstərsəydik, adi bir dolanışıq üçün onlar özlərini hər çatanın ağışına atmazdılar. Onların çirkin əməllərinin səbəbkarı bizik, içərisindən çürümüş cəmiyyətdi.

Tükəz: Böyük etiraf! Professor, Şərbətlə mən də yüz minlərdən biriyik. Mən başa düşürəm, bu qadağa nə üçün təkə bizə qoyulmalıdı? İkincisi, bizim ailənin şəxsi işinə siz nə haqla qa-

rışmalısınız? Üçüncüsü, siz deyən ictimai rəyin bizə heç bir dəxli yoxdur.

Şəlalə: Sizin hərəkətləriniz səfehlikdir. Coşan qanınız, alovlanan şəhvət dolu ehtiraslarınız görün gözlərinizə tor çəkib, ağılınızı əlinizdən alıb. Sən və sən kimilər qərribə məxluqlarsınız: xəyallar, romantika sizi riskli addımlar atmağa cəsarətləndirir; istəyinizə nail olmaq üçün siz ürəyinizi heç bir şeyin fərqiə varmadan nankor sahibkarınızın ixtiyarına verirsiniz. Yelbeyin, yalançı, fırıldaqçı, namussuz qadınlar kütbeyin şərbətləri müxtəlif yollarla ələ keçirir, sonra da özlərini qalib sanaraq onların nadanlıqlarını faş eləyirlər. Zahirən sevgi, eşq, məhəbbət dəyərlili, alicənab bir qadın kimi özlərini göstərməklə, şərbətlərin başında daş salmış olurlar! Bu tövrlə heç bir qadın şərəflənməz!

Tükəz: Siz məni təhqir eləyirsiniz, professor. Bu sözlər nə nəzakətli, namuslu, vicdanlı professor, nə də ülvi, pak sevgisinə, məhəbbətinə dəyanət və sədaqətli bir qadına layiqdir.

Şəlalə: Təmtəraqlı danışıqlarla özünü hədsiz dəyərləndirir-sən. Özünün və Şərbətin ailəsini dağıtmaqla, övladları atasız, qoymaqla böyük bir xəyanət etmiş olursan.

Tükəz: Kimə xəyanət?

Şəlalə: Ərinə! Uşaqlarına! İnsanlığa! Yenə deyim? Ulu Tanrıya!

Tükəz: Ərimə?

Şəlalə: Bəli!

Tükəz: Heç vaxt onu sevməmişəmsə, onda necə? Uşaqlarımı atmıramsa...

Şəlalə: Bilmirəm. Bu barədə özün fikirləşməlisən.

Tükəz: Mən öz uşaqlarımı saxlayacam. Şərbətin də arvadı öz uşaqlarını. Yəqin ki, uşaqlara ataları da yardım göstərirlər.

Şəlalə: Bərəkallah belə düşüncə sahibinə.

Tükəz: Qaldı siz deyən insanlığa! Ulu Tanrıya! Professor, sevgi insanlığa xasdı. O, Ulu Tanrının məxluqata bəxş etdiyi ən

böyük duyğudu.

Şəlalə: Əcəb əsaslandırmadı.

Tükəz: Qadınlar kiməsə itaət üçün doğulmayıblar. Əgər belə düşünürsüzsə, heyf! Çox heyf!

Şəlalə: Sənin ikili təbiətin özün də bilmədən hər an toqquşur. Bu toqquşma kənardan daha aydın sezilir.

Tükəz: Mən aqlımın hökmü ilə hərəkət eləyirəm.

Şəlalə: Yox, düz demirsən. Sən ürəyinin səsinə eşidirsən. Sən mənfur niyyətlərinin və ondan törəyən çirkin hisslərinin quyruğunda sürünürsən.

Tükəz: Siz məni təhqir eləyirsiniz.

Şəlalə: Yox, sənə elə gəlir. Sən bəzən özünü qürurlu, vüqarlı göstərməyə çalışırsan. Unutma ki, belə hallarda daha gülünc, daha şiltaq və daha tələbkar uşağa çevrilirsən.

Tükəz: Başa düşürəm.

Şəlalə: Mən açıq danışırım. Bədbəxt, miskin adamsan.

Tükəz: Büsbütün cəfəngiyyat.

Pauza

Şəlalə: Sən aşkarda özünü Şərbətə mələk kimi təqdim eləyirsən, xəlvətdə isə hiyləgər düşüncələrinlə onu şər əməllərə sürükləyirsən.

Tükəz: Yenə başa düşürəm.

Şəlalə: Sən üzdə itaətkar və mələk, arxada xəyanətkar, ifritə və zalım bir qadınsan!..

Tükəz: Məni az danlayın, az çəh-çöhrə salın. Şərbətlə izdivaca girməyimi də ərimə açıq demişəm.

Şəlalə: Sərsəm kişi! (*Səsinə ara verərək*) Ərinin münasibəti?

Tükəz: Heç bir söz demədən üzümə baxıb susdu. Güman eləyirəm o, mənim həyatım üçün bir məngənə olduğunu, istək və arzularımı daim zəncirlədiyini duyur.

Şəlalə: Bəs ailə qurarkən bu barədə düşünməmişdiz?

Tükəz: Yox. Mən o zamanlar sevgi, məhəbbət nə olduğunu

bilmirdim. Ərim mənə qəlbini açanda, evlənmək istəyini bildirəndə elə düşünürdüm ki, ailə qurmaqla dünyanın ən xoşbəxt adamı oluram. Sən demə yanılırammış. Həyatın, səadətin nə olduğunu indi anlayıram.

Şəlalə: İki uşaq anası olandan sonra?

Tükəz: Sevgiyə onun nə dəxli var ki. Ürək istəyirsə, lap nə-nə olanda da mümkündür.

Şəlalə: Azgın ehtiraslarını söndürmək üçün ağışuna atıldığın kişi pulsuzsa, onda necə?

Tükəz: Əgər mən pul, varidat hərisliyinə qapılıydım, bu riyakar cəmiyyətdə daha möhtəşəm vəzifəli, böyük nüfuzlu sarısaq kişilərin qəlbinə hakim kəsilərdim.

Şəlalə: Zavallı qadın, çox iddialısan.

Pauza

Tükəz (Ağlamsınaraq): Elə götürək iş yerini. Hərə bir oyundan çıxır. Bu böhranlı məqamda başımızı güc-bəla ilə dolandırırıq. Soruşan yoxdu acsan, ya toxsan.

Şəlalə: Nə demək istəyirsən? Açıq danış.

Tükəz: Rüşvətxorluq, dələduzluq, quldurluq baş alıb gedir. Onlara gözün üstə qaşın var deyən yoxdu. Bizi isə salmışız gözümçixdıya. Ərim işləmir. Bir manatlıq evə qazanc gətirmir. Uğursuz taleyim üçün hərdən özümü öldürmək istəyirəm.

Şəlalə: Bunların namusa nə dəxli var? Ərin işləmir, evə qazanc gətirmir deyə özünü çirkin ayaqlar altına atmalısan?

Tükəz: Mən sevirəm. Sevmək nə vaxtdan qəbahət sayılır?!

Şəlalə: Sevmək yox, sevgi bəhanəsi ilə özünün də, başqalarının da ailəsini dağıtmaq, firavan yaşantılarına zəhər qatmaq ən böyük qəbahətdi, hətta, əclaflıqdı, cinayətdi. İstər kişi olsun, istərsə də qadın. Bu əclaflıq insanlara qəhrəmanlıq yox, şərəfsizlik gətirər, xanım, qalx, otağı tərək et.

Tükəz diqqətlə Şəlaləni nəzərdən keçirir. Sonra da stuldan

qalxıb əsəbi halda otaqdan çıxır. Şəlalə onun ardınca baxır. İşıq sönür. Səhnə qaralır.

IV şəkil

Şöbə. Elmi işçilər öz yerlərində əyləşib yazı-pozuları ilə məşğuldurlar. Ləman Tükəzlə nə isə danışır. Bu vaxt qapı açılır. Sərməst otağa daxil olur. Əsəbi halda salam verir.

Ləman (*Yana çevrilərək*): Xoş gəlmisiz, Sərməst xanım.

Sərməst: Çox sağ olun.

Ləman irəli çıxıb Sərməstlə öpüşüb-görüşür.

Ləman: Şərbət müəllim lazımdı? Yəqin qonşu otağa keçib. Əyləşin, bu saat çağırım.

Sərməst: Yox, əziyyət çəkmə. Mənə Tükəz lazımdı.

Tükəz (*Həyəcanlı halda*): Eşidirəm, xanım.

Sərməst: Yəqin ki tanıdın, mən Şərbətin uşaqlarının anasıyam.

Tükəz: Çox gözəl, tanıdım.

Sərməst: Xanım, neçənci dəfədi, mən Şərbətlə sənin arandakı məhəbbət sevdası barədə danışırım?

Tükəz: Sən düz danışmırsan. Şübhələrin səni məhv eləyəcək.

Sərməst: Mən nə danışdığımı yaxşı bilirəm. Məni bura gətirən iki övladımın atalı yetim qalmalarıdır. Mən istəmirəm, günahsız uşaqlarım gözləri yaşlı, boynu bükük olsunlar. Mənim ailəmi dağıtma.

Ləman: Aa... Başıma xeyir... Bu nə danışır, a?!

Əfşan: Ay qız, bəsdirin! Utanın! Camaatı özünüzdə güldür-

məyin!

Sərməst: Nə bəsdirin? Bu iş hansınızın başına gəlsəydi, özünüzdü öldürərdiz.

Tükəz: Böhtan atıb, məni rüsvay eləmə! Mənim adım-sanım var. Tərbiyəsiz deyiləm. Ərinə gücün çatmır...

Əfşan: Ay qız, özünüzü də, bizi də abırdan salmayın. Gedin küçədə danışın.

Tükəz (*Əfşana üzünü tutaraq*): Bəyəm mən tərbiyəsizəm?!

Sərməst: Ar-namusunu atan, başqasının ailəsini dağıdan, uşaqlarını yetim qoyan qadının bir adı var: əxlaqsız!

Tükəz: Mən əxlaqsız deyiləm. Mən Şərbətlə həmkaram.

Sərməst: Riyakar qadın! Əməlləriniz əxlaqsızlıqdı! Mənəviyyatsızlıqdı!

Şəlalə xanım gəlir. Əfşanla Ləman ona yaxınlaşırlar.

Şəlalə: Nə olub axı? Bu nə həngamədi?

Sərməst: Onu Tükəzdən soruşun. Başqasının ailəsinin dağılmasının səbəbini qoy özü açsın.

Pauza

Şəlalə (*Özünü guya bilməməzliyə vuraraq*): Ola bilməz, xanım! Bizim sənin ərinə də, Tükəzə də...

Ləman: Hə... Hə... Şəlalə xanım düz deyir.

Sərməst (*Əsəbləşərək*): Bəlkə, onlara siz şərait yaradırsız?

Əfşan: Nə danışsınız, xanım? Bəyəm biz...

Sərməst: Bilmirəm. Ölçü götürmək, tədbir görmək əvəzinə, görün kimləri müdafiə eləyirsiniz?!

Şəlalə (*Üzünü Tükəzə tutaraq istehza ilə*): Bu, belə də olmalıydı, Tükəz xanım! (*Sonra üzünü Sərməstə çevirərək*). Sizi başa düşürəm... Dava-dalaşla Tükəzi də, ərinizi də, özünüzü də nüfuzdan salarsız. İmkan verin, biz bu məsələyə özümüz aydınlıq gətirək.

Sərməst: Neynək, baxarıq! (*Üzünü Tükəzə tutaraq*) Yığış-masan...

Sərməst əsəbi halda otaqdan çıxır.

Şəlalə: Buna nə deyirsən, Tükəz?! Bunu istəyirdin? Özünü də biabır elədin, uşaqlarını da. Daha kimin yanında başını qaldıra bilərsən.

Tükəz (*Ağlaya-ağlaya*): Axı, mən...

Şəlalə: Qurtardıq! İşdən azadsan! Gedə bilərsən!

Tükəz çantasını götürüb otaqdan çıxır.

Şəlalə Ləman və Əfşan onun ardınca gedirlər. İşiq sönür.

II hissə

V şəkil

Şərbətin evi. Şərbət gəlir. Əsəbidir. Arvadı Sərməst xanım onu gülər üzlə qarşılayır.

Şərbət (*Əsəbi halda*): Yaxşı, bu gün Tükəzlə niyə dava salmısan?

Sərməst: Gəl bu barədə indi danışmayaq.

Şərbət: Bəs nə vaxt?

Sərməst: Anan evdə olmayanda.

Şərbət: Səndən soruşuram: hansı cəsarətlə mənim iş yerimə getmisən?

Sərməst: Bəs sən hansı cəsarətlə mənə xəyanət eləmisən? Tükəz hansı haqla mənim ailəmi dağıdır, uşaqlarımı yetim qoyur, isti yuvama soyuq su calayır?..

Şərbət: Sən dəli olmusan! Qısqanclıq hissi səni öldürəcək,

məhv eləyəcək!

Sərməst: Bu qısqanclıq deyil, həqiqətdi!

Şərbət: Sərsəm qadın! Nə elədiyini dəyərləndirə bilirsən?

Sərməst: Məni kor sandığından başımda çox corablar toxumusan. Daha bəsdidi. Dedim, söhbəti qurtaraq. Anandan ayıbdı. Səsimizi yan otaqda eşidib gələ bilər.

Şərbət: Bir də Tükəzi narahat eləsən, dilini kəsəcəm.

Sərməst: Onu bacarmayacaqsan! Onu bil ki, qadın zahirən nə qədər sakit görünmə də, ərinin ona xəyanətini başa düşəndə bir o qədər qorxunc, əcaib yırtıcıya çevrilir. Qəzəbini, nifrətini qəddarlıqla törədilən qətlərdə əridir.

Şərbət: Bu nə qorxu, bu nə hədə?

Sərməst: Xeyr! Düz fikirləşmirsən. Mən dediklərim nə hədə, nə də dəhşət saçan acı sözdü. Cismimdə məskən salıb, ruhumu əridən xərçəngin əzab və iztirablarından doğan nifrət dolu qəzəbimin özüdü.

Elə bu vaxt yan otaqdan Şərbətin anası Xədicə xanım gəlir. Salam verib divanda əyləşir. Şərbət başı ilə anasının salamını alır.

Xədicə: Yenə nə olub, a bala? Az qala qıracaqsız bir-birinizi. Siz ər-arvad yox, it-pişik kimi dolanırsız.

Sərməst mətbəxə gedir. Bir stəkan çay gətirib qayınanasının qarşısına qoyur.

Şərbət: Ay ana, daha bezmişəm. Bu evə gəlmək istəmirəm.

Xədicə: Qəribədi. Söz-söhbəti də, dava-dalaşı yaradan da sən, bezən də sən.

Pauza

Şərbət: Eeh... Sən də başlama. Yekə arvadsan.

Sərməst: O nə danışdıq ananla, Şərbət?

Şərbət: Onu özümüz bilərik. Qızışdırıb, aramıza nifaq salma. Mən aliməm.

Sərməst: Daha mənim sənə sözüm yoxdu.

Xədicə: Sən kiri, a gəlin (*Üzünü oğluna tutaraq*) Ağlına başına yığ, oğul. Gül parçası tək uşaqların, həyalı-ismətli arvadın! Şadlığında şitlik eləm!

Şərbət: Sən Allah az təriflə (*Səsinə ara verərək*). Oturub oturub gör, kimə urcah oldum.

Sərməst: Çox sağ ol, Şərbət!

Xədicə: Allahına şükür elə, bala. Dünya dəyişib. Kim nə iş gördüyünü də bilmir. Yadında saxla. Mən də qadınam. Qadın var hər evində min oyundan çıxır. Ər də səsini çıxarmaq əvəzinə, içində qırıla-qırıla qalır.

Şərbət: Mən elə kişilərdən deyiləm. Mən aliməm.

Xədicə: Qulaq as. Əməlisələh qadın da var, vaxt-bivaxt ərini, uşaqlarını düşünür. Sənin arvadın halal süd əmmişdi. Onunla belə kobud danışmağı sənə qadağan eləyirəm. Ömrüm boyu səni bağışlamaram! Qandın?

Şərbət: Xarabaya gəlməyə məttəlsən. O qoyub bu başlayır, bu qoyub o.

Sərməst: Çayını soyutma, ana.

Xədicə: Yox, içmirəm. Allah ömür vermiş qanımızı yenə qaraltdı. Belə halda adamın təbi yemək-içmək çəkər?

Şərbət: Nə deyirsən, ay ana? Yəni yatanda da evə gəlməyim? Axı mən aliməm.

Xədicə: Öz işindi, bala. Bu səhər görürəm, uşaqların ayaqqabıları deşilib. Gəlin də evdə dava-dalaş salmamaq üçün sənə bir söz demir. Abrını gözləyir. Sən də elə başa düşmə ki, o, gözü qırıqdı. Nə olar alim olanda, uşaqlara da baxmaq lazımdı.

Sərməst yan otağa keçir.

Şərbət: Qazancım bu evdədi. Qənaət eləsin. Yatır üstə oturmamışam ki.

Xədicə: Yalan danışma. Elə bilmə ki, başa düşürəm. Gəlin burda yoxdu. Məcbur eləyirsən deyirəm. Qazancın hara getdiyini, ailənin nə ilə dolandığını mən yaxşı bilirəm. Bu barədə danışma, ağlına başına yığ.

Şərbət: Mən evə pul, qazanc gətirmirəmsə, bəs ailə nə ilə dolanır?

Xədicə: Beş-üç qəpik mənim təqaüdüm, bir də gəlinin maaşı.

Şərbət: Bəs mənim gətirdiklərim?

Xədicə: O sənin özünə çatmır. Arvadın üzünə qayıtmır, heç olmasa, onu danışdırma. Belə getsə, ailən dağılacaq. Onda da sən yanacaqsan.

Şərbət: Belə ailə dağılsa, yaxşıdı, ana! Mənə alim kimi qiymət verin.

Xədicə: Kimdi hər gün bura zəng çalan o qadın? Hər dəfə o, zəng çalanda sən evdən çıxırsan. Küçədə gah avtomat telefonla, gah da motorolla ilə onunla danışırsan. Alimliyini də gözə çox soxma. Dəyyus namusdan çox danışar.

Şərbət: Sağ ol səni, ana. Bu dili sənə Sərməst verdi? Bilmək istəyirsən, deyim, mənə zəng çalan işçimiz Tükəz xanımdı.

Xədicə: Narahat olma. Onun da barəsində çox şey bilirəm.

Pauza

Şərbət: Deməli, Sərməstlə birləşib məni izləyirsiniz.

Xədicə: Sərməst çox şeydən xəbərsizdi.

Şərbət: Bilin, mən Tükəzi sevirem.

Xədicə: Nə? Sən xəstəsən, a bala! Bəs sənin arvadın, uşaqların? Bəs onun əri, uşaqları?

Şərbət: Olsun da!

Xədicə: Biqeyrət oğul. Sən burdan getməli olacaqsan. Açıqlarını yaxşı-yaxşı eşit. Ev gəlinindi, nəvələrinde.

Şərbət (Qışqıraraq): Bədi! Mən hər şeyə nifrət eləyirəm!

Evə də, uşaqlara da, arvada da, elə...

Səsə yan otaqdan Sərməst gəlir.

Xədicə (*Oğluna*): Ud! Alçaq! Səsin çıxmasın! Özün də dur, rədd ol burdan!

Şərbət otaqdan çıxır. Xədicə öz otağına gedir. Sərməst tək qalır.

Sərməst: Əcəb işə düşmüşük. Neçə vaxtdı, ailəni, uşağı saymır. Doğmaca anasına hörmət eləmir. Axı niyə? Ona bu evdə ayağın yandı, geri çək deyən varmı?

Sərməst stəkan-nəlbəkini götürüb otaqdan çıxır. İşıq sönür.

VI şəkil

Xədicə ilə Şərbət stulda əyləşiblər. Sərməst əlində şirin çay gətirir.

Şərbət: Ay ana, sənə qurban olum, evdə nə qədər dığ-dığ olar?

Xədicə: Səfeh adam. Elə danışırısan ki, guya bütün sözsöhbətin baisi bizim. Axı biz nə günah sahibiyik?

Sərməst: Əsəbləşmə, ana! Qoy necə kefi istəyir, elə də yaşasın.

Xədicə (*Oğluna*): Ailəni fəlakətə sürüklədiyini bilirsənmi?

Şərbət: Nə ailə, ailə salmışan?! İstəyir otursun evdə, istəmir uşaqları da götürüb rədd olsun atası evinə!

Sərməst (*Əsəbi halda*): Mən ata evindən uşaq gətirməmişəm

ki, onu da qaytarıb geri aparam!

Xədicə: Boy-buxunun olsa da, için boşdu, oğlum. Axı mən sənə belə tərbiyə verməmişdim. Yanıb-yaxılıram əziyyətimə. Eşidib-bilən mənə deməz ki, a Xədicə, bu nə övladdı böyütmüsən? Fikirləşdikcə utanıb xəcalət çəkirəm. Qorxuram sabah nəvələrimin də nifrətinə, qəzəbinə düçar olam! Bəlkə özün deyəsən?! Bu dəyyusluq yolunu seçməyə səni vadar edən nədi?

Şərbət: Ax, ana! Ana! Nə istəyirsən məndən?

Xədicə: Nə istədiyimi özün yaxşı bilirsən, Şərbət? Sağlığında rəhmətlik atanla daim düşünürdük ki, ocağımızda çırağ yandıranımız var. Atan bunları görsəydi...

Sərməst: Yəqin rəhmətliyin gору indi od tutub yanır.

Şərbət (*Üzünü arvadına tutaraq*): Bəsdı, az çərənlə!

Xədicə: Bərəkallah!

Sərməst: Mən nə dedim ey. Deyirəm rəhmətlik yaxşı kişi idi də.

Şərbət: Mən də onun oğluyam. Bəlkə yalan deyirəm, ay ana?!

Xədicə: Yox! Yalan demirsən! Ancaq kişilikdə sənın haqqı-payın yoxdu! Ona oxşamamısan! Atan ailə, uşaq qədrini bilən adam idi. Ailəsinı, uşaqlarını çox istəyirdi!

Sərməst: İndi istəməsin.

Xədicə: Mən anayam, Şərbət. Dünyada bir ilahi məhəbbət var. Valideyn-övlad məhəbbəti. Bundan möhtəşəm məhəbbət tanımıram. Bu məhəbbət önündə mələklər də diz çökür. Xəyanətinin dərəcəsinı bilirsənmi?

Sərməst: Ana, sən danışdıqca az qalır sevincdən ürəyim dayanana.

Şərbət: Yoxsa, sənın anan kimi!

Sərməst: Nə olub mənım, anama?

Xədicə: Tükəzi tanımıram. Hər halda o da ərinə, uşaqlarına xəyanət eləyib. Bunu ona da bağıslamaq olmaz. O sənın qəlbını

oğurlayıb, çirkin ayaqları altında əzişdirir. Qaldı Sərməstin anasına. Qayınanan da anadı, oğul. O, ləyaqətli qadıncı. Namuslu övladlar tərbiyə eləyib. Elə götürək, sənin arvadını. Dilim-ağzım quruyar, barəsində bircə kəlmə artıq-əskik söz desəm.

Şərbət: Yaxşı, qoy görək.

Xədicə (*Üzünü Sərməstə tutaraq*): Dur, çayları dəyiş. Özün də imkan ver ürəyimdəkiləri boşaldım.

Sərməst stəkanları götürüb yan otağa keçir.

Şərbət: Bayaqdan yuya-yuya oturmusan, ana.

Xədicə: Yumuram, olanını deyirəm. Qaldı sənin o gözəlçənə. Bu gün ailəsinə xəyanət eləyən, sabah səni də ayağının ucunda atacaq. Uşaq deyilsən! İblis qadın hər cür fəlakətlər törətməyə qadirdi... Allahından qorx! Çəkin, oğlum! Ömrümün qürub çağlarını yaşayıram... Arzum nəvə toyu görməkdi.

Şərbət: Mənim hissələrimi niyə qiymətləndirmirsən, ana?

Xədicə: Elə hissələr, duyğular var ki onları boğmaq, söndürmək gərəkdir.

Şərbət: Bu qəddarlıq, əzazillik səndə hardandı, ana?

Xədicə: Yaramaz, oğul! Ana heç vaxt qəddar, əzazil ola bilməz!.. Bir şeyi yadda saxla! Bəşər övladı Allahını dansa da, onun böyük qüdrətini inkar etsə də, valideynin övladını, övladın valideynini atmağa haqqı yoxdu.

Şərbət: Mən övladlarımı atmıram ki!

Xədicə: Atmaq nəyə deyirsən? Fikirləşirəm və dönə-dönə özümü məzəmmətləyirəm ki, necə olub sənin mənəviyyatsızlığını mən binəva vaxtında kor olub görməmişəm. Bununla da böyük Yaradan, insanlıq qarşısındakı borcuma xilaf çıxmışam. Mən indi başa düşürəm ki, dünyaya övlad gətirmək, uşaq böyütmək hələ ana olmaq demək deyilmiş.

Şərbət: Bu qınaq, danlaq əlindən özümü öldürməkdən başqa

çarəm qalmayacaq.

Xədicə: Bu, nə hünər, nə də cəsərdi. Hünər səhvini başa düşüb tutduğun nalayiq yoldan qayıtmaq, üstünə düşən ləkəni mərdi-mərdanə yuyub təmizləməkdi.

Sərməst hərəyə bir stəkan çay gətirib stolun üstünə qoyur. Özü də keçib stulda aylaşır.

Şərbət: Eh... Ana! Ana!

Xədicə: Oğlum, biz qadınları siz kişilər o qədər də yaxşı tanımırırsız. Xilqətindən xəbərsizlər yaramaz hadisələrin iştirakçısı olduqları, faciələrə, fəlakətlərə fitva verdikləri halda, özlərini mələk kimi göstərirlər. Elələri də var ki çox sadələvhüdlər. Ərlərinin hər sözünə aldanırlar. Hiylələrini başa düşmədən özlərini odda-alovda yandırırırlar. Cəhənnəm əzabına atırlar. Sənin arvadın tək!

Sərməst: Elələri də var ki sözləri də, əməlləri də qızılgül ətri saçır. Zahirən insan vücudunda görünsələr də, batılən mələkdilər. Bax, bu Xədicə anam kimi.

Şərbət: Pa... Buna bax, ə. Kəs...

Sərməst: Düz deyirəm də.

Pauza

Xədicə: Öz cinsindən olan xəstələri, şikəstləri parçalayıb dağıdan canavar kimi, əgər o qadıncırsa, o həqiqi anadırsa, nəslə, kökə, xalqa fəlakət gətirən övladını da öz əlləri ilə boğmağa qadirdir olmalıdır. Unutma ki, Şərbət, övladlarının tərbiyəsindən, əzab-əziyyətlərindən yaxa qurtarmağa çalışmaq mənsub olduğun xalqa da xilaf çıxırsan. Bunu sənə Allah da bağışlamaz.

Şərbət: O gün bacım da məndən üz döndərəcəyini bildirdi.

Sərməst: Döndərəm də. Nə ana, nə arvad qədri bilirsən, nə də uşaq.

Şərbət: Sən danışanda mən əsəbləşirəm.

Pauza

Xədicə: Bacını verən Allaha qurban olum. Neçə illərdi bir üzü qız, bir üzü gəlin, bir uşaqla dul qalan bacın bir dəfə də olsun ikinci ər barədə düşünməyib.

Sərməst: İnsafən istəyənləri də çox olub.

Xədicə: Düzdü. O, gəncliyini, bütün varlığını, övladına bəxş eləyib. Bizsə, sənin çirkin məhəbbət oyunun barədə arsız-arsız danışırıq.

Şərbət: Bəlkə, bacım sevə bilmir.

Sərməst: Elə də şey olar?

Xədicə: Qadın qəlbi kişi qəlbindən həm çox həssas, zərif, həm də möhkəm və möhtəşəm olur. Bacın da, arvadın da səndən qat-qat üstündülər. Mənim dediklərimə şək gətirə də bilərəsən. Ancaq onu da yadda saxla ki, ərinə xəyanət edən qadın şeytandır, iblisdir.

Şərbət: Axı o nə günah sahibidi?

Xədicə: Doğrudanmı sən bu qədər korsan, anlamazsan? Cənavar xislətli qırısmallar qaranlıq zülmətlər qoynunda cinayətlər törədirlər. Mürgüləyən vicdanınıza lənət!.. Nə qədər gec deyil, tövbə elə, yoluna qayıt.

Sərməst: Eh, Şərbətə nə tövbə? Öyrəncəlididi.

Şərbət: Tövbə nədi? Boş-boş danışmayın.

Telefon zəng çalır. Şərbət dəstəyi götürür.

Sərməst: Odur, ifritə... Yenə çağırır...

Şərbət: Salam... Hə... Tanıdım... Hi... Yaxşı... Hə... Oldu... *(Dəstəyi yerinə qoyur. Sonra üzünü anasına tutaraq).* Mən getdim. Hələlik!

Xədicə: Eh... Biqeyrət oğul! Sən sarıdan az qala dəli oluram. Uşaqlar indi gələcəklər, ac olurlar. Dur, sən hazırlıq gör. Mən də gedim bir az dincəlim.

Xədicə ayağa qalxıb yan otağa keçir. Sərməst stolun üstünü qaydaya salır. İşıq sönmür. Səhnə qaralır.

VII şəkil

Evdır. Şərbət əsəbi halda pəncərənin qarşısında dayanıb. Sərməst paltar ütüləyir.

Şərbət: Sərməst, biz birlikdə yaşaya bilməyəcəyik.

Sərməst: Səni bu evdə güclə saxlayan yoxdu ki.

Şərbət: Səninlə birlikdə yaşamaq mənə əzab verir.

Sərməst: Mənə də firavanlıq vəd eləmir.

Şərbət (Əsəbləşərək): Elə isə rədd ol atanın xarabasına!

Sərməst: Əvvəla, mən məsləhət bilirəm ki, əsəblərini boğasan. Çünki qışqırmaqla heç nəyə nail ola bilməyəcəksən. İkincisi, atamın evini xaraba adlandırmağa sən ixtiyarın yoxdur. Üçüncüsü, mən bu evdən heç hara getməyəcəm.

Şərbət: Gedərsən. Necə deyərlər: “Keçi suyu bərə-bərə içər”.

Sərməst: Özündən çıxma. Lotu sən başını elə xarab eləyib ki, nə danışdığını da bilmirsən.

Şərbət: Necə yəni?

Sərməst: Nə ana qanırsan, nə də ailə, uşaq.

Şərbət: Mənim nə ailəm var, nə də uşağım.

Sərməst: Əcəb kişisən!

Şərbət: Mən səni özümə arvad elədim. Sənsə...

Sərməst: Nə? Bəlkə mənə qara da yaxasan! Məni şərliyəsən də?

Şərbət: Sənə calaşdığım gün qara gələydi. Başıma daş düşəydi.

Sərməst: Qeyrətsiz ər! Vicdansız ata! Namərd oğul! Belə də

olmalıydı.

Şərbət: Məni əsəbləşdirmə, doğruyaram səni.

Sərməst (*Əlini pəncərəyə tərəf uzadaraq*): Çox güman ki, o qəbiristanlığı da sən salmışsan.

Şərbət Sərməstə yaxınlaşıb onu arxadan vurur. Sərməstin alından ütü döşəməyə düşür. Sərməst müvazinətini saxlaya bilməyib divanın üstünə yıxılır. Səsə yan otaqdan Xədicə gəlir. Şərbət Sərməstin üstünə atılmaq istərkən Xədicə oğlunu arxadan tutur. Şərbət anasının əllərindən çıxmağa çalışır. Sərməst ağlaya-ağlaya ayağa qalxır.

Xədicə (*Qışqıraraq*): Bu nə hərəkətdi?! Axı bu gəлиндən nə istəyirsən?! Nədən narazısan?! Qonşuları bizə niyə güldürürsən?!

Şərbət: Bədi daha! Bu evdə ya o yaşamalardı, ya da mən!

Xədicə: O yaşayacaq!

Sərməst: İndiyə kimi sənə gözün üstə qaşın var deməmişəm. Qəbahətlərini üzünə vurmamışam. Səni utandırmamışam. Haqsız yerə söyülüb-döyüldüyüm yetər.

Şərbət: Evdən çıx, yoxsa...

Xədicə (*Oğluna*): Şərbət! Az çərənle!

Şərbət: Nə? Ay imansız, sən məni doğmusan, yoxsa, onu?

Sərməst: A namərd, bəyəm ananı da söyərlərmi? (*Üzünü qayınanasına tutaraq*). Qurtar söhbəti, ana. Ondan sənə də oğul olmayacaq.

Şərbət (*Arvadına*): Darıxma! Dilini kəsəcəm!

Xədicə: Məni niyə məcbur eləyirsən, evə polis çağırım?

Şərbət: Nə? Polis?

Xədicə: Hə!.. Sən mənə oğul olmadın.

Sərməst: Bir oğul ki, anasına imansız desin, onun nə başına papaq qoymağa, nə də el içində gəzməyə haqqı var.

Şərbət: Ağzınızın çörəyini güc-bəla ilə çatdırıram.

Sərməst: Necə dedin? Namərd! Səni bətnində gəzdiren, ətini, qanını sənə yedirib-içiren ananı qiymətləndirməyi bacarmadın. Bizim qədrimizi hardan bilərsən ki?! İnanmıram, qəlbinin hansısa pünhan guşəsində, azacıq da olsa, insani duyğular yatmasın. O duyğular oyananda özünə qayıdacaqsan, əməllərindən peşman olacaqsan! Onda hər şey gec olacaq...

Pauza

Xədicə: Eyb eləməz. Bu da mənim taleyimdi, qızım. Dünyaya övlad gətir, böyüt, boya-başa çatdır, tərbiyə elə nəticəsi də, bu! Mən anayam! Dözəcəm! Başqa yolum yoxdu. Vuruşla, təh-qirlərlə məsələ həll eləməzlər. Keçin öyləşin...

Sərməst: Axı, mən nə günah sahibiyəm, ana?

Xədicə: Demirəm ki, sən günah işlətmisən, qızım. Təəssüflənirəm ona ki, sən də ər sarıdan yarımadsın. Bağışla məni (*ağ-lamsınır*), qaragünlüsən.

Şərbət: Ona bu dili sən verdin, ana! Belə getsə, gec-tez o məni də minəcəm.

Sərməst: Utan, xəcalət çək danışdıqlarından.

Şərbət: Kəs səsini. Sən danışdıqca mən dəli oluram.

Xədicə: Kişilənmə, bala. Sən çoxdanın dəlisisənmiş. Bizim xəbərimiz yoxmuş. Yazıq Sərməsti də, bədbəxt elədin.

Şərbət stulda, Xədicə ilə Sərməst divanda əyləşirlər.

Şərbət: Xeyr! Düz demirsən! Sərməst özü-özünü bədbəxt eləyib. İndi istəyirəm ona yol açam.

Sərməst: Mənə nə yol açacaqsan?

Şərbət: Boşanarıq, açılar.

Sərməst (*Qəhqəhə çəkərək*): Əla!

Xədicə (*Başını bulayaraq üzünü Sərməstə tutur*): Qalx ayağa, get üzünü yu. Bir özünə gəl. Acıqlı başda ağıl olmaz — deyiblər,

qızım.

Sərməst ayağa qalxıb otaqdan çıxır.

Şərbət: Bunda deyirlər: “İt əl çəkir, motal əl çəkmir”.

Xədicə: Mənim sənə deməyə daha sözüm yoxdu.

Şərbət: Şükür! Axır ki məni başa düşdü.

Xədicə: Bir halda ki ailədə soyuqqanlı və qətiyyətli mövqeyini saxlamağı bacarmırsan, onda gərək narazılığını, qəzəbini bildirmək iddiasından da əl çəkəsən. Ailədə çaşqınlıq yaratmaq, gündə bir şeyi bəhanə eləyib çığır-bağır salmaq, arvadla üz-göz düşmək nəyə lazımdır?! Ya rədd olub məşuqənin yanına getməlisən, ya da yalvarıb-yaxarıb arvadınla barışmalısan.

Şərbət: Ana, mənə az ədəb-ərkan dərsi ver. Sənin dediklərinin hamısını hələ məktəbli ikən kitablardan oxumuşam. Bir də ki mən kişiyəm!

Xədicə: Hər başı papaqlıdan kişi olmaz, bala. Qaldı ədəb-ərkan dərsinə, kitablardan oxuduqlarına. Oxumana şübhə eləmirəm, ancaq onlardan heç nə götürməmişən.

Şərbət: Ailədə mənim üçün arvadın da, uşaqların da öz yeri var! Hətta sənin də, ana! Sizə imkan vermərəm ki, mənim sərhəddimi pozasız, mənliyimi ayaqlayasız! Bunu bir dəfəlik başa düşməlisiz!

Əsəbi halda otaqdan çıxır.

Xədicə (*Şərbətin ardınca*): Qudurma, bala! Arvadının səndən yeganə asılılığı nigahdır. Uşaqları sənsiz də saxlaya, tərbiyə eləyə bilər.

Əl-üzünü yuyan, bir qədər sakitləşən Sərməst gəlib divanda əyləşir.

Sərməst: Daha ürəyim dözmür.

Xədicə: Bilirəm, səni çox əsəbləşdirib Şərbət. Kişilər hamısı belə olurlar, qızım. Başı daşa dəyəndə qayıdacaq. Əl-ayağına yıxılacaq. Səndən üzr istəyəcək. Atalar yaxşı deyib: “Çaxır tünd olar, öz qabını çatladar”. Bu mülk də, azdan-çoxdan olanımız da nəvələrimdi.

Sərməst: Sən varsan, ana, uşaqlarım var, sanıram dünya mənimdi. Yalvarıram, məndən inciməyəsən. Bezmişəm Şərbətin təhqirlərindən. Heyfslənmirəm onun getməsinə.

Pauza

Xədicə: Özünü ələ al, qızım. Səbr etmək lazımdır. Görək bəşimiza nə gəlir.

Xədicə o biri otağa keçir. Sərməst nəşə fikirləşir.

Sərməst (*Öz-özünə*): Get... Şərbət, get. Mənim üçün daha sən yoxsan. Mən səni yaxşı tanımamışam. Şirin dilinə inanmışam, aldanmışam. Bu idimi qız vaxtı mənə verdiyin yağlı vədlər? Heyf! Çox heyf! Həyatım puç oldu...

Sərməst stulda əyləşir. Başını qolları arasına alır. İşıq sönür.

III hissə

VIII şəkil

Tükəzin evi. Əri Çərkəz başını qolları arasına alıb stulda oturub. Çərkəz haçandan-haçana başını qaldırır, əsəbi halda əlini dizinə vurur. Sonra da qalxıb otaqda gəzişir. Elə bu vaxt qapı açılır. Tükəz otağa daxil olur.

Çərkəz: Belə çıxır ki, səni vaxtında evdə görmək mənə müəssər olmayacaq.

Tükəz: Başımı xarab eləmə. Ürəyindəkiləri aç, tök, görək nədi? Bəlkə məni güdəsən də?

Qapı açılır. Tükəzin anası Məsmə xanım otağa daxil olur. Salamlaşirlar. Məsmə xanım divanda əyləşir.

Tükəz: Nə yaxşı gəldin, ay ana? İndi gedəcəkdin.

Məsmə: Hara?

Çərkəz: Toplanışa.

Məsmə: Nə toplanışdı o?

Tükəz: Heç, baş qoşma. Ağzına sözdü gəldi də.

Məsmə: Qadan alım, söz ağza gələr də, başqa hara gələr ki.

Çərkəz: Onu qızından soruş.

Məsmə: Mənimlə ikibaşlı danışmayın. Sizin üçün uşaq deyiləm.

Tükəz: Qulaq dincliyim yoxdu, ana. Məni bədbəxt doğmuşsan. Bunun üçün oturub-durub səni də məzəmmətləyirəm, özümü də.

Çərkəz: Ananın burda heç bir günahı yoxdu. Sən özün-özünü bədbəxt eləyirsən.

Məsmə: Əşi, yenə xeyir ola? Neyləmisiz axı? Mısmırığınız yerlə gedir.

Çərkəz (*Söhbətin səmtini dəyişməyə çalışır*): Heç... Elə belə... Ailədi də, öz-özümüzlə dərdləşirdik.

Tükəz: Niyə gizləyirsən, olanını demirsən?

Çərkəz: Axı nəyi?

Tükəz: Gözün aydın, ay ana. Kürəkənin indi də başlayıb başbeynimizi aparmağa.

Məsmə: Niyə?..

Tükəz: Niyə gec gəldin? Hara getdin? Hardan gəldin?

Çərkəz: Qurtar söhbəti. Başqa vaxt danışarıq. İndi anan qonaq gəlib. Gör neyləyirsən?

Tükəz: Çatmamış qarnımızı doyuzdurdun.

Məsmə: Yeyib-içib gəlmişəm (*Üzünü qızına tutaraq*). Narahat olma. Sizin dığ-dığımız öldürdü məni. Vaxtında sənə dedim də. Ondan sənə ər olmayacaq. İndi də qalmısan iki uşağın əlində. Aşağı baxırsan saqqal, yuxarı baxırsan bığ. Hansına tüpürəsən, bilmirsən.

Çərkəz: Bəyəm bığ, saqqal tüpürülmək üçündü?

Tükəz: Görürsən də, oturub evdə söz güləşdirir. İşləmir-gücləmir. Sözündən də belə çıxır ki, mən o söz...

Məsmə: Necə yəni o söz?..

Tükəz: Onu gülməşəkər kürəkəninə soruş.

Çərkəz: Qurtar boş-boş söhbəti. Ərlə belə danışmazlar.

Tükəz: Nə? Ər? Ərə bax ey. Ha... Ha... Ha... Arvad əlinə göz dikənə bax ey.

Pauza

Məsmə: Çərkəz, aç qulağımı eşit. Arvad-uşağı dolandırmayandan kişi çıxmaz. Kişi sözünü ağzına alma, bala. Hər şalvar geyəndən, lotu-potudan kişi olmaz. Budu ha! (*Şalvarını göstərərək*). Şalvarın birini də mən geymişəm. Dilini sox...

Çərkəz: Bu nə danışığıdı, Məsmə xala?

Məsmə: Nə?.. Xala? Əvvəla, xala sənin anandı, bacındı, əziz-istəklilərindi. İkincisi, mən nə danışdığımı yaxşı bilirəm. Sənə bu cürə qız vermişəm. Pambıq kimi, yup-yumru. Allahına şükür eləyib, qulluğunda durmaq darsa, əl-ayağını qapırsan. Dilini uşağın üstünə bir arşın çıxarırsan. Bunu Tükəz götürür, canına and olsun, səni iki günə zəhərləyib öldürərdim mən.

Tükəz (*Qımışaraq*): Adamına rast gəlməyib. Eybi yoxdu, səbrin də tükənən vaxtı var. Mənə də Qoçəlinin qızı deyərlər.

Məsmə: Mən olan yerdə Qoçəli, Moçəli kimdi, az?

Tükəz: Elə bilir, camaat torbadan çıxıb. Ay yazıq, get özünə iş tap, sonra dilini bir arşın çıxart.

Çərkəz: Mənim daha sizə sözüüm yoxdu. İşsizəm deyə bə-

yəm özümü öldürməliyəm.

Tükəz: İşin yoxdu, sakit otur yerində. Zəhləmi tökmə. Mane olma. Belə getsə...

Məsmə: Xeyirsiz oğulun vayına oturma. Onda qalmışdı ki, işsiz-vecsiz kürəkənin.

Çərkəz (Üzünü qayınasına tutaraq): Qıza belə dil verməzlər, xanım!

Tükəz: Vızqırd, ədə! Azğın!

Məsmə: Azğın nədi, qudurğan!

Tükəz: Boş-bekar oturmusan evdə, əllərin qurumaz ki, unitazi təmizləyəsən. Döşəməni siləsən. Vannadakı paltarları yuyub sərəsən.

Çərkəz: Mən?

Məsmə: Yox, mən! Kişi hər işdə arvada yardımçı olmalıdı. Qonşudan sənəin əvəzində gedib adam çağırmaq ki. Necə özünə rəva bilirsən ki, sənəin işini başqası görsün, a qırışmal!

Çərkəz: Mənim sizə sözü yoxdu.

Tükəz: Ay yazıq, sənəin başın xarab olub. Mitilini atıblar çölə.

Məsmə: Gəlib şöngümüsən arvadın yanında, olmusan ona möhtac.

Çərkəz (Üzünü qayınasına tutaraq): Bizim ailənin işinə bundan sonra qarışma. Neylədiyimizi, nə danışdığımızı özümüz bilərik.

Məsmə: İtin quduranı qırx gün gedir (Üzünü qızına tutaraq). Həmişə demişəm, indi də deyirəm: belə gədə-güdədən sənəin olmaq.

Çərkəz: Belə getsə, mənəim qanuni ailəmi sən dağıdacaqsan.

Məsmə: Mənə qanun kaçıtdama, ə dəyyus (Üzünü qızına tutaraq). Kişilərin peşəsidi, çərənleyib-çərənleyib yerində oturmaq. Vecinə də alma. O yan-bu yan elədi çağır ver fələyin qəminə.

Tükəz: Fələyin qəmi nəmənə şeydi, ana?

Məsmə: Polisə.

Çərkəz: Hə... Sağ ol, qayınana!

Məsmə: Gördün yığışmır, dəlixanaya zəng çal gəlib aparsınlar. Güngörməzinə bircə dənə iynə vursalar, dönəcəkdir əlli ilin dəlisinə.

Çərkəz: Sənəin kimi ananın belə də qızı olar. Tez-tez zəng çalib qızını soruşurlar.

Məsmə: Mən necəyəm ə, qırışmal? Adama zəng çalarlar da.

Tükəz: Zəng çalan kim idi?

Çərkəz: Şərbət mü-əl-lim!

Tükəz: Bəlkə mənəi ona qısqanırsan?.. Ayıbdı. Utan danışdıqlarından! O, böyük alimdi!

Məsmə (Acıq verirmiş kimi qəsdən): O sənəin tayın deyil.

Çərkəz: Sən hardan bildin, xanım?

Tükəz: Şərbət mənəi dissertasiya mövzusunun seçilməsində, planın tərtibində, işin hazırlanmasında, minimumların verilməsində çox kömək eləyib.

Çərkəz: İnanıram, həтта, sənəin dissertasiyanı da o yazıb. Sənəin əvəzində, çox ehtimal ki, xitabət kürsüsünə də o çıxacaq. Belə getsə, sənəi tanınmış alim eləyəcək.

Pauza

Məsmə: Allah ona ömür versin, canını sağ eləsin. Hələm-hələm kişi elə etibarlı olmur. Çoxları atanşik olur, bala. Hə... Çoxunu sınımışam. Hamısı da lax çıxıb.

Tükəz: Şərbət çox adama şərait yaradıb. Mənəim kimi adamların gözünü açır. Çoxlarına həyatı başa salır.

Çərkəz: Deyirəm axı.

Məsmə: Kişi elə olar da, yoxsa...

Tükəz: Ömrüm boyu özümə elə ər arzulamışam.

Çərkəz (Əsəbi halda): İndi də gec deyil!

Tükəz: Kişisən də!

Məsmə: Ədə, aqlını başına yığ. Az çərənçilik elə, get arvad-uşağına çörək qazan.

Çərkəz: Məni az təhqir eləyin. Cana doymuşam.

Məsmə: Paho... Xox, qorxduq ha.

Tükəz: Neyləyəcəksən? Daha yolçu, dilənçi gününə düşmüşük.

Məsmə: Başına papaq qoyub da...

Çərkəz (*Əlini stola vuraraq qışqırır*): Dəli eləməyin məni.

Məsmə: Qozu-qozu danışma, mətüşkə. Arvadın nə deyir, onu elə. Canın üçün səni çarpayıya sarıyıb, günə həsrət qoyaram.

Çərkəz: Sağ ol, səni qayınana!

Tükəz: Şəhərdə iş tapa bilmirsən, başqaları kimi sən də Rəssiya get. Beşdən-üçdən qazan, balalarına da göndər. Belə olan təqdirdə özün də bir gün görərsən, biz də.

Çərkəz: Bax onu görməyəcəksən.

Məsmə: Onda şalvarını götür, evdən çıx.

Tükəz: Məni, uşaqları, qayınanını bezdirmisən.

Çərkəz: Məni hövsələdən çıxarmayın. Mərdi qova-qova namərd eləməzlər.

Tükəz (*Qəhqəhə çəkərək*): Hövsələyə bax! Mərdə bax! Ətimizi tökmə (*Üzünü anasına tutaraq*). Ana, onunla danışmağa dəyməz. Mənim şəhərdə dəyəsi bir-iki yerim var. Gecikirəm.

Məsmə: Mən də gedirəm. Aqlım sənin ərindən bir şey kəsmir. O, balqabaqdı, balqabaq!

Çərkəz: Gedin, gedin. Allah adamın əvvəl aqlını alır, sonra canını. Mən bədbəxt də sizin tələnidəyəm.

Tükəz: Mən bağçadan uşaqları da götürüb, axşam anamgildə olacam. İstəsən, qarını bağla, sən də get gülməşəkər anan gilə. Görək indi nə dərs verəcəklər sənə.

Tükəzlə Məsmə çıxırlar. Çərkəz otaqda əsəbi halda gəzişir.

Çərkəz (*Öz-özünə*): Bu nə bələdi mən düşdüm. Başıma nə çarə qılım, haranın daşını salım, İlahi?! Tükəz həddini aşıb. Neçə vaxtdı başımda qoz sındırır. Aramızda keçilməz sədd, dibi görünməz dərin bir uçurum yaranıb. Boşanaqmı? Axı necə? Uşaqlar necə olsun? Bəs onların tərbiyəsi? Böyüyəndə deməzlərmi ki, ay ata, ay ana, bu nə hərəkətdi siz tutmusuz? Onda nə deyəcəyik? Bu sarsaqlıq, anlamazlıq hardan doğdu, İlahi? Ax... Şərbət!.. Şərbət! Əclaf, dəyyus, sən öz ailəni də dağıdırsan, mənimkini də. O gün telefonda qadın mənə necə dedi? Arvadın Şərbətlə siçan-pişik oynayır. Leyli Məcnun olublar. Heyf uşaqlardan!

Çərkəz kostyumunu götürüb otaqdan çıxır. İşıq sönür.

IX şəkil

Çərkəz stulda oturub, qəzetləri nəzərdən keçirir. Tükəz güzgünün qarşısında üz-gözünü qaydaya salır. Çərkəz ayağa qalxır. Soyuqqanlıqla danışmağa başlayır.

Çərkəz: Şərbətin arvadı zəng çalıb səni soruşurdu.

Tükəz: Nə deyirdi?

Çərkəz: Mənə dedi ki, sən oğraşsan.

Tükəz (*Qəhqəhə çəkərək*): Sənin oğraşlığını o hardan bildi? Zəngi mənə çalır, sənə oğraş — deyir. Lap şahmatdakı gedişləri edir ki. Yaxşı, başqa söz demədi?

Çərkəz: Dedi ki, Arvadın mənim ərimi əlimdən alır. Yığışdır fahişəni.

Tükəz: Mənə fahişə — dedi? Sən də susdun? Hə... Oğraşa oğraş deyərlər də.

Çərkəz: Hə... Özü də elə soyuqqanlıqla dedi, gəl görəsən.

Tükəz: Gərək deyəydin ki, əcəb eləyib, bacarana can qurban.

Çərkəz: Hə... Nə olar? İndi yenə zəng çalacaq. Nə məsləhət-di özün deyərsən.

Tükəz: Yaxşı. Mən özüm cavabını verərəm. Kişisini əlində saxlaya bilməyən köpək qızı gərək ərə də getməsin. Arvad it qızı ər köpək oğlunu saxlamağı bacarmalıdı. Bir bunun dilinə bax. Eybi yoxdu, göstərərəm sənə kim olduğumu.

Çərkəz: Sənin özbaşınalığın ailəmizi dağıdacaq.

Tükəz: Nə özbaşınalıq? Bəlkə doğrudanda da onun sözüne inanmısan? Bu neçə vaxtda mənə tanımamısan? Bilmirsən mən kişi kimi şeyəm? İstəməyənlər paxıllıqdan adama çox söz deyirlər. Deyilənlərə qulaq versən, gərək birlikdə yaşamayaq. Belələrinə inansaq, guya heç təmiz, ar-namusu özündə olan adam yoxdu.

Çərkəz: Od yanmasa, tüstü çıxmaz.

Tükəz: Sən də demək istəyirsən ki, mən pozğunam? A namussuz, bunu ağına necə gətirirsən?

Çərkəz: Eybi yoxdu, baxarıq.

Tükəz: Nəyə? Bəlkə gedib soruşasan ki, ay camaat mənim arvadım gəzəyəndi, ya yox.

Elə bu vaxt zəng çalınır. Çərkəz dəstəyi götürür. Xeyli qulaq asır... Dəstəyi əsəbi halda yerinə qoyur.

Tükəz: Danışan kimdi?

Çərkəz: Kim olacaq? Şərbətin arvadı Sərməst.

Tükəz: Yenə nə çərənləyir?

Çərkəz: Deyir: çəngini, lotunu niyə yığışdırmırsan? Lotuna bir kişi bəs eləmir? Mənim kişim nəyinə gərəkdi? Gələcəm evinə tutub saçlarından onu qoyacam ayaqlarımın altına...

Tükəz (*Çəkinərək*): Nə danışır o? Yox! Yox, Çərkəz! Mə-

nim gül kimi ərim, uşağım. Nə sözü var telefonda desin (*Bir qədər susur, sonra öz-özünə donquldandır*). Kül sənin arvad başına. Xox... Sən öləsən, qorxdum ha!..

Çərkəz: Bircə bu işimiz çatmırdı. Böyük rüsvayçılıq! Bədnamlıq!

Tükəz: Yekə kişisən ə, camaatın arvadları min oyundan çıxır, onlara gözün üstə qaşın var deyən olmur. Boş-boş sözlərlə ürək-göbəyini yeyirsən. Adam kişi olar, əə...

Çərkəz: Nə iş tutduğunu hələ bilmirsən?

Tükəz: Qoy gəlsin, bıçaqla doğrayacam onu (*Səsinə ara verərək*). Lap tutaq ki, olub. Bir səhvdi də. Səhvsiz adam var? Peyğəmbərlər də belə səhvlər eləyiblər.

Çərkəz: Bu, səhv deyil, xəyanətdi, ailəni dağıdıb uşaqları yetim qoymağdı, çox böyük cinayətdi.

Tükəz: Əşi, o, sənə elə gəlir. Biz insanlar qəribə məxluqlarıq.

Çərkəz: Necə yəni qəribə məxluqlarıq?

Tükəz: Fürsət tapan kimi qarışqanı fil eləyirik. Əşi, deyən yoxdu ki, a bala, qarışqanı fil eləmək qəhrəmanlıq deyil. Oğul odu, fili qarışqa eləsin. Atalar yaxşı deyib: "Adamın bir əli od olanda, o biri əli su olar".

Çərkəz: Sən mənə oğraş elədin.

Tükəz: Mən niyə? Bəlkə Allah eləyib?

Çərkəz: Allahın başqa dərdi-səri yoxdu?

Pauza

Tükəz: Hə... Belə de... Deyinən qara qızın dərdi var. İçinin qurdu vurub çıxıb üzünə. Danışmıram, elə bilirsən, hər şeydən xəbərsizəm, gedib başqalarının arvadlarına mənə zəng çaldırırsan? Mənim təmiz adıma ləkə yaxdırırsan? Sən də adını kişi qoymusan? Sənin kimi əri itirim tapmayım.

Çərkəz: Yalançının ata-babasına lənət. Bu ağılla nə qədər xoşbəxtliyini arasan da, ancaq bədbəxtliyini tapacaqsan.

Tükəz: Mənim xiffətimi çəkmə.

Çərkəz: Mənim yazığım məsum təbəssümlü oğluma, bir də əsmər bənizli qızıma gəlir. Yanıram onların gələcək acı taleləri barədə düşünəndə. Xudpəsənd, işvəkar qadın!.. Sən illüziyalar içərisində yanıb əriyəcəksən. Mənsə rüsvayçılıq ucbatından başımı qoymağa yer tapmıram.

Tükəz: Gülməşəkər anan, sırtıq bacıların gündə məndən sənə qıra-qıra aramızı vurdular.

Çərkəz: Sən riyakar, bədnam bir qadınsan! Fitnəkarsan, iftiraçısan, mələklərə də böhtan atmağa hazırsan! Şəhvət hissləri ağlına üstün gələn qadının hər vaxt ağına-bozuna baxmadan başqalarının ağuşuna atılması təbiidi!

Tükəz: Əcəb eləyirəm. Sən bir ər kimi, mənim hisslərimi, duyğularımı dəyərləndirməyi, ehtiraslarımı söndürməyi bacarmırsansa, axmaq kişi, bəs mən neyləməliydim?!

Çərkəz: Deməli, buna görə də Şərbətin itaətkar, sədaqətli məşuqəsinə çevrilmisən, eləmi? Tanış-bilişlərin tənəli baxışlarından da qorxmursan?

Tükəz (*Qəhqəhə çəkərək*): Ay bədbəxt, yadında saxla, bir qadın ərindən qorxmursa, uşaqlarının yetim qalacağından çəkinmirsə, onun üçün sən deyən hədyanların heç bir təfavütü yoxdu.

Çərkəz: Bəs namus?!

Tükəz: O arvadlarımı əldə saxlamaq üçün siz kişilərin yaramaz uydurmasıdır. Günahların hamısı səndədi. Sən saf və təmiz məftunluğunla mənim qəlbimi ələ ala bilərdin. Ancaq elə olmadı. Sən iş-gücünü məndən üstün tutdun. Bununla da özünü mənim gözümdən saldın. İndi mən sənə nə qəzəbindən, nə də nifrətindən qorxuram. Göstərdiyin qayğıların da mənə gülünc görünür. Mənə hisslərimi ovunduran məhəbbət lazımdı. Düzünü bilmək istəsən, sənə aldığın zərbələr soyuqqanlılığının, laqeydliyinin nəticəsidir.

Çərkəz: Giley-güzar nəyə lazım? Doğmalarına məftun ola

bilməyən hiyləgər, riyakar və rəzil bir qadınla saxta nigahla yaşamaq, onunla izdivaca girmək heç bir kişi üçün səadət gətirməz. Sənə kimi qadınlardan sədaqət, vəfa ummaq mənasızlıqdır. Bilirəm, bu sözlərimə görə indi məni didib-parçalamağa hazırsan.

Tükəz: O qədər də yox, Çərkəz. Doğrusu, bəzən mənim gözlərimdə sən çox cılız və rəzil görünürsən. İstərdim, son ayrılıq çağında da olsa, cəsarət və mərdlik təcəssüm etdirəsən, xoşbəxtliyi əlindən gedən bir adam kimi taleyindən şikayətlənməyəsən.

Çərkəz: Yox! Sən səhv eləyirsən, Tükəz. Mən sənə ilə ailə qurduğum üçün heç vaxt özümü xoşbəxt sanmamışam. Sadəcə olaraq sənə uyğunlaşmaq istəmişəm. Nəticə nə oldu? Kor gözlərim, sönük hissiyyatım, məhdud düşüncələrim, yöndəmsiz əməllərim sayəsində bədbəxtlərin bədbəxtinə çevrildim.

Pauza

Tükəz: Bununla nə demək istəyirsən?

Çərkəz: Sənə inanmağım, əməllərinə yerli-yersiz susmağım, bəzən öz aləmə qapanıb küskünləşməyim, qəti söz deməyə cəsarətimin çatmamağı məni mətanətdən məhrum elədi. Tək sənə yox, dost, tanışlarının da yanında məni arsız, sırtıq, biqeyrət və aciz məxluqa çevirdi. Mən indi fahişə arvadın binamus sahibiyəm. Əri yox! Bunun üçün taleyimə, qətiyyətimə lənətlər yağdırıram! Bizi bir-birimizə bağlayan zənciri vaxtında qıra bilməməyim, pak duyğularımın intizarı ilə yaşamağım məni öz-özümüldə düşmənlə həddinə çatdırdı! Bax, budur mənim fəlakətim!

Tükəz: İllərdən bəri yığılan xıtları bir an içərisində əritmək istəyirsən. Yox! Əbəs yerə özünü yorma! Sənə ilə ailə qurmaqla mən də xoşbəxt olmamışam. Əksinə acı taleyimdən oturdurub şikayətlənmişəm. Canıma ağrı-acı gətirən, zəhlə tökən duyğuların ağuşunda boğulmuşam. Qeyzdən, qəzəbdən özümü ələ ala bilməyib ağlayan çağlarım da olub. Səndən uzaqlaşdıqca,

Şərbətə yaxınlaşmışam. Etiraf edim ki, mənəvi boşluqlarımı hər gün Şərbət doldurmalı oldu.

Çərkəz: Aydındı.

Tükəz: Nə?

Çərkəz: O əclafın dərisini sənin ağuşunda soyacam.

Tükəz: Onu bacarmayacaqsan. Səndə bircə zərrə kişilik olsaydı, ya məni al-qanıma qəltan eləyərdin, ya da özünü öldürərdin! Unutma ki, onu başqası da əvəz eləyə bilərdi. İndi danışdıqların məndə acı gülüş doğurur. Çünki dediklərin köksündəki yalanları boşaltmaqdan, acizlikdən başqa bir şey deyil. Düzünü bilmək istəsən, arvadın əlində aciz qalan kişi ilə qapıdakı it arasında heç bir fərq görmürəm. Hər ikisi əldə köz olur.

Çərkəz özündən çıxır. Əsəbi halda Tükəzin üstünə yeriyir. Əlini qaldırıb onu vurmaq istəyir. Tükəz başını qolları arasına alıb geri çəkilir. Ancaq Çərkəz Tükəzi vurmaqdan özünü saxlayır.

Çərkəz: Ud nəfəsini! Məni hövsələdən çıxarma! Yandıram ev-eşiyi!

Tükəz (İstehza ilə gülərək): Onu da bacarmazsan, ay yazıq. Qeyrətinə bələdəm.

Çərkəz: Lənət sənə!

Tükəz: Məni söyürsən, məni vurursan, oğraş, dəyyus? Məni öldürmək istəyirsən, narkoman? Yüz dəfə sənə demişəm, zəhrimarı çəkib evə gəlmə.

Pauza

Çərkəz: Bu nə danışır, ə? Nə narkoman, ə? Bircə məni böhtanlamağın qalmışdı?

Tükəz: Rədd ol evdən! Bircə gün də sənənlə yaşamaram. Getməsən...

Çərkəz: Məni rüsvayçılıqla evdən qovursan ki, dəyyusu evə

gətirəsən? Mən ondan da, səndən də qisasımı alacam.

Tükəz: Vızqırt! Vızqırt deyirəm sənə!

Vəziyyətin kəskinləşdiyini görən Çərkəz kor-peşman kostyumu götürüb evdən çıxır. Tükəz otaqda tək qalır. Telefona yaxınlaşıb dəstəyi götürür. Nömrələri yığır.

Tükəz: Alo... Alo... Mənəm!.. Salam! Şərbət, məsələ danışdığımız kimi oldu. İndicə!.. Bə nə bilmişdin? Mənim canım! Ciyərim! Qələt eləyir... O nədi ə, yetimçən zəng çalıb məni təhqir eləyir? Yaxşı, yaxşı kişiləşmə!.. Öpürəm!.. (*Qəhqəhə çəkərək*) Hələlik!..

Tükəz dəstəyi yerinə qoyur. Çantasını götürüb otaqdan çıxır. İşıq sönür.

X şəkil

Tükəzin evi. Şərbət qıçını-qıçının üstünə aşıraraq divanda əyləşib. Tükəz çay gətirib stolun üstünə qoyur. Özünü də keçib stulda əyləşir.

Tükəz: Çayını iç, bu saat yemək də hazır olacaq.

Şərbət: Hələ aclığım yoxdu. Bir azdan.

Tükəz: Yamanca qəddar adamdı.

Şərbət: Kim?

Tükəz: Şəlaləni deyirəm də. Alimdi, professordu. Ancaq zalım qızında insaf, mərhəmət hissi yoxdu.

Şərbət: Əri yox, uşağı yox. Ağılına nə batır, onu da eləyir. Söz öz aramızda, kişilər qadınlardan rəhmdil olurlar ha.

Tükəz: Əh... O gün oturub mənə ailədən, uşaqdan mühazirə oxuyurdu. Utandım deməyə ki, a bala, sən sevgi-məhəbbəti nə

qanırsan?! Yaxşı qadın olsaydın, biri səni alıb özünə arvad elə-yərdir.

Şərbət: Özü kişi kimi şeydi. Elə adama kişi davam gətirməz. Zalımdı, tutduğu yerdən kəsir. Bir söz deməsin, dedi qurtardı. Atası da gələ ha, dediyindən döənən deyil.

Tükəz: Mən də gəldim Allahsızın qəzəbinə. Çıxartdı işdən. Mənə iş tapmasaq batdıq.

Şərbət: Kefini pozma, ölməmişəm ki. Şəlalənin acığına qonşu idarədə sənə ondan da yaxşı iş tapırıq. Pislik ona qalar.

Tükəz: Əşi, bu nə qanundu mən bilmirəm. Camaatın başına corab toxuyur. Tədqiqat işi zəifdi... Əsaslandırılmayıb... İşləmir-siz... Oxumursuz... Nə... Nə... Bunlar azmış kimi, indi də başqa-larının ailə işinə qarışır. Gör nə deyir: “Xəyanət!” “Cinayət!” “İctimai rəy”... nə bilim daha nələr, nələr...

Pauza

Şərbət: Əşi, narahat olma. Ölüm işi olmayıb ki. Qoy bir az keçsin. Sənin dissertasiya məsələni də yoluna qoyacam. Təki canımız sağ olsun.

Tükəz: Sağ ol, Şərbət. Ona görə də səni çox istəyirəm də.

Şərbət: Həyatımda heç vaxt özümü sənin yanındakı qədər xoşbəxt sanmamışam.

Tükəz: Mən beləyəm də. Mənim qədrimi bilmədi.

Şərbət: O nə qanır belə şeyi. Yeməyib qaz ətini...

Tükəz (*Qəhqəhə çəkə-çəkə nazlanır*): Hə, nə fikirləşirsən? Sözümdən belə çıxır ki, mən qazam?

Şərbət: Əşi, sən mənim qazımsan da, ördəyimsən də. Hələ maralımsan da, ceyranımsan da... Yenə deyim?

Tükəz: Hələ qaldı. Hamısını demədin.

Şərbət: Nəyi demədim?

Tükəz: Fərəmsən, keçimsən!

Şərbət (*Qəhqəhə çəkərək*): Yaxşı, mən sənin nəyinəm?

Tükəz: Əşi, nə bilim. Necə təsəvvür eləyirsən?

Şərbət: Yox, özün de.

Tükəz: Sən mənim canımsan, ciyərimсэн...

Şərbət: Hə... Hə... Sonra...

Tükəz: Buğamsan, öküzümsən...

Şərbət (*Qəhqəhə çəkərək*): Saxla! Saxla!

Şərbət ayağa qalxır. Tükəzi qucaqlayıb, şəhvani öpüslərə qarq eləyir. Çərkəz otağa daxil olur. Şərbətlə Tükəzin öpüşdüklərini görüb ayaq saxlayır... O, əsəblərini cilovlaya bilməyib qışqırır.

Çərkəz: Alçaqlar! Namussuzlar!

Şərbətlə Tükəz diksinib aralanırlar və bərk həyəcan keçirirlər.

Şərbət: Bilirsiniz... Mən... Mən...

Çərkəz: Vətəndaş, Şərbət!

Şərbət: Bə-li! Bə... Bə... Bə-li!

Çərkəz: Belə hərəkət heç bir mədəni adama yaraşmaz. Onda qalmış ki, sizin kimi görkəmli alimə!

Şərbət: Düz-dü... Düz-dü.

Çərkəz: Yaxşı olar ki, hər kəs zəhmət çəkib öz arvadı ilə məşğul olsun! Günün günorta çağı başqasının arvadına girişmək şərəfsizlikdi, dəyyusluqdu.

Şərbət (*Titrək səslə*): Ol-du, Çərkəz müəllim! Bir də ki val-lah, mən pis niyyətlə, qərəzkarlıqla eləmədim.

Çərkəz: Onu da başa düşürəm. İndi ki mənə “müəllim” — deyə müraciət eləyirsən. Niyə başa düşürsən ki, qohum var, qonşu var, gören olar, yaxşı düşməz. Mənim də uşaqlarım var.

Tükəz gözünü qaydaya salaraq gəlir.

Tükəz: Nə deyirsən, ə! Biqeyrət? Bas bayıra! Mane olma bizə, qoy işimizi görək! Bayaqdan sən danışıdığca, mənim ətim tökülür.

Çərkəz: Qanun qarşısında hər ikiniz cavab verəcəksiz.

Şərbət (*Qorxaraq*): Ba-bağış-la-yn. Bir də... Bir də...

Tükəz (*Üzünü Şərbətə tutaraq*): Deyəsən, şalvarı batıracaqsan, qırışmalın hədə-qorxusundan. Bu saat at onu bayıra!.. Yoxsa, sən də!

Şərbət (*Qorxub çəkinərək*): Tələsmə, Tükəz. Axı biz...

Çərkəz: Qanunsuz başqasının arvadını...

Şərbət: Mə... Mə... Mə...

Tükəz (*Şərbətə*): Mələmə... Deyəsən, sən də onun tayısan?

Şərbət (*Cəsarətlənir*): Hə... Hə...

Çərkəz: Bəs qanun?

Tükəz: Qanunları yazan da bizik, pozan da, ay axmaq.

Şərbət: Tükəz düz deyir.

Tükəz (*Çərkəzə*): Rədd ol burdan! Bir də mənim adım tutsan, özünü ölmüş bil (*Sonra da üzünü Şərbətə tutaraq ayağını döşəməyə vurur*)! At bunu bayıra deyirəm!

Şərbət Çərkəzin qolundan tutub otaqdan çıxarmaq istəyir. Çərkəz stolun üstündəki bıçağı götürüb Şərbətə hücum çəkir. Tükəz ütünü götürüb arxadan Çərkəzin başına vurur. Çərkəz huşunu itirib yıxılır. Tükəz ikinci, üçüncü zərbəni də endirir. Başından zərbə alan Çərkəz ölür. Şərbət çıxılmaz vəziyyətə düşür.

Şərbət (*Həyəcan, qorxu içərisində*): Sən neylədin? Bu ki öldü? Axı onu niyə öldürdün?

Tükəz də böyük həyəcan keçirir. Ütünü kənara atır. Qarıya, pəncərəyə tərəf qaçır. Sonra Çərkəzin həqiqətən də ölüb-ölmədiyini yoxlayır. Üstünə xalat sərir.

Tükəz (*Qorxuyla, təlaşla*): Hə... Öldü... İndi neyləməli?

Şərbət: Məni oda saldın! Başıma daş düşdü! Balalarım yetim qaldı!

Tükəz: Yekə kişisən, ə! Qorxudan çezirsən! Burda nə var axı? Qanını batıracağıq vəssələm!

Şərbət: Qanı necə batırmaq olar?

Tükəz: Olar. Sənə diplom verənin atasına lənət. Başa düş! Çərkəzi ikimiz öldürmüşük, qəhrini də ikimiz çəkməliyik!

Şərbət: Axı mən...

Tükəz: Qurtardıq! O yan-bu yan eləsən deyərəm ki, Çərkəzi sən öldürmüşən.

Şərbət: Necə?! Necə?!

Tükəz: Bəli! Bəli! Qonaq sifəti ilə bizə gəlmisən! Ərimin evdə olmamasından istifadə edərək məni zorlamaq istəmişən! Təsədüfən ərim gəlib məni qamarlayıb divana basdığını görüb! O sənə üstünə atılıb. Sən də ütünü götürüb vurmusan onun başına!.. O, da ölüb. Necədi sənəninçün, Şərbət mü-əl-lim!

Şərbət: Tükəz!

Tükəz: Ədə, dərd Tükəz, çor Tükəz! Ölüb də!.. Bir işdi oldu da!

Şərbət: Axı neyləyək?

Tükəz: Gözləyək, axşam olsun. Meyidi qoyaq bir torbaya. Al dalına, apar at dənizə.

Şərbət: Axı...

Tükəz: Nə axı, ə? Kişi deyilsən?

Şərbət: Kişi olmağına, kişiyəm. Ancaq heç vaxt mən belə iş görməmişəm.

Tükəz: Onu başqasının arvadına girişəndə bilməliydin, Şərbət mü-əl-lim!

Şərbət (*Özünü itirmiş halda*): Daş o günə düşəydi...

Tükəz: Ağzı başına danışma, ə, belə işlərimiz hələ çox olacaq.

Şərbət: Nə?

Tükəz: Təəccüblənmə!

Şərbət: Axı bu zibili neyləyək?

Tükəz: Bayaq dediyim kimi eləyərik. Nə diş bilər, nə dodaq? Balıqlar da hop eləyib udarlar onu. Nə izi qalar, nə tozu.

Şərbət: Qorxuram...

Tükəz: Kimdən?

Şərbət: Polisdən!.. Birdən soruşdu ki, bu nədi?

Pauza

Tükəz: Deyərsən, zibildi (*üzünü kənara çevirərək*). Sənə alim deyənin atasına lənət. Mən də elə bilirəm dallı-başlı bir kişisən.

Şərbət: Olar?

Tükəz: Bə nədi?

Şərbət: Qadası, Allahdan qorxuram, ey.

Tükəz: Boş-boş danışma. Allahın elə sirlərini bilirəm, açsam, qan düşər. Get, sənə nə deyirəm, onu da elə. Çərkəz yoxdu. Olmayacaq da!.. Onu sən əvəz eləyəcəksən. Budu ha deyirəm vaxtında. Ağlın kəsməyəndə mənim ağlımdan da istifadə eləyə bilərsən.

Şərbət: Hə...

Tükəz: Bə nədi?

Şərbət (*Öz-özünə deyir*): Başıma daş düşəydi, sənə tuş gələn yerdə.

Qapının zəngi aramsız çalınır. Tükəzlə Şərbət heyrət içərisində bir-birilərinə baxırlar. Əlacsız qalan Tükəz gedib qapını açır. İçəri iki polis nəfəri daxil olur.

Birinci polis: Kim var evdə? Səs-küy salıb qonşuları niyə narahat eləyirsiniz? Onlar da bizə zəng çalıb deyirlər ki, ay aman tez gəlin, qırdılar bir-birilərini.

Tükəz: Heç... He... kim... Öz... Öz... Özümüz;

Birinci polis: Nə hikkildəyirsən, az?

İkinci polis döşəmədə üstünə xalat sərilmiş Çərkəzin meyidini görür. O, meyidə tərəf gedir.

İkinci polis (*Üzünü Şərbətə tutaraq*): Bu kimdi?

Şərbət: Çər... Çər... Çər-kəz-di.

Birinci polis: Ölüb?

Şərbət: Hə... Hə... Hə...

İkinci polis: Siz öldürdünüz?

Tükəz (*Kəkələyərkən*): Bil... Bil... siz.

İkinci polis: Bayaqdan bəri haray-qışqırığınız bu imiş? (*Üzünü Şərbətə tutaraq*). Ölən kimdi?

Şərbət: Tükəzin ə-əri.

Birinci polis: Sən də Tükəzin oynası?

Şərbət: Hə... Yox... Hə... Yox...

Tükəz: Mənim, mənim ikinci ərim.

Birinci polis: Hə... Həbs olunursunuz.

İkinci polis Şərbətlə Tükəzin biləyini qandallayır. Birinci polis ratsiya ilə polis şöbəsinə məlumat verir. Müstəntiq, həkimlər hadisə yerinə gəlirlər. Polislər Şərbətlə Tükəzi aparırlar. İşıq sö-nür.

XI şəkil

Məhkəmə zalı. Dəmir barmaqlıqlar arasında sol tərəfdə Tükəz, sağ tərəfdə Şərbət dayanıblar. Məsmə, Xədicə, Şəlalə, Sərməst onların arasındadırlar. Onlara son söz verilir.

Məsmə (*Ağlamsına-ağlamsına*): Mən qız anasıyam! Mən sə-

ni düşdüyün çirkəbli yoldan qayıtmaq əvəzinə, gövrük tək hissələrini alovlandırdım. Düşar ola biləcəyin faciəni nəzərə almadan — Hər dəfə Çərkdən sənə ər olmayacaq — deməklə səni ərinə qarşı çevirdim. Sənsə daha da azğınlaşdın. Amansızlaşdın. Mərhəmətsiz bir qadına çevrildin! Çirkin hissələrinin təsiri ilə günahsız ərini, uşaqlarını murdar ayaqların altında tapdaladın! Özün də şəhvət qurbanı oldun! Bütün bunları bilə-bilə səni tutduğun nalayiq yoldan, ifrat əməllərindən çəkəndirmədim! İndi sən uşaqlarının əlində qalmağa məhkumam. Düşünürəm: neyləməli? Dərdimi kimə açmalı? Kimdən imdad diləməli? Gec də olsa, səhvlərimi anlayıram. Bir ana kimi daxilən yanib-yaxılıram, didilirəm, parçalanıram! Bilirəm. Bu əməllərimlə Allaha da, insanlığa da, elə sənə də, özümə də xəyanət eləmişəm. Xəyanətin sənə bir cəzası var! Cəhənnəm əzabında yanib-yaxılmaq! Məhv olmaq! Analar, eşidin məni: əxlaqsız qızın bəisi anadır, ana!

Xədicə: Bəs əxlaqsız oğulun bəisi kimdi? Namərd oğul, sən heç vaxt məni eşitmədin. Dediklərimi anlamadın. Nəticədə beləmi qırdın! Bu yaşda sinəmə çalın-çarpaz dağlar çəkdi! Təmiz ailəni dağıtdın! Övladlarının gözləri yaşlı, ürəkləri niskilli, boyunları bükük qaldı! Ömrün boyu yanib-yaxılacaqsan. Övladların sənə adını eşidəndə xəcalət çəkəcəklər. Bu idimi sənə onlara atalıq qayğın, atalıq borcun?! Ləyaqətsiz, şərəfsiz atadan, dəyyus ərden sahibinə sadıq it, evə bağlı pişik yaxşıdı. Mən anayam, pisinə də, yaxşına da tab gətirəcəm! Dözəcəm! Övladlarının qəlbində sən öz alçaq, riyakar obrazını yaratdın. Bu valideyn üçün ən böyük fəlakət deyilmi?! Bu yaşda mən də oğulsuz qaldım. Oğul çiyində əbədi dünyama köçmək mənə də nəsib olmadı. Biz bir daha görüşməyəcəyik. Bir-birimizin nəfəsini duymayacağıq. Nəsihət və vəsiyyətlərimi mənim dilimdən eşitməyəcəksən!.. Uşaqların səni qəbul eləsələr də, onların qarşısında ömrü-boyu dili gödək, başı aşağı olacaqsan... İstəməzdim

mənim oğlum belə dərdə mübtəla olsun! Həmişə oturub-durub deyərdin: “Mən aliməm!” Alimliyinlə də fəxr eləyərdin! Bircə dəfə dilinə gəlməzdi ki, mən insanam! Burda mənim də günahım böyükdü, Şərbət. Səni böyüdü, boya-başa çatdırdım. Təəssüf, min təəssüf, alim anası olsam da, insan anası ola bilmədim. Mən ömrümün qürub çağlarını yaşayıram. Bircə onu bilirəm ki, mərhəmət və ədalət hissələrini itirən alim dünyanı kəşf etsə belə, onun iki qəpiklik qiyməti olmaz! Bəşəriyyətə fəlakətlər gətirəcək atomları icad edən alimdən Naxçıvandan Bakıya belində duz gətirən dəvə yaxşıdı! Onların bircə bənzərləri var: hər ikisi yük daşıyır! Budur, mənəviyyəti kor alimin aqibəti! Başqalarına fəlakət gətirəndə öz bədbəxtliyini düşünməliydin, namərd oğul!

Sərməst: Mən varlığım sənə inanmışdım. Bağlanmışdım!.. Sən neylədin?! Mənim pak və təmiz duyğularımı tapdaladın, özünə olan inamımı qırdın. Uşaqlarının qəlbini sındırdın. Bu böhranlı məqamda, keçmə-keşli zəmanədə mən onları boya-başa çatdıracam, oxudacam, ancaq onlara ata nəfəsini, ata istəyini, məhəbbətini duyduca bilməyəcəm. Heyf, Çox heyf! Sənə dar düşüncən mənim balalarımı ata mərhəmətindən, ata qayğısından məhrum elədi. Məni yandırıb-yaxan budur, bu! Bəlkə özünüz deyəsiz: Uşaqlarınızın günahı nə idi, yetim qalsınlar?! Niyə Allahınızdan qorxmadı? Vicdanınız oyanmadı? Başqalarının namusuna təcavüz edənlərin aqibəti belə də olmalıydı! Oldu da! Atalar yaxşı deyib, Şərbət: “Allah adamın əvvəl aqlını alır, sonra canını”, “Su çanağı suda sınaq”, “Nə əkərsən, onu da biçərsən”. Əlvida! Əlvida, mənim kor məhəbbətim!

Şəlalə (Başını yelləyərek): Qaldırın göz qapaqlarınızı! Açın qulaq pərlərinizi! Ən ali məqsədiniz dünyaya övlad gətirmək, onu ədəb-ərkanla tərbiyə etmək, layiqli vətəndaş yetirmək olduğu halda, çox zaman əcaib hissələrimizin əsirinə çevrilirik. Bəzilərimiz də ifrat mənəb, saxta nüfuz ağuşuna atılıyıq. Nəticədə özümüz-özümüzü mühakimə etməli oluruq. Bu insanlığın faciə-

sidir. Övlad tərbiyəsində günahkar yalnız analardımı? Yox, xanımlar! Yox! Qəbahətlərinizi çox da şişirtməyin! Bəs atalar? Bəs xəstə cəmiyyət? Bəs əxlaq və mənəviyyatdan uzaq sərsəmlər! Özünü yerin və göylərin cəlalını udmağa qabil sanan iblislər? Bəs dar düşüncəli ərələr? Nəfsini boğa bilməyən işvəkar qadınlar? Yanıb-yaxılıram, nadan valideynləri, əli ilə həyatın girdablarına atılan qaragünlü uşaqları görəndə!.. Onların kimsəsiz, acı taleləri barədə düşünəndə!.. Hər birinin qara yelərə düşər olan istək və arzularının puç olacağını təsəvvürümdə canlandıranda!.. Xəstəlik, ölüm təhlükəsi ilə qarşılaşacaqlarını ağıma gətirəndə!.. Bilmirəm, insanlarda nədir bu riyakarlıq?! Hardan doğur bu nadanlıq?! Necə törəyir əxlaq və mənəviyyat hüduqlarını aşan bu eybəcərliklər, İlahi?!

Yada salın keçmişinizi! Baxın bu gününüzə! Boylanın sabahınıza! Onda hardan gəlib, nə etdiyinizi və hara getdiyinizi yaxşıca anlırsınız. Əks halda, özünüzün də, övladlarınızın da gələcək taleləri beləcə acı rüzgarla qarşılaşar! Bax, budur həqiqət!

Hamı yavaş-yavaş səhnəni tərək edir. İşıq sönür.

2001

Nə təkərsən aşına...

(Üç hissə, doqquz şəkilli pyes)

İştirak edirlər:

Qədirli	— institutun direktoru, professor
Sevdalı	— şöbə müdiri, professor
Fikrət	— qocaman professor
Bəhrə	— Sevdalının arvadı
Nəzirə	— Sevdalının qızı
Sübhan	— Sevdalının oğlu
Gülər	— Sübhanın nişanlısı
Zəriş	— Sübhanın məşuqəsi
Matan	— Laborant
Qəmbər	— elmi işçi
Xumar	— elmi işçi
Tural	— elmi işçi
Razi	— elmi işçi
Gültəkin	— aspirant
Həkim	
Katibə	
Hacı	
Birinci oğlan	
İkinci oğlan	

I hissə**I şəkil**

Kabinet. Sübhan yumşaq oturacaqda əyləşib. Zəriş otağa daxil olur. Sübhan qalxıb onunla öpüşür. Sonra da o, xanıma əyləşmək üçün yer göstərir. Zəriş əyləşir.

Sübhan: Evdə atam xəstədi. Zalım oğlu o qədər zarıyır, gəl görəsən. Onun dərindən evə getmək istəmirəm. Bəlkə axşam bir yerdə olaq, başımız açıla.

Zəriş: Etiraz eləmirəm. Tək gəlim?

Sübhan: Qoy görək, Səlim qocanın vaxtı olacaqmı? (*Sübhan telefon nömrələrini yığır. Bir az dayanır. Sonra danışmağa başlayır*). Necəsən, ay qoca? Səlim, Zərişdən sənə çoxlu-çoxlu salamlar... Axşam vaxt tapa biləcəksən? Hə... Əla... Mən də. Oldu. Saat yeddidə... Həmin yerdə. Gözləyəcəyik... Xudahafız (*Sübhan dəstəyi yerinə qoyur. Üzünü Zərişə tutaraq*). Danışdıq. Özünlə yaxşı bir şey... Bizi biabır eləməsin.

Zəriş: Keçən dəfəki kimi olmasın. Sonra əldə qalırım... Abrımı tökürlər.

Sübhan: Onda kefli olmuşuq. Bilməmişik.

Zəriş: Professor oğlusan, atanın adına layiq iş gör, Sübhan. Əziyyət çəkirlər. Haqqları sizi tutar.

Sübhan: O baxır mala.

Katibə otağa daxil olur.

Katibə: Sübhan müəllim, evdən bacınız zəng çalıb, sizinlə danışmaq istəyir.

Sübhan dəstəyi götürür. Katibə otaqdan çıxır.

Sübhan: Alo... Eşidirəm... Hə... Ağrıyır? İndi mən neyləyim? O gün həkim baxdı da. Əşi ölsəydi, yazıqdı, onun da canı qurtardı, elə bizim də. Məni arzulayır? Deyin, şəhərdən çıxıb. Hə... Hə... Elə deyin. Axşam da bəlkə evə gələ bilmədim... İşim çoxdu. Yaxşı, hələlik...

Zəriş: Xəstə necədi?

Sübhan: Getha-getdədi (*Səsinə ara verir*) Cana doymuşam. Elə hey məni istəyir. Zalım oğlu, xəstəsən yat yerində də. Arvad-uşaq cana doyub əlindən. Uşaq kimi zırhazırdı. Qorxudan az qalır yorğan-döşəyi batıra.

Zəriş: Bu valideynlər niyə övladlarını başa düşümlər?

Sübhan: Nə demək istədiyini anlamadım.

Pauza

Zəriş: Belə oturma, elə otur. O yana getmə bu yana get. Axşam gec gəlmə. Filankəslə danışma. Ucadan gülmə. Papiros çəkmə. İçki içmə... Nə?.. Nə?.. İnanırsan, Sübhan, mən də bezmişəm? Özümün bir xarabam olsaydı, mən də rədd olardım yanından. Heyf deyil, sərbəstlik?.. İstədiyini adamlarla istədiyini kimi oturub kef eləyəsən.

Sübhan: Azadlıq! Sərbəstlik! İnsan həyatında ən böyük möcüzə! Yaşamaq eşqi! Hə..! (*Kresloya yayxanır*).

Zəriş: Mən gedim. Axşamədək.

Zəriş qalxır, Sübhan onu öpür və qapıya qədər ötürür. Zəriş gedir. Sübhan kreslodə əyləşir. Başını əlləri arasına alır. Katibə gəlir.

Katibə: Qədirli gəlib, sizi görmək istəyir.

Sübhan: De, gəlsin.

Katibə gedir. Qədirli otağa daxil olur. Sübhan onu qapı ağzında qarşılayır. Onlar əl verib görüşürlər. Sübhan Qədirliyə əyləşmək üçün stul göstərir. Sübhan kreslodə, Qədirli stulda əyləşirlər.

Sübhan: Eşidirəm, professor!

Qədirli: Oğlum, məni sənin kabinetinə gəlməyə vadar edən atanın vəziyyəti.

Sübhan: Ölüb?

Qədirli: Yox! Bir neçə günlük sizə qonaqdı. Bəriliyi yoxdu. Ona qayğı lazımdı.

Sübhan: Kim deyir ki, ona biz qayğı göstərmirik, yaxud qayğıdan imtina edirik?

Qədirli: Mən siz düşünən kimi demək istəmirəm. Xəstəyə böyük diqqət, qayğı gərəkdi. Atan qayğıdan kənardadır. Gəldim, sənənlə məsləhətləşim. İzin versən, mən Sevdalını evimə köçürüm. Heç olmasa...

Sübhan: Eşidən-bilən bizə nə deyər?

Qədirli: Onun üçün də yanına gəlmişəm.

Sübhan: Yox, professor. Sevdalı mənim atamdı. Lazım olan qayğını da biz ona göstəririk... Ancaq özündə də azğınlıq var.

Qədirli: O, təhqirdən, əzab-əziyyətdən, məşəqqətdən savayı heç nə görmür sizdə.

Sübhan: Bunları atam deyib, çox haqsız adamdı. Ölənlə ölməzlər ki? Cənab Qədirli, doğrusu, bu təklifi sizdən gözləməzdim. Siz bizim ailənin işinə qarışırsız.

Qədirli: Mən elə bir ciddi qəbahətə yol verməmişəm. Atan ağıllı adamdı. O mənə vəziyyəti barədə heç bir söz deməyib. Sadəcə olaraq gördüklərimdən nəticə çıxarmışam.

Sübhan: Xeyr, düz demirsiz. Atam açarını itirib. Bir də ki axı siz kimsiz? Sevdalının mənim kimi oğlu var. Mən burda telefon dəstəyini götürəndə şəhərin o başında xəttə cavab verənin qıçla-

rı əsir.

Qədirli: Ona inanıram, oğlum. İndi isə sənin atana yubanmadan qayğı gərəkdi.

Sübhan: Öz işinə qarış. Bizi heç nədən dilə-dişə salma. Hə, yaxşı yadıma düşdü. Deyirlər iki gündən bir atamın üstünə həkim gətirirsən. O da kişiyyə utanmaz-utanmaz həb yazır. Həkiminə çatdır ki, onun özünü həbb eləyib udaram.

Qədirli (*Gülümsünərək*): Yaxşı, çatdıraram.

Sübhan: Ancaq onu da bilməlisən ki...

Qədirli: Nəyi?

Sübhan: Elə canı yanan, qeyrətli adamsansa, niyə atanı diriltmirsən? Atan, anan üçün niyə göz yaşları axıtmırsan. Unutma ki, hər kəs öz evinin ağası ola bilər.

Qədirli: Oğlum, atamın-anamın ölümü yadıma düşür... Sonra da mən bura davaya gəlməmişəm.

Sübhan: Əşi, bir yerdə vaxtı ilə işləmişiz, dost olmuşuz lap yaxşı. Atam sağalıb qalxar yataqdan, yenə bir yerdə olarsız. Yox, qalxmaz o başqa məsələ. Təvəqqe edirəm, bizi narahat etməyəsən.

Pauza

Qədirli: Sübhan, axı o mənim... Bəs mənim vicdanım? Ləyaqətim?! Şərəfim?! İnsani məsuliyyətim?!

Sübhan: İşə düşmədik? (*Kürsüdən qalxaraq*). Adə, yekə kişisən, sən atamı məndən çox istəyirsən? Gündə-gündə qarının kanını çıxarmaqla hamıya sübut eləməyə çalışırsan ki, guya sən çox humanist adamsan. Xeyr, düz fikirləşməyən, səninki fanatiklikdi. Özünü göstərməkdi.

Qədirli: Heyf! Çox heyf! Nədanlar əlində qaldı Sevdalı! Unutma ki, Sübhan, atanın haqqı-sayı səni tutacaq.

Sübhan: Onu özümüz bilərik, sənə dəxli yoxdu.

Qədirli: Mən sizin ailənizin hələ keçmişini çox yaxşı tanıyıram. Anan kimsəsiz bir qız idi. Başqalarının küncündə qalmışdı.

Bir tikə çörəyə möhtac idi. Sevdalının ona yazığı gəldi. Alıb, onu özünə arvad elədi. Gözlərini açdı. Oxutdu... Anansa, onun qədrini bilmədi. Bayaqdan Sevdalıya xanımlıq eləyən Bəhrə indi onu saymır. Belə olmaz, oğul. Mən sənə — Oğlum, — deyər müraciət elədim. Sənsə məni başa düşmədin. Atalar yaxşı deyib: “Nə əkərsən, onu da biçərsən”. “Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına”.

Sübhan: Dedim, yox!

Qədirli: Bəlkə onu xəstəxanaya köçürək? Belə olarsa, sizin zəhmətiniz azalar.

Sübhan: Hər gün xəstəxanaya kim gedib-gələcək?

Qədirli: Mən. Dostları, tanışları. Beş-üç manat da həkimlərə, tibb işçilərinə verərik, ona baxarlar.

Sübhan: Dediğiniz beş-üç manatı kim verəcək?

Qədirli: Narahat olma, mən!

Sübhan (*Fikrə gedir*): Yox. Get, öz işinlə məşğul ol, professor.

Qədirli: Axı, bu xəstəyə... (*Səsinə ara verir*) Atana yazığın gəlsin.

Sübhan: Dedim yox! Sevdalı öz evində ölməli idi. Vəssalam, gedə bilərsən.

Qədirli: Xudahafız.

Qədirli kor-peşman otaqdan çıxır.

Gülər otağa daxil olur. Sübhan ona oturmaq üçün stul göstərir. Gülər əyləşir.

Gülər: Əsəbi görünürsən?

Sübhan: Hə bir az. İşlərin necədi?

Gülər: Pis deyil. Bir azdan zəng çalıb səndən hal-əhval tutacağam.

Gülər: Təşəkkür edirəm. Gəldim atanın vəziyyətini öyrənim. Neçə gündü evinizə zəng çalırım, səni evdə tapa bilmirəm. Anan, bacın da atan barədə deyəsən, qısqanlıqla danışırlar. Səbəbini bilmirəm. Əlacsız qalıb sənin iş yerinə gəldim. Bağışla məni.

Sübhan: İşlərim çoxdu, Gülər. Bir də ki aşağıdan, yuxarıdan o qədər başımı qatırlar ki, lap özümü itirirəm. Hara gedirəmsə, kimə nə deyirəmsə, rüşvət, rüşvət, rüşvət istəyirlər! Belə də şey olar? Qaldı anamla bacıma. Kişi onları da cana doydurub. Neçə gündü atamın vəziyyətini anamla bacımdan öyrənirəm.

Gülər: Rüşvətdən danışma. Cəmiyyət lap pozulub (*Təəc-cüblənərək*). Bəyəm atanla bir evdə yaşamırsız?

Sübhan: Əlbəttə, birlikdə yaşayırıq. Düzünü bilmək istəsən, atam son akkordlarını vurur.

Pauza

Gülər: Başa düşmürəm.

Sübhan: Bu gün-sabahlıqdı. Mənim də xəstələrlə o qədər də aram yoxdu.

Gülər: Yenə anlamadım.

Sübhan: Xəstəyə baxanda mənə pis təsir eləyir. Ona görə də çalışıram, xəstədən uzaqda olum.

Gülər: Deməli, xəstə atanla bir başa özün təmasda olmur-san? Yad adamlar kimi, məlumatı başqalarından alırsan.

Sübhan: Hə... Dedim, mənə pis təsir eləyir.

Gülər: Heç nə başa düşmürəm (*Səsinə ara verir*). Bərəkallah. Sabah atan sağalıb ayağa qalxsa, əvvəlki kimi mövqeyini bərpa eləsə, onun gözlərinə baxa biləcəksənmi?

Sübhan: Xəstəliyi sağalan deyil, Gülər.

Gülər: Sağalmayacaqsa, deməli, ona baxmaq da lazım deyil, hə? Mən səndən şübhələnirəm.

Sübhan: Niyə?

Gülər: Mənə elə gəlir ki, sən də xəstəsən.

Sübhan: Bu nə söhbətdi?

Gülər: İncimə, Sübhan, sənin xəstəliyən daha qorxuludu. Mən səndən qorxmağa başlayıram.

Sübhan: Özünü üzmə, Gülər. Bilirəm niyə əsəbisən. Atam yaşlı adamdı. Gününü görüb, dövrənini da sürüb. Dünyanı tutub durmayacaq ki?! Özün ki, yaxşı bilirsən?

Gülər: Nəyi?

Sübhan: Süleymana qalmayan dünya kimə qalacaq ki? Eləcə də atama?

Gülər (*İstehzal*): Bilirəm, Sübhan, vaxt çatanda hamı dünyasını dəyişəcək. Özün demişkən, dünyanı heç kim tutub durmayacaq. Elə sən də. Ola bilməz ki, insan ona nəşib olan ömrü ləyaqətlə, şərəflə yaşasın? Özündən sonra təmiz izlərini qoyub getsin? Başqaları da onların barəsində xoş sözlərlə danışsın?

Pauza

Sübhan: Eh... Gülər. Sən deyənlər yığıncaqlarda, tədbirlərdə başqalarını aldatmaq üçün işlədiləcək bərbəzəkli sözlərdi. Həyat isə başqadı. Əgər adamları aldatmasam, hər yetənə bir yalan deməsəm, yeri gəldikcə parıltılı sözlər işlətməsəm, mən də bu yumşaq kresloda otura bilmərəm. Azdan-çoxdan beş manat da...

Gülər: Əhsən sənin düşüncənə. Belə getsə, hər cür yaramazlıqları özünə rəva biləcəksən.

Sübhan: Başa düş, Gülər. Yumşaq kreslo da, kef də, nüfuz da hiyləgərlikdədi. Mən sanıram ki, hiyləgərlik də ağıldı. Ağılsız adam itirər, tapmaz, Gülər.

Gülər: Mən başa düşmürəm, dediklərinin atanla bağlanmağa nə dəxli var? Sən indi atanın çarpayısı yanında oturmalıydın. Onun istəyini də, nəsihət və vəsiyyətlərini də öyrənməliydin, Sübhan. Xəstə atanın yeganə istəyi sənə ona diqqətindi. Allahından qorx.

Sübhan: Niyə?

Gülər: Qəzəbinə düçar olarsan.

Sübhan: Boşla belə-belə söhbətləri.

Gülər (*İstehzalı gülüşlə*): Bu boy-buxun, bu mövqe üçün sən atana borclusan. Get halallığı al.

Sübhan: Paho... Sözümdən belə çıxır ki, atam olmasaydı, mən bu kürsüdə otura bilməzdim.

Gülər: Həqiqət Allahdır. Allahın varlığını sübuta çalışmazlar. Mən başa düşə bilmirəm, atana qarşı niyə sən bu qədər etinasızsən? Biganəsən? Amansızsən? Axı sənin atan ömrü boyu xalq üçün çalışıb. Aqlının işığı, zəkasının nuru millətinin canına hopub.

Sübhan: Bəs millət, xalq neynədi ona?

Gülər: Hərcayı-hərcayı danışma. Atan böyük vicdan sahibidi. O, elədiklərinin əvəzində kimsədən təmənna ummayıb. Atana birincisi siz — anan, sən, bacın qiymət verməliyidiz. Sən-sə eləməli olacağını xalqdan, millətdən umursan. Xalq nə elədiyini yaxşı bilir. Atasına oğul olmayandan insan da olmaz.

Sübhan: Məni az tənbeh elə, Gülər. Bəyəm mən atamdan imtina eləyirəm? Neçə dəfələrlə üstünə həkim gətirmişəm. Dərman almışam.

Gülər: Sən, yoxsa, professor Qədirli?

Sübhan: Nə fərqi var ki? Mən gətirdim, ya Qədirli? Axır ki, həkim atamın üstünə gəlib.

Gülər: Fərqi çoxdu, Sübhan.

Sübhan: Anam-bacım yanında. Nə vaxt dünyasını dəyişsə, ədəb-ərkanla yola salacam. Ehsanını verəcəm, yasinini oxutduracam.

Gülər: Atanın cənazəsini sənsiz də yerdə qoymayacaqlar. Onu yerdən götürməyə kimsə, bir Allah bəndəsi tapılacaq.

Sübhan: Məni az danla. Katibə başa düşər. Məni görəndə işçilərin qıçları əsir. Tır-tır titrəyirlər.

Pauza

Gülər (*İstehza ilə*): Hə... Bunu bilmirdim. Yaxşı oldu dedin.

İşdən qovmaqla adamlara hədə-qorxu gəlmək, onları qorxutmaq kişilikdən deyil. Özün bilirsən ki, iş yerləri qəhətə çıxıb. Onlar balalarına bir loxma çörək aparmaq üçün hər cür töhmətlərə, əzab-əziyyətlərə tab gətirməyə məcburdular. Bundan istifadə eləmək adama şərəf gətirməz. Mən istəməzdim ki, Sübhan, sən belə bir çirkin yolu seçəsən.

Sübhan: Vəzifə, hakimiyyət, bəzən bizim əvvəlcədən düşündüklərimizin tam əksini tələb eləyir.

Gülər: Bəs insanlıq?

Sübhan: Dünya qarış-quruşdu. İşini necə tutsan, elə də gəder. Dünya düzəldən deyilik ki. Dediğin insanlıqsa, o mücərrəd bir şeydi.

Gülər: Həyata, atana sənin münasibətin məni dəhşətə gətirir. “İnsanlıq“ mücərrəd bir şeydir” fikrini heç cür başa düşmürəm. Axı insanlığın konturları aydındı. Milyon-milyon illərdi bəşəriyyət insanlıq nəğmələrini oxuyur. Bunu başa düşməyərək kimsə, əməllərini ayrı-ayrı fərdlər üzərində qurursa, onun insanlığa nə dəxli? Məndən incimə, Sübhan, gəlib deyəcəm. Sən kimilər özlərini yaxşı göstərmək üçün əxlaq və mənəviyyatdan danışrlar, arxada isə hər cür eybəcər yollar seçərək çirkablara atılırlar. Bütün bunlar üçün insanlıqımı günahkardı?

Sübhan: Sən elə bil mənimlə davaya gəlmisən, Gülər?

Gülər: Sənə elə gəlir, Sübhan. Əgər mən səni istəməsəydim, bura ayaq döyməzdim. Çox istərdim ki, həyat quracağım, taleyimi usburt edəcəyim adam yalnız insani hisslərlə yaşasın. Allahını başının üstündə görsün.

Sübhan: Deyirsən, görmürəm?

Gülər: Atasına biganə oğulun vicdanı daim mürgü döyər. Belələri ucuz mənəb, saxta nüfuz axtarar. Onun da iki qəpiklik qiyməti olmaz. Mən gedirəm.

Sübhan: Səni yola salım?

Gülər: Yox! Özüm gedərəm.

Gülər gedir. Sübhan stulunda əyləşir. Telefon zəng çalır. Sübhan dəstəyi götürür.

Sübhan: Alo... Eşidirəm... Nə vaxt?.. Gəlirəm (*Dəstəyi yerinə qoyur. Katibə gəlir*). Mən gedirəm. Soruşan olsa, deyərsən toplantıdadı.

Sübhan qabaqda, katibə də onun ardınca otaqdan çıxırlar. İşıq sönmür.

II şəkil

Kabinet. Sübhan keflidir. O, əyləşdiyi kresloya yayxanıb. Qapı açılır. Zəriş gəlir. Sübhanla qucaqlaşıb öpüşürlər. Sübhan öz stulunda əyləşir, Zəriş də stulda oturur.

Sübhan: Hə... necədi işlər?

Zəriş: Çox pis.

Sübhan: Niyə?

Zəriş: Bizi hardasa görüblər. Atam, qardaşlarım şübhələniblər, ikimizi də öldürəcəklər.

Sübhan: Aa... İşə düşmədik?.. Sən nə danışırısan?

Zəriş: Bizi doğrayacaqlar. Başa düşürsən! Qorxumdan gecələr evdə yata bilmirəm! Bir çarə qıl!

Sübhan: Axı nə çarə?!

Zəriş: Nigah kəsdirək. Məni al. Hər şey yoluna düşsün. Sonrasına baxarıq. Əks halda...

Sübhan: Başın xarab olub, nədi?

Zəriş (*əlını qarnına sürtərək*): Bunu neyləyim?

Sübhan: Orda nə var?

Zəriş: Qarında nə olar? Uşaq.

Sübhan: Get həkimə, rədd eləsinlər.

Zəriş: Mən heç hara gedən deyiləm. Uşağına sahib ol. Yoxsa...

Sübhan: Nə, yoxsa?..

Zəriş: Atam, qardaşlarım uşağa qaldığımı biləcəm. Onda mən də məcbur olacam deyim: "Filankəs məni zorlayıb".

Sübhan: Zəriş, axı səninlə tək mən...

Zəriş: Məni başqalarına ötürəndə fikirləşməliydin. İndi yox. Əclaf! Hər şeyə sən cavabdehsən, sən məsuliyyət daşıyırsan. Öz əməllərindi, qandın?!

Sübhan: Gəl onu rədd elə. Sonrasına baxarıq.

Zəriş: Nəyə baxarıq? Gülərə də bu səhər zəng çalıb vəziyyətimə danışmışam. Ona verdiyin nişan üzüyünü geri qaytar.

Sübhan: Nə?! Sən məni el içində biabır elədin!

Zəriş: Xeyr, sən məni korlamısan. İndi də mənim, ailəmin adı bədnam eləmək fikrindəsən? Bax, onu sənə bacarmayacaqsan. (*Elə bu vaxt qapı açılır. İki oğlan otağa daxil olur. Zəriş guya diksinərək*). Qardaşlarım gəldilər.

Oğlanlardan biri qapını arxadan bağlayır. Sonra hər iki oğlan əsəbi halda Sübhanla Zərişə yaxınlaşırlar. Zəriş ayağa qalxır.

Birinci oğlan (*Üzünü Zərişə tutaraq*): Burda nə gəzirsən az? Yoxsa, səni zorlayan budu?

Zəriş: Hə... Ooo-du. Öldürməyin, bizi! Qurban olum sizə!

İkinci oğlan: Ayağa qalx, əə. Dəyyus, bizim bacımıza sataşmısan? Bu saat səni yortacam. Bağırçaqlarını əlimə doluyacam. Onda bilərsən, sən kimsən, Qarabala kimdi?

Sübhan: Axı, nə olub?

Birinci oğlan (*Uzun tiyəli bıçağı çıxararaq*): Canına dərd olub, qırmızı tülkü. Bu saat səni qandırırıq!

Zəriş: Qardaş, sizə qurban olum, vallah biz bir-birimizi sevirik. O, uşağını danmır ki? O da məni istəyir. Öldürməyini bizi, yazığı.

Pauza

İkinci oğlan: Deməli, uşaq da var. Bu ki biabırçılıqdı. Zəriş sən kənara çək. O, ölməli! Qanına qəltan olmalı! Bizim namusumuza sataşanı doğrularıq! Görünür, bu əclaf hələ bizi yaxşı tanımır!

Sübhan qorxur, dil-dodağı təpiyir.

Sübhan: Axı mən... mən...

Birinci oğlan: Nə mən-mən salmışan, əə. Mıs-mıs eləyincə, bir dəfəlik de Mustafa. Alırsan bizim bacımızı, almırsan?

Sübhan: Bilirsiniz. Atam... Atam... Axı mən...

Zəriş: Sübhan, aqlımı başına yığ. Özünü də, məni də qana çalxama. Hələ bu harasıdı, atam...

Sübhan: Zə...ə...riş. Aa...xı...

İkinci oğlan: Kikkildəmə, ə dəyyus.

Birinci oğlan arxadan Sübhanın saçlarından tutub geri çəkir, bıçağı boğazına dirəyir. Sübhan qorxudan titrəyir.

Zəriş: Atam, atam, başın kəsmə. Qarnımdakına yazığın gəlsin. Mən ona nə cavab verərəm? Deməz ki, atamın başını dayılarım niyə kəsdi?

Sübhan: Qələt eləmişəm! Bir də... Bir də...

Birinci oğlan: Kəkələmə! Alırsan, ya almırsan?

Zəriş: Yazıqsan. De, alıram... Alır... Alır...

Birinci oğlan bıçağı Sübhanın boğazından aralayır. Sübhan bir balaca özünə gəlir.

İkinci oğlan (Sübhana): O yan, bu yan eləsən, özünü ölmüş bil. Gəlib evdə sizin hamınızı doğrularıq. Tezliklə kəbininizi də kəsdirin. Özünüzü də, bizi də biabır eləməyin.

Sübhan: Molladan, yoxsa hö-ku-mət-dən?

Birinci oğlan: Hər ikisindən!

Zəriş: Hökumətdən bəs elər.

İkinci oğlan: Olsun! Ancaq tez eləyin! Bir də bizi bu məsələyə qaytarmayın!

Zəriş (özünü qorxurmuş kimi əsdirərək): Oldu! Oldu, qardaş!

Sübhan: Axı mən nişanlıyam.

Zəriş: Nə dedin, dəyyus?

Sübhan: Heç, elə belə...

Zəriş (Üzünü qardaşlarına tutaraq): Siz gedin, qalanını özümüz yoluna qoyarıq.

Qardaşlar qapını açıb gedirlər.

Sübhan: Zəriş, indi mən Gülərə, evdəkilərə nə deyim?

Zəriş: Kəs, qapının ağzında eşidərlər. Canını alarlar. Onu mənə girişəndə bilməliydin.

Sübhan: Mən neyləyim?

Zəriş: Gülərin nişanını qaytar, özünə də tüpür getsin.

Sübhan: Olar?

Zəriş: Özün bil. İki yoldan birini seçməlisən. Ya cəhənnəmə vasil olmalıyıq, ya da ailə qurmalıyıq.

Sübhan: Bəlkə fikirləşək?

Zəriş: Fikirdən keçdi. Canın üçün səni tikə-tikə doğrularlar. Böyük tikən qulaqların boyda olar. Aqlımı başına top elə. Otur, ailənə sahib ol. Tezliklə sənün üçün gözəl-göyçək bir uşaq da doğacam. Atalar necə deyib: “Yoğurmadım, yapmadım, hazırca kökə tapdım”.

Sübhan (*Əlini başına vuraraq*): Bu günün də varmış sənin, a Sübhan.

Zəriş: Mən gedirəm. Səhər gələm, gedərik nigaha.

Zəriş gedir. Sübhan onun arxasınca məyus-məyus baxır. Sonra da qayıdıb kreslosunda əyləşir. Başını stolun üstünə qoyur. Barmaqları ilə saçlarını dartışdırır. Qapı açılır. Gülər otağa daxil olur. Əsəbidir. Sübhan Gülərin üzünə xəcalətdən baxa bilmir.

Sübhan: Nə əcəb gəldin, Gülər? Elə bildim, daha geri qayıtmayacaqsan. Bir dəfəlik getmişən.

Gülər: Gəldim, halına tamaşa eləyim.

Sübhan: Bezmişəm, Gülər.

Gülər: Niyə?

Sübhan: Hamı dava-dava eləyir. Heç bilmirəm başımı götürüb hansı cəhənnəmə qaçım.

Gülər: Dünyanı cəhənnəmə döndərən insanların özlərini (*Sübhan stolun üstünə qoyulmuş geroindən götürüb burnuna çəkir. Bunu görən Güləri dəhşət bürüyür*). Burnuna sürtdüyün nədi?

Sübhan: Heç, elə belə. Dərd-səri özümdən uzaqlaşdırmaq üçün.

Gülər: Belə de. Deməli... sən həm də narkomansan?

Sübhan: Narkoman niyə? Bu elə-belə şeydi. Bir də ki mənim başımda çatlayanları bilsən, elə deməzsən. Belə vəziyyətdə adam hələ narkoman da olar, canı də. Nə elədiyimi bilmirəm (*Güləri əsas məsələdən yayındırmağa çalışaraq*). Təftişin gündə biri gəlir, o birisi gedir. Hamısı da: — Cibimi doldur, — deyir. Fikirləşən yoxdu ki, hardan verim? Bəyəm mən bank üstə oturmuşam?

Gülər: Yalan danışma, de görüm, atan necədi?

Sübhan: Üstümə çökən dağlar atamı da yadımdan çıxarıb.

Gülər: Kişisən də!

Sübhan: Şübhə eləyirsən?

Gülər: Nadan! Narkoman!

Sübhan (*Əsəbi halda*): Ata mənimdi, dərdini də özüm çəkirəm. Sənə nə dəxli var? Hələ səninlə ailə qurmamışam, minirsən boynuma.

Gülər: Nə dedin? Minirəm boynuna? Yox! Səhv eləyirsən, Sübhan! Sən dediklərinə də layiq deyilsən. Allah bütün canlıları yaradıb. Hamısı öz başını dolandırır. Hərəsi bir cürə. Balıqlar suda, çaqqallar meşədə. Sən və sən kimilər də cəmiyyətdə.

Sübhan: Anlamadım. Bu nə dildi?

Pauza

Gülər: Zaman gələr anlarsan. Hə, yaxşı yadıma düşdü. Zəriş mənə zəng çalmışdı. Dedilər, bura da gəlibmiş? Gəlişi xeyirdimi?

Sübhan: Hə... Gəl... Gəl... Gəlmişdi. Getdi... İstədi...

Gülər: Nə istədi?

Sübhan: Heç... heç, elə belə...

Gülər: Deyir onu aldatmışan, taleyi ilə oynayırısan. Gəldim deyəm: Ziyanın yarısından qayıtmaq özü də böyük şeydir.

Sübhan: Anlamadım.

Gülər: Atasını dəyərləndirməyən, nişanlısını da qədirləndirə bilməz (*Barmağından üzüyünü çıxararaq*). Al, bu da sən nişan üzüyün. Sənin kimi adamla ailə qurmaqdan, ölüm yaxşıdır. Biz başqa-başqa adamlarıq. Sənə olan hissəm, duyğum beynimi dumandırır. Gözlərimə tor çəkib. Səni olduğun kimi görə bilməmişəm. Tanımamışam. Bu mənim faciəmdir. Göz yaşlarımdı... İndi isə gözlərim önündən qəflət pərdəsi qalxıb. Sevincdən uçmaq istəyirəm...

Sübhan: Gülər, əzizim...

Gülər: Kəs, əyyaş. Sənin ağzından çıxan “Əzizim” sözüne də nifrət eləyirəm. Nəhr axan dağ çaylarının sel-suları qarşılığına çıxan zir-zibilləri, kol-kosları yuyub apardığı kimi, səninlə

son vaxtlardakı tanışlığım bədbəxtliyimə uzanan yolları bir göz qırpımındaca uçurdub dağıtdı.

Sübhan: Gülər... Mən... Mən...

Gülər: Daha bəs elər mənə söylədiyin allı-güllü yalanlar. Saxta qəlbdən, daş ürəkdən, boş içdən ayrılan cəfəng vədlər. Rəhmətlik pirani nənəm deyirdi: “Ləyaqətsiz kişi ilə izdivaca girən qadının mənəviyyatı ayaqlar altında tapdanar“. Rəbbimə şükürlər diləyirəm ki, səni mənə vaxtında tanıtdı.

Sübhan: Mən səni sevirəm, Gülər.

Gülər: Mənsə, sənə nifrət edirəm.

Sübhan: Gəl... Gəl... Bilirsən?..

Gülər: Nifrət əriyən deyil, Sübhan, insanları içəridən çürüdüdü.

Sübhan (*Yalvarıcı tərzdə*): Gülər! Gülər! Qurban olum, məni başa düş...

Gülər: Kəs, yaramaz!

Gülər əsəbi halda çıxır.

Sübhan (*Hönkürə-hönkürə*): Gülər! Gülər!

Sübhan da onun ardınca otaqdan çıxır. İşıq söniir.

II hissə

III şəkil

İnstitut. Direktor Qədirinin kabinetini. Qədirli yumşaq oturmaqda əyləşərək əlləri ilə başını tutub. Qarşısındakı külqabında papiros tüstüləyir.

Qədirli (*Daxili səs*): Nə idi bu kişinin günahı? Niyə belə ol-

malydı, Sevdalı, sənin aqibətin? Axı sən təmiz əxlaqlı, saf vicdanlı, yetərincə namuslu adamsan. Şərəf və ləyaqətini daim qoruyan olmusan. Kimsə sənə barəndə artıq-əskik deyə bilməz. Mən də səni bəzən özüm bilmişəm. Sırrını içində saxladın. Pisinini-yaxşını özün bilərdin. Mənə dost yox, qardaş idin. Canını istəsəydin məndən əsirgəməzdin. Sənsiz mənim üçün də çətin olacaq. Bu dərd səni hardan tapdı?! Yaxşı indi mən neyləyirəm?! Həkimlər özünə deməsələr də, əllərini səndən üzüblər. Mənim də əlacım kəsilib. Neyləyirəm, başıma nə çarə qılıb, bilmirəm. Ürəyim qubarlıdı. Dərdliyəm, nisgilliyəm, sən sarıdan. Allah özü sənə yar olsun, qardaş...

Qapı açılır. Fikrət gəlir. Qədirli oturmaqdan qalxır. Əl verib görüşürlər. Ona oturmaq üçün yer göstərir. O, əyləşir.

Fikrət: Yorğunsuz, bir az da narahat görünürsünüz, professor?

Qədirli: Hə... Hər ikisindən var.

Fikrət: Bu nə ilə bağlıdı?

Pauza

Qədirli: Bilirsən ki mən professor Sevdalı ilə dostam. Cavanlıqda bir şöbənin aspirantı olmuşuq. Yataqxanada xeyli müddət birlikdə yaşamışıq. Bir dəfə də aramızda umu-küsümüz olmayıb. Varımızı-yoxumuzu kimsə bilməyib. Çətin anlarımızda da köməkləşmişik. Problemlərimizi birlikdə aradan qaldırmışıq. Özü də yaxşı alimdi. Xalqını, Vətənini sevən, ailəsinə bağlı adamdı.

Fikrət: Axı niyə belə ümüdsiz danışsınız Sevdalı barədə?

Qədirli: Ağır xəstədi kişi. Moskvada üzərində cərrahiyyə əməliyyatı aparıblar. Əvvəllər xəstəxanada mən də yanında olmuşdum. İnsafən onda pis deyildi. Sonralar vəziyyəti lap ağırlaşdı. Neçə gündü Moskvadan yola salıblar, gəlib. Onu təyyarə limanında mən qarşılamışam.

Fikrət: Belə de. Professor siz dünyagörmüş, ağıllı adamsız. Gələn getməli. Xeyli yaşı var. Ürəyinizə çox salmayın. Yanıb-yaxılmaqla kimi geri qaytarmaq olub ki?

Qədirli: Hə... ağrı-acılar onu əldən salır, Fikrət. Fikir məni götürüb... Öyrənmişəm ona. Hara gedirəmsə, onu görürəm. Sən demişkən yanıb-yaxılıram. Bu vədəmdə dost itirmək mənim üçün çox çətindi, özü də beləsini.

Fikrət: Yazıqdı, allah imdadına çatsın. Əlimizdən nə gəlir ki.

Qədirli: Əlimizdən çox şey gəlir. İnsanlar çox dəyişib. Bu qədər biganəlik, saymazlıq olmaz. Bu neçə gündə onunla marqlanan da yoxdu.

Fikrət: Eşitdiyimə görə qapalı ailədi. İşçilər də hərdən bir zəng çalıb vəziyyətini öyrənmək istiyiblər. Hər dəfə arvadı, ya qızı soyuq cavab veriblər.

Qədirli: Axı nə deyiblər?

Fikrət: Xəstədi... Onu narahat etmək olmaz... Yataq vəziyyətindədi... Zəng səsinə oyanıb, əziyyət çəkir. Onunla görüş də, söhbətə də həkim icazə vermir... Nə bilim, nələr... nələr...

Pauza

Qədirli: Çətin məsələdi. Arvadı, uşağı barəsində danışmasaq, yaxşıdı. Xəstə güc-bəla ilə ayaq üstə durur. Onun qolundan tutanı, rahatlayanı yoxdu. Axır ki dözmədim, o gün əsəbləşdim, məzəmmətlədim arvadını. Oturub-durub fikirləşirəm. Dəli olmağa nə var ki. Utanıb-qızarmadan ağzına gələni danışsın, istədiyini eləyirsən. Görənlər, eşidənlər də deyirlər ki, dəlidi. Baş qoşmayın... Vay qananın, başa düşənin halına... Hər qarşılaşdığı əcaib hadisədən, yöndəmsiz sözdən yanıb-yaxılır. Qırılır qəlbi. Dərdini kimə desin. Kimdən imdad diləsin. Heç özü də bilmir. Güc verir ürəyə. Ürək neyləsin? O da tab gətirmir naqislərin, nadanların sözünə, hərəkətinə...

Fikrət: Ürəyinə çox salma. Bu dünyanın işi belədi. Kimə da-yaq dursan, yaxşılıq eləsən, pisliliyi də ondan görərsən. Vallah,

dünya dönüb elə bil. Oğul ataya, qız anaya qarşı çönüb. Hələ qardaş qardaşa, qohum qohuma demirəm. Axı dünya belə deyildi.

Qədirli: Yox, Fikrət. İnsanlardan bəziləri yollarını azırlarsa, dünyanın nə günahı? Hərdən düz fikirləşmirik. Nadanların nəcib əməllərini çox görəndə, hissə qapılıb yaxşılardan özlərini də, xeyirxahlıqlarını da unuduruq. Belə də olmaz. Qaldı Sevdalıya. Çox götürümlü adamdı. Ömrü boyu dözüb. Çarəsi kəsilib. İtirib gücünü, taqətini. Arvad da başa düşüb ki, ərinin geriye yolu yoxdu. Nadürüst çəkir qılıncını sağa da, sola da. Bircə dəfə fikirləşmir ki, yataqda ağrı-acıdan qıvrılan, çabalayan illər boyu bir yastığa baş qoyduğu əridi.

Fikrət: Bəyəm, bu kişi...

Qədirli: Kişi yaxşı adamdı. Ömrü boyu özünü şam kimi əridib ailəsindən, qohum-əqrəbasından ötrü. Arvad bədəsildi. Uşaqlar tərbiyəni ondan alıblar. Tanıdığım vaxtdan bir dəfə də olsun xəstələndiyini, başı ağrıdığını nə eşitmişəm, nə də görmüşəm. Bu yaşda xərcəng gəlib onu yaxalayıb. Özünün dediyinə görə qohum-əqrəbadan da yaxın gələni yoxdu.

Fikrət: Görünür, özündə də günah varmış.

Pauza

Qədirli: A Fikrət, bu adamlar da birtəhər olublar. Əlində imkanın olanda hamı axışır üstünə. — “Əmi ver”, “Dayı ver” — deyirlər. Səndən kömək umurlar. Guya ki, vermək sənənin ata-baba borcundur. Həmişə ver, elə ki bir dəfə gücün çatmadı, onda hər şeyi unudurlar, yadda qalan gücsüzlüyün olur. Onu da əldə bayraq tuturlar, belə vədəndə döşüylər qabırğana. Onda da yanıb-yaxılırsan. Əlacın kəsilib, ölünü qoyub, dirini ağlamalı olursan.

Fikrət: Sevdalını mən də yaxşı adam kimi tanıyıram. Kimsənin arxasınca danışdığını eşitməmişəm. Qıy qaldıran deyil, yatırandı. Paxıllıq nədi bilməz. Xeyirxahdı. Nəfsi bütövdü. Əlimiz-

dən nə gəlir, gedib görüşməkdən, halını soruşmaqdan, təsəlli verməkdən savayı.

Qədirli: Onun özü də böyük işdi. İndi ona təsəlli gərəkdi. Ona ümid işığı gərəkdi. Elə bil özü də başa düşür.

Fikrət: Nəyi?

Qədirli: Tezliklə dünyasını dəyişəcəyini.

Fikrət: Nədən bildin?

Qədirli: Günü-gündən əriməsindən. Həsrət, intizar dolu baxışlarından.

Fikrət: Ona bu gün baş çəkmək fikrindəsənmi?

Qədirli: Hə... Günü axırında.

Fikrət: Xəstəyə nə lazımdı?

Qədirli: Yemir, içmir. Heç nə.

Fikrət: Mən də istərdim, sizinlə...

Qədirli: Nə deyirəm, lap yaxşı. Ancaq bu gün yox, işim çoxdu.

Fikrət gedir. Qədirli üzüntülü halda ayağa qalxır. Otaqda var-gəl eləyir. Nəfəsi daralır. Otaqdan çıxır. İşiq sönür.

IV şəkil

Şöbə. Laborant Matan xanım yazı-pozu ilə məşğuldu. Şöbənin əməkdaşı Qəmbər otağa daxil olur. Salam verib öz stolunda əyləşir.

Qəmbər: Nə təhərsən, ay Matan xanım!..

Matan: Belə də.

Qəmbər: Sevdalidan təzə xəbər-ətər?

Matan: Deyirlər vəziyyəti yaxşı deyil.

Qəmbər: Kim deyir?

Matan: Aspirantı Gültəkin. O gün yazıq qız ağlayırdı.

Qəmbər: Niyə?

Matan: Deyirdi ki, Sevdalının evinə zəng çalıb kişinin vəziyyətini öyrənmək istəyirmiş. Arvadı Bəhrə yazıq qızı söyüb abırdan salıb.

Qəmbər: Sevdalı hələ çox yaşaya bilərdi. Onu arvadı xəstəliyə saldı. Heyf, o kişidən. Oğlu da ki biqeyrət. Bilirsən yanına gedəndə Sevdalı mənə nə dedi?

Matan: Nə vaxt getmişdin?

Qəmbər (Uyduraraq): Bir az var.

Matan: Nə dedi?

Qəmbər: Nə deyəcəkdə ki? Mənə vəsiyyətini elədi.

Matan: Hap-gop eləmə, Qəmbər. O yersiz söz danışan kişi deyil.

Qəmbər: Bəyəm mən pis söz dedim? Yox! Dedim vəsiyyət elədi.

Matan (Qışqıraraq): Nə vəsiyyətədi o?

Qəmbər: Yazıq kişinin ürəyinə damıbmış (*səsinə ara verir*). Ayağa qalxa bilməyəcəyini duyubmuş.

Matan: Ürəyimi çatlatma, sənə vəsiyyəti nə olub?

Qəmbər: Düzünü axtarsan, deməyə dilim də gəlmir.

Matan: Di qurtar görək?

Qəmbər: Kişi nə qədər ki, salamatdı, bəlkə demiyəm?

Matan: De, aramızda qalar.

Qəmbər: De, deyirsən, deyim də. Dedi ki, mənim planlarım böyükdü. Şöbədə görüləsi iş çoxdu. Məndən sonra görəcəyim işləri davam etdirəcək etibarlı adam gərəkdi. O, şöbəni həm idarə eləsin, işçiləri yola versin, həm də arzularımı həyata keçirtsin.

Matan (Qımışaraq): Yaxşı sən nə dedin?

Qəmbər: Nə deməliydim? (*Səsinə ara verir*) Kişinin sözlərini eşitmək halbəhal oldum. Kədər məni boğdu. Qəhərləndim... Dedim, professor, açın qəlbinizi. Mənə etibar edə bilərsiniz.

Matan: Hə yaxşı demisən. Bəs sonra...

Qəmbər: O dedi: “Özümdən sonra şöbənin müdirliyini ancaq sənə...”

Matan: A Qəmbər, necə düşünürsən? Səndən bu şöbəyə müdir olar?

Qəmbər: İndi yox! Kişidən sonra...

Matan: Səni qoyarlar?

Qəmbər: Dərd elə odu da. Qədirlinin də işlərindən keçmə. Əvvəl, deyəcək qırxı çıxsın. Sonra da ilini gözləməli olacaq.

Matan: Qoysalar da gücün çatmaz, Qəmbər.

Qəmbər: Niyə?

Matan: Ona elm, ağıl, səbr lazımdı mən biləni...

Qəmbər: Nə? Oxunu atıb, yayını gizlətmə...

Matan: Müdirliyə lazım olan keyfiyyətlər səndə yoxdu.

Qəmbər: Yox, onu düz demədin. Hardan oxuduğumu unutmuşam. Aqillər deyiblər ki, hər insan sirli-soraqlı bir dəfinədi. O dəfinəni üzə çıxarmaq, kəşf etmək lazımdı.

Matan: Sağ ol səni, Qəmbər. Ədə, nə yaxşı sözlərdi, bunları hardan oxumusan?

Qəmbər: Soruşma, Matan. Belə şeylər fitrətən məndə çoxdu. İçim doludu. İşlərik, görərsən... Məni ən çox Qədirlidən düşünür. Görən, Sevdalından sonra məni müdir qoyarmı?

Matan: Onun dərdini çəkmə. Qoymaz, qoydurarıq.

Qəmbər: Elə, adamın var?

Pauza

Matan: Var. Narahat olma... Bəyəm özüm adam deyiləm.

Qəmbər: Aranızda bir şey-mir şey olub?

Matan: Yox! Nə şey?

Qəmbər: Başa düşürsən? Bu saat çoxları onunla iş görürlər.

Matan (*Qəhəqəhə çəkərək*): Qəmbər, boş-boş danışma, canın üçün ağzını cıramam. Yadında saxla, səndən müdir yox, qadınlar

hamamında yaxşı kisəci olar.

Qəmbər: Aaa... Sən məni təhqir eləyirsən.

Matan: Xeyr! Nəyə qadirliyini deyirəm! Sevdalından sonra səni bu şöbədə heç kəs yola verməz. Yaxşı olar özünə təzə iş yeri tapasan (*Telefon zəng çalır. Matan dəstəyi götürür*). Bəli, hə... Burdadı. Oldu... (*Dəstəyi yerə qoyur. Qəmbərə...*). Qədirlidən. Səni çağırır. Yəqin harasa çatdırılacaq yük var. Dəvəni toya niyə çağırırlar?

Qəmbər gedir.

Əməkdaşlardan, Turan, Razi, Xumar qəm-kədər içərisində şöbəyə daxil olub stullarda əyləşirlər. Qəmbər tələm-tələsik otağa qayıdır.

Qəmbər: Kişi ölsə, institutda böyük itki olacaq, çoxlarını yandıracaq.

Tural: Hə... Elədi. Neçə illərdi birlikdə işləyirik. Kimsəni incitməyib... Hamımızı yola verib.

Razi: Yumşaq ürəyi var. Sadədi.

Xumar: Allah eləməsin, şər deməsən, xeyir gəlməz, ölsə görən, bizə müdir kimi verərlər?

Matan: Kim olur-olsun, əsəblərimizlə oynamasın.

Tural: Oynayıb neyləyəcək? İşimiz əlimizdə, aqlımız başımızda.

Razi: Əşi, hələ qoyun görək nə olur? Sonra o barədə düşünərik.

Qəmbər: O direktorluğun işidi.

Matan: Xeyir ola, Qəmbər? Deyəsən...

Qəmbər (*Sinəsini qabardaraq*): Yox! Yox... Sənin canın üçün yox!

Xumar: Nə desən çıxar. Haralısan əə?

Tural: Hardan olacaq, bilmirsiniz?

Razi: Onu soruşmazlar.

Qəmbər: Əşi, bu Matanın da keçmə işindən. Zalım qazdan da ayıqdı.

Matan: Tələsməyin, az qalıb.

Qəmbər üz-gözünü büzərək ayağa qalxır. Kostyumunun yaxasını, qalstukunu düzəldir, sonra otaqdan çıxır.

Tural (*Qəmbərin ardınca işarə vuraraq*): Boy-buxunundan olar.

Razi: Ağlı imkan verməz.

Xumar: Elmi necə?

Matan: Eh... Pir olmuşlar. Nə ağla baxan var, nə elmə. Vəzi-fəyə keçməyin öz meyarları var.

Xumar: Düzünü Matan bilər.

Tural: Nə meyarları olacaq, a Matan?

Matan: Nə olacaq? Harda doğulması, məddahlığı, bir də səxavəti.

Razi: Axı Qədirli...

Matan: Qədirli bəyəm öz xoşunadı?

Xumar: Matanın dediklərini əsas götürsək, onda Qəmbər şöbə müdiri olacaq. Başımız qarışıb, vaxt qurtarıb. Qalxın gedək, qalanını zaman göstərər.

Tural Razinin üzünə baxır. Razi çiyinlərini çəkib, dodaqlarını büzür. Hamı ayağa qalxıb gedir. Işıq sönmür.

V şəkil

Kabinet. Qədirli yazı-pozu ilə məşğuldur. Fikrət gəlir.

Fikrət: Məni çağırtdırmısınız, professor?

Qədirli: Hə... Əyləş (*Fikrət əyləşir*).

Fikrət: Xeyirdimi?

Qədirli: Bilmirəm, neyləyim? Başımı itirmişəm. İlin sonudu. Şöbələrdən hesabatlar toplanmalıdı. İşlər ləngiyir. Yuxarılar tədqiqatların nəticələrini gözləyirlər. Deyirəm, a Fikrət, bəlkə, müvəqqəti də olsa, sən o işlərlə məşğul olasan.

Fikrət: Mən hər cür kömək eləyəcəm. Çox istərdim ki, o şöbəni hələlik Gültəkinə tapşırırsız.

Qədirli: Axı Gültəkin...

Fikrət: O işi mənə həvalə eləsəniz, hamı elə biləcək ki, məni Sevdalının yerinə şöbə müdiri qoymusuz. Dərhal ağzı göyçəklər deyəcəklər ki, kişi beş gün xəstə yatdı deyə Qədirli dözmədi, şöbəni verdi başqasına. Sizi etibarsızlıqda, sədaqətsizlikdə qınayacaqlar. Bunu eşidən Sevdalı da səhv nəticəyə gələ bilərlər. Gültəkinə həvalə eləsəniz, heç kəs başqa cürə düşünə bilməyəcək. Eşitsə, Sevdalıya da xoş olar.

Qədirli: Yaxşı mən razı. Neyləmək olar? Həyatdı. Sevdalının oğlu da biqeyrətmiş. Qanı zəhərmiş.

Fikrət: Görünür, dayısına çəkib... Yenə nə olub axı?

Qədirli: Kişinin bu günündə nişanını qaytarıb. Təzə eşqə düşüb. Evdə vur çatlasındı. O nə çalır, anası da, bacısı da ona oynayırlar. Getdim, özü ilə oturub söhbət elədim, atası barədə.

Fikrət: Elədimizmi?

Qədirli: Elədim. Özünü elə apardı, elə kişiləşdi ki, məəttəl qaldım. Kor-peşman oldum.

Fikrət: Qurban olsun Sevdalıya.

Pauza

Qədirli: Hələ başı qarışıb kefə. Çox şeydən xəbərsizdi. Sevdalıdan sonra qıracaqlar ana-bala bir-birilərini. Bəhrə gəlinlə çətin yola gedə. Yazıq dostumun ruhu qəbirdə də sakit olmayacaq...

Fikrət: Nə isə, professor, özünüzü çox üzməyin. Siz bu xalqa lazımsız. Mən gedim, nə lazımsa, Gültəkinə kömək eləyəcəm.

Qədirli: Yaxşı.

Fikrət gedir. Qədirli saatına baxır. Katibə gəlir.

Qədirli: Sevdalının şöbəsindəki əməkdaşları çağır gəlsinlər.

Katibə gedir. Əməkdaşlar kabinetə daxil olurlar.

Matan: Eşidirik, professor.

Qədirli (Ağır-ağır): Əyləşin. Bilirsiniz ki, Sevdalı xəstədi. O, institutun şah damarıdır. Dərin biliyi, zəngin təcrübəsi var. Yuxarılar bizdən görülən işlər barədə hesabat istəyirlər. İstəyirəm, onun yerini kiməsə tapşıraq, müvvəqqəti də olsa, əvəz eləsin. Sevdalı tezliklə sağalıb gələr, özü hər işini yerinə qoyar. Kimi məsləhət bilirsiniz?

Hamı bir-birinin üzünə baxır. Hər kəs təklifi yanındakından gözləyir. Qəmbər fürsəti əldən vermədən danışmaq üçün əl qaldırır. Qədirli sözü ona verir.

Qəmbər: Cənab Qədirli! Siz görkəmli alimsiz! Əsərləriniz dünyanı dolaşır. İdeyalarınız bəşəriyyətə işıq saçır, səadət gətirir.

Qədirli: Saxla! Ətimi tökmə. Sizi bura onun üçün çağırma-

mışam ki, mənə məddahlıq eləyəsiz. Məni alçaldasız. Aləmi mənə güldürəsiz.

Qəmbər: Cənab Qədirli, mən olanı deyirəm. Siz hər şeyə layiqsiz.

Qədirli: Alçaqlığa da?!

Qəmbər: Yox! Mən elə...

Qədirli: Otur. Sən danışa bilmirsən.

Qəmbər: Oldu.

Qədirli (Üzünü Turala, Raziyə, Xumara tutaraq): Kimi təklif eləyirsiniz?

Razi: İmkan verin, bu barədə bir neçə gün fikirləşək.

Xumar: Hə... Hə... Fikirləşmək yaxşı olar.

Tural: Cənab Qədirli, siz bizi hamıdan yaxşı tanıyırsız. Elmimizə də, ağılımıza da bələdsiz. Kimi məsləhət bilsəniz, onunla da işləyəcəyik.

Qəmbər: Cənab Qədirli, Gültəkin çox cavandı. O yuxarılarla...

Qədirli: Sən hardan bildin ki, mənim şöbə müdiri vəzifəsində Gültəkini körmək istədiyimi?

Qəmbər: Biz də çörəyi ağzımıza yeyirik, qulağımıza yox, cənab Qədirli. Elə deyilsə, Gültəkinə niyə elə baxırsız?

Qədirli: Namərd! (*səsinə ara verərək*) Əyləş!

Qəmbər: İmkan verin sözümlə axıracan deyim.

Qədirli: Axı nə deyəcəksən?

Qəmbər: Onu demək istəyirəm ki, şöbə müdirliyi ağır işdi. O direktora köməkçi olmalıdı.

Qədirli: Kömək deyəndə sən nəyi nəzərdə tutursan?

Qəmbər: O qədər qonaq-qaranız olur ki.

Pauza

Qədirli: Qəmbər, bilirəm, sən nəyə işarə vurursan. Mən demək istəmədim, ancaq məcburam. Sevdalı sağ-salamat ola-ola onun vəzifəsini tutmaq üçün üstümə onlarla adam salmışan.

Axşam evimə rüşvət göndərmisən ki, alıb, səni şöbə müdiri qoyum. Əvvəla, bu nadanlıqdı, simasızlıqdı. İnsana yaraşmayan hərəkətdi. İkincisi, sənin elmin, elmi təfəkkürün, üçüncüsü mənaviyyatın yoxdu.

Qəmbər: Məni təhqir eləyirsiniz, professor.

Qədirli: Bunları sənə deməyə məcburam. Bir halda ki sən Gültəkin üçün narazısan, mən də şöbə müdirliyini ona həvalə edirəm. Gültəkinin işlərinə mane olmağa təşəbbüs göstərsən, məndən incimə.

Qəmbər: Aydındı.

Qədirli: Etiraz etməsəniz Sevdalının işini Gültəkinə tapşıraq. O da gələn həftə dissertasiya müdafiə eləyəcək. Açıq danışaq, Gültəkin ümid verəndi, bacarıqlıdı, onun elmi hazırlığı yüksəkdi. Kimin nə sözü var?

Yerdən səslər: Lap yaxşı. Əla!

Xumar: Gəncliyinə baxmayaraq Gültəkin nəinki şöbə müdiri, daha böyük vəzifələr tutmağa qadirdi.

Tural: Düzdü.

Razi: Mən də elə düşünürəm.

Qədirli (Üzünü Gültəkinə tutaraq): Qızım, sənə etibar edirəm və inanıram ki, etimadı doğruldacaqsan.

Gültəkin: Təşəkkür edirəm, professor.

Qədirli qalxıb Gültəkinə əl verir. Əməkdaşlar asta-asta kabinetdən çıxırlar. Qədirli arxa otağa keçir. Işıq sönmür.

III hissə

VI şəkil

Sevdalı yataqdadır. Qapı açılır. Qədirli ilə Fikrət otağa daxil olurlar. Xəstə ilə görüşürlər.

Qədirli (Gülümsünərək): Hə... İndi necəsən?

Sevdalı: Belə də... Mənim taleyim də qaragünlü imiş.

Fikrət: Allah eləməsin, a kişi.

Sevdalı: Ay Fikrət, Allah ömrü boyu sağlam eləsin Qədirli. O mənə yaxşı bələddi... Dözəmmirəm ağrılara. Kürəyim elə bil çatlayır. Yata bilmirəm. Nə qədər oturaq halda mürgü döymək olar?! Eh... Bircə qurtum su içə bilsəydim, dərdim olmazdı.

Qədirli: Bəlkə özünü məcbur eləyəsən?

Sevdalı: Qaytarıram. Ağzım zəhər kimi olur.

Fikrət: Sən heç vaxt xəstələnməmişən. Ona görə də xəstəliyə dözmürsən. Tələsmə. Yaz gəlib, havalar qızır, tezliklə sağalıb qalxarsan, bu ağrı-acıları da unudarsan.

Sevdalı: Deyirsən, ayağa qalxa biləcəm?

Qədirli: Əlbəttə! Qorxutma özünü.

Sevdalı (Üzünü Qədirliyə tutaraq): Sənə çox əziyyət vermişəm. Boynumda yükün var.

Qədirli: Bəyəm çətin anlarımda sən məni axtarmayacaqdın? Yadındamı aspiranturada oxuduğumuz illər!.. Tez sağal, hələ görüləsi işlərimiz çoxdu.

Fikrət: Respublikada böyük elmi məktəb yaratmışız. Şərəfli həyat yaşamırsınız. Xalqa ləyaqətlə xidmət eləmişiz.

Sevdalı: İstəməzdim, gördüyüm işləri kimsə şişirdə. Siz olmasaydız, mən neylərdim ki? Gültəkinin elmi rəhbəri bilirsiniz ki, mənəm. Dissertasiyası hazırıdı. Ağillı qızdı, müdafiəsinə qayğı göstərin.

Qədirli: Narahat olma... Sənin şöbəni müvəqqəti həvalə eləmişəm ona. Bu səhər gəlmişdi yanıma. Özü də sənin səhhətdən bərk həyəcan keçirir.

Sevdalı: Xəstəlikdən qalxsam da, hələ işləyə bilməyəcəm. Yaxşı düşünmüsüz. Yetim qızdı. Kirayədə yaşayır. Gələcəyi var.

Fikrət (Zarafatla): Deyirsən, dissertasiyanı özü yazıb da.

Otağı gülüş səsləri бүürüyür. Elə bu vaxt Bəhrə qabaqda, Nəzirə də onun ardınca otağa daxil olurlar. Salamlaşirlar.

Qədirlə (*Gülümsünərək*): Kişiyə qulluq eləyə bilirsinizmi?

Bəhrə: Kişidən danışma. Nə qədər dolanırıq başına, ağzının əyrisi düzəlmir ki, düzəlmir. Elə hey gəlib gedənə bizdən deyir.

Fikrət: Axı nə deyə bilər?

Bəhrə: Ağına nə gəlsə, danışır. Sonalamır ki, bunu demək olar, ya olmaz.

Qədirlə (*Söhbətin səmtini dəyişir*): Qohum-əqrəbadan gəlib gedənləri varmı?

Nəzirə: Hamısı xəcalətlidi.

Fikrət: Niyə?

Bəhrə: Əlləri ətkələrindən uzun. Bir qəpik canlarından çıxmır. Gəlirlər, yeyib-içib gödənlərini doldurub gedirlər. Bizə də ayaqlarının tozunu silib süpürmək qalır.

Sevdalı (*Başını yelləyərk*): Söhbəti dəyişin. Onsuz da dərdim böyükdü.

Bəhrə: Səndə heç nə yoxdu. Özünü təzə gəlin kimi əzdirib-büzdürmə.

Nəzirə: Mama düz deyir.

Sevdalı: Kişilər bayaqdan gəliblər, adama bir stəkan çay versəniz.

Bəhrə: Nə qədər desək, yığışmırsan. Hamıya anlamaz, qanmaz tanıdırsan bizi.

Nəzirə: Keçmə papanın da bu işindən.

Qədirlə: İçmirik (*Üzünü Sevdalıya tutaraq*). Bəlkə dava-dərmana ehtiyacın var?

Sevdalı: Ayaqlarım şişib. Bəlkə sabah həkim gətirəsiniz.

Fikrət: Oldu. Baş üstə.

Bəhrə: Əşi, əziyyət çəkməyin. Həkim mənə deyib.

Qədirlə: Nəyi?

Bəhrə: Deyir: onnandı?

Nəzirə: Hə... Hə... Həkim deyəndə mən də eşitdim. Papa onnandı.

Fikrət (*Təəccüblə*): — Onnandı — nə mənə şeydi, a bacı?

Nəzirə: Xərçəngdi.

Pauza

Sevdalı: Ölümümə tələsirlər.

Bəhrə: Nə qədər dözmək olar? Qalmışığı gəlib-gedənlərin ayaqları altında.

Nəzirə: Pa, ma düz deyir də.

Sevdalı: Neyləyim ki, ölmək məndən asılı deyil, a qızım.

Nəzirə: Pa, bəsdə, qurtar giley-güzarı. Sən də nazlı-qozlu arvadlara dönmüsən.

Sevdalı: Üzünüz ağ olsun, a bala.

Bəhrə qonaqların arxasına keçib, ərinə barmağı ilə hədələyir. Bunu təsadüfən arxaya çevrilən Qədirlə görür və Fikrətə getmək işarəsini verir.

Qədirlə: Biz gedirik, dözümlü ol, qardaş.

Qonaqlar gedirlər.

Bəhrə (*Üzünü ərinə tutaraq*): Bu nə həngamədi, bu nə oyundu düzəldirsən? Biz evdən çıxan kimi, telefonla zəng çalıb camaatı haylayırsan. Onlar da girəvə axtarırlar. İt kürsüyə gedən kimi toplaşırlar başına. Elə bil kişi xosub.

Nəzirə: — Xosub — nə mənə şeydi, ma..?

Bəhrə: Atanın canına qara bir girgidi!

Nəzirə: Yaxşı, o nə mənə şeydi?

Sevdalı: Eh dünya!.. Dünya!.. Səndə hansı sifətlər yoxmuş?..

Nəzirə: Pa... Bir ayağın burda, o birisi gorda. Camaatı çirkin-

dirmə.

Pauza

Bəhrə: Dili də var, arsız-arsız danışır... Ölüb qohum-əqrəbası. Aparıb, beşcə gün saxlasalar, qiyamət qopar. Başlarına daş düşər.

Sevdalı: Onlar məni niyə saxlamalıdırlar? Ev mənim, eşik mənim... Sənin zəhərli dilin, mənim anlamazlığım ucbatından onlar da qaçaq düşüblər bu evdən. Atalar yaxşı deyib: “Özü-özünə eləyənə el yığılsa, çarə qılanmaz”.

Nəzirə: Pa, bayquşluq eləmə.

Bəhrə: Ufuldayıb uşaqların qəlblərini qana döndərmə!..

Sevdalı: Bəhrə, beş-üç gün ömrüm qalıb. İmkan ver, yatağında dinc-farağat ölüm.

Bəhrə: Sənə ürcah olan yerdə başıma daş düşəydi. Yazıq Sübhan sənin əlindən qaçaq düşüb evdən. Nə qədər zırhazır olar? Neyləsin, dözmür də. Neçə aydı nişanlıdı. Toy da eləyə bilmir. Fikirləşir ki, atam bu gün ölər, sabah ölər.

Nəzirə: Toyunu eləsin də. Papanın nə maneəçiliyi var?

Bəhrə: Meyit olan evə gəlin gətirməzlər, qızım.

Nəzirə: Neyçün?

Bəhrə: Lap firt eləyib atanın burnundan düşmüşən. Nə “hır” qanırsan, nə də “zır”... Gedək, bir loxma kəsək.

Nəzirə: Maa... bəs, paa?!

Sevdalı (*Zarıltı ilə*): Pa yeyib-içib... Doyub! Gedin, gedin, ölsəydim, cəhənnəm əzabından siz də qurtarardız, mən də.

Ana ilə qız yan otağa keçirlər. Xəstə yatağından çətinliklə qalxır. Divardan tuta-tuta ayaqyoluna gedir. İşıq sönür.

VII şəkil

Sevdalı yataqdadır. Qədirli ağ xalatlı həkimlə gəlir. Sevdalı qalxmaq istəyir. Ancaq bacarmır. Həkimlə Qədirli onunla əl verib görüşürlər. Elə bu vaxt Bəhrə yan otaqdan gəlir.

Bəhrə (*Üzünü Qədirliyə tutaraq*): Həkimə ehtiyac yoxdu (*köksünü ötürərək*). Qarağünlü bizi əldən saldı. Həkimə pul, dərmana pul, şprisə pul, yeməyinə pul, içməyinə pul...

Həkimlə Qədirli bir-birinin üzünə baxıb təəccüblənirlər. Sevdalı kövrəlir.

Sevdalı (*Üzünü Qədirliyə tutaraq*): Hər şey gördüm. Görünür qismətim beləymiş. Doymuşam dünyadan. Bu zülmə yaşama-zlar... Hərdən düşünürəm, nə yaxşı ki, sən varsanmış.

Qədirli: Özünü ələ al.

Sevdalı ağlamsınır.

Bəhrə: Yekə kişisən, gözünün qarasını tökmə. Nə dost qanırsan, nə də düşmən. Ölürsən, adam kimi öl. Tumanını atma başına (*Üzünü Qədirli ilə həkimə tutaraq*). Çaya çatmamış çırmandı. Gedədə bezib, bir gün gəlib yorğan-döşək qarışıq atacaq küçəyə.

Qədirli başını yelləyir, həkim xəstəyə üzünü tutaraq.

Həkim: Bir balaca çevril. Özün də qorxma. Üz-gözündən nur yağır.

Qədirli: O gün halın yaxşı deyildi. Qardaşım, indi göz dəyməsin, maşallah üzün işıq saçır.

Bəhrə: Hə, axşamdan üzünə işıq gəlir. Rəhmətlik anam deyərdi, xəstənin üzünə çökən nur, ölümün xəbərçisidir.

Qədirli (*Əsəbi halda*): Xanım, imkan ver, həkimə. Qoy kişini müayinə eləsin.

Pauza

Bəhrə: Elə danışırırsız, lap bişmiş toyuğun gülməyi gəlir. Bəyəm, kişidə kişilik qalıb? Bir də ki hər mənimdi, yoxsa, sizin? Ona iynə-dərman lazım deyil. Bir-iki günün qonağıdı (*Üzünü yana çevirərək*). Puldan ötrü özünüzü cırmağa da hazırırsız.

Həkim xəstəni müayinə eləyərək üzünü Qədirliyə tutur və əlini çarpazlayır.

Qədirli: Hə, necədi, həkim?

Həkim: Bir həb yazım, alıb içirsinlər. Yaxşı olardı, xəstəyə sistem köçürülsün.

Bəhrə (*Əsəbi halda*): Pa atonnan, söz deyirsən, başa düşmürlər, a kişi, bu siz deyən xəstədən deyil. Mən də medikəm. Mən də kollec qurtarmışam. Bilmək istəsəniz ona yemək də olmaz. Bağırsağında qalıb yük olacaq..

Qədirli (*Üzünü xəstəyə tutaraq*): Yaxşı... Özünü ələ al, darıxma, həyatın işi belədi. Hər gün yanına gələcəm.

Həkim: Yastığın yüngül olsun.

Sevdalı başı ilə razılığını bildirir.

Sevdalı: Mən ölümdən qorxmuram. Bu dünyaya gələn getməlidir. Məni qorxudan yaxınlarımla, doğmalarımla biganəliyidi. Nədanlığıdı. Çarpayımaya uzanıb bəzən heyvanlara, quşlara qibtə edirəm. Onlarda paxıllıq, tamah... yoxdu. Öləndə də dərd-sərsiz ölürlər. Dünyada bir şeyim qaldı — deyər fikirləşməyə.

Qədirli (*Kövrəlir. Üzünü həkimlə Bəhrəyə tutaraq*): Bizi bir-cə anlığa ikilikdə buraxın.

Sevdalı: Məni tək qoyma, professor.

Həkimlə Bəhrə otaqdan çıxırlar. Qədirli Sevdalının yastığının altına pul qoyur.

Sevdalı: Nə xəcalətdi?

Qədirli: Xəcalət niyə? Bu mənim borcumdu.

Pauza

Sevdalı: Qayğıdan kənardayam. Kimsəsizəm... Axşam ayaq-yoluna gedəndə yıxılmışam. Səhərə qədər dəhlizdə qalmışam. Səsimə səs verən də olmayıb. Səhər məni gətirib atıblar çarpayımaya... Daha nə deyim? Heç vaxt insafımı, mürvətimi itirməmişəm. Bəlkə məni xəstəxanaya göçürəsiniz. O qədər xəstəxanada ölənlər, canını tapşıranlar var ki.

Qədirli (*Qəhərlənir*): Tələsmə... Səbr elə...

Sevdalı: Düşünürəm: mənim həyatım niyə belə olmalıydı?! Görünür, başım elmə qarışıb, özümü unutmuşam. Ailə nə istəyibsə, onu eləmişəm... Ailənin yeməyini-içməyini vermək, pal-tarını almaq hələ azmış...

Qədirli: Yaxşı, yaxşı, ürəyini sıxma. Hələlik.

Sevdalı: Get, gələn ayaqların var olsun.

Qədirli gedir. Bəhrə tələm-tələsik otağa daxil olur.

Bəhrə: Hə... Bizi otaqdan çıxarıb nə danışdız? Yenə arvad-uşağın qeybətini qırdın? Üçdən-beşdən verdimi barı, heç olmasa, qənddən-çaydan alıb boğazına tökək.

Sevdalı: Keçi can hayında, qəssab piy. Götür, yastığının altındadı. Özün də rədd ol burdan. Ancaq bir şeyi unutma.

Bəhrə (*Pulları götürərək*): Nəyi?

Sevdalı: Məndən sonrakı taleyini... Mənimlə keçən günlərini.

Bəhrə gülümsünüb otaqdan çıxır. Sevdalı yorğanını başına çəkir. İşıq sönür.

VIII şəkil

Yan otaqda Bəhrə divanda əyləşib qəzetə baxır. Nəzirə telefonla kiminləsə danışır. Yan otaqdan Sevdalının zarıltılı səsi eşidilir. Sübhan gəlir. Salam verib divanda əyləşir. Nəzirə telefonun dəstəyini yerinə qoyur.

Nəzirə: Nə tez gəldin? Əsəbi görünürsən?

Sübhan: Əşi, bezmişəm... Gündə neçəsi gəlib zəhləmi tökür?!

Bəhrə: Hərənin ağzından bir avaz gəlir.

Nəzirə: Nədən narazısan?

Sübhan: Biri Gülər...

Bəhrə: O da qudurdu?

Nəzirə: Əvvəldən, ağlım ondan bir şey kəsmirdi. Zalım qızı adama hey qanun kaçıatlayır.

Elə bu vaxt Sevdalının yan otaqdan səsi eşidilir.

Sevdalı: Nəzirə!.. Nəzirə!..

Nəzirə atasının çağırışına gedir, tez də geri qayıdır.

Nəzirə: Sübhan, papa səni görmək istəyir.

Sübhan: Əh... Əşi, onun da kefi qalxıb. Neynir axı məni. Onsuz da əsəbiyəm...

Bəhrə: Elə bilirlər evdə oturub kef çəkirik. Da demirlər, nə zillət çəkirik. Əlindən ağzımıza bir loxma çörək də dürtə bilirik.

Nəzirə: Yaxşı, nə deyim ona.

Sübhan: De, yorğun gəlib, yatıb.

Nəzirə gedir və tez də qayıdır.

Nəzirə: Gözümüz aydın, indi də çay istəyir.

Nəzirə atasına çay aparmaq üçün mətbəxə gedir.

Bəhrə (Oğluna): Bu gecə yuxumu yamanca qarışdırmışam. Gördüm, cavan-cavan oğlanlarla vuruşursan. Canı yanmışlar səni elə vurdular ki, dombalaq aşdın. Qışqırıb öz səsimə oyan-dım. Gördüm yuxudu. Sevindim.

Sübhan: Deyirlər yuxu yalan olmaz, yanlış olar.

Bəhrə: Təki elə olsun.

Nəzirə gəlir.

Nəzirə: Hə... Gülər barədə nə dedin?

Bəhrə: Gülər ər istəyir! Atanız da ki ölüb-itən deyil ki, gəlin gətirək. Ad eləmişik. Neçə vaxtdı oturub atasının xarabasında. Yəqin gözləyir nə vaxt toy olacağını. Bezib də.

Nəzirə: Gör sənin toyunda bacın neyləyəcək!

Sübhan: Yox, bacı, o toyu görməyəcəksiz.

Bəhrə: Elə demə, ədə. Ömrüm boyu o günü görəcəyimi arzulamışam.

Nəzirə: Mən də, ana.

Sübhan: Dedim, görməyəcəksiz.

Bəhrə: Axı niyə?

Sübhan: Niyə? Niyə? Hey sual verirsiniz. Gülər nişan üzüyünü

qaytardı.

Nəzirə: Yəqin təzə ay doğub...

Bəhrə: Öz arzunuzla, öz istəyinizlə nişanlanmışdız. Nişanı qaytarmaqda səbəb?

Sübhan: Səbəb guya mən kişi deyiləm.... Əclafam. Atama baxmıram.

Nəzirə: Aa... Aa... O hardan bilir?

Sübhan (*çiyinlərini çəkərək*): Bəhanədi.

Nəzirə: Kül başına... Sənə qız azlığıdı. İt quduranda sahibin tutar.

Bəhrə: Peşman olar... Tələsmə, özü gələcək ayağına yalmana-yalmana.

Sübhan: Son vaxtlar ondan gözüm su içmirdi. Məndən qaçırdı.

Bəhrə: Deməli, o evə zəng çalıb, atan qırıxmalla danışıb. Atan da açıb sandığı, töküb pambığı... “Atana baxmırsan” sözü bəhanədi, düz deyirsən təzə adam tapıb.

Sübhan: Nə deyim, vallah. Qalmışam, odla su arasında, öldürəcəm... olmayacaq. Hamı məni qınayacaq

Nəzirə: Eh, qurtar o yana.. Camaat gündə birini dəyişir. Nə çox eləsi. Odu ha, Zərbəli qocanın qızı Mətni. Düzdü, bir az yaşlıdı, ancaq ağappaq, pambıq kimi yumyumuşaq, halıca-dulluca. Görək qız ola?

Sübhan: O tez-tez Dubaya gedib gələndi.

Bəhrə: Yaxşı Mehralının qızı Zivər necədi? Düzdü, atası Mehralı çolaq, anası Diliş keçəldi. Onların Zivərə nə dəxli?

Sübhan: Yox! İmkan verin fikirləşim.

Bəhrə: Unutma ki, Zivər camış kimidi. Nə var çəkəcək. Çatışmayanlarını da ata-anası verəcək.

Sübhan: Yox, istəmirəm. Onun da ayağı o söz...

Nəzirə: Nə?..

Sübhan: Sürüşkən.

Bəhrə: Əh... Ay pir olmuş... Nə qoyub, nə axtarırsan? “At sənənin altında axsamam”.

Nəzirə: Ma, Allah var başımızın üstündə, Zivər Dubaya gədən deyil. Bir də ki burda oldu, ya Dubayda, nə fərqi var? Lotu lotudu da. Düz demirəm, ma?..

Bəhrə: Hör-hörü ərəblərdən, zığ-zığa türklərdən, hır-hıra farslardan, qızım, nıs-nısa ruslardan yenə milli şorgözlərimiz yaxşıdı.

Sübhan: Necə-necə, ma?!

Bəhrə: Halımı-xislətini bilmədiyimiz əcnəbilərdənsə, itdi-qurddu, hər nədi, özümüzünkülər yaxşıdı. Belələri millətin xalis nümayəndələri olurlar.

Pauza

Sübhan: Bizdən iki tin aşağıda yaşayan Səfərin qızı Zəriş necədi?

Bəhrə: Mısmısa Fatmanisənin əri Səfərin qızınımmı deyirsən?

Sübhan: Hə... Mən Zərişlə danışmışam, onunla, ailə qurmaq istəyirəm.

Nəzirə: O hər gün xarici maşınlarda gəzir.

Sübhan: Günümüzə bax, ha. Camaat aylarla xaricdə gəzir, onlara söz deyən, ağız büzən yoxdu. Bu, Bakıda xarici maşına minib deyən az qalırıq onu dünyanın... Siz bilmirsiniz, onun cantaraq, enlikürək, iki qardaşı var, uzundıraz bir atası.

Bəhrə: Nə olsun? Ata bir olar da, yüz olmaz ki?

Sübhan: Zərişə sataşanı doğrayıb kecəykən aparıb quyularlar. Nə diş bilər, nə dodaq.

Nəzirə: Ərköyündü. Onu saxlamaq çətin olar.

Sübhan: Olmaz. Özüm seçib, özüm alıram. Bircə atamı yola salsaydıq. Əl-qolumuz açılardı.

Nəzirə: Vot-votdadı.

Sübhan: Hazırlaşın, Sizə də kirayənişin mənzil tutmaq lazım gələcək.

Bəhrə: Nə? Yoğurmadım, yapmadım evi də əlimizdən alırsız? Xeyir, mən bu yaşda kirayənişin qala bilmərəm. Onda özünü kirayə ev taparsız.

Sübhan: Biz körpə uşaqla kirayənişin...

Nəzirə: Uşaq da var?

Sübhan: Olacaq da! Bə siz nə bilməmişdiz?!

Bəhrə: Yandım, Allah! Allah! Bircə saqqal darağımız çatışmırdı. Ürəyim çatlayacaq. Sevdalı canın yanaydı oğul əkən yerdə. Mənə bir stəkan su...

Nəzirə mətbəxə gedir, bir stəkan su ilə geri qayıdır. Bəhrə suyu alıb içir. Handan-hana özünə gəlir. Sübhan yumşalır.

Sübhan: Atam ölüb-itən döör. Sabahdan Zəriş evə gəlin gəlir. Hələlik siz yan otaqda, biz də bu otaqda qalırıq. Kişi dünyasını dəyişən kimi siz köçürsüz o otağa.

Nəzirə: Eşidənlər deməzlər ki, bu nə darıxmışlıqdı? Kişini yola salaq sonra.

Sübhan: Burda nə pis iş var? Deyərik ki, rəhmətlik özü belə məsləhət bildi.

Bəhrə: Atanın qohum-əqrəbası zur düdüyü çalıb, bizi biabır eləyəcək.

Sübhan: Qələt eləyərlər.

Nəzirə (Oxuyur):

Pa bizim, qardaş bizim

Gül bizim, gülzar bizim

Qəm bizim, sevinc bizim

Onun kimə nə dəxli?!

Bəhrə: Dingildəmə, bala. Zərişdən mənim gözüüm heç su içmir.

Nəzirə: Ma, papaya deyim.

Bəhrə: Keçi can hayında, qəssab piy.

Sübhan: Yorğunam.

Bəhrə: Sən dincəl. Biz də aşağı düşüb gəlirik.

Səhnə qaralır. Sonra arxa planda yavaş-yavaş işıqlanır. Ana, oğul və qız Sevdalı yatan otağa keçirlər. Sevdalının vəziyyəti ağırdır.

Sübhan: Ata, yatmısan?

Sevdalı: O xoşbəxtlik hardandı, oğul? Nə yaxşı gəlmisən? Boy-buxununa, səsinə həsrət idim.

Bəhrə: Uşaq iş-güc adamıdı. Gəlib sənin böyrünə qaxılmayacağı ki.

Sübhan: Yaxşı, qanımızı qaraltmayın.

Nəzirə: Pa, ağ eləmə də. Cavan oğlandı. Neyləməliidi?

Sevdalı: Sizdən nə təmənnam? Mən ata, sizsə övlad. İstəyim yalnız gözlərinizə baxmaq, səsinizi eşitməkdə.

Sübhan: Vaxt yoxdu, ata. Gərək məni bağışlayasan.

Sevdalı: Başqa çarəm nədi?

Pauza

Bəhrə: Bura gəlməkdə məqsədiniz var.

Sevdalı: Nədi o?

Nəzirə: İstəyirik qaqaşın gəlinini gətirək. Qorxuruq, sənə bir şey ola. Baş qarışa, məzhəb itə.

Sevdalı (Kövrəlir): Qorxmayın, ölmərəm. Ömrüm boyu o günü arzulamışam. Gülər yaxşı baladı.

Sübhan: Güləri yox.

Sevdalı (Həyəcanlı halda): Bəs kimi?

Bəhrə: Zərişi.

Sevdalı: Kimi?

Nəzirə: Səfərin qızı Zərişi.

Sevdalı: Bəs Gülər?

Sübhan: Gülər fis çıxdı.

Sevdalı: O nə deməkdi?

Bəhrə: Bir qız ki, zətən lax ola. Ondan nə gözlərsən?

Nəzirə: O nə mənə şeydi, ma?

Bəhrə: O sən qanan zad deyil. Öz işinlə məşğul ol.

Pauza

Sevdalı: Heyf Gülərdən.

Bəhrə: Nə hırhıradan, nə zırzıradan. Gedənin dalınca ağlamazlar. Oğlum oğul olsun, tapılmayan qız.

Sevdalı: Zərişin kim olduğunu bütün şəhər tanıyır... Onu tanımaq üçün ağıl lazım deyil. Bircə dəfə görmək də kifayət eləyər.

Nəzirə: Pa, bir ayağın burda, o birisi gorda elə danışma. Zərişin qolu zorlu qardaşları var.

Sübhan: Hə... hə... Bacım düz deyir, ata. Hələ atasını, qohum-əqrəbasını demirik.

Sevdalı: Onlar nəyinizə gərəkdi, a bala?

Bəhrə: Dal-daldadı da.

Sevdalı: Dal-dalda mənim də vardı. Hamı onlar bu günümdə? Qalmışam tək-tənha.

Bəhrə: Hə... danışdı da. Burda deyiblər də: “Çəkib qoyursan at yerinə, sürüşüb düşür eşşək yerinə”. Qalxın, a bala. Gedin işinizi görün. Xeyir işi saxlamazlar (*Üzünü Sübhana tutaraq*). Axşam get, qolundan tut, gətir evə. Biz də bir şey hazırlayaq. Ucuzu budu.

Sevdalı: Bəhrə! Sübhan nə qədər düşüncəsiz olsa da, bizim oğlumuzdu. Ağıllı ol. Onu məhv eləmə.

Nəzirə: Pa... biz ona qız bəyəndirən deyilik ki.

Bəhrə: Atanızla boş-boş çənə döyməkdənsə, gedin işinizi görün, vaxt itirməyin, qalxın.

Hamı ayağa qalxıb gedir. Sevdalı yataqda qıvrılır. İşiq öləziyir, yenidən gurlaşır. Qonaqların hay-küüyü eşidilir. Tostlar deyir.

lir.

Sevdalı (*Daxili səsi*): Bu nə gündü mən düşdüm, ilahi?! Qurduğum bu ailədə məni adam yerinə qoymurlar. Qohum-əqrəba gəlib bircə dəfə halımı soruşmur. Necə oldu o canımı fəda elədiyim kəslər? Belə də sədaqətsizlik, dəyanətsizlik olarmı? Eh mən də qəribə adamam. Ömür-gün sürdüyüm Bəhrə, doğmaca oğlum Sübhan, qızım Nəzirə qayğımı çəkmirlərsə, həyatla vidalaşdığım anlarda bircə gecəni mənimlə qalmırlarsa, üstəlik bu vədəmdə evə gəlin gətirirlərsə, qohum-əqrəbadan nə ummalıyam?! Ata can üstündə, oğul bəy durmaq eşqində. Ər dünyasını dəyişməkdə, arvad oğul evləndirib ələ xına qoymaqda. Ata son nəfəsdə, qız sındıra-sındıra süzmək həvəsində. Eh, zənciri qırılmış dünya, hər həlqən min rəngli daşdandı. Sənin də etibarın, sədaqətin buymuş?! Daha ölürəm. Səhərə salamat çıxacağıma ümid yoxdu. Vəsiyyətlərimi kimə eləyim? Səninlə vidalaşırım, dünya. Səndə qalası bir şeyim yoxdu, təkçə Qədirlidən savayı. Sən yaşamağa layiqsən, dostum. Nə qədər dəyanətsiz olsa da, bu fani dünya sənin kimilərin çiyindədi.

Sevdalı gözlərini əbədi yumur.

IX şəkil

Səhərdir. Nəzirə Sevdalı yatan otağa daxil olur. Atasını ölmüş görüb qışqırır. Səsə yan otaqdan Bəhrə, Sübhan və Zəriş gəlirlər.

Bəhrə: Nə xəbər?

Nəzirə: Ölüb!..

Zəriş (*İrəli çıxaraq*): A, bu ki axşamdan gəvərib.

Həmı yan otağa keçir.

Sübhan: Zərişin atasına zəng çalaq gəlsin, görək neyləyirik?

Zəriş: Yox! Gorbagoru tez yerdən götürün. Sabah da hay-qış-qırıq salacaqsız ki, anam ölüb? Onun atama nə dəxli? Zəhmət çəkib işinizi görün. İkicanlı adamam, gözüm burda meyit görməsin. Haydı.

Nəzirə: Bəlkə əmilərimə, bibilərimə zəng çalaq?

Bəhrə: Kəs, onlar niyə adam olurlar? Gəlib cənazənin bir tərəfindən yapışmaq əvəzinə, deyəcəklər: — Qardaşımıza baxmayıb tazıya döndərmisiz.

Sübhan: Bə neyləyəək?

Bəhrə: Sən də, Nəzirə də gedin işinizə. Mən Qədirliyə zəng çalıb deyim ki, guya Sevdalının vəziyyəti ağırdı, onu arzulayır. O gələr, bir şey fikirləşərik. Bəs dost nəyin dostudu...

Zəriş: Qədirli qohumdu?

Nəzirə: Yox, papanın dostudu.

Sübhan: Axı o neyləyəcək, bizə? Mənim ondan zəhləm gedir.

Pauza

Bəhrə: Boş-boş danışma. Ölünün yüz cür xərci var. Burda hiylə işlətməliyik. Görək ondan nə qoparıyıq? “Donuzdan bir tük çəkmək qazandı”.

Nəzirə: Boş şeydi. O ağzımızı açan kimi başa düşəcəək.

Bəhrə: İctimai rəydən qorxacaq. Dedim ki, Qədirli gəlsin. Qanmadız?! Siz haydı, itilin burdan, gözə görünməyin. Neçə ildi bir yerdə işləyirlər. Görək onlardan nə çıxır?

Sübhanla Nəzirə gedirlər. Bəhrə telefona yaxınlaşıb dəstəyi götürür. Nömrələri yığıb Qədirliyə zəng çalır. Qədirli dəstəyi götürür.

Bəhrə: Alo... Alo... Cənab Qədirlidi? Bilirsiniz... Bilirsiniz...

Sevdalının vəziyyəti ağırdı. Sizi arzulayır... Hə... Hə... Yaxşı... Oldu... Gözləyirik... (*Bəhrə dəstəyi yerinə qoyur. Zərişə göz vurur*). Gəlir.

Qədirli gəlir. Zəriş qarşılayır. Sevdalını ölmüş görüb, üzünü Zərişə tutur.

Qədirli: Bu ki çoxdan dünyasını dəyişib (*Zəriş çiyinlərini çəkir*). Qızım, sən mərhumun nəyisən?

Zəriş: Gəlini.

Qədirli (*Təəccüblə*): Gəlini? Nə vaxtdan?..

Zəriş: Elə bu gecədən.

Qədirli: Evdə kim var?

Zəriş: Təkəm. Qayınam aşağı düşdü. İndi gələr. Sübhan məzuniyyətdədi. Nəzirənin də ürəyi xarab oldu, təciliyaddım gəlib onu apardı.

Qədirli: Hə... Nə olar. Sübhana zəng çalın, yubanmasın, gəlsin.

Zəriş: Oldu.

Qədirli: Qəribədi.

Elə bu vaxt qapı açılır, Bəhrə otağa daxil olur.

Qədirli: Bəs deyirdin vəziyyəti ağırdı, səni arzulayır. Bu ki axşamdan ölüb.

Bəhrə: Ola bilməz. Bəyəm mən boyda arvadı hal aparıb?

Qədirli: Qohum-əqrəbasına xəbər eləmisizmi?

Bəhrə: Canıyanan kimi var ki?

Qədirli: Bəhrə, mən bu məsuliyyəti üzərimə götürə bilmərəm. Doğmaları gəlib deməzlər ki, balam, sən kimsən?

Bəhrə: Nə sözü var mənə deyib.

Qədirli: Harda torpağa tapşırılacaq?

Bəhrə: Bilirsiniz, şəhərdə qəbir yeri almaq çox bahadı. Vəsiyyət elədi ki, doğma kəndinə aparaq. Bu şərtlə ki qardaşının yox, bacısının yanında basdıraq.

Zəriş: Hə... Hə... O yaxşıdı. Xərci az olar.

Qədirli (*Səsinə ara verir, sonra əsəbi halda*): Xanım, ola bilməz ki, “qardaşının yanında yox” kəlməsini deməyəsən?

Bəhrə: Axı, özü deyib.

Qədirli: Xanım, indi bizə kömək lazımdı.

Zəriş: Uçastkovıya, ya jekə zəng çalaq, gəlib aparınlar.

Qədirli: A bala, nə danışdığını bilirsənmi?

Zəriş: Əmi, mənə o qədər də qanmaz sanmayın. Niyə bilmirəm. Bizim qonşuda da, belə bivaris vardı. Jekə zəng çaldıq. Gəlib aparıb basdırdılar. Nə diş bildi, nə dodaq. Oldu yüz ilin ölüsünə tay.

Qədirli: Bəs neyləyək?..

Bəhrə: Ümidimiz sənədi. Rəhmətlik də bizə belə vəsiyyət eləmişdi.

Qədirli dərin fikrə gedir. Bəhrənin niyyətini anlayır. Sonra telefonla yaxınlaşıb dəstəyi götürür. Müavini ilə danışır.

Qədirli: Mənəm. Qədirli. Sevdalı dünyasını dəyişib. İşçilərə deyən gəlsinlər, kömək lazımdı... Gözləyirəm, tez olun.

Dəstəyi yerinə qoyur. Keçib divanda əyləşir. Fikirləşir. Yenidən gedib dəstəyi götürür, məscidə zəng çalır. Maşın və yasin oxuyunun gəlməsi üçün sifariş verir. Çox çəkmir qapı döyülür. İnstitut əməkdaşlarından bir qrupu gəlir. Onların da ardınca molla və maşının sürücüsü otağa daxil olur.

Hacı: Biz hazır.

Qədirli Bəhrənin üzünə baxır.

Bəhrə: Söz sizindi, Qədirli qardaş. Sevdalı yoxdu, əvəzində siz varsız.

Qədirli (*Başını yelləyərkə mollaya*): Bunun xərci nədi?

Molla: Nə olacaq? Yasin oxumaq iyirmi dollar, yumaq əlli dollar. Qəbir məsələsini özünüz danışmalısınız.

Bəhrə: Qəbir işi asandı. Kəndə gedəcək.

Sürücü: Kəndə aparmaq üçün yol xərci yüz dollar.

Qədirli: Bir sözlə, cəmi yüz yetmiş dollar. Yaxşı. Bəs onda mərhumu kəndə kim aparacaq?

Bəhrə: Bizdə elə adam yoxdu, sən allah bizi bu bələdan qurtar. Qız-gəlin cinlərin qorxusundan evdə dayana da bilmirlər.

Qədirli mərhumin məsciddə yuyulma və yasin oxunma üçün hacıya dollar sayır.

Zəriş (*Üzünü Hacıya tutaraq*): Bağışlayın, hacı əmi, diplomunuz var?

Hacı: Bəli, var!

Bəhrə: Yuyucunuzun necə?

Hacı: İmanımı yandıra bilmərəm, özümə cavabdehəm.

Bəhrə: Yox! Onu öyrənmək lazımdı?

Qədirli (*Kinayə ilə*): Necə deyirsən, diplomu yoxsa, qalsın, yuduzdurmayaq?

Bəhrə: Eşidən-bilən adama nə deyər?

Qədirli (*Əsəbləşərək*): Sənin atanı, ananı yuyan yuyucunun diplomu mən biləni yox idi. Necə bilirsən, bəlkə gedib onları da qəbirdən çıxaraq?

Zəriş: Niyə əsəbləşirsiniz, Qədirli müəllim? Bir də ki mən nə günah sahibiyəm?

Bəhrə: Sən narahat olma, hamısı öz yerini tutacaq.

Zəriş: Ma, Hacıya bir sual da vermək olarmı?

Bəhrə: Qınamayın onu, bir gecənin gəlinidi, öyrənmək istəyir. Sualını ver, görək, nədi o?

Zəriş: Ölünün kəfəni niyə ağdan olur? Ola bilməz ki, qara, mavi rəngli, ya güllü parçadan olsun?

Hacı (*Fikrə gedir, handan-hana*): Yox! Doğrusu (*çəkinə-çəkinə*) mən elə təcrübə görməmişəm. Görünür, inkir-minkirlər ağı xoşlayırlar. Başqa rəngli parça olsa, sual-cavaba gəlməzlər.

Zəriş: Gəlməzlər, lap yaxşı. Cənnətdəkilər elə bilirlər Sevdalı cəhənnəmdədi, cəhənnəmdəkilər də fikirləşərlər ki, cənnətdə kefləyir.

Qədirli: Yox! Cəhənnəmdən cənnətə gedir.

Pauza

Bəhrə: Maraqlıdı. Bunlar mənim heç vaxt ağıma gəlməyib. Yaxşı deyiblər: “Ağıl yaşda deyil, başdadı”.

Qədirli (*İstehza ilə*): Çox ağıllıdı.

Hacı: İnkir-minkirlərin işindən də keçmə. Onlar sual-cavaba gəlməsələr çox pis. Meyit qalar qəbirdə, sonra gəl xətasından qurtar görüm, necə qurtarırsan?!

Bəhrə: Nə xəta ola bilər ki?

Hacı: O dünyanı da döndərərlər bu dünyaya. Bir-birinə “atma”lar, nə bilim, nələr. Rüsveyçılıq baş alıb gedər.

Zəriş: Qəbirdə?

Hacı: Bə nədi?!

Zəriş: Aydındı.

Bəhrə: Nə aydındı?

Zəriş: Hacı demək istəyir ki, qəbirdə qadağaları pozanlara ya cökədən paz, ya da gərdən kösöv! Hə...

Hacı (*Ucadan*): Allahu-Əkbər! Allahu-Əkbər! Gəlin, görürəm hal əhlisən. Sənin görmədiyini şey çətin ki, tapıla. Bircə onu bilirəm ki, ölüm haqdı, ölən adamın ruhu iki mənəzildən birində qərar tutsa, yaxşıdı. Ya cənnətdə, ya da cəhənnəmdə, fərqi yoxdu, ikisindən birində məskən salsa, bizə də savab olar.

Qədirli (*Əsəbi halda*): Qurtarın boş-boş söhbəti (*Üzünü otaqdakılara tutaraq*). Neyləyək? Nə məsləhət bilirsiz?

Pauza

Bəhrə (*Qədirlinin əsəbləşdiyini görərək*): Niyə əsəbləşirsən? Bu ailənin də, mərhumun da sahibi sənə. Qaldı Zərişə, o, belə şeyləri harda görüb ki.

Səslər: Cənazəni qaldıraq. O, yol üstədi. Elə isə yubanma-yaq.

Mərhumun cənazəsi qaldırılır. Hamı cənazənin ardınca otaqdan çıxır. Bəhrə sevincini gizlədə bilmir. Zəriş telefonla Sübhana zəng çalır.

Zəriş: Alo... Mənəm, Sübhan. Hər şey yoluna düşdü. Apardılar. Yaxşı... Öpürəm. Axşam bir az gec gəl. Səni görənlər olmasın. Hələlik (*Dəstəyi qoyub, yenidən götürür*). Mənəm, Nəzirə. Papanı apardılar. Mama çox tədbirli arvadmış... Vallah... Bə nədi? Qədirlini elə ilişdirdi ki, gəl görəsən. Nə xərci var saldı onun boynuna. Hə... Hə... Kəndə... Qalanını özləri bilirlər.

İşıq öləziyir, sonra gurlaşır. Bəhrə ilə Zəriş divanda, Nəzirə stulda əyləşiblər. Qapının zəngi çalınır. Nəzirə gedib qapını açır. Sübhan gəlir. Hamıda bir yüngül əhval-ruhiyyə hiss olunur.

Sübhan: Hə necədi, ana?

Zəriş: Necə olacaq, Qədirli bizi bədnamçılıqdan qurtardı.

Bəhrə: Nə bədnamçılıqdı, a bala? Birdən başqalarının yanında da belə danışarsan...

Zəriş: Bəyəm başqaları görmədilər? Allah rəhmət eləsin atasına Qədirlinin. Sizə qalsaydı, kişinin meyidinin iyi şəhəri bürüyəcəkdə.

Gəlinin kinayəsini başa düşsə də, Bəhrə özünü o yerə qoymur.

Bəhrə: A qızım, Qədirlə kişi ilə dost idi. Dost dostun...

Sübhan: Hə... Elədi.

Zəriş (*Sübhana*): Sənin də atan idi. Maman ilə də neçə illər...

Bəhrə: Dünən gəlmisən, bu gün bizə dərs vermə. Ağlını başına yığ.

Nəzirə: Ma...

Sübhan: Bəsdirin. Belə getsə...

Zəriş: Beləsi-eləsi yoxdu.

Bəhrə (*Üzünü oğluna tutaraq*): Arvadağız.

Zəriş (*Sübhana*): Bu nə danışıqdı ə? Anan belə getsə, mənimlə qoz-qoz oynamalı olacaq. Yox, mən ona imkan vermərəm.

Nəzirə: Bəsdirin. Bizi qonşular içərisində biabır eləməyin.

Zəriş: Arxayın ola bilərsiz. Qonşular sizi yaxşı tanıyırlar. Qeyrətinizə də bələddilər (*Sübhana*). Otur yerində kişiyə bax.

Bəhrə: Əcəb işə düşdük. A bala, səni bu evə gətirmədik ki, bizi minib çapasan.

Zəriş: Narahat olma, lazım gəlsə, o da olacaq.

Sübhan: Ma... Yekə arvadsan, ağzı başına danışma!

Nəzirə: Bərəkallah, qardaş!

Zəriş: Açın qulağınızı eşidin. Sübhan məni bura yalvara-yalvara gətirib. Məni əsəbləşdirməyin!.. Kişiliyi çatırdı gətirməyəydi.

Sübhan: Yaxşı, yaxşı, qadası, əsəbləşmə.

Zəriş: Ananı, bacını yığışdır. Yoxsa, onlara bir toy tutaram. Hara getdiklərini də bilməzlər.

Bəhrə: Zurnanın yekəsi daldaymış.

Sübhan: Ha... Ha... Ha... Bə nə bilmişdiz?

Nəzirə: Kişiliyinə lənət, a belə oğul. Arvadının ağzını qapamaqdansa, qabağında çökür.

Zəriş: Anam-bacım, sizinlə ağız-ağıza verməyə halım yoxdu. Hamilə qadınam. Məni az əsəbləşdirin. Qarnımdakı da əzab çəkir. Düşər-eləyər sizi işıqlı günə həsrət qoyaram.

Sübhan (*Üzünü Bəhrəyə tutaraq*): Belə olmaz, ana. Sabahdan kirayə mənzil tutaq. Bacımla köçün ora. Zərişin əl-ayağı qurtarandan sonra baxarıq.

Bəhrə (*Üzünü qızına tutaraq*): Görəcək günlərimiz varmış. Gorun od-tutub yansın, ay Sevdalı, oğul yox, it əkmisənmiş... Ağız, evdən çıxaq, biz bir də bura qayıda bilərik?

Sübhan: Əə... İşə düşmədik.

Bəhrə: A kül sənin başına. Gül kimi Gülərin nişanını qaytardın bu ifritədən ötrü.

Zəriş: Ağzını yerə tut danış, lotu, bilirsən səni neylərəm? Güllər kimdi? Ölünü öz xoşuna qoysalar, bilirsən də neylər?

Nəzirə: Neylər?

Bəhrə: Döşəyi qoyub, yorğanı...

Zəriş: Boğub öldürərəm səni (*Üzünü Sübhana tutaraq*). Bi-qeyrət, arvad saxlaya bilməyəcəkdinsə, həyatımı niyə korlayırdın? Bu qarnımdakına nə cavab verəcəksən? Din də! Danış da! Nə durmusan, a namussuz!

Nəzirə: Bəsdə az, yekə arvadsan. Dünən gəlmisən, bu gün bütün şəhər səsinə eşidir.

Zəriş: Arvad anan imansızdı, özünsən. Qandız? Mən sizə Sevdalı deyiləm. Evi başınıza uçuraram. Gecə hamınızı doğratdıraram.

Bəhrə: Onsuz da ölürük. İslanmışın yağışdan nə qorxusu.

Nəzirə (*Sübhana*): Nə durmusan, ə? Arvadının dediklərini eşitmirsən, ay oğraş?

Sübhan: Mən bu evin kişisiyəm. Sizə deyirəm, kirayə ev tutun. Zərişi indi əsəbləşdirmək olmaz.

Pauza

Zəriş: Sübhan! (*Sübhan diksinir. Tez də ayağa qalxıb arvadı-*

nın qarşısında dayanır). Hazırlaş gedək anamgilə. Burdan meyit iyi gəlir. Mən qorxuram. Havam çatmır, nəfəsim daralır. Ananla bacın bu gün kirayə ev tapıb burdan çıxmasalar...

Sübhan: Oldu.

Bəhrə (Üzünü oğluna tutaraq): Atan da belə qeyrətsiz idi.

Sübhan: Niyə, ay imansız, ay axirətsiz.

Zəriş (ərinə): Ud nəfəsini. Gəl arxamca.

Zərişlə Sübhan otaqdan çıxırlar. Bəhrə ilə Nəzirə mat-məəttəl bir-birilərinin üzlərinə baxırlar. Qapının zəngi çalınır.

Bəhrə (Nəzirəyə): Gör, kimdi gələn.

Nəzirə gedib qapını açır. Qədirli böyük hüzn içərisində gəlir. Salam verir.

Qədirli: Gəldim öyrənim! Rəhmətliyə yas saxlayacaqsızımı?

Nəzirə: Nə? Başa düşmürəm.

Bəhrə: Bircə bu çatışmırdı. Nə yas? Nə ölü? Nə üç, nə yeddi? Dərdimiz özümüzə bəsdı. Keçi can hayında, qəssab piy.

Qədirli: Nə deyirəm, a bala.

Bəhrə: A kişi, dostunu torpağa tapşırıdın? Allah atana rəhmət eləsin. Qurtardı da. Get, özünə iş tap. Yas tutarıq, tutmarıq bizim işimizdi. Başqa sözün yoxdu ki?

Qədirli: Yox!

Nəzirə: Onda haydı? Vızqırt!

Qədirli əsəbi halda gedir.

Bəhrə: Namusunu hərraca qoyan adama oxşamaz, başımıza bir oyun açdı, adımız az qala yadımızdan çıxacaqdı.

Nəzirə: Nə fikirləşirsən, ma... Kirayənişin ev tapmaq?

Bəhrə: Nə? Ölərəm, bu evdən çıxmaram. Bu evi hökumət Sevdalıya vermişdi. Mən də onun arvadıyam. Qanuni ev mənə düşür.

Nəzirə: Eh... Nə qanun? Mənim Zərişdən gözüm su içmir. Gələr bir həngamə düzəldər... Gəl altından çıx görüm, necə çıxırsan.

Pauza

Bəhrə: Qaradan da tünd rəng? Düzəltdi də. Ürəyim darıxır (Sevdalının divardan asılmış şəklinə baxaraq). Görəcək günlərim qabaqdaymış... Sən ölüb canını qurtardın...

Sübhanla Zəriş tez də qayıdırlar. Zəriş Bəhrəni görəcək əsəbləşir.

Zəriş: Kirayənişin ev tapdız?

Nəzirə: Yox!

Bəhrə: Biz burdan heç hara çıxmıyacağıq.

Zəriş: Sübhan, bunlar nə çərənləyirlər?

Sübhan: Özünü əla al, qadası, çıxacaqlar. Yoxsa, özüm...

Zəriş: Tez elə gözüm bu ifritələri görməsin.

Sübhan: Ma... Durun, evi tərk edin!

Nəzirə: Niyə?

Sübhan: Belə məsləhətdi.

Bəhrə (Qışqıraraq): Özümü od vurub yandıraram. Zəhər içib öldürərəm. Qanıma üstünüzə tökərəm. Bu ev ərimdən qalıb.

Zəriş: Boş-boş danışma. Get öldür. Qaldı Sevdalıya, onu da sən öldürdün, çəngi!

Bəhrə: Bu saat səni öldürəcəm.

Bəhrə Zərişə cumur. Zəriş onun boğazından tutub sıxır. Nəzirə anasının boğazını Zərişin əlindən almağa çalışır. Bu mümkün olmur. Bəhrə Zərişin əlləri arasındaca ölür.

Nəzirə (*Qorxaraq*): Ma öldü. Siz neylədiz?

Zəriş: Kəs, səsin çıxsa, özünü də ölmüş bil.

Sübhan: Bəs biz indi neyləyək? Tanış-bilişə nə deyək?

Zəriş: Nə deyəcəksən, arvad ərinin ölümünə tab gətirməyib öldü. Nəzirə də qalıb yaşayar yan otaqda.

Sübhan: Olar?

Zəriş: Olar.

Elə bu vaxt qapının zəngi çalınır. Polislər gəlirlər. Bəhrənin meyidini ortada görcək Zərişin, Sübhannın, Nəzirənin qollarını qandallayıb aparırlar.

Nəzirə: Bu, belə də olmalıdı. Atalar yaxşı deyib: “Nə tökər-sən aşına, o da çıxar qaşığına”. “Quyunu qazanda geniş qaz ki, özün də düşə bilərsən”. Kişinin ruhu axır ki qisas aldı bizdən.

Hamı çəkilib gedir. İşıq sönür.

2002

Bir bezin qıraqları

(İki hissəli, iki şəkilli, on dörd epizodlu pyes)

İştirak edənlər:

Əliş	— 50-55 yaşlı kişi
Səfurə	— 50-55 yaşlı qadın
Pərvanə	— 24 yaşlı qız
Vüsal	— 26 yaşlı oğlan
Vüqar	— Vüsalın atası
Gülzar	— Vüsalın anası
Bəhmən Qəribli	— sabiq prokuror
Vahid Kərimli	— prokuror
Tural Qasımoğlu	— sədr
Tağı Məmmədli	— katib
Dəyanət Əlizadə	— iclasçı
Cavidan Rəhimli	— iclasçı
Təbriz Qubadoğlu	— vəkil
Qulam Qulamoviç	— müstəntiq
Bakir	— qatil
Aytəkin	— qonşu
Rəfiqə	— Səfurənin bacısı
Qaratel	— Lətifin bacısı
Lətif Lətifli	— Pərvanənin atası
Cəmilə Qaraca	— həkim
İclasçılar	-

I hissə
I şəkil
I epizod

Pərdə qaldırılır. Adamlarla dolu məhkəmə zalı. Dövlət ittihamçısı, məhkəmənin katibi, vəkil yerlərində əyləşiblər. Hakim və iclasçılar gəlirlər.

Katib: Qalxın, məhkəmə gəlir!

Hamı ayağa qalxır. Hakim salam verib zala nəzər salır.

Sədr: Müttəhimləri gətirin.

İki polis nəfəri əlləri qandallanmış Pərvanə Şükürlü ilə Vüsal Nəsilini gətirib dəmir barmaqlıqlar arasına salırlar. Polislər qandalları onların qollarından açırlar. Adamlar heyrət içərisində Pərvanə ilə Vüsala baxırlar. Arıqlayıb haldan düşmüş müttəhimlər partada əyləşirlər.

Sədr (üzünü zala tutaraq): Hörmətli dövlət ittihamçısı! Möhtərəm iclasçılar və vəkil! Xanımlar və cənablar! Məhkəmə iclasını açıq elan edirəm. Müttəhimlərin mühakiməsi ilə əlaqədar prokurorluğun qəraratını oxumaq üçün söz təcrübəli dövlət ittihamçısı, cənab prokuror Bəhmən Qəribliyə verilir.

Prokuror: Möhtərəm sədr! Hörmətli kollegiya üzvləri! İstintaq araşdırmaları nəticəsində məlum olmuşdur ki, iyirmi yaşlı Pərvanə Şükürlü sevgilisi, iyirmi iki yaşlı Vüsal Nəsilini ilə əlaqəyə girərək atası Əliş Nuru oğlu Şükürlünü öz evində qətlə yetirməklə ağır cinayət törətmişdir. Hadisə yerindən götürülən əl

izləri, əşyayi-dəlillər və şahid ifadələri ilə cinayət işi sübuta yetirildiyinə görə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə əsasən, cinayətkarlar barəsində həbs qəti imkan tədbiri seçilmişdir.

Sədr: Müttəhim Pərvanə Şükürlü, özünü təqsirli bilirsənmi?

Pərvanə: Xeyr!

Sədr: Sən necə, müttəhim Vüsal Nəsilini?

Vüsal: Yox!

Sədr: Məhkəmədə yalan danışmağın məsuliyyətini başa düşürsünüzmü?

Pərvanə: Bəli!

Vüsal: Hə!

Sədr: Müttəhimlər, hər ikinizdən soruşuram: Bu ağır cinayəti törətməyə sizi kim və nə vadar etmişdi?

Pərvanə: Əvvəla, mən cinayət törətməmişəm. İkincisi, axı mən atamı nəyə görə öldürməliydim? Üçüncüsü, atamı öldürməyə mən kim vadar edə bilərdi?

Sədr: O sualları mənə yox, özünə ver.

Pərvanə: Dedim, o cinayəti mən törətməmişəm.

Sədr: Bəs kim törədib?

Pərvanə: Bilmirəm. Canini tapıb tərksilah etmək və cəzalandırmaq hüquq mühafizə orqanlarının müstəsna səlahiyyətiyəndir, möhtərəm hakim.

Sədr: Bilmirdim, yaxşı oldu xatırlatdın (*Sonra üzünü Vüsala tutaraq*). Suala sən cavab ver. Qətl törətməyə səni kim təhrik edib?

Vüsal: Möhtərəm sədr! Mən nə qətl törətmişəm, nə də mənə cinayətə təhrik edən olub. Sadəcə olaraq mənə şər atıblar. Mənə qəsdən bu cinayətə qoşublar. Nəzərinizə çatdırıram ki, cinayətin törədildiyini mən də başqaları kimi, ilk dəfə həyətdə qonşulardan eşitmişəm. Qətlin səhəri gün saat on bir otuz radələrində evimizdə polis nəfərləri tərəfindən həbs olunmuşam. Həmin

axşam müstəntiq Qulam Qulamoviç mənimlə sorğu-sual apararkən başa düşdüm ki, mərhum Əliş Şükürlünün qətli ilə bağlı təqsirli bilinmişəm. Bu dəmir barmaqlıqlar arasında mən kimlərin-sə fitvası ilə oturmuşam. Təkrar edirəm, mənim bu qətdən xəbərım yoxdur.

Prokuror: Yalan danışma! Cinayətkar olmasan, müttəhim kürsüsündə əyləşməzdin. Onsuz da gec-tez cinayətini etiraf edəcəksən.

Vüsal: Cənab prokuror, siz cinayət işini sübuta yetirmədən məni cinayətkar hesab edirsiniz! Nəzərinizə çatdırım ki, bu hərəkətinizlə siz səlahiyyət həddinizi aşaraq mənim hüququmu tapdalanış olursuz.

Prokuror: Mənə ağıl vermə, harda oturduğunu da unutma! (*Üzünü Pərvanəyə tutaraq*) Müttəhim Şükürlü, cavab ver! Müttəhim Vüsal Nəsibli ilə əlaqəyə girərək sənın mərhum atanı öldürmə planını harda, necə qurmusuz?

Pərvanə: Atamın öldürülməsi ilə bağlı mən Vüsalla heç bir əlaqəyə girməmişəm! Biz heç bir yerdə, heç bir plan hazırlamamışıq! Bizimlə bağlı sizin ittihamlarınız əsassız və qondarmadı!

Sədr: Özün barədə danış. İzahatında göstərmisən ki, Vüsalla sevimisiz. İndi də bu fikrində qalırsanmı?

Pərvanə: Bəli!

II epizod

Səhnənin arxa planında işıq zəifləyir, ön planda gurlaşır. Park. Vüsalla Pərvanə gəzişirlər.

Vüsal: Səni qəlbimlə duyuram, Pərvanə! Məndə səni heyrətləndirəcək bir hədiyyə var.

Pərvanə (*Gülümsünərək*): Bilmək olarmı, nə hədiyyədi o?

Vüsal: Yalnız səni duya bilən bir ürək.

Pərvanə: Mən Allaha həmişə şükürlər eləyirəm. Ona da inanıram ki, insan taleyinin sahibi o böyük Qüdrətdi, Vüsal. Bizi bir-birimizə sevdiren də Odur. Ancaq bu inama baxmayaraq hərdən bir tənhalışıram. İçimdə dərin bir uçurum yaranır. Elə bilirəm ki, nə vaxtsa...

Vüsal: Səni anlayıram, Pərvanə. Elə mən də narahatam atanın elçilərimə verəcək yox cavabından. İnanıram ki, zaman gələ, o da bizim kimi düşünər, onda keçirdiyin ağırlı-acılı tənhalıq hissləri də əriyib yox olar. Sənə olan sevgimdən çox məmnunam.

Pərvanə: Mən də hərdən sənın barəndə düşünəndə özümü dünyanın ən xoşbəxti sanıram, Vüsal (*Gülümsünərək*). Hər axşam tez yatıram, bilirsən niyə?

Vüsal: Yox.

Pərvanə: Səni yuxumda görmək üçün. Bax, indi elə bilirəm ki, dərin bir yuxuda ikən ətrafımda hər nə varsa, mənim üçün puçdu, yoxluqdu, yalnız sənınlə ağlagəlməz bir rüyadayam.

Vüsal: Tələsmə, tələsmə, mənim əzizim, tezliklə səni şirin dad verən rüyaların ağışundan qoparacam. Onda o rüyalar da, "sən" adlı dünya da mənim olacaq. Xoşbəxt həyatımızı yaşayacağıq.

Pərvanə: Atam bu dəfə də elçilərinə rədd cavabı versə, onda necə?

Vüsal: Biz bir şey fikirləşərik. Məni səndən ayıra biləcək qüvvə yoxdu və ola da bilməz.

Pərvanə: Vüsal, mən sənə atamla bağlı acı bir həqiqəti açmalıyam. İstəyirəm, nə qədər gec deyil, onu sən də biləsən.

Vüsal (*Təəccüblə*): Nədir axı o?

Pərvanə (*Dərindən köksünü ötürərək*): Atam hər gün içir, çəkir. Doğrusu, mən buna görə səndən çox utanıram. Görüşünə gələndə də...

Vüsal: Mən də istəməzdim. Bir də ki atan içib-çəkirsə, sənın

günahın nədi?

Pərvanə: Bunun üçün oturub-durub həmişə özümə ölüm arzulamışam (*Kövrəlir*). Çox istərdim ki, hardansa gözlənilməz bir qanlı olay baş versin. Heç bir şeyin fərqinə varmadan, bu təhlükəli hadisə məni də öz ağışına alsın. Yaşamağa olan inamsız həyatımı məhv eləsin.

Vüsal: Sən nə danışdığını bilirsənmi? Adi bir şeydən bu qədər sarsıntı, küskünlük olarmı?

Pərvanə: Bu adi şey deyil, Vüsal. Bu insanın özünü alçaltmasıdır. Ailənin, doğmaların həyatına zəhər qatmasıdır.

Vüsal (*Söhbətin səmtini qəsdən dəyişərək*): Bilirsənmi sənənin zahiri və mənəvi gözəlliyin mənim pak və ülvi duyğularımı özünün əsirinə necə çevirdiyini? Düşüncələrinin aydınlığı, təmiz vicdanın, sevgimizə olan məhrumiyyətlərə böyük fədakarlıqla qatlaşman məni sənə necə qırılmaz tellərlə bağlayır. Mənim elçilərım yenə gələcəklər sizə.

III epizod

Səhnənin arxa planında işıq yavaş-yavaş gurlaşır. Məhkəmə davam edir.

Sədr: Müttəhim Pərvanə, izahatında göstərmisən ki, atan Əliş Şükürlü sənənin Vüsalla ailə qurmağına razı olmayıb. Vüsala göndərdiyi elçilərə rədd cavabı verib. Bunları indi də təsdiq edirsənmi?

Pərvanə (*Astadan, çəkinə-çəkinə*): Bəli, təsdiq edirəm.

Sədr (*Üzünü Vüsala tutaraq*): Bu barədə sən nə deyə bilirsən?

Vüsal: Mən Pərvanəni sevirəm, özü də dəlicəsinə. Səadətimizə qarşı yönəlmiş hər cür maneələri qırıb-tökməyə, dağıtma-

ğa da hazırım!

Prokuror: Deyəsən, başın xarab olub. Unutma, bura nə teatr səhnəsidir, nə də sən artistsən. Nə soruşulur, ona da cavab ver. Sualdan yayınma.

Vüsal: O qətli nə mən, nə də Pərvanə törədib. Burda üçüncü əl var, qatil başqasıdır.

Sədr: Əvvəla, Pərvanənin əvəzindən cavab vermə. İkincisi, başqası deyəndə kimi nəzərdə tutursan?

Vüsal: Pərvanə düz deyir. Onu hüquq mühafizə orqan işçiləri tapmalıdırlar. İstintaq müəyyən etməlidir.

Prokuror: Müttəhim Nəsibli, sən də izahatında bu cinayəti törətdiyini təsdiqləmişən.

Vüsal: Doğrudur, ancaq məni qol çəkməyə məcbur ediblər.

Sədr: Kim məcbur edib?

Vüsal: Müstəntiq Qulam Qulamoviç.

Sədr: İzahatı məcburən təsdiqləmənin səbəbini açıqlaya bilirsənmi?

Vüsal: Bəli!

Sədr: Buyur!

Vüsal: Müstəntiq Qulam Qulamoviç hər axşam gecədən xeyli keçmiş kameraya gəlir, mənimlə sorğu-sual aparırdı. Mənə fiziki cəza verirdi. Məqsədinə nail ola bilmədiyini görəndə, özü gedir, bir az sonra kameraya başqa adamlar göndərirdi. Onlar da məni döyürdülər. Bir dəfə döyülərkən hətta, şüurumu itirmişəm. Kameraya həkim çağırtdıraraq özümə gəlim deyə, mənə iynə də vurublar. İşgəncə ilə istəyinə çatmayan müstəntiq Qulam Qulamoviç dedi: “Sən Pərvanəni həqiqətən də sevirənsən, cinayəti üzərinə götür, onu azadlığa buraxaq”. Mən ona inandım. Pərvanənin sevgisi, məhəbbəti mənimə cinayəti üzərimə götürdü. Sonralar aldadıldığımı anladım. Mən hesab edirəm ki, ən böyük cinayətkar müstəntiq Qulam Qulamoviç və onun əqidədə olanlarıdır.

Prokuror: Özündən çıxma. Təmiz, vicdanlı hüquq mühafizə orqan işçilərinə böhtan atmağa, onları ləkələməyə təşəbbüs göstərmək özü də cinayətdi. Qanun qarşısında cavab verdiyini unutma.

Vüsal: Mən bir qanun tanıyıram, cənab prokuror, o da həqiqətdi. Həqiqətsə ədalətdi!

Prokuror (Kinayə ilə): Həqiqət, ədalət! Onları Əliş Şükürünü qətlə yetirəndə axtaraydız gərək. İndi yox.

Vüsal: Görünür, bu dəyərlər...

Sədr (Üzünü Vüqar Nəsibliyə tutaraq): Vüqar Nəsibli, oğlun Vüsalın Pərvanə Şükürlü ilə sevgi macəralarından xəbərini vurdum?

Vüqar: Bəli. Hətta, üç dəfə xanımım Gülzarla mərhum Əliş Şükürlügilə elçiliyə də getmişik. Hamısında da bizə rədd cavabı veriblər.

Prokuror: Oğlun Vüsalla rədd cavabı barədə söhbətiniz olmuşdumu?

Vüqar: Bəli!

Sədr: Necə?

IV epizod

Səhnənin arxa planında işıq zəifləyir. Ön planda gurlaşır.

Ev. Vüsal stulda əyləşib fikirləşir. Anası Gülzar divanda qəzet oxuyur. Atası Vüqar gəlib salam verir. Vüsalla Gülzar ayağa qalxırlar.

Vüqar: Oğlum, bu gün Əliş bizə yenə rədd cavabı verdi. Doğrusu, Əlişlə qohumluq mənim də ürəyimcə deyil.

Vüsal: Niyə?

Vüqar: Əliş deyəsən, narkomandı.

Gülzar (Əsəbi halda): Nə? Bircə bu qalmışdı, narkomanla qohum olmaq?

Vüsal: Bilirəm, ata. Onu mənə Pərvanə də deyib. Atanın qəbahətlərinin qızına nə dəxli var?

Vüqar: Oğlum, sən tək uşaqsan, mən istərdim ki...

Gülzar: Atan düz deyir, oğlum.

Vüsal: Ürəksiz, sevgisiz kimsə ilə ailə qurmaqla xoşbəxt olmaq mümkündürmü, ana?

Vüqar: Sevgiyə, məhəbbətə aldanıb, beləsilə ailə qurmasan yaxşıdı.

Gülzar: Atan düz deyir, Vüsal. Nə çox qız. Birini sənə ala. Sonra mehirləşərsiz. Atanla mən də əvvəl-əvvəl bir-birimizi sevməmişik. İndi görürsən, atan necə də başıma dolanır.

Vüqar: Əşi, bədi, sən Allah.

Vüsal: Yalvarıram sizə, mənim pak hisslərimi, ulvi duyğularımı tapdalamayasız. Pərvanə o ailədə yaşasa da, ləyaqətini qoruyandı, şərəfini gözləyəndi. Ya Pərvanə, ya da heç kim. Mənim ürəyim güldən deyil ki, ehtiyatsızlıqdan onu əlinizdən salıb, sındırasız.

Gülzar: Qız sənənin başını elə xarab eləyib ki, nə iş görəcəyini də bilmirsən. Narkomanlar bütöv cəmiyyəti məhv edirlər, onda qalmışdı ki bir ailəni.

Vüqar: Sən uşaq deyilsən, Vüsal. Gözlərini aç, həyata yaxşı-yaxşı bax. Onda anlarsan ki, narkomanların öz qanunları, öz əməlləri var. Onlar üçün haqq, ədalət həyatlarını zəhərləyən, ailələrinə fəlakət gətirən və cəmiyyəti iflic edən öz yaramaz qanunlarına sədaqətləridi.

Vüsal: Narkomanları yaradan cəmiyyətin özüdür, ata. Ancaq bilmirəm, siz hansı cəmiyyəti, hansı ailəni nəzərdə tutursuz? Söhbət heç bir qadağalar, qanunlar çərçivəsinə sığmayan yaşadığımız cəmiyyətdən gedirsə, burda ölümlərlə dirilər arasında heç bir fərq yoxdur. Unutmayaq ki, cəmiyyət fərdlər toplusudur. Bu

cəmiyyətdə kimi götürsən, hərəsindən bir qəmbərqulu çıxacaq.

Vüqar: Mən istərdim ki, bir ziyalı ailəsi ilə qohum olaq.

Gülzar: Mən də elə düşünürəm.

Vüsal (*Gülümsünərək*): Ziyalı... Əcəb sözdü.

Vüqar: Oğlum, “Ziyalı” sözünü başa düşürsən?

Vüsal: Məncə Ziyalı sözü də Cənnət kimi bir mücərrəd anlamdı.

Gülzar: Mən heç bir şey başa düşmürəm.

Vüsal: Ana, məni başa düşməyə bilərsən. Ancaq bilin ki, mən Pərvanədən ayrılmayacam. O, mənim həyatımdı, düşünən beynimdi. Vəssalam. Yalvarıram sizə, mənə onun ata-anası barədə heç bir söz deməyəsiz. Təkrar edirəm, Mən Pərvanəni istəyirəm. Sizdən xahişim odur ki, bir də onlara elçiliyə gedəsiniz.

Vüqar: Mən vəziyyəti sənə çatdırmalıydım. Bir halda ki inandında israr eləyirsən, elçiliyə bir də gedərik. Bu gün qonşunun uşağının ad günüdür. Ananla ora dəvət almışıq. İndi gecdi, biz gedək.

Vüsal: Elə mənim də gedəsi yerim var. Tələsirəm.

V epizod

Səhnənin arxa planında işıq gurlaşır. Məhkəmə davam edir.

Sədr (*Üzünü Pərvanəyə tutaraq*): İzahatında cinayəti törətdiyini niyə üzərinə götürmüsen?

Pərvanə: Müstəntiq Qulam Qulamoviçin qeyri-insani münasibətləri ucbatından.

Sədr: Açıqlayın.

Pərvanə: Şəxsən Qulamoviç özü namusuma təcavüzə girişdi (*ağlamsına-ağlamsına*) — Mən deyəni qəbul eləsən, səni azadlığa buraxacam, yoxsa, səni zindanda çürüdəcəm, — dedi. İstə-

yinə çata bilməyəcəyini görüb getdi. Dörd gün sonra o məni öz kabinetinə apardırdı. Çox çək-çevirdən sonra bildirdi: “Cavanşan, gözəlsən, sənə yazığım gəlir. Al, bu izahata qol çək, səni yola salaq, get”. Mən əvvəlcədən yazılmış izahatı aldım, təcrübəsizlikdən müstəntiqə inanıb izahata qol çəkdim. Sonra aldadıldığımı başa düşdüm.

Prokuror: Yalandı, böhtandı.

Pərvanə: Mən həqiqəti deyirəm.

Sədr (*Üzünü Səfurəyə tutaraq*): Əlişlə sizin yeganə övladınız Pərvanə Şükürlüdür. Hadisələr göstərir ki, övladınıza qarşı çox laqeyd olmusuz. Onun istəyini, arzusunu heç vaxt nəzərə almamısınız.

Səfurə: Doğrudur, Əliş Pərvanə ilə qaba rəftar eləyib. Bir Allah bilir ki, biz Pərvanə ilə çox mehriban olmuşuq.

Sədr (*Üzünü Pərvanəyə tutaraq*): Anan düzmü deyir?

Pərvanə: Bəli!

Sədr (*Səfurəyə müraciətlə*): Sən Pərvanə və Əliş Şükürlünün münasibətləri barədə ərinlə söhbət eləmişdinmi?

Səfurə: Çox. Hətta, dərd mənə üstün gələndə, çıxış yolu tapa bilməyəndə ürəyimi rəfiqəm Mərziyə xanıma da açmışam. Ondan da məsləhətlər almağa çalışmışam... Əlişlə sərt danışıqlarım da olub.

Sədr: Açıqlayın.

VI epizod

Səhnənin arxa planında işıq zəifləyir, ön planda gurlaşır.

Ev. Səfurə evdə yır-yığış eləyir. Rəfiqəsi Mərziyə otağa daxil olub salam verir. Səfurə əyləşmək üçün ona stul göstərir. Mərziyə oturur.

Səfurə: Bayaqdan evdə təkəm. Ürəyim o dərəcədə çırpınır, elə bil sinəmdən çıxacaq.

Mərziyə: Əsəbləşməmişən ki?

Səfurə: Eh rəhmətliyin qızı, nə qoyub nə axtarırsan? Son vaxtlar lap başımı itirmişəm. Qıza elçi gələndən kişi elə bil dəli olub. Deyir iti görüm, qurdu görüm, elçiləri görməyim.

Mərziyə: Kişilərin hamısı elədi. Qürurlarına sığışdıra bilmirlər. Onu özünə dərd eləmə. Qız nə deyir?

Səfurə: Nə deyəcək? Allah var başımın üstündə. Ağıllı baladı. Bircə dəfə nə qəlb incidən söz deyib, nə də ədəb-ərkandan kənar oturub-durması olub. Nə olar dinib-danışmayanda. Deyirəm, a kişi, qız yükü, duz yükü. Qızın da ərə gedəsi, ailə qurması vaxtı var. İstəyirlər, verək getsin. Kimə deyirsən, bu qulağından alır, o birisindən verir.

Mərziyə: Qız razıdımı?

Səfurə: Hə.

Mərziyə: Saxlamayın, verin getsin, Allah xoşbəxt eləsin.

Səfurə: Allah balalarını sənə, səni də onlara çox görməsin.

Mərziyə: Biz də qız olmuşuq. Özün bilirsən. Bəzən ağıl deyəni, ürək istəmir. Onda öldürməyəcəksən ki qızı. Bir də ki qız köçəri quşdu. Həddi-buluğa çatınca, yaşa dolunca ata-ananın qonağıdı. Ömürə də etibar yoxdu. Bu gün varsız, sabah yox.

Səfurə: Sən deyənləri, vallah, mən də deyirəm. Kişi bir söz bilir: Yox, yox.

Mərziyə: Oğlan tərəf nəçidi? Bəlkə, kişi bir şey bilir?

Səfurə: Halal adamdılar. Qonşuyuq, uşaqlar da bir məhlədə böyüyüblər, bir məktəbdə oxuyublar. Tay-tuşdular. Oğlan da sakitdi, abırlı-həyalıdı, böyük-kiçik yeri biləndi.

Mərziyə: Ay arvad, bizim vaxtımıza baxma, indiki oğlanlar bilirsən nədi? Bir halda ki yaxşıdı, elçini əliboş geri qaytarma. Canın üçün yaramazın, içib-çəkənin birinə ilişərsən, sonra özün də alışıb-yanarsan, qızı da bədbəxt elərsən. Kişi əvvəl-əvvəl

yox deyəcək, sonra da yavaş-yavaş tağdan düşəcək.

Səfurə: Çaş-baş qalmışam. Nə kişini sözümdən döndərə bilərəm, nə də ki qızı istəyindən.

Mərziyə: Eşitməmişən, vaxtında dərilməyən gül tez solar, heç kəsə lazım olmaz. Qız da elə. Bir az gecikdi, adını çəkən də olmur. Yaxud haqq-nahaq biri barəsində ürək bulandırıcı söz dedi ha, canın üçün qurtardı. Eşidənlərin də hərəsi bir şey uyduracaq. Kimin dilini kəsəcəksiz, ağzını yumacaqsız?

Səfurə: Başa salammıram ki. Zalım oğlu cavanlıqdan qısqandı. Dükan-bazara, toya-bayrama birlikdə gedənmirdik ki. Gözümü çıxarırdı. Hey deyirdi: “Ona baxma, buna baxma”, “O sənə niyə elə baxdı”, “Filan qadına salam vermə, o düz adam deyil”... İndi də yazıq qızı bezdirib: “Tez getdin, gec gəldin”. Nə qədər him-cim eləyirəm, nə qədər o üzünə, bu üzünə keçirəm, xeyri yoxdu.

Mərziyə: Ay pir olmuşsun qızı, kişi nədi ki, onun da öhdəsindən gələnməyəsən. Bir balaca üzünə qımış, şirin dilini işə sal, qabağında şam kimi əriyəcək. Ondan sonra sözünü de, işini gör.

Səfurə: Bu eləsindən deyil.

Mərziyə: Onda bir müddət yaxına buraxma, təntiyib ayağına da yıxılacaq.

Səfurə: Yox bacı, bu Allahın bəlasıdı. Urcah olmuşuq ona.

Mərziyə: Onda qızı qoş oğlanın yanına, qaçsınlar. Sonra neyləyəcək?

Səfurə: İkimizi də öldürər.

Mərziyə: Evin tikilsin. Əlişi az qala əzrailə döndərmisən. Bayaqdan gəlmişəm. Ağız-ağıza vermişik. Gedim. Nəvələrim indi evi dağıdırlar.

Mərziyə gedir, Səfurə fikrə dalır.

Səfurə (Öz-özünə): Yazıq uşağa nə deyim? Ona necə deyim

ki, atanın başı xarabdı, o nə elədiyini bilmir. A qızım, sən atana baş qoşma. Deməz ki — “Bəyəm atam uşaqdı? Gəlib-gedib düşür üstümə. Nə var, nə var sənə elçi gəlib“. Qız olmaq da belədi də. Görünür, kişi qəbul eləyə bilmir. Kaş bu yaşda kişinin içib-çəkməsi olmayaydı. İçim özümü yandırır, çölüm özgəni. Dərdimi kimə deyim?... Necə deyim ki, ay camaat, otuz il bir yastığa baş qoyduğum ərim əyyaşdı, narkomandı. Anaşadı, tiryəkdi-nədi ondan çəkəndi. Deməzlər, balam indi ayılmışan? Bu vaxtadək kor idin, görməmişdin?

Pərvanə gəlir. Salam verib paltarlarını dəyişir. Sonra keçib divanda əyləşir.

Pərvanə: Halın yaman pərişandı, ana, sənə qurban olum, yenə birtəhərsən.

Səfurə: Heç, balaca soyuqlamışam.

Pərvanə: Elə bildim, yenə atamla...

Səfurə: Eh... Atandan danışma, qızım, məni lap təngə gətirib.

Pərvanə: Niyə?

Səfurə: Hər gün içir.

Pərvanə: Hələ təzə-təzə geroin də çəkir burnuna.

Səfurə: O nəmənə şeydi, a qızım?

Pərvanə: Mən də bilmirəm. Sən evdə olmayanda sürtür burnuna, sonra da nəfəsi ilə çəkir içinə.

Səfurə: Allah amandı, kişi dəli olur deyəsən.

Pərvanə: Atamın hərəkətləri məni də çərlədir, ana. Son vaxtlar içimdə bir qorxu, təlaş yaranıb. Hərdən evdən qaçmaq istəyirəm.

Səfurə: Boyy... Bircə bu qalmışdı.

Pərvanə: Çox şeydən xəbərsizsən, ana. Sən evdə olmayanda atam mənə yaraşmayan sözlər deyir. Danlayır, təhqir eləyir. Axı

mən nə günahın sahibiyəm, mənimki də başqalarının ataları kimi olsaydı, nə olardı?..

Səfurə: Axı nə deyir?

Pərvanə (*Söhbətin istiqamətini qəsdən dəyişərək*): Gah deyir, sən ağıllısan, gözəlsən, bu ev-eşik sənindi, gah da başlayır hədə-qorxu gəlməyə. Mən də çaşıb qalırım. Sözlərindən heç nə başa düşmürəm. Mən bir dəfə ona dedim: — Ata içib-çəkdiklərin səni məhv eləyir, adamlar içərisində nüfuzdan salır. O, mənə nə desə yaxşıdı: — Ay yazıq, marexuananın, kokainin ləzzətini sən hardan biləsən? Bunlardan aldığım ləzzəti dünyanın huri-mələklərindən də ala bilmərəm“ Hətta, bir dəfə burnuma sürtməyi mənə də təklif elədi. Məgər bu ata məsləhətidi?

Səfurə (*Fikrə gedir, nə deyəcəyini bilməyərək*): Atanın yaşı çoxdu. Dediklərini qulaqardına vurmağı bacarmalısan.

Pərvanə: Baxır, hansı sözlərini.

Səfurə: Ataya qarşı çevrilmək Allaha da xoş getməz. Görünür atan qorxur.

Pərvanə: Nədən?

Səfurə: Məsuliyyətindən.

Pərvanə: Mən Vüsalsız...

Səfurə: Gözümün ağı-qarası, atan sənsizliyə dözmür, gec-tez atanı da yola gətirəcəm, onu inadından döndərəcəm. Dözümün olsun.

Əliş gəlir, Pərvanə yan otağa keçir.

Əliş (*Arvadına*): Pərvanə hara getdi? Onu çağır gəlsin.

Səfurə: Əliş, sən uşaq deyilsən, qızla arandakı pərdəni götürmə.

Əliş: Boş-boş danışma. Əvvəl-axır ona deməliyəm ki, gədəgüdədən qurtarsın. Mənim qarşıma iti-qurdu gətirtməsin.

Səfurə: Elçilər it-qurd niyə olurlar ki?! Məni çox şeyə vadar

eləmə. Qız olan evə elçi gələr. Verməzsən, qoşular gedər. Papağımı da yerə soxar. Bunu istəyirsən?

Əliş: Onu doğrayaram! Bu rəvadımı o boyda, o buxunda gözəl-göyçək qız böyüdəm, onu da başqasına ötürəm?

Səfurə: Bıy... Ağzıma daşlar. Bu nə danışır, a? Ağılı başına yığ, kişi, sərsəri-sərsəri danışma. Eşidən-bilən sənə tüpürər. İcib çəkmisən, nə danışdığımı da bilmirsən.

Əliş: Qurtardıq.

Səfurə: Dedim, qızı bədbəxt eləmə. Nə vaxtadək evdə saxlayacağıq? Gəl, camaatı özümüzdə güldürməyək.

Əliş: Yox! Pərvanənin ölüsü bu evdən çıxacaq... Yadda saxla ki, bu evin kişisi mənəm, sən yox.

Səfurə: Tay-tuşlarımız nəvə-nəticə sahibidilər.

Əliş (*Qışqırıb əlini stola vuraraq*): Bədi, imansız...

Səfurə: Söyüş söymə. İki başlı danışdıqlarından da heç nə başa düşmürəm. Özünü də, məni də el içində rüsvay eləmə, Əliş!

VII epizod

Səhnənin arxa planı işıqlanır. Məhkəmə davam edir.

Sədr (*Üzünü zalda əyləşən Səfurəyə tutaraq*): Vətəndaş Səfurə, qətl törədilənə qədər qızın Pərvanə ilə mərhum ərin Əliş arasında belə münaqişə çoxmu olmuşdu?

Səfurə: Bəli!

Sədr: Ərin Əliş Şükürlünün ölümündən nə vaxt xəbər tutdun?

Səfurə: Qətl səhəri.

Sədr: Harda? Necə?

Səfurə: Səhər evə gələndə mən Pərvanə ilə qapı ağzında qarşılaşdım. Ayaqları yalın qızın halı özündə deyildi. Onu bu və-

ziyyətdə görcək özümü itirdim.

Səhnənin arxa planı yavaş-yavaş qaralır. Ön planda işıq gurlaşır. Səhərdir. Səfurə ilə Pərvanə qapı ağzında qarşılaşırlar. Ana qızını ayaqyalın, başıaçıq görcək heyətlənir. Pərvanə hönkürtü ilə ağlayır.

Səfurə: Bu nə haldı? Sənə nə olub?

Pərvanə: Atam!.. Atam!..

Səfurə: Keç, keç içəri, qonşuları özümüzdə güldürməyək. Başımıza hələ çox müsibətlər gələcək. Bu yaşında kişi utanmır, qızarmır hərəkətlərindən. Ərəhən qıza əl qaldırır.

Onlar içəri keçirlər. Əliş döşəməyə yıxılıb. Kürəyinə vurulan bıçağın dəstəyi görünür. Səfurə bunu görcək qışqırır. Pərvanə bıçağı Əlişin kürəyindən çıxarır. Səs-küyə qonşular gəlirlər. Səfurə ilə Pərvanə ağlayırlar.

Pərvanə: Bunu kim öldürdü?

Səfurə: Kişini öldürüb qaçmısan, ifritə? İndi də qabaqdan gəlmişlik eləyib, məndən soruşursan? Əlin necə qalxdı kişiyə. Kaş sən öləydin.

Pərvanə (*Ağlaya-ağlaya*): Yox!.. Yox!.. Ana, vallah mən öldürməmişəm. Mənim bundan xəbərim yoxdu.

Səfurə: Başına daş saldın, evimi yıxdın. Ata qatilini Allah da bağışlamaz. Məhkəmədə boynuna alarsan. Görəcəkli günlərimiz hələ qabaqdaymış...

VIII epizod

Səhnənin ön planı işıqlanır. Məhkəmə davam edir.

Prokuror (*Üzünü Pərvanəyə tutaraq*): Tibbi ekspert göstərir ki, mərhumun qətlə yetirildiyi bıçaqdakı əl izləri səninkidi. Hə, buna nə deyirsən?

Pərvanə: Burda möcüzə axtarmayın. Bıçağı atamın kürəyindən mən çıxarmışam. Ona görə də bıçaqda mənim əl izlərim olmalıydı, cənab prokuror.

Prokuror: Xeyr! Sən hiyləgərlik eləmişən?

Pərvanə: Başa düşürəm. Burda nə hiyləgərlik ola bilər?

Prokuror: Bıçağı Əlişin kürəyindən qəsdən çıxarmısan ki, ilkin əl izlərini itirəsən (*Üzünü Səfurəyə tutaraq*). Ərinizin başqa adamlarla düşmənçilik münasibəti yox idi ki?

Səfurə: Xeyr!

Prokuror: Ərinizin qətlində kimdən şübhələnilirsiniz?

Səfurə: Kimdən şübhələnəcəm? Böyüdüb-ərsəyə çatdırdığım qızımın onun başını xarab eləyən Vüsaldan!

Pərvanə: Ana!!!

Səfurə: Sənə, qızım deyən yerdə dilim quruyaydı.

Prokuror: Müttəhim Pərvanə Şükürlü! Cavab ver, gecə səni evdən qaçmağa vadar edən nə idi?

Pərvanə: Atamın məni döyəcəm qorxusu.

Prokuror: Atanla sən aranda münaqişə olduğunu təsdiq edirsənmi?

Pərvanə: Aramızda narazılıq vardı, ancaq adam öldürmək, qəsd etmək həddində yox!

Prokuror (*Üzünü Səfurəyə tutaraq*): Sən qızınla bu barədə söhbət eləmişdinmi?

Səfurə: Bəli!

IX epizod

Səhnənin arxa planında işıq gurlaşır. Pərvanə stulda əyləşib kitab oxuyur. Səfurə gəlir.

Səfurə: Qızım, dayın xəstədi. İstəyirəm, gedib bu gecə onun yanında qalım. Ölüm-dirim dünyasıdır. Qardaşımın boynumda haqqı çoxdu.

Pərvanə: Atamdan qorxuram, ana!

Səfurə: Səbirli ol, qızım, hansı ata övladının xoşbəxtliyini istəməz. O, səni çox sevir. Dediklərinin çoxunu sapa düzmə. Lənətə gəlmiş şeytan girib Əlişin qəlbinə, nə olsa, danışır.

Pərvanə: Baxışları da, sözləri də... Elə bil atam deyil... (*Kövrəlir*).

Səfurə: Qışqırıb-bağırmağına baxma. Səni inadından döndərmək istəyir. İndi gecdi, mən gedim.

X epizod

Səhnənin ön planı işıqlanır. Məhkəmə davam edir.

Zaldan yaşlı qadın əl qaldıraraq sədrdən söz istəyir. Sədr ona söz verir.

Sədr: Buyurun.

Qadın: Adım Rəhilədir. Səfurə mənim bacımdır. O, utandığından çox şeyi açıqlamaq istəmir. Onu da başa düşürəm. Qadındır!.. Mənliyi var. Qürurludur! Səfurə ilə Əlişin heç vaxt uşaqları olmayıb.

Səfurə: Rəfiqə! (*Qışqıraraq*) Bədi!

Qadın: Səfurə Pərvanəni uşaqkən Qaratel adlı qadından sovet pulu ilə beş yüz manata alıb (*Pərvanə barmaqçılıqlar arasında qıvrılır, həyəcanlanır*). Ər-arvad onu qızlığa götürüblər. Ona doğma balaları kimi baxıblar. Qayğı göstəriblər. — Övladımızdır, — deyə əziyyətlərini çəkiblər. Onu yediriblər, içiriblər, nazı ilə oynayıblar. Yuxusuz gecələr keçiriblər, ərsəyə çatdırıblar (*üzünü Pərvanəyə tutaraq*). Bəs sən neylədin, ay atasından, atasından xəbərsiz ifritə?! Qızıq Səfurənin həyatına zəhər qatan iblis! Əlişi qanına qəltan eləyən bihəya! Sənin xəyanətini Allah götürərmimi?! Bu cinayət yerə-göyə sığandımmı?! Bacımın istəyinə, sevgisinə xor baxan əbləh, bədnam adla xoşbəxt ola bilərsənmi?! Bir gədanın istəyi ilə valideynini qətlə yetirən kəs — Mən də insanam! — deyə başını dik tuta bilərmimi?! Bu cinayəti törədkən nəticəsi barədə əvvəlcədən düşündünmü barı?! Yaxşı deyiblər: “İt kiçük doğar, o da böyüyüb it olar. Belə itdə vəfa olmaz. Bərk ayaqda qudurub sahibini qapar”. Sən də elə elədin. Bu belə də olmalıydı. Möhtərəm sədr! Pərvanə Əliş Şükürlünün həqiqətən də qızı olsaydı, damarlarında cərəyan edən qan doğma atasını öldürməyə ona imkan verməzdi! Yazıq Səfurə! Nə düşünmüşdü, nə oldu?!

Sədr: Vətəndaş Rəfiqə! Siz necə dediz? Səfurə Pərvanəni hələ uşaqkən sovet pulu ilə beş yüz manata alıb?

Qadın: Bəli!

Sədr: Sən hardan bildin?

Qadın: Alış-verişdə mən iştirak eləmişəm.

Sədr (*Üzünü Səfurəyə tutaraq*): Bacın yalan danışmır ki?

Səfurə: Xeyr.

Sədr: Pərvanəni kimdən almırsınız?

Səfurə: Qarateldən.

Sədr: O qadın hardadır?

Səfurə: Bayılda yaşayır.

Sədr: O qadını hardan tanıyırdınız? Uşağı nə vaxt, necə almı-

sız?

Səfurə: Biz bir zamanlar altıncı Bayıl küçəsində yaşayırdıq. Səkkiz il idi ki, Əlişlə ailə qurmuşduq. Uşağımız olmurdu. Həkimə müraciət etdik. Müalicə götürdük. Nəticə vermədi. Bir gün dərdimi beşinci Bayılda yaşayan, mağazada işləyən tanışım Qaratelə açdım. Növbəti dəfə mən mağazaya gələndə o dedi ki, altı aylıq atasız-anasız yetim uşaq var, beş yüz manata satırlar, almaq istəyirsənmi? Mən başı boş da fikirləşmədən onunla razılaşdım. Nə bilim axırı belə olacaqmı. Axşam əhvalatı Əlişə danışdım. O da bir az fikirləşib çiyinlərini çəkdi. Səhəri bacım Rəfiqə, ərim Əliş, bir də mən gedib pulu sayıb, uşağı ondan aldıq. Qonşulardan, Qarateldən uzaqlaşmaq üçün Bayılda evi satıb Əhmədlidə başqasını aldıq. Həmin vaxtdan da biz burda yaşayıq.

Pərvanə ayaq üstə dura bilməyib dəmir barmaqçılıqlara söykənir. Gözlərindən yaş axır.

Sədr: Qaratel yaşayırmı?

Səfurə: Bəli!

Prokuror: Hə, buna nə deyirsən, atasından xəbərsiz dişi cənavar? Boynuna al cinayətini! Deməli, o cəvan oğlanı da başdan sən çıxarmısan! Qətli birlikdə törətmisiz. Atalar yaxşı deyib: “Dərə xəlvət, tülkü bəy”. Səfurənin evdə olmamasından istifadə edərək səni halalca evinə gətirən, — qızım, — deyə qarnını doyduran, sənə həyat verən Əliş Şükürlünü qətlə yetirmisən, qanına qəltan eləmişən! Ona ölümü necə qıydın, ay əxlaqsız? Nə pislilik eləmişdi sənə mərhum Əliş Şükürlü? Ona görə ki, o səni öz inhisarına götürmüşdü? Sənə atalıq eləmişdi? Qayğı göstərmişdi?

Pərvanə: Möhtərəm Sədr! Cənab prokuror! Mənim aləmində bundan sonra daha azadlıqla zindanın heç bir fərqi yoxdu! Hər ikisi cəhənnəmdi, həyata, yaşamağa, insanlara nifrətdi! Az-

çox mənə “mərhəmət” göstərənələr də, başabəla Qulam Qulamoviç tək qanun keşikçiləri də, əxlaqsız mühit də mənim kimiləri bir göz qırpmında didib-parçalamaqda bulunursa, belə bir cəmiyyətdə yaşamağa dəyərmi? Yox! Yox! Yalvarıram sizə, mənə ən ağır cəzanı verin! Ancaq həqiqət budur ki, mən cinayət törətməmişəm. Mən qatil deyiləm. Ömrüm boyu qəlbimdə atama da, anama da pak və ülvi duyğular yaşatmışam. Onlar kədərlənəndə kədərlənmişəm, qəhərlənəndə qəhərlənmişəm, güləndə gülmüşəm, şadlanmışam. Ömrüm boyu atama hədsiz sədaqət göstərmişəm, səadətimi də ona sədaqətdə axtarmışam. Qaldı Rəhilə xalamın, Səfurə anamın dediklərinə. Açığımı deyim ki, onların dediklərini heç cür ağılıma sığışdırma bilmirəm. Mən ilk dəfədi çağalıq dövrümdə əşya kimi hərraca çıxarıldığımı, həqiqi valideynlərimi itirdiyimi eşidirəm. Həyatımın müəmmalı sirləri açılır. Sən demə, kimliyimi lap uşaqılıq çağlarımdan itirmişəmmiş. İndi mən bu cəmiyyətdə necə yaşayım? Deyə bilərsiz: Məşədə dovşan da, tülkü də, çaqqal da yaşayır. Axı mən insanam! Arzum var! Diləyim var! Mənim də yaşamağa, ömür-gün sürməyə haqqım var! Nə az, nə çox, iyirmi il əziyyətimi çəkən, hər cür məşəqqətlərə dözən, lakin həqiqəti bilmədən, mənə övlad deməyə dili gəlməyən Səfurə ana, indi mən də hər şeyi açıq danışmağa məcburam: Bilirsənmi ki, sənərin ərin — mənim “Ata” — dediyim Əliş Şükürlü qətl gecəsi öz qızından bədən təmənnası umduğunu? Məni qamarlayaraq öz yataq otağına aparmaq zorunda bulunmasını? Mənə böyük şəstlə “Qızım” deyən bir kişi ilə bir yatağa girə bilərdimmi? Ar-namusunu götürüb evdən qaçan qızın bu qədər əzilməsini bəs Allah götürərmisi? Hadisəni təfərrüatı ilə bilmədən, onun mahiyyətinə enmədən kimsəsiz, günahsız bir qızı bu qədər alçaltmaq, təhqirlərə məruz qoymaq insanlığa yaraşandımı? Kamerada döyülərkən kaş mən öləydim! Bu məhkəmə salonunda deyilənləri eşitməyəydim! İndi sən cavab ver, cənab prokuror, doğma qızın mənim vəziyyətimə düş-

səydi, sən nə edərdin? Namusuna təcavüz eləmək istədiyini qızın səni qanına qəltan eləseydi, başqalarının gözü ilə ona necə baxardın? (*Üzünü zala tutaraq*) Ay camaat, Əliş xislətli atanı öldürən qıza siz özlüyünüzə haqq qazandırardınızmi? Bütün bunlara baxmayaraq, istərdim hamı bilsin, Mən qatil deyiləm!

Prokuror: Kəs, ifritə! Əxlaqsız, pozğun! — Anası çıxan ağacın balası budaq-budaq gəzər, — deyiblər. Bu ağırlıqda cinayətdən sonra bəlkə azadlıq da istəyəsən?

Vüsəl (*Döza bilməyərək*): Əlindəki qanundan istifadə eləyə-rək məsum, kimsəsiz bir qızı məhv eləyirsən. Soruşuram: — Əliş Şükürlünü qətlə yetirən cani ilə, quldurla sənənin aranda nə fərq var? Məncə heç nə! Hər ikiniz eyni əməl sahiblərisiz! Hər ikiniz canisiz! Qatilsiz! Bir bezin qırağısız! (*Üzünü sədrə tutaraq*). Möhtərəm hakim! İndi nə hökmünüz var verin mənə!

Vəkil: Hörmətli sədr! İcazənizlə mərhum Əliş Şükürlünün arvadına və müttəhim Pərvanə Şükürlüyə sual vermək istəyirəm.

Sədr: Buyurun.

Vəkil: Vətəndaş Səfurə, Pərvanənin Vüsalla ailə qurmasına əriniz hansı sözlərlə etirazını bildirirdi?

Prokuror: Onun məsələyə nə dəxli var?

Vəkil: Var, cənab prokuror, var!

Sədr: Cənab prokuror, imkan ver, vətəndaş Səfurə sualı cavablandırın (*Üzünü Səfurəyə tutaraq*). Buyurun.

Səfurə: Ərim Pərvanənin Vüsalla ailə qurmasına bu cür sözlərlə etirazını bildirirdi: “Mən qız böyütməmişəm ki, onu başqasına ötürəm, bəyəm mən ölmüşəm ki, o, başqasına getsin?”

Vəkil: Bu ifadələri tez-tez işlədirdi?

Səfurə: Elçilər gələndən sonra, hə.

Vəkil (*Üzünü məhkəmənin katibinə tutaraq*): Xahiş edirəm, bu ifadələri qeydə alın (*Sonra üzünü Səfurəyə tutaraq*). Məndə olan məlumatlara görə ərin Əliş Şükürlü daim kefli olmuş! Hətta

anaşa, tiryək də çəkirmiş, marexuanadan da, geroindən də istifa-də edirmiş. Bu düzdümü?

Səfurə: Hə... İçib-çəkən idi.

Vəkil (*Üzünü katibə tutaraq*): Xahiş edirəm, bunu da qeyd edin (*Sonra Səfurəyə*). Qətl günü əriniz içib-çəkmişdimi?

Səfurə: Mən ertədən xəstə qardaşimgilə getmişdim. Ona görə də həmin gün içib-çəkəsi barədə qəti söz deyə bilmərəm.

Vəkil: Mərhum ərinizin bədənindən çıxarılan bıçaq əvvəldən sizin evdə olubmu? Yaxud Pərvanədə o bıçağı əvvəllər görmüsənmi?

Səfurə: Hər iki halda xeyr!

Vəkil: Aydındı, müttəhim Pərvanə Şükürlü, qətl gecəsi mərhumla söhbətini danışa bilərsənmi?

Pərvanə: Hə, danışaram.

XI epizod

Səhnənin arxa planı işıqlanır.

Pərvanə güzgünün qarşısına keçib üz-gözünü qaydaya salır.

Pərvanə: Eh, ata! Ata! Sən hardan biləsən ki, mənim nə çəkdiyimi. Həmişə səni özümə arxa sanmışam. Səndən, anamdan savayı mənim kimsəm yoxdu... Neçə vaxtdı ürəyimdən elə bil daş asılıb. İstəyirəm, biləsən, ancaq neyləyim ki, ürəyimi sənə açə bilmirəm. Bu, bəlkə də mənim acizliyimdi. Vüsalı bircə gün görməyəndə, səsini eşitməyəndə sanıram dünya başıma dolanır. Heç vaxt ağılma gəlməzdi ki, hisslərimi, duyğularımı dəyərləndirməyəcəksən. Səadətimə, xoşbəxtliyimə açılan qapımı sən bağlayacaqsan. Axı niyə? Yazıq anam üzümə baxmağa da utanır. Sənin hərəkətlərinə dözmür. Daxilən o da alışıb yanır. İnsa-

fən Vüsal da pis oğlan deyil (*kövrəlir*). Mən onu lap uşaqlıqdan tanıyıram. Mən buradayam. Dörd divar arxasındayam. Təkəm. Ancaq tənha deyiləm. Belə hallarımda təkçə Vüsalı düşünürəm. İndi də elə bilirəm, Vüsal yanımdadı!.. Ürəyimdədi!.. Qəlbimdədi!.. O, mənim səadətimdi!.. Etibarımdı!.. Dəyanətimdi!.. Ruhumdu!.. İlahi, hissiz duyğusuz, sevgisiz ürək olarmı?! Olsa da, o kimə gərəkdı?! Yox, ata, and verirəm Allaha, qəzəblənmə mənə. Məni nankor da sanma. Ləyaqətsiz, şərəfsiz də deyiləm. Ya Vüsal, ya da heç kim!..

Əliş səndələyə-səndələyə gəlir. Pərvanə ona oturmaq üçün stul göstərir. O, Pərvanəni şəhvət hissi ilə ayaqdan başa süzür. Bu qızın diqqətindən yayınmur.

Əliş: Anan hardadı?

Pərvanə: Dayımın vəziyyəti ağırdı, onun yanına getdi, bu axşam yanında qalacaq.

Əliş (*Məmnun halda*): Hə... Gəl otur, sənə deyiləsi sözüüm var.

Pərvanə stul çəkib əyləşir. Atasının üzünə baxır.

Pərvanə (*Astadan*): Eşidirəm.

Əliş: Aç, qulağımı eşit. Səni heç kəsə ərə verməyəcəm. Vüsalı da, onun ata-anasından da zəhləm gedir. Bu ev-eşik, varımız-yoxumuz sənindi. Yeməyə doyunca çörəyin, geyməyə paltarın. Ürəyin nə istəyir mənə de, alım. İnsan nə üçün yaşayır? Gərək gedib dəyyusun, oğraşın çirkli tumanını yuyasan? Orasını-burasını ovuşdurasan? Yadda saxla, nə qədər sağam, nə qədər varam o mümkün olmayacaq.

Pərvanə: Bəsdı, ata! Sən nə danışdığını bilirsənmi? Axı sən...

Əliş: Hə... Özün də yavaş danış. Neçə illərdi mən səni yağ

içində böyrək kimi bəsləmişəm ki, başqasına ötürüm? Onu görməyəcəksən.

Pərvanə: Bu nə sözdü? Mən bu barədə anamla da danışacam.

Əliş (Astadan): Yaxşı, yaxşı, boğazını cırma. Xox! Qorxdum! Qalx, yatağı aç. Sən bu axşam mənimlə olmalısən.

Pərvanə: Nə dedin? Alçaq! Namərd, düşgün ata! (*Ağlayır. Əliş qıza əl atır*). Mənə yaxın gəlmə... Dəyyus!

Əliş: Qışqırma! Mənim əlimdən qurtara bilməyəcəksən.

Pərvanə (Geri çəkilərək titrəyir): Namussuz! Rəzil! Lənət sənə. Narkoman! Özümü öldürəcəm!...

Əliş: Razi olmasan, səni özüm öldürəcəm.

Əliş qızı qucaqlayıb yataq otağına aparmağa çalışır. Süprüşürlər. Pərvanə onu itələyir. Əliş stola ilişib yıxılır. Qız, evdən qaçır, Əliş də onun ardınca. Səhnənin arxa planı işıqlanır. Məhkəmə davam edir.

Vəkil: Sonra?

Pərvanə: Sonrasından xəbərsizəm.

Vəkil: Möhtərəm sədr! Əvvəla, alkoqollu içkilərə və narkomaniyaya qurşanması əxlaqsız və mənəviyyatsız Əliş Şükürlünü normal həyat tərzindən uzaqlaşdırıbmiş. Onu simasız bir adama çeviribmiş. İkincisi, mərhumun arvadı Səfurənin və müttəhim Pərvanə Şükürlünün dedikləri göstərir ki, Əliş Şükürlü qəlbində qızına şəhvət hissi yaşadıbmış. Bilirsiniz ki, şəhvət hissini cilovlanmasında hakimi-mütləq idraktır. Narkomanın idrakı yalnız fəlakətlər törətməyə fitva verə bilər! O, ağına nə gəlsə, yaxşısına-pisinə varmadan onu da eləyir. Çünki onların Allahı olmur. Üçüncüsü, məhkəmə tibbi ekspertizasına görə mərhumun boyunun uzunluğu bir metr səksən yeddi santimetr olmuşdur. Bıçaq mərhumun kürəyinə üstədən aşağı vurularaq burulmuşdur. Diq-

qət yetirin, müttəhim Vüsal Nəsilinin boyu bir metr əlli dörd santimetrdir. Pərvanə Şükürlünün boyu isə ondan bir qədər də qısa (Üzünü prokurora tutaraq). Cənab prokuror, indi necə fikirləşirsiniz? Müttəhim cılız Vüsal Nəsil, yaxud zərif bir qız-Pərvanə Şükürlü bıçağı mərhumun kürəyindən endirə bilərdimi? Əlbəttə ki yox! Məhkəmə tibbi ekspertizasının apardığı araşdırmalara görə və uzun illər mən kriminalla müntəzəm məşğul olan mütəxəssis kimi deyə bilərəm ki, Əliş Şükürlünü qətlə yetirən cani ya mərhumdan boyca uca, ya da ən azı onunla təqribən bərabər olub. Bu detallara və əlavə istintaq materiallarına əsasən, bir mülahizə söyləmək mümkündür: Cinayət üçüncü şəxs tərəfindən törədilmişdir.

Prokuror: Hörmətli sədr! Mən vəkillə razı deyiləm.

Vəkil: Siz mənimlə razılaşmaya bilərsiz, cənab prokuror. Ancaq faktlar, ehtimallar sizin istintaq qrupunun gətirdiyi dəlillərin tam əksini diktə edir. Cinayəti üçüncü şəxsin törətdiyi faktır. Fakt isə sübuta ehtiyacı olmayan həqiqətdir.

Sədr: Cənab vəkil, başqa sözün varmı?

Vəkil: Bəli! Möhtərəm sədr, ona da əminəm ki, mərhumun evində gedən iğtişas, haray-qışqırıq dərhal qonşularda əks-səda verməliydi. Başqa sözlə, müttəhim Pərvanə ilə mərhum Əlişin davası olubsa, ilk öncə ondan qonşular xəbər tutmalıydılar. Pərvanə gedərkən onun ardınca qaçan mərhum otağa qayıdıb qapını arxadan bağlamalıydı. Vətəndaş Səfurənin və müttəhim Pərvanənin izahatından görünür ki, otağın qapısı səhərə qədər açıq qalmışdır. Bu onu deməyə əsas verir ki, qatil mərhumun ardınca otağa daxil olub və vaxt itirmədən tez bir zamanda cinayəti törədib və dərhal da aradan çıxıb (*Vəkil üzünü zala tutaraq*). Mən şübhə etmirəm ki, cinayət ən yaxın qonşu tərəfindən törədilmişdir (*Ön cərgədə oturan qonşu Bakir bərk həyəcan keçirir. Bu vəkilin nəzərindən yayınmur. Vəkil Bakirdən şübhələnir və dərhal riskə gedir*). Mən inanıram ki, qatil zaldadır (*Bunu eşidən Bakir*

özünü itirir. Ayağa qalxıb getmək istərkən vəkil onun gözlərinin içində baxır və tez də qarşısına keçərək gözlənilmədən soruşur):

Bıçağı Əlişin harasından vurdun?

Bakir (Çaşaraq): Kürəyindən.

Vəkil: Neçə bıçaq vurdun?

Bakir: Bir!

Vəkil (Üzünü katibə tutaraq): Xahiş edirəm, qeyd edin.

Zalı pıçhapıç bürüyür.

Prokuror: Möhtərəm sədr, vəkil səlahiyyət həddini aşaraq vətəndaş Bakiri şərləyir.

Vəkil: Siz səhv edirsiniz, cənab prokuror! Cinayəti vətəndaş Bakir törətmişdir. O, cinayətini etiraf etdi. Sizsə hamının gözləri qarşısında cinayəti ört-basdır etməyə çalışırsınız. Öyrənmək istəyirəm, bu nə ilə bağlıdır?

Prokuror: Əvvəla, Bakir çaşdığı və sizin sualı başa düşmədiyi üçün elə cavab verdi. İkincisi, siz istintaq qrupunun da təmiz, vicdanla gördüyü işə qara yaxırsınız.

Vəkil: Yox, cənab prokuror, uduzmusuz. Elə isə sualıma cavab verin: Sizin və müstəntiq Qulam Qulamoviçin gənc, məsum, kimsəsiz Pərvanə Şükürlünün və cavan oğlan Vüsal Nəsilinin barəsində qondarma həbs qəti imkan tədbiri seçməkdə məqsədiniz nə olmuşdur? Mən ona da inanıram ki, sizin kimi tükü-tükədən seçən bacarıqlı dövlət ittihamçısı və qazdan ayıq müstəntiq Qulam Qulamoviç, əsl qatili axtarsaydız, müttəhim kürsüsündə Bakir Baxış oğlu Sərdarlımı əyləşdirərdiz.

Prokuror: Hörmətli vəkil, unutmayın ki, mən dövlət ittihamçısıyam, müttəhim yox.

Vəkil: Mən prokuroru da, müttəhimi də yaxşı tanıyıram. Aldanmadığımı da bilirəm.

Sədr: Cənab prokuror! Möhtərəm vəkil! Hər ikinizi intizama

dəvət edirəm.

Zaldan orta yaşlı qadın əl qaldıraraq söz istəyir.

Sədr: Buyurun.

Qadın: Mən, Aytəkin Şəmsəddin qızı Hacızadə mərhum Əlişlə qonşuyam. Onun evi doqquz mərtəbəli binanın birinci, bizimki isə ikinci mərtəbəsində yerləşir. Hadisə zamanı mən işdən gec gəldiyim üçün yuduğum paltarları balkonda səirdim. Birdən mərhumun evində qışqırıq, təhqiredici sözlər eşitdim. Qulaq verdim. Çox çətinliklə anladım ki, Pərvanə Şükürlü: — Burax məni, qızının namusuna sataşan binamus, alçaq, namərd ata, — deyirdi. Çox çəkmədi ki, Pərvanə qorxu, həyəcan içərisində binadan çıxıb qaçdı. Bir an içərisində qaranlıqda görünməz oldu. Elə bu vaxt mərhum Əliş də qapı ağzında göründü. O: — Gələrsən, bizimki sonraya qalsın, — deyib evə qayıtdı. Vəziyyəti belə görcək məni dəhşət bürüdü və dərhal birinci mərtəbəyə düşüb Əlişlə danışmaq qərarına gəldim. Evlərinin qapısı bir qədər aralı idi. Başımı qapıdan içəri salarkən gözlərimə inanmadım. Onlarla üzbəüz mənəzildə yaşayan Bakirin bıçaqla Əlişin kürəyindən vurduğunu gördüm. Əliş: “Öldüm, ana” — deyib qışqırdı. Qorxub geri çəkildim. Bu an otaqda ayaq səsləri eşitdim. Düşündüm ki, Bakir Əlişi vurub geri qayıdır. Bakirin görməməsi üçün mən pilləkənin altına tərəf sıxıldım. Əlişgilin qapısından axan işıq girəcəyi zəif də olsa, işıqlandırır. Ala-toranda Bakir məni görməyib, bir göz qırpmında qaçıb öz mənzilinə keçdi. Mən şahidlik eləyirəm ki, cinayətin törədiciyi həqiqətən də Bakir Baxış oğlu Sərdarlıdır.

Prokuror: Yalandı! Vətəndaş Aytəkin Şəmsəddin qızı Hacızadə öyrədilib. Kimsə onu yağlı vədlərlə aldadıb.

Aytəkin: Xeyr! Siz düz demirsiniz, cənab prokuror! Mən sizin düşündüyünüz qədər də alçalıb vicdanımı pula satanlardan deyirəm.

ləm.

Sədr: Nə üçün indiyə qədər cinayəti Bakir Sərdarlı törətdiyini istintaq qrupuna bildirməmişiz?

Aytəkin: Qorxurdum.

Sədr: Nədən?

Aytəkin: Bakirin özümə, uşaqlarıma xətər yetirəcəyindən.

Prokuror: Vətəndaş Aytekin, cinayətin törədicisini görüb, vaxtında istintaq qrupuna məlumat vermədiyiniz üçün məhkəmə məsuliyyətinə cəlb olunma biləcəyini düşünürsənmi?

Aytəkin: Düşünürəm! Ancaq...

Prokuror: Nə ancaq?

Aytəkin: Kimsəni hansı səbəbdənsə qorumaq üçün günahsız gəncləri zindanlara atan, qondarma ittihamlarla onları cəzalandırmağa çalışan, guya qanun keşiyində duran müstəntiq Qulam Qulamoviçin də, haqq, ədalət divanında hamının ağzına daş basmağa çalışan dövlət ittihamçısının da məsuliyyətlərinə bəlkə mən cavabdehəm, cənab prokuror.

Prokuror (*Əlini stola vuraraq*): Bədi! Bu ki əxlaqsızlıqdır!

Sədr: Cənab prokuror, səlahiyyət həddinizi aşmayın.

Aytəkin: Möhtərəm hakim! Cinayətin törədicisinin adını vaxtında demədiyim üçün böyük məsuliyyət daşıyıram. Hərəkətimdən peşmanam. Etiraf edirəm ki, vətəndaş Pərvanə Şükürlünün hələ uşaq ikən əşya kimi hərraca çıxarıldığını, Qızım, — deyən əxlaqsızın onun namusuna təcavüz etmə cəhdlərini məhkəmə zalında eşitməsəydim və zavallı qızıcığazın taleyinin bu qədər uğursuzluğunu duymasaydım, yenə də cinayətin törədicisinin adını özümdə sirr saxlayacaqdım. Mənə elə gəlir ki, Bakir Baxış oğlu Sərdarlının mürgü döyən vicdanı indi oyanmalıdır. Cinayətini boynuna alaraq günahsız gəncləri əjdaha kimi ağzını açıb udmaqda olan qaranlıq zindandan xilas etməlidir.

Sədr: Buna nə deyirsən, vətəndaş Sərdarlı?

Bakir: Möhtərəm hakim! Hörmətli vəkil də, vətəndaş Ayte-

kin də düz deyirlər. Əliş Şükürlünü mən öldürmüşəm. Onun ölümü ilə Pərvanə Şükürlünün və Vüsal Nəsilblinin heç bir əlaqəsi yoxdur. Axtardığınızı qatıl, cani mənəm!

Pərvanə söz istəyir.

Sədr: Buyur.

Pərvanə: Möhtərəm hakim! Əvvəla, bu ədalət divanından, haqq məhkəməsindən mənimlə günahsız Vüsal Nəsilblini təhqir eləyənlərin, mənəviyyatımızı zorlayanların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunaraq qanun qarşısında cəzalandırılmasını tələb edirəm. İkincisi, təvəqqem budur ki, valideynlərimi tapmaqda, kimliyimi müəyyənləşdirməkdə mənə kömək edəsiniz. Bir insan kimi öyrənmək istəyirəm: valideynlərimin hansı zərurətdən məndən imtina etdiklərini, əşya kimi məni başqalarına satmalarını... Görən, valideynlərimin mənə “Övlad” deməyə mənəvi haqları olacaqmı?! Uşağımı hərraca çıxaran valideynlər onu özlərinə övlad sanmayacaqdılarsa, dünyaya niyə gətirməliydilər?! Bu illər ərzində onlar vicdanları qarşısında: — Mən kiməm? — deyən bircə dəfə düşünərək əməllərinin əzablarını çəkiblərmisi?! Həyatıma zəhər qatan bu müəmmalı sirlər açılmaqda, mənə ölüm fərz idi! Ölüm!!! (*Hönkürüb ağlayır*).

Sədr: Bu güncü prosesi yekunlaşdıraraq məhkəmə qərara alır. Birinci, cinayətə yol vermədiklərinə görə Pərvanə Şükürlü və Vüsal Nəsilbli məhkəmə zalından azadlığa buraxılsın. İkinci, Bakir Baxış oğlu Sərdarlı Əliş Nuru oğlu Şükürlünün ölümündə, Səfurə Məmi qızı Şükürlü və onun bacısı Rəfiqə Məmi qızı uşaq alqı-satqısında təqsirli bilinsinlər və məhkəmə məsuliyyətinə cəlb olunaraq hər ikisi barəsində həbs qəti imkan tədbiri seçilsin. Üçüncüsü, prokuror Bəhmən Qəribli və müstəntiq Qulam Qulamoviçin fəaliyyətlərində cinayət əməli olduğu nəzərə alınaraq onların həbsi üçün respublika Baş Prokurorluğu qarşısında

vəsətət qaldırılsın. Məhkəmə prosesi qeyri-müəyyən vaxtadək təxirə salınır.

Hamı ayağa qalxıb zalı tərk edir.

II hissə
II şəkil
XII epizod

Məhkəmə zalı. Sədr, iclasçılar, prokuror, katib, vəkil öz yerlərində ayləşiblər. Zal adamlarla doludur. Sədr zala diqqət yetirir.

Sədr: Cənab prokuror! Hörmətli iclasçılar və vəkil! Xanımlar və cənablar! Yarımçıq qalan məhkəmə iclasının davamına başlayırıq. Nəzərinizə çatdırım ki, keçən məhkəmə prosesində prokuror Bəhmən Qəribli rüşvət almaqda suçlandırıldığına və təqsirli bilinərək cinayətə cəlb olunduğuna görə onu baş ədliyyə müşaviri, dövlət ittihamçısı Vahid Kərimli əvəz edəcək. Müttəhimləri gətirin! *(Müttəhimlər Bakir, Rəfiqə, Səfurə, Bəhmən Qəribli, Qulam Qulamoviç, Qaratel, Lətif, Cəmilə polislərin nəzarəti altında zala daxil olurlar. Adamlar onları təəccüblə müşahidə edirlər).* Müttəhimlər barəsində prokurorluğun qəraratını oxumaq üçün söz dövlət ittihamçısına verilir.

Prokuror: Möhtərəm sədr! Hörmətli kollegiya üzvləri, keçən məhkəmə iclasında Bakir Baxış oğlu Sərdarlı Əliş Nuru oğlu Şükürlünü qəsdən qətlə yetirməkdə, sabiq prokuror Bəhmən Qəribli və sabiq müstəntiq Qulam Qulamoviç müttəhimdən on beş min ABŞ dolları rüşvət alaraq günahsız gəncləri — Pərvanə Şükürlü və Vüsal Nəsimlini qondarma cinayət işinə cəlb etməkdə, Rəfiqə Məti qızı, Səfurə Şükürlü və Qaratel Mərzəli uşaq alqı-satqısında təqsirli bilinmişlər. İstintaqın sonrakı gedişində

Lətif Lətifli və Cəmilə Qaracanın da cinayətlə bağlılığı sübuta yetirilmişdir. Nəticədə Pərvanə Şükürlüyə və onun doğma anası İlahə Qurbanlıya qarşı ağlagəlməz mənəvi terror aktı törədilmişdir. İstintaqa cəlb olunan vətəndaşların törətdikləri cinayət əməli sübuta yetirilərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə əsasən, hər biri barəsində həbs qəti imkan tədbiri seçilmişdir.

Sədr: Bu günkü məhkəmədə Bakir Baxış oğlu Sərdarlının cinayət işi ilə əlaqədar müzakirənin davamına başlayırıq. Müttəhim Sərdarlı, keçən məhkəmə prosesində cinayətini etiraf etməsən. Etirafını indi də təsdiqləyirsənmi?

Bakir: Bəli!

Sədr: Qonşun Əliş Şükürlünü öldürməkdə qəsdin nə idi?

Bakir: Qətdən iki ay əvvəl mən işdən qayıdarkən Əliş Şükürlü qarşımı kəsdi. Heç bir günahım olmadan arvadıma, qızıma söydü. Özümü saxlaya bilməyib onu vurdum. Bu hadisədən üç gün sonra o, içib-çəkərək qapı ağzında arvadım Nəzirəyə intim münasibətdə olmağı təklif eləmişdi. Arvadım buna razı olmadıqda onu nə vaxtsa, öldürəcəyilə hədələmişdi.

Sədr: Bunu sən hardan bilirsən?

Bakir: Arvadım özü mənə deyib...

Sədr: Əliş Şükürlü ilə söhbətin olmuşdumu?

Bakir: Xeyr.

Sədr: Qəribədi, niyə?

Bakir: Düşündüm ki, eşidib-bilənlər arasında özümü rüsvay eləməkdənsə, onunla ikilikdə haqq-hesab çəkmək daha yaxşıdı.

Sədr: Əliş Şükürlü ilə haqq-hesab çəkəcəyən barədə arvadın Nəzirəyə bir söz demişdinmi?

Bakir: Xeyr.

Sədr: Arvadın nə vaxt dünyasını dəyişib?

Bakir: Əliş Şükürlü arvadımın qarşısını kəsib təhqir eləyən günün sabahı.

Sədr: Arvadının ölümünə səbəb nə olub?

Bakir: Avtomobil qəzasına düşməsi... Şükürlünün hərəkətləri yadıma düşəndə indi də az qala dəli olam.

Prokuror: Niyə hüquq mühafizə orqanlarına bu barədə vaxtında məlumat vermədin?

Bakir: Əvvəla, qeyrətsiz kişinin namusunu it yeyər. İkincisi, namus mülk deyil ki, məhkəmənin qərarı ilə alınıb, digərinə verilə.

Vəkil: Mərhumu öldürmək məqamını necə seçdin?

Bakir: Təsadüf nəticəsində. Belə ki, Pərvanə Şükürlü evdən çıxıb qaçanda mən evin girəcəyində idim. Elə bu vaxt Əlişin də onun arxasınca qapıdan çıxdığını gördüm. Əliş qızı hədələyib evə qayıdanda başa düşdüm ki, arvadı evdə yoxdu.

Vəkil: Arvadının evdə olmadığını nədən bildin?

Bakir: Arvad evdə olsaydı, şübhəsiz ki, o da qızının, ərinin arxasınca çıxardı. Mən bunu görcək Əlişin ardınca otağa girib üstümdəki bıçaqla onun kürəyindən vurdum və tez də qayıdıb öz otağıma keçdim.

Vəkil: Törətdiyin cinayətdən peşman deyilsən?

Bakir: Qətiyyətlə yox! Əksinə, xoş halam! O, bizim binada çoxlarının namusuna dəfələrlə təcavüz eləməyə çalışıb. Onun bircə çarəsi vardı: Öldürmək! Əlişin dəyyəsi, namussuz, ləyaqətsiz obrazı indi də gözlərim önündən çəkilmir. Tam əmin ola bilərsiz, — Qızım — deyə qəbul elədiyi bir adamın namusuna toxunmaq, istədiyini əvvəlcədən bilsəydim, nəinki, Əlişi bir bıçaqla öldürərdim, onu tikə-tikə doğrayardım, qanını da doyunca içməkdən həzz alardım! O, düşkün hərəkətləri ilə nəyə qadirliyini göstərmiş!

Sədr: Sən həqiqətən də qatilsən! Canısən!

Bakir: Qatil! Cani! Bu sözlər necə də gurultulu səslənir! Ha... ha... ha... Sizcə qatil, cinayətkar mənəviyyat zorlayan qəsablər, dəyyəslər, kimsənin namusuna təcavüz eləyən binamus-

lar insani hisslərini itirmişlər deyillərmi?! Belələri üçün əxlaq, mənəviyyat sözləri gülünc görünür ki?! Möhtərəm kollegiya üzvləri! Mənim üçün ən böyük cinayət, ən böyük qatillik Pərvanənin mənə öldürülməsidir! Məni bağışla, qızım Pərvanə! Oğlum Vüsal! Əlişi öldürdükdən sonra özümü hüquq mühafizə orqanlarına təhvil versəydim, onda siz günahsızlar qaranlıq zindana atılmazdız. Düşünürəm, düşündükcə də yanırım. Desəniz niyə? Mənim də vicdanım ləkəliymiş! Özümü həbsdən qurtarmaq üçün müstəntiqin şirin dilinə aldanıb Qulam Qulamoviçə də on beş min ABŞ dolları rüşvət vermişəm. İnsanı cinayətlərə sürükləyən nakəslərə lənət! Tətbiq olunan naqis hüquqi aktlara nifrət!

Sədr: Müttəhim Sərdarlı, müstəntiq Qulam Qulamoviç sizdən on beş min ABŞ dollarını harda, nə vaxt almışdı?

Bakir: Qətlin üçüncü günü idi. Müstəntiqlə kabinetində görüşdük.

Vəkil: Özün getmişdin, yoxsa müstəntiq Qulamoviç səni çağırmışdı?

Bakir: Müstəntiq. O, mənə qətlə bağlı bir neçə sual verdi. Sualların qoyuluşundan və onun mənalı baxışlarından mən hiss elədim ki, müstəntiq izimə düşüb. Mən cinayəti boynuma almaq istəməyəndə o mənə göz vurdu və dedi ki, buna çarə də qılmaq olar. Onda ona dedim ki, məni bu işdən uzaqlaşdır. O da: — Tək mənim gücüm çatmaz, prokurorla danışım, sonra, — dedi. Razılaşdıq. Mən bərk həyəcan keçirməyə başladım. Belə qərara gəldik ki, mən evə gedim, işdən sonra onun telefon zəngini gözləyim. Belə də oldu. Axşam saat doqquzda o mənə zəng çaldı. “Neftçilər“ metrostansiyasının girəcəyində görüşdük. O, məndən on beş min ABŞ dolları istədi. Mənim başqa yolum yox idi. Həmin gün axşam saat on birdə mən istədiyi dolları sayıb maşında müstəntiqə verdim. O, məndən pulu alarkən dedi ki, on mini prokurora çatacaq.

Bəhmən: Yalandı. Böhtandı!

Bakir: Almasaydın, mənim kimi bu barmaqçıqlar arasında oturmazdın. Gərək, sən xəcalətindən danışmayasan! Çünki sən də vicdanın mənimki kimi ləkəli.

Bəhmən: Alçaq! Namərd! Satqın! Belə açıb deyəcəkdinsə...

Sədr: Səni intizama dəvət edirəm, müttəhim Bəhmən Qəribli!

Vəkil (*Üzünü Bakirə tutaraq*): Maşın kimin idi?

Bakir: Müstətiqin.

Vəkil: Maşın necə idi?

Bakir: Qara, xarici markalı.

Prokuror: Bu qədər dolları o tezliyə hardan tapdın?

Bakir: Ev almaq üçün yığmışdım. Bir də maşınımı satmışdım.

Vəkil: Dollar neçəlik idi?

Bakir: On üç mini yüzlük, iki mini əllilik.

Sədr: Müttəhim Qulam Qulamoviç, rüşvət aldığını boynuna alırsanmı?

Qulam: Xeyr! Bu, büsbütün şərdir!

Vəkil: Əsəbləşmə. Bir halda ki rüşvət almamısan, bəs nə üçün istintaq materiallarını saxtalaşdırmısan?

Qulam: Mən sizin ittihamlarınızı qəbul etmirəm. Pərvanə Şükürlü də, Vüsal Nəsbibli də cinayət törətdiklərini özləri etiraf eləyiblər. Məhkəmədə də izahatlarını təsdiq etməliydilər. Qanunla da cəzalandırılmalıydılar. Görünür, onlara məhkəmədə siz təsir göstərmisiz.

Vəkil: Bakiri kabinetinizə çağırtdırmırsınız mı?

Qulam: Bəli!

Vəkil: Məqsədiniz nə idi?

Qulam: Onu qətlə bağlı istintaq araşdırmaları tələb edirdi.

Sədr: Axı Bakir deyir ki, müstətiq mənim izimə düşmüşdü?

Qulam: Doğrudur. Sonradan Pərvanə Şükürlü ilə Vüsal Nə-

sibli qətli törətdiklərini boyunlarına aldılar. Beləliklə də, Bakir istintaqdan kənarlaşdırıldı.

Sədr: Pərvanə ilə Vüsala fiziki, mənəvi təsir göstərmisənmi?

Qulam: Xeyr!

Sədr (*Üzünü Pərvanəyə tutaraq*): Qulamoviçin dedikləri düzdümü?

Pərvanə: Xeyr! Təkrar edirəm, o məndən bədən təmənnasında olub, sonra da məni aldadaraq izahata qol çəkdirib.

Sədr: Sən bu barədə nə deyə bilərsən, Vüsal Nəsbibli?

Vüsal: Dəmir çubuqların yeri hələ də bədənimdədi.

Sədr: Qulam Qulamoviç, axı sən müstətiqsən. Qanunun ülviliyinə məsul şəxs idin. Adamlara fiziki və mənəvi təsirin də, rüşvət almağın da qanunla necə təsbit olunduğunu yaxşı bilirdin. Hər şey gün kimi sənə aydın idi. İndi də bəhanələrlə cinayətdən yaxa qurtarmağa çalışırsan.

Qulam: Düz demirsiz. Mən nə rüşvət almışam, nə də müttəhimlərə fiziki və mənəvi cəza vermişəm.

Bəhmən: Çabalamaq, yersiz mübahisə eləmək mənasızdı, Qulam Qulamoviç. Sən Bakirdən rüşvət almısan və mənə də vermişən. Həm qanun, həm Pərvanə Şükürlünün və Vüsal Nəsbiblinin, həm də mərhumun ruhu qarşısında günahkarıq.

Sədr: Buna nə deyirsən, Qulam Qulamoviç?

Qulam: Daha sözüüm yoxdu.

Sədr: Elə isə keçək hələ altıaylığında ikən Pərvanə Şükürlünün alınıb-satılması ilə əlaqədar cinayət işinin müzakirəsinə. Müttəhim Rəfiqə Məmi qızı, Pərvanə Şükürlünü altıaylığında ikən doğma bacın Səfurə Şükürlü və onun əri Əliş Şükürlü ilə Qaratel Mərzəlidən aldığınızı izahatında qeyd etmişən. Yazdıqlarını indi də təsdiq edirsənmi?

Rəfiqə: Bəli!

Sədr: Müttəhim Səfurə Şükürlü, sən necə?

Səfurə: Hə, möhtərəm sədr! Ancaq... Uşağı alarkən cinayət

törətdiyimi bilməmişəm. Bir də ki axı mən nə pis iş görmüşəm. Başqasının uşağını küçəyə ki atmamışam. Allah eləməmiş, ağzıma daşlar, öldürməmişəm. Əksinə ona qayğı göstərmişəm, ona tərbiyə vermişəm. Onu böyüdüb böyük qız eləmişəm. Əcəb qanundu! İndi də həbs olunmuşam. Dəmir barmaqçıqlar arasında ölümü qoyub dirimi ağlamalı olmuşam. Ay camaat, bəyəm bunu Allah götürər? Halıma bax ey. Qaratel onu küçəyə ata da bilərdi.

Prokuror: Çox danışma, uşağı necə rəsmiləşdirmisiz?

Səfurə: Siz bu cəmiyyətdə yaşamırsız, cənab prokuror? Pulu ver, işini gör.

Prokuror: Necə yəni?

Səfurə: Atalar deyib: Pul versən, molla minbərdə...

Prokuror: Deyəsən, öyrəncəlisən? Belə işlərdə təcrübən çoxdu. Uzatma, de görək, pulu kimə vermişdin?

Səfurə: Zülfüyyə xanıma. O da dünyasını dəyişib.

Prokuror: Deməli, həqiqətən uşağı Qaratel Mərəzəlidən almırsız?

Səfurə: Cənab prokuror, çox çək-çevirə salma. Dedim almışam, vəssalam, elədiyimi, yazdığımı boynumdan atmıram ki. Bir ayağım burda, o birisi gorda. Yalan danışmayacam ki.

Sədr: Müttəhim Qaratel Mərəzəli, bu barədə sən nə deyirsən?

Qaratel: Satmışam. Onsuz da hər şey bəllidi. Məni doğmaca qardaşım Lətif elədi. O, uşağı mənə verəndə ürəyimə dammışdı ki, bunun bir xatası çıxacaq.

Prokuror: Qardaşın Lətif Lətifli ilə İlahə Qurbanlının sevgi macərələrindən xəbərin vardı mı?

Qaratel: Əvvəllər yox. Tarixini dəqiq deyə bilmərəm. Bir gün qardaşım axşama yaxın bizə gəldi. Bərk həyəcanlı idi. Səbəbini soruşdum. O dedi ki, İlahə Qurbanlı hamilədi, dünyaya uşaq gətirməli idi. Soruşdum: — İlahə kimdi? Onun sənə nə dəxli var? — O, bir qədər susdu, sonra başını bulayaraq: — Uşaq mə-

nimdi, — dedi. Səhvə yol vermişəm. Ailəm dağılacaq. Məni işdən qovacaqlar. Tanış-bilişlər içərisində rüsvay olacam. Nüfuzumu itirəcəm. Mən uşağı həkimdən alsam, sən onu saxlaya bilərsənmi?

Doğrusu, qardaşıma yazığım gəldi. Düşünmədən — hə, — dedim. Səhəri gün Lətiflə gedib uşağı xəstəxanadan evə gətirdik. Nə az, nə çox, düz altı ay uşağı evimdə saxladım.

Prokuror: Qonşular soruşmadılar ki, bu uşaq kimindi?

Qaratel: Soruşdular, dedim qardaşımı.

Prokuror: Qardaşın Lətif Lətifli uşağı nə üçün başqasına yox, məhz sənə verdi?

Qaratel: Başqasına necə verə bilərdi? Qardaşın xətasına bacıdan savayı, kim yaxın durardı?

Prokuror: Uşağı həkimdən alanda cinayətə yol verdiyini bilirdinmi?

Qaratel: Qardaşıma olan sevgim və törədəcəyim cinayətin təsiri aydın düşüncələrimi bulaş-bulaş eləmişdi.

Sədr: Müttəhim Lətif Lətifli, bu analoqu olmayan cinayəti törədərkən vicdanın səni narahat elədimi?

Lətif: Mən cinayət törətməmişəm! Zindana salınan bacıma işgəncə, əzab verilib. Mənim barəmdə ondan iftira, şər dolu izahat alınıb.

Sədr: Sən düz demirsən. Bacın həqiqəti danışır. Sənin İlahə Qurbanlı adlı qadınla əlaqələrin olubmu?

Lətif: Yox... Mən elə qadın tanımıram.

Sədr: Zərərcəkən vətəndaş İlahə Sabir qızı Qurbanlıni gətirir (*polislər İlahəni gətirirlər*). Sənin Lətif Lətifli ilə əlaqələrin olubmu?

İlahə: Olub, möhtərəm sədr! O, məni aldadaraq heysiyyətimi tapdalayıb, həyatımı zəhərləyib!

Pərvanə sanki donmuş halda anasına baxır.

Lətif: Yalandı.

İlahə: Sənin bir adın var: Alçaq!

Sədr: Lətif Lətifli ilə əlaqələriniz nə vaxtadək davam edib?

İlahə: On doqquz il bundan əvvələdək.

Sədr: Ona qədər Lətif Lətiflidən xəyanət hiss eləmirdiz?

İlahə: Bəsirət gözlərim yumulubmuş, kor imişəm...

Sədr (*Üzünü Lətifə tutaraq*): Cinayətini boynuna alırsanmı?

Lətif: Mən cinayət törətməmişəm. O, məni tanımır. Ya məni başqası ilə dolaşığı salır, ya da kiminsə təhriki ilə mənə böhtan atır.

Sədr (*Üzünü Cəmiləyə tutaraq*): İzahatında göstərmisən ki, altı aylıq qız uşağını həqiqətən də Lətif Lətifliyə satmışan. İndi də öz fikrində qalırsanmı?

Cəmilə: Bəli, qalırım.

Sədr: Sən əvvəlcədən Lətif Lətiflini tanıyırdınmı?

Cəmilə: Bəli, tanıyırdım. Hələ şagird ikən məktəbdə bir sınıfdə oxumuşuq. Vaxtı ilə qonşu olmuşuq.

Sədr: Axı, sən həkimsən, Hippokrat andı içmişən.

Cəmilə (*Ağlayaraq*): Bəli! Düşüncəmin məhdudluğundan Lətif Lətiflinin təsiri altına düşərək Hippokrat andımı pozmuşam, insani hisslərimi itirmişəm. Nəticədə analoqu olmayan cinayətə yol vermişəm.

Sədr: Qəbahətlərini etiraf eləməklə vəziyyətini yüngülləşdirməyə çalışırsan. Körpəni satmaqla günahsız ana-balanın mənəviyyatına hansı ağırlıqda zərbə endirdiyini bilirsənmi? İlahə Qurbanlının əvəzində sənə olunan belə bir cinayətə dözərdinmi?

Cəmilə: Əlbəttə ki yox. Xəcalətimdən ölürəm! Vicdanım ləkəli! İyirmi il bundan əvvəlki cinayətkar əməllərimə görə satdığım qızın da, onun anasının da qarşısında baş əyirəm! Əməlimə peşmanam! Ən ağır cəzaya layiqəm. Yaşamağa haqqım yoxdu!

Prokuror: Uşağının satılmasından ananın xəbəri varmı?

Cəmilə: Xeyr.

Prokuror: Hadisəni təfərrüatı ilə xatırlayırsanmı?

Cəmilə: Kiçik istisnalar nəzərə alınmazsa, bəli.

Prokuror: Hadisənin necə baş verdiyini danışın.

Cəmilə: İlahə Qurbanlını doğuşdan iki, ya üç gün əvvəl xəstəxanaya Lətif Lətifli gətirmişdi. Mən doğuş günü Lətiflə xəstəxananın həyətidə görüşdüm.

XIII epizod

Səhnənin ön planında işıqlar gurlaşır. Xəstəxananın həyəti. Cəmilə gəlir. Lətif onun yolunu kəsir.

Lətif: Bir dəqiqə, Cəmilə xanım. Sizə deyiləsi sözüüm var.

Cəmilə: Eşidirəm.

Lətif: Biz bir yerdə oxumuşuq. Sizə böyük hörmətim var.

Cəmilə: Bilirəm, Lətif. Elə mənim də.

Lətif: Ailəliyəm. Böyük vəzifə sahibiyəm. Özümə görə cəmiyyətdə nüfuzum var. Ancaq ciddi səhvə yol vermişəm. Əxlaqsızla ilişmişəm. Gərək mənə kömək eləyəsən.

Cəmilə: Necə?

Lətif: Doğuşdan sonra uşağı öldürmək.

Cəmilə: Sən dəli olmusan, nədi? Mən onu edə bilmərəm. Mən Allahımdan qorxuram.

Lətif: Uşaq salamat doğulsa, mən öldüm. Elə isə mənim cinayət törətməkdən savayı yolum yoxdur.

Cəmilə: Mənə nə təklif elədiyini bilirsənmi? Mən səni...

Lətif: Qarşında iki yol görünür. Birincisi məndən pul alırsan, İlahə Qurbanlını: — Uşağın ölüb, — deyər əldə alırsan və körpəni mənə verirsen.

Cəmilə: Yox, mən onu eləyə bilməyəcəyəm.

Lətif (*Əsəbi halda pencəyinin cibindəki tapançanı göstərərək*): İkincisi, ölümdü! Özün bil, hansı yolu seçirsən seç.

Cəmilə (*tələş içərisində*): Yaxşı... Doğuş günü axşam gəlib uşağı apararsan.

Lətif: Danışdıq?

Cəmilə: Hə!..

XIV epizod

Arxa planda səhnə işıqlanır. Məhkəmə davam edir.

Prokuror: Uşağı Lətif Lətifliyə verdinmi?

Cəmilə: Bəli! Mən uşağı Lətif Lətifli ilə bacısı Qaratele verdim. Anaya isə övladının öldüyünü dedim. Ana hönkürtü ilə ağladı. Mənim ona yazığım gəldi.

Sədr: Bu illər ərzində cinayət məsuliyyətindən yaxa qurtarsan da, heç mənəvi əzab çəkdinmi?

Cəmilə: O vaxtdan hər axşam yatağıma uzanıb gözümlü yuman kimi İlahə Qurbanlı gəlib: — Balamı ver, — deyir. Gecələr də, gündüzlər də əzab çəkirəm. Kaş o zaman Lətifin tapançasından açılan gülləyə tuş gələydim, iyirmi illik əzabdan qurtulaydım...

Sədr: Lətif Lətifli sənə nə qədər pul verdi?

Cəmilə: Gözlənilmədən xalatımın cibinə pul soxdu. Nə qədər çalışdımsa, qaytarım, qoymadı. Bacı-qardaş tələm-tələsik uşağı maşınla apardılar. Sonra pulu saydım, üç yüz manat idi.

Sədr (*Üzünü Lətif Lətifliyə tutaraq*): İndi sözün nədi? Elədiyin cinayəti boynuna alırsanmı?

Lətif: Bir işdi, olub da.

Sədr: Vicdanın var? Öz övladını oğurlamaq, əldən-ələ vermək, izdivaca girdiyin günahsız qadını ömrü boyu cəhənnəm əzabında yandırmaq nə deməkdi? Arvadının, qızının namusunun

qeydinə qalmayan kişinin yaşamağa haqqı varmı? Axı namus insanın şərəf və ləyaqətinin qoruyub saxlanmasıdır!

Lətif: Möhtərəm hakim! Bayaقدan bəri çox vicdan, vicdan deyirsiniz. İçərisində yaşadığımız cəmiyyətdə çox yox, bircə nəfər təmiz, saf vicdan sahibi göstərin mənə! Lap elə özünüzü götürək. Sizin vicdanınız safdırmı?

Sədr: Doğrudan da bədbəxtsən!

Lətif: Bəli, hamı kimi mən də bədbəxtəm! Mən qızıma, sevdiyim qadına xəyanət eləmişəm. Boynuma da alıram. Ancaq elələri də var ki, bütöv bir xalqa, millətə, vətənə xəyanət eləyir. Onlara gözün üstə qaşın var deyən yoxdur. Ancaq mənə...

Prokuror: Sən kimləri nəzərdə tutursan?

Lətif: İctimai xadim rolunda çıxış edən fahişələri, lotuları! Fahişə funksiyasını yerinə yetirən səlahiyyətliyə! “Ziyalıyam” deyən diplomlu fırıldaqçıları! Guya qanun keşiyində dayanan, əslində imkansızların qanını soran cəlladları! Məzlumların qanı ilə piylənən məmurları! Belə deyilsə, Bəhmən Qəriblilər, Qulam Qulamoviçlər müttəhimlər kürsüsündə niyə oturmalıydılar? Vəziyyət belə olduğu halda, siz məndən saf vicdan tələb edirsiniz. Gülməli deyilmi?

Sədr: Sən törətdiyin cinayətlərə görə qanun qarşısında cavab verməlisən! Boş-boş mühakimələrlə məqsəddən yayınma (*Üzünü İlahəyə tutaraq*). İlahə xanım, sizin müttəhim Lətif Lətifliyə deməyə sözünüz varmı?

İlahə (*Ayağa qalxaraq*): Möhtərəm hakim! Hörmətli kollegiya üzvləri! Gördüklərim, eşitdiklərim dəhşətli bir rüyadır, yoxsa, acı-rüzgarlı həqiqət? Bu rüyasa, qaragüruh ifritələrin, ulu Tanrının itaətindən çıxmış iblislərin, gündə yüz yol Allahlıq iddiasında olan şeytanların mənim başıma açdıqları oyunlardı! Yox! Əgər həqiqətsə, deməli, onda Allahın qəzəbinə düşər olmuşam! Bütün bunlar böyük Yaradanın mənə nəsib elədiyi fəlakətdi!

Sədr: Təəssüf ki, həqiqətədi.

İlahə: Deməli, bu məhkəmə iclasında iyirmi il mənə sirli qalan dəhşətli xəyanətin üstü açıldı. Mən zavallı hardan biləydim ki, ürəyimi verdiyim, səadətimi aldanaraq sədaqətində axtardığım Lətif Lətifli ən yırtıcı heyvani hisslərlə yaşayan məxluqmuş?! Məni bağışlayın. Mən onu adlandırmağa söz tapa bilmirəm! O, mənim məhəbbətimin də, dilsiz-ağızsız, dünyadan xəbərsiz balamın da qatili! İndi anlayıram ki, Lətif Lətifli təkə ana-bala bizə yox, insanlığa xəyanət eləyib! İmkanım olsaydı, onu öz əllərimlə boğardım!

Yaxşı tanımadığım, halına-xislətinə dərinədən bələd olmadığım bir adama, zahiri görkəminə uyub qəlb verdiyim üçün ən dəhşətli əzablara düçar olmalıydım, oldum da! Mən qadınam, dünyaya övlad gətirmişəm. İnandığım, həyatımı etibar elədiyim Lətifə analıq hissindən, övlad məhəbbətindən məni, ana nəfəsindən, ana hənirtisindən balamı məhrum eləyib! Neçə illərdi Tanrıma yalvarıram, mənə bir övlad versin! Dünyada mənim də izim qalsın. Şükür, o böyük Qüdrətə. Eşitdi səsimi, imdadıma çatdı, balamı mənə qaytardı. Balamın uğursuz taleyi barədə düşünəndə dəhşətə gəlirəm! Mən sağ-salamat ola-ola mənim balam başqalarına möhtəcmiş! Az qala aqlımı itirirəm. Düşüncələrim kilidləşir! Kim ağına gətirə bilərdi ki, bir zaman Pərvanəyə: — Qızım, — deyən kəs həddi-buluğa çatanda ondan bədən təmənnasında olacaqmış! Mən Lətifə deməyə söz tapa bilmirəm. Ancaq hansı gözəgörməz qüvvəsə qulaqlarıma pıçıldayır: İnsanlıq hisslərini itirən Lətif nəinki tək-tək adamların, hətta, bəşəriyyətin başını bir göz qırpımında üzməyə qadir canidir! Qatildir! İndi Yaradandan bircə təvəqqem var: Kaş balam mənə — Ana — deyə biləydi (*Hönkürür, ürəyi sıxılır, onu tutub stulda əyləşdirirlər*).

Sədr: Bəlkə sənəin deyiləsi sözün var, Pərvanə Şükürlü?

Pərvanə: Möhtərəm hakim! Hadisələrin axını, sirlərin çözə-

lənməsi az qalır ürəyimi çatlada! Doğrusu, dünyaya gəlişimə peşmanam! Mənim doğulmağım valideynlərim üçün də ağlagəlməz mənəvi sarsıntılar, əzablar gətirib! Cinayətkar atama bir cürə, zavallı bədbəxt anama başqa cürə! Mənə də ağlagəlməz bir tərzdə! Lətif kimi atanın övladı olmaq, o ad altında yaşamaq dəhşətdi! Bilirəm, bundan sonra mənim üçün yaşamaq cəhənnəm odunda yanmaqdı. Qaldı zavallı, günahsız anama. Məni qızım, — deyə qəbul elədiyi üçün anamın ayaqları altında ölməyə də hazırım! Atamı isə vicdanının mühakiməsinə buraxıram (*Ağlayır*).

Zaldan səs. Möhtərəm hakim! Xahiş edirəm, mənə də söz verin.

Sədr: Buyurun, özünüzü təqdim edin.

Səs: Mən Lətifli Ruhıyyə Vəli qızı müttəhim Lətif Lətiflinin uşaqlarının anasıyam. Məhkəmə iclasına gəlincəyədək elə bilirdim ki, həqiqətən də, özü dediyi kimi, ərim kimsə tərəfindən şərənib. Burda onun iç üzü açıldı. Görünür, mən də Lətifə tanımamışam. Lətiflə ailə qurduğum üçün peşmanam! Onun törətdiyi cinayət mənim övladlarım üçün də qara ləkədi! Lətif mənə vaxtında həqiqəti desəydi, nə qədər çətin olsa da, günahsız övladının xatirinə onu bağışlardım! Onun İlahə Qurbanlıdan olan övladını öz doğma balam sanardım! Axı mən də qadınam! Mən də anayam! Mənim də övladlarım var! Bacım İlahə! Qızım Pərvanə! Lətif yalnız sizə yox, həm də bizə qarşı cinayət törədib! Bu cinayətini ona bağışlaya bilmərik. Bundan sonra biz vicdanımız safdı, ya ləkəli, fərqi varmadan bir şey barədə düşünə bilərik: Lətif ölüb!

Sədr: İlahə xanım! Pərvanə Şükürlü! Siz Lətifə bağışlaya da bilərsiz, bağışlamaya da. O sizin hüququnuzdu. Ancaq Lətifli analoqu olmayan cinayət törədib. Cinayətkar qanun qarşısında cəzasını almalıdır! İstintaq yekunlaşdırılısın. Son söz dövlət ittihamçısına verilir.

Prokuror: Möhtərəm sədr! Hörmətli kollegiya üzvləri! Bakir Sərdarının, Bəhmən Qəriblinin, Qulam Qulamoviçin, Rəfiqə Məti qızının, Səfurə Şükürlünün, Qaratel Mərzəlinin, Lətif Lətiflinin, Cəmilə Qaracanın Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələri üzrə ittiham olunması ilə əlaqədar cinayət işi məhkəmə istintaqında şahid ifadələri, iş materialları əsasında tam sübuta yetirildi. Ona görə də müttəhimlərin hər birinin uyğun maddələrlə təqsirli bilinərək təklif olunan müddətdə cəzalandırılmalarını xahiş edirəm. Belə ki:

— Bakir Baxış oğlu Sərdarlı Əliş Nuru oğlu Şükürlünü qətlə yetirdiyinə, törətdiyi cinayəti gizlətdiyinə və müstəntiqə rüşvət verdiyinə görə on beş il;

— Bəhmən Rəcəb oğlu Qəribli və Məmmədyarlı Qulam Qulamoviç rüşvət alaraq saxta istintaq apardıqlarına, günahsız Pərvanə Şükürlüyə və Vüsal Nəsbiliyə fiziki və mənəvi zorakılıq göstərdiklərinə görə əmlakları müsadirə olunmaqla hər biri ciddi rejimli düşərgədə saxlanmaqla on bir il;

— Lətif Qərib oğlu Lətifli uşaq oğurluğu, həkim Cəmilə Qaracalıya hədə-qorxu gəldiyi, İlahə Qurbanlıya və onun doğma övladına mənəvi terror törətdiyi üçün on üç il;

— Göyüşlü Rəfiqə Məti qızı, Şükürlü Səfurə Məti qızı, Mərzəli Qaratel Qərib qızı və Cəmilə Qaraca Şahverdi qızı uşaq alqı-satqısı ilə məşğul olduqları ilə əlaqədar səkkiz il müddətinə azadlıqdan məhrum edilsinlər.

Sədr: Söz müdafiəçiyə verilir.

Vəkil: Möhtərəm hakim! Hörmətli xalq iclasçıları! Müttəhimlərin hər birinin cinayətləri göz qabağındadır. Əliş Şükürlünün qətli, Pərvanə Şükürlünün və Vüsal Nəsbilin mənəviyyətinə olunan təcavüz, altı aylığından qızın ana nəfəsindən, ana məhəbbətindən, ananın doğma balasından məhrum edilməsi, iyirmi il ərzində ananın bala həsrəti, övlad niskili ilə yaşaması, ana-balanın çəkdiyi əzab və iztirablar buna sübutdur. Lakin on-

ların özlərini təqsirli bilmələri, törətdikləri cinayət əməllərinə görə peşmanlıqları nəzərə alınmalıdır. Ona görə də müttəhimlərin hər birinin cəzasının bir qədər yüngülləşdirilməsini xahiş edirəm.

Sədr: Müttəhimlərə son söz verilir.

Bakir: Möhtərəm sədr, hörmətli kollegiya üzvləri! Hüquqlarım pozulmadığı üçün ədalət məhkəməsinə minnətdaram! Ancaq rüşvət verdiyim on beş min ABŞ dollarının Bəhmən Qəribli və Qulam Qulamoviçdən alınaraq uşaq evlərinə köçürülməsini xahiş edirəm.

Bəhmən: Deyirlər: “Allah əvvəl adamın aqlını alır, sonra canını, var-dövlətini“. “Özü yıxılan ağlamaz”. Biz həmişə bir qazanda qaynamışıq, bir bezin qırağıyıq, möhtərəm hakim! Qanun sənin əlindədi (*Kinayə ilə*). Mənə ölüm hökmü də verə bilərsiniz.

Qulam: Bu cəmiyyətdə rüşvət almayan adam varmı ki? Möhtərəm sədr! Bəyəm, sən rüşvət almırsan? Xahiş edirəm, sən də səlahiyyət həddini aşmayasan!

Sədr: Vicdanın ləkəlididi!

Qulam: Bəşər övladının vicdanı iki çağda saf olur: birincisi, uşaqılıqda. Təəssüf ki, doğulduqları gündən uşaqlar da vicdanını ləkələməyə doğru böyük sürətdədirlər. İkincisi öldükdə. Zavalı ölümlər də nələri var bu dünyaya atıb, tam unutqanlıqla əbədi dünyalarına köçürlər. Qaldı, mənim rüşvət almağıma. Yaşadığımız cəmiyyət özü rüşvət üzərində qurulub! Rüşvətlə oynamaayan şəxs tanımıram! Kimi verir, kimi alır. Məsləhət bilirəm ki, möhtərəm hakim, sən də vicdanı saflıqdan, rüşvətə qarşı mübarizədən ağız dolusu danışmayasan!

Sədr: Cəmiyyəti mühakimə eləməyə nə sənin haqqın var, nə də başqasının! Hər kəs içərisində yaşadığı zəmanənin və cəmiyyətin törəməsidir! Sən deyəsən, törətdiyin cinayətin səbəbini cəmiyyətdə axtarırsan? Bəlkə, demək istəyirsən ki, nəfsini boğa bilməməyində də cəmiyyət günahkardı, maymaq, sərsəm, cina-

yətkar sabiq müstəntiq?!

Qulam: Nədi vicdan?

Sədr: Öz-özünü mühakimə eləyən əxlaqi qabiliyyət!

Qulam: Bilirəm! Onu da istəməzdim ki, bugünkü məhkəmə baxışında özünü qalib sanaraq mənə əxlaq, mənəviyyat dərsi keçsən! Gəl unutmayın ki, hakim və müttəhimin də, şah və rəyyətin də, məmur və məzlumun da vicdanının öz meyarı var! Ancaq hərəsi bir cürə!

Sədr: Sən bunları qana-qana günahsız Pərvanə Şükürlünü və Vüsal Nəsilini müttəhim kürsüsünə niyə çəkirdin?

Qulam: Şəxsən sənənlə azmı beilə işlər görmüşük? Neçə-neçə günahsız insanları birlikdə azmı beləcə qaranlıq zindanlara atmışıq?! Heç olmasa, sən dinmə, danışma!

Sədr: Bu istintaq işi ilə necə?

Qulam: Gərək, bu iş ola?

Sədr: Onda verdiyini sübut eləməlisən!

Qulam: Təəssüf ki, gecdi!

Rəfiqə: Görənə də altı il, icraçıya da?

Səfurə: Mənim bir cinayətim Pərvanə Şükürlüyə çəkdiyim min əzab-əziyyətə dəymir?

Qaratel: Möhtərəm sədr! Günahlarımı yumaq üçün mənə möhlət verin.

Lətif: Mən adi adam deyiləm! Xalqa, millətə xidmətim olub! Heç olmasa, onları nəzərə alıb cəzamı yüngülləşdirin!

Cəmilə: Hörmətli kollegiya üzvləri! Cinayətkar cəzasını almalıdır. Qəbahətim yerə-göyə sığan deyil. Mənim cəzam bütün həkimlərə ibrət dərsi olmalıdır! Hər cür cəzaya layiqəm!

Sədr: Məhkəmə məşvərətə gedir.

Pərvanə ilə İlahə bir-birinə tərəf qaçurlar, qucaqlaşib öpüşürlər. Hamı onlara baxır.

İlahə: Can bala! Gözlərimin işığı. Hardaydın? (*Gözlərindən yaş axır*) Mən elə bilirdim, yoxsan. Dünyanı dəyişmişən. Sən demə, aldadılmışam, yanılmışam... Dərd-sər içində doğulan, əzablar qoynunda, şəhvət dolu gözlər önündə ərşəyə çatan qızım, bizim taleyimiz özümüzədən xəbərsiz ucuz mənşəb, saxta nüfuz axtaran namərd əli ilə od-alova atılıbmış... Taleyimizdə, qismətimizdə bənzərlik var imiş. Bundan sonra mənim kimi səhv etməyə sənənin haqqın yoxdu, qızım. Şükürlər olsun ki, həqiqət öz yerini tutdu. O böyük Qüdrət səni mənə qaytardı. Daha ölsəm də, dərdim olmaz. Sən varsan, mənim üçün dünya var!..

Pərvanə: Ana! Sənə qurban olum! Bərk-bərk qucaqla məni! Keçdiyən yol, çəkdiyən əzablar mənim üçün ibrətdi... Mən bu gün doğulmuşam, hər şeyi öz rəngində görməyə çalışacam. Həyata sənənin gözlərinlə baxacam. Sən mənim canımsan, qanımsan, ruhumsan, ana!..

İlahə: Boyuna-buxununa qurban olum! Baxışına, nəfəsinə həsrətəm, bala!

Pərvanə: Mən də, ana! (*Vüsal ata və anası ilə onlara yaxınlaşır*) Ana, Vüsalla tanış ol. Biz bir-birimizi sevirik.

İlahə (*Vüsalın da alnından öpür*): Xoşbəxt olun, mənim balalarım.

Vüsalla Pərvanə hərəsi bir tərəfdən İlahənin qoluna girib zalı tərk edirlər. İşıq sönür.

Əsgər anası

(on bir şəkilli pyes)

İştirak edirlər:

Mələk	— şəhid anası, 60 yaşında
Şubay	— Şubay Mələyin böyük oğlu, Nərgizin əri, 30 yaşında
Nərgiz	— Şubayın arvadı
Şirzad	— Mələyin kiçik oğlu, 20 yaşında
Şəkər	— Mələyin ortancıl oğlu, 26 yaşında
Yalqız	— Şəkərin məşuqəsi, 25-26 yaşlarında
Kərim	— Qonşu, 40-45 yaşlarında
Suğra	— Yalqızın anası
Prokuror	
Məhkəmə sədri	
Süleymanlı	— Komandir
Birinci hərbi	
İkinci hərbi	
Əsgər	

I şəkil

Hərbi hissə. Mələk, Kərim, Şirzad hərbi hissədə əyləşiblər. Komandirin gəlişini gözləyirlər. Mələk sarsıntı keçirir. Şirzadla Kərim onun başını qatmağa çalışırlar. Ətrafda hərbiçilər gəzişirlər.

Kərim: Mələk xala, fikirləşəndə adam az qalır başını itirsin.

Mələk: Niyə, oğlum?

Kərim: Xalq oturduğu yerdə bəlaya düşüb. Adamlar bilmirlər özlərinin bir loxma çörəyini qazansınlar, yoxsa, erməni quldurları ilə vuruşsunlar. Axı, özgənin torpağına da göz dikərlərmi? Niyə düşünmürlər ki, özgə torpağı taxıl bitirər, onu yeyib həzm eləmək olmaz.

Mələk: Eh, oğlum, o barədə düşünsəydilər, bu boyda cina-yətə gedərdilərmidi? Bir də özgə fitvası ilə oynayanların nəsibi qan-çirkab olar. Heyf gözəl-göyçək oğullarımızdan. Dünyanın ləzzətini görmədən, xeyir-şər eləmədən dünyalarını dəyişdilər, qara yellərə düşər oldular. Qara torpaq əjdaha kimi ağzını açıb uddu onları, heyf cavanlardan.

Şirzad: Müharibə dövlət səviyyəsində gedər. Nizami ordu yaradılar. Cəbhənin cəbhəxanası olar. Yoxsa, səriştəsiz adamlar atılıblar ortaya. Hərəsinin də öz istəyi, öz niyyəti. Nəticə də göz qabağındadı. Günahsız adamlar qırılır, torpaqlar da hissə-hissə əldən gedir.

Mələk: Bu barədə fikirləşəndə ürəyim sıxılır... Nə oldu, komandir gəlmədi? Belə getsə, günümüz burda keçəcək.

Kərim: Tələsmə, görünür, başları qarışıqdı. Cəbhədə həmişə iş çətin olur (*Mələk yaxınlıqdan keçən hərbiçini saxlayır*).

Mələk: Oğlum, burda əsgərlik edirsən?

Hərbiçi: Hə, anam.

Mələk: Bəlkə Şubayı tanıyırsan? Bir il olar cəbhə bölgəsinə gəlidiyi.

Hərbçi: Bura təzə gəlmişəm. Ona görə də əsgərlərin çoxunu tanımıram, ana.

Mələk: Hə... Yaxşı, yolundan qalma. Allahın nəzəri üstü-nüzdə olsun.

Hərbçi: Sağ ol, ana.

Hərbçi gedir. Şirzad başını qolları arasına alıb oturub.

Kərim: Nə fikirləşirsən, Şirzad? Burda təbiət necə də gözəldi?! Biz Azərbaycanımızın qiymətini bilmirik, qardaş.

Mələk: Dünyanın gözü Azərbaycana dikilib. Biz isə...

Kərim: Elə bu da bizim ən böyük faciələrimizdəndi.

Şirzad: Heç bir ölkədə bizimki qədər yeraltı-yerüstü sərvət ola bilməz. Ancaq biz neyləyirik? İmkan düşən kimi dağıdırıq. Balam, bunun sonu olacaq, ya yox?!

Mələk: Qəribəyik, hamımız özümüzü düşünürük. Erməni isə qonşunun torpaqlarını zəbt eləyir.

Şirzad: Ana, gəl, maşında əyləş. Çalış gözlərini yum. Yorğunsan. Görünür, komandir hələ gecikəcək.

Mələk: Ay pir olmuş, bəyəm yatmaq olur ki... Canım qalib uşaqların yanında.

Şirzad: Narahat olma... Nərgiz uşaq deyil ki? Özü hər şeyi yoluna qoyacaq.

Pauza

Mələk: Nərgiz qanan baladı. Neçə illərdi birlikdə yaşayırıq. Hələ dilindən inciməmişəm. Şirzad, bala, Nərgizi heç də sizdən az istəmirəm.

Kərim: Dünən anam da deyirdi: "Mələyin gəlini əsli nəcabətlidi. Xoşbəxt olmalı baladı".

Mələk: Anan düz deyir. Bədəsildən əl həzər. Gəlin var

mülk tikər, gəlin var ev yıxar, ailə dağıdar. Gəlin sarıdan mənim bəxtim gətirib.

Şirzad: İnanmıram, gəlinbacıma bənzər, gəlin ola.

Mələk: Var, oğlum, adamlara inamsız, ümitsiz olma... Ayaqlarım sızıldayır. Dözənmirəm. Mən gedim maşında bir az əyləşim.

Mələk ayaqlarını sürüyə-sürüyə gedir. Şirzad oğrun-oğrun anasının arxasınca baxır.

Şirzadın daxili səsi: Yazıq anam! Gözlərini yumsan da, yata bilmirsən. Bilirəm, komandirlə qarşılaşanda hansı hala düşəcəksən? Şubayın tələf olmasına, itkin düşməsinə dözəcəksənmi? Hələm-hələm kişilər sənə tək dözümlü, dəyanətli ola bilməz, ana. Gücün, qüdrətin məni heyrləndirir! Sən hər şeyə qadirsən, ana! Şubay yoxdu desələr, o qüdrəti özündə saxlaya biləcəksənmi, anam?!

Mələk həyəcanlı halda qayıdır. O tərəf, bu tərəfə baxır.

Şirzad: Niyə gəldin, ana, dincələydin də. Komandir gələndə özüm çağıracaqdım.

Mələk: Narahatam, bala. Komandirin gecikməsi...

Kərim: Mələk xala, komandir bizim gəlişimizdən xəbərsizdi. Hələ gözləməli olacağıq. Qəsdən söhbətin səmtini dəyişir. Hə, sabah qonşu da oğluna toy eləyir.

Mələk: Hə, eşitmişəm, xəbərim var. Xoşbəxt olsunlar.

Şirzad: Qəribədi, bir tərəfdə müharibə, o biri tərəfdə toy, şənlik.

Mələk: Toyla yas qoşadı, əkizdi, bala. O da olmalıdı, bu da. Ölənlə ölmək olmaz ki!

Kərim: Sərhəddə müharibə gedir, qanlar tökülür. Torpaq əl-

dən gedir, Vətən parçalanır. Şəhərdə isə bu görünür. Adamlar sıldırğı alver eləyirlər. Cavanlar barlarda, restoranlarda gecə səhərəcən vur-çatdasındadılar. Atalarının gül balaları haram pularla kazinolarda qumar oynayırlar, yüngül əxlaqlı qadınlarla əylənirlər. Bəyəm, belələri şəhidlərin ruhundan utanmırlar?!

Pauza

Mələk (*Şubayın toyunu xatırlayaraq*): Elə bil Şubayın toyu dünən olub. Onda nə qədər sevinirdim, nə qədər fərəhlənirdim. Özümü dünyanın ən xoşbəxti sanırdım. Elə bilirdim işıq şüasını üstümə sərən o günəş heç vaxt sönməyəcək... Sən demə, yanırlırammış... İndi qara günlərindi, Mələk, döz görüm, necə dözürsən. Kəndbəkənd, elbəel düşüb, ciyərpəranı ara. Eh gidi dünya... Nə yaxşına məhəl qoyan var, nə pisinə...

Qəflətən cəbhə bölgəsində atışma başlanır. Top, tank, avtomat, pulemyot səsi aləmi bürüyür. Nəhayət, komandir Süleymanlı da gəlib çıxır. O, Mələkgillə görüşür.

Süleymanlı: Mələk xanım, indi biz sizə heç bir söz deyə bilmərik. Əsgərlər səngərdədilər. Hər iki tərəfdən itki var. Yaralı çoxdu.

Mələk: Bəlkə biz də yaralılara kömək eləyə bildik, komandir.

Süleymanlı: Yox... Xahiş eləyirəm, bizə mane olmayın. Şubay da atışmada iştirak eləyib. Bu saat Şubaydan da xəbərsizəm. Məndən gərək inciməyəsiz.

Şirzad: Axı biz sizi bu vəziyyətdə qoyub gedə bilmərik.

Süleymanlı: Sürücü kimdi?

Kərim: Mənəm, komandir.

Süleymanlı: Xahiş eləyirəm, Mələk xanımı təcili burdan uzaqlaşdırın. Gözlənilməz hallar baş verə bilər.

Kərim: Baş üstə, komandir.

Mələkgil komandirin təkidi ilə müharibə bölgəsini tərk edirlər. İşıq sönmür.

II şəkil

Mələyin evi. Mələk otağa daxil olur. Həyəcanlıdır. Böyük oğlu Şubayın divardan asılmış şəkli önündə dayanıb baxır. Sonra onun daxili səsi eşidilir.

Mələyin daxili səsi: Bu nə bələdi, İlahi, düşmüşük?! Günahımız nədi ki, namərd düşməni soxulub torpağımıza?! Bir zaman çörəyimizi yeyənlər, suyumuzu içənlər, indi avtomat, pulemyot tuşlayıb bizə, tankla, top-tüfənglə gəlirlər üstümüzə...

Deyirlər çıxın tikdiyiniz evinizdən, qurduğunuz yuvanızdan. Balam belə də dərd olar? Belə də haqsızlıq olar? Görən, fikirləşməzlər bu beyni çalxalanmışlar?! A başına dönüm, a qadını alım, bəyəm başqasının da torpağına göz dikərlər?! Deməzlər ki, ay axmaqlar, ağınlızı başınıza yığın, bu torpaqları sizə verməzlər?! Yox... Ölsəniz də istəyinizə çata bilməyəcəksiz... Torpaq təkə bu gün üstündə oturanların, onu əkib-becərənlərin deyil. O həm də gələcək nəsillərindi. Ona xəyanət edəni heç Allah da bağışlamaz, nəinki bəndələr... Düz bir həftədi sərhəd bölgəsini ələk-vələk eləyib, oğlum Şubayı axtarıram. Tapılmır ki, tapılmır. Heç elə bil belə adam olmayıb... Övlad itkisi nə böyük dərdmiş. Yanıb-yaxılıram, gecələr də yatağıma elə bil qor tökülür (*Mələyin gözündə yaş alacalanaraq yanaqlarına süzülür. O, gözlərinin yaşını silir. Başını bulayıb əlini dizinə vurur*). Ürəyim az qalır partlasın. Adamın bir toyuğu itəndə bilmir neyləsin? Allah necə rəva görür ki, dağ boyda oğlan itkin düşsün? Taleyindən xəbərsiz qalasan.

İndi mən Nərgizə necə deyim ki, ərini görəmməmişəm. Necə deyim uşaqlara ki, atanızın səsi-səmiri eşidilmir. Onların mə-

nə zillənmiş gözlərinə necə baxacam?! Suallarına nə cavab verəcəm? Harda qaldın, ay Şirzad?

Şirzad eyvandan cavab verir.

Şirzad: Gəlirəm.

Şirzad gəlir.

Mələk: Nərgizə, uşaqlara Şubay barədə nə deyək?

Şirzad: Necə var elə, ana!

Mələk: Yox, dəqiq məlumat bilmədən “Qarğa məndə qoz var” eləyə bilmərik. Uşaqların ürəyinə xal salmayaq. Bir də yersiz səs-küy peşmançılıq gətirər... Bəlkə qardaşın salamatdı. Bir az fikirləşək.

Şirzad: Gəlinbacım çox həssasdı, ana. O, dediklərimizə inanmayacaq.

Mələk: Görək inandıraq.

Nərgiz gəlir. O, Mələkgilin gəldiyini görüb sevincək soruşur.

Nərgiz: Nə yaxşı gəldiz, ana? Yamanca nigaranam.

Mələk: Nigaran niyə olursan, qızım?.. Sərhəd bölgəsində qızğın döyüşlər gedir. Təxribatlar çox olur. Ona görə də bizi sərhəd bölgəsinə buraxmadılar. Məsləhət bildilər ki, iki-üç gündən sonra onlarla əlaqə saxlayaq.

Pauza

Nərgiz: Deməli, nigarançılıq elə-belə deyilmiş. Qorxuram...

Mələk: Qorxma, qızım. Tək Şubay deyil ki, müharibədə vuruşan. Allah hamısını salamat eləsin.

Nərgiz: Şubay gözlərimin qabağından çəkilmir.

Mələk: Qızım, unutma ki, mən anayam. Şubayı mən doğmu-

şam. O, mənim bədənimin parçasıdır. Damarlarında mənim qanım axır.

Şirzad: Nədən nigaransan, gəlinbacı, Allah eləməsin bir şey olsa, anam da, mən də...

Nərgiz: Vallah, məndən asılı deyil.

Mələk (*Gülümsünərək*): Nə gizlədim, ay Nərgiz, həmişə qızı olan analara həsədlə baxmışam. Allah sənə ömür versin. Sən mənə həm qız, həm də gəlin olmusan.

Nərgiz: Mən də səndən razıyam. Getmisiz cəbhə bölgəsinə, evdə təkəm, az qala dünya başıma fırlanır.

Nərgiz yan otağa keçir.

Şirzad (*anasına*): Uşaqların üzünə necə baxım, bilmirəm. Elə bilirəm, günahkar mənəm...

Mələk: Sən uşaq deyilsən, oğlum, hövsələnlə olsun. Bu iki günü özünü ələ al, səbr elə. Kapitanın dediyi vaxtda gedərik. Elə bilirəm, ona kimi yəqinlik əldə olunur. O barədə danışmasaq yaxşıdır, gəlin şübhələnmə... (*Nərgiz gəlir, Mələk söhbətin səmtini dəyişir*). Şəkər sizi narahat eləməyib ki?

Pauza

Nərgiz: Axşam içib gəlib, Kamal əmi ilə dalaşılıb.

Mələk: Niyə? Şəkər dəli olub nədi? Kamal uşaq deyil ki, elin, obanın ağsaqqalıdır, özünə qiymət verən adamdır.

Nərgiz: Boş şeydi, ana... Kamal əmi Şəkərin dediklərini heç saya salmadı. Üzünü çevirib getdi. Ana, bir söz də demək istəyirəm. Ancaq aravuranlıq olmasın.

Şirzad: Nə aravuranlıq?

Nərgiz: Şəkər içməkdən savayı, anaşadı, tiryəkdi nədi, ondan da çəkir.

Şirzad: Nədən bildin?

Nərgiz: Dünən pilləkəndə oturub papiros dənəsinin tütünü-

nü çıxarıb ovcunda ovuşdururdu. Ona nəşə qatırdı. Sonra da həmin tütünləri dənəyə doldurub çəkməyə başladı. Papirosu elə acgözlüklə sümürürdü ki... Çəkdikcə gözləri qızarıb, nə danışdığı da bilmirdi. Sonra da Kamal əmini çağırıb həngamə çıxartdı.

Mələk: Bircə bu çatışmırdı. Zəhrimarı o hardan öyrənib?

Şirzad: Avaralardan.

Nərgiz: Siz evdə olmayanda mən Şəkərdən qorxuram, ana. Birdən uşaqlara xətər yetirər.

Şirzad: Qorxma.

Mələk: Şəkər hardadı?

Nərgiz: İndi gələr.

Şəkərin eyvanda səsi eşidilir.

Şəkər: Evdə kim var? Deyəsən, hamı qırılıb-batıb.

Nərgiz: Gəldi, yenə hallıdı.

Qapı açılır Şəkər otağa daxil olur.

Şəkər: Ooo... Anam da gəlib ki? (*Qucaqlayıb anasının üzündən öpür*). Sənə qurban olum, ay ana. Səni bir gün görməyəndə az qalır bağrım çatlaya (*üzünü qardaşına tutaraq*). Sən necəsən, Şirzad?

Şirzad: Belə də...

Mələk: Bu nədi? Yenə halın özündə deyil?

Şəkər stul çəkib anası ilə üz-üzə oturur.

Şəkər: Hə... Anacan, bir balaca... Çox yox... Əhvalımı qaldırmaq üçün.

Şirzad: Vurmasan əhvalın düzəlmir?

Şəkər: Əlbəttə, düzəlmir. Özün bilirsən də?

Şirzad: Nəyi?

Şəkər: Dost-düşmən var. Beşi bizi istəyir, on beşi yox. Mən də vururam, çəkirəm on beşinin gözünü çıxarmaq üçün. Qoy düşmənin bağı çatlasın.

Pauza

Şirzad: Nə dedin? Çəkirən, düşmənin bağı çatlasın?! Sən ananın...

Şəkər (*Səhvini düzəltməyə çalışır*): Nə? — Mən çəkirəm — dedim? Yox!.. Sən səhv edirsən, qardaş. Mənim çəkdiyim təkə papirosdu (*O, papiros qutusunu, kibriti cibindən çıxarıb stolun üstünə qoyur. Mələk əsəbi halda ona baxır*). Əsas məsələyə keçin, Şubayı gördüzmü?

Mələk: Yox, iki gündən sonra gedəcəyik görüşə.

Şəkər: Bəs niyə görüşmədiz?

Şirzad: Onlar döyüşə getmişdilər.

Şəkər: Kim dedi?

Mələk: Böyükləri.

Şəkər: Boş şeydi.

Şirzad: Necə yəni boş şeydi? Bizi niyə aldadarlar ki?

Şəkər: Adama elə deyirlər də. Deməli, Şubay ya ölüb, ya da əsir düşüb.

Nərgiz də, Mələk də dik atılırlar.

Şirzad: Bu nə sözdü danışsən?

Şəkər: Nə sözdü? Mühəribəyə gedib. Mühəribədə adamlara toy eləmərlər ki? Mühəribə ölümüdü, itkidi.

Pauza

Mələk: Alçaq! Namərd! Necə dilin gəlir doğma qardaşın haqqında belə deməyə.

Şəkər: Yaxşı, mən pas. Bu dəfə gedərsiz, həqiqəti bilərsiz.

Mələk: Sənin tayların cəbhədə, gecə-gündüz səngərdə vuruşur, torpaqlarımızı düşmən tapdağından qoruyurlar.

Şəkər: Ha... Ha... Ha... Dəlidi Şəkər. Silah götürüb torpaq qoruya, özünü güllə qabağına verə, lotular da burda kef eləyə, özləri üçün vəzifə tuta, rüşvət yığa.

Mələk: Torpaq vətəndi, namusdu...

Şəkər: O bərli-bəzəkli sözlər kasıblar üçündü.

Şirzad: Vətən olan yerdə nə kasıb, nə dövlətli?!

Şəkər: Boş-boş danışma, cəbhə bölgəsində bir imkanlı kişinin balası ilə rastlaşdızmı?

Şirzad: Daha mənim sənə sözüm yoxdu.

Şəkər: Nə olacaq?! Bəlkə, yalan deyirəm?

Nərgiz əsəbindən öz otağına çəkilir.

Mələk: Doğmaca qardaşın Şubaydan heç olmasa, utan. O, könüllü getdi müharibəyə. Yadındadı gedəndə nə dedi?

Şəkər: Yox!

Mələk: Dedi ki, bax, nə qədər torpaqlarımız uğrunda müharibə gedir, mən evdə otura bilmərəm.

Pauza

Şəkər: Ana, gəl, boynumuza alaq ki, mənim qardaşım, sənin oğlun, (*üzünü Nərgizə tutaraq*) onun da əri fanatikdi, bəli, fanatik! Bəs qardaşımın ardınca, şişkarların oğlanları niyə getmədilər cəbhəyə?

Şirzad: Cəbhədə vuruşanların çoxu Şubay kimi könüllülərdir.

Şəkər: Şişkarların balaları cəbhəyə getmirlər. Cəbhədə vuruşan kasıblardı. Vətən hamınındısa, bəs torpaqları niyə azad eləmədilər? Üstəlik gündə bir kənd verirlər. Düşmənlə vuruşa bilməzlərsə, çəkilsinlər geri. Mən sizə söz verirəm, kişi kimi. İki yüz nəfər özüm kimi oğul toplayıb başıma gedəcəm müharibə-

yə. Torpaqların hamısını bir aya azad eləyəcəm.

Mələk: İçib, çəkəndən sonra?

Şəkər: İçib-çəkməsən o ağırlıqda yükün altına girmək olar?

Şirzad (*Gülümsünərək*): Heyif ki, cəbhə bölgəsində içib-çəkməyə icazə vermirlər.

Şəkər: Ona görə də ölkənin yarısı fəraredi. Ağıllı adamlar heç vaxt ora getməzlər. Gündə televizorda deyilənləri eşitmirsiniz?

Mələk: Nə deyirlər?

Şəkər: Erməni ordusundakılar alkaşlar, narkomanlardılar. Bizdə yaxşı atalar sözü var, ana, onu sən yaxşı bilərsən.

Mələk: Nədi o?

Şəkər: Pazı pazla çıxararlar.

Mələk: Bərəkallah. Dur rədd ol gözlərimin qabağından. O gün də gedib atan yaşda Kamalı təhqir eləmişən. Onun üzünə necə baxacağımı bilmirəm. Utanmırsan? Xəcalət çəkmirsən?

Şəkər: Ay ana, sən Allah, mənim işimə qarışma. Kamal əmi ilə o gün ağızlaşmışdım, bu gün də gedib barışdım.

Şirzad: Deməli, sabah Kamal əmi ilə yenidən dalaşıb, o birisi gün yenidən barışacaqsan.

Şəkər: Bəli!

Şirzad: Allah sonrakı ayıbımızdan saxlasın bizi.

Şəkər gedir, Mələklə Şirzad otaqda qalırlar.

Mələk: Şirzad, bala, bu səfeh qardaşın nə danışdığını da bilmir. Sən günü bu gün qonşu Kərimlə danış, bizi ara səngiyən kimi bir də cəbhə bölgəsinə aparsın. Görək, Şubay barədə nə öyrənə bilirik?!

Şirzad: Danışaram.

Pauza

Mələk: Fikirləşdikcə yanırım. Yanırım ki, o boyda oğul bö-

yüdəsən, sonra da tüstülənəsən. Fikirləşəsən, salamatdı, ya yox...

Ana-bala evdən çıxırlar. Səhnə qaralır.

III şəkil

Yalqızgilin evi. Maqnitofonda musiqi səslənir. Şəkərlə Yalqız oynayırlar. O, Yalqızı qucaqlayıb üzündən öpür.

Yalqız (*Naz-qəmzə eləyə-eləyə*): Sən neyləyirsən? Səninlə rəqs eləməyimə baxma. Mən elələrindən deyiləm. Atam, qardaşlarım eşitsə, bilirsən neylərlər?

Şəkər: Neyləyərlər?

Yalqız: Səni dəlik-deşik eləyərlər. Belə şit-şit şeyləri onların başı götürmür.

Şəkər: Niyə?

Yalqız: Mən nə bilim niyə?

Şəkər: Burda nə var ki, əzizim.

Onlar pəncərəyə tərəf gəlirlər. Həyətdə qonşu Əlihəsən görünür. Yalqız tez geri çəkilir.

Yalqız: Qaç o yana. Qonşumuz Əlihəsən gəldi. Ağzı yırtıqdı. Tez-tez də mənə girişir.

Şəkər: Nə deyir?

Yalqız: Ağına gələn... Səndən xoşum gəlir... Səni görməyəndə bir təhər oluram...

Şəkər: O, evli deyil?

Yalqız: Mən nə bilim? Deyir, arvadı boşayıram. Hər gün ...

Şəkər: Nə hər gün?

Yalqız: Deyir, gecə adamlar yatandan sonra.

Şəkər: Nə?

Yalqız: Çıx çəpərin böyrünə.

Şəkər cibindəki qatlama bıçağı çıxararaq.

Şəkər: Bu saat yortacam onu.

Yalqız: Lazım deyil. İt öldürənsən? O çox da desin. Mən arvadlı kişiyə gedərəm? Başım xarabdı?

Şəkər: Yox! Mən də inanmıram. Ancaq, o it oğlundan mənim də xoşum gəlmir. İstəyirsən, onu birdəfəlik götürüm aradan.

Yalqız: Bədi, məni qana çalxama. Deyəcəklər ki, Yalqız elətdirib. Polisləri də bilirsən də...

Şəkər: Yox. Onlar nə deyirlər?

Yalqız: Əşi, onlar heç nə? Allahdan istəyirlər belə şey ola.

Şəkər: Nə qayıracaqlar?

Yalqız: Qayıрмаğa bəhanə axtarırlar.

Şəkər: Başa düşmədim, açıq de.

Yalqız: Qaşınmayan yerdən qan çıxarırlar. O gün axşam da polisdən gəlmişdi.

Şəkər (*Əsəbi halda*): Kim?

Yalqız: Mayor Mamed.

Şəkər: O səndən nə istəyir, vallah onu cırıb dağıdacam.

Yalqız: Mənnən yox.

Şəkər: Bə kimnən?

Yalqız: Xalamnan.

Şəkər: Xalan da...

Yalqız: Ayə, yox. Allah səni biabır eləsin. Xalam eşidər, inciyər. Mənim xalam elənçiyərdən deyil.

Şəkər: Bəs hansılardandı?

Yalqız: Heç hansılardan. Düzdü o da üçünə gedib qayıdıb. Baxma, namusla, qeyrətlə oturub evdə. Deyir, kimi sevsəm, ona

da gedəcəm.

Şəkər: Cavandı?

Yalqız: Baxma. Əlli yaşı olar. Suyuşirindi, maşallah gözə gəlirlidi. Deyir: "Göz eləməyə məttələm. Balaca qımışsam, dalımca yüzü düşər". Hərdən qapısını döyənlər də var. Neçəsi xoşuna gəlməyib, anam qovub qapıdan.

Şəkər: Əla! Varam, belə namuslu, qeyrətli adamlara.

Yalqız: Biz nəsilliklə beləyik də. Xoşumuza gəlməyənə qapı açmırıq. Lap səhərə kimi qapıda qalanlar da olur. Elə bilirsən olmur. İstəyirsən, nəyə deyirsən and içim.

Şəkər: Mənə də belə nəsil lazımdı. Atalar deyib: "Ot kökü üstə bitər". Əsli-zatı olmayandan bir şey çıxmaz.

Yalqız: Çıxsa da, o sənə əl verməz.

Şəkər: Mən də elə düşünürəm... Yalqız!..

Yalqız: Nədi?

Şəkər: Mən səni sevirəm.

Yalqız (Ucadan gülərək): Nə? Sənin başın xarab olub?

Şəkər: Niyə?

Yalqız: Necə yəni niyə? Bilmirsən, mən üç dəfə ərdə olmuşam?

Şəkər: Lap yaxşı. Əzizim, xalana oxşamısan da. Burda nə pis iş var? Mən də olaram dördüncü.

Yalqız: Boş-boş danışma. Ananın, qardaşın arvadının qorxusundan mən ayağımı sizin evin kandarına qoya bilmərəm.

Şəkər: Kandarına qoymazsan (*əlini sinəsinə vuraraq*), bu ürəyimin başına qoyarsan.

Pauza

Yalqız (Ciddi görkəm alaraq): Doğrudan deyirsən?

Şəkər: Bə nədi? Elə bilirsən aldadıram? Mən yalançı adama oxşayıram?

Yalqız (Mülayim səslə): Yox, Şəkər ancaq...

Şəkər: Nə ancaq?

Yalqız: Qabaqda anam məsələsi var?

Şəkər (Təəccüblə): Başa düşürəm, o da axtarır?

Yalqız (Qəhqəhə çəkərək): Ədə yox! Anamdan razılığı almağımı deyirəm.

Şəkər (Sinəsini qabardaraq): Narahat olma, o iş asandı.

Yalqız: Yox, o çox çətin məsələdi.

Şəkər: Özüm ananla danışaram. Onu da yola gətirərəm, hələ üstəlik xalanı da. Sənin üçün bir toy eləyəcəm: Zurna-balabanla, nağara-qavalla, xonçayla. Gəl görəsən... Sonra da çoxlu uşağımız olacaq (*əllərini oynadaraq*), oynadacağıq. Böyüyəcəklər. Onlar da bizə oxşayacaqlar.

Yalqız (Naz-qəmzəylə): Ədə, məni utandırma, dayan görək.

Şəkər: Nə dayan, ey? Hamı deyəcək: Şəkərin oğlu gəlir. Yalqızın qızı gedir. Pəh... pəh... pəh... Gör, nələr var hələ qabaqda.

Yalqız: Tələsmə. Əvvəlcə əsas məsələni həll elə, sonrasına baxarıq.

Şəkər (Əlini şalvarın qayışına ataraq): Hə, bu saat mən də o barədə fikirləşirdim.

Yalqız (Ucadan gülərək): Elə yox, dayan.

Şəkər: Bəs onda nədi o əsas məsələ?

Yalqız: Qardaşın arvadı, onun uşaqları olan evə mən gəlin gedə bilmərəm, qandın?

Şəkər: Qandım, qadası. Sən gələndə onlar evdən çıxacaqlar.

Yalqız: Niyə mən gələndə? Elə bəri başdan çıxart, əl-qolumuz açılınsın. Sonra Allah bilir...

Şəkər (fikirləşir): Birdən səni mənə vermədilər.

Yalqız: O asandı, verəcəklər.

Şəkər: Qadası, anan arvad xeylağıdı, Allahı yox, tanrısı yox, birdən iş düz gəlmədi, onda mən neyləyəcəm?

Yalqız: Onun fikrini eləmə, verməz qoşulub qaçarıq. Buna nə deyirsən? Sən onları evdən çıxartmağında ol. Ananın gələni

vaxtıdı, gəl səni yola salım, get. Qalanını sonra danışarıq.

Şəkərlə Yalqız gülə-gülə evdən çıxırlar. İşıq qaralır.

IV şəkil

Mələyin evi. Nərgiz paltar ütüləyir. Mələk başını qolları arasına alıb divanda oturub. Şəkər səndələyə-səndələyə gəlir. Oxuyur.

Şəkər: Mən nə dedim sən incidin sözümdən?

Asta yeri kəmər düşər belindən,
Ölürəm, a ceyran bala, ceyran bala.

Pauza

Mələk: Qeyrətsiz oğul. Hardan bilsin ki, ana nə çəkir.

Şirzad: Şəkər!

Şəkər: Nə deyirsən, ə?

Şirzad: Bəsdı...

Şəkər (oxuyur): Eşqin mənə canımdan da əzizdi.
Gəl verim canımı sənə, əzizim.

Nərgiz: Bəsdı, qardaş.

Şəkər: Vallah, Nərgiz, səndən yoxdu. Anam elə bilir ki, mən Şubayı az istəyirəm. Yox... Özümə söz vermişəm, gedib onu tapıb gətirəcəm evə.

Şirzad: Qardaşım vuranda göylə əlləşir.

Şəkər: Siz vurmağın qədrini nə bilirsiniz?

Mələk: İçmək üçün az qalırsan...

Şəkər: Yeməmişən qaz ətini, bilmirsən ləzzətini.

Şirzad: Bu ailəni el içində rüsvay eləmişən. Adam arasına çıxma bilmirik. Sənin tayların... Anam nə vaxta qədər sənin xəcalətini çəkməli idi. Beş-üç manat qazandığını da atırsan çölə.

Şəkər: Mənə ağıl verənə bax. Keçəl dərman bilsə, öz başına yaxar. Sən nə qazanırsan, a qırışmal.

Nərgiz: Sənin ev-eşik sahibi olan vaxtıdı, amma...

Şəkər: Nə amma?... Ərin səni, uşaqlarını atıb gedib. Mən sizi saxlamalıyam?

Mələk: Kəs səsini, ağız başına danışma. Nərgiz bu evin adamıdır. Nə onun, nə də uşaqlarının sənə ehtiyacı var...

Şəkər: Nərgiz yaxşı dedi, ana.

Mələk: Nəyi?

Şəkər (Üzünü yana çevirərək): Qoymurlar danışmağa. Ağzımı açmamış deyirlər: Nəyi? Nəyi? Əşi, demədi ki, ailə-uşaq sahibi olan vaxtıdı? Mən də evlənmək istəyirəm. İstəyirəm arvad-uşağım olsun. Mən işləyib sizi yemləyən deyiləm ki...

Pauza

Şirzad: Sən demə, qardaşımın azarı varmış.

Mələk: Üzün ağ olsun, bala. Biz nə hayda, sən nə hayda. Keçi can hayındadı, qəssab piy axtarır.

Şəkər: Mənə nə var ey. Hər kəs özünə cavabdehdi. Ərizə yazıb getməyəydi müharibəyə Şubay. Ölüb, ya əsir düşüb, mənə nə nə dəxli var? Evlənməli deyiləm?

Şirzad: Məni əsəbiləşdirmə, Şəkər.

Şəkər: Dayan! Dayan! Bura bax, ə. Adə, cücə, bu nə sifətdi, mənə göstərirsən?! Sən öl, boğazını üzərəm! Gecənin birində yatdığı yerdəcə tikə-tikə doğrayaram səni. Beçə kimi banlama!..

Mələk: Nə dedin, alçaq? Səni bu əllərimlə zəhərləyib öldürərəm. Ağılı başına yığ, namərd.

Şəkər: Bəsdı. Şirzada sən dil vermişən. Yoxsa, o, kimdi mənimlə belə danışsın.

Nərgiz: Günah səndədi, Şəkər. Anayla, qardaşla belə danışmaq olmaz. Get, papağını qoy qabağına, yaxşı-yaxşı fikirləş.

Mələk: Başın xarab olub sənin, nə danışdığını bilirsən, nə də hərəkətini. Sənin üçün ana, qardaş, dost, düşmən fərqi yoxdu. Əvəllər sən belə deyildin!

Şəkər: Mənə ağıl verməyin. Mən evlənmək istəyirəm.

Şirzad: İstəyirsən, get evlən.

Şəkər: Sənin dilini kəsmək mənə bərc olsun.

Mələk: Şəkər!!! (*sonra üzünü Nərgizə tutaraq*) Get öz işinlə məşğul ol. Buna baş qoşma.

Nərgiz otaqdan çıxır. Şirzad başını stola qoyub fikirləşir.

Şirzadın daxili səsi: Neyləyəsen? İnsan da doğmalarına qənim kəsilmirmi?! Şəkərin hərəkətlərini nə adlandırmaq olar? Yazıq anam ürəyində dağ ağırlıqda yük çəkir. Oğulsa, üstəlik ona sağalmaz yaralar vurur. Bunu Allah götürərmi? Yox... Şəkər, qardaşım belə getməz.

Mələk divanda oturub. Başını divanın arxasına dirəyib fikrə gedir.

Mələyin daxili səsi: Şəkər niyə belə olmalıydı? Oğul doğ, ərsəyə çatdır, səni adam yerinə qoymasın? Taleyi bilinməyən qardaşı barədə düşünməsin? Biz nə günah sahibiyik? Sənin əvəzində, bala, kaş daş doğaydım. Atan Şadman dursaydı, əməllərinə dözməzdi... Rəhmətliyin goru çatlayır. Heyif, elə kişidən belə oğul? Atalar yaxşı deyib: "Oddan kül törər". Şəkər kül oldu (*Mələk danışdıqca gözlərinin yaşı yanaqlarına süzülür*). Görək, qarşıda bizi hələ nələr gözləyir?

Mələk sakitləşir. O, Şubayla xəyalən görüşür. Həyəcan içində ayağa qalxır.

Şubay: Salam, ana!

Mələk: Oğlum, bu, sənsən?

Şubay: Hə, mənəm ana. Gəldim, gül bənizinə tamaşa eləyim, səninlə kəlmə kəsim.

Mələk: Gözlərimə inana bilmirəm. Boyuna, danışan dilinə qurban olum, oğul.

Şubay: Canım da, ruhum da sənsən, ana!

Mələk: Bilirəm, oğul, qeyrətinə qurban olum.

Şubay: Yamanca niskilli, küskün görünürsən, ana!

Mələk: Mən anayam! Ana üçün oğul niskili, oğul dərdi təsəvvür olunmaz dərəcədə ağırdı, Şubay.

Şubay: Bilirəm, sənə böyük dərd-sər gətirmişəm. Sən həm böyüksən, qüdrətlisən, həm də dərd-sərə dözsənsən... Bilirəm, mənim üçün darıxırsan.

Mələk: Hə, oğlum, gecəm də, gündüzüm də sənsən. Xəyalım da, yuxum da sənsən.

Şubay: Tələsmə, ana, tezliklə görüşərik.

Mələk (*Özünü itirir*): Nə vaxt? Harada?

Şubay: Dava qurtaranda! Atışma səsləri kəsildəndə! Əlvən güllər, çiçəklər azad olmuş torpaqlarımızı al-qumaşa bürüyəndə! Bülbüllərin xoş avazı anaların nalələrini susduranda!

Mələk: Danış, oğlum, danış. Səsinə eşidəndə, sözlərini dinləyəndə elə bilirəm indicə doğruluram, yaşamaq istəyirəm!

Şubay: Ana, gəldim deyəm ki, Nərgizi, oğlumu, qızımı sənə tapşırıram. Nərgiz cavandı, övladlarım uşaqdı. Onları xoşbəxt eləyə bilmədim. Nərgizin göz yaşları ruhumu sarsıdır...

Mələk: Narahat olma, oğlum. Mən varam.

Şubay: Ana mən gedirəm.

Mələk: Hara?

Şubay: Əbədi dünyama. Səni orda gözləyəcəm!

Mələk: Can bala, daha görüşməyəcəyik?

Şubay: Yox, ana!

Mələk özünə gəlir. Otaqda hövlnak gəzişir. Nərgiz otağa girir. Mələk darıxdığından otaqdan çıxır. Nərgiz stulda əyləşir. Kədərlidi. Şubay onun xəyalına gəlir.

Nərgiz: Eh... Şubay, nə yaxşı gəlmisən?! Neçə vaxtdı üzünü görmürdüm, səsini eşitmirdim. Elə bilirdim...

Pauza

Şubay: Özünü üzmə... Gəldim, səni görəm, səninlə kəlmə kəsəm.

Nərgiz: Əcəb eləmisən, ürəyimdə yerin var.

Şubay: Əzizim, bilsən, nə qədər sənsizləmişəm?! Səndən nə qədər uzaqlarda olsam da, ruhun ruhumda, surətin gözlərimdədi.

Nərgiz: Mən də sənsizləmişəm. Oğlunun, qızının suallarına cavab verə bilmirəm, nə vaxt gələcəyini soruşurlar, əzizim. Hər gün yolunu gözləyirlər.

Şubay: Tələsmə, döz. Oğluma, qızıma da de, hər şey yaxşı olacaq.

Nərgiz: Bilirəm (*kövrəlir*). Ağılna, qeyrətinə bələdəm, Şubay.

Şubay: Vətənsiz, torpaqsız həyat yoxdu.

Nərgiz: Axı, niyə hamı sənin kimi düşünmür?

Şubay: Hər kəs öz əməlinə cavabdehdi.

Nərgiz: Bəs məsuliyyətdən kənarda qalmaq necə?

Şubay: Hər kəs öz vicdan kürsüsündə oturacaq, əzizim. Qəbahət və fəzilətlərini mizan-tərəzisində ölçəcəkdir. Cəzasını da öz divanında çəkəcəkdir.

Nərgiz: Dediklərimdən heç nə başa düşmürəm, Şubay. Xəstə cəmiyyətin törədicisi də xəstə olar, əzizim. Gözlərini aç, dünyaya yaxşı-yaxşı bax!

Şubay: Yaxşı, özünü üzmə. Gəldim, sənə deyim ki, uşaqlardan muğayət ol. Yenə gələcəm. Anamla da görüşdüm. O, çox

üzüntülüdür, yanıqlıdır, qayğılıdır. Bu yaşda ona...

Nərgiz: Anan da, uşaqların da, sənin üçün darıxıblar, Şubay.

Şubay: Bilirəm, əzizim, bilirəm. Onlara da çatdır səninlə görüşdüyümüzü. Cismim olmasa da, ruhum yanınızdadı. İmkan olsa, yenə sizə baş çəkəcəm?

Nərgiz: Nə vaxt?

Şubay: Torpaqlar azad olanda! Vətənin əyilmiş qaməti düzələndə! Qanı tökülmüş oğulların intiqamı alınanda! Ürəklər sevincdən atlananda! Gözlərdə fərəh duyğusu parlayanda!

Nərgiz: Gözləyəcəm... Gözləyəcəm səni, Şubay.

Şubay qeyb olur. Nərgiz özünə gəlib ətrafına göz gəzdirir. Ağlamağa başlayır. Işıq sönür.

V şəkil

Yalqızgilin evi. Şəkərlə Yalqız söhbət edirlər.

Yalqız: Hə... Nə oldu? Nərgizgil evdən çıxırlarmı?

Şəkər: Demişəm, ağızları nədi mən deyəni eləməsinlər. Onları bıçaqla bilirsən, neyləyərəm?

Yalqız (*Üzünün ifadəsi sərtləşərək*): Sənin başın xarabdı.

Şəkər: Doğrudan?

Yalqız: Azacıq başın işləsəydi, bilərdin. O gün də gedib qonşumuzun oğlunu hədələmişən. Onları pıçaqlasan, səni tutacaqlar. Ev qardaşın arvadına qalacaq, biz də evlənə bilməyəcəyik.

Şəkər (*Duyuğa gedir, sonra*): Hə... Düz deyirsən. Bu mənim heç ağıma gəlmirdi.

Yalqız: Ağıl var ki gələ?

Şəkər: Atalar yaxşı deyib: "Hərdən arvadın da sözünə

bax?!".

Yalqız: Əvvəla, hələ mən sənin arvadın deyiləm. Sonrası da kişi qanmayanda, gərək arvad qansın.

Şəkər: Əşi, deyirəm anam da qəribə adamdı. Bilmirəm Nərgizdə nə görüb?

Yalqız: Görünür, Nərgiz qayınasını vaxtında qorxuda bilib, gözlərinin odunu alıb.

Şəkər: Yox, ona inanmıram. Onlar həmişə ana-bala kimi olublar. Qorxsaydı, mən bilərdim.

Yalqız: Fillənmişlər Nərgiz kimi olurlar da.

Şəkər: Nələr?

Yalqız (Gülümsəyərək): Fillənmişlər.

Şəkər (Təəccüblə): O nəmənə şeydi?

Yalqız (Əllərini oynadaraq): Çoxbilmişlər.

Şəkər: Hə... Yalqız xanım, məni başa sal görüm.

Yalqız: Sən çətin başa düşərsən. Elə hey deyirsən: onu öldürəcəm, bunun qarnını yortacam.

Şəkər: Bəli! Deyirəm. Elə bilirsən, mən kişi deyiləm, ya gücüm çatmaz. Canına and olsun, öldürərəm də, on il yataram da. Çıxanda da bax beləcə gördüyün Şəkər kimi çıxaram. Bir oğraş qabağında at oynadammaz. Onun lap anasını...

Yalqız: Nə?

Şəkər: Ağladaram.

Yalqız: Bu gün vurmamısan?

Şəkər: Vurdum vurmadım, mənim üçün fərq eləməz.

Yalqız: Neçə dəfə demişəm. Xeyri yoxdu. Sən qardaşın arvadını çıxarmaq üçün bir ananı yola gətirə bilmirsən, başlamısan it belə gəldi, qurd elə getdi. Düzün de, Nərgizin evdən çıxması barədə ananla danışmısan?..

Şəkər: Elə o barədə səndən öyrənmək istəyirdim də. Sözü mü kəsdin, qoydun ki danışmağa. Siz arvadlarda səbir yoxdu ha...

Yalqız: Dedim axı, hələ sənin arvadın deyiləm.

Şəkər: Əşi, razılaşmadıq? İndi olmazsan, bir azdan olarsan.

Yalqız: Xeyir! Dedim çıxart, sonra...

Şəkər: Uzada-uzada durmusan, soruşursan ki? (*sevincək halda*) Hə, yadıma düşdü.

Yalqız: Şükür allaha. Tez elə, yenə unudacaqsan.

Şəkər: Oğul yoxsa, gəlin hardan ola bilər?

Yalqız: Mən hardan bilim? Get, onu ananla danış.

Şəkər: Danışdım.

Yalqız: Nə dedi?

Şəkər: Dedi başın xarab olub.

Yalqız (Ucadan gülərək): Elə mən deyəni deyib də.

Şəkər (Fikrə gedir, sonra): Əşi, lap başımı itirmişəm. "Balım bağda ərik var idi, salaməleyk var idi. Bağda ərik qurtardı, salaməleyk qurtardı". Adama deyərlər, səninki səndə, mənimki də məndə. Götür, şələ-şüləni çıx qapıdan. Düz demirəm, a Yalqız?

Yalqız (Ucadan gülərək): Əzizim, sən filosof deyilsən ki?

Şəkər: Nə demək istəyirsən?

Yalqız: Filosof kimi danışırısan ey.

Şəkər (Özünü çəkərək): Filosof deyiləm, ancaq olacam, onlarla bir-iki il oturub durmuşam.

Yalqız: Belə getməz, Şəkər, çox uzanacaq işimiz. Hər gün gəlib qapını kəsdirlər. O gün də rayondan ikisi gəlmişdi.

Şəkər: Niyə?

Yalqız: Qız uşağı qoyun əti zad deyil ki, tərəzidə qala. Yərbəyerdən istəyirlər. Qorxuram evdəkilər məndən xəbərsiz "hə"mi verələr.

Şəkər: Bıyy! Yəni hələ şey olar?

Yalqız: Niyə olmur?

Şəkər (Fikirləşir): O gün anam az qala mənim "hə"mi verəcəkdə. Dayımın dayısının şəhərdə olan qızına. Mən qəti şəkildə etiraz elədim. Anam nə qədər baş-gözünü yoldusa, dinmə-

dim. Nə hə dedim, nə yox. Arvad da bərk əsəbiləşdi.

Yalqız: Anan baş-gözünü yolub nə deyirdi?

Şəkər: Nə deyəcək? Arvad xeylağıdı, düşündüklərini.

Yalqız (*Həyəcanlanaraq*): Tez elə, ürəyimi çatlatma, de görüm nə deyirdi?

Şəkər: Deyirdi: yupyumuru yumurta kimi, ağappaq, pambıq tək, ev-eşikli bir qızdı.

Yalqız: Bəs indi nə fikirləşirsən?

Şəkər: Heç nə.

Yalqız: Qurban olum, mənə qəti söz de.

Şəkər: Bilirsən, nə düşünürəm?

Yalqız: Yox!

Şəkər: Düşünürəm ki, nə olsun qohumdu. Üz-gözünü görməmişəm. Aldım zay çıxdı, dili zəhər oldu. Başı xarab çıxdı. Qıçı əyri, gözü kor oldu. Ola bilər də, xanım, insandı. Onu kim düzəldəcək. Ondsana, səni tanıyıram, halına bələdəm, nəyin çadır, nəyin çatmır, qadası, hamısından xəbərdaram. Ona görə də düşünürəm, sən o yan, buyan eləməzsən.

Yalqız (*Ağlamsınaraq*): Eləməyəm (*şübhələnir*). Məni qorxuzursan?

Şəkər: Yox!

Yalqız: Bəlkə sınıyırısan?

Şəkər: Yox, əzizim, yox. Mən elə adama oxşayıram?

Yalqız: Düzünü de, bu gün də çəkmisən?

Şəkər: Nəyə deyirsən, and içim, qadası.

Yalqız: Axı gözlərin qızarıb.

Şəkər: Bu axşam yatmamışam. Səhərə qədər sənin barəndə fikirləşmişəm.

Yalqız: Nə fikirləşmişən?

Şəkər: Düşünmüşəm ki, səni almasam, anam deyənlə evlənsəm, necə olacaqsan?

Yalqız: Onda özümü öldürəcəm. Qanıma tökəcəm ananla,

Nərgizin üstünə. Onda bilərlər mən kiməm...

Şəkər (*O tərəf, bu tərəfə baxaraq*): İcazə ver, qadası, səni bircə dəfə...

Yalqız: Nə?

Şəkər (*Qorxa-qorxa*): Öpüm!

Yalqız: İndi səni xarab eləyəm. Nərgizlə, ananla qurtar sonra.

Yalqız Şəkərdən qaçıb yan otağa keçir.

Şəkər (*Qışqırır*): Kəndin yarısına olar, mənə yoox?!!

Şəkər də Yalqızın ardınca gedir. Səhnə qaralır.

VI şəkil

Hərbi hissə. Mələk, Kərim, Şirzad gəlirlər. Əli avtomatlı əsgər onlara yaxınlaşır.

Əsgər: Hara gedirsiniz? Bura kənar adamların girişi qadağandır.

Mələk: Bilirik, oğlum. O gün də gəlmişdik. Biz sınavi əsgər Şubayın adamlarıyıq. Komandir Süleymanlı da bizi tanıyır. Onu görmək istəyirik.

Əsgər komandirlə ratsiyanın köməyi ilə əlaqə saxlayır. Mələkilin gəlişini bildirir.

Əsgər: Hə... Komandir razılıq verdi. Gözləyin, özü gəlir.

Mələk: Çox sağ ol, oğlum.

Əsgər: Dəyməz.

Süleymanlı gəlir. Görüşürlər. O, Mələkgili həyətin kənarına aparır. Mələklə Şirzad qorxu, təlaş içində komandirə baxırlar.

Süleymanlı: Bağışlayın, bura bir az səliqəsizdi. İki saat əvvəl döyüşdən qayıtmışdıq.

Mələk: Səbrim tükənib, komandir, Şubaydan bir xəbər de?
Pauza

Süleymanlı: Ana, Şubay son döyüşdə böyük şücaət göstərdi. Düşmənin bir tankını sıradan çıxartdı, neçə qulduru məhv elədi. Döyüşün sonunda ondan savayı üç əsgərimiz də düşmən gülləsindən yara aldı. Biz çox əlləşdik, onları döyüş meydanından çıxaraq, ancaq mümkün olmadı (*Süleymanlı səsinə ara verir. Dərindən nəfəs alır. Ağır-ağır sözünə davam eləyir*). Bizim tərəfdən də itki çox oldu. Quldurlar Şubayla dörd nəfəri əsir aldılar. İndi çalışırıq ki, onları bizdə olan erməni əsirlərilə dəyişək.

Mələk (*Üzünü Şirzada tutaraq*): Belimiz qırıldı, Şirzad. Anan ölsün, bala... Kaş öləydim, bu günü görməyəydim (*Qadın ağlayır. Cibindən yaylığını çıxarıb gözlərinin yaşını silir*).

Kərim: Mələk xala, bilirəm, dərdiniz böyükdü. Dözməkdən başqa çarəmiz yoxdu. Mərhəmətli Allah özü bir çarə qılar. Kimə nə pisliliyimiz dəyib ki...

Süleymanlı: Belə şeylər olur. Belə hallarda düşmənlə danışıqlara giririk. Əsirlərimizi dəyişirik. Səbirli olun, ana! Allaha dua eləyin. Allah ağbirçəklərin səsini eşidər.

Kərim: İndiyə qədər o qədər əsir dəyişilib ki!.. İnşallah, Şubaya da qapı açılar.

Mələk başını yelləyə-yelləyə, hıçqıra-hıçqıra, ağır-ağır oturduğu yerdən qalxır. Üz-gözündən qəm-kədər yağan Şirzad anasının qoluna girir. Əsgərlər də qəmli-qəmli Mələklə Şirzada baxırlar. Mələk özünü saxlaya bilməyib qəflətən dizləri üstə çökür. Şirzad anasının başındakı yaylığı açıb onun üz-gözünü yelpiz-

ləyir. Handan-hana özünə gələn Mələk özünü Şirzada tutur.

Mələk: Gətirdiyimiz zənbilləri komandirin otağına qoyun. Əsgərlərə verərlər.

Süleymanlı: Zəhmət çəkməyin.

Mələk: Nə zəhmət, oğlum? Sizin hər biriniz mənim üçün bir Şubaysınız.

Süleymanlı: Siz də bizim anamızsınız, Mələk xala. Bu uşaqların (*əsgərləri əli ilə göstərərək*) hamısı Şubayın dostlarıdır. Çiyin-çiyinə vuruşublar... İnanın mənə, nəyin bahasına olursa olsun, biz əsir düşən dostlarımızı geri alacağıq.

Mələk: Allahın sizə rəhmi gəlsin!

Kərimlə Şirzad zənbilləri komandirin kabinetinə aparıb geri qayıdırlar.

Kərim (*Şirzadın qoluna girərək astadan pıçıldayır*): Özünü ələ al, böyük oğlansan, Şirzad. Ananı pis vəziyyətdə qoyma.

Süleymanlı: Siz burda çox ləngiməyin, ana. Quldurlar hərdən bura da atəş açırlar, bədbəxt hadisə baş verə bilər.

Mələk: Qaradan da tünd rəng, komandir?

Süleymanlı: Bilirsiniz?..

Şirzad: Ana, komandir düz deyir. Siz gedin (*ana təlaş içərində oğlunun üzünə baxır*), mən qalacam burda.

Mələk: Şirzad, nə danışırısan, səni də od içində qoyub gedə bilmərəm, bala.

Şirzad: Od içində niyə, ana? Bunlar da bizim kimi oğullardı. Hərəsinin də öz anası var. Bir də ki, torpaq hamımızındı.

Süleymanlı: Yox, Şirzad, sənin üçün hələ tezdir. Vaxtın çatır, səni də çağırırlar cəbhəyə, onda gələrsən, vuruşarsan...

Kərim: Şirzad, sən qayıtmalısan.

Mələk: Yox, Şirzad! Səni burda qoyub gedə bilmərəm. Şu-

bayın dağı mənə bəs deyil, sən də bu yandan?.. Qurbanın olum, mənə yazığın gəlsin. İnsaf elə, yoxsa (*ana ağlaya-ağlaya oğlunu qucaqlayıb üz-gözündən öpür*) öldürərəm özümü (*ananın ürəyi sıxılır... Hannan-hana özünə gəlir. Həyəcanla deyir*). Vallah dünya dağıla gözümdən uzağa qoymaram səni. Ümidim, pənahım sənsən, bala. Anana rəhmin gəlsin (*əlini göylərə qaldıraraq*). Ömrümün bu çağında nə qəzadı mən düşdüm, Allah (*Şirzadə*). Dərd üstə dərd gətirmə, Şirzad! Onsuz da qəlbim parçalanır! Ürəyim çatlayır. Sən də mənə toxtaqlıq əvəzinə: — Cəbhəyə gedirəm, — deyirsən?! Ananın halını düşünürsənmi?! Axı mən də insanam! Mənim də qəlbim var! Mən də son mənzilə övlad çiyində getmək istəyirəm! Başa düşürsən məni, ya yox? Yox, ölsəm də səni buraxan deyiləm, bala! (*ana hönkürür*).

Şirzad: Düşməndən qisas almağın vaxtı çatıb, ana. Daha Nərgizin, Sevdanın, Cahanın nəmli, kədərli baxışlarına dözə bilmirəm. Yalvarıram sənə izin ver. Bir də ki, südünü halal elə, mənə... (*Üzünü komandirə tutaraq*). Komandir, xahiş eləyirəm, məni də dəstəyə qəbul edin...

Mələk: Şubay, getmə, bala, məni tək qoyma... (*Ani sükut*) Bilirdim belə olacaq... Südüm sənə halaldı. Allah sizi öz pənahında qorusun. Bala, inanıram, atan Şadmanın ruhu daim başının üstündə olacaq. Allah amanında!

Süleymanlı: Bir halda ki, ananız razılıq verir, mən də yox demirəm, Şirzad (*Üzünü Mələyə tutaraq*). Narahat olmayın, ana, bu andan Şirzad da bizim qardaşımızdı. Şubayın qisasını düşməndən birlikdə alacağıq.

Mələklə Şirzad qucaqlaşdıb öpüşürlər. Sonra komandirlə Şirzad Kərimə əl verib xudafizləşirlər. Onlar gedirlər.

Mələk: Kərim, mən bir əlçə uşağı od-alov içinə atıb qayıdı-

ram. Şubaysız, Şirzadsız dözə biləcəyəmmi?! Şirzadın xasiyyətinə bələdəm uşaqlıqdan ... Bir söz deməsin, dedi ha... Dünya tökülə gələ, inadından dönən deyil. Bu neçə gündə bir söz deməsə də, həyəət-bacaya sığmırdı. Qardaşcanlıdı. Qardaşı balalarını çox istəyəndi... Yurd təəssübü çəkəndi. Özün rəhm elə ona, Allah! Şirzadı mənə çox görmə!.. Gəlinə, uşaqlara nə deyəcəm, heç özüm də bilmirəm.

Kərim: Ümidini Allahdan üzmə, Mələk xala.

Mələk: Allah ağzından eşitsin... İnsafən komandir də pis adama oxşamır.

Kərim: Əsgərlərə yazığım gəlir. Günahları nədi onların?.. Quduz düşməni neylədiyini bilmir... Görən, bu döyüş nə qədər çəkcək?

Mələk: Ay Kərim, dərdim yerə-göyə sığan deyil... Bu yaşda başsız qalmaq Nərgiz üçün çətin olacaq... Hələ ata həsrətli iki uşağını demirəm. Toyda da, bayramda da uşaqların nisgili ona böyük dərd olacaq. Heç bilmirəm mən ona, balalarına nə deyəcəm?! Nə cavab verəcəm?!

Kərim: Dərdi özünə belə yaxın eləmə, səbirli ol, Mələk xala. Eşitdin, komandir nə dedi? Dedi ki, əsir düşmüş əsgərlərimizi çalışırıq ki, erməni əsirləri ilə dəyişdirək. Allah kərimdi, səbr elə!..

Mələk: Ömrüm boyu balamın yolunu gözləməli olacağam. Ən dəhşətli gözü yolda qalmaqdı, intizar içində yaşamaqdı...

Kərim: Gedək, Mələk xala. Yenə atışma başlayar, çıxammarıq burdan.

Gedirlər. Səhnə qaralır.

VII şəkil

Mələyin evi. Mələk otağa daxil olur. Nərgiz təəccüblənir. Mələk əsəbidir. Nərgiz heyрət içində qayınanasına baxır.

Nərgiz: Nə tez gəldin, ana? Bəs Şirzad hanı?

Mələk: Mənə bir stəkan su (*Nərgiz tez qalxıb su gətirir, Mələk bir qurtum içib stəkanı stolun üstünə qoyur*). Gəl əyləş, sənə deyiləsi sözüüm var.

Nərgiz oturur, gözləri qorxu içində Mələyin üzünə dikilir.

Nərgiz: Eşidirəm, ana.

Mələk: Qızım, mən anayam. Yaşım da çoxdu. Özüm də çox şey görmüşəm bu yaşımda... Olana çarə yoxdu.

Nərgiz (*Heyrət içində*): Yoxsa, Şubay...

Mələk: Yox! Qızım, taleyin qismətidi...

Nərgiz: Ana, qurban olum, tez de. Nə hadisə baş verib?

Mələk: Döyüşlərin birində Şubay yaralanıb.

Nərgiz: Xəstəxanadadı?

Mələk: Dörd əsgərimiz düşmən tərəfindən əsir alınıb. Şubay da onların arasındadı, qızım.

Nərgiz: Bu nə dəhşətdi, biz düşdük ilahi (*ağlayır*).

Mələk (*göz yaşlarını silə-silə*): Sakit ol. Mühəribə belədi bala, insanlara fəlakət gətirir, qan gətirir, göz yaşları tökdürür.

Nərgiz: Ana, axı indi mən...

Mələk: Uşaqlar yatıb, yavaş danış, səsə oyanarlar. Dediklərimizi eşitsələr, bağırları çatlar... Qismətimiz beləymiş...

Nərgiz: Uşaqlara nə deyim axı?!

Mələk: Nə deyəcəksən? Bu hadisə tək bizim başımıza gəlməyib ki! Nə qədər Şubay qayıtmayıb, gözümüz yolda, qulağı-

mız səsdə olacaq. Şubay gələcək — ümidiylə yaşayacağıq. Özgə çarəmiz yoxdu. Ağlayıb sıtqamaqla iş düzəlməz, qızım. Çalış, uşaqlarına da təskinlik ver...

Nərgiz için-için ağlayır. Mələyin göz yaşları yanaqlarına süzülür. Şəkər səndələyə-səndələyə içəri girir. Nərgizlə anasını ağlayan görür.

Şəkər: Həəə... Anam gəlib. Nə yaxşı. Şubaydan nə xəbər var? Deyəsən, işlər qarışıb. O gün bildirdim də mühəribənin nə olduğunu. Düzünü dediyim üçün az qala gözlərimi çıxardacaqdız. Kərim deyir ki, Şirzad da orda qalıb. Qardaşımın da başı xarab olub. O, Şubaydan dərs götürmədi?

Mələk: Sən get, öz işinlə məşğul ol.

Şəkər: Nə deyirəm. Özləri könüllü gediblər. Atalar yaxşı deyib: “Özü yıxılan ağlamaz”. Bu da elə olacaq. Qoy cəzalarını çəksinlər... Səninlə söhbət eləmək istəyirəm.

Mələk: Nə söhbət?

Şəkər: Ana, belə olmaz. Sən həmişə mənimlə əsəbi danışırsan.

Mələk: Danışdıqların cəfəngiyyatdı. Ona görə də sən danışanda əsəbiləşirəm.

Şəkər: Çox nahaq. Bəyəm, Şubayla Şirzadın mühəribəyə getmələrinə mən günahkaram? Könüllü gediblər. Getməyəydilər.

Mələk: Uşaqların adlarını çəkmə. Sən onlara layiq deyilsən.

Şəkər: Niyə?

Mələk: Hər gün içdiyin, çəkdiyin zəhrimarlar başını xarab eləyib. Səni kişilikdən salıb, at onları. Heç kəsi saymırsan. Hamının əsəbləri ilə oynayırsan.

Nərgiz gəlir.

Şəkər: Yaşamağın ləzzəti içib-çəkməkdədi. Hə demişdim axı, ana, evlənirəm...

Mələk: Kəs, bircə bu çatmırdı. Həyətdə zurna-qaval çaldırıb, özüm də düşəm ortalığa, sındıra-sındıra süzəm. El də yığıla başıma.

Şəkər: Əşi, boş-boş danışma.

Nərgiz: O necə rəftardı edirsən ananla.

Şəkər: Sağ ol səni, Nərgiz. Deyəsən, təzə-təzə dil öyrənirsən. Canın üçün dilini kəsərəm.

Mələk: Kəs namərd, qardaş külfəti ilə elə danışmazlar.

Şəkər: Şubayı mən əsir vermişəm? Onun əsir düşməsinin mənə nə dəxli var?!

Nərgiz: Şubaylıq burda nə var? Deyirəm ki, ananı təhqir eləmə.

Şəkər: Paho... Yox əşi?.. Mənim dərs verənimə bax. Sizin acığınıza, ölsəniz də, qalsanız da evlənəcəm. Ana, özün də hazırlaş, sabah axşam Fətullahın qızı Yalqızın elçiliyinə gedəcəksən.

Mələk: Nə? Əvvəla, mənim elçiliyə gedən halım yoxdu. İkincisi, tanıyan sənə qız verməz. Üçüncüsü də Yalqızı yaxşı tanıyırsan sən...

Şəkər: Tanıyıram. Öziylə də, anasıyla da danışmışam. Hər şeyə razıdılar.

Mələk: Yalqız el adət ilə üçünə ərə gedib. Deməli, dördüncüsünə də hazırlaşır hələ?

Şəkər: Belə yaxşıdı.

Nərgiz: Niyə?

Şəkər: Əziyyətsiz olar.

Nərgiz: Kişisən də. Ana ilə, qardaş arvadı ilə danışığına bax.

Mələk: Biqeyrətdi. Arı-namusu qəhətə çıxıb. Onunla danışmaq mənasızdı. Mənim Şəkər adlı oğlum olub, ancaq indi...

Şəkər: Niyə, ay imansız, ay axirətsiz? İndi arvad alıram dediyimçün məni danacaqsan?

Nərgiz: Kəs səsini, alçaq! Namərd! Sənin üzünə tüpürüm!

Şəkər: Ərinin üzünə tüpür. Ərin səni atdı, getdi.

Mələk: Dur itil, burdan, gözlərim səni görməsin. Südüm sənə haram olsun.

Şəkər: Başın xarab olub, ana. Əgər belə olmasaydı, məni Nərgizə satmazdın.

Nərgiz: Utan, Şəkər!..

Söhbətin alınmadığını görən Şəkər otaqdan çıxır.

Mələk: Get, namərd övlad. Keçi can hayında, qəssab piy axtarır. Qızım, o alçağın dediklərini ürəyinə salma. Allah mərhəmətlidi, hər şeyi öz yoluna qoyacaq.

Nərgiz: Şəkər məni də əsəbiləşdirdi. Başım ağrıyır.

Mələk: Get, otağında uzan, ağrın da ötüb keçər.

Nərgiz: Yaxşı.

Nərgiz gedir, Mələk otaqda tək qalır. Əsəbi halda gəzişir. Onu qara basır. Öz-özünə danışır.

Mələk: Yox, inanmıram, insanlar bu qədər qatil ola bilməzlər. Əsir düşən adamı döymək, söymək, ona cismani cəza vermək insanlığa sığmaz! Hər halda ermənilər də insandırlar. Allahı olan mərhəmətdən xali ola bilməz.

Arxa tərəfdə alatoranda təhəccər içərisində Şubayın ermənilər tərəfindən cəzalandırıldığı göstərilir. Səhnənin önündə ananın xəyalında həmin epizod canlandırılır.

Səslər: Hərbi hissənizdə nə qədər əsgər var?

Şubay: Bilmirəm.

Səslər: Hərbi sursatınız harda saxlanılır?

Şubay: Bilmirəm.

Səslər: Qulaqları kəsilsin!

Şubay: Ölsəniz də, deməyəcəm.

Səslər: Ağaca mıxlansın!

Şubay: Satmayacam!

Səslər: Başı kəsilsin!

*Ana dizləri üstə çökür. Başını qolları arasına alır. Ani bir sü-
kut. Yavaş-yavaş başını qaldırır. Birdən fəryad qoparır.*

Mələk: Aman Allah! Siz neyləyirsiniz?! Əl saxlayın! İnsafınız olsun! Ağaca mıxlamayın! Balamın başını kəsməyin! Günahsız-
dı mənim balam! Alçaqlar! Namərdlər! Canilər! Nahaq qan yer-
də qalmaz! Allahın düşmənləri! Nə vaxtsa, cəzanızı alacaqsız!..

*Səşə Nərgiz gəlir. Mələyin qolundan tutub qaldırır. Ona sa-
kitləşdirici həb verir və onu yan otağa aparır. Qadın uzanır.
Onu yuxu aparır. Şəkər gəlir.*

Şəkər: Gəl əyləş, Nərgiz, açıq danışaq.

Nərgiz (Əyləşir): Eşidirəm.

Pauza

Şəkər: Şubay sənin ərindi, mənim qardaşım. Mən onu sən-
dən heç də az istəmirəm. Deyirlər, o, əsir düşüb. Müharibədə
əsir düşmək, öldürülmək deməkdi. Onu çoxdan güllələyiblər.
Lap qayıdıb gəlsə də, ondan sənə ər olmayacaq.

Nərgiz: Alçaqsan, Şəkər.

Şəkər: Sən mənim evlənməyimə pəl vurursan.

Nərgiz: Niyə?

Şəkər: Bilirsən ki, mən bu evə gəlin gətirsəm, sən uşaqlarını

da götürüb atan evinə getməli olacaqsan.

Nərgiz: Səhv eləyirsən. Mən atam evindən uşaq gətirməmi-
şəm, qaytarıb atam evinə də aparam. Yadında saxla, bu ev Mə-
lək anamındı. Mənim uşaqlarım da onun nəvələridi.

Şəkər: Sən mənim anam üçün narahat olma.

Pauza

Nərgiz: Qulaq as, sözümü kəsmə. Anamdan sonra ev Şuba-
yındı. Şubaysa vətənin müdafiəsindədi. Mən uşaqları götürüb,
burdan getsəm, anam dözməz, bağı çatlar. Onu mənə Şubay da
bağışlamaz.

Şəkər: Anam barədə danışma.

Nərgiz: Sən düz demirsən. Səndən anama daha oğul olmaz.
Oğul şərəfini, ləyaqətini sən çoxdan itirmisən.

Şəkər: Sənə bir həftə vaxt verirəm. Başının salamat olmağı-
nı istəyirsənsə, atan evindən gətirdiklərini də, uşaqlarını da gö-
tür çıx evdən.

Nərgiz: Mən bu evə gəlin gəlmişəm. Meyidim də bu evdən
çıxacaq. Mənim burdan getməyim anama da, Şubaya da, uşaqla-
rıma da xəyanət olar. Ömrümün sonunadək Şubayı bu evdə göz-
ləyəcəm. Qulaqlarını aç, yaxşı-yaxşı eşit. Başqa sözün yoxdu
ki?..

Şəkər: Mən sözümü dedim, bir həftə vaxtın var.

Şəkər otaqdan çıxır. Mələk halsız vəziyyətdə gəlir.

Mələk: Allah balalarını xoşbəxt eləsin. Sən olmasaydın dərd
məni öldürəcəkdə. Hərdən az qala dəli oluram. Gözümə əsəbi
görünürsən?

Nərgiz: Şəkər bayaqdan deyindir.

Mələk: Nə deyir?

Nərgiz: Deyir evdən çıx.

Pauza

Mələk: Sən narahat olma. Dediklərini də qulaq ardına vur, guya eşitməmişən. Bir yola qoyarıq. O nə anasının dərini düşür, nə də qardaşlarının. Eh, qara günlərim qabaqdaymış. Axşam anası ölmüş Şirzadı yuxuda görmüşəm. Bir aydan artıqdı ki, Şirzaddan da xəbər-ətər yoxdu.

Nərgiz: Allah Şirzada dayaq olsun.

Mələk: Son zamanlar, ürək ağrısı tapmışam. Ayaq üstə gəzsəm də...

Nərgiz: Dincəlmək, müalicə olunmaq lazımdı, ana. Sən olmasan, vallah, biz də pis günə qalarıq. Gedək, həyətdə bir az gəzək. Təmiz hava alağ...

Onlar otaqdan çıxırlar. Səhnə qaralır.

VIII şəkil

Yalqızgilin evi. Yalqızın anası Suğra ilə Şəkər stulda əyləşiblər. Yalqız stola çay gətirir. Özü də əyləşir.

Yalqız (*Üzünü Şəkərə tutaraq narazı halda*): Səndən arvad alan olmaz.

Şəkər: Niyə, Yalqız xanım? Səbr elə də.

Yalqız: Get, ananın qohumunu al. Şəhərdə yaşayırlar, ana dilində düz əməlli danışmağı da bilmirlər. Allah ağllarını alıb, hər tərəflərini də qoyublar çöldə. Sənə elənçiyi lazımdı?

Suğra: A qızım, bu yazıq istəsəydi, alardı da. Şəkər nə deyir? Deyir, anam məsləhət bildi, mən istəmədim. Elənçiyə qalsa, gündə qarımızı neçəsi döyür?

Yalqız: Yüzü!

Suğra: Düzdü. Biz deyirik, gedin, sizin itiyiniz bizdə tapılmaz. Onlar da sağollaşib gedirlər.

Şəkər: Suğra xala, sən qızının bərinə-bədəninə, boyuna-buxununa söz yoxdu. Gözəl-göyçəkdi. Deyirəm, səbr elə, kimə deyirsən, kor tutduğunu buraxmayan kimi, dediyini deyir.

Suğra: Yox, bala! Mənim qızımı kora, şilə bənzətmə. Nə olsun ki, üç ərddə olub. Qadın ərddə olar da. O, pis qadın olsaydı, üç kişi alardı onu?

Yalqız: Mən bilirəm, məni əvvəlki ərldə qısqanır, Şəkər. Bəli, mən onlarla...

Şəkər: Nə?

Yalqız: Mən səndən küsəcəm. Səninlə heç vaxt danışmayacam. Lap anam məcbur eləsə də.

Suğra: Qələt eləmə, Şəkər mənim də xoşuma gəlir. Mən adam tanıyanam. Qızım, Şəkər ailəcanlı adama oxşayır.

Yalqız: Anasını görmürsən, ağzına gələnə danışır. Mən ölmüşəm, Şəkərə qız axtarır? Baxar işinə, mənə də Yalqız deyər-lər.

Şəkər: Əsəbiləşmə, qadası, sənə də qurban olaram, bax bu anana da.

Pauza

Suğra: Çox sağ ol, gözüm üstə yerin var. Mehribançılıq olmasa, heç kim, heç kimin sözünü eşitməz. Söz-söhbət olan yerdə xoşbəxtlik olmaz. Bir qız bir oğlanındı. İstəyirsən, mən verirəm qızı sənə. Ancaq sizin də yatmağa eviniz olmalıdı da. Evsiz ailə olmaz ki?

Şəkər: Bizə lazımdı əvvəl bir-birmizi başa düşək.

Yalqız: Avazın yaxşıdı, oxuduğun Quran olsa...

Suğra: Yaxşı görüm, kişinin sözünü kəsmə.

Şəkər: "Kişi" deyən dilinə qurban olaram.

Suğra: Allah eləməsin, sən niyə qurban olursan.

Yalqız: Səni görüb yaltaqlanır, o gün məndən utanmaz-utanmaz öpüş də istəyirdi.

Suğra: Bəsdə, ətimi tökmə, sıntarmış. O nə böyük şeydi?!

Sözünü yerə salma.

Yalqız: Sıntarmış niyə oluram?

Şəkər (*Əsəbiləşərək*): Sonra məndən umu-küsü eləməyə-cəksən ki? Alıb apararam, atamın goru haqqı ...

Suğra (*Təəccüblə*): Nə?

Şəkər: O üzünə, bu üzünə də keçməyəm. Qalarsan yanayana.

Yalqız: Pa... Ölüb xankişi...

Suğra: Xankişi — mankişi tanımıram. Qurtar söhbəti...

Şəkər (*Üzünü Suğraya tutaraq*): Xanım, sən qanan adam-san, yaxşı da məsləhətlər verirən. Bura da bizim evimizdi, ora da. İstərik burda qalarıq, istəmərək orda. Düz demirəm?!

Yalqız: Mən bilirəm, sən nə deyirsən... Xeyiri yoxdu. Mən sizin evə ərə gedəcəm... Nərgiz o evdən getməlidir.

Suğra: Mən dükan-bazara gedəcəm. Siz söhbətinizi eləyin.

Suğra gedir, Şəkər maqnitofonun düyməsini basır. Oynaq musiqi otağı bürüyür. Şəkər Yalqızın əlindən tutub qaldırır. Onlar rəqs eləyirlər Yalqız yorulub tənənfəs halda Şəkərin qucağına düşür. Şəkər onu öpür. Yalqız narazı halda onun əlindən çıxıb güzgünün qarşısına keçir.

Yalqız (*nazlanaraq*): Allah səni biabır eləsin. Üzümde izi qalar, qardaşlarımmın xasiyyətləri çox ağırdı. Elə bil bu dünyanın adamları deyillər.

Şəkər: Qorxma, arvadımsan da.

Yalqız: "Arvadım" sözü mənə xoşuma gəlmir.

Şəkər: Bəs sənə nə deyim?

Yalqız: "Əzizim", "Gözəl", "Çiçəyim"...

Şəkər: Quzum, dovşanı, pişiyim...

Yalqız: Yox! Yox, heyvanları o yana elə. Hə... Acığına getməsə, bir şey də deyim...

Şəkər: Nə?

Yalqız: İstəyirəm, ananla özüm danışım.

Şəkər: Nə danışacaqsan?

Yalqız: Deyəcəm ki, mən Şəkərin quzusuyam, pişiyiyəm... Necə məsləhət bilirsən, elə də deyim. Onu da deyim ki, guya hələ bətnimdə uşağımız da var.

Şəkər (*Fikirləşir*): Deməz, uşaq hanı?

Yalqız: Deyərəm (*əlini qarnına sürtür*) budu ha.

Pauza

Şəkər: Yalan danışmayaq, quzum. Uşağı təşkil eləyək, sonra deyək. Fakt yaman şeydi. Adamın uzun dilini qısa eləyir. Sonra əlacı kəsiləcək, diyəcək götür, gəl evə. Gəlini, uşağı başqasının qarısında qoyma.

Yalqız: Əşi, o nə bilir yalan danışdığımı?

Şəkər: Sən onu tanımırsan. Daldan baxanda qabağı, qabaqdan baxanda dalı görür. Onda qalmışdı ki qarnındakı ola.

Yalqız: Deynən anam əcəb afirisdi də.

Şəkər: Arvadlar hamısı elədilər də. Başqa cür olsaydı, onların qəbirlərini kişilərinkindən dərin qazmazdılar ki?

Yalqız: Biz ki belə başladıq... Çox çəkməyəcək uşağımız da olacaq.

Şəkər: Dəqiq bilirsən?

Yalqız: Bə nədi?

Şəkər: Ekiz də ola bilər?

Yalqız: Üzünün suyu tökülsün, mənə abırdan saldın. O, özümüzdən asılı olacaq. Təcili ev məsələsini də görək fikirləşək.

Şəkər: Hə, heç bunlar mənə yadıma düşmürdü...

Yalqız: Görək hamısını mən deyəm. Kişi olub bir dəfə özümdən qanmırsan.

Şəkər: Çalışaq, yaxşı oxudaq, yaxşı tərbiyə eləyək.

Yalqız: Görən bizim uşaqlarımız hansı vəzifələri tutacaqlar?

Şəkər: Mən inanıram ki, yaxşı olacaqlar.

Yalqız: Bələdiyyə.

Şəkər: Nə bələdiyyə? Ondan ötrü güc verib tər tökməyə dəyməz.

Yalqız: Polis rəisi, ya prokuror?

Şəkər: Əsi, bizə ayıbdı. Onlar nədi ki?

Yalqız: Bə nə?

Şəkər: Deyirsən, yəni Allahın naziri də olmayacaqlar?

Yalqız: Nə deyim, vallah.

Şəkər: Çölə atsan, arxayın ol, mənim uşaqlarımdan diplomat çıxacaq.

Yalqız: Allah ağızından eşitsin, ər də gərək ər ola, ey. Hər gədə-güdəynən yastığa baş qoymaقدansa, atanın xarabasında qarımaq yaxşıdı. Səninlə danışanda vallah, ürəyim dağa dönür, uçmağa qanadlarım olmur. Kefim qalxır...

Şəkər maqnitofonda başqa bir musiqi nömrəsi səsləndirir. Rəqs eləyirlər. Yalqız oynaya-oynaya Şəkəri divana tərəf çəkir. Səhnə qaralır.

IX şəkil

Mələyin evi. Qapı döyülür. Nərgiz gedib qapını açır. İki hərbiçi otağa daxil olur. Salamlayırlar. Şəkər onlara çəpəki baxır.

Birinci hərbiçi: Siz Şubayın, Şirzadın anası siz?

Mələk: Hə oğlum, onların anasıyam.

İkinci hərbiçi: Komandir özü də sizinlə görüşmək istəyirdi, ancaq imkan olmadı.

Mələyin daxili səsi: Aman Allah, görəsən indi nə xəbər var. Hərbiçilər elə-belə gəlməzlər... Bəlkə Şirzadın da başında bir iş var?

Birinci hərbiçi: Mələk xala, biz Şirzadla bir dəstədənlik.

Mələk: Lap yaxşı, oğlum, Şirzada da qurban olum, sizə də.

İkinci hərbiçi: Çox sağ olun.

Mələk: Şirzad necədi?

Hərbiçilər çaşqın halda bir-birinin üzünə baxırlar.

Şəkər: Nə olub, qorxursuz danışmağa?

Mələk: Bəsdə görək. İmkan ver sözlərini desinlər.

Birinci hərbiçi: Bilirsiniz ...

Mələk (Tələş içində): Nəyi? Saxlama... Sözü de... Yoxsa, o da...

Birinci hərbiçi: Üç gün bundan əvvəlin söhbətidi. Sabah üzü düşmən güclü hücumu keçdi...

Şəkər: Sonra nə oldu?

İkinci hərbiçi: Gözlənilmədən düşmən tankları üstümü zə şığıdı.

Mələk: Hə, sonra...

Birinci hərbiçi: Hər iki tərəfdən böyük itki oldu.

Mələk: Yenə?!

Şəkər: Demək istəyirsən, Şirzad düşmən gülləsinə tuş gəldi?!

İkinci hərbiçi: Yox !..

Nərgiz: Bəs nə baş verdi?

Şəkər: Nə olacaq? Bilmirsiniz?..

Mələk: Sözüünüzü deyin, oğlum, çəkinməyin. Görünür, Allahın qəzəbinə gəlmişəm.

Birinci hərbiçi: Şirzad gözlənilmədən səngərdən çıxdı. Pulemyotla düşməni biçməyə başladı. Elə bu vaxt bir tank onun tərəfə yan aldı. O, cibindəki qumbaranı çıxarıb düşmən tankının tırtılları altına atdı. Tank bir göz qırqımında parçalandı.

Şəkər (Əsəbləşir): Adə, yekə kişisiz, yüz dəfə mıs... mıs... mısıldayınca, bir dəfəlik deyin ki, Şirzad da öldü.

Mələk (*Əsəbi halda*): Sən sus...

Şəkər: Nə. Belə hərbçininin düşməni...

Mələk: Sus... Bəsdil..

Şəkər: Ağızları xəmir kəsmir...

İkinci hərbçi: Məsafə yaxın olduğundan atdığı qumbaranın qəlpələri Şirzadın özünü də tutdu.

Mələk: Vayyy, balam vayyy...

Mələyin ürəyi gedir. Şəkər onu dərhal qucaqlayır. Mələk handan-hana özünə gəlir.

Şəkər: Deməli belə...

Mələk: Balamın cəsədi hardadı?

Birinci hərbçi: Şirzadı dağın uca zirvəsində dəfn elədik.

Mələk: Getsək, qəbrini tapa bilərikmi?

İkinci hərbçi: Yox, ana.

Mələk: Niyə, oğlum.

Birinci hərbçi: Keçən axşam həmin yerlər də işğal altına düşdü!..

Şəkər: İnanmıram bunlara.

Birinci hərbçi: Niyə?

Şəkər: Bəlkə də arxadan özümüzünkülər vurub?

İkinci hərbçi: Nə danışırısan, elə şey olar?

Şəkər: Ayə, gündə televizorda demirlər, qəzetlərdə yazmırlar?

Nərgiz: Torpaqlar əldən gedir. Gündə neçə kənd-kəsək düşmən əlinə keçir.

Pauza

Mələk: Deməli, Şubayımın özü, Şirzadın qəbri əsir alındı. Kaş mən də öləydim, görməyəydim, bu müsibətləri...

Şəkər: Ay ana, dedim, qardaşlarımla başı xarabdı, fanatikdilər. Nədi-nədi baş götürüb qoşa-qoşa döyüşə gedirik. Sənə la-

zım idi bunlar?

Hərbçilər: Dərdinizə şərrikik, Mələk xala. Sizə necə təskinlik verək, bilmirik.

Mələk: İlahi, günahım nəydi, bu günə düşdüm? Qoşa oğul böyütdüm ki, qara yellərə verim? Bəs nəydi Şubayımın, onun körpələrinin günahı? Şirzadımın təqsiri? İBelə də zülm olar? Bizə bu zülmü necə qıydın İlahi?! Mənə də ölüm qismət elə, ya Rəbbim! Öldür məni, qurtarım bu əzabdan, bu məşəqqətdən!!!

Hərbçilər xudahafizləşib gedirlər. Səhnə qaralır.

X şəkil

Ev. Mələklə Şəkər söhbət edirlər.

Şəkər: Qurban olum, əsəbiləşmə... Sənə baxanda ürəyim ağrıyır, kövrəlirəm...

Mələk: Fikrini açıq söylə, ürəyimi qırma.

Şəkər: Sən yaşlaşmısan. Gəlin, nəvə saxlayan vaxtın deyil. Beş günlük ömrün qalıb.

Mələk: Hə, səni başa düşürəm.

Şəkər: Cavan qadındı, nə vaxtsa, Nərgiz özünə adam tapaçaq. Bizi el, oba içində xəcalətə salacaq.

Mələk: Kəs səsini, namussuz!!! Bu saat əllərimlə boğaram səni. Rədd ol evdən.

Şəkər evdən çıxıb qaçır. Nərgiz gəlir.

Nərgiz: Nə səsdi belə, ay ana?

Mələk: Heç. Qonşu Həlimənin oğlu cəbhədə şəhid olub. Yazığın bircə oğlu vardı. Onu da ermənilər öldürdülər. Gedim

arvada mən də başsağlığı verim.

Nərgiz: Get, heyif ölənlərin canından. Yazıqlar bir gün görmədilər.

Mələk: Tez qayıdacam.

Mələk gedir. Nərgiz otaqda tək qalır.

Nərgizin daxili səsi: Şubay! Şubay! Əzizim, sən vardın, elə bilirdim məndən güclüsü, məndən xoşbəxt adam yoxdu. Sən nur idin, işıq idin gözlərimdə. Hər şeyə sənin gözlərinlə, istəyinlə, arzunla baxırdım. Əzizim, iki bədəndə bir arzu, bir istək idik. Sən davaya gedəndə elə bildim ürəyim qırıldı. Üstümə dağ çökdü. Təsəvvür eləyirsənmi? Balalarının bəsirətli, nəmli gözlərinə baxa bilmirəm. Sarsılıram, damarlarımda qanım donur. Sanıram ki, ev-eşik, divarlar uçub üstümə gəlir. Boğuluram. Ağlamaqdan savayı özgə çıxış yolu tapa bilmirəm. Həsrətəm o günlərə. Heyf o sənli günlərimdən Şubay. İndi o xoşbəxt, səadətli anları yuxularımda görürəm. Səni xəyallarımda yaşadıram. Bilirsənmi, sevən kəsin Allahı yanında olar. Sən hər an mənim ruhumdasan, mənimləsən. Hara gedirəmsə, səni görürəm, səsi ni eşidirəm, Şubay. Deyirlər ki, ruh əzab çəkər, ölməz. Cismin yoxsa, ruhun mənimlədi. Mən indi sənin ruhunla, ülvə məhəbbətini yaşayıram, Şubay.

Pauza

Əzizim, bilirsənmi, canın qədər sevdiyini Şirzad da sənə yoxluğuna, balalarının iniltələrinə, ananın həsrətli baxışlarına dözməyib, intiqamını almaq üçün cəbhəyə getdi. Şirzad kiçik olsa da, hər şeyi bilən idi, başadüşən idi. Vətən namusu, torpaq qeyrəti çəkən idi. O, anamızı, səni, məni, övladlarını canından da artıq sevirdi. Şirzad mənə mənəvi dayaq idi. Uşaqlarıma arxa idi, qol-qanad idi. Heyif, onu da Allah bizə çox gördü. O da əbədiyyətə qovuşdu. Bu evin çırağı söndü. Heç vaxt yanmayacaq

da. Mənim ömür növrəğim pozuldu. Ümidim, inamım öldü. Kaş öləydüm, bu ələmli, sitəmli günləri, sənsizliyi görməyəydüm, Şubay!

Şəkər gəlir.

Şəkər: Anam, uşaqlar hardadırlar?

Nərgiz: Uşaqlar atamgilə gedib, anam da Həlimə xalagilə.

Şəkər (Gülümşəyəyərk): Nərgiz, özündən xəbərin var?

Nərgiz: Necə bəyəm?

Şəkər: Gözəlləşmişən ee... Səni görəndə ürəyim titrəyir.

Nərgiz (Əsəbiləşir): Aqlını başına yığ, Şəkər! Qardaşının ruhundan, balalarından utan. Belə şit-şit...

Şəkər: Şit niyə? Neyləyim ki, səni görəndə birtəhər oluram.

Nərgiz: Qələt eləyirsən!..

Şəkər: Yaxşısı budu...

Şəkər stuldan qalxıb Nərgizə sarı gedir. Nərgiz geri çəkilir. Şəkər onun üstə atılır. Süpürüşürlər. Nərgiz Şəkərin əlindən çıxıb stəkanı götürür.

Nərgiz: Binamus! Qardaş xaini! Yaxın gəlmə! Gəlsən, stəkanı başına vuracam.

Şəkər: Ağıllı ol, Nərgiz! Özünü naza çəkmə, qadası. Onsuz da Şubay qayıtmayacaq. Mən rəva bilmərəm ki, sən başqası ilə...

Nərgiz Şəkərin üzünə tüpürür. Şəkər bir də Nərgizi qamarlayır. Qız onun əlindən çıxır. Stəkanı Şəkərə tullayır. Stəkan ona dəymir. Şəkər cibindən bıçaq çıxarır. Nərgiz qışqırır.

Nərgiz: Dedim, rədd ol burdan...

Şəkər: Razi olmasan, səni də, uşaqlarını da doğrayacam. Qurtar haray-qışqırığı.

Mələk qapıdan girir.

Nərgiz: Namussuz, irəli gəlmə.

Şəkər bir də Nərgizin üstünə atılır. Nərgiz onun əlindən çıxmağa çalışır. Onu itələyir. Şəkər büdrəyir. Mələk işi başa düşüb yan otağa qaçır, ov tüfəngini divardan alıb cəld geri qayıdır. Oğluna arxadan atəş açır. Şəkər səndələyib yıxılır. Nərgiz qorxusundan qışqırır, dizi üstə döşəməyə çökür. Mələk oğlunun meyidi üstündən adlayır və Nərgizin qolundan tutub onu ayağa qaldırır.

Nərgiz. Sən neylədin, ana?!

Mələk: Bu, belə də olmalıydı. Şəkər Allahına bəndəlik eləmir. Ananı ana, qardaşı qardaş saymayan, səni hardan qiymətləndirə bilərdi, qızım. Mən həyətdə ikən onun sözlərini eşitdim. Tüklərim ürpəşdi. Evdə də gördüyümü gördüm. Bu, hamımıza xəyanət, insanlığa ləkədi. Namusa təcavüz eləyənin aqibəti belə də olmalıdı.

Nərgiz (Ağlaya-ağlaya): Ana, yalvarıram sənə. Öz əllərinlə məni də öldür. Vaxtında balalarımı götürüb bu evdən getsəydim, belə də olmazdı. Bu cinayətin səbəbkarı mənəm.

Mələk: Yox, Nərgiz.

Nərgiz: Ana, özüm də bilmədən səni oğul qatili elədim.

Mələk (Səsi gərilərək): Öldürən mənəm, ölən Şəkər, şahidsən. Bircə təvəqqem var səndən.

Nərgiz: Nə təvəqqedi o?

Mələk: Qızım, Şəkərin bu hərəkətlərini kimsəyə bildirmə. Namusu itə atıblar, it yeməyib. Qızın var, oğlun var. Əks halda,

törədilən cinayət üçün müstəntiqlə, prokurorla sən də danışmalı olacaqsan. Eşidib-bilsələr bizə nə deyərlər?! Ləkəli adı gələn mə rəva bilmərəm. Bir də axı məhkəmədə nə deyəcəksən? Qoyulan suallara necə cavab verəcəksən? Yox, qızım, yox! Yalvarıram sənə. Qızın Sevdanın, oğlun Cahanın taleyini düşün. Ərin Şubayı düşün. Cinayəti mən törətmişəm. Cəzanı da mən almalıyam. Təmiz adını, ləyaqətini qoru, qızım. İmkan vermə ki, evimiz-eşiyimiz xarabaya çevrilsin.

Nərgiz: Ana, bu, niyə belə oldu?

Mələk (Əsəbi halda): Qurtardıq! Daha bəsdə! Üstünə ağ çək meyidin. Uşaqların gələn vaxtıdır. Görüb qorxarlar. Bu cinayətin bəisi Şəkər özü oldu, qızım. Ancaq ona heyflənirəm ki, bu yaşda övlad qatili oldum. Əlim doğma balamın qanına batdı.

Nərgiz ağ mələfəni gətirib Şəkərin cəsədi üstünə çəkir. Polislər gəlirlər. Müstəntiq izahat alır.

Müstəntiq: Mələk xanım, deyin görək, hadisə necə baş verdi?

Mələk: Evi yığışdırırdım. Divardan asılmış ov tüfəngini götürüb yan otağa aparmaq istədim. Özüm də bilmədən əlim çaxmağa toxundu. Tüfəng açıldı. Doğmaca balama dəydi. Bir göz qırpımındaca oğul qatili oldum.

Müstəntiq: Şahid varmı?

Mələk: Nə şahid, cənab müstəntiq. Evimdəcə özüm öz əlimlə doğma balamı qətlə yetirdim. Onu kim görə bilərdi ki?

Müstəntiq: Hadisə baş verəndə evdə kim vardı?

Mələk: Gəlinim. O, uşaqlarını anasıgilə göndərmiş, özü də həyətdə iş görürdü.

Müstəntiq: Deməli, şahid yoxdu.

Mələk: Bəli!

Polislər Mələyi aparırlar. Nərgizlə müstəntiq də onların dalınca gedirlər. İşiq sönür.

XI şəkil

Məhkəmə zalı. Adamlar zala gəlirlər. Prokuror, vəkil öz yerlərindədirlər. Məhkəmə sədri, iki xalq iclasçısı zala daxil olur. Dövlət ittihamçısı yerində əyləşib. Məhkəmənin katibi “Qalxın məhkəmə gəlir” — deyərək zala bildirir. Hamı ayağa qalxır. Sədrin göstərişi ilə adamlar əyləşirlər. İki polis Mələyi qolu qandallı gətirib barmaqlıqlar arasına salır. Mələyin gözləri zaldakı Nərgizə dikilir. Göz yaşları Nərgizin yanaqlarına süzülür... Sədr zala gözucu nəzər salır.

Sədr: Məhkəmə iclasını açıq elan edirəm. Müttəhim Mələk Əfqan qızı Səmədzadə doğma oğlu Şəkər Şadman oğlu Səmədzadənin qətində təqsirli bilinərək ittiham olunur. Müttəhim Mələk Əfqan qızı Səmədzadə, ayağa qalxın (*Müttəhim qalxır*). Özünü təqsirli bilirsinizmi?

Mələk (*Handan-hana*): Bəli!.. Təqsirkaram...

Sədr: Özünüzü müdafiə etmək üçün vəkil tutmaq istəyirsinizmi?

Mələk: Yox! Nə vəkil?! Canı doğma anadı, öldürülən də oğul! Günahımı boynuma alıram. Necə fikirləşirsiniz, möhtərəm sədr, oğul qatili olmaq ana üçün həbs olunmaqdan daha artıq cəza deyilmi?

Sədr: Müttəhim Mələk Əfqan qızı Səmədzadənin mühakiməsi ilə əlaqədar olaraq prokurorluğun qərarını oxumaq üçün söz dövlət ittihamçısı Qürbət Həsənlivə verilir.

Prokuror: Doğma oğlu Şəkər Şadman oğlu Səmədzadəni ov tufəngi ilə bilmədən qətlə yetirdiyinə görə Mələk Əfqan qızı

Səmədzadə beş il müddətinə azadlıqdan məhrum edilsin.

Sədr: Müttəhimə son söz verilir:

Pauza

Mələk (*Ayağa qalxır*): Mən bədbəxt bir qadınam. Yemədim, içmədim, güc-bəla ilə üç yetim övlad böyütdüm. Ərsəyə çatdırdım. Qara yellər əsdi, tufan qopdu, böyük oğlum Şubayı əsirlik girdabına atdı. Düşmən tankına atdığı qumbaranın qəlpələri hələ nişan taxmadığım kiçik oğlum Şirzadənin özünü parçaladı. Qara torpaq əjdaha kimi ağzını açıb onu da uddu... İşə bax!.. Bunlar azmış kimi, Şəkəri də öz əllərimlə qətlə yetirdim... Cənab prokuror mənə beş il azadlıqdan məhrum etmə ittihamı oxuyur... (*psixi hal keçirərək gülür*). Ha... ha... ha... (*hamının baxışında ananın halına acıma duyulur*). Möhrətəm sədr! Bəlkə, siz özünüzdə bir güc tapasız və mənə ölüm cəzası verəsiniz! Ölüm!!! Heç olmasa, mənəvi əzabdan, iztirabdan canım qurtara!... Bilirəm!.. O dünyada da rahat ola bilməyəcəm! Qəbrdə ruhum da od tutub yanacaq!..

Mələk hönkürə-hönkürə dəmir barmaqlıqlardan tutub dizləri üstə çökür. Nərgiz təşviş keçirir.

Sədr: Məhkəmə məşvərətə gedir.

Məhkəmə və iclasçılar zaldan çıxırlar. Adamlar məyusdurlar. Səhnə ani qaralır. Yenidən işıqlanır. Məhkəmə zalı. Proses davam edir.

Sədr: Xanımlar və cənablar! Qanunda təsbit edildiyinə görə cinayətkar kimliyindən və törətdiyi cinayət əməlinin xarakterindən asılı olmayaraq, cəzasını almalıdı. Açıgını deyim ki, bu gün qanunlarımızda boşluqlar mövcuddur. Bir anlığa diqqət yetirin. Ana əlində açılan tufənglə ciyərpərasını bilmədən qətlə

yetirir. Özü öz ürəyini parçalayır. Biz isə təsəlli vermək, dərdinə şərik olmaq əvəzinə, anaya qarşı ittiham irəli sürürük. Soruşuram: övlada anadan artıq kim yana bilər? Ana onsuz da ömrü boyu alışıcaq, yanacaq! Övladı üçün göz yaşları tökəcəkdir! Biz də üstəlik ananı cəzalandırırıq. Bu, qanundumu?! Bu, ədalətdimi?! Haqdımı?! Humanizmdimi?! Yox!!! Yaxşı, bu ədalətdən, humanizmdən uzaq qanun kimə gərəkdir?! Qanun tərəzisində hüquqla yanaşı eyni statusda ən ali bəşəri hisslər, duyğular, humanist prinsiplər qoyulmalı və bu mövqedən hökm çıxarılmalıdır. Ona görə də müttəhimin böyük oğlu Şubayın Ermənistanda əsirliyini, kiçik oğlu Şirzadın şəhidliyini, iki az yaşlı nəvəsinin himayəsində qalmasını, yaşını, el-oba içərisindəki nüfuzunu və doğma balasını bilmədən qətlə yetirməsini nəzərə alaraq, məhkəmə hökm verir: Mələk Əfqan qızı Səmədzadənin təqsiri bağışlanılsın və məhkəmə zalından azadlığa buraxılsın. Hökm qətidir. Heç bir şikayət qəbul edilmir.

Adamların gözlərində sevinc, üzvlərində təbəssüm görünür. Mələk barmaqlıqlar arasından çıxır. Halı pisləşir. Nərgiz onu stulda əyləşdirir.

Mələk (*Çətinliklə*): Qızım, içimdə üşütmə duyuram. İçərimdən gələn üşütmə ölümün xəbərçisidi. Gördüyümü görmüşəm. Vəsiyyətimə qulaq as. İşdi, əgər ərin gəlsə, Şəkərin ölümünün səbəbləri barədə ona burda deyilənlərdən savayı, bir kəlmə də söz demə. Başımıza gələn qəzavü-qədri eşidib-bilsə, insanlığa inamı itər. Bu, ölümə bərabərdir... Gəl halallaşaq... Vaxtım çatır daha. Dünya yalan, dünya yaman dünyadır...

Mələk bayılıb yıxılır. Nərgiz qışqırır. İşıq sönür.

2003

Vicdan məhkəməsi

(*Üç hissəli, səkkiz şəkilli pyes*)

İştirak edirlər:

Asiman xanım — universitetin professoru
Elvin — Asimanın oğlu
Ülkər — Asimanın qızı
Elnarə — Elvinin arvadı
Ürfan — Elvinin sürücüsü
Nəsibə — Ürfanın anası
Dilbər — Ürfanın arvadı
Abasbəyli — müstəntiq
Söhbət Zalov — dövlət ittihamçısı, prokuror
Sübhən Xəlilov — vəkil
Çingiz Rüstəmli — məhkəmə katibi
Midhəd Quluzadə — məhkəmə sədri
Müttəhim — adi vətəndaş
Şamilov — şahid, polis kapitanı
Gülməmmədov — şahid, baş leytenant
Elmar — 23 yaşlı gənc, əsgər

I hissə

I şəkil

Yol kənarı. Uçuq-sökük daxma. Asimanla Dilbər daxmada söhbət eləyirlər.

Asiman: Qızım, neçə gündü sənə göz qoyuram. Səninlə ana-bala kimi söhbət eləmək istəyirəm.

Dilbər: Eşidirəm xanım, tez eləyin, vaxt itirəmmərəm. Axı mən dilənçiyəm. Axşamçağı şef gəlib düşərini istəyəcək. Mən ona düşərini ödəyəmməsəm, sabah məni dilənməyə qoymayacaq.

Asiman: Şef kimdi?

Dilbər: Dilənçibaşı. Sahə müvəkkilinin əlaltısı.

Asiman: Gündə onlara nə qədər verirsən?

Dilbər: İki çörəyin pulunu.

Asiman: Eybi yoxdu, mən onu sənə verərəm, çatdırarsan onlara. Bəs gizli deyilsə, gündə nə qədər yığa bilirsən?

Dilbər: Şefin düşərini çıxandan sonra, təkçə çörək pulumu. O da güc-bəlayla.

Asiman: Burda necə yaşayırsan?

Dilbər: Görürsən vəziyyətimi? Bu daxmada hər gün sahibsiz itlərlə birlikdə yaşayıram. Mən bura qaş qaralanda gəlirəm. Şübhələnsələr, məni burdan da qovacaqlar.

Asiman: Qorxmursan, daxma uçar üstünə?

Dilbər: Bu da mənim taleyimdi.

Asiman: Yaxşı, adın nədir?

Dilbər: Dilbər.

Asiman: Mənim də adım Asimandı. Sənin boyda qızım var, adı da Ülkər... Sən gəncsən, gözəlsən.

Dilbər: Qızın xoşbəxt olsun... Gözəl olmaqdan, kaş bəxtim olaydı.

Asiman: Həyatda çətinlik həmişə olur. Neçə yaşın var?

Dilbər: Bu gün on səkkizə keçirəm. Doğum günümdü.

Asiman: Səni təbrik eləyirəm.

Dilbər: Niyə?

Asiman: Axı doğum günündü.

Dilbər: Bu gün ölmək, dünyamı dəyişmək mənim üçün daha xoş olardı.

Asiman: Niyə?

Dilbər: Necə niyə? Bəyəm bu güzərandı?

Pauza

Asiman: Özünü üzmə. Hələ dünyanın işini bilmək olmaz.

Dilbər (Köksünü ötürərək): Ola bilər.

Asiman: Harda doğulmusan?

Dilbər: Müharibə bölgəsində.

Asiman: Kimin var?

Dilbər: Atamla anamı ermənilər gözlərimin qarşısında güllələdilər. Tək birçə qardaşım var. O da itkin düşüb. Neçə vaxtdı gözlərim yolda, qulaqlarım səsdə, onu axtarıram.

Asiman: Şəhərə nə vaxt gəlmisən?

Dilbər: Üçüncü ildi.

Asiman (Təəccüblə): Gələndən burdamı yaşayırsan?

Dilbər: Yox... Bir müddət fəhlə yataqxanasında... Sonra dayımgildə.

Asiman: Dayıngildə niyə yaşamadın?

Dilbər: Dayım arvadı...

Asiman: De... de... Çəkinmə...

Pauza

Dilbər: Dayımın arvadı gündə bir şey bəhanə eləyib məni söyürdü, döyürdü. Bir dəfə də o, qızıl üzüyünün oğurlandığını dedi... Üzüyü axtarıb mənim evdəki kostyumumun cibindən çı-

xartdı. Nə qədər ağlayıb-sıtqadım, and-aman elədim inanmadı. Dayım evə gələndə arvadı gözlərimin içinə dedi: “Oğrunu tapmışam. Sən demə, evdəki şeyləri oğurlayan gülmə-şəkər bacın qızı Dilbər imiş... Dayım ona inandı”. “Oğru”, “Fahişə” deyə məni küçəyə atdılar. Sizdən soruşuram: Kimdi günahkar? Yaşadığım zamanəmi? Düşdüyüm mühitmi? Əhatəmdə olanlarımı? Yoxsa, anadan vaxtsiz doğulmağımı? Belə çıxır ki, cinayətkar mənəm! Çünki doğulmuşam! Deməli, cəzalanmalıyam! Çünki varam! Çünki yaşayıram. Çünki Allahın qəzəbinə düçar olan dilənçiyəm!

Asiman: Dilənçilik sənə yaraşmır, qızım.

Dilbər: Dilənçilik kimə yaraşır ki? Dilənçilik insan kimi doğulub həyatın dibinə atılmaqdı. Bir loxma çörək üçün kiminsə əlinə baxmaqdı. Təsəvvür eləyirsiz, ilk dəfə dilənməyə qədəm qoyan yeniyetmə bir qızın keçirdiyi hissləri? Ömrü boyu həyata, yaşadığı dünyaya olan sevgisiylə, öz səadətiylə vidalaşdığı (*kövrələmək*)... Danışanda az qalır ürəyim çatlasın... Onsuz da bizim zamanədə hamı dilənçidi.

Asiman: Başa düşmədim...

Dilbər: Hərə bir cür dilənçidi. Vəzifəyə keçən yığır. Belə yığhayıqda kimsəsizlərin qeydinə kim qalacaq?

Pauza

Asiman: Cəmiyyət xəstədi. Xəstə cəmiyyət nəsillərin faciəsidir. Bunlar birdən-birə düzələn deyil.

Dilbər: Düzələcəkmi?

Asiman: Gərək yeni nəsil öz cəmiyyətini yaratsın.

Dilbər: Xəstə cəmiyyət xəstə nəsl törədir. Belə cəmiyyətdən mənim ummağa nə haqqım var? Bunu Tanrı götürərmimi?!

Asiman: Yox, elə demə, inamımı itirmə. Məni sənənlə qarşılaşdırın elə sənənlə Tanrıdır (*səsi titrəyə-titrəyə*). Bu andan sən dilənməyəcəksən. Mən sənənlə anan, Ülkər də bacındı. Sən həmişəlik mənimlə qalacaqsan!...

Dilbər tutulur. Asimana baxır. Handan-hana dillənir.

Dilbər: Axı...

Asiman: Yox... Evə gedirik. Bu mənim yox, məni bura göndərən böyük Yaradanın hökmüdü, Rəbbin qüdrətidir!

Asimanla Dilbər gedirlər. İşiq sönür.

II şəkil

Asimanın evi. Ülkər anasıyla Dilbəri dəhlizdə qarşılayır. Onlar otağa keçib əyləşirlər. Ülkər sevincək halda soruşur.

Ülkər: Çaya ehtiyacınız varmı?

Dilbər: Yox!

Asiman: Bir azdan.

Ülkər də stulda əyləşir.

Dilbər (*Kövrələmək*): Gördüklərim yuxudu, yoxsa, həqiqət?

Ülkər: Narahat olma, hamısı həqiqətdir. Anam sənənlə barəndə mənə danışır... Bilirsən, sənənlə gəlişinə nə qədər sevinirik?

Asiman: İnsan zəhmət üçün doğulub, Dilbər. Onun çətinliyi olmasa, həyatın qədri bilinməz.

Ülkər: Anamız universitet professorudu, Dilbər. Həmişə öyrənib ədəb-ərkan dərsi verməyə. Elə bilir biz də tələbələrliyik (*Otağı gülüş səsləri bürüyür. Ülkər stuldan qalxıb anasını qucaqlayıb öpür*). Zarafat eləyirəm, ana, sənə qurban olum.

Pauza

Asiman: Dilbər, gərək bu evdə özünü qonaq sanmayasan. Elvin adlı oğlum var. O, bir aya yaxındı ki, zövcəsi Elnarəylə İs-

tanbuldadı. Müəssisə rəhbəridi. Gəlsinlər, Elvin sənə də yanında iş düzəldər, işlərsən, başın qarışar.

Ülkər: Bu gün gələcəklər.

Dilbər: Allah canlarımı sağ eləsin, işləri uğurlu olsun.

Ülkər: Sən də xoşbəxt ol.

Asiman: Hər ikiniz cavansız, həyatda kövrək addımlarınızı atırsız. İnsan uğursuz addımlarını təcrübəsizlikdən atır, fəlakətlərə sadələvhlükdən düşür.

Ülkər: Sonrakı peşmançılıq fayda vermir.

Asiman: Sizdən təvəqqe eləyirəm, düşünülməmiş addım atmayasız. Ləyaqəti saxlamaq, isməti gözləmək, namusu qorumaq hər bir insanın borcudu. Borcu ləyaqətlə ödəmək şərəfdi, vicdan işidi. İnsani keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən qadın həmişə vüqarlı, qüdrətli olur.

Ülkər: Anam danışdıqca vallah, ürəyim dağa dönür.

Dilbər: Heç vaxt belə söhbətlər eşitməmişəm.

Pauza

Asiman: Biz qadınlar öyrənmişik xoş sözlərə, təriflərə. Nəticədə erköyünləşirik, iddialarımız artır. Belə olmaz. Düzdü, qadın gözəl olmalıdı. Qızlarım, mən bu gözəlliyi “mən”inizdə görmək istəyirəm. Ar-namusunu qoruyanmayandan gözəl olmaz. Belə qızlar budağından vaxtsiz dərilən çiçək kimidilər. Elə ki dərildi, ətri çəkildi, toz-torpaq, zir-zibil içinə atılırlar...

Dilbər (Çəkinə-çəkinə): Əziz ana! Məni kövrəltədin. Küçədə qalmış, ümidi qırılmış cılız bir qızı halalca evinə gətirmək, ona dayaq durmaq hələm-hələm adamın işi deyil. Mən ömrüm boyu Allaha yalvaracam ki, bütün insanlar sizin kimi mərhəmətli olsunlar! Mən sizinlə qarşılaşanadək qanadları sınımış bir quş, budağından ayrılmış bir yarpaq idim. Bu gün siz mənim qan sızan yaralarım, sızlayan qəlbimə məlhəm qoyduz. Varlığımı, ruhumu özümə qaytardız. Çalışacam özümə də, bu ailəyə də şərəf gətirim.

Asiman: Sağ ol, qızım.

Ülkər: Biz uşaq deyilik, ana, hər yetənə aldanaq.

Dilbər: Dərdli deyingən olar, bacı.

Asiman: Mən bir az o biri otaqda dincəlmək istəyirəm. Sən də dincini al, Dilbər.

Ülkər: Mən də bir az dərslərimə hazırlaşım.

Asimanla Ülkər hərəsi bir yan otağa keçir.

Dilbər (Daxili səsi): Bu Asiman xanım nə qədər yaxşı adam imiş, İlahi. Bu az yaşında nələr çəkmədi başım? Hansı müsibətlərə düşər olmadım? On beş yaşında ikən dayım arvadı məni ailəsindən boşanmış əlli yaşlı kişiyyə ərə verməyə çalışdı. Qonağı olmuş başqa bir kişiyyə şərait yaradaraq, məni onun ağışuna salmaq istədi. O, namərd də məni qəflətən qamarlayıb çarpayının ortasına atdı, əlindən güc-bələyla qurtardım, balkona qaçıb özümü yerə atacağımla qorxutdum onu. İş üçün ayaq döydüyüm idarələrdə mənə şərt qoydular... Pis yola çəkmək üçün pul, iş vəd etdilər. Asiman xanım bayaq gənclikdən, gözəllikdən danışdı. Gənclik də, gözəllik də o zaman qiymətli ki, taleyinlə oynamasınlar, qismətini əlindən almasınlar...

Qapının zəngi çalınır. Ülkər qapını açır. Elvin, Ürfan və Elnarə gəlirlər. Səs-küyə Asiman da yan otaqdan çıxır. Öpüşüb görüşürlər.

Asiman (Üzünü Elvinlə Elnarəyə tutaraq): Tanış olun, bu qız Dilbərdi. Övladlığa götürmüşəm.

Elnarə: Çox şadıq.

Ülkər: Bu da Ürfandı, Elvinin sürücüsüdü. Ailəmizin yaxın adamıdı.

Ürfan: Tanışlıq üçün şadam.

Asiman: O da mənim oğlumdu.

Dilbər: Çox yaxşı. Öz evinizə xoş gəlmisiniz.

Elvin (*Üzünü anasına tutaraq*): Sənin üçün darıxmışam, ana!

Asiman: Allah sizi mənə çox görməsin, bala.

Ülkər: Görürsən də, Dilbər, anam oğlunu, gəlinini görən kimi bizi unudur.

Pauza

Elnarə (*Zarafatla*): Sən anamla arama girə bilməzsən.

Ülkər: Allah sizi mehriban eləsin.

Elvin: Keç əyləş, Ürfan.

Ürfan (*Üzünü Elvinə tutaraq*): Başqa iş yoxdusa, mən gedim.

Elvin: Maşında yaddan çıxan bir şey qalmadı ki?

Ürfan: Yox!

Asiman: Axşam səni gözləyirik, Ürfan. Mütləq gəl. Çoxdandı bir yerə toplaşammırıq.

Ürfan: Axşamlar xəstə anamı evdə tək qoyammıram.

Asiman: Bəlkə Elvinlə gedib ananı da gətirəsiniz?

Ürfan: Narahat olar. Xahiş edirəm, məni gözləməyin.

Asiman: Başım çoxdandı qarışıb iş-gücə, anandan da xəbərsizəm.

Ürfan: Dünən axşam sizi arzulayırdı.

Asiman: De ki, sabah gələcəm.

Elvin: Bir dəqiqə tələsmə, Nəсібə xala üçün də, sənin üçün də İstanbuldan kiçik hədiyyə almışam.

Ürfan: Nə zəhmət çəkmişiz?

Elvin (*Çantadan bükülünü çıxarıb Ürfana verərək*): Jaket ananın, köynək də sənindi. Nəсібə xalaya salamımızı çatdır.

Səslər: Çox mübarək!

Ürfan gedir. Elnarə Asiman xanıma, Ülkərə, Dilbərə hədiyyə

yələr paylayır.

III şəkil

Nəсібənin evi. Nəсібə yataqdadır. Ürfan stulda əyləşib, anasıyla söhbət eləyir. Asimanla Dilbər gəlirlər. Ürfan qalxıb onları qarşulayır. Asimanla Dilbər Nəсібənin üzündən öpürlər. Ürfan onlara stul gətirir.

Ürfan: Əyləşin, Asiman xala!

Asimanla Dilbər əyləşirlər. Ürfan yan otağa keçir.

Nəсібə (*Dilbəri başı ilə göstərib*): Bu gözəl balanı mən tanımadım.

Asiman: Müharibə bölgəsindən gəlib. Qohumumdu. Atanası şəhid olub. Qızlığa götürmüşəm, adı da Dilbər.

Nəсібə: Dilbər gözəl addı. Görək həyatda da Dilbər olasan, qızım... Ülkər, Dilbər... Keçmə Asimanın da ad qoymasından.

Asiman: Yox. Dilbərə adı mən qoymamışam. Məni az təriflə... Ay Nəсібə, o gün olsun sağalib ayağa qalxasan. Ürfanın toyunu eləyəsən. Biz də qol-qanad açıb süzək.

Nəсібə: Çox sağ ol... Sənə "El anası" adını havayı yerə deməyiblər ki?! Dilbər işləyirmi?

Asiman: Hələlik yox. Ancaq Elvinlə danışacam, yanında işə götürəcək.

Nəсібə: İşləsə, yaxşı olar, darıxmaz, başı qatılar. Yoxsa, özünü qəfəsdəki quş kimi hiss eləyər.

Asiman: Baxarıq. Yaxşı özün necəsən?

Nəсібə: Necə olacam? Çətin zamanda yaşayırdıq. İmkansızlığın üzü qara olsun. Tək oğlandı. Bezdirmişəm onu da. Bircə qızım olsaydı, buna da o qədər əziyyət verməzdim. Yemək-içmək

hazırlamaq, yıx-yığış eləmək, paltar yumaq... hamısı ona baxır. Nə qədər deyirəm, bir halal südəmmiş al, həm özünə baxsın, həm də sənə. Mən də bu yaşda nəvə görüm.

Asiman: Hamısı olacaq. Tələsmə. Özün də sağalıb ayağa qalxacaqsan.

Nəsibə: Eh... Hardan oldum bəxtəvər?

Asiman: Başımızı yamanca qatdın söhbətə. Bir şey lazım ol-
sa, çəkinmə de Ürfana, çatdırsın mənə. Utanmasın, mən də onun anası.

Nəsibə: Zəhmət çəkib gəlmisiz. Gələndə Ülkəri də gətirin. Ürəyim onu da istəyir.

Asiman (*Dilbərə*): Qalx, gedək, qızım.

Ürfan otağa daxil olur.

Ürfan: Maşın həyətdədi, mən sizi apararam.

Asiman: İşiniz olar.

Ürfan: Bir azdan Elvinin yanına getməliyəm. Hələ vaxta var.

Asiman (*fikirləşir, sonra niyyətini dəyişir*): Yox, dükən-bazara da dəyməliyik.

Asimanla Dilbər xudafizləşib gedirlər. Ürfan onları qapıya qədər yola salır və keri qayıdır.

Ürfan: Həmişə Asiman xalanı arzulayırdın. Gəldi, görüşdün, söhbət elədin, indi necəsən, ay mənim göyçək anam?!

Nəsibə: Yaxşıyam. Söhbət elədik, ürəyim boşaldı. Ancaq...

Ürfan: Nə ancaq?

Nəsibə: Neçə illərdi yorğan-döşək bulaşıyıyam. Xəstəliyim yeni fəsadlar törədir. Bilmək olmaz...

Ürfan: Məni kövrəltmə, ana.

Nəsibə: Saqqalın ağarsın, mən də oğul toyu görmək, evimizə gəlin gətirmək (*kövrələmək*), nəvə səsi eşitmək istəyirəm.

Ürfan: Tələsmə (*gülümsünərək*), ana, yenə sarı sim? Sağal-
lıb ayağa qalxarsan, özün elçiliyə gedərsən.

Nəsibə: Toydan söhbət açanda hər dəfə bir bəhanə gətirir-
sən. Düzünü de görüm, gözaltın varmı?

Ürfan: Yox, bir az möhlət ver.

Nəsibə: Bu möhlətlər məni təngə gətirib.

Ürfan: İnşallah, lap az qalıb.

Nəsibə: Oğlum, bu qədər tanış qızlar var. Hamısı da gül par-
çası. Biri dayın Sərkərin qızı Gültəkin.

Ürfan: Yox, ana! Mən Gültəkinə uşaqlıqdan bacı demişəm.

Nəsibə: Odu ha, bibin Məsmənin qızı Şahnaz.

Ürfan: Onun dilini yığammaram.

Nəsibə: Qapı qonşumuz Turanın qızı Zərifə. Gözümüzün qa-
bağında böyüyüb. Səninlə də bir sinifdə oxuyub. Onu ki, yaxşı
tanıyırsan.

Ürfan: Tanıyıram. O, bizə əylənməz, ana. Yaxşısı budu, özümü-
zə tay axtaraq.

Nəsibə: Dilbər mənim xoşuma gəlir. Üz-gözündən görünür,
həm gözəldi, həm də ağıllı.

Ürfan (*bir qədər duruxur*): Ana, əvvəla, hələ biz bir-biri-
mizi tanımırıq. İkincisi də...

Nəsibə: İkincisi nə? Sən narahat olub, Asimandan çəkinmə
o da sənin anan. Biz qadınlar varıq ha... İstəsək şeytanın özünü
də yolundan azdırırıq.

Ürfan: Yox, ana! Mən Asiman xalagilə bir oğul kimi gedib
gəlirəm. Alınmasa, gərək mən onlardan ayağımı çəkəm. Bir də
ki Elvin məni özünə kiçik qardaş sanır. Mən onun üzünə necə
baxaram? Sən Allah məni işə salma...

Nəsibə: Pis iş görmürük ki... Onlarla qohum oluruq da. Elvin
ağıllı oğlandı. Eşitsə, o da sevinəcək. De, görüm, Dilbər xoşuna

gəlirmi?

Ürfan: Lap tutaq ki, gəlir. Bu meyvə deyil ki, bazardan ala. Hələ bu barədə fikirləşməmişəm (*Saatına baxır*). Vaxtdı, mən getməliyəm. Hələlik, ana.

Nəsibə: Yaxşı yol. (*Ürfan gedir. Nəsibə çarpayının ortasında oturub xəyala dalır. Öz-özünə danışır*). Qız-oğlan, fərqi yoxdu, gərək onun qəlbi ola, ar-namusu ola, böyük-kiçiyin yolunu bil. Əcdadına, əsl-nəcabətinə qiymət qoya. Necə da atasına oxşayıb, boyun-buxununa qurban olduğum. Dilindən inciməmişəm. Hər işi ürəyimcədi. Xoşbəxtədi ailə quracağı qız. Bircə toyunu görsəydim... Gərək bu barədə Asimanla da danışım...

Nəsibə çarpayısına uzanır. Işıq sönmür.

IV şəkil

Asimanın evi. Dilbər divanda oturub kitab oxuyur. Qapının zəngi çalınır. Dilbər gedib qapını açır. Ürfan gəlir. Əlindəki zənbili qapının yanında qoyur. Dilbər onu evə dəvət edir.

Dilbər: Soyuqdan gəlmisən. Əyləş, çay gətirim.

Ürfan: Yox... Təbim çəkmir.

Ürfan stulda əyləşir.

Ürfan: Nədənsə halsızam (*köksünü ötürür*)... Yaza qaldı cəmi cümlətanı iki çərşənbə.

Dilbər (*Gülümsünərək*): Sən bəyəm ayları, illəri çərşənbələrlə hesablayırsan?

Ürfan: Eh... Nə fərqi var. Sən günləri sayırsan, mən çərşənbələri, o birisi ayları. Elələri də var, illəri saymağa macal tap-

mır.

Dilbər: Sənin fikrincə, bu sayların hansı yaxşıdı?

Ürfan: Baxır, kimə nə sərfəlidir.

Dilbər: Onu düz deyirsən, Ürfan. İnanırsan, bu neçə vaxtda elə günlər olub ki, mənim üçün illər qədər uzun keçib. Nə yaxşı ki, qardaşım tapıldı. Bunun üçün Asiman anaya, Ülkərə, Elvinə, sənə də ömrüm boyu borcluyam. Sizsiz mən neylərdim, Ürfan?

Ürfan: Biz neyləmişik ki? Qaldı Asiman anaya, o, hamıya belədi.

Dilbər: Dünya yaxşılardan xali deyil.

Ürfan: Hərdən bir dəli olmaq dərəcəsinə çatıram.

Dilbər: Niyə?

Ürfan: Anamın çəkdiyi əzablara dözmürəm. Gələndə az qala maşınla qəza törədəcəkdim, yaxşı qurtardım.

Dilbər: Fikrin hardadı, maşını ehtiyatla idarə eləyə bilmirsən?

Ürfan: Sən nədən qorxursan, Dilbər? Qəza baş versəydi, mənə həbs eləyəcəkdilər?

Dilbər: Xəstə ananı düşünürsən? Bəs onun taleyi?

Ürfan: Onsuz da hər axşam anam mənə məzəmmət eləyir.

Dilbər: Niyə?

Ürfan: Düşüb üstümə, evlən deyir.

Dilbər (*Gülümsünərək*): Nəyi gözləyirsən, evlən də. Anana da köməyi dəyər. Bu boyda şəhərdə qız qəhətədi? Kimi istəsən, ala bilərsən, Ürfan.

Ürfan: Mən neçə dəfələrlə qəlbimi sənə açmaq istəmişəm, Dilbər. Cəsarət eləməmişəm. Çəkinmişəm... Mənim sözüüm qə-tidi. Çox düşünmüşəm. Kimliyimi, necəliyimi Asiman xala yaxşı bilir. Anam da bu barədə Asiman xalayla danışmaq istəyir.

Dilbər: Ürfan!!!

Ürfan: Mənə anamı da tanıyırsan. Ondan savayı kimsəm yoxdu. İmkanıma da bələdsən. Mən səni sevirəm, Dilbər... Lap

çox.

Dilbər (*çəkinərək*): Ürfan, ancaq...

Ürfan: Nə ancaq?..

Dilbər: Mən sə-nə la-yiq deyiləm, Ürfan.

Ürfan (*Diksinir*): Necə?!

Dilbər: Sən xoşbəxt olmağa layiqsən.

Ürfan: Dediklərimdən heç nə anlamadım. Gizlətmə, ürəyindəkiləri açıq de.

Dilbər: Tələsmə, onda məni axıra qədər dinlə. Bir zaman dayım arvadı üstümə oğurluq yıxıb, məni küçələrə atdı.

Ürfan: Sonra...

Dilbər: Bir tikə çörək üçün qapılar döydüm, iş axtardım. Hərə mənə bir cürə...

Ürfan: Saxlama, de...

Dilbər: Neçə dəfələrlə özümü öldürmək qərarına gəldim...

Ürfan: Ürəyimi çatlatma, sonra nə oldu?

Dilbər: Özümü dənizdə boğmaq, oda atmaq, damarlarımı kəsmək istədim.

Ürfan (*Həyəcanlanaraq*): Hə... hə...

Dilbər: İki aya yaxın hər gün başıma çadra örtüb küçədə dilənir, axşamlar şəhərin xarabalıqlarında ac-yalavac itlərlə, oğru pişiklərlə, civildəşən siçovullarla qalır, miskin həyat tərzi keçirirdim.

Ürfan (*Boğuş səs*): Nə var, açıq de, sonra nə oldu?

Pauza

Dilbər: Sonrası budu ki, dilənçilik ömrünü yaşayan bədbəxt bir qızla ailə qurmaq sənə ləkə gətirər, hörmət gətirməz. Yalvarıram sənə, Ürfan, nə çox qız?.. (*Səsinə ara verir*). Səfalətli günlərimin birində Asiman ana mənə yaxınlaşdı. Gəncliyimi hiss elədiyindən, rəhmi gəldi. Məni evinə gətirdi. Ürəyinə başqa şey gəlməsin... Qızlıq ləyaqətim özümdədi. Anadan necə gəlmişəmsə, elə də varam.

Ürfan: Özünü ələ al, Dilbər. Mən səni necə var, elə də qəbul eləyirəm. Başını qaldır, üzümə bax... Qoy xəcaləti səni bu hala salanlar çəksinlər. İnsanları zülm və istibdad, əzab və iztirablar, tufanlar qoynuna atan dövrən utansın, mühit utansın, Dilbər. Sən mənim həyatımsan, qismətimsən, taleyimsən.

Dilbər: Qalanını anam bilər.

Ürfan: Sağ ol, Dilbər. Mən xoşbəxtəm.

Ürfan gedir. Dilbər pəncərəyə yaxınlaşıb xəyalda dalır.

Dilbər (*Öz-özüyə*): Ürfan, nə olsun ki, sürücüsən. Elənçiyə qalsa, mən də dilənçiyəm. Bilirəm, Ürfan, sən safsan, təmizsən. Mənə qəlbini açmağın ürəyimcədi. Özüm də bilmədən neçə vaxtdı anbaan sənə yaxınlaşıram. Səndən xəbərsiz. Ağıma da gəlməzdi ki, qəlbimdə sevgi ümmanı yaradacaqsan. O, gecəmi, gündüzümü gəlib, bilmirəm. Sahili görünməyən, dibi duyulmayan bir ümmana atdın məni, Ürfan! İlahi, bunun sonu yandırıcı qasırgamı?! Yoxsa, sevinc, tale xoşbəxtliyi?! Kömək ol, ulu Tanrım. Qiymə mənə bir də o acı ruzigarı?! Səssiz-səmirsiz gələn məhəbbətin soyuq qəlbimi isindirə biləcəkmə, Ürfan?! Sən mənim ruhumsan, varlığımsan. Ancaq mən sənə bir şeyi açıq danışmalıydım. Hər nəyim var bilməliydin! Onu da bil ki, hər şey Asiman ananın istəyilə olmalıdı.

Yavaş-yavaş səhnə qaralır. Səhnə yenidən işıqlanır. Dilbər divanda əyləşərək xəyalda dalıb. Asiman otağa daxil olur, Dilbər xəyallar aləmindən ayrılır. Asiman keçib divanda əyləşir.

Asiman: Dilbər, sənə deyiləsi sözüüm var, qızım.

Dilbərin nəzərləri Asimana dikilir.

Dilbər: Eşidirəm, ana.

Asiman: Səninlə açıq danışmaq, hər şeyi ürəyincə həll etmək istəyirəm.

Dilbər: Buyur, ana.

Asiman: Nəsibə sənin barəndə mənimlə danışdı. O, bizimlə qohum olmaq istəyir. Nə deyirsən, qızım?

Dilbər: Ana, mən kiməm ki? Söz sizindi, qardaşım Elvinindi. Siz nə məsləhət bilsəniz...

Asiman: Yox, qızım, sən ürəyin istəyəne getməlisən. Bu neçə vaxtda Ürfanda bir qəbahət hiss eləmişən?

Dilbər: Yox, o çox diqqətlidi, səmimidi, ailəcanlıdı...

Asiman: Ailəcanlığını nədən hiss elədin.

Dilbər: Anasına münasibətindən.

Asiman: Nəsibəyə “hə” deyə bilərəmmi?

Dilbər: Hər sözün mənimçün qanundu, ana!

Pauza

Asiman: Ürfan da öz uşağımızdı. Mən biləni peşman olma-
rıq Nəsibəyə “hə” deyəcəm. Səni təbrik eləyirəm. Allahdan
sənə xoşbəxtlik diləyirəm. Qalan şeylərcün narahat olma. Ər
qadının başının tacıdı, qızım. Gərək onu qoruya biləsən, əlində
saxlamağı bacarasan. Ərsiz qadın onun-bunun dişləri altında
saqqız kimi çeynənər. Qadın isməti dünyadan qiymətlidi. Bun-
dan sonra sənin rəfiqən qayımanan, sahibin isə ərindi. Yəqin nə
demək istədiyimi başa düşürsən? İndi qalx gedək, həyətdə bir az
təmiz hava alağ.

Asimanla Dilbər otaqdan çıxırlar, işıq sönür.

II hissə

V şəkil

Nəsibənin evi. Gəlinlik paltarı geyən Dilbər Ürfanın qoluna girib. Asimanla Ülkər qabaqda, onların da ardınca Ürfanla Dilbər otağa daxil olurlar. Qonşular onları müşayət eləyirlər. Tarkaman səslənir. Vağzal çalınır. Adamlar rəqs eləyirlər. Nəsibə sevinc içərisindədir. O, gözlənilmədən ayağa qalxıb oynayır. Hamı heyrtlənir. Asiman onu qucaqlayıb öpür. Musiqi dayanır. Ana gəlinini, oğlunu öpür.

Nəsibə: Allaha qurban olum, mənim də evimə gəlin gələrmiş. Mən də oğul toyu görərəmmiş.

Asiman: Allah mübarək eləsin.

Hamı Nəsibəni təbrik eləyir.

Ürfan: Ay ana, sənə qurban olum, Allahın bizə yazığı gəldi. Şükür onun böyüklüyünə, ayaqların açıldı.

Nəsibə: Gəlinimin ayağı düşdü. Boyunuza-buxununuza qurban olum. Qaldı bircə arzum.

Ülkər: O nə arzudu, Nəsibə xala?

Nəsibə: Nə olacaq? Nəvə görmək.

Elvin: Ona tələsmə. Bir az gözlə.

Asiman: Oğullu-qızılı olsunlar. Gəlini də, bəyi də Nəsibəyə təhvil verdik, biz gedək...

Hamı otaqdan çıxır. Gəlinlə bəy öz otaqlarına çəkirlər. Nəsibə mətbəxə keçir. İşıqlar sönür. Səhnə yenidən yavaş-yavaş ağarır. Nəsibə stolun üstünə süfrə sərir. Asiman otağa daxil

olur.

Nəsibə: Nə yaxşı gəldin?

Asiman: Yaxşı günün olsun... Vəziyyət necədi?

Nəsibə (sevincək): Əla!

Asiman (gülərək): Mən səndən narahatam... Qıçların, ayaqların incitmir ki?

Nəsibə: Sızıltılara məhəl qoymasam, lap yaxşıdı.

Asiman: O sızıltılar atılıb-düşmələrdəndi.

Nəsibə: Mən də elə fikirləşirəm. Bilirsən, Ürfan nə deyir?

Asiman: Yox!

Nəsibə: Bilsəydim, toy günümdə ayaqların açılacaq, qalxıb gəzəcəksən, Dilbəri görən gündən düşərdim Asiman xalanın ayaqlarına.

Asiman: Dünya möcüzələrlə doludu. Oğlunun toy günündə sənün ayaqlarının açılması həmin möcüzələrdəndi. Mən gedim, əlaqə saxlayarıq.

Asiman gedir, Dilbərlə Ürfan gəlirlər. Nəsibə mətbəxə keçir.

Dilbər: Nədənsə, sənün həyatından nigaranam.

Ürfan: Niyə?

Dilbər: Özündən muğayat ol.

Ürfan: Mən heç kəsə pislik eləməmişəm. Kimin mənimlə nə işi var?

Dilbər: O qədər mərdimazar var ki...

Ürfan: Qorxma, çıxar başından elə fikirləri.

Dilbər: Qəribədi, niyə belə fikirləşirəm?

Ürfan: Məni başında çox dolandırırısan.

Dilbər: Lap çox. Sənün başına bir iş gəlsə...

Ürfan: Dedim, qorxma.

Həyətdə atışma səsləri eşidilir. Nəsibə otağa qayıdır.

Nəsibə (Əsəbi halda): Biqeyrətlər gedib müharibə bölgəsində düşmənlə vuruşmaqdan, gəlib xalqı evində qorxu, vahimə içərisində yaşadırlar. Deyən yoxdu ki, a bala, bu şəhərdə silah nəyinə lazımdı?

Ürfan: Kim deyəcək? Başı pozuqluğu qanun keşikçiləri özləri törətmirlərmi?

Dilbər: Şəhərin bu tarap-turupları olmasaydı?

Ürfan ayağa qalxıb pəncərədən baxır.

Ürfan: Gözəl şəhərdi. Heyf ki, nadanları çoxdu. Qoymurlar evimizdə dinc yaşayaq (*Elə bu vaxt pəncərənin şüşələri qırılıb evin içərisinə tökülür*). Öldüm, ana! (*Yerindəcə fırlanıb döşəməyə yıxılır. Nəsibə ilə Dilbər Ürfanın üstünə atılırlar. Onun üz-gözü al-qan içindədir. Qışqırıq otağı bürüyür*).

Nəsibə (Dilbərə): Tez ol, tez ol, dəsmal gətir, başımıza daş düşdü. Namərd gülləsi evimizi yıxdı. (*Dilbər dəsmal gətirir. Ürfanın yarasını bağlayırlar*). Dəsmalı bərk sıx (*Dilbər dəsmalı sıxır. Ürfanı divanda uzandırlar. Dilbər Asimana telefon açır*).

Dilbər: Mənəm, ana! Bilirsən?! Bilirsən?! Ürfanı... Ürfanı... Vurdular başından... Güllə ilə... Evdə... İndicə...

Dəstək Dilbərin əlindən düşür. Çox keçmir ki, səsə qonşular, Asiman, Elvin, Ülkər, Elnarə, həkim gəlirlər.

Nəsibə: Həkim, sənə qurban olum, mənim balamı...

Həkim: Gücümüz nəyə çatır eləyəcəyik.

Nəsibə: Tez elə, qan aparır.

Həkim: Xəstənin sahibi kimdi?

Elvin (*İrəli çıxır*): Mənəm!

Həkim: Xəstəni təcili aparmalıyıq. Yara dərinə. Çoxlu qan itirib. Güllə kəllə sümüyünün arxa tərəfini dəlib keçib. Cərrahiyyə əməliyyatı getməlidir. Vəziyyət ağırdı, istədiyimiz kimi olmaya da bilər.

Elvin: Siz nə danışırsız, həkim?!

Həkim: Təəssüf ki, belədi. Vaxt itirməyək (*Aparmaq istərkən Ürfan keçir*).

Təcili tibbi yardım meyidi aparır. Işıq sönür. Nəsibəylə Dilbər üzüntülüdürlər. Nəsibə o tərəf bu tərəfə gəzir. Dilbər stulda oturub başını qolları arasına alıb. Işıq sönür.

VI şəkil

Nəsibənin evi. Nəsibə stulda oturub. Dilbər paltar ütüləyir.

Nəsibə (*Üzüntülü səslə*): Bayaq müstəntiqə telefon açdım.

Dilbər: Nə dedi?

Nəsibə: Həmişəki kimi cavab verdi: “Axtarış davam edir, cinayətkarı tapan kimi sizə xəbər verəcəyik”.

Dilbər: Ona başqa söz demədin?

Nəsibə: Dedim: “Oğlumun qatili tapılmayınca sizdən əl çəkməyəcəm”. O da mənə soyuqqanlıqla qayıdasan ki: — Narahat olma, məşğuluq.

Dilbər: Ana, bu müstəntiq rüşvətsiz qatil axtarmayacaq. Rüşvət versək də, gedib günahsız fəqir-füqəranın birini tutub böhtanlayacaq, özü də arsız-arsız deyəcək: “Cinayətkar budey, tapmışam”. Biz də haqq-nahaq ondan yapışmalı olacağıq.

Nəsibə: Deyirsən, oğlumun qatilini, cinayətkarı...

Dilbər: Yox, elə demək istəmirdim. Mən inanmıram, həqiqi

cinayətkarın tapılacağına.

Nəsibə: Axı necə ola bilər ki, evimin içərisində gözümün ağı-qarası günahsız bircə balam qətlə yetirilsin, mən onun qanını yerdə qoyum?

Nəsibə divanda oturub hönkür-hönkür ağlayır. Dilbər gedib yanında oturaraq onu qucaqlayır.

Dilbər (*Ağlaya-ağlaya*): Ana, özünə gəl, bizə olan olub.

Nəsibə: Yanıram, odlanıram, Dilbər! Hanı mənim Ürfanım? Yalvarıram sənə, mənə yalqız qoyma.

Dilbər: Nə danışırsan, ana! Mənim meyidim bu evdən çıxacaq.

Nəsibə: Ürfanımın ətrini səndən alıram, qızım.

Dilbər: Dərdimiz böyükdü, ana!

Nəsibə: Bəs mən neyləyim? Dərdimi kimə deyim?! Kimdən imdad diləyim?! Hansısa nadanın gülləsiylə niyə al-qana boyanmalıydı mənim balam?! Əzizləyə-əzizləyə böyütdüyüm balamın ömrü bir göz qırpımındaca niyə puç olmalıydı?!

Dilbər: Özünü ələ al, ana!

Nəsibə: Axı bu yaşda mən neyləyim? İndi gümanım sənədi, qızım. Yanıram, Dilbər!!! Sən də bir üzü qız, bir üzü gəlin qaldın (*Nəsibə ayağa qalxır, pəncərəyə tərəf gedir. Səndələyir*). Başım hərlənir. Keçim öz otağıma.

Pauza

Dilbər: Keç uzan, bir özünə gəl. Onsuz da başqa yolumuz yoxdu (*Nəsibə yan otağa keçir. Dilbər divana söykənib öz-özüy-lə danışır*). Allah, Ürfana ölümü necə qıydım?! Mənim Ürfanım, deməli, səni bir daha görməyəcəyəm?! Səsinə eşitməyəcəyəm?! Ətrini, nəfəsini duymayacağam?! Anana yazığım gəlir. Mən bu evdən baş götürüb getsəm, yazıq arvadın qəlbi parçalanar? Tək-tənha bu damın altında qalsa, onun ürəyi çatlar? Yox, Ürfan, sən

yoxsan, mən varam. Ömrüm boyu Nəsibə ananın yanında olacağam. Sən getdin, özünlə birlikdə səadətimi də apardın... (*Dilbər hönkürüb ağlayır. Nəsibə yan otaqdan onun səsinə eşidir. Gəlib yanında oturur. Dilbər özünü ələ almağa çalışır*).

Nəsibə: Faciəmiz böyükdü, qızım. Daha özümü düzəldə bilmərəm. Mənim yeganə təsəllim sənsən. Sən olmasaydın, ürəyim çatlardı. Qalx gedək həyəətə, bir az təmiz hava ala q bala.

Onlar gedirlər. Işıq sönür.

III hissə VII şəkil

Müstəntiqin kabinetini. O, yumşaq kreslodə əyləşib. Nəsibə çəkinə-çəkinə otağa daxil olur. Salam verir. Abasbəyli mızıltilə salamı alır.

Nəsibə: Deyəsən, məni tanımadın, cənab müstəntiq? Mərhum Ürfanın anasıyam. Gəldim, istintaqın gedişindən xəbər tutam, vəziyyəti öyrənəm.

Abasbəyli: Sən də müstəntiqsən?

Nəsibə (*Əsəbi halda*): Yox! Cənab Abasbəyli! Oğlu günahsız yerə qətlə yetirilmiş anayam.

Abasbəyli: Elə bildim, baş müstəntiqsən, yuxarıdan gəlmişən, məni təftiş eləyəcəksən!

Nəsibə: Müstəntiq, deyəsən, gözlərin zəif görür. Yaxşı olar ki, eynək taxasan. Belə getsə, tezliklə kor ola bilərsən...

Abasbəyli (*Əsəbiləşərək*): Gözlərimin qeydinə qalma. Ağzına gələni də danışma.

Nəsibə: Əsəbiləşmə, müstəntiq.

Abasbəyli: Ay arvad, sənənin başın xarabdı. Bu saat...

Nəsibə: Nahaq yerə boğazını cırma! Əgər kor olmasaydın, on dəfələrlə qəbulunuzda olmuş oğlu öldürülən qadını tanıyardın. Heç kor da sizin kimi olmaz.

Abasbəyli: Xeyirsiz! Bu nə cəsərdədi, mənimlə belə danışır-san?!

Nəsibə: Bağışla, cənab müstəntiq! Səhv etmişəm. Bu cinayətdən xeyir güddüyünü bilməmişəm. Öyrənmək istəyirəm. Oğlu öldürülmüş ana sizə rüşvətmi verməlidir?

Abasbəyli: Əcəb işə düşdük?!

Nəsibə: Məni müstəntiqə oxşadan şəxs aldığı rüşvəti halaldan ayırmağı bacarırmı?

Abasbəyli (*Söz tapmayaraq*): Anam-bacım, sənənlə çənə döyməyə nə vaxtım, nə də həvəsim var. Oğlunun qatili tapılıb. Cinayətkar günahını boynuna alıb. Təhqiqat yekunlaşdırılıb. Get, məhkəməyə çağırılacaqsan. Öyrənib bilərsən mənim bu işdə nə qədər əziyyət çəkdiyimi. Onda min dəfələrlə mənə minnətdarlıq edərsən.

Nəsibə: Bəlkə, heç həbs etdiyiniz qatilin özü deyil, nə bilmək olar sizləri.

Abasbəyli: Bu nə deməkdi?

Nəsibə: Bir sözdü, dedim də.

Abasbəyli: Sən başdan-ayağa xatasan, xanım!

Nəsibə: Xata niyə oluram? Qorxuram, məni müstəntiqlə dolayıq salan adam qatillə başqasını da dəyişik sala.

Abasbəyli: Yaxşı, xanım, indi get!

Nəsibə: Məhkəmə dediz, nə vaxt olacaq?

Abasbəyli: Çağırışı alanda, özün biləcəksən.

Nəsibə otaqdan çıxır. Müstəntiq başını yelləyir. Sonra özü də otaqdan çıxır. Işıq sönür.

VIII şəkil

Məhkəmə zalı. Asiman, Nəsibə, Dilbər, Ülkər, Elvin qabaq cərgədə əyləşiblər. İki polis nəfəri qapı ağzında dayanıb. Elə bu vaxt dövlət ittihamçısı Söhbət Zalov, vəkil Sübhan Xəlilov, məhkəmənin katibi Çingiz Rüstəmov, özləri üçün ayrılmış stullarda əyləşirlər.

Çingiz Rüstəmov (*Ucadan*): Qalxın, məhkəmə gəlir!

Hamı ayağa qalxır. Məhkəmənin sədri Midhəd Quluzadə və iki nəfər iclasçı içəri daxil olur. Hər kəs öz yerində əyləşir. Sədr zalı seyr edir.

Sədr: Müttəhimini gətirin!

Polislər müttəhimini gətirirlər. Hamının nəzərləri müttəhimə dikilir. Müttəhim çəş-baş qalıb. Zala sükut çöküb.

Nəsibə: Asiman, ağlın bundan nə kəsir?

Asiman: Başa düşürəm, nə olub ki?

Nəsibə: Qatilin bu oğlan olduğuna qəlbim inanmır.

Asiman: Tələsmə, bacı, indi hər şey aydın olacaq.

Sədr ayağa qalxır.

Sədr: Hörmətli dövlət ittihamçısı! Möhtərəm iclasçılar! Xanımlar və cənablar. Bu gün Turabov Ürfan Namiq oğlunu qətlə yetirən Şaiq Musa oğlu Məsimovun törətdiyi cinayət işinin müzakirəsinə başlayırıq. Prokurorluğun qərarladını oxumaq üçün söz təcrübəli dövlət ittihamçısı, ikinci dərəcəli ədliyyə müşaviri

Söhbət Zalova verilir.

Prokuror: Xanımlar və cənablar! Bu gün müttəhim Şaiq Musa oğlu Məsimov Ürfan Namiq oğlu Turabovu bilmədən avtomat silahı ilə qətlə yetirdiyinə, cinayətdən yaxa qurtarmağa çalışaraq, hadisə yerindən qaçdığına, odlu silah saxladığına və özünü hüquq mühafizə orqanlarına təslim etmədiyinə görə ittiham olunur.

Sədr: Müttəhim, özünü təqdim elə.

Müttəhim: Mən Şaiq Musa oğlu Məsimov, 1967-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşam. Ali təhsilli mühəndisəm. Su-bayam. Anam xəstə, atam ikinci dərəcəli əlildir.

Sədr: Müttəhim, özünü təqsirkar bilirsənmi?

Müttəhim: Xeyr!

Sədr: Məhkəmədə yalan danışmağın məsuliyyətini başa düşürsənmi?

Müttəhim: Bəli!

Sədr: Cinayəti törətməyə səni kim vadar edib?

Müttəhim: Möhtərəm sədr! Hörmətli iclasçılar! Mən heç bir cinayət törətməmişəm. Ondan heç bir xəbərim yoxdur. Cinayət törədildəndən üç gün sonra həyətə düşərkən polis nəfərləri tərəfindən həbs olunmuşam. Məni polis şöbəsinə aparıb kameraya saldılar. Orda iki gün ac-susuz qalandan sonra müstəntiqin otağına apardılar. Yalnız o zaman bildim ki, Turabov Ürfan Namiq oğlunun qətli ilə əlaqədar həbs olunmuşam. Möhtərəm sədr! İnanın, bu cinayəti mən törətməmişəm. Bir də ki məndən cinayətkar olarmı?

Sədr: Bu nə sualdı, mənə verirsən? Cinayətkarın buynuzu olur? Cinayətkar olmasan, müttəhim kürsüsündə, dəmir barmaqlıqlar arasında niyə oturursan?

Müttəhim: Mən öz xoşuma oturmamışam. Məni müstəntiq Abasbəyli otuzdurub burda.

Prokuror: Axı sən, izahatında törətdiyin cinayəti təsdiqlə-

mişən.

Müttəhim: Doğrudur, təsdiqləmişəm. Yaxşı olar təsdiqləməyimin səbəbini soruşasınız?

Sədr: Yaxşı, səbəbi açıqlaya bilərsənmi?

Müttəhim: Bəli!

Sədr: Buyur!

Müttəhim: Möhtərəm sədr! Bayaq dediyim kimi, həbs olunmağımdan iki gün sonra müstəntiq Abasbəyli törədilmiş cinayəti boynuma qoymaq istərkən tutulmağımın səbəbini başa düşdüm. Etirazımı görcək, məni çox dilə tutdu. Hətta, onu da dedi ki, cinayəti boynuna götür. Biz sənə kömək göstəririk, içəridə çox qalmazsan. Ailənə də maddi yardım göstəririk.

Prokuror: Yalandı! Böhtrandı! Abasbəyli təcrübəli müstəntiqdi. O, belə şey eləməz.

Müttəhim: Təəssüf ki, dediklərim həqiqətə, cənab prokuror! İmkan verin sözümü deyim.

Sədr: Buyur.

Müttəhim: Fikrimdən dönməyəcəyimi görəni müstəntiq məni kameraya qaytardı. Mən elə güman elədim ki, məsələ bununla bitdi. Ancaq həmin axşam gecə yarı müstəntiq özü olduğum kameraya gəldi. Məni çox dilə tutdu. Məqsədinə nail ola bilməyəcəyini görüb kameradan çıxdı. Az sonra qapı yenidən açıldı. Bu zaman mülki geyimli iki çantaraq kişi içəri girdi. Huşumu itirincəyədək məni döydülər. Özümə gələndə üst-başımın, ağızburnumun qanla bulaşdığını gördüm. Məni su kranının yanına apardılar. Üz-gözümü yudum. Səhərə yaxın — Gələni görüşdək, — deyib getdilər. Bu işgəncələr hər gecə təkrar olundu. Mən özümə də, insanlara da nifrət eləməyə başladım. Sonra fikirləşdim ki, böyrəklərimə, ciyərlərimə, iç-içalatıma xəsarət olmaqdan, məhkəməyə qədər törədilmiş cinayəti üzərimə götürürəm. Ona görə də müstəntiq Abasbəyli tərəfindən yazılıb tətib olunmuş izahata imza atdım.

Nəsibə: Yox! Asiman xanım, Ürfanın qatili bu cavan deyil.

Asiman: Hələ tələsmə.

Prokuror: Yalan danışsan. Kamerada sənə heç kəs cəza tətbiq etməyib. Cinayəti törədəndə cəzanı da alacağını bilməliydin.

Müttəhim: Mən cinayət törətməmişəm və adam öldürməmişəm. Ömrüm boyu da əlimə avtomat almamışam.

Prokuror: Möhtərəm sədr! Bunun üçün şahidlər var. Əldə sübutediciləri dəlillər var. Müttəhim axşam on radələrində əlində avtomat yaşadığı binanın qarşısında görünüb. Sonra həyətdəki zeytun ağaclarının altına çəkilib. Orda avtomatdan göyə bir neçə atəş açıb. Həmin güllələrdən biri də Ürfan Turabovun pəncərəsinə tuşlanıb. Bu zaman mərhum yaşadığı evin pəncərəsindən şəhəri seyr edirmiş... Güllə pəncərə şüşələrini çilik-çilik edərək, Ürfanın başını dəlib. Səs-küyü eşidən müttəhim hadisə yerindən qaçıb. Avtomatı yaşadığı evin zirzəmisində gizlədib. Sillah götürülərək, istintaq materiallarına əlavə olunub. Buyurub baxa bilərsiniz (*Avtomatı göstərir*).

Vəkil: Möhtərəm sədr! Cənab prokurora icazənlə bir neçə sual vermək istəyirəm?

Sədr: Buyurun!

Vəkil: Birincisi, öyrənmək istərdim, avtomat nə vaxt, kim tərəfindən tapılıb götürülüb? İkincisi, avtomatın müttəhimə məxsusluğunu təsdiq edən şahid varmı? Üçüncüsü, araşdırılıbmı ki, bu gün müttəhim hesab etdiyiniz Şaiq Musa oğlu Məsimov avtomatı nə vaxt, hardan əldə edib? Dördüncüsü, müttəhimin bədənindəki zərbə izləri nə vaxtdandı və kimindi?

Prokuror: Möhtərəm sədr! Hörmətli vəkil unudub ki, müttəhim mənə yox, dəmir barmaqlıqlar arasında oturan Şaiq Musa oğlu Məsimovdur.

Vəkil: Qoyduğum suallara istintaq materialları içərisində cavab tapa bilməmişəm. Ona görə də ittihamçı kimi çıxış elədiyi-

niz üçün sualları sizə verirəm. Şübhə eləmirəm ki, cavablarınız törədilmiş cinayətin açılmasına, həqiqi cinayətkarın kimliyinin meydana çıxmasına kömək eləyəcək.

Prokuror: Birinci suala cavab olaraq deyim ki, avtomat hadisənin səhəri günü, müstəntiq Abasbəyli, polis nəfərləri kapitan Şamilov və baş leytenant Gülməmmədov tərəfindən götürüldü.

Vəkil: Konkret saat neçədə?

Prokuror: Saatın nə dəxli var?

Vəkil: Hörmətli sədr, mənim kapitan Şamilova bir sualım var.

Sədr: Şahid kapitan Şamilovu gətirin.

Kapitan Şamilov zala daxil olur.

Vəkil: Əşyayi-dəlil kimi məhkəməyə təqdim etdiyiniz bu avtomatı hardan, nə vaxt götürmüşünüz?

Şamilov: Müttəhim yaşayan binanın zirzəmisindən səhər saat on radələrində.

Vəkil: Kimlərlə götürmüşünüz?

Şamilov: Müstəntiq Abasbəyli və baş leytenant Gülməmmədovla.

Vəkil: Aranızda ictimaiyyət nümayəndələrindən, yaxud o binanın sakinlərindən olubmu?

Şamilov: Yox!

Vəkil: Hörmətli sədr! Xahiş edirəm, baş leytenantı da sual vermək imkanı yaradasız.

Sədr: Gülməmmədovu gətirin.

Gülməmmədov zala daxil olur.

Vəkil: Şahid Gülməmmədov, əşyayi-dəlil kimi məhkəməyə

təqdim olunan bu avtomatı hardan, nə vaxt götürmüşünüz?

Gülməmmədov: Müttəhim yaşayan binanın zirzəmisindən axşam saat on radələrində.

Vəkil: Səhər, yoxsa, axşam on radələrində?

Gülməmmədov: Dedim, axşam.

Vəkil: Axı kapitan Şamilov izahat verir ki, səhər saat on radələrində götürmüşünüz?

Gülməmmədov (*çiyinlərini çəkərək*): Ola bilər.

Zalı gülüş səsləri bürüyür. Sədr adamları sakitliyə dəvət edir.

Vəkil: Deməli, şahidlərin dedikləri arasında nə az, nə çox on iki saat fərq var, cənab prokuror! Xahiş edirəm, ikinci suala cavab verəsiniz.

Prokuror: Müttəhimi həyətdə əli avtomatlı görünlər olub.

Vəkil: Konkret deyin, kimlər görüb? İstərdim ki, bir neçəsinin adını deyəsiniz.

Prokuror: Cinayət işində göstərilib.

Vəkil: Xeyr göstərilməyib. Deməli, şahid yoxdu. Üçüncü sual.

Prokuror: Avtomatın nə vaxt hardan, kimdən alınması o qədər də əhəmiyyət kəsb eləmir. Qaldı dördüncü sualınıza. Onu da deyim ki, müttəhimin bədənində zərbə izləri yoxdu. O heç bir fiziki cəzaya məruz qalmayıb. Gördükləriniz uşaq vaxtı onun bədənində çıxan çiban izləridi.

Sədr: Müttəhim, prokurorun dedikləri ilə razılaşırsanmı?

Müttəhim: Qətiyyənlə yox! Əvvəla, çıxışımın əvvəlində dedim ki, cinayəti üzərimə götürəcək heç bir izahat verməmişəm. Bunlar hamısı qondarmadı. Sadəcə olaraq, Abasbəylinin yazdığı sənədə imza atmağa məcbur edilmişəm. Avtomat almağa nə pulum, nə də həvəsim olub. Uşaq vaxtı da heç bir çiban çıxarma-

mışam. Mən kasıb adamam. Xəstə anamın, əlil atamın, kiçik bacı-qardaşlarımla gözləri yola dikilib, həsrətlə məni gözləyirlər. Bir loxma çörək istəyirlər. Kiminsə xatirinə məni dovşan kimi parçalayıb məhv etmək Allaha xoş getməz. Eşitdiyimə görə mərhumun qoca xəstə anası, bir üzü qız, bir üzü gəlin ömür-gün yoldaşı qalıb. Əgər günah işlətməmişəm, cinayətkarım, qatilləmsə, Allah cəzamı versin...

Nəсібənin ürəyi qısıılır. Asimanla Dilbər onu qucaqlayırlar. Elvin stolun üstündəki qrafindən bir stəkan su gətirib Nəсібənin üzünə səpir. Nəсібə yavaş-yavaş özünə gəlir. Məhkəmə davam edir.

Sədr: Allaha indi yalvarmaqdan, gərək vaxtında əməlinin nəticəsini görəydin. Axı sən də anan var, alçaq!

Pauza

Müttəhim: Möhtərəm sədr! Belə olmaz. Əlinizdəki qanundan istifadə edərək səlahiyyətinizi aşmayın. Siz hələ cinayəti sübuta yetirmədən məni canı, alçaq adlandırırırsınız. Bu, haqqı, ədaləti, mənim hüquqlarımı tapdalamaq deyilmi?! Məhkəmə sədrinin belə çıxışı insanlığa qarşı cinayətdi! Sizin təbirinizcə desəm, alçaqlıqdı!

Sədr: Bu, nə danışıqdı?! Deyəsən, sən bizi mühakimə eləyirsən? İstintaq materialları hər şeyin sübuta yetirildiyini göstərir. Sənsə, boynuna almaq istəmirsən.

Müttəhim: Nəzərinizə çatdırım ki, mən adi iş adamıyam. Cinayət törədilən gündən beş gün qabaq işlədiyim təşkilatdan Moskva şəhərinə ezam olunmuşam. “Moskva” mehmanxanasında qalmışam. Qətdən bir gün sonra təyyarə ilə Bakıya uçmuşam. Buyurub yoxlatdıra bilərsiniz.

Prokuror: Həqiqətən belə olsaydı, müstəntiq Abasbəyli istintaqın gedişində onları nəzərə alardı. Bunlar hamısı sonradan

qurmadı, bəhanədi.

Vəkil: Bəhanə deyil, cənab prokuror, hamısı həqiqətdir. Başa düşürəm niyə həqiqətin üstünə qara pərdə çəkmək istəyirsiniz? Bəri başdan deyim ki, bütün cəhdləriniz boşa çıxacaq. Uduzmuşunuz. Müttəhimin “Moskva” mehmanxanasında bir həftə qalması barədə arayışı və Moskvadan Bakıya uçan təyyarəyə aldığı bileti də əldə etmişəm. Möhtərəm sədr, sənədlərə baxa bilərsiniz.

Vəkil sənədləri sədrin masası üstünə qoyur.

Sədr: Hörmətli prokuror, vəkilin təqdim elədiyi bu sənədlər nə üçün istintaqın gedişində nəzərə alınmayıb?

Prokuror: Sənədlər saxtadı.

Vəkil: Saxta deyil. Ekspertin rəyi var. Buyurub yoxlatdıra bilərsiniz.

Prokuror: Rusiya indi bizim üçün xarici ölkədi. Dövlətlərarası razılaşmalar olandan, müqavilələr imzalandan sonra belə məsələləri araşdırmaq mümkündür. Bu uzun vaxt tələb edir. Ona kimi də canını cəzasız qoymaq olmaz. O, daha ağır cinayətlər törədə bilər.

Elə bu vaxt zalda əyləşən cavan bir oğlan: — Adım Elmardı — deyərək sədrdən söz istəyir.

Sədr (üzünü oğlana tutaraq): Siz şahid kimi çıxış etmək istəyirsiniz?

Elmar: Xeyr, icazənizlə bir kəlmə.

Sədr: Buyur.

Elmar irəli keçərək müttəhimin bərabərində dayanır.

Elmar: Möhtərəm sədr! Cənab prokuror! Mən Kərimov Elmar İbrahim oğlu Bakıda doğulmuşam. İyirmi üç yaşım var. Ali təhsilli texnoloqam. Nəzərinizə çatdırım ki, bu gün çox mühüm məsələ müzakirə olunur. Cavan oğlan Ürfan Namiq oğlu Turabov nadanlıq, cahillik ucbatından dünyasını dəyişib. Bu ana üçün, təzəcə ailə qurmuş gəlin üçün böyük faciədi. Mən mərhumun anasının, onun xanımının qarşısında baş əyirəm. Allah onlara səbr versin. Mərhumu Allah rəhmət eləsin. Bayaقدan bəri məhkəmənin gedişinə baxıb vicdan əzabı çəkirəm. Cani, qatil tapılıb cəzalandırılmaq əvəzinə, günahsız bir adamı həbs eləmək, onun özünün, kasıb ailəsinin taleyi ilə oynamaq güman edirəm ki, daha ağır cinayətə yol verməkdi. Başqalarına böhtan atmaqdan, cinayətə tapıb cəzalandırmaq sizə daha çox şərəf gətirirdi. Möhtərəm sədr, cənab prokuror, soruşuram, sizi bu rəzil yolları seçməyə vadar edən nədi?!

Sədr: Cavan oğlan, deyəsən, harda olduğunu unudursan?!

Elmar: Tələsmə sədr! Bayaقدan sizin qurduğunuz mərkəyə tamaşa eləyirəm.

Prokuror: Məhkəmə prosesinə müdaxilə elədiyinə görə...

Elmar: Siz cinayətə axtarırsınız? Cinayətə dəmir barmaqlar arxasında oturtduğunuz, yüz cür əzab-əziyyətdə məhkum etdiyiniz Şaiq Namiq oğlu Məsimov deyil!

Pauza

Sədr: Bəs kimdi cinayətəkar?!

Elmar: Onu siz tapmalıydınız. Cinayətəkar mən!!! (*Zal uğuldayır*). Müharibə bölgəsindən gəlirdim. Çiyimdə avtomat maşından düşdüm. Evə sarı getməyə başladım. Avtomatı çiyimdən götürdüm. Lüləni bir balaca yuxarı qaldırdım. Təsadüfən əlim avtomatın çaxmağına toxundu. Elə bu vaxt avtomat saqqıldadı. Qorxdum, özümü itirdim. Bir andaca yaxınlıqdakı evdən hay-həşir, şüvən qopdu. Az sonra özüm də bilmədən cinayət törətdiyimi başa düşdüm. Heç bir şey olmamış kimi evə getdim. O

vaxtdan indiyədək rahat ola bilmirəm. Möhtərəm sədr, cənab prokuror, mən ikinci dəfə cinayətə yol verə bilmərəm. Öz ayağımla gəlmişəm. Müttəhim sandığınız Şaiq Musa oğlu Məsimovu buraxıb, məni həbs edin! Heç olmasa, vicdanım qarşısında ikinci dəfə alçalmaram!

Prokuror: Qızışma, Elmar!..

Sədr: Axı...

Elmar: Qaytarın atamdan aldıqlarınızı. Sizin hamınız insan əti yeyən quzğunlarsınız, qaniçən cəlladlarsınız, quldursunuz, oğrusunuz, dilənçisiniz!.. Sizə nifrət edirəm! (*Elmar Nəсібəyə yaxınlaşıb, qarşısında diz çökür, hönkür-hönkür ağlayır*) Ana!!! (*Nəсібənin titrək barmaqları Elmarın saçlarında, alnında gəzir. Birdən ayağa qalxır. Dilbər onun qolundan tutur. Elmar müttəhimə tərəf gedir. Nəсібə oturur*).

Nəсібə (*Üzünü Elmara tutaraq*): Vicdanın təmizmiş!...

Asiman (*İrəli çıxaraq*): Cənablar! Sizdən öyrənmək istəyirəm, bu riyakar oyunları düzəltməkdə məqsədiniz nədir? Vicdanınızı satıb, şərəf və ləyaqətinizi itirib sərmayə toplamaq mı? Unutmayın ki, başqalarının göz yaşları ilə yığdığınız cah-cəlal gec-tez irinə, qana çevriləcək...

Təəssüf, bu gün yaratdığınız hoqqabazlığa, qurduğunuz mərkəyə!.. Qanunu tapdalayanlar, düşkün əməllərinizlə nəinki insanlığa, hətta, Allaha da xəyanət eləyirsiniz.

Prokuror: Asiman xanım, mən sizi çox yaxşı tanıyıram. Görkəmli alimsiniz, ziyalısınız. Azərbaycan gənclərinə elm, mərifət öyrədirsiniz... Açığımı deyim ki, bu çıxışı sizdən gözləməzdim.

Asiman: Niyə?! Çünki iç üzünüz açıılır? Böhtançı, müftəxor, quldur sifətiniz görünür?

Prokuror: Bayaقدan bəri bizi təhqir edirsiniz, professor, özünüzü yığışdırın. O qədər sizin də...

Asiman: Nə? Bəlkə öz adınızı da bizə qoyasınız? Cavab ve-

rin görək, nədir Şaiq Namiq oğlu Məsimovun günahı ki, bu gün onu müttəhim kürsüsündə, barmaqlıqlar arasında əyləşdirirsiniz, ona qondarma ittiham irəli sürürsünüz. Cavan oğlan Elmarın dediklərindən xəcalət çəkirsinizmi? O: — “Atamdan aldığınızı geri qaytarm” — deyir. Əgər sizdə azacıq insanlıq hissi olsaydı!..

Elvin (*Anasının qolundan tutaraq*): Sakit, bir az özünə gəl, ana!

Pauza

Dilbər: Əsəbiləşmə, ana! (*Üzünü sədrə və prokurora tutaraq*). Cənablar! Böhtan və şantajla həbs qəti imkan tədbiri seçdiyiniz qondarma müttəhimi buraxın getsin. Böyük bir ailə gözünü ona dikib, ondan çörək gözləyir. Elmarın hərəkətləri göstərdi ki, o, bilmədən cani olsa da, Nəсібə ana demişkən vicdanı təmizdi. O, günahsız adamın cəzalandırılmasını rəva bilmədi. Ona görə də sizin qondardığınız bu mərəkədə o həqiqəti demək üçün özündə cəsarət tapdı. İndi sual verirəm: siz kimsiniz? Dilənçilər! Daim gözlərini başqalarının cibinə dikən müftəxorlar! Başqalarının bədbəxtliyi üzərində özünün bədnam səadətini quran quldurlar! Dələduzlar!

Prokuror: Dilənçi özünsən. Sənin nəslindi, zatındı, nəcabətindi.

Dilbər: Bəli, etiraf edim ki, mən də dilənçiyəm.

Asiman (*ə səbi halda*): Dilbər! Bədi, qızım!

Dilbər: Yox, ana! Yalvarıram sənə. Qoy, heç olmasa, ürəyimi boşaldım! Yoxsa, bunlar...

Asiman: Lazım deyil, qızım!

Dilbər: Ana, hər kəs öz cildində görünməli. Tülkü canavar, canavar dovşan görkəmində daha amansız olur, ana! Böyük səlahiyyət sahibləri əlaltısından umursa, bu, dilənçilik deyilmi?! Dilənçinin böyüyü-kiçiyi olmaz!.. Bəli, mən də dilənçiyəm. Cənablar, siz və sizin kimilər bizlərdən fərqli olaraq dəbdəbəli ka-

binetlərdə əyləşərək, adamlara təzyiq göstərir, zorla onların ciblərinə girirsiniz! Mənə elə gəlir ki, biz dilənçilər siz dilənçilərdən daha təmizik, daha vicdanlıyıq! Biz ikiüzlülük, riyakarlıq, mərdimazarlıq, böhtan, şantaj nədi — bilmirik!!! Mənsub olduğumuz xalqa, millətə xəyanət eləmirik... Ancaq sizlər qorxulusunuz!

Cənablar, bilin ki, adamlar sədəqəsini bizlərə öz istəkləri ilə verirlər, sizlərsə zorla qoparırsınız! Yeri gələndə övladlarınızı da, Allahınızı da danırırsınız! Əgər belə olmasaydı, Elmarın atasından qoparılan rüşvət hesabına müttəhim sandığınız Məsimovu döyüb, təhqir edib, bu gün bu zalda mühakiməsinə başlamazdınız! Günahsız, mərhum Ürfanın qanı ilə alverə qurşanmazdınız!

İndi sizdən soruşuram: Nəсібə ananın göz yaşlarını Allah götürərmisi?! Sizin hər birinizin ciyərpərası Ürfan kimi gecələrin birində qanına qəltan edilsə, dözərsinizmi?!

Pauza

Sədr (*Ağır-ağır ayağa qalxır*): Əzizim Asiman xanım! Şəxsən sizin, mərhumun ömür-gün yoldaşı Dilbərin çıxışını dinlədikcə bədənim alışıb yandı! Elmar Kərimov həqiqəti danışdı! Şəxsən mən bu işdə günahkaram! Məsimovun sənədləri ilə tanış olarkən, bu işin qondarma olduğunu duydu! Ancaq yuxarıdan təzyiqlər, bir də etiraf edim, nəfsim məni çaşdırdı. Günahsız adamın həbsinə ciddi cəhd göstərdim! Vəkil məsələyə aydınlıq gətirdikcə, Asiman xanım, siz qeyrətinizə sığınıb danışdıqca, Dilbər bizləri haqlı məzəmmət elədikcə mən əyləşdiyim kürsüdə yüz dəfələrlə ölüb-dirildim! Açıqını deyim, bu kürsüdə çoxlarının haqsızlığına, ədalətsizliyinə göz yummuşam! Böhtana, şantaja rəvac vermişəm! Üç övladımdan ikisi ələcsiz xəstədi. Özüm də dava-dərman ilə yaşayıram! İndi anlayıram ki, dünya yaradanından xali deyil! Dünyanın işini nizamlayan var!...

Günahkaram. Məsələni ibtidai istintaqa qaytarmaqla bu an-

dan — yəni 15 may 1993-cü il tarixdən tutduğum vəzifədən istefa verirəm!

Adamlar zalı tərək edirlər. İşıq sönür.

2004

OXUDUQLARINIZ

Canavar balası.....	3
Xəyanət.....	41
Haray.....	94
Əl əli yuyar.....	148
Maska.....	187
Məhəbbət və cinayət.....	250
Nə tökərsən aşına.....	305
Bir bezin qıraqları.....	360
Əsgər anası.....	409
Vicdan məhkəməsi.....	460

Ağarəhim Rəhimov
Bakı, BQU, 2009, 535 səh.

Korrektorlar:
Kamal Sərvəroğlu
Esmira Rəhimova

Nəşriyyat direktoru: **Qasım Abdurəhimov**
Nəşriyyat redaktoru: **Aləmzər Fətəliyeva**
Rəssam: **Xəlil Xəlilov**
Yığıcı: **Sevda Quliyeva**

Yığılmağa verilib: 08.08.2009
Çapa imzalanıb: 14.09.2009
Həcmi: 31 ç.v. *Format:* 70x100
Ofset çap üsulu
Sayı 500.

Telefonlar: **050-312-60-85; 012-494-69-86**

